64726

TÓTH

SZÁJRÓL

SZÁJRA

N. M.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

SZÁJRUL SZÁJRA

*

A MAGYARSÁG SZÁLLÓ ÍGÉI

GYÜJTÖTTE ÉS MAGYARÁZZA

TÓTH BÉLA

10

Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének szájrul szájra,

ARANY JÁNOS

MÁSODIK, JAVITOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS

ATHENAEUM
·1868·

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1901

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

64726

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló.
1908 .év. 36 .sz.

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

FOGLALAT.

	Lap
Bevezetés	V
Száll az íge. Irta Alexander Bernát	X
I. Magyar történet	1
II. Világtörténet	126
Görögök	126
Rómaiak	131
Olaszok	136
Franciák	142
Angolok	159
Németek és osztrákok	162
Lengyelek	178
III. Magyar irodalom	182
IV. Világirodalom	259
Görög írók	259
Latin írók	274
Olasz írók	325
Spanyol írók	331
Francia írók	335
Angol írók	354
Német írók	365
Szláv és északi írók	380
V. A biblia	382
Pótlék	407
Névmutató	415
Tárgymutató	421

Jelek és rövidítések. * = tulajdonnevek után: született. — † = meghalt. — ~ = az a szálló ige, amelyről épp szó van. — [ ] között van minden, amiről a gyűjtő ki akarja jelenteni, hogy ötöle magától származik. — ***Dőlt vastag betűkkel*** vannak nyomtatva a megváltozott szálló igék eredeti alakjai. — A lapok alján levő jegyzetek, ha nincs kifejezve az ellenkező, mind a gyűjtőtől valók.

A.M.N.MÚZ. KÖNYVTÁRA

BEVEZETÉS.

Mi a szálló íge? A szálló íge ismeretes eredetű szólásmód.

Mert a szálló ígének a nyelv kincsében mindig szólásmód értéke van; akkor is, ha csak egy szó vagy egy név, akkor is, ha kifejezés, mondás vagy hosszú idézet. Ezt az értéket az az ereje adja neki, hogy a maga helyén minden körülírásnál hathatósabban fejez ki egy-egy gondolatot.

Ha azt mondom: *fuit*, többet mondok, mint ha a halál névtelenségébe tűnő emberek tenger millióiról beszélnék; mert a «pesti liget» magányos sírkövének e négy betűje nekünk ékesebben szóló. Ha azt mondom: *Othello*, többet mondok, mint ha féltékeny férjet emlegetnék; mert abban a névben benne van a shaksperei tragoedia egész hatalma. A *vessünk fátyolt a multakra* kevés szóval elénk tárja hazánk félszázados történetét. A *hátra van még a fekete leves* tökéletesen határoz meg egy helyzetet. *Pató Pál* a nagy általánosságú alak. Igaza van Alexander Bernátnak: «Maga a szó sztenografikus jele egy gondolatnak; a szálló íge sztenogramja egy gondolatsornak.» (L. *Száll az íge, Budapesti Hirlap*, 1895 február 17.)

A szálló ígék keletkezése is erőkiválás, mint minden ezen a világon. Egy-egy mondott vagy írott dolog, egy-egy szó vagy név, egy-egy alak a maga erejénél fogva szólásmóddá válik, s bele jut a nyelv kincsébe. Mi ez

az ereje? Néha az igazság, néha a szépség, néha a rövidség, néha a furcsaság; és mindig az a valami, amiben benne van a népszerűség titka: az alkalom. Ez a magyarázata ama jelenségnek, hogy a szálló ígék nagy része nem tartozik az emberi elme alkotásainak legjavához. Mély gondolatok, költői remekek, ha ismeretesek is, nem járnak szájrul szájra; a legjobb esetben is csak idézetek maradnak.

Gyakorta megesik, hogy a közönség változtat a szálló ígék alakján; s ezek a változtatások mindig szerencsések. Kossuth Lajos azt írta: «tengerhez magyar! el a tengerhez!»; a szálló íge pedig: *tengerre magyar!* Mennyivel tömöttebb és csattanósabb ez amannál! Másszor valósággal levonjuk a szálló ígét az eredeti betűből. Madách Imre eszkimója így szól:

»... Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesebb ember legyen
S több fóka ...«

A szálló íge: *sok az ember, kevés a fóka.* S a forrásokkal azért bánunk el így, mert a szálló ígét mindig az a törekvés adja ajkunkra, hogy azt mondjuk, ami egy-egy helyzetben a legerősebb és legigazabb kifejező.

Aligha tévedek hát, ha azt állítom, hogy a szálló ígék a nyelv kincséhez tartoznak, még az idegenek is, mint a kifejezés hatalmas eszközei és mint dús tartalmú szólásmódok. De egyszersmind nagybecsű adatok egy-egy nemzet művelődéstörténetét illetőleg; mert kiderül belőlük egész korszakok eszejárása, műveltsége és ízlése. Megszólal bennük, nagy közvetlenséggel, a szeretet és a gyűlölség; nyilatkozik bennük nemzedékek tudása, felfogása, gondolkodásmódja; és mindez a maga saját hangján.

A szálló ígék kritikai gyűjtését a történetírás fontos segédtudományának tartom. És mikor most tiz eszten-

deje, csekély erőmet talán szertelenül becsülve, arra vállalkoztam, hogy megkísértsem könyvbe sorozni ezt az ezernyi apró adatot: nem annyira a jelennek, mint a jövendőnek akartam dolgozni.

A nagy nyugati nemzetek mind felfogták a szálló ígék gyűjtésének fontosságát. Az első ilyen rendszeres gyűjtemény volt a negyvenes évekbeli angol *Handbook of Familiar Quotations* (by J. R. P.), melynek újabb kiadása 1853-ban, Londonban jelent meg; utána következett Édouard Fournier klasszikus műve: *L'Esprit des autres* (Paris, 1855 [1]), és 1864-ben a német Georg Büchmann nálunk is nagy hatást tett kitűnő munkája: a *Geflügelte Worte.*[2]) Ezek, kivált a két utóbbi, valóban kiváló tudomány, ítélet és szorgalom alkotásai. Kiváló művek az újabbak közül W. F. Henry King [3]) és Giuseppe Fumagalli [4]) szálló ige gyűjteményei is.

De nem szabad megfeledkeznünk egy magyar könyvről, mely amazokat félszázaddal előzte meg és mintegy ősapja a szálló ígék gyűjteményeinek. Ez Szirmay Antal 1804-ben megjelent *Hungaria in Parabolisa* [5]); mint Erdélyi János a *Magyar közmondások*

---

[1]) FOURNIER (Édouard): *L'Esprit des autres recueilli et raconté.* VIII-me édition. Paris, E. Dentu, 1886, in-18°. És e mű testvére: *L'Esprit dans l'histoire, Recherches et curiosités (sur les mots historiques.* V-me édition. Paris, E. Dentu, 1884.

[2]) BÜCHMANN (Georg): *Geflügelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes, gesammelt und erläutert von Georg Büchmann. Fortgesetzt von Walter Robert-tornow.* Zwanzigste vermehrte und verbesserte Auflage. Berlin, Haude und Spener, 1900.

[3]) KING (Wm. Franc. Henry): *Classical and foreign quotations, law terms and maxims, proverbs, mottoes, phrases, and expressions in French, German, Greek, Italian, Latin, Spanish, and Portoguese.* With translations, references, explanatory notes, and indexes. New and revised edition. London, Whitaker et Sons, 1889.

[4]) FUMAGALLI (Giuseppe): *Chi l' ha detto? Tesoro di citazioni italiane e straniere di origine letteraria e storica, indicate, ordinate e annotate da Giuseppe Fumagalli.* Terzo edizione riveduta ed arrichita. Milano, Ulrico Hoepli, 1899.

[5]) *Hungaria in Parabolis, sive commentarii in adagia, et dicteria Hungarorum, per Antonium Szirmay de Szirma, S. C. et R. A. Maiestatis consiliarium aulicum, et poetam laureatum historico-iocose conscripti. Edidit Martinus Georg. Kovachich Senquicziensis, ad Josephum Benedictum Kondé de Pókatelek,* Budae, typis Regiae Universitatis Pestanae, 1804. — *Editio altera, priore longe auctior et emendatior.* Budae, typis Regiae Universitatis Hungaricae 1807.

*könyvé*nek bevezetésében oly nagy igazsággal mondja : ANONYMUS mellett a legmagyarabb munka, melyet valaha deákúl írtak. Ez a vén könyvecske, a maga jámbor hiszékenységével, együgyű szófejtéseivel, jóízű, de kevés hitelű anekdotáival, a külföld nagy forrásainál is többet, értékesebbet adott nekem ; mert megoktatott arra, hogy az ilyen kortörténeti műnek nem szabad a puszta tudákosság és könyvtárbújás alkotásának lennie ; hanem tükröznie kell a magyar észjárást, a magyar jó kedvet is.

E könyvem első kiadását gyönge kísérletnek neveztem ; ma már jó lélekkel mondhatom róla, hogy több : haladás a munkában, közeledés a cél felé, hogy ez a gyűjtemény a kortörténet kiegészítője lehessen. Nekem ebben vajmi kevés érdemem van, noha magam is ügyekeztem becsületesen dolgozni. E mű azoknak köszöni javúlását és bővűlését, akik engemet tanácsokkal és adatokkal halmoztak el. S ezeknek a száma igen nagy. Mert ez a könyv tárgyánál fogva rendkívüli érdeklődést keltett. A tudós világ is, a közönség is úgy fogta fel, hogy alkalmas a nemzeti művelődés és a magyaros gondolkodás terjesztésére. Ezért jöttek annyian, részt venni a tökéletesbítés munkájában.

Köszönetet mondok nekik. Valamennyiöket nem sorolhatom föl név szerint ; de ismét hálásan kell említenem BELLAAGH ALADÁR körmöcbányai állami főreáliskolai professzort, ki, amint e mű alapjának vetésében kitűnő segítőm volt, úgy most is kivette a maga részét a továbbépítés munkájából. Jó tanácsokkal és becses adatok sokaságával támogattak különösen ÁGAI ADOLF, BÁNÓCZI JÓZSEF, BAYER JÓZSEF, BÓDISS JUSZTIN, CSIKY KÁLMÁN, GURNESEVICS LAJOS, GYULAI ÁGOST, HENTALLER LAJOS, HEVESI LAJOS, HOITSY PÁL, KELEMEN BÉLA, LEHR ALBERT, † POZDER KÁROLY, RADÓ ANTAL, RÉVÉSZ KÁLMÁN, SZILY KÁLMÁN, SZONTAGH PÁL ; a külföldi szálló-ige-

kutatók közül pedig † WALTER ROBERT-TORNOW, KONRAD WEIDLING (Berlin) és GIUSEPPE FUMAGALLI (Milano).

Ezután is köszönettel fogadok minden tanácsot és adatot. A közlések hozzám (Budapest, VII., Abonyi-utca 31.) küldendők.

Budapesten, 1901 őszén.

TÓTH BÉLA.

SZÁLL AZ ÍGE.[1])

Irta: Alexander Bernát.

Mitől száll az íge? Mi adja neki azt az erőt, hogy szájrul szájra kerül? E könyv teszi időszerűvé ezt a kérdést s ád bő anyagot elmélkedésre.

Kitünőnek találom a dolog nevét, melyet Thallóczy Lajos ajánlott a szerzőnek. Nemcsak törzsökös magyarságú, hanem a dolognak egy fontos vonását is jelzi. A szálló íge tényleg szájrul szájra jár; ritkábban élünk vele az irodalomban, mint az élő beszédben. Az író, amikor csak lehet, főleg ha a magáét adja, kerüli a közhelyeket; szuverén ő, ki a maga birtokát magaverte pénz formájában hozza forgalomba. Az élő beszédben még az eredeti elme is, ha csak nem ferde különködő, hasonlítani akar a többiekhez; a lángész is csak olyan szabású kabátban jár s úgy beszél, mint *Bárki* úr. Azért az élő beszéd igazi hazája a szálló ígének, mely valamennyiünké, s melyet azért nyomban megértünk. Izléses ember itt sem fog visszaélni használatával; a szálló íge többnyire csattan, a csattanónak pedig az adja meg erejét, ha ritkán fordúl elő.

Lapozgatván e könyvben, tömérdek fajtáját látom a szálló ígéknek, s nagyon szeretném, hogy eligazodhassam bennük, belsőleg rendezni őket. De mindenek-

[1]) Megjelent a *Budapesti Hírlap* 1895 február 17-iki számában. Az író engedelmével közlöm.

előtt egy közös vonásukon akad meg szemem : majdnem valamennyi igen rövid. Amelyek nem azok, hajlandó vagyok őket nem idetartozóknak tartani ; inkább érdekes anekdoták (mint pl. *reginam occidere* . . . stb.), jó, hogy megvannak a könyvben, de nem igazi szálló ígék. A szálló ígének épp a rövidség adja meg erejét, ezért tud terjedni. Száll, mert a matériája könnyű, de csak a matériája. A rövidségnek az adja meg az értékét, ha hosszú gondolatsoroknak rövid a kifejezése. Maga a szó sztenografikus jele egy gondolatnak, a szálló íge sztenogramja egy gondolatsornak. A mely író igazi szálló ígét tud teremteni, nagy szolgálatot tesz a nyelvnek : összesürít s ezzel közkincscsé tesz egy gondolatsort. Szálló ígék formájában terjedjenek legbecsesebb gondolataink ; sőt csak az a gondolat lesz közkincscsé, mely számára megleltük a szálló ige formáját. A szálló ige elviszi a gondolatot mindenfelé, ő a gondolatközlekedés gyorsvonata. A nép szálló ígéi a közmondások, melyek hasonlóképpen mind rövidek ; a művelt ember közmondásai a szálló ígék. A művelt emberek a szálló ígék helyes használatából ismernek leghamarabb egymásra ; tudják, hogy közös gondolatkörben élnek. A szálló ígének vannak szárnyai (a francia s a német szárnyas ígéknek mondja őket) s ezért tud nagy gondolatteherrel is könnyen emelkedni s messze útat megtenni.

Nevezetes dolog, hogy a latin nyelv s a biblia annyi szálló ígével ajándékozta meg ez emberiséget. E kettő oktat bennünket évezredek óta, s oktatásának egyik legerősebb szerszáma a szálló ige. De e két nagy tárházban két fajta szálló ígét találok. Az egyik fajta annak köszöni erejét, hogy mindenki tudja, mire vonatkozik ; a másik belső mivoltának. Ha azt mondom : *egyiptomi húsos fazekak,* ezt mindenki megérti, nem, mert a kifejezés maga világos, hanem, mert ismerjük a szólás történeti vonatkozását ; más fajta ez : *a betű megöl,* itt

egy hosszú gondolatsor lángeszű megrövidítésben lép elénk ; nem kell tudnom, mire vonatkozik históriailag, csak meg kell értenem. Mily bámulatos mester a biblia s a latin ! Nem ismerik a szószátyárkodást ; a biblia szerzésének korában az írás nem ipar, a szentnek szolgálatában áll, néha misztikus rövidséggel tör elő a gondolat, költői ékességgel megrakva. A rómaiak gyakorlati esze még nyelvükben is tükröződik s a görög kulturát kapják drága örökségül. Micsoda mondatok ezek : *Nosce te ipsum* (ismerd meg tenmagadat) ; *ex ungve leonem* (az oroszlánt a körméről) ; *egy fecske nem szerez tavaszt ; errare humanum est* (tévedni emberi dolog); *kéz kezet mos ; vita brevis, ars longa* (az élet rövid, a művészet hosszú) ; *ubi bene ibi patria* (ahol jó dolga van az embernek, ott a hazája) ; *sapienti sat* (az értelmesnek elég t. i. ennyi, megérti ennyiből is) ; *quot capita, tot sensus* (a hány fej, annyi gondolat) ; *summum ius, summa iniuria* (a legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenség) ; *otium cum dignitate* (nyugodalom méltósággal) ; *carpe diem* (élj a mai nappal) ; *principiis obsta* (a kezdetnek állj ellent) ; *docendo discimus* (tanítva tanulunk) ; *multum, non multa* (sokat, nem sokfélét) ; vagy bibliából : *új bornak új tömlő ; a ki szelet vet, vihart arat* stb. Mennyi bölcseség, gyakorlati s elméleti, a velőket érintő s az élet mindennapi dolgaiban eligazító van ezekben a mondatokban ! Nem veszik-e észre, kérem, hogy ezek a mondások kezdenek kimenni a divatból ? Miért ? Mert kezdünk nem tudni latinul ; nem járunk többé a római nagy mesterekhez iskolába, a magunk lábán akarunk járni. Én fájdalmas veszteségnek tartom, hogy a magyar művelteknek egy része nem tud latinul, nem gyönyörködhetik e nyelvnek értelmet koncentráló erejében, nem meríti a forrásból ezt az egyetlen örökséget. Micsoda nyelven lehet ily röviden beszélni : *relata refero* (elmondom azt, amit nekem mondottak el) ?

Ha művelt mérnökökkel vagyok együtt, nem szabad latin szálló ígét ajkamra venni ; ez több, mint kényelmetlenség, ez érzékeny veszteség. Én sajnálom, de ők is sajnálják. Egy sincs köztük, ki ne szeretne latinul tudni.

Előbb említettem, hogy a szálló íge néha költői díszben jelenik meg. Valóban ebből is gyakran merít erőt. Amikor az értelem ama koncentráló, összesürítő munkát végzi, esztétikai ösztönünk segítségét kínálja. A gondolat őskorában egy igazság hirdetése oly ünnepi hangulatba hozta a hirdetőt, hogy önként ritmikus formát adott a kifejezésnek. A régi bölcsek mondásai mind versek. A ritmus is szárnyat ád a gondolatnak ; szívesebben fogadják ebben a ruhában. A nép közmondásai is mind ritmikusok, néha alliterálók és rímesek is. Még fényesebb dísz a megkapó hasonlat, a találó metafora, amely egy neme a rövidítésnek is, mert a magyarázat helyett utal egy ismert dologra. Az előbb idézett mondások mindegyikén van valami költői ékesség. Mily magvas metaforák ezek : *fáktól nem látni az erdőt* (a sok részletben elveszni, nem látni meg az összefüggést, az egészet) ; az ilyen mondás az idők végéig marad ; vagy ezek : *kígyót melengetni a kebelén, idegen tollakkal ékeskedni,* nem is kell az eredeti mesét tudni ; hasonló ez : *a szőllő savanyú, hattyúdal ;* Szarvas Gábor a képzelgős nyelvészkedést elnevezte *délibábos nyelvészetnek ; ki mint vet, úgy arat ; sírva vigad a magyar* (mély értelmű antithezis) ; *mint oldott kéve széthull nemzetünk ; mézes hetek ; les extrêmes se touchent* (a végletek érintkeznek) ; *őrültség, de van benne rendszer.* A metafora, vagy egyéb költői figura itt kettős munkát végez ; összesüríti a kifejezést és szárnyaló erőt ad neki. Az ily szárnyaló íge könnyebben nyomul a köztudatba. A nyelv alkotó szelleme nyilvánul ezekben magasabb fokon.

Hasonló természetű ékessége a szálló ígének az elmés fordulat, a tréfa, vicc, a csattanós él. A szálló

ige nemcsak komoly gondolatokkal terhes, bölcseséget hirdető, költői díszszel szolgáló: alkalmas ez, mint a nyelv művészetének terméke, minden nyelvbéli művészet kifejezésére, erkölcsi lelkesedést önthet szívünkbe *(Magyarország nem volt, hanem lesz)*, de alkalmas minden tréfára, vidámságra, elmésségre, az elme mindennemű játékára is. Mily elmés fordulatok ezek: *távollétével tündökölni, fertálymágnás, páros viaskodás* (körmönfont kifejezés a párbaj helyett); *Közli József* (a kompilátorok, akik a címlapra írják: Közli . . .); *Fiume mellett a tenger csöndes* (a vonatkozás folytán találó gúny); mily örökkévaló ez a kifejezés: *nyilt titok, nagy pipájú, kevés dohányú;* elmések: *Herbertek* (Károlyi Gábor gróf), *uraságoktól levetett* elvek, gondolatok, *végzett földesúr, Bachhuszár, sok az ember, kevés a fóka* (alkalmazásánál fogva), *papiroskorszak, Lügewacker, Mihaszna András* stb. Ki győzné őket fölsorolni.

A szálló igékhez tartoznak a típusok nevei is. A típus neve, ha értelme közismeretes, a legpregnánsabb rövidítés. Ki nem tudja, mit jelent *Othello, Hamlet, Harpagon, Tartufe, Nestor, Mentor, Mezzofanti, Mokány Berci, Bukovay* stb. Egy fajtáját az embereknek észrevenni s külön megnevezni: az alkotó nyelvgéniusz műve, mely a gondolkodást a kifejezések rövidségével hatalmasan segíti. Ilyen elnevezések ezek: *svihák, demimonde (Dumas;* egyszersmind szellemes fordulat), az előbb említett *fertálymágnás* stb.

Mindezek után mondhatjuk, hogy a szálló ige jellemző tulajdonsága, hogy rövidített kifejezése egy hosszabb gondolatsornak (értelmi, erkölcsi, hazafiúi stb. gondolatoknak), mely rövidebb vagy hosszabb időn át az emberek kisebb vagy nagyobb körében járatos; vannak nemzetközi szálló igék (a bibliából, a latinból, a világirodalomból); vannak, melyeket csak egy nemzet, vagy e nemzetnek valamely rétege ért meg. Némelykor

gyakorlati életbölcseséget; vannak, melyek csak a beszédet fordulatosabbá teszik; mások nagy vagy kis eseményekre emlékeztetnek bennünket *(Leiter Jakab* az értelmetlen fordításokra stb.). Mindig rövidítései a beszédnek. Szálló erejüket ennek köszönik. De formájuk egyéb jelességének is, a bennük rejlő találó metaforának, ellentétnek, hasonlatnak, elmésségnek. Némelykor meg annak, hogy ősrégiek, vagy más tekintetben történeti nevezetességűek, mint ilyenek pedig közismeretések s állandó szimbolumai valamely gondolatnak *(Saul a próféták közt)*. Rövidre vont kifejezései egy nemzet eszének, erkölcsének, érzelmi világának. Nagy képviselői értékes szellemi javaknak. S mi különbözteti meg egyéb ugyanily tulajdonságú beszédfordulatoktól, mondásoktól? Az idézetektől az különbözteti meg, hogy a szálló ígét egy nemzet idézi, a közönséges idézeteket pedig egy ember. A rendes nyelvtől pedig az, hogy külön eredetüket még többé-kevésbbé világosan érezzük. Ha nem érezzük többé, akkor átmennek a nyelv rendes birtokába. Amíg érezzük, mindig némileg idéző jellel alkalmazzuk őket, mintegy hozzájuk gondolván: Úgy-e bár önök mind értik, mire célzok? Innét van, hogy szeretjük őket, ha idegenek, idegen formájukban alkalmazni. Nem mondjuk: Keresd az asszonyt, hanem *Cherchez la femme*. Mondhatnók: a szálló ige tudatosan rövidített kifejezése a gondolatnak, melynek azért örülünk, mert a rövidítés találó, mert nyomban megértem s mert tudom, hogy velem együtt minden más körömhöz tartozó ember is megértette.

I.

MAGYAR TÖRTÉNET.

Keresvén a magyar történetből kölcsönzött szálló ígéket, a honfoglaló ősök korába kell visszatérnünk, hogy megtaláljuk a legrégibbet: a ma is gyakorta és — a helytelen magyarázat révén — tréfásan emlegetett

magnum áldumást. *Anonymus.*

Mi ugyanis többnyire nagy ivást értünk rajta, holott igazi értelme az, amit az *áldomás* régi nyelvünkben jelentett, t. i. ‚áldozat'. Irva leljük Béla király névtelen jegyzője: ANONYMUS BELAE REGIS NOTARIUS [1]) krónikájában, a *Gesta Hungarorum*ban, melynek 24 levélnyi töredékét a bécsi Udvari Könyvtár őrzi az 514. latin codex-lajstromszám alatt. (Legtökéletesebb, hasonmáskiadása a FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ-féle, Budapest, 1892.) A kifejezést azonban elérte a szálló ígék végzete: betűrül betűre nincsen meg a forrásban, s két különböző hely összeelegyítéséből ered. A krónikás ugyanis elmondja a 16-ik fejezetben, hogy a magyarok Tarcal megszállásakor

«*... in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo* ***magnum aldamas*** *fecerunt.*»

(«... azon helyen pogány szokás szerint egy igen kövér lovat leölvén, nagy áldamást tőnek.» SZABÓ KÁROLY fordítása.)

---

[1]) Kilétét homály födi. Híres vitás kérdés: a négy Béla király közül melyiknek idejében élt. Korát illetőleg tehát a vélemények több mint két század (1060—1279.) között oszlanak meg.

Anonymus. A 22-ik fejezetben pedig, a meszesi kapu elkészítésekor:

«*Gauisi sunt gaudio magno ualde et more paganismo fecerunt* ***aldumas.***»

(«Igen nagy örömmel örvendezének és pogány szokás szerint áldumást tőnek.» SZABÓ KÁROLY fordítása.)

Vagyis ahol az *aldumas* szó fordul elő, ott nincsen a *magnum* jelző; ahol pedig a *magnum* van, ott *aldamas* a magyar szó. A szálló ígének természete, hogy mindig mentől hatásosabb akar lenni. ANONYMUS két helyét nyilván azért olvasztották így össze, hogy a kifejezésben benne legyen a *magnum* is, melyet szívesen lát a jókedv, és az *áldamás* helyett a sokkal régibb zamatú, tehát a mondás óságát jobban festő *áldumás*. Gyakran így is idézik: *Fecerunt magnum áldumás*, és vannak, akik *aldumast* ejtenek. A nagy ivás értelmét nyilván segített megadni az *áldumás*nak az is, hogy ANONYMUS a meszesi diadal után volt *áldumás*hoz (22-ik fejezet) még azt is fűzi, hogy a jó hír hozóit megajándékozták és Árpád vezéreivel az esemény örömére ünnepi lakodalmat ült, és csaknem minden nap lerészegedett. Ennek azonban semmi köze sincsen a vallásos áldomáshoz.

Az *áldomás* régi ‚áldozat' értelmét egész a XVI. század közepéig megtartotta. (V. ö. az 1539-ben irott Kulcsár-codex 153-ik lapját: «Syros aldomast adok neked kosoknak fystewel.») Értelme egyébiránt *collatio* is volt (v. ö. a XV. század második negyedéből való Ehrenfeld-codex 75-ik lapját: «Aldomas megvegezuen», *finita collatione)*; majd ‚áldás' (még FALUDI FERENCnél is; lásd az *Udvari Ember* 393-ik lapján: «A jó választás legfővebb áldomása az égnek.») Mai értelme már csak az adás-vevéskor szokásos ivás; innen ANONYMUS kifejezésének helytelen magyarázata. Az áldomásivás jogi jelentőségét illetőleg érdekes adatokat találunk WERBŐCZY *Hármas Könyv*ében, hol például (III. 34.) az a törvény van, hogy a lókötőt föl kell akasztani, ha a lopott lóra már szokás szerint áldomást is ivott (*«victimam emptionis et venditionis, more solito*

benedixisset»). Az áldomásivást a mult századokban is mint ‚régi szokást' emlegetik. (V. ö. *Nyelvtudományi Közlemények*, VI. 344. l.)

A sagittis Hungarorum, libera nos, Domine!

[A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram, minket!]

Közhit — Kossuth Lajos is említi az *Irataim az emigrációból* (Budapest, 1880—1882.) II. kötetének 157-ik lapján — hogy a honalapítás korabeli magyar kalandozások után a keresztyénségnek csaknem minden templomában felhangzott a «félelmetes litánia»: ∾. E kérelem alakja arra vall, hogy a *Minden szentek litániájá*ba az ú. n. *litania major*ba volt beleékelve; amint hogy a középkorban nem ritkaság, hogy a papság, de főleg a nép, legsürgősebb kéréseit alkalom szerint beletoldozta a litániákba. Mindazáltal nem akadunk a régiségekben annak írott nyomára, hogy akár Olaszországban, akár Svájcban, akár Németországban így könyörögtek volna segítséget a keresztyének a száguldva pusztító pogány magyarokkal szemben. Jerney János (*Magyar Nyelvkincsek Árpádék korszakából*, 1854, második közlemény, 94. l.) egy X. századbeli modenai hymnusban keresi e szálló íge legrégibb nyomát. Jerney közli is (nem tökéletes pontosan) ezt a hymnust, melyet Muratori (*Antiquitates Italicae medii aevi*, Mediolani, 1738, I. köt. 22. l.) fedezett föl a modenai székesegyház irattárában levő igen régi kéziratban (*«antiquissimus codex, ante septingentos annos scriptus»*). Ez a hymnus Szent Geminianushoz, Modena pátrónusához intézett könyörgés, kétségtelenül a magyarok 924-iki betörése alkalmából, és így szól: *X. század.*

«Confessor Christi, pie Dei famule,
O Geminiane, exorando supplica,
Ut hoc flagellum, quod meremur miseri,
Coelorum Regis evademus gratia.

Nam doctus erat Attilae temporibus
Portas pandendo liberare subditos.
Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
Ab UNGERORUM nos defendas iaculis.
Patroni summi exorate iugiter
Servis puris implorantes Dominum.»

[Krisztus hitvallója, isten jámbor szolgája, Geminianus, könyörögve kérjed, hogy a csapástól, melyet mi nyomorultak megérdemlünk, az egek királyának kegyelméből megszabaduljunk. Már Attila idejében a kapukat kitárván szabadítottad meg az alattvalókat. Most mi, bár rossz szolgák, kérünk, hogy védj meg bennünket a magyarok hajító dárdáitól. Legfőbb pátrónusok, szüntelenül kérjétek, a tiszta szolgákkal együtt könyörögvén, az Urat.)

Ez az ének szent Geminianus legendájára is utal. E legenda szerint Geminianus modenai püspök, midőn Attila a város felé közeledett, a bástyákon járkált papjaival. Attila kérdezte tőle, ki légyen ; mire Geminianus azt felelte : «Isten szolgája». — «Ha te isten szolgája vagy, én Attila vagyok, a hunnok királya, isten ostora ; a rossz szolgákat pedig meg kell ostorozni.» Erre Geminianus azt válaszolta, hogy nem tartóztatja fel isten ostorát ; s leszállván a város falairól papjaival együtt, maga nyitotta ki a kaput, s kantáron fogva a hunn király lovát, a városba vezette : «Jer be, istennek ostora, s menj, hova az ég haragjának szele visz.» — Ugyanez a párbeszéd, ugyanez a jelenet folyik szent Lupus legendájában Lupus troyesi püspök és Attila között. (V. ö. THIERRY A., *Attila-mondák*, ford. Szabó Károly, Pest, 1864 ; 21. l.) NAGY GÉZA a Pallas Nagy Lexikonában azt mondja, hogy az Attila nevéhez csatolt ‚isten ostora' *(flagellum Dei)* jelző legelsőbb ebben a troyesi Lupus-legendában fordul elő. Szerinte különben az ‚isten ostora' ősrégi hagyományos jelzője a turán hódítóknak. (L. az id. mű IX. k. 729. l.)

A legelső magyar szó, melynek a régi történeti emlékekben írott jele van, a ma is elég gyakran emlegetett

Liudprand

vox diabolica hui, hui

[ördögi huj, huj ! szózat.]

Ez így LIUDPRAND (* 922., Felső-Itáliában, 961. cremonai püspök, † 972.) jegyezte föl *Antapodosis*

[A megtorlás könyve] című krónikájában, a merseburgi csata leírásában. (II. könyv, 30. bekezdés; l. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS: *Monumenta Germaniae Historica; Scriptores;* Hannoverae, MDCCXXXVIII. III. k. 291. l.) Az idézett hely itt így szól: *Liudprand.*

«Haud mora bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis ***vox*** *Κύριε ἐλείσον Kyrie eleison, ex eorum vero turpis et* ***diabolica húi, húi*** *[így], frequenter auditur.»*

[Az ütközet késedelem nélkül megkezdődik és a keresztyének részéről a szent és csodálatos Κύριε ἐλείσον, Kyrie eleison, az ő részükről (t. i. a magyarok részéről) pedig a csúf és ördögi huj, huj! szózat gyakorta hallatszik.)

LIUDPRAND szerint ez az ütközet, melyet a magyarok Henrik szász herceggel 933-ban vívtak, Merseburg mellett (lásd az idézett helyen, a 29-ik bekezdésben: *«iuxta . . . oppidum Meresburg»*) történt s ezért e csatát a történetírók sokáig ‚merseburgi csatának' nevezték. A LIUDPRANDnál hitelesebb WIDUKIND corveyi (vesztfáliai) barát *Res gestae Saxoniae* (967-iki) krónikájában azonban azt írja, hogy ez ütközet Riade (alkalmasint a mai Rietheburg) mellett volt. A történetírók ma már mind Riadet fogadják el a csata helyének.

Nem kísértem meg annak eldöntését, hogy a szó, melyet LIUDPRAND *húi, hús*nak ír, ‚haj! haj!' volt-e, mint PAULER GYULA hiszi *(A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt,* Budapest, 1893. I. k. 178. l.) vagy igazán ‚huj! huj!', csak megemlítem, hogy ez indulatszóról tud SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1610-iki *Grammatica Ungarica*ja is («interjections exclamantis: héy, hoy, hophaya, hiszem, huy»; 252. l.), használja MATKÓ ISTVÁN 1668-ban megjelent *Bányászcsákány*ában («Huj által innen más nyomba», 216. l. és «Huj ki disznó», 221. l.) és FALUDI FERENCZ a *Jegyzőkönyv*ében, mely 1786-ban kiadott *Költeményes Maradványai*hoz van csatolva, az ismeretes ‚hű bele Balázs' mondást így közli: «Huj bele Balás, lovat ád Isten». (925. l.) A XVII. századbeli *Actio curiosa* politikai színműben *(Tört. Tár,* 1894; 188. l.): «Huj ördög, huj kutya disznó!» A *huj!* indulatszó azonban kergető értelmű; a *haj!* pedig, melyet ma is ösmerünk, főképp *hajrá!* formájában közös indulásra, rohanásra serkentő. Tehát valóbbszínűnek látszik, hogy a régi magyarok csatakiáltása ‚haj! haj!' avagy épp ‚hajrá!' volt. THALY KÁLMÁN azt mondja nekem, hogy ő mégis a ‚huj, huj'-t tartja az igazinak. A magam részéről megjegyzem, hogy a hetvenes években tolnamegyei művelt fiatalembertől hallottam a *hajrá*nak ‚hujrá' formáját.

THALLÓCZY LAJOS közli velem azt az érdekes sejtését, hogy az angol és egyszersmind nemzetközi *hurra* alkalmasint a régi magyar ‚hajrá' csatakiáltás lehetett. PETER SUCHENWIRT osztrák költő a XIV. század végén Nagy Lajosról szólván, ezt írja: *«Hurta-Hurta Ungerlant.»* (Lásd a ALOIS PRIMISSER-

féle kiadást, Bécs, 1827; 31. l., 207. sor.) Az angolok a XIV. században Sir John Hawkwood híres condottiere vezérlete alatt magyar lovasokkal harcolván együtt, azoktól vehették. A külföld a *hurra* szó eredetét igen kalandosan találgatja; hol török, *(ur:* ‚ölj'), hol tatár (‚a paradicsomba', t. i. ha a hitért harcoló elesik), hol német (a *hurren* régies imperativusa), hol lengyel stb. a szófejtésekben. (V. ö. R. KLEINPAUL, *Das Fremdwort im Deutschen*, Leipzig, 1896; 53. l.) LAROUSSE *Grand Dictionnaire universel*je egész a szanszkrit *kal, kar:* ‚kiabál' igéig jut el a keresgélésben.

955. Gyászmagyarok, gyászvitézek, gaz magyarok, gyászok, magyarkák.

Újabb irodalmunk hol így, hol úgy nevezi azt a hét magyar vitézt, ki az augsburgi vereségből (955) levágott füllel tért haza.

A Bécsi Képes Krónika (MÁRK krónikája; 1358) 19-ik fejezetében ezt olvassuk: «Történt pedig Taksnak idejében, hogy a magyar hadsereg zsákmányt szedni Franciaország felé ment; kik is mikor visszajövet a Rajnán átkelve három részre oszlottak, két rész becsület nélkül, egy becsülettel jő vala haza Magyarországba, minthogy Szászország fejedelme Eisenach thüringeni város mellett hét magyaron kívül mindnyájukat leölte, hetet azonban közölök életben hagyván, levágott füllel bocsátott haza Pannóniába. Menjetek, úgy monda, magyarjaitokhoz, s mondjátok meg nekik, hogy többé a gyötrelmek ezen helyére ne jőjjenek .... A fületlen hét magyarra pedig, azért, hogy élve visszajöttek és nem ölették le inkább magukat bajtársaikkal együtt, a község, mint mondják, ilyen itéletet hozott, hogy mindenöket, a mijök vala, akár ingó birtokban, akár ingatlanban, veszítsék el, s feleségeiktől s gyermekeiktől elválasztván őket, nekiek semmi tulajdont bírni nem engedtek, s arra kényszerítették, hogy mindig együtt gyalog mezítláb járva sátorról sátorra koldúljanak mind halálukig. Ezt a hét magyart oztán ezen botrány miatt Lázároknak hívták; ezen így elítéltekről beszél a köznép, nem arról a hét első vezérről.» (SZABÓ KÁROLY fordítása, Emich Gusztáv kiadásában.)

A Bécsi Képes Krónika eredeti betűje szerint az utolsó mondat így szól: «*Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi, Lazari sunt vocati; ex istis sic itaque dampnatis vulgus dicit, non de septem Capitaneis.*» Ez a textus a *Budai króni-*

kában (Buda, Hess András nyomtatása, 1473): «*Qui quidem septem ob offensam huiusmodi, hethmagiar & gyak sunt vocati.*» THURÓCZINÁL (Augsburg, 1488.): «*Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi, margyorkak et gyoz sive Lazari sunt vocati.*» MUGLEN HENRIK krónikájában (1360): «*um des gespots willen Ecciogior und Tzyack*» és ugyancsak MUGLENben egy másik kézirat szerint: «*ecciogor und gyak.*»

Mindez a sok eltorzított szöveg csak találgatások tárgya volt. PODHRADCZKY JÁNOS, ki a *Budai krónikát* 1838-ban, Budán kiadta, azt írja egy jegyzetben, hogy a *gyák* régi magyar szó és becstelen embert jelent. Ez állítását azonban nem igazolja semmi. Én e könyv első kiadásában azt a hibás sejtésemet említettem, hogy a *gyoz* nyilván ‚gyász', de nem szomorúság értelmében, hanem a nép közt ma is élő, ‚gyámoltalan, élhetetlen, ügyefogyott, gyáva' jelentésével. Mások *gazt* olvastak. Igy tartott ez, mig SEBESTYÉN GYULA az *Ethnographia* 1900-iki évfolyamában (1. és 2. füzet) közzé nem tette azt a nevezetes tanulmányát, mely kétségtelenül bebizonyítja, hogy a *gyak* helyes olvasása *gyiák*, azaz *diák*; mert, mint a XV. századbeli Pozsonyi krónikából kitűnik, a hét elítélt magáról éneket szerzett, s ez énekeket énekelték házrul házra, sátorrul sátorra járva ivadékaik is, míg Szent István a Szent-Lázár-rend esztergomi kereszteseinek hatósága alá nem vetette őket; mely időtől fogva aztán ‚Szent Lázár szegényei' lett a nevök. Vagyis a nép az *énekes diákokkal* azonosította ezt az énekes koldus-hadat. Megmagyarázza SEBESTYÉN GYULA a *magyarkák* eredetét is; bizonyos, hogy THURÓCZI a *margyorkak* szót tévedésből írta. A *magyarkák* a negyvenes években igen divatos politikai csúfolódás volt. KOVACSÓCZY MIHÁLY és CSÁSZÁR FERENC 1845-ben (Lipcsében, névtelenül) megjelent sokat emlegetett könyve ezt a címet viselte.

Számtalanszor idézett és megrostált íge SZENT ISTVÁN királyunk (* 969. ?, megkoronáztatott 1001., † 1038.) tétele, melyet fiához, SZENT IMRE herceghez (* 1007., † 1031.) intézett tanácsai között mondott:

Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragili est. *Szent István.*

[Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó.]

Megtalálható a *Sancti Stephani Regis de morum institutione ad Emericum ducem* IV. fejezetében. (V. ö. a *Corpus Juris*t és ENDLICHER az admonti codex nyomán: *Monumenta Arpadiana,* Sangalli, 1849; 306. l.)

«E nagyon is kérdésbe vonható állítás», jegyzi meg KOSSUTH LAJOS az *Irataim az emigrációból* (Budapest, 1880—1882.) II. kötetének 135-ik lapján, «abban találja magyarázatát, hogy a szent király vallásos buzgalmának azon hevében, mely a neophyták sajátja, a magyarok egy tekintélyes részének ősi vallásukhoz ragaszkodása ellen idegenek segítségét látta szükségesnek igénybe venni a keresztény vallás terjesztésére, mely a magyar nemzetet az európai államszervezet keretébe beleiktatta.» — KAZINCZY GÁBOR egyik 1861-iki beszédében «*szent tévedés*»-nek mondja. (V. ö. TOLDY ISTVÁN, *A magyar politikai szónoklat kézi könyve,* Budapest, 1866., II. k. 156. l.)

KÖNYVES KÁLMÁN királyunk (* 1073 körül, megkoronáztatott 1095.,† 1114.) sokszor emlegetett törvénye, mely szerint a «boszorkányokról, minthogy nincsenek, szó se legyen», helytelen fordítás révén keletkezett történeti tévedés. A törvény szavait többnyire deákúl, és pedig a *Corpus Juris* nem egészen helyes betűje szerint idézik:

Könyves Kálmán. **De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat.**

Ez a hely KÖNYVES KÁLMÁN törvényeinek ama deák gyüjteményében található meg, melyet ALBRICUS pap [1]) készített [2]) SERAPHINUS esztergomi érsek (1095—1104) ajánlatára, s melynek címe: *Decretum Colomanni Regis ab Albrico compilatum.* Lásd a *Corpus Juris*ban;

---

[1]) HORÁNYI (*Memoria Hung.,* I. k. 20. l.) esztergomi kanonoknak, GRÓF BATTHYÁNY IGNÁC (*Leges Eccl.,* I. k. 450. l.) szerzetesnek, KATONA (*Hist. Crit.,* II., 63. l.) egyszerű udvari papnak tartja.

[2]) Nyilván magyarról fordította; mire az elüljáró beszéd következő szavai vallanak: «*Verum tamen, tu mi domine, qui in huius populi linguae genere minus me promtum consideras.*»

de legjobb kiadása az ENDLICHER-féle: *Rerum Hungarorum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849; 367. l.) Az 57-ik bekezdés így szól: «***De strigis uero, quae non sunt, ne ulla questio fiat.***» *Könyves Kálmán.*

(A lidércek ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen.)

Mert a *striga*, kiről itt szó van, nem ‚boszorkány', hanem minden valószínűség szerint éjtszakánkint lidérccé változó bűbájos, ki az alvókat szorongatja.

Hogy a szó értelme itt ‚rontó', ‚bűbájos-ital-főző', ‚boszorkány' *(malefica, venefica, saga)* semmi esetre sem lehet, annak meggyőző bizonysága az, hogy KÖNYVES KÁLMÁN idejéből két törvény maradt fönn, mely a rontókra *(malefici)* és a rontásra *(maleficium)* büntetést ró. Az egyik az idézett *Decretum* 60-ik bekezdése: «*Malefici, per nuncium archidiaconi et comitis inventi, iudicentur.*» [Az esperes és az ispán hirével-tudtával rontóknak találtak elítélendők.] A másik a *Sydonus Strigoniensis prior habita sub Colomanno Rege* határozatainak 50-ik bekezdése (lásd ENDLICHER id. művének 355. l.): «*Si quis de maleficio accusatus convictus fuerit, secundum canones peniteat.*» [Ha valakire, a kit rontással vádolnak, reá bizonyosodik a dolog, a törvények szerint bűnhődjék.] Vagyis KÖNYVES KÁLMÁN idejében nálunk a boszorkányokkal úgy bántak el, mint a középkorban mindenhol. A boszorkányokra vonatkozó intézkedése azonban részben nagy enyhítése SZENT ISTVÁN és SZENT LÁSZLÓ törvényeinek, mert a vizsgálatot az esperes mellett részben az ispánra *(«per nuncium archidiaconi et comitis»)* bízza. (V. ö. PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, Budapest, 1893; I. k. 242. l.)

SZENT ISTVÁN törvényei (II. könyv, 31-ik és 32-ik fejezet) a *striga* és a *maleficus, malefica, veneficus, venefica* között határozott különbséget tesznek. A *striga*kat illető 31-ik fejezet magyar fordítása ez:

[Ha valaki bírói törvény szerint *striga*nak [1]) találtatnék, az eklézsiára viendő és a papra bizandó, hogy böjtöljön és hitet tanuljon; a böjt után pedig menjen haza.

[1]) «*Alii legunt strix*» jegyzi meg a *Corpus Juris* 1751-iki nagyszombati kiadása (130. l.).

Könyves Kálmán. Ha ismét azon bűnben találtatik, hasonlóképpen böjtöljön; a böjt után pedig a templom megtüzesített kulcsát kereszt formájában nyomják mellére, homlokára és a lapockája közé; azután menjen haza. Ha pedig harmadszor is: át kell adni a bíráknak.]

A rontókra (boszorkányokra) és bűbájosokra *(malefici, maleficae, venefici, veneficae)* vonatkozó 32-ik fejezet fordítása pedig ez:

[Hogy az Isten teremtése mindennémű gonoszoknak ártalmától meg legyen óva, és hacsak az Istentől nem, a ki gyarapítja, senki mástól bajt ne szenvedjen, a tanács határozatával elrendeljük a rontóktól és bűbájosoktól való nagy félelem ellen, hogy senki rontással vagy bűbájossággal semmiféle embert az ép eszétől megfosztani vagy megölni ne merészkedjék. Ámde ha valamely férfi vagy nő ezek után is ilyesmire vetemednék, adassék át a megrontással sértettnek vagy az ő rokonainak, a mint akarják, büntetés végett. Ha pedig sorsvetéssel jövendőlők *(sortilegi)* találtatnak, akik hamuból vagy egyébből jósolnak, a püspökök korbácsolással javítsák őket.]

Szent László törvénye (I. könyv, 34-ik fejezet) a *striga*kat a *meretrix*ekkel helyezi egy sorba és azt rendeli, hogy a püspök belátása szerint ítéltessenek el. *(«Meretrices et strigae secundum quod episcopo iustum visum fuerit, tali modo iudicentur.»)*

A szigorúan papi nevelésű és a dogmákat ismerő Könyves Kálmán azonban a theologia álláspontjára helyezkedve, eleve tagadta a *striga*k létét, mert tudta, hogy az egyház mindig babonának bélyegezte a bennük való hitet. A *striga*kat, kik ‚fenevadakká változnak és az embereket megeszik', a lehetetlenségek közé sorozták már a VII. és VIII. század lombard és frank törvényei, Rothari *Legese* [1]) és Nagy Károly *Capitulare*ja is; az ancyrai zsinat pedig, mely a VII. században volt és elsőben 900-ban tünik fel, állítólag két fejezetében (Manci: *Concilia*, II., 536. l.) ezt mondta ki: «Csak az, ki rosszabb a pogánynál és hitetlen, tarthatja valónak azt, hogy valamely teremtés, Isten akaratja nélkül, más alakot vehet föl, mint a melylyel ura teremtője felruházta.» (Idézi Pauler Gyula, fönt említett művében az I. k. jegyzetei között.)

Mit értettek nálunk a XI. és XII. században a *striga* szón? Nem tudjuk határozottan. De az bizonyos, hogy más volt a *striga* és más a boszorkány, s bizonyos, hogy Szent István az utóbbira sokkal szigorúbb büntetést mér, mint

[1]) «*Nullus praesumat aldiam alicnam, aut ancillam quasi strigam, quae dicitur Masca, occidere, quia Christianis mentibus nullatenus est credendum, nec possibile est, ut hominem mulier vivum intrinsecus possit comedere.*» ROTHARIS *Leges*, CCCLXXIX, lásd MURATORIUS, L. A.: *Rer. it. scriptores*, I. k. II. rész.)

az előbbire. Hihetetlen, hogy SZENT ISTVÁN csak ily enyhén fenyíti a *strigat*, ha az ő idejében is azt hiszik róla, amit a VII. és VIII. században: hogy t. i. eleven embereket ad föl. Bizonyos továbbá, hogy KÖNYVES KÁLMÁN csakis a *striga*k létét tagadta, de a boszorkányokét nem, mert a rontás megbüntetéséről intézkedik. A szófejtéshez kell hát folyamodnunk, hogy megértsük a titokzatos szót, mely egyébiránt DU CANGE szerint *(Glossarium ad Scriptores mediae et infimae latinitatis,* Parisiis, 1736.) bűbájos-italfőző *(venefica)*, UGUTIO szerint pedig, a kit DU CANGE idéz, varázslatos bűvölet révén fenevaddá változó szörnyeteg.[1] *(«Stricae quaedam monstra dicuntur, quae magicis cantibus in feras transeunt.»)* Ez igen homályos útvesztőből, a *stringere, stringa, strix,* latin értelme a ‚szorongató, fojtogató' vezet ki, a melynek alapján talán nem ok nélkül hiszem, hogy a *striga* olyan gonosz is, aki éjtszakánkint lidérccé változik s az alvókat szorongatja, fojtogatja, nyomja. V. ö. lidércnyomás, boszorkánynyomás és KATONA LAJOS cikke a *Pallas Nagy Lexikon*ában, III. k., 571. l., a boszorkányokról, mely szerint a *strix* (később *striga* is) valamely éjjeli álomzavaró, vampir-féle démon, mely az alvók vérét szívja, erejét elveszti. Továbbá ugyanezen szerző cikke a lidércről az id. mű XI. k. 500. l. — Helytelen továbbá a *«nulla quaestio fiat»* ilyetén fordítása: «szó se legyen» vagy «kérdés ne legyen», mert a *quaestio* értelme a régi jogi nyelvben ‚kereset, vizsgálat, vallatás, kínzás.'

Könyves Kálmán.

TÓTH KÁLMÁN a *Bolond Miska* 1860. december 23-iki számában, egy *Gyanusítások* című cikkben, így másította meg a ∾-ot: «*De spiclionibus autem, qui non sunt, nulla quaestio fiat.*» Az időben tudni illik valóságos lelki járvány volt minden zugban spicliket látni és azzal gyanusítani gyakran a legjobb magyar hazafiakat is, hogy osztrák kémek. E tréfának épp oly józanító és mérséklő hatása volt, mint két hónap múlva, ugyane lapban, TÓTH KÁLMÁN *A tizenharmadik seb* című elbeszélésének, mely azok ellen fordult, akik a Bach-korszakban hivatalt viselt magyarokra könnyen kimondták: «meghalt!» (L. e cikket.)

---

[1]) Nyilván a német *werwolf* s a szláv *zvokolak*, vagyis ember, aki tetszése szerint bármikor farkassá változhat s aztán ismét emberré. Ez a babona a középkorban lelki járvány *(likanthropia)* formájában is mutatkozott, s magukat farkasoknak képzelő emberek csapatostul kóboroltak. A magyar ‚farkaskoldus' haiála után fene farkassá változó ember. (V. ö. WISLOCKY: *Volksglaube u. relig. Brauch der Magyaren,* Münster, 1893.)

II. vagy JERUZSÁLEMI ANDRÁS királyunk (* 1176., megkoronázták 1205., † 1235.) korából maradt ránk e híres kétértelmű mondás:

János érsek? 1213. **Reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consenserint** (gyakran: **consentiunt**) **ego non contradico.**

[A királynét meggyilkolni nem kell félnetek jó lesz ha mind beléegyeznek én nem ellenzem.]

A Bánk bán összeesküvéséről szóló hagyomány szerint ezt a kétértelmű feleletet írta 1213-ban JÁNOS esztergomi érsek Bánknak és társainak, kik Gertrudis királyné meggyilkolása előtt hozzá fordultak tanácsért. Följegyezte e dolgot ALBERICUS trois-fontainesi francia cisztercita szerzetes *Chronicon Alberici monachi Trium Fontium* című munkájában (lásd a LEIBNIZ-féle kiadást, Hannover, 1698, 473. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy «*talis esse perhibetur*» (ilyennek mondják) és ebben az alakban:

Reginam interficere nolite timere bonum est et si omnes consenserint ego solus non*[1]) *contradico.

A kétértelműség az írásjelek hiányában rejlik; mert a mondás a vesszők elhelyezése szerint mást-mást jelent:

Reginam occidere nolite; timere bonum est; si omnes consenserint, ego non; contradico.

[A királynét meggyilkolni nem kell; félnetek jó lesz; ha mind beléegyeznek, én nem; ellenzem.]

Reginam occidere nolite timere; bonum est, si omnes consenserint; ego non contradico.

[A királynét meggyilkolni nem kell félnetek; jó lesz, ha mind beléegyeznek; én nem ellenzem.]

[1]) V. ö. MÁRK 14, 29: «*Ét si omnes, scandalizati fuerint in te, sed non ego*»; ezt a franciák már a XI. században «*eliamsi omnes, ego non*» összevonásban használták, mint több család jelmondata bizonyítja.

ALBERICUS ciszterci, ki krónikáját 1241-ig viszi, a magyar dolgokra nézve elsőrangú kútfő; de mégis valószínű, hogy ez a kétértelmű válasz, melyet ő is csak hallomásnak állít, az *Ibis redibis nunquam per bella peribis* kaptájára készült mondatjáték. Hihetetlen voltát növeli ALBERICUSnak az az állítása, hogy JÁNOS érsek e kétértelmű irással a pápa büntetését akarta kikerülni.

DR. KARÁCSONYI JÁNOS nagyváradi professzor, kitől véleményt kértem, a következő okokkal bizonyítja a mondás koholmány volát: «A hazai kutfők és a jól értesült külföldi írók (például STAINDEL JÁNOS) mit sem tudtak róla. ALBERICUS trois-fontainesi ciszterci szerzetes Franciaországban lakott; jól értesülhetett ugyan, de éppen itt kifogásolható tanu, mert Gertrudot az ő rendjük főmonostorában temették el. (KATONA: *Hist. Crit.* V. k. 196—203. l.) Gertrudot 1213-ban ölték meg; ALBERICUS még 1241-ben is írt, tehát fölvehette krónikájába a később szájrul szájra szállott anekdotát. Nem lehetetlen az sem, hogy ezt a kétértelmű feleletet már előbb megcsinálták a szofisták, csak utólag alkalmazták János érsekre. II. András király, ki a gyilkosokat megbüntette, nem sokkal a gyilkosság elkövetése után 1214-ben János esztergomi érseket «*fidei constantia probatus*»-nak, kipróbált hűségünek mondja s az egész ország kormányzását rá akarja bízni; már pedig ez lehetetlen lett volna olyan kétszínű magaviselet után, mint a minőt ALBERICUS neki tulajdonít. Ugyancsak akkor írja II. András, hogy Gertrud megölésekor az esztergomi érsekség legfontosabb kiváltságleveleit ellopták és megsemmisítették. Már pedig ezt sem tették volna az összeesküvők, ha az esztergomi érsek részükön áll. (FEJÉR: *Cod. Dip.* 164—165. l.) SCHIER SIXTUS írta e kétértelmű feleletről még a múlt században: «Majdnem ugyanilyet olvashatsz a franciáknál Johannáról, szép Fülöp nejéről, és az angoloknál II. Eduárd elvesztéséről. Párizsban pedig a nominalisták iskoláiban az unalomig készítették az efféle kétértelműségeket.» (*Reginae Hungariae* 189 l.)

Oly messze tőle, mint Makó Jeruzsálemtől. *1217.*

Egyike a legrégibb magyar anekdotáknak, mert hihető, hogy II. (JERUZSÁLEMI) ANDRÁS királyunk (* 1176., megkoronáztatott 1205., † 1235.) 1217-iki keresztes hadjáratának idejéből való. SZIRMAY ANTAL a *Hungaria in Parabolis* (Budae, 1807) 163-ik lapján úgy beszéli el a dolgot, hogy midőn II. ANDRÁS kereszteshadja Dalmáciába ért, egy Makó nevű ittas katona már Spalato városában azt hitte, hogy Jeruzsálemben van és Spalatot tisztelte Jeruzsálem gyanánt. Történeti bizonyságát persze nem lehet találni; de a közhiedelem II. ANDRÁS korába helyezi az anekdotát, melynek több változata van. Például gyakran hallottam, hogy a mondás onnan eredne, hogy mikor a király kereszteseket gyüjtött (?), a makaiak azt mondták: nem megyünk, mert Makó igen messze van Jeruzsálemtől. A mai Makó

neve azonban az időben még Felvelnök volt, tehát ez a szólás semmi szín alatt nem vonatkozhatik a városra.

SZIRMAY ANTAL szerint a mondás így szól: ‚Olly messze vagy tőle, mint Makó Jerusalemtül.' *(Toto coelo erras.)* BARONYAI DECSI JÁNOS *(Adagia Graeco-Latino-Ungarica,* Bártfa, 1598; 203. l.) ugyanigy tudja. GELEJI KATONA ISTVÁN *Az öreg Graduál* ajánló levelében (1636) azt írja: «A pápista szerzetesek... annyira estek, mint Makó Jeruzsálemtől.»

Özséb (Eusebius).

Memento mori.

[Jusson eszedbe, hogy meg kell halnod.]

Az egyetlen magyar szerzet: az ÖZSÉB esztergomi kanonoktól 1263-ban alapított és nálunk 1786-ban eltörlött Remete Szent Pálról nevezett pálos (paulinus) rend jelmondata, melyet pecsétjein is használt, s melylyel a szerzet tagjai egymást minden találkozáskor köszöntötték. Tévednek, akik ezt a karthauzi, trappista vagy kamalduli barátokról mondják. (V. ö. H. HELYOT, *Ausführliche Geschichte aller geistlichen und weltlichen Kloster- und Ritterorden,* franciából való fordítás, Lipcse, 1754.; III. k. 244. l.)

IV. vagy KÚN LÁSZLÓ királyunk (* 1262., megkoronáztatott 1272., † 1290.) szomorú idejéből maradt fönn a

1272—90.

László szekere[1])

kifejezés, mely onnan ered, hogy az országos nyomorúság e napjaiban már elég igavonó barom sem volt, s az emberek maguk voltak kénytelenek húzni a kétkerekű szekeret, vagyis inkább talyigát. (V. ö. «Taligat most is hyác azon neűbe, László király szekere nevezetbe.» VALKAI ANDRÁS: *Genealogia Regum Hungariae: A magyar királyok eredetéről,* Kolozsvár, 1576, 35. l.)

A kifejezést az 1342-ben írott *Chronicon Hungarorum* említi legelőször. A bécsi udvari könyvtár 545-ik

[1]) Másképp *Kún László szekere* vagy *Laci-szekér.*

lajstromszáma alatt levő eredeti kézirat 26. lapján olvasható ez:

«*Illo tempore biga seu duarum rotarum vehiculum a regni incolis* ***currus regis Ladizlai*** *dicebatur, quia propter continua spolia animalia vehicula trahentia defecerant in regno, sed homines more pecorum bigis iuncti vices animalium impendebant.*»

[Az időben a talyigát, vagyis kétkerekű kordét az ország lakói László király szekerének hívták, mert a folytonos fosztogatások miatt nem voltak az országban igavonó barmok és az emberek oktalan állatok módjára a talyigába fogták magukat a barmok helyett.]

Kétségtelen, hogy az erdélyi *Básta szekere* kifejezés a *László szekeré*ből keletkezett. Básta György (* 1550., † 1607) I. Rudolf király hadvezére, ki Erdélyt 1601-től 1604-ig kormányozta, végképpen kifosztotta a népet, elszedte igás marháit, s a jobbágyok kénytelenek voltak a szekeret maguk húzni. Ismét előkerül a Kún László korabeli talyiga. V. ö. BOD PÉTER: *Smyrnai Szent Polikárpus*, Enyed, 1766, 52. l.: «A talyiga, mellyet az emberek akkor gondoltak-fel a szükség miatt, akkor neveztetett volt Básta szekerének.»

A Kúnságban ma is meglévő hiedelem szerint (V. ö. *Nyelvőr*, VIII. k. 510. l.) ugyancsak Kún László ínséges idejében keletkezett a

Lacikonyha. *1272—90.*

Igaz-e ez vagy sem, alig lehet eldönteni. SZARVAS GÁBOR *(Nyelvőr*, VIII. k. 451. l.) valószínűbbnek tartja azt a magyarázatot, hogy a ⁀ eredetileg *lakzi-konyha* volt. CZUCZOR-FOGARASI szótára szerint a ⁀ «monda vagy hagyomány szerént nevét II. Ulászlótól kapta, ki néha maga is ilyféle piaci eledelre szorúlt.» HELTAI GÁSPÁR is följegyzi a királyunkról, Dobzse Lászlóról, hogy «az urak is majd minden jövedelmet elragadnak vala tőle, és olyan szükségbe vala ezért, hogy budai mészárosoktól rovásra hordottanak húst az ő konyhájára.»

Vágd, fiam, vágd, Forgács, Tied leszen Gímes és Gács. *Erzsébet? 1387.*

ERZSÉBET királynénak, Nagy Lajos özvegyének (* ?, esküvője 1353., †- fogságában fojtás által 1387.) tulaj-

Erzsébet ? 1387. donított mondás. Ezzel biztatta volna ugyanis Forgács Balázst, hogy ölje meg II. vagy Kis Károly királyt (* 1345., megkoronáztatott 1385.), ki harminckilenc napi trónbitorlás után, 1387 február 8-án csakugyan a Forgács-Garai-összeesküvés áldozata lett és tizenhat nap múlva meghalt visegrádi fogságában. Mások szerint MÁRIA királynő (* 1370., megkoronáztatott 1382., † 1395.) mondta volna ezt Forgácsnak. Régibb történetírók (például BUDAI FERENC, *Polgári Lexicon*, Nagyvárad, 1805; II. k. 26. l.) egész komolyan cáfolgatják e mondás történeti hitelét, egyebek közt azzal is argumentálván, hogy ERZSÉBETnek aligha volt kedve és ideje a koncolás pillanatában verset mondani. Bizonyosnak látszik, hogy ez a két rímelő sor valamely igen régi, alkalmasint egykorú, népballada töredéke.

Számos változatban forog közszájon. SZILÁDY ÁRON szerint *(Régi magyar költők tára*, Budapest, 1877; I. k. 275. l.) ‚Vágd csak fiam, vágd Forgács, tied leszen Gímes és Gács.' Ugyanott SZILÁDY idézi a következő négy variánst: ‚Vágjad fiam, vágjad Forgács, tied leszen Fülek és Gács!' (JÓKAI: *Magy. tört.)*; ‚Vágd, vágd Forgács, tied leszen Gímes és Gács!' (BUDAI: *Polg. Lex.)*; ‚Vágd fiam, vágd Forgács! Tied leszen Gímes és Gács, (IMRE SÁNDOR szerint [1]); ‚Vágd csak fiam, vágd Forgács, Tied legyen Gímes és Gács' (NAGY IVÁN: *Magyarország családjai)*. A *Vasárnapi Ujság* 1861-iki 49-ik számában találom POKORNY GUSZTÁV közlését *(A gácsi vár és a gácsi posztógyár)*, mely szerint Gács környékén «a nép ajkán most is él» a következő három sor:

‚Vágd, Forgács, vágd,
Tied Gímes és Gács
S onnan a hová látsz.'

Ez lenne tehát a népballada legteljesebb töredéke. Kis Károly megöléséről volt egy másik népballada is, melynek két sorát LISZTI JÁNOS püspök (* ?, † 1577.) jegyzette föl Bonfinius *Decas*ainak ama példányára, melyet Zsámboki

[1]) Én úgyszólván mindig csak ezt hallottam, azért veszem alapul.

saját kiadásából (Bázel, 1568) küldött neki ajándékul. (Liszti e jegyzeteit kiadta Kovachich, M. G.: *Scriptores rerum hung. minores*, Budae, 1789; I. k. 332—338. l.) A püspök e jegyzete így szól:

«Balas ewld meg a királt,
Neked adom Ghimes várát.» [1])

Kovachich ehhez ezt a megjegyzést fűzi: «*Haec sine dubio ex vulgi cantilena.*» Szilády szerint ez elfogadható vélemény. Szilády azt is megjegyzi, hogy Liszti két sora megegyez a történeti valósággal, a ∾ ellenben nem, mert Forgács Gímest csakugyan Károly megölése után kapta vissza, míg Gácsot vagy azelőtt is bírták a Forgácsok, mint többen (így Mocsáry Nógrádmegye leírásában) állítják, vagy később jutott birtokukba. (Toldy: *Magyar költészet története*, 81. l.) Heltai szerint is: «azok (t. i. a királynék) Gímes várost és sok ajándékokat igérének neki.»

A várnai csatában elesett I. Ulászló királyunk (* 1424., trónra lépett 1440., † 1444 nov. 10.) emlékverse még ma is sokszor idézett két distichon:

Janus Pannonius ?

Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi,
Discite mortales, non temerare fidem.
Me nisi pontifices jussissent rumpere foedus,
Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum.

[Cannaet római vér, az enyim Várnát örökíté:
Ember okúlj innen: vétek az esküszegés.
Engem is a papság ha nem indít béke-törésre,
Most Magyarország nem hordana ozman igát.
ARANY JÁNOS fordítása.]

Ez epigrammát mindig Janus Pannoniusnak (Cesinge vagy Csezmicei János pécsi püspöknek, * 1432., † 1472.) szokás tulajdonítani, bár döntő bizonyítékunk nincsen reá

Gróf Teleki Sámuel írja Janus Pannonius-kiadásában (*Jani Pannonii poemata*, Trajecti ad Rhenum, 1784; I. k. 689. l.): [Ez a híres epigramma nem található meg

[1]) Minden bizonnyal tollhiba ‚Ghimes várt' helyett. A nép a rím csengése és a rythmus ellen nem vét ilyen nagyot!

sem a kézirati codexben, sem a kiadások bármelyikében is; mindazáltal a mi embereink Janus Pannoniusnak tulajdonítják; azért véltük ideiktatandónak, nehogy valamit elmulaszszunk. Hogy egyebet ne említsek, Szilágyi Benjámin István előbb váradi, aztán pataki híres professzor, gróf Bethlen Péternek Liszkafalván, 1646 október 21-én volt temetésén a mi Janusunknak tulajdonította. Oly elegáns vers, hogy nem méltatlan Janus muzsájához.] Teleki cáfolja azokat is, akik ez epigrammában anachronismust látnak. Timon azt veti ellen, úgymond, hogy ezt nem írhatták Mátyás király idejében, mert az ország akkor már szabadon virágzott. Az *ora* azonban nem annyit tesz, hogy egész Magyarország, hanem a végek, főképp a tengerpart. Vajon nem írhatta ezt Janus 1463-ban, mikor Boszniát elfoglalták a törökök?

II. Pius 1459.

Magyarország a keresztyénség paizsa

[Hungaria est christianitatis clipeus v. antemurale]

(gyakran: **bástyája**).

E dicsőítő szólást, mely híres és gyakorta használt volt az időben, mikor az oszmánság Európát fenyegette, II. Pius pápa (Aeneas Sylvius Piccolomini, * 1405., pápa lett 1458., † 1464.) mondta hazánkról először, egy III. Frigyes császárhoz 1459-ben írott levelében: «*idem regnum totius christianitatis clipeus*» [az az ország az egész keresztyénség paizsa]. (Lásd Pray: *Annales rerum Hungariae,* Vindobonae, 1766; III. r. 230. l.)

Kossuth Lajos *Irataiban* (II. k. 157. l.) ezt találjuk: «A rettegett magyarok idővel azzá lettek, amit angol államokmányok e szavakkal fejeznek ki: «*fortissimum et celeberrimum reipublicae Christianae propugnaculum*» (a keresztény köztársaság legerősebb s leghíresebb védfala)». Pázmány Péter írja 1636 október 6-án Rákóczi Györgyhöz intézett levelében: «Erdély a keresztyénség szép bástyája.» A ∾ előfordul XIII. Kelemen pápa 1758 augusztus 19-én kelt, a magyar király apostoli címezése ügyében Mária Teréziához intézett, a «*Carissima filia*» kezdetű brevéjében is.

Spräng än de Miresch, lûf än de Besch. *1479.*

[Nagyszebeni szász dialektus. Irodalmi német nyelven: *Spring in die Marosch lauf in's Gebüsch.* Ugorj a Marosba szaladj a bozótba.]

Az erdélyi szászok ellen mindmáig gyakran használt e csúfolódás eredetét a kenyérmezei csatában (1479 október 13) keresi a hagyomány. Mikor ugyanis a törökök erősen szorongatták Báthory István seregét, különösen a szászokra vetvén magukat, mindenki menekült, a szászok pedig a közel Maros folyóba rohantak e vészkiáltással, míglen Kinizsi Pál mentő hada megérkezett. Igy a hagyomány. Holott a szász és oláh hadak hősileg harcoltak (Kőrösi históriája szerint «*fortiter pugnaverunt*») s csak az történt, hogy a roppant török erő a Marosba nyomta őket. (V. ö. Kőváry László, *Történelmi adomák*, Kolozsvár, 1857; 5. l.)

Mátyás, az igazságos (* 1440., trónra lépett 1458., † 1490.) az a királyunk, aki a magyar szent korona viselői közül mindmáig legelevenebben él a nemzet lelkében. És szálló íge, melyet a kritika is hiteleseknek tekinthet, még sem maradt tőle. Galeotti *De egregie et sapienter dictis et factis Mathiae regis* című könyvében följegyezte Mátyás sok jeles mondását és elmés tréfáját; a néplegendában él róla sok anekdota, minő az ‚egyszer volt Budán kutyavásár'[1]) a ‚róka fogta csuka', a cinkotai kántor stb.[2]) És róla mondja a minden ércnél maradandóbb dícsőítést a közbeszéd: ‚Meghalt Mátyás király, oda az igazság.' Élő ígéje mindazáltal nem maradt ránk e nagynak, ha ugyan övének nem fogadunk el egy anekdotába szőtt magyar szólást, egy deák mondást, meg egy igen kétes latin epigrammát.

---

[1]) Baróti Szabó Dávid *A magyarság Virágá*ban így tudja: ‚Egyszer esett Bécsben eb-vásár.'

[2]) V. ö. Binder Jenő: *Néhány Mátyás királyról szóló trufáink s rokonaik* (a brassai állami főreáliskola 1892/93-iki értesítőjében). Becses adatok ez anekdoták külföldi másait illetőleg.

Az anekdotás magyar szólás a

Mátyás király.

csiribiri rossz emberek,

melynek eredetét BÉL MÁTYÁS *(Notitia Hungariae,* Bécs, 1735; I. k. 245. l.) így írja le:

[A Csallóköz Mad nevű falvában állott egykor egy igen magas nagy hársfa, melynek árnyékában Mátyás király örömest szokott megpihenni és ebédelni. Mikor ezt gyakrabban cselekedte, a falu lakói érezni kezdték a sok alkalmatlanságot, melyet a király számos kísérete okozott; és a tanácsban elhatározták, hogy a király sok ott mulatásának legkönnyebben azzal lehetne elejét venni, ha a hársat kivágják. Hamarjában fejszét is fogtak hát a terebélyes, vén, de még gyönyörű fára, és ledöntötték; és mind törzsökét, mind galyait, mind legmélyebb gyökereit oly gondosan eltakarították, hogy még a legjáratosabbak sem tudták volna megmondani, hol állott valaha. Mátyás király idegen földről visszatérve, véletlenül útba ejtette Madot, s mikor észrevette, hogy a hársfa eltünt, haragosan vonta kérdőre a falu lakóit: mi lett az ő kedves fájával? A falubeliek hol azt adták okul, hogy villám sujtott a fába, hol azt, hogy forgószél csavarta ki; és e kétféle beszéddel elárulták gonosz cselekedetöket. A bosszús király nem birta magát türtőztetni; keményen leszidta a madiakat, és egyben azt is kimondta, hogy mivel méltatlanokká lettek a királyt vendégül látni, sohase viselhessenek semmi tisztséget, se maguk, se ivadékaik; és ezzel a szokott gúnyolásával végezte beszédét: «*Csiribiri rossz emberek!*» Azt mondják, a madiak közül azóta valóban senki sem vergődött semmiféle tisztségre avagy hivatalra. A király *csiribiri* szidalmát pedig főbenjáró dolog említeni abban a faluban, mert a madiak véresre verik, sőt gyakran meg is ölik azokat az embereket, akik ezt az átkozott szót ajkukra merik venni.]

A deák mondás magyarral elegy szójáték:

Mátyás király. 1484.

Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris.

[Árva voltál, Péter, árva is leszel és Árvában fogsz meghalni. BUDAI FERENC fordítása.]

Ezt mondta volna MÁTYÁS Váradi (Várdai) Péter kalocsai érseknek 1484-ben, mikor Árva várába záratta. Komoly történeti bizonyítékot erre nézve nem találtam. FRAKNÓI VILMOS *(Váradi Péter élete,* Budapest, 1883.) egyáltalán nem említi. SZIRMAY ANTAL *(Hungaria in parabolis,* Budae, 1807; 34. l.) szerint «*fertur dixisse.*» BUDAI FERENC *(Polgári Lexikon,* Nagy-Várad, 1805; III. k. 685. l.) pedig ezt írja: «Mátyás Bajazet ellen való mérgét 's bosszúját Péter Érsekenn töltötte, őtet maga kezével megverte és illyen szókkal az Árvai tömlötzbe küldötte: ∾. Úgy tartják, hogy az 1484-ben történt volna.»

A MÁTYÁSnak tulajdonított híres epigramma:

Bella gerant alii; tu, felix Austria, nube!
Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.

Maximilián császár? 1515?

[Ám hadakozzék más; te, szerencsés Ausztria, ülj nászt!
Másnak Mars, néked Vénus ad új örököt.]

Hogy azonban ez a sokat emlegetett distichon csakugyan az ő műve volna, arra nézve semmi hiteles hazai bizonyítékot sem találok. A külföld (pl. a régi BÜCHMANN, a BROCKHAUS- és a MEYER-féle lexikon) neki tulajdonítja, támaszkodván WILLIAM STIRLING angol szerzőre, ki *The Cloister Life of the Emperor Charles the fifth* (London, 1852) művében (2—3. l.) ezt írja: «*Father and son being thus of one mind, the diplomatic campaign was opened which the house of Austria was already famous*» és itt csillag alatt: «*And so tersely celebrated in the epigram of Mathias Corvin*: ∾»[1])

Hazai és közvetlen bizonyítékot nem találtam. CSONTOSI JÁNOS kérdésemre adott szíves válaszában a követ-

[1]) Könnyen bánik el e kérdéssel MARGALITS EDE, ki *Florilegium proverbiorum universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében 7-szer azaz *hétszer* állítja, hogy ez epigramma szerzője «Stirling.»

Maximilián császár? 1515?

kezőket írja: «Galeotti, Ludovicus Carbo, Brandolini Lippi, Alexander Cortesius, Ugolinus Verinus, Naldus Naldius, Bartolomeo Fontio s a többi humanisták, kiknek művei kezem ügyében vannak, nem tudnak arról, hogy e distichont Mátyás király csinálta volna. Nem tartom ugyan lehetetlennek, hogy mégis ő a szerző; de első impresszióm szerint aligha tőle származik. A distichon nyilván III. Frigyes császár és I. Maximilián császár idejéből való. Ezek mind a ketten Mátyás kor- és vetélytársai voltak. Ez epigramm arra vonatkozik, hogy I. Miksa, Frigyes császár fia házassága burgundi Máriával (1477.) a burgundi örökség egy részét, ennek fia Fülöp főherceg és őrült Johanna között létrejött házasság a spanyol koronát, a Jagello házzal kötött kapocs pedig a magyar koronára való jogcímet szerezte meg a Habsburgoknak. III. Frigyes császár az 1415—1493-iki időszakban élt, s nagyon szerencsés uralkodó volt, mert bár majdnem minden hadjáratában vereséget szenvedett, mégis szerencsés házasságok által hatalmát és birodalma határait jelentékenyen gyarapította, úgy hogy a Habsburg-ház nagyságának ő a tulajdonképeni megalapítója. Ő érezte ezt, s ezért választotta jeligéül az *A. E. I. O. U.* deviset, mely codexein a címere körül ma is látható, s melynek ez a jelentése: *Austriae Est Imperare Orbi Universo.* Én úgy látom a dolgot, hogy e devise és a *Bella gerant alii* distichon közt valami causalis nexus van s nem tartanám valószinűtlennek, ha a distichont Frigyes császár vagy valamelyik udvari poétája csinálta volna. — De I. Maximilián korának tulajdonítja a hagyomány a distichont, sőt tekintve azt, hogy maga Maximilián is német poéta volt, ki *Theuerdank* cím alatt verses regényt írt, melyet Pfinzing udvari írnoknak tollba mondott és 1517-ben Nürnbergben Schäufelein metszeteivel kiadott; tekintve továbbá, hogy neki is voltak érintkezései az olasz, de különösen a német humanistákkal, nem volna semmi valószinűtlenség abban, ha a kérdéses distichont ő vagy valamelyik udvari poétája csinálta volna. A mi Mátyás király poétikus venáját illeti, erről emlékeink keveset tudnak. Tudjuk, hogy egyéb kitünő tulajdonságai mellett, nagy emlékező tehetségű, éles ítéletű, nagy szónoki képességű és sok idegen nyelvet beszélő uralkodó volt, de hogy verseket csinált volna, erről ma nekem semmi sem jut eszembe. Tudjuk, hogy mikor a fanoi születésű Antonius Constantius olasz költő Mátyás királyt egy latin költeményben üdvözölte, a költői levélben Mátyás

nevében Janus Pannonius felelt. De több adat Mátyásnak a költészet terén kifejtett működéséről nem maradt ránk. Valószínű, hogy mint lángeszű és szellemes embernek, neki is voltak poétikus inspirációi, de e pillanatban nem tudnám ezt hiteles forrással bizonyítani.» [1])

Maximilián császár? 1515?

Én azt vagyok hajlandó hinni, hogy ez epigramma 1515 julius 22-ikét örökíti meg, midőn Lajos magyar trónörökös a bécsi Szent-István-templomban gyűrűt váltott I. Maximilián császár unokájával, Szép Fülöp spanyol király leányával, Máriával, az öreg Maximilián császár pedig Anna hercegnőt, Lajos testvérnénjét vezette oltárhoz, azzal a kikötéssel, hogy a házasság csak akkor érvényes, ha egy év leforgása alatt a császár unokáinak egyike: Károly vagy Ferdinánd főherceg, nem veszi nőül Annát. E szerződések vetették meg a Habsburgok hatalmának alapját Magyarországon és Csehországon. Az akkor vagy nem sokkal később írott distichon könnyen lehet a hat nyelven verselő Maximilián műve. — Ferenc József osztrák császár 1894-ben Brozik képíróval lefestette ama világtörténeti fontosságú jelenetet, «*Die Gründung Österreichs*» [!] címen.

Ha nem is tudjuk bizonyosan ez epigramma szerzőjét, az kétségtelen, hogy ötlete régi, két kifejezése pedig kideríthető kölcsönzés. A «*Bella gerant alii*»-t illetőleg v. ö. OVIDIUS *Heroidáit* (13, 84): «*Bella gerant alii! Protesilaus amet!*», a «*felix Austria*» pedig DR. FR. KÜRSCHNER közlése szerint *(Herzog Rudolph's IV. Schriftendenkmale; Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale,* XVII. évfolyam, 75. l.) onnan ered, hogy IV. RUDOLF herceg Tyrol 1363-ban történt birtokbavételének emlékére pecsétgyűrűt készíttetett, mely a sisakkal födött osztrák címert ábrázolja s fölirata «*Felix Austria*».

---

[1]) A közhit, minden bizonyíték híján, MÁTYÁSnak tulajdonítja ezt a saját sírversét:

Mathias iaceo Rex hac sub mole sepultus,
Testatur vires Austria victa meas.
Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque,
Mors potuit tantum saeva nocere mihi.

[Én nyugszom, Mátyás, a király, ez kőnek alatta,
A rabigába került Ausztria vallja erőm.
Megdöbbent a világ, s két császár rettege tőlem,
És nem győzött meg más, csak a szörnyű halál.]

Mátyás király másik, épp ilyen kevés hitelű sírverse:

Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse deum, fata fuisse hominem.

[Hollós Mátyás hamva ez itt; nagy tettei által
Isteni volt, de a sors rendje, hogy emberi lett.]

Ebben találni meg e szálló ige legrégibb nyomát. A pecsétnek két lenyomata ismeretes: egy 1364 március 9-ről és egy 1364 március 12-ről.

Midőn I. Napoleon 1810-ben elvette Ferenc királyunk leányát, Mária Lujzát, SZIRMAY ANTALnak a Nemzeti Muzeum kézirattárában őrzött *Historia Arcana*ja szerint (236. §.) pajkos magyarok így fordították le a ∾-t:

A mit vesztett minap kard annak élével,
Meg nyerte Ausztria most a hüvelyével.

1490. **Dobzse László.**

HELTAI GÁSPÁR említi krónikájában, hogy II. ULÁSZLÓ királynak (* 1456., megkoronáztatott 1499., † 1516.) szokása volt mindenre azt mondani: «*Dobzse, dobzse*». (Jól van, jól van.) E cseh szó révén ragadt rá a ∾ név.

«Nagy kára vala néki, hogy nem tud vala magyarul. Mindent tolmács által kellett beszélleni. Valamit mondottak neki, csak ez volt az ő feleleti: «*Dobzse, dobzse*» etc.» «—» László király igen tunya és lágy ember vala. És mikoron hírt hoznak vala néki, hogy a törökök kárt tettenek és imezt és amazt az várat vették meg, ő nem indul meg vala ezen, hanem lágy beszéddel mondja vala: «*Dobzse, dobzse.*» (HELTAI.)

1490. **Feltette az Orbán süvegét.**

Egy igen régi, de kevéssé ismert anekdotából keletkezett szálló ige. Ez anekdotát SZIRMAY ANTAL így mondja el a *Hungaria in Parabolis* 131-ik lapján: «Bezzeg fel töltött a' garatra, ∾. [Mert Dóczy Orbán egri püspök bortól elázott szolgája 1490-ben, mikor II. Ulászló koronázásakor a süveges püspökök a király körül sürgölődtek, maga is püspöksüveget tett a fejére.]»

Nagy régiségére vall, hogy említi BARONYAI DECSI JÁNOS (*Adagia Graeco-Latino-Ungarica*, Bártfa, 1598; 28. l.) «Minden nap fel teszed az Orbán süvegét» (és ugyanígy KIS-VICZAY PÉTER: *Adagia*, Bártfa, 1713; 231. l.) MISKOLCZI GÁSPÁRnál (*Egy jeles vadkert*, Lőcse, 1702; 437. l.): «Igen feltötte az Orbán süvegét.»

Ludas.

Werbőczy István.

E szót régi magyar jogi értelmében WERBŐCZY ISTVÁN (* 1470?, Magyarország nádora 1525., † 1542.) *Tripartitum*a őrizte meg számunkra elsőben *(pars* I., *tit.* 119. §. 1.); ott az van, hogy a «*perjuri, vel publici aucarii, patria lingua* ***Ludas*** *nuncupati, aut aliter infames, sive proscripti*» [a hitevesztettek, nyilvános becstelenek, kiket hazai nyelven ludasnak hívnak, vagy másképp meggyalázottak, vagy számkivetettek] még akkor sem viselhetnek gyámságot, ha az apa rendelte testámentomában.

A ∾ ez értelméből ma már csak keveset őrzött meg e szólásunk: ‚ludas lenni valamiben', mely a. m. ‚részes valamely rosszban' s jobbára csak akkor használatos, ha csinytettről van szó. VERES BALÁZS WERBŐCZY-fordításában (1565) «ludas, tapasztalt hazug.» BARONYAI DECSI JÁNOSnál (*Adagia*, Bártfa, 1598; 144): «Elő szól a lúdas ember: *lupus ante clamorem festinat.*» PÁZMÁNY PÉTER *Kalauz*ában (Pozsony, 1613; 470. l.): «Midőn a calvinistak azt mondgyák, hogy Isten kényteleníti az embert a gonoszra, annyi, mintha valakit paráznának, gyilkosnak, ludas embernek mondanál.» — A ∾ a középkori deák *aucarius* szószerinti fordítása. A régi latin *anser* helyett ugyanis *avica* (madár) lett a lúd neve, s ebből támadt idő jártával az *avca, auca.* (V. ö. az olasz *oca*, a francia *oie.)*

WERBŐCZY ISTVÁN híres törvénye a

Lutherani comburantur

[a lutheránusokat meg kell égetni]

Werbőczy István. 1525.

az 1525-iki rákosi országgyűlés végezése *(Corpus Juris,* 1525 : IV. 4. §.):

«***Lutherani*** *etiam omnes de regno extirpentur, et ubicunque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticos,*

verum etiam per saeculares personas libere captantur et ***comburantor.***»

[A lutheránusok az országból mindnyájan kiírtandók és bárhol találtassanak is, nemcsak az egyházi, de a világi személyek által is megfogattassanak és megégettessenek.]

Már az 1523-ban Budán szent György napján volt diéta is kimondta (54-ik articulus): «*Omnes Lutheranos et illorum fautores ac factioni ipsi adhaerentes, tanquam publicos haereticos, hostesque Sacratissimae Virginis Mariae, poena capitis et oblatione omnium bonorum suorum, Majestas regia, veluti Catholicus Princeps, punire dignetur.*» Werbőczy István *Tripartituma* (helyben hagyta az 1514-iki országgyűlés; első kiadása Bécsben, 1715-ben jelent meg) a hűtlenség *(nota infidelitatis)* esetei között említi *(pars* I., *tit.* 14., §. 114.): «*Publici haeretici, damnati scilicet haeresi adhaerentes.*» Az oknyomozó történet hivatása kideríteni: vallásos vagy politikai szempont sugallta-é a törvényt? Az utóbbi föltevés mellett az szól, hogy hazánkban az első lutheránusok németek voltak, akiket a nemzeti párt gyűlölt. Vitás kérdés az is: alkalmazták-e valaha ezt a törvényt?

1527 ?

Ugocsa non coronat.

[Ugocsa nem koronáz.]

E híres mondás keletkezése még kiderítésre vár. Komáromy András szerint az 1505-iki rákosi gyűlésen az ország rendei szerződésileg kötelezték magukat, hogy II. Ulászló halála esetére idegent nem választanak többé királyukká. E szerződést Ugocsa követei Békényi és Ujhelyi írták alá. Mikor aztán a mohácsi vész bekövetkezett s I. Ferdinánd erőlködéseket tett a magyar korona elnyerésére, Werbőczy István az 1505-iki szövetséglevelet szétküldötte a megyékhez s emlékeztette őket, mire kötelezték magukat. Ekkor felelhették tehát Ugocsa rendei I. Ferdinándnak, ki koronázására [1]) meghívta őket, hogy ∾.[2]) Azonban ez is csak hagyomány, mely

[1]) 1527 november 3.

[2]) Thaly Kálmán, magánközlése szerint, ilyet is ösmer: «*Bereg non coronat.*»

valószínű ugyan, de történelmi adatokkal be nem bizonyítható. Ellenben kétségtelen, hogy 1635-ben már járta az ∾ szálló íge. KOMÁROMY ANDRÁS ugyanis egy 1635-ben írott magyar magánlevélben a következőket találta: «Akár koronáz Ugocsa, akár nem.» Ez kétségtelenné teszi, hogy a szálló íge már akkor régi keletű volt s hogy az előző századba nyúlik vissza.

Nem mulasztom el annak följegyzését, miként vélekednek az ∾ eredetéről Ugocsa vármegyében ma. Az anekdota, ha alaptalan is, elég érdekes. SZIRMAY ANTAL *(Notitia comitatus Ugochensis)* nem tud róla. CSŐKE IMRE fancsikai plebános kérdésemre adott válaszában (1892.) ezt írja: «Az ∾ kifejezés hiteles története elbeszélés után ez: 1722-ben III. Károly országgyűlést hívott össze Pozsonyba, melynek fő tárgya volt az örökösödési törvényt a leányágra is kiterjeszteni. Midőn a pragmatica sanctio azon része fölött folyt a vitatkozás, megkoronázzák-e a leányörököst is vagy sem, a rendek egyhangúlag a koronázás mellett nyilatkoztak. A szavazás e szókkal történt: *‚coronat'* vagy *‚non coronat'*. Mindenki azt mondta: *‚coronat'*. Kivétel csupán az ugocsai követ volt, ki hosszas utazás fáradalmaitól törődötten, mikor a szavazásra felszólították, álmosan és minden megfontolás nélkül kiáltotta: «*Non coronat!*» Innét ered a mai napig közszájon forgó mondás: *‚Ugocsa non coronat'*, melyhez idők multával hozzá járult ez: *‚sed ornat'*.

Hátra van még a fekete leves.

Nagy Szulejmán? 1541?

Mindnyájan tudjuk a történeti anekdotát, melyből ez a fenyegető mondás ered: a török fogságba akar ejteni egy magyar urat; színlett barátsággal ebédre hívja; lakmározás közben a magyar gyanupörrel kezd élni, hogy valamit forralnak ellene és menni készül; a török azonban tartóztatja: ∾, vagyis a fekete kávé és íme csakhamar előtermenek a katonák és rabul ejtik a magyart. Mit szól ehhez a kritika? Ki a török, ki a magyar és mikor, hol történt ez? II. (NAGY) SZULEJMÁN szultán és ENYINGI TÖRÖK BÁLINT, 1541 augusztus 29-én

Nagy Szulejmán? 1541?

Budán? Vagy AHMED basa és KÉSMÁRKI GRÓF THÖKÖLY IMRE, 1685 október 4-én Nagyváradon? A közhiedelem az első adatot tartja igaznak, SZIRMAY ANTAL a másodikat. Én a régibb eredet hitelessége mellett vagyok s imé okaim:

A közhiedelem mindig NAGY SZULEJMÁN szultánnak (* 1496., trónra lépett 1521., † 1566) tulajdonította e mondást. ARANY JÁNOS 1853-ban írott, *Török Bálint* című balladájában (24-ik versszak) szintén ezt a fölfogást követi:

«Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a fekete kávé.»

SZIRMAY ANTAL azonban (*Hungaria in parabolis*, Budae, 1807; 52. l.) ezt írja: [A ◠ akkor vált a magyarok közbeszédévé, midőn 1685-ben, Váradon, a törökök vendégségébe hívott Tököly Imre asztalbontásnál, mikor felhozták a kávét, a janicsárok agájának e mondása után: ◠, mely mintegy jeladás volt, keserű tréfák között vasra veretvén, Drinápolyba vitetett. Mint ezt a jelen volt SZIRMAY ANDRÁS följegyezte.]

SZIRMAY ANDRÁSnak (* 1656., † 1718), Thököly hívének, e följegyzését, sajnos, nem sikerült föltalálnom. NÉMETH LAJOS 1883-ban Csécsen, hol a Szirmayak ősi kastélya van, fölfedezte egy szatócsnál SZIRMAY ANDRÁS autobiografiájának első kötetét (közölte a *Történelmi Tár*ban, 1892, 401—418. l.), de ebben a ◠-ről nincsen szó. Valamint SZIRMAY ANDRÁS ama naplójában sincs, melyet KARSA FERENC lelt meg nem rég Bélyben; e napló csak röviden és szárazon említi a fejedelem elfogását. (L. *Adalékok Zemplénvármegye történetéhez*, II. évf. 256. l.) SZIRMAY ANDRÁS ama kéziratában, melyet a Nemzeti Múzeum őriz: *Dissertatio de motibus sui temporis, Fol. lat. 2549.)* szintén nincs nyoma e dolognak.

ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvé*ben (Pest, 1851; 263. l.) a ◠-t magyarázva, ezt írja:

«... Vagyis hátra van még a dolog nehezebb, bajosabb része, nagyja; miképp Tököly Imrével történt, ki, Szirmay András szemtanúsága szerint, 1685-ben ebéden lévén a nagyváradi török basánál, amint sült után fel akart volna kelni asztaltól, ezen szavakkal marasztatott: hátra van még a fekete leves, azaz kávé. Mert úgy volt már előre kicsinálva, hogy kávéivás után Tököly azonnal fogassék el, amint meg is történt s ő kötözve rabul vitetett Drinápolyba. Sz.»

Erdélyinek ez adata Szirmay Antal idézett művéből való, mint a végére tett «Sz.» is mutatja. És pedig szabad fordítás. Ha Erdélyi látja Szirmay András szóbanforgó kéziratát s abból kölcsönöz, bizonynyal említi. Greguss Ágost (*Arany János balladái*, Budapest, 1880., második kiadás ; 66. l.) szükségesnek véli védelmébe venni Erdélyi János, illetőleg Szirmay Antal ez adatával szemben Arany Jánost : *Nagy Szulejmán ? 1541 ?*

«Török Bálint esete szakasztott olyan, mint a Tököly Imréé : ő is a törökhöz van híva ebédre, ő is szeretne mihamarabb távozni s a kávé után őt is elfogják ; a közmondás tehát legtalálóbban alkalmazható. Csakhogy alkalmazása kortévesztést látszik magában foglalni, mert a Török Bálint esete 144 esztendővel régibb a Tökölyénél. De ne feledjük, hogy költőnk a közmondást a maga nevében s a mai olvasó irányában használja, aki értelmét már minden esetre ismerheti ; nem mondatja el azon történet szereplőivel, melynek idejében tán még nem volt ismeretes. A költő e szerint nem követ el anachronismust. De a szereplők szájába adva is a közmondást, csak akkor követne el anachronismust — és siessünk hozzátenni, hogy ez is igen megbocsátható kortévesztés lenne — ha be volna bizonyítva, hogy 1541-ben a törökök még nem ittak kávét. Francia emlékiratok szerint Párisban az első kávét 1669-ben itták Lionne ministernél, kinek Szulejman aga török követ kedveskedett vele : ez a párisi kávé tehát 16 évvel előzte meg a nagyváradit. Valószínű azonban, hogy nálunk, legalább a törökök, jóval régebben ittak kávét. Arábiában legalább már a XV-ik, a többi keleten pedig a XVI-ik században el volt terjedve, és igy feltehetjük, hogy II. Szulejman udvarában is divatozott. Hogy pedig a magyarországi törökség közt a kávéivás már Tököly előtt is divatozott, bizonyítja a többek közt Oláh Geci nótájának ez a két sora :

Majd sok török test lesz eves,
Nem kell neki kávé-leves.

És e vers a kávét levesnek nevezi, mint közmondásunk.»

Greguss Ágostnak e csak habozva kimondott itélete tökéletesen helyes ; és bizonynyal határozottabb, ha a jeles tudós ismeri a döntő adatot, mely kétségtelenül bizonyítja, hogy a ☾ már szálló íge volt Thököly Imre elfogása előtt tizenhét évvel. E szálló ígét 1668-ban használja Matkó István *Bányászcsákány*ában *(X, ut Tök, Könyvnek el-tépése, avagy Bányász csákány, mellyel amaz Fövenyen épitett s már le romlott házát, elébbi fövenyre sikertelen sárral raggatni akaró és 1000 mocskokkal eszelössen színlő s mázló Sámbár Mattyas nevű tudatlan sárgyúró megcsákányoztatik Kézdivásárhelyi Matkó István mostan Zilahi Ecclésiának egyűgyű lelki Pásztora által, ki Sámbártól Bányásznak nevezteteti. Nyomtattatott* [1]*) MDCLXVIII.)* a 102-ik lapon :

«Nosza örülj még moslékodnak Sárgyúró Mátyás ! Látodé Vjjabb sárbol raggatott fészkedet-is mely könnyen bontya, sőt magaddal bontattya el a' Bányász ! Várj többet, mert bizony hátra még a fekete leves.»

[1]) Sárospatakon.

Nagy Szulejmán? 1541?

Ebből az következik, hogy AHMED váradi basa, ha ugyan mondta THÖKÖLY IMRÉnek a ☕-t, immár meglévő szálló ígét használt. E szálló íge eredetét pedig jogunk van 1541-ben keresni, több okból. A kávé ‚fekete leves' neve igen régi lehet, mert szótáraink nem tudnak róla, s csakis a szálló ígében és félig a XVI. századbeli Oláh Geci nótában maradt meg. APOR PÉTER ugyan 1736-ban befejezett *Metamorphoses Transsylvaniae*jában azt írja, hogy az ő fiatalságában (a XVII. század utolsó két évtizedében) Erdélyben «reggeli kávé, herbathé, csukolátának híre sem vala; ha valakinek azt mondottuk volna, kell-e kávé, talán azt értette volna, állj el mellőle.» [1]) Mindazáltal bizonyos, hogy mi török érintkezéseink révén már korán [2]) ismertük meg a kávét, mely WELTER szerint *(Essai sur l'histoire du café,* Paris, 1867; 216. l.) 1534-ben, NAGY SZULEJMÁN uralkodása alatt került Konstantinápolyba. Merész gyanítás-e, hogy a szultán ettől a kedvelt uj italtól nem vált meg magyarországi hadjárataiban sem, sőt mint ritka ujdonságot, örömest szolgáltatta föl.

A ☕-nek mind értelmére, mind eredetére mása az olasz *‚le frutta di frate Alberigo'* szólás. A faenzai Manfredi családból származó Alberigo víg barát folytonos viszálkodásban élt a család fejével, Manfredoval, ki egyszer arcul ütötte őt. Alberigo egyszer aztán azt színlelte, hogy békülni akar, és vacsorára hívta meg Manfredot, Alberghetto nevű kis fiacskájával együtt, az Ádriai tenger mellett fekvő kastélyába. Manfredo azt hitte, hogy a békülő szándék őszinte, és kis fiával elment a vacsorára. Alberigo nagy tisztességgel fogadta őket és nagyszerű lakomát rendezett; de a vendégség végén azt mondta: «Jöjjön a gyümölcs» *(vengan le frutta)*; erre a jelszóra gyilkosok rohantak elő és megölték Manfredot, sőt még a kis Alberghettot is, bár a gyermek Alberigo csuklyás köpönyege alá menekült. Ez 1285-ben történt. DANTE Alberigot a jégbe fagyott árulók közé helyezi *(Pokol,* XXXIII. é. 118. v.) és ugyanez ének 154-ik versében is megemlékszik róla, Romagna leggonoszabb lelkének nevezve őt.

---

[1]) Szójáték a latin *cave*val.

[2]) Hogy a GREGUSS francia adatával egyidejű magyar irást idézzek: CZEGLÉDI ISTVÁN az 1670-ben Kolozsvárott megjelent *Dágon ledüléséb*en írja: «Ali passa leülteti s mingyárt az ű szokások szerént való vendégséget indít; és egy egy fincsal cavét, s az után serbetet hozott.» *(Nyelvtörténeti Szótár.)*

Izabella. Izabella királyné, János király özvegye (* 1520 körül, † 1559.) mikor Erdélyből távozott, 1551 július 19-én Egregynél, a Meszes hegy oldalán, búcsúpillantást vetve országára, egy fa kérgébe ezt a három betűt véste: S. F. V. azaz

Sic fata volunt.

(Így akarja a sors.)

Följegyezte az egykorú Schaeseus Keresztély erdélyi krónikaíró *Ruinae pannonicae* verses művében, 82. l. (V. ö. *Sic fata tulerunt.* Ovidius, *Trist.* I. könyv, 3. elegia.)

Swaiger Salamon, ki 1576-ban járt Budán, a királyi palotában látott egy csinos szobát, mely alkalmasint a királyné hálóháza volt. Egy török lakott benne. Falára az volt késsel karcolva: *Isabella regina. Sic fata volunt.* A királyné e szerint már 1541-ben e szavakkal búcsúzott el a török kézre került budai palotától; mert nem igen hihető, hogy ama betűket más valaki karcolta a hálószoba falára, a meszeshegyi jelenet hatása alatt. Ki fordulhatott volna meg huszonöt év alatt e hálószobában olyan, aki az Erdélytől való búcsúzás részleteit ismerte? A *Sic fata volunt* tehát Izabella királynénak jelmondata volt. (V. ö. Fr. Schams, *Vollständige Beschreibung der kön. freyen Haupt-Stadt Ofen,* Buda, 1822; 202. l.) Később, 1557-től, pénzeire is verette.

Az egri név.

1552. Eger várának 1552-iki dicső védelme után keletkezett. Medgyesi Pál *Szent atyák örőme* (Gyulafehérvár, 1640) című könyvében (előbeszéd, 8. l..) ezt írja: «Felütötte az egri nevet, azt szokták felőle mondani, ki valami vitézséget cselekedett.» Szirmay Antal is így idézi a *Hungaria in Parabolis*ban (50. l.): «Felütötte az egri nevet.» Ma így mondjuk: ‚kivívta az egri nevet.'

Magyar hit.

1604? Igy hívja a református vagy kálvinista köznép ma is a maga hitvallását; sőt gyakran más felekezetűek is használják az elnevezést. Legrégibb írott nyomát

Szirmay Antal közli *Notitia historica comitatus Zempliniensis* könyvében (Buda, 1804; III. l.): 1604. *helvetica confessio in protocollo comitatus A. 6. p. 141. vocari cepit Ungarica* (magyar hit), *romano-catholicorum autem Pontificia* (pápista). [1604-ben kezdték a helvét hitvallást a megye jegyzőkönyvében, 6. cikk, 141. rész, magyar hitnek hívni, a római katholikust pedig pápistának.]

Révész Kálmán közli velem azt a nézetét, hogy ez elnevezés eredete XVI. század végén keresendő, midőn hazánkban a protestantizmus diadalmaskodott, s a magyarok csaknem kivétel nélkül kálvinisták, a németek és tótok pedig lutheránusok voltak. Különben Melotai Nyilas István *Agendá*ja (1622.) az 1562-ben deák nyelven kiadott egervölgy-debreceni hitvallást, Melius Péter és társai munkáját, a legelső eredeti, nem fordított református hitvallást, «az mi magyarink confessiojának», «magyarok confessiojának» nevezi. — *Német hit* a lutheránus vallás, még ma is.

Sepsi Laczkó Máté ?

Fiat piscis!

[Hát legyen hal!]

Sepsi Laczkó Máté krónikája szerint 1611-ben a Bethlen Gábor elől futó kassai fő generális, Forgách Zsigmond generális házi jezsuitája mondta, mikor a sereg lóhússal élt, s pénteken is csak lómájat tálaltak az asztalra: ∾

Én a dolgot úgy fogom fel, hogy a kemény protestáns Sepsi Laczkó Máté ezt csúfolódásképpen maga adja a jezsuita szájába; így akarván jellemezni a szorultságában is csűrő-csavaró pápista papot.

A ∾-t magyar szálló ígének tartom, legalább az alakjára nézve; sőt az sem lehetetlen, hogy alakját Sepsi Laczkó Máté alkotta meg. Első nyoma, tudtommal, az ő krónikájában van. A ∾-t a külföld nem emlegeti, sőt talán nem is ismeri. Maga az ötlet: hogy böjtös napon a hús is lehet hal, ha szükség, — igen régi. Katona Lajos

az *Ethnographia* 1901. évi kötetében *Fiat piscis!* című értekezésében kideríti, hogy már a XII. századbeli MARIE DE FRANCE, a legrégibb ismert nevű francia költőnő deákból fordított angol eredetű meséi közt is van egy, mely arról szól, hogy a farkas bőjtöt fogad, de mikor az erdőn kövér kost talál, ráfogja, hogy lazac, és felfalja. POGGIUS († 1459) híres Facetiáiban egy spanyol püspökről beszéli el azt az anekdotát, hogy mikor inasa pénteki napon, hal híján, fogolypecsenyét tálalt eléje, azt mondta: «Hal gyanánt fogom enni.» S mikor az inas csodálkozott, így szólt: «Hát nem tudod, hogy pap vagyok? Mi nagyobb dolog: kenyérből Krisztus testét csinálni, vagy fogolyból halat?» És keresztet vetvén a fogolyra, megparancsolta neki, hogy hallá változzék; és hal gyanánt ette meg.

Bizonyos, hogy azok a papcsúfoló régi anekdoták hozzánk is eljutottak; s az a XVII. századbeli protestáns író rájok célzott a ∾-szel. A *neque caro, neque piscis*, a *nè carne, nè pesce*, a *ni chair ni poisson* közmondások alkalmasint szintén a hús és a hal e reservatio mentalis révén való összecserélésére vonatkoznak. Az sem lehetetlen, hogy mindebben célzás van a katholikusok ama régi szokására, hogy a vízi madarat, különösen a szárcsát, nem tekintik bőjtszegő ételnek.

MARGALITS EDE (*Florilegium proverbiorum universae latinitatis*, Budapest, 1895.) a ∾-t Scitovszky János érseknek († 1866) tulajdonítja [!]. V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest, II. k. 255. l.

BAKSAI SÁNDOR szerint a ∾ tulajdonképpen csak tréfás fordítás, s azt teszi: *hadd legyen*, amit kivált túl a Dunán így ejtenek: *ha'llegyen*. (V. ö. *lapis panem? : ,kő kenyér?', hominis pisci : ,az emberek halnak'* stb.) [Magán közlés.]

Elvitte pénzünket a patak.

XVII. század.

Ezt a szójátékot csinálták az erdélyiek, mikor I. Rákóczy György (* 1591., † 1648.) kifosztotta őket és kincsöket Sárospatakra hordta.

A *Hármas kis-tükör*ben: «A patak vitte el minden pénzünket.»

II. Rákóczy György.

Datum Zboroviae, sub centum tiliis.

[Kelt Zboróban, a száz hársfa alatt.]

II. RÁKÓCZY GYÖRGY erdélyi fejedelem (* 1621., † 1660.) szokta írni a sárosmegyei zborói kastélyban írott leveleire.

A most Erdődy-féle kastély mögött volt száz gyönyörű hársfának nagy része immár elpusztult.

GRÓF ZRINYI MIKLÓS (* 1620., horvát bán 1647., † 1664.) az *Obsidio Szigetiana* (vagy mint közönségesen hívjuk: a *Zrinyiász*) halhatatlan szerzője, kit irodalomtörténetünk ‚Zrínyi a költő' néven tisztel, számos szálló ígének kútfeje; de ez idézetek mind a prózaíró hadvezértől származnak; a költő alkotásaiból szószájon nem forog semmi. Jelmondata a

Gróf Zrínyi Miklós.

Sors bona, nihil aliud

[jó szerencse, semmi más]

ugyan 1651-ben Bécsben megjelent költeményes gyüjteménye az *Adriai tengernek Sirenája gróf Zrini Miklós* könyvön olvasható először, de a symbolumot csak az élete folyamán csupán kéziratban ismeretes hadtudományi munkában magyarázza meg. (Igy a *Vitéz hadnagy* előljáró beszédében: «Ihon tehát a mely symbolum gyakorta az én szájamban forog: ∾», GRÓF ZRINYI MIKLÓS *Hadtudományi munkái,* sajtó alá rendezte RÓNAI HORVÁTH JENŐ, Budapest, 1891; 70. l. és a *Discursusok*ban: «Egy szóval, quisque suae fortunae faber. De bővebben kell azt megmagyaráznunk, mivelhogy a legnehezebb materia, akin életemnek folyásában törődtem, és mivelhogy ebből csináltam is symbolumot magamnak»; u. o. 222. l.)

Hogy a hadvezér dolgaiban a döntő mindig a jó szerencse, ZRINYI sokat emlegeti; a *Discursusok* egyike egészen ennek a fejtegetése. (Az idézett kiadásban 218—227. l.) Mindazáltal azt merem hinni, hogy e jelmondatot egy régi horvát közmondás is sugallta a nagy embernek. Ez a közmondás: [1]) *‚Sto bog dade i sreča junačka,* [Amit Isten ád és a katona szerencséje.] Jelszava a Jellacsics (Jellachich, Jellačić) osztrák grófcsaládnak, melynek grófságát 1854 április 20-án az 1848-iki lázadó J. József horvát bán (* 1801., † 1859.) nyerte. *Gróf Zrínyi Miklós.*

Magyar géniusz.

E szálló íge alakilag elsőben GRÓF ZRINYI MIKLÓS, *Mátyás király életéről való elmélkedések* című munkájában (RÓNAI HORVÁTH JENŐ kiadásában 139. és 140. l.) tűnik fel:

«Mátyás király választásában egynéhány observatio jöhet előnkben; egyik az, hogy elébb hogysemmint elválasztak, egynéhány nappal a pesti gyermekek csoportonként kiáltják vala Mátyás király nevét; heában ellenzették ezt a kiáltást az ellenkező urak, mert annál inkább kiáltják vala.[1]) Igy mondhatjuk ám: *Domine, abscondisti ea a sapientibus, et revelasti parvulis.* Sokszor csudálkoztam magamban a históriák olvasásában, hogyan lehet az, hogy néha nagy történeteket az emberek és a község közönségessen elébb tudják meg, hogysem történnek, jóval is... Igy Mátyás királynak is választását elébb vigadták meg, hogysem lett. Talám a ***magyarországi genius,*** aki akkor hatalmasabb volt a többinél, valamely láttat által hirdettette ki az emberekkel. Talám az Isten azt a kiáltást is grádicsnak

[1]) THALLÓCZY LAJOStól tudom, hogy az.

[2]) ZRINYI a pesti gyermekek amz énekét érti, melyet SZÉKELY ISTVÁN jegyzett föl *Chronika ez Világnac Yeles dolgairól* (Krakó, 1559.) művében:

Mátyást mostan választották
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt adta isten nekünk
Mennyországból ótalmunkra.
Azért mi is választottuk
Mint istennek ajándékát,
Kiből isten dícsírtessék,
És örökké mondjuk: Amen.

csinálta a választásra, s ez az argumentom is használt a visszavonó urak között: *vox populi, vox Dei.*»

Mint ZRINYI prózai művei általán, a *Mátyás királyról való elmélkedések* is csak kéziratban forogtak közkézen az ő idejében. Sőt e munka, mely 1654-ben vagy 1655-ben keletkezett, nyomtatásban csak 1852-ben jelent meg elsőben. Noha ZRINYI e művének is számos másolata ismeretes, nagy kérdés: belőle merítették-e a frázist azok a számosak, akik a *Haza Geniussa, Nemzetünknek Geniussa, Nemzeti Gyéniusz* stb. kifejezést már e század első évtizedeiben is használták. (V. ö. FÜREDI VIDA, *Tud. Gyüjt.* 1818, VI. k. *A recensiokról;* MAGDA PÁL, *Felsőmagyarországi Minerva,* 1825, 183. l.; TERHES SÁMUEL u. o. 1825, 497. l. stb.) KRESZNERICS *Magyar szótár*ában a *magyarok istene* kifejezést deákra így fordítja: «*tutelaris genius Hungarorum.*» S azt hiszem, ugyanezt fejezi ki ZRINYI is, meg a XIX. század elején élt írósereg is. Az ő ∿-uk nem az a ‚nemzeti szellem', melynek mink a ∿-t ma értjük; vagyis nem a gondolkodás magyarsága, szemben az idegenes észjárással.

Herman Ottó.

Ezután is azt vallom tehát, hogy a ∿ szálló ige megalkotója mai jelentésében, HERMAN OTTÓ (* 1836.) A *Természetrajzi Füzetek* első, 1877-iki kötetében jelent meg *Természetrajz és* ***nemzeti szellem*** című értekezése, mely nagy erővel hangoztatta azt a szerencsétlenségünket, hogy gondolkodásunk módja immár teljesen idegenes, legkivált a tudományban. HERMAN OTTÓ később, orthologus meggyőződésénél fogva, a *nemzeti szellem* helyett a ∿-t használta. Tehát ez amannak, hogy úgy mondjam, fordítása. Parlamenti jelszó a ∿ 1889-ben lett, midőn HERMAN OTTÓ a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor ismételten bírálat tárgyává tette a művelődésünkben uralkodó idegen lelket.

A május 21-iki ülésen ezt mondta: «Én nem egyszer hallottam e házban is gúnyolódó szót, — megnevezem az embert: — Pulszky Ferenc volt képviselő idejében, aki azon szavamra, hogy a nemzeti géniuszt magasra kell tartani, annak értelmében kell fejlesztenünk mindent, azt mondta gúnyosan: hát mi az a géniusz? Ő ismer géniuszokat, például a magyar címer mellett és egyebütt; de vajon mi az

a titokzatos?» Majd május 23-án BERZEVICZY ALBERT közoktatásügyi államtitkárral szemben, ki azt mondta: «Méltóztassanak concrete beszélni és bizonyítani; de az olyan általános frázis, hogy kulturpolitikánkban figyelmen kívül hagyjuk a nemzeti géniusz sugallatát, meg nem állhat stb.» Egyebek között így szólt HERMAN OTTÓ, példával világosítván meg, mit ért ∿-on: «Ha például az államtitkár úr ír egy novellát — hiszen szokott ő novellákat írni — s abban elmondja, hogy találkozott egy öreg magyarral, akinek még nincs ősz hajszála és akivel ily párbeszédet kezd: «Hány esztendős ön, uram?» — mert még ha földmíves is, novellában per «ön, uram» kell megszólítani — ha erre az öreg azt felelné: «Hetvenöt éves, uram!» mire aztán ez a megjegyzés következnék: «Bámulatos, hogy önnek még nincs ősz haja!» Az öreg pedig így felelne: «Hát hiszen még jó karban vagyok, hanem egy lábbal már a sírban állok»: ezt szórul szóra át is lehet tenni mindjárt német nyelvre vagy francia nyelvre, de ebben a magyar nemzeti géniusz nem csillan fel. De hát én nem régen Tisza-Abád-Szalókon találkoztam egy hetvenöt éves magyar emberrel, azt kérdeztem tőle: «Hány esztendős, öregem?» Azt mondotta: «Hetvenöt év nyomja vállamat.» Erre azt mondtam: «Bámulom nagyon, hogy még egy ősz haja szála sincsen», mire ő azt felelte: «Még nem harangoztak, de már beesteledett.» Ebből világosan kicsillan a magyar nemzeti géniusz és felfogásunknak az a különbsége, a mely a nemzeti szellem és a nemzeti szellem közt van.» *(Zajos tetszés a szélső baloldalon.)*

Retirálni.

Gróf Zrinyi Miklós.

A megfutamodást szép enyhén kifejező idegen katonai műszók húmorát (melynek a JELLACSICS *Flankenbewegung*ja és GRÓF GYULAI FERENCZ 1859-iki *Rückwertzkonzentrirung*ja eléggé ismert példája) érezte már GRÓF ZRINYI MIKLÓS is. Talán nem csalódom, ha a gúnyos értelmű ∿ keletkezését az ő *Vitéz hadnagyá*ban Tacitusról írott aphorismáinak *(Aphorismi supra C. Taciti libros annalium,*[1]) lásd RÓNAI HORVÁTH

[1]) MEGYERI ZSIGMOND 1657 szeptember 8-án ZRINYIhez írott levelében már tud róla.

Gróf Zrínyi Miklós.

Jenő id. művében, 292. l.) 62-ikében keresem, mely így szól: «*Sede fugae specie discessum (cap.* 44.). Igen szép találmány az olaszoké és németeké, mert ők nem mondják soha is, hogy szaladtak volna, hanem ***ritirálták magokat;*** de akármiképpen menjen el, ha az ellenségtől és ő miatta megyen el, mind szaladásnak kell mondani és gyalázatjára vagyon az embernek.»

Németül *sich retirieren*, olaszul *ritirarsi*. Innen a ‚magát'.

Ne bántsd a magyart!

Gróf Zrinyi Miklós. *Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum*[1]) munkájának legelején (Rónai Horváth Jenő említett kiad. 79. l.) fordúl elő:

«Cyrus király, mikor Cresusra Sardis várasát vítatta volna, azt írja a história, a városnak megvételekor egy vitéz magára a Cresus királyra akadván, s nem tudván ki légyen, meg akarja vala ölni; Cresus király fia, a ki egész életében néma vala, ott találkozván akkor lenni az atyja mellett, látván a veszedelmét atyjának, megszólala a vitézhez, mondván neki: Ne bántsd a királt. Valyon nem hasonló-e az én mostani felkiáltásom, édes Nemzetem, te hozzád? Látok egy rettenetes sárkánt, mely méreggel dühösséggel teli, kapóul és ölében viseli a magyar koronát; én csaknem mint egy néma, kinek semmi professiom a mesterséges szólásra nincsen, felkiáltok mindazonáltal, ha kiáltásommal elijeszthetném ezt a dühös sárkánt, kiáltván: ***Ne bántsd a magyart!***

Az török afium ellen való orvosság többnyire ∾ címen ismeretes; ez azonban később keletkezett elnevezése a könyvnek. Rónai Horváth Jenő szerint (id. mű, 60. l.) e mondás Zrinyi egyik kedvelt jelmondatának a *Nemo me impune lacessit*nek[2]) fordítása. Zrinyi ágyúira is ezt öntette

[1]) A műből kiderül, hogy okvetetlen Nagyvárad elveszte (1660) után írta; alkalmasint 1661 végén vagy 1662 elején. Első ízben GRÓF FORGÁCH SIMON, II. Rákóczi Ferenc generálisa nyomatta ki 1705-ben, a fejedelemnek ajánlván.

[2]) Ezt a deviset BISMARCK herceg 1895 április 16-án Friedrichsruheben a stájer küldöttséghez intézett beszédében «régi skót mondásnak» állította. Az 1340-ben alapított skót bogácsrend *(Order of the Thistle)* fölirata valóban ez,

s leveleire is írta. A töröknek szólt, de később az osztrákra értettük. A szabadságharc alatt a magyar kormány e jelszót öntette az ágyúkra. A hatvanas évek elején TÓTH KÁLMÁN *Bolond Miska* lapján a Bolond Miska kezében levő harlekinpüfögtetőre is ez volt írva. *Gróf Zrínyi Miklós.*

A korona legszebb gyöngye.

Középkori gazdátlan deák frázis, mely belé került Európa összes nyelveibe. (*‚C'est un des plus beaux fleurons dela couronne', ‚das ist einer der schönsten Edelsteine der Krone' stb.)* Nálunk már az ÉRDY-codexben (1526—27) : «Kyneel alyg talalhathny dragab gyengyet Cristusnak dychoeseeges koronayaban.»

E régi szólásmódot GRÓF ZRINYI MIKLÓS alkalmazta először Erdélyre. *Az török ápium ellen való orvosság*ban (lásd RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. művét, 18. l.) : «Ez a rettenetes sárkány, a török, Váradot, Jenőt tőlünk elvette, sok ezer magyar lelket rabságra vitt, sokat a kardnak élivel emésztett meg ; Erdélt, ***koronánknak*** egy ***legszebbik boglárát,*** felprédálta, zavarta, fejedelmét [1]) eltiporta, gázolja nemzetünket, országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőllőt.» [2])

Hogy ‚Fiume a magyar szent korona gyöngye', szintén e frázisokból ered. Nem tudom, ki mondta vagy írta először. De hibás mondás, mert a magyar szent koronán nem egy gyöny van, hanem sok ; vagyis megcsonkítása a logikus deák ígének.

Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel.

GRÓF ZRINYI MIKLÓSnak tulajdonított mondás, holott ő is csak idézetképpen használja GRÓF MONTECUCCOLI RAJMOND, I. Lipót hadvezére ellen 1662-ben írott vitatkozó deák válaszában. Hivatkozik REGULUS BARTHOLOMEIra, ki említi azt az anekdotát, hogy egy

[1]) II. Rákóczi Györgyöt.
[2]) V. ö. 80. zsoltár, 10—14.

Gróf Zrinyi Miklós.

spanyol becsmérelte egy mór vitéz kardjának rövid voltát, mire a mór azzal vágott vissza: «*Uno saltem passu longiorem istum efficiam.*» [Hát akár egy lépéssel hosszabbá teszem.] MONTECUCCOLI támadását és ZRINYI e válaszát lásd a *Hadtörténelmi Közlemények* 1890-iki kötetében, 125—136. és 424—444. l. Sajnos, hogy itt a deák textus csupa hiba, a magyar fordítás pedig rossz.

Pénz, pénz, pénz!

Mi magyarok ezt a mondást mindig MONTECUCCOLI RAJMOND hercegnek (* 1609., † 1681.), I. Lipót király hadvezérének szoktuk tulajdonítani. Ő mondta volna, hogy a hadviseléshez három dolog szükséges: ∾. Valóban említi is emlékirataiban (V. rész, 44. fejezet). «De», mint HOITSY PÁL *(Egyetértés,* 1899. dec. 17.) írja, «mindenben adva a tudóst, folyton klasszikus példákra hivatkozik, s e mondásnál is Tacitus históriájára utal. Tacitus azonban az idézett helyen (lib. 2., cap. 48.) egészen másról beszél.» Egy BÜCHMANNék idézte, kétes becsű forrás (az 1668-ban megjelent *Kurtzweil. Zeitvertreib)* ez ígét azonban a fösvénységéről híres GIAN JACOPO DI TRIVULZIO marsálnak (* 1448., † 1518.), XII. Lajos francia király hadvezérének tulajdonítja. A királyhoz intézte volna egyszer e szavakat.

Hogy a pénz a háború lelke *(‚nervus belli')* már CICERO írja *(Philipp.* 5. 2.) GRÓF ZRINYI MIKLÓS aforizmái között (RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. műve, 325. l.) ez van: «Tehát non est nervus belli pecunia, hanem vitéz emberek és fegyver; a pénz nem mindenkor talál embert és nem mindenütt, de a fegyveres ember megtalálja őket. Ergo: nervus belli sunt milites.» *Az török áfium ellen való orvosságban* pedig (RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. műve, 80. l.): «*Fegyver, fegyver, fegyver* kévántatik, és jó vitézi resolutio; ezen kívül én semmit sem tudok, sem mondok.» Ez a háromszoros ‚fegyver', melyet MONTECUCCOLI nagy ellenfele hangoztat, talán nem ok nélkül kelti bennünk a gondolatot, hogy ez válasz a ∾-re, melyet ő is MONTECUCCOLInak tulajdonított.

Meg nem állhatom, hogy ne jegyezzem ide azt az epigrammát, melyet GRÓF BERCSÉNYI MIKLÓS írt és vésetett arra az Érsekujvár számára (1707.) készült ágyúra, melyet

az ónodi gyűlés határozata révén bevont *libertás*-rézpénzekből öntöttek :

«*Nummus eram patriae, nervus belli atque moneta,*
Nunc libertatis vindico jura boans.»

[A haza pénze valék, harc eszköze és emelője,
Most a szabadságnak dörgve ovom jogait.]

THALY KÁLMÁN fordítása : *Irodalom- és míveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczy-korból*, Budapest, 1899, új kiadás ; 32. l.)

FELSŐBÜKI NAGY PÁL a Magyar Tudományos Akadémia megalapításakor, 1825 november 3-án, mondotta, hogy a tudós társasághoz sem szükséges egyéb, csak ∾. Mire GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN megtette nagy alapítványát.

Nem reád bízták az ország dolgát!

Széchenyi György.

SZIRMAY ANTAL *Hungaria in Parabolis* (Budae, 1804) művének a budapesti Nemzeti Muzeum könyvtárában őrzött kéziratában (27. l.) találom a következő anekdotát, melyet a cenzor kihúzott :

[Bóldog Isten ! mire jutánk ! A bajban lévő magyarok e felkiáltása SZÉCHENYI GYÖRGY, előbb kalocsai, majd esztergomi érsektől ered, ki, midőn a Wesselényi-összeesküvés után a magyarokat megfosztották ősi szabadságuktól, hiába járt közben hazájáért a császárnál. Mikor egyszer 1670-ben az oltárnál fölajánlotta a vértelen áldozatot apáink Istenének, könnyező szemmel sóhajtott föl : *Bóldog Isten ! mire jutánk !* Mire ministráló inasa így felelt : *Bizony ! elég ebül vagyunk, kegyelmes Uram !* de az érsek így mordúlt rá : *Hallgass ! K . . . a anyád ! nem reád bízták az ország dolgát !]*

Tanácskoznak Bécsben, de mást rendelnek az égben.

Pálffy Tamás.

Ezt a ma is gyakran emlegetett szálló ígét GRÓF PÁLFFY TAMÁS nyitrai püspök és kancellár, az I. Lipót politikájával bátran szembe szálló hazafi írta Bécsből 1676 szeptember elsején, a zemplénieknek szóló levelében :

Pálffy Tamás. «Nagyságtok, Kigyelmetek légyen jó reménségben, az Ur Isten meg fordítja a' Tanátsokat, én ennek utánna kedvesebb állapotba rendelik dolgainkat. Tanátskoznak Bétsbe, de mást rendelnek az Égbe. Wiennae, 1. Septembr. 1676. Servus et amicus ad serviendum paratissimus Thomas Pálffy Episcop. Nitriensis.»

Közli SZIRMAY ANTAL a *Notitiae hist. Comitatus Zempliniensis* 245-ik lapján, s benne van a *Hungaria in Parabolis* kéziratában is, melyből azonban a censor kitörülte. A kéziratban SZIRMAY a ∾ szálló íge e deák egyértékesét említi: *‚Non est consilium supra Dominum.'* S a közlés végén: «*Item* Nyertünk Bétsbe, mint Bertók a' Csíkba.»

Ez az anekdota (melynek csattanóját ma így mondjuk: ‚Belé vesztett, mint Bertók a csíkba') már megvan a *Hungaria in Parabolis* nyomtatott kiadásában is (99. l.): [Bertók az időben, mikor Magyarországon a vendégfogadók még ismeretlenek voltak, és az útas embernek az eleibe akadók adtak szállást, magyar csíkot vitt eladni Bécsbe, roppant nagy hasznot remélvén ebből. Hallotta, hogy e városban külön *vendégfogadó* vagyon, ahol szívesen látják az utasokat. Beszállott tehát a fogadóba, ahol a fogadós gazdag vacsorát, ebédet készített számára, mindenféle borokat rakott eléje, lovainak pedig bőven adott szénát, abrakot: hogy csak tessék, mint otthon. Bertók azt hitte, hogy mindez ingyen, vendégszeretetből van, mint Magyarországon; és többször megdícsérte a fogadóst: *Be jó ember Német Uram!* De az istenáldjont mondó és a szíves vendéglátásért hálálkodó Bertókot a fogadós aztán nem akarta csak úgy elereszteni, s mivel a csík árából nem futotta ki a fizetség, zálognak fogta szekerét és négy lovát is. És mert a nyomorúság nem jár egyedül: mikor a jámbor Magyarország felé törekedve a Lajta hídjához ért, be is csukták, mert a *vier und zwanzig kreutzer* vámot nem tudta megfizetni. Ekkor kiáltott fel így Bertók: mégse bolondság magyarnak lenni!]

Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine. *1657.*

[A kölcsönt a kölcsönért visszaadom neked, jó szomszéd.]

A lengyelek, midőn II. Rákóczy György X. Károly svéd királylyal 1657-ben Lengyelországot pusztította, boszúból Magyarországba törtek, Beregszászt felgyujtották, a templomba menekült lakosokat leölték és ezt írták a templom falára. (V. ö. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monografiája,* Ungvár, 1882; III. k. 88. és köv. l.)

NAGY SZABÓ FERENC egykorú följegyzése: «1657 ... Ezen közben, árpaserdülés tájott, egy lengyel marsal Lubomirszky egynéhány ezred magával Munkácsnál beüte és sok népet levága, égete és prédála Szakmárig a németekkel, és azt valóban megtékozlá és levágatá a híd tájott. Öregasszonyunk [1]) is csak alig szalada Munkácsba; a beregszászi templomban ezt az írást hagyák a falra felírva: *«Vicem pro vice reddidi tibi, amice!»* És békével általmenének a havason a sok prédával». (Közli GRÓF MIKÓ IMRE nyomán LEHOCZKY TIVADAR, *Vasárnapi Ujság,* 1862. 89. l.)

Nagypípájú, kevésdohányú nemzet. *XVII. század.*

Ered egy csúfolódó labanc-énekből, melyet Négyessy Szepessy Pál borsodi alispánra, az 1672-iki bujdosók egyik vezérére írtak. (Közli THALY KÁLMÁN *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalom-történetéhez,* Pest, 1872; I. k. 38. l.) E vers 12-ik szaka:

Az ezerhatszáz hetvenkettődik
Esztendő folytán magyaráztatik,
Pál Szepessy titulusa mikor változik:
Nagy pípájú,
Kevés dohányú
Pálnak hívatik.

[1]) Talán Lorántffy Zsuzsannát, I. Rákóczy György özvegyét érti. (LEHOCZKY megjegyzése.)

Ebből s a vers 6-ik szakából keletkezett az a bizonynyal egykorú változat, melyet ERDÉLYI JÁNOS (*Magyar népköltési gyüjtemény*, I. k. 335. l.) közöl:

Jaj már minékünk magyar nemzetnek,
Kik feltámadtunk, rebelliseknek;
Szuhay Mátyás, Zákány Tamás kopasz fejeknek:
Nagy pipájú
Kevés dohányú
Magyar ***nemzetnek.***

Cserei Mihály.

Erdélyi praktika.

Ezt a mondást ma is gyakorta használjuk, ha azt akarjuk kifejezni, hogy valaki valamely cél elérése végett két pártot szolgál. Eredetét alkalmasint CSEREI MIHÁLY, a történetíró (* 1668., † 1756.) *Erdélyország históriájá*ban találjuk meg a Teleki Mihályról írott gyűlölködő sorokban: «1686. Második esztendőben Erdélyben nagy változások lőnek és keserves és emlékezetes példa, mert ***Teleki Mihály*** *ördögi* ***praktikájával*** az erdélyi hadakat Szeben alatt levágattatá.» Tovább: «Gyulaffy László... nem tudván szegény a ***Teleki practicaját.***»

DR. JANCSÓ BENEDEK közli velem, hogy az erdélyi oláhság között ma is megvagyon ez a közmondás: *‚Si cu neamtu, si cu turcu‘* (némettel is, törökkel is). Nyilvánvaló célzás a Teleki Mihály kétszínű politikájára. Összevetendő talán ezzel a ma már alig használatos ‚debreceni mód‘, melyet GRÓF BETHLEN MIKLÓS (* 1642., † 1716.) említ önéletírásában: «miért nem tud kegyelmetek az három közzül egyet elválasztani: *Vel neutralitatem modo Debreczinensi: contributionem apertam utrique; vel bellum contra Germanos viribus et consiliis cum Turca conjunctis; vel si hoc minus christianum videtur, diploma oblatum.*» [... vagy debreceni módon való semlegességgel az adót megadni mind a két félnek, vagy pedig a török erejével és tanácsával a német ellen hadat viselni, vagy ha ez kevéssé keresztyéniesnek látszik, a diplomát felajánlani.] (A *Diploma*

*Leopoldinum*ról van szó, melylyel I. Lipót 1691. a Magyarországhoz ismét visszacsatolt, de elkülönítve kormányzott Erdély kiváltságait biztosította.)

Ott hagyta, mint Szent Pál az oláhokat. *1660?*

A manichaeus vallás egy hajtása volt az Örményországban lábra kapott pauliciánus felekezetnek, mely a IX. században nagyban elterjedt. A X. században Bulgáriában erős pártot alkotott s egy Bogomil nevű pap bulgaro-szláv nyelven a hírhedt bogomil-felekezetnek vetette meg az alapját, mely pauliciánus alapon (kételvűség, állítólag samosatai Pál az alapító) a Boszniában államvallássá lett bogomilizmusnak a szülő hite. Boszniából Éjszak-Olaszországba vitték a tant; ott pataren volt a nevök, majd Dél-Franciaországban az albigeoisk felekezetévé alakult, melynek híveit a bolgár eredet révén *'bougre'* gúnynévvel illették. Ez a szó a francia nyelvben ma is él, mint a legerősebb trivializmusok egyike. A felekezet Moldvában is elterjedt. A XVI. században megtérítették híveit, de mint különös tisztelői Szent Pálnak, tévesen értelmezett állítólagos tanait is vallották.[1]) Erdélyben 1660 táján voltak oláhok, illetőleg elolához sodott bolgárok, Alvinc körül, kiket a Kollonich térítése a Szent Pál kultuszától csakhamar elvont. 1669-ben már Szent Pálnak nyoma sincs köztük. A szászok közt támadt aztán — lehet a magyar réven, vagy magok az oláhok csinálták — a mondás: *«er hat sie verlassen, wie Sankt Paul die Bloch» (el i-a parasit ca sántul Paul pe Români.)* [2]) (Thallóczy Lajos közlése.),

Erdélyben ma már a ∾ ez igaz eredetét alig tudják. Több oldalról írták nekem onnan, hogy a mondás 1849-ben

[1]) Reichersdorf: *Chorographia Moldaviae.* 1541. III. k. 137. l.)

[2]) Lásd Illia: *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum.* Kolozsvár, 1764; 15. l. B. P. Hasdeu: *Cartile poporane ate Romanilor in sec. XVI.* Bukurest, 1880; 251. l.

keletkezett, mikor Kerelő-Szent-Pál székely lakosai a lázadó oláhok jöttének hírére tyúkostul, macskástul, minden pereputtyostul fölkerekedvén, kivonultak az erdőre ; s mire az oláhok megérkeztek, már csak üres falut találtak. Rabolni nem volt mit. — MIKES KELEMEN 33-ik levelében idézi : ‚Ma nyoltzad napja, hogy itt a telet kitelelvén, elhagya kéd bennünket, mint a Szt. Pál az Oláhokat.' (A szombathelyi, 1794-iki kiadásból.)

Csáky László gróf.

(Nem) Csáky szalmája.

[«A Csákyak jeles nemzetsége»,) írja SZIRMAY ANTAL *(Hungaria in Parabolis,* 32. l.) [«természeti jámborsága és bőkezűsége révén közmondássá lett a magyarok között : *Nem Csáky szalmája ;* azt jelenti : valakinek jóságával és bőkezűségével visszaélni.»] Régi hagyomány szerint gróf Csáky László († 1655.) országbíró jószívűségében megengedte, hogy lévai uradalmának egyik szérűjéből ki-ki tetszés szerint vihessen szalmát és polyvát. A minek az lett a vége, hogy a jó úrnak egész termését széjjelhordták ; ezért a ☞ azt is teszi : gazdátlan, bitang jószág. (Egykorú följegyzést nem ismerek.)

BARÓTI SZABÓ DÁVID szerint (a *Magyarság Virágiban*) míg Lévát a Csákiak birták, lágyan fogták a jobbágyokat, kik aztán az urasági tartozásokkal úgy bántak, mint a cséplett szalmával. Később Esterházyak alá kerülvén, folytatták az eljárást, de a tiszttartóktól rendre intettek, ily szóval : nem Csáky szalmája ez ! SZIRMAY ANTAL a *Hungaria in Parabolis*ban (66. l.) ezt írja : [Híres volt az 1649-ben országbíróvá lett gróf Csáky László az ő dús asztaláról és gazdag vendégségeiről ; két uradalmát, a lévait meg a tatait, ellakmározta. Ezért szakácsa, mikor húst aprózott, mindig ezt szokta dörmögni : *Lévát, Tatát felvagdaltuk ;* és közmondássá lett : *Skárlát, gránát, nyuszt, Léva, Tata schust !*] ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvé*ben azt írja, hogy ezt az utóbbit egy főpap mondta, mikor az országbíró falvakat érő mentében jelent meg. Vannak, akik Csák Mátéra vonatkoztatják ezt a szálló ígét ; hogy t. i. Csák Máté halála után (1321) a nyomorgatott szomszéd urak az immár

gazdátlan birtokoknak estek és ∾ lett minden. (V. ö. VARGA OTTÓ, *Magyarország története*, Budapest, 1895; 192. l.)

Ez sem volt Pál udvarában.

Széchenyi Pál.

Ezt a régi mondást a neveletlen emberekre szokták alkalmazni, vonatkozással SZÉCHENYI PÁL kalocsai érsekre (* 1642., † 1710.), ki «nagyon díszes és pompás udvart tartott, mellyet akkor a csinos udvariság mintegy Oskolájának tartottak. Innen lett példabeszéddé a bárdolatlan emberekről: ∾» (GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, *Felső-Magyarországi Minerva*, 1828. szept.) V. ö. LEHÓCZKY ANDRÁS, *Stemmatologia regni Hungariae*, II. r. 372. l.

Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam.

Gróf Kollonich Lipót.

[Magyarországot fogolylyá, aztán koldussá, végül katholikussá fogom tenni.]

GRÓF KOLLONICH LIPÓT kardinálisnak (*1631., † 1707.) tulajdonított mondás. «Ha a hitbuzgó Rákóczy Ferencnek hitelt adhatni, többször hallották tőle e szavakat», írja KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD a *Magyarország történetének kézi könyvé*ben (IV. k. 125. l.). A BRENNER ANTAL szepesi prépositól, II. Rákóczy Ferenc hívétől eredő *Histoire des révolutions de Hongrie* (à la Haye, 1739; I. k. 424. l.) ezt írja KOLLONICHról: «*Il entrait, par rapport à la Hongrie, dans toutes les idées, dont le conseil d'Autriche étoit imbu; c'est ce qui lui faisoit dire quelquefois, lorsqu'il se livroit à sa sincérité naturelle:* ***Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam.***« KOSSUTH LAJOS szerint *(Irataim az emigrációból*, II. k. 248. l.) I. LIPÓT jelszava volt.

WALTER ROGGE *(Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; I. k. 136. l.) a szálló ígét így tudja: *‚Reddere Hungariam miseram, deinde catho-*

licam, denique germanicam' [Magyarországot szegénynyé, aztán katholikussá, végül németté tenni] s azt mondja: I. Lipót tanácsadói jezsuiták voltak, kik ezt a jelszót hordták ajkukon. — MARGALITS EDE *Florilegium proverbiorum universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében így másítja meg e szálló ígét: «*Hungariam facere primum miseram, dein servilem (Kollonich).*» [!]

II. Rákóczy Ferenc. Ráday Pál.

Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera.

[Kiujúlnak a jeles magyar nemzet sebei.]

E sokat idézett mondattal kezdődik II. RÁKÓCZY FERENC (* 1676., † 1735.) Munkácson, 1703 junius 7-én kelt [1]) híres manifesztuma, melyet Bercsényi 1704 februáriusában nyomtattatott ki Nagy-Szombatban. A manifesztum fogalmazója RÁDAY PÁL (* 1677., † 1733.) a költő, Rákóczy *intimus secretarius*a, ki önéletrajzában említi, hogy «írtam a manifestumot.« A Rákóczy sajátkezű javításaival ellátott eredeti kézirat még ma is megvan a Ráday grófok péceli levéltárában. RÁDAY PÁL a *Recrudescunt* írásáról 1704-ben szól.

A nemzeti muzeum kézirattárában *(Fol. lat.* 2549) levő egyik egykorú fordítása szerint eleje ez: «Az egész keresztény világban való Fejedelmeknek és közönséges Társaságoknak, ezeken kívül minden rendben, gradusban, Tisztségben, Méltóságban, és Igazgatásban álló Embereknek. Mi Isten kegyelmébül Felső Vadászi Rákóczy Ferentz fejedelem, Munkátsnak, és Makovitzának Hertzege, Sáros Pataknak, Tokajnak, Regécznek, Etsednek, Somlyónak, Ledniczének, Szerencsnek, Ónodnak etc. örökös Ura. Adjuk tudtára örök emlékezetre mindeneknek. Az régi jó hírrel fénlő Magyar Nemzetnek régi sebei ismét kiujulnak, és amaz be állott seb, melly, imígy amúgy mint egy mostoha hozzá látással bé kezdett vala gyógyulni, minek utána az tagoknak igen meg erőtlenedésébül eszre vétetett, hogy az Ausztriai háznak veszedelmet hozó uralkodása alatt úgy veszni és

[1]) Alkalmasint sajtóhiba 17-ike helyett, mert Rákóczy csak június 16-án lépett Lengyelországból magyar földre.

elvetemedni kezdett, hogy a Nemzet egész testének veszedelmét maga után fogná vonni : nintsen egyéb hátra, hanem hogy az ártalmas és vesztő rész vassal vágattassék ki az testből.» A vége pedig : «Költ az Munkácsi Jószágunkban való táborból Sz. Iván havának hetedik napján Ezer hétszáz harmadik Esztendőben.» *II. Rákóczy Ferenc. Ráday Pál.*

Fringia.

Edelspacher Antal *(Nyelvőr,* V. k. 339. l.) kétségtelenül bebizonyította, hogy a ~ az arab *frangi* és török *frängi* (frank azaz európai ember vagy kard) bolgáros *frengia* formájából lett. Ezt a föliratot vésték gyakran az olasz fegyverkovácsok a kardpengékre.[1]) Nálunk azonban sokáig szokás volt a ~ szót úgy magyarázni, hogy ez a hét betű akrostichon : *Franciscus Rákóczy In Nomine Gentis Insurgit Armis.* Az *Archaeologiai Értesítő* 1872-ben (VI. k. 164. l.) még nyilt kérdésnek tekinti, hogy alapos-e ez a magyarázat vagy sem. Odább (213. l.) újra fölteszi a kérdést, de megjegyzi, hogy «érdekes lesz tudni, hogy már 1671 után, Zrínyi Péter hagyatéka közt előfordúl : *framea cum ferro Fringiae Genuae.* I. *Győri Tört. és Rég. füzetek,* III.[2]) 100. l.» Czuczor-Fogarasi Phrygiában [!] keresi a szó etymonját.

Edelspacher meggyőző magyarázata nálunk végét vetette a találgatásoknak. A külföld azonban még egyre tévedésekben leledzik. Igy Wendelin Boeheim *Handbuch der Waffenkunde*jában (Leipzig, 1890 ; 281. l.) ezt írja : [Gyakran találni Fringia jelzésű pengéket. Ezeket igen kedvelték és Magyarországon drágán fizették. E pengék stájerországi eredetűek s a betűk értelme : Fridericus (III.) Rex (Hungariae) IN Germania Imperator Augustus.[3]) Kedveltségök miatt sokszor hamisították is e pengéket és

[1]) Nálunk is, főképpen II. Rákóczy Ferenc korában a csetneki csiszárok. (Thaly Kálmán, *Arch. Ért.* X. k. 56. l.)

[2]) 1865.

[3]) Már a XV. századbeli fegyverek között is vannak *fringia* feliratú kardok.

II. Rákóczy Ferenc. Ráday Pál.

szánt szándékkal vagy annélkül, gyakran megváltoztatták a betűket; így: FRIMA, FRIMIA stb. A XVIII. századbeli magyar huszárok kardjain gyakorta látható a német birodalmi sas és e devise: *Vivat Maria Theresia.* E kardok szintén stájer eredetűek és kedvelték a törökök is. Más deviseeik, mint *Vivat Franciscus* (Rakotzy) vagy *Vivat Pandur* stb. szintén magyar történeti vonatkozásúak.)

A Rákóczy-korban kedvelték az akrostichon-csinálást, ezt a középkori szerzetes-elmejátékot. Igy, mint REITZNER JÁNOS írja *II. Rákóczy Ferenc érmészeti és pénzügyi ismeretéhez* című közlésében *(Archaeologiai Értesítő,* VI. k. 1872. 67. l.): «Tüzes vérű kuruczok Rákóczi ügyének győzelmét a pénzek «*pro libertate*» feliratairól is iparkodtak következtetni, minden egyes betűre ugyanazon hanggal kezdődő szavat keresvén, a következő mondatot állították ki: *Princeps Rákóczy Ope Legionum Illustrissimi Bercsényi Et Reliquorum Totam Austriam Trucidabunt Ense.* Összeszedte azonban az ellenfél tudományát, s ugyanazon betűkből ők meg a következőket magyarázták ki: *Peribitis Rebelles Omnes Laqueo, Igne, Bello, Exilio, Reliqui Tandem Austriae Tributarii Eritis.*» A magyarok mindig azt hitték, hogy ezt a betűjátékot maga II. Lipót csinálta. (V. ö. J. G. KOHL, *Reise in Ungarn,* Dresden, 1842; II. k. 346. l.) Hasonló akrostichont említ szótárában KRESZNERICS: «Tököli' háborújában ... a' parola-szó «PETRVS» volt, azaz *Princeps Emericus Tököli Regni Vngariae Salus.*» Azt hiszem, ez a «Petrus» összefügg a Péter kése kifejezéssel, mely gyalog vitézek oldalfegyverét (a baïonetteet, régi magyar szóval: szúromgyakot) jelentette, sőt talán még ma is él a nép között. (V. ö. Arany János, *Hátrah. ir. és lev.* II. 404. és (62. l.)

Itt van helye talán említenem a többi ismeretes akrostichont, melyet nálunk szomorú és vig napokban csináltak. Máig emlegetett anekdota az, mikor a jezsuiták káposztáskertnek kérték Mária Teréziától a Csepelszigetet, s a királyné azt felelte: «Megkapjátok, ha megmondjátok, mit jelent ez a négy betű: «I. N. R. I.» A jezsuiták megörültek, hogy ilyen könnyű a kérdés; hiszen erről a négy betűről a gyermek is tudja, hogy a Krisztus keresztjére tűzött félirat: *Jesus Nazarenus Rex Judaeorum.*

A királyné elmés kálvinista deákja[1] azonban, *Jókai Mór* anekdotája szerint eleve más értelmét sütötte ki: *Insula Rácz*keveiensis *Non datur*[2] *Jesuitis,* s a jezsuiták csakugyan nem kapták meg Csepel szigetét. (JÓKAI MÓR akadémiai székfoglalója *A magyar néphumorról.* 1860. jan. 30.) ANDRÁD SÁMUEL *(Elmés és mulatságos rövid anekdoták,* Bécs, 1789, I. 126.) Sziciliába teszi e történetet és szerinte

[1]) Mária Teréziának soha sem volt kálvinista deákja, sem semminemű kálvinista udvarbélije.

[2]) Hallani *Negaturt* is, mely jobb, mert nem két szóból van összeróva.

a tréfás magyarázat: *Jam Nihil Reportabunt Jesuitae;* «ezt a feleletet vegyék jó neven az urak tulajdon Uroktól.» — Régi francia anekdota szerint, egy haldokló gazdag öreg asszony így magyarázta a körülte settenkedő jezsuitának a feszületen levő betűket: *Jésuite n'aura rien ici.* — A pápa csalatkozhatatlanságának dogmáján vitatkozó concilium idejében (1870) csinálták az olaszok az *INRI* következő tréfás magyarázatát: *Io Non Riconosco (?) Infallibilità.* V. ö. *Tóth Béla, A magyar anekdotakincs* (Budapest; I. k. 360. l.)

II. József korából való a császári biztosokra, a *commissarius*okra csinált következő akrostichon: *Creatura Omnibus Molesta, Multis Injusta, Sibi Sapiens. Aliena Rapiens, In Undis Submergenda.* (V. ö. SZIRMAY ANTALnak a Nemzeti Múzeum kézirattárában őrzött *Historia Arcanaját*, 107. §.)

A leggyászosabb napokban is készültek ilyen akrostichonok. Igy az aradi tizenhárom vértanú kivégzése után támadt a *Pannonia Vergiszk Die Toten Nie, Als Kläger Leben Sie,* mely szavaknak *P. V. D. T. N. A. K. L. S.* kezdőbetűit karpereceken és többnyire lószőrfonatú gyűrűkön viselték akkoriban a magyar nők országszerte. Ez a kilenc betű pedig mint néhai VENDREY (ASCHERMANN) tábornok írta nekem 1892. jan. 14-én Veszprémből, a tizenhárom vértanú nevének kezdőbetűje:

P. Pöltenberg. *V.* Vécsey. *D.* Damjanics, Dessewffy. *T.* Török. *N.* Nagy-Sándor. *A.* Aulich. *K.* Kiss, Knezich. *L.* Leiningen, Lázár, Lahner. *S.* Schweidel.

Kiderítendő volna, hogy kitől ered ez az egykor híres betűjáték. Én hallomásból csak annyit tudok, hogy az aradi vár foglyai között keletkezett, 1849 októberében. A szabadságharc után, a legnagyobb elnyomás idejében még a német rézpénz *Ein Kreuzer* feliratából is titkos értelmű akrostichonok támadtak. Például: *‚Erwachet Ihr Nie?* (SZONTAGH PÁL szerint: *Eine Interessante Nachricht.) Kossuth Ruft Euch Ungarn Zur Ewigen Rache,* és *‚E I N Knabe Regirt Euch Ungarn, Zerstört Eure Rechte.* (SCHMER JÓZSEF, P.-Écs, közlése.] A *Kreuzer* visszafelé olvasott betűiből már a szabadságharc alatt hüvelyezték ki a következő titkos üzenetet: *Richtet Euch Zeitlich, Ungarn, Eher Russland Kommt.* [*Puky István,* Söjtör, közlése.]

Alig van remény, hogy e korfestő elmejátékok szerzőit valaha megismerhessük. Feltűnő, hogy valamennyi német. Magyar akrostichon alig van. Nagyváradon, a szent korona visszahozatalakor (1790.) diadalkaput építettek, mint a följegyző KERESZTESI JÓZSEF mondja, «ily sikertelen írással: *Kíván Ország Régi Ősi Nagy Attilát»; (korona* sülne ki belőle). SZONTAGH PÁL, mint nekem mondja, az ötvenes évek elején az *Ein Kreuzer*ből csinált e betűjátékra emlékszik: *Ébredj Igázott Nemzet! Küzdve Rohanj Ellenségeid Után, Zászlóid Elül Ragyogjanak!* Ez azonban mesterkélt, s köztudomásúvá nem is lett soha. Egy anekdota szerint valaki egy középület MDCCCL évszámát így olvasta: ‚Mennykő Durrogjon, Csittegjen, Csattogjon, Csavarogjon Lelkedbe!' Tekintettel az évre, alkalmasint ez is a németnek szólt.

Krutzitürken. *1704.*

Ez a nálunk is igen ismeretes bécsi káromkodás 1704—1705-ből ered, mikor a Rákóczy kurucai 1704. március 22-én, nagyszombat napján Bécs külvárosait pusztították, junius 9-én pedig Károlyi Sándor négyezer kuruccal felégette Simmeringet s az ottan való császári menazsériát kiölte. 1705 februárius 5-én a kurucok újra felégették a Bécs környékebeli falvakat.

Ekkor a bécsiek nágyon megszeppentek s így támadt a mondás: ‚*Kurutzen und Türken sollen dich holen.*' [Vigyen el a kuruc és a török.] A törökök még 1683 óta éltek a bécsiek ‚jó' emlékezetében.

V. ö. W. MAX KISCH: *Die Sprüchwörter und Redensarten der Wiener*, Bécs, 1889; I. füzet 9—13. l.

II. Rákóczy Ferenc ?

Ne higgy, magyar, a németnek.

Ez a régi kuruc emlék egyike ama rendkívüli hatású verseinknek, melyeknek minden sora szálló ige, mert nincs magyar, aki ne tudná elejétől végéig:

Ne higgy, magyar, a németnek,
Akármivel hitegetnek;
Mert ha ád is nagy levelet,
Mint a kerek köpenyeged
S pecsétet üt ollyat rája,
Mint a holdnak karimája:
Nincsen abban semmi virtus,
Verje meg a Jézus Krisztus.

Magának II. RÁKÓCZY FERENCnek tulajdonítják. THALY KÁLMÁN (*Adalékok a Thököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez*, Pest, 1872., III. k. 114. l.) nem tartja valószínűtlennek e sejtést. A némettel Nagyszombatban béke-alkudozásokat folytató gróf Bercsényi Miklósnak írhatta Érsek-Ujvárról 1706 julius vége felé.

Mint THALY az idézett helyen megjegyzi, 1860-ban és 61-ben széltiben elterjedt, válaszul a hirhedett októberi diplomára. Ismeretes az első sor ilyen változata is: ‚Ne higgy, bátyám, a németnek.' Érdekes korfestő adat, hogy JÓKAI MÓR a magyar néphumorról 1860 január 30-án tartott akadémiai székfoglalójában (az osztrák rendőrségre való tekintetből) így idézte: ‚Bátyám, ne higgy a nemzetnek' stb. s azt írta: «Egy magyar főúr emlékverse bátyjához, ki az ellenpárthoz szított.» A ‚nemzetet' illetőleg pedig megjegyezte: «Bizonyosan a törököt értette alatta.»

Eb ura fakó! *1707.*

Ezzel a fölkiáltással dethronizálta I. Józsefet az ónodi országgyűlés 1707. junius 14-én: ‚Eb ura fakó! Mai napságtul fogvást József nem királyunk, abrenunciálván mindenekben ellene; inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságban éljünk!' (THALY KÁLMÁN jegyzete *II. Rákóczy Ferenc fejedelem emlékirataiban*, Pest, 1866; 223. l.)

E mondás jelentését mindnyájan tudjuk: ‚ebnek parancsoljon.' De tévedés azt hinni, hogy az ónodi országgyűlésen hallatszott először. Régi, közkeletű szólásnak kell lennie, bár első irott nyomát csak az 1678-ban keletkezett *Actio curiosa* politikai szinműben találjuk, melyben az egyik szereplő, Gaude, ezt mondja: «S hát még haragszol? Eb ura a [így] fakó, te túl s én innen.» (THALY KÁLMÁN: *A dalékok a Thököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez.* Pest, 1872; I. k. 88. l.)

Ismerjük e mondásnak ilyen változatát is: ‚Eb ura kurta!' Az ~ tökéletes magyarázatát SZILY KÁLMÁN adta (l. *Összegyűjtött dolgozatok*, Budapest, 1898; 389. és 403. l.) Kiderítette PESTI GÁBOR Fabuláiból, HELTAI GÁSPÁR Fabuláiból és MOLNÁR ALBERT, PÁPAI PÁRIZ FERENC szótáraiból), hogy a *fako* vagy *facko* ‚komondort', vagy valami ‚kutyafélét' is jelentett. E szerint az ~ olyasmit fejez ki, mintha azt mondanók: Ebnek parancsoljon a kutya! E magyarázatba az ‚eb ura kurta' változat is beleillik. Ismeretes ugyanis a ‚kurta kutya' szóllás, valamint széltében járja a ‚nem egy ebnek kurta a neve' közmondás is. Kétségtelen tehát, hogy a *fako*nak semmi köze sem a lóhoz, sem a színhez; valamint kétségtelen az is, hogy ez a mondás is azok közé tartozik, amelyekben az eb a kutyával áll szemben. (V. ö. Eb a német kutya nélkül. Eb fél, kutya fél. Csak eb a kutya. A ki délig eb, kutya az délután is. Eb fújja, kutya járja. Ebmarásnak kutyaszőr az orvossága. Eb sógor, kutya koma. Egyik eb, másik kutya. Eb-apának kutya-fia. Eb-szolga, kutya gazda stb.)

Magyarország a monarchia alapja. *Szavójai Eugén.*

Nem annyira szálló ige, mint szálló gondolat, mert alakja változó. Hol ‚Magyarország legyen a birodalom központja', hol ‚súlypontja', hol ‚feje', majd ‚keletre' vagy ‚Budára helyezni a birodalom súlypontját', németül pedig: *‚den Schwerpunkt nach Ofen verlegen'* stb.

Szavójai Eugén.

Friedrich von Gentz 1806-ban, midőn Ferencnek le kellett mondania a német császári címről, ezt írta Johannes von Müllerhez intézett levelében: «Tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia megalapitására; Bécsnek meg kell szünni fővárosként szerepelni. A székhely Magyarország szívébe fog áttétetni.» A *Briefe Gentz's an Johannes von Müller* könyvből idézi Horváth Mihály *(A magyarok történetében* (VIII. k. 291. l.) József nádor 1810-ben azt ajánlotta, hogy ‚Magyarország legyen a monarchia feje, az uralkodó székhelye.' [V. ö. Marczali Henrik: *Magyarország története*, Budapest, 1894; 184. l.) Kertbeny Károly névtelenül megjelent *Spiegelbilder der Erinnerung* című munkájában (idézi Büchmann: *Geflügelte Worte*, Berlin, 1900; 550. l.) ezt írta a *‚den Schwerpunkt nach Ofen verlegen'*-ről:

[«Ausztria súlypontja Budapesten van. E szálló ígét legelsőben szerzője, Friedrich von Gentz mondotta 1820-ban Metternichnek; a magyar országgyűlésen először a nagy gróf Széchenyi hangoztatta; 1840-ben Massimo d'Azeglio kiáltotta Ausztriának, hogy mondjon le kába gondolatáról, Felső-Oroszország birásáról; ugyanezt mondta gróf Cavour 1857-ben Compiègneben s ezt a jó tanácsot adta gróf Bismarck-Schönhausen Ausztriának 1863-ban egy körlevélben, 1866-ban pedig gyakorlatilag a csatatéren.»]

«Gróf Beust», mint Büchmann könyve az idézett helyen folytatja, «az osztrák delegáció 1869 augusztus 19-iki ülésén azt mondta, hogy ez a szólásmód Bismarck és gróf Károlyi, az osztrák nagykövet egy beszélgetéséből eredt». Haan szerint *(Fürst Bismarck)* Bismarck ezt 1863 január 12-én mondta gróf Károlyi Alajosnak.

Azt hiszem, nem tévedek, ha e gondolat eredetét inkább abban a levélben keresem, melyet szavójai Eugén herceg (* 1663., † 1736.) írt 1720 november 13-án herceg Salm birodalmi kancellárhoz:

«Ha egyszer elveszítjük a Németalföldet, melyet Franciaország a maga rendszerével kétségkívül magához ragadni fog — akkor ***Magyarország lesz az osztrák monarchia alapja***. A pragmatica sanctio, habár voltaképp csak házi ügy, előbb-utóbb háborúba fog keverni bennünket; megnyugtatásomra azonban tapasztaltam, hogy a magyar nemzetben megvan a legszebb tulajdonságok egyike, azt t. i., hogy nincs az az áldozat, melyet a benne helyezett őszinteség iránti elismerésből önként fel nem ajánlana.»

L. *Sammlung der hinterlassenen Schriften des Prinzen Eugens von Savoyen*, Stuttgart és Tübingen, V. rész (megjelent 1817-ben) 96—98. l.)

Ki az ördög beszél itt németül?

Acsády Ádám.

Ezt mondta ACSÁDY ÁDÁM veszprémi püspök (* XVII. század második felében, veszprémi püspök 1725., † 1744.) GRÓF ERDŐDY GÁBOR egri püspöknek, ki az 1741-iki pozsonyi országgyűlésen, a felső tábla augusztus 25-iki ülésén, németül szólt bele egy beszédbe. [«A magyar országgyűlésen végre majd a francia nyelvet is fogják használni», folytatta, «és huszonöt év mulva a minden hazafi tiszteletére méltó magyar nyelv már semmi gyülekezetben nem fog hallatszani.»] Mosolyogva és magyarul mondta, mint KOLINOVICS GÁBOR (*Nova Ungariae Periodus,* Budae, 1790; 435. l.) följegyzi; s általános lőn a nevetés és kacagás. A deák textusban a ∾ így van: «*Quis Diabolus hic interfatur Germanice.*» [Ki az ördög szól itt közbe németül?]

ASZALAY JÓZSEF jegyzi föl elsőben (*Szellemi omnibusz,* Pest, 1855; I. k. 160. l.) az ismeretes anekdotát: «Midőn Pesten még a hajdani kerekded formájú német színházban [1]) a *Csörgősapka* [2]) adaték magyar nyelven, szinte igen darabos bohózatot nyilváníta az, ki, midőn valaki lábára hágván egy ebnek, az kegyetlenül elordítá magát, azt kérdé igen fenhangon: «Ki beszél itt — oroszul?» ASZALAY az osztrák rendőrségre való tekintetből írta így a köztudomású ‚németül' helyett. Furcsa, hogy épp ő tréfált így, ki 1849-ben az orosz táborban kormánybiztos volt. — BERNÁT GÁSPÁR szerint (*Bernát Gáspár adomái* stb. Budapest, 1878; 44. l.) ez a dolog 1826-ban történt, *Stuart Mária* jótékony előadásán, melyet a magyar színészek rendeztek a német színházban. Jelen volt József nádor is. Aki pedig a kutyaugatásra azt kiáltotta: «Ki beszél itt németül?» BOD PÁL jurátus vala, talpig magyarban, irtóztató hegyesre fent bajusszal.

Bod Pál.

[1]) Értsd a rondellában.

[2]) *A jóltévő szarándokok vagy a Tsergő sapka,* víg Babonás énekes játék 3 felv. SCHIKANEDER után a nemzeti Játékszínre alkalmaztatta SZERELEMHEGYI ANDRÁS 1795. Először Budán játszották 1795 junius 9-én. Még e század 30-as éveiben is járta színpadjainkon.

1741. **Vitam et sangvinem! Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!**

[Életünket és vérünket! Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért!]

Az 1741-iki pozsonyi országgyűlés e híres kiáltását, melylyel szeptember 11-én Mária Teréziának (* 1717., trónra lépett 1740., † 1780.) fölajánlotta védelmét, a históriai kritika csak fele részben ismeri el hitelesnek. Vagyis csupán a *vitam et sangvinem* hallatszott a vár termében; a *moriamur pro rege nostro Maria Theresia* nyilván későbbi toldalék, mert az egykorú följegyzések nem tudnak róla. Marczali Henrik *(Mária Terézia,* Budapest, 1891; 93. l.) ezt írja: «Nálunk, tán éppen mert az egész ország együtt volt, nem igen írtak szeptember 11-éről. Legpontosabban Kolinovics beszéli el a történteket. Egy jelenvolt erdélyi főúr, gróf Teleki Mihály szeptember 17-én írott levelében ily módon beszéli el az eseményt báró Lázár Jánosnak:

«Eloszolván az ország, personalis insurrectio lévén, a Bavarus ezen országhoz és többekhez tett helytelen praetensioira nézve már Ausztria széllyében bedobolt, továbbra is igyekszik, ha nem reprimáltatik. Melyre nézve Felséges Asszonyunk 11-ma Praesentis felhivatván bennünket országostól a Po'soni várban, maga igen szép adhortatioval Deákul e Throno in medio statuum proponált és erre az ország részéről a Primás herceg felelt, a statusok pedig finita propositione uno ore mindgyárt felkiáltottak: ***damus vitam et sangvinem.***»

Arneth szerint *(Kaiserin Maria Theresia und der siebenjährige Krieg)* a rendek ezt kiáltották: «*Vitam nostram et sangvinem consecramus!*» Az 1741-iki 63-ik törvénycikkely bevezetésében: «*vitam et sangvinem sese impensuros unanimi assensu polliciti sunt.*»

A *moriamur*ral egyetemben történeti tévedés az is, hogy a gyászba öltözött királynő karján a féléves trónörökössel, Józseffel jelent meg a rendek előtt. A kis herceget

és három éves testvérnénjét, Mária Annát, csak szeptember 20-án hozták Pozsonyba, mikor a bajorok és franciák már Bécs felé nyomultak. A királyi gyermekeket vivő hajó este hat órakor érkezett Pozsonyba. A jelenvolt KOLINOVICS GÁBOR írja *(Nova Ungariae Periodus,* Budae, 1790 ; 491. l.), hogy nem tudja, vajon nyiltan vagy suttyomban, valami ürügy alatt hozták-e el őket Bécsből ; s följegyzi, hogy a féléves trónörökös «mint a mókus» tekintgetett ki a hintóból. Egy fő asszony tartotta. — Tehát mind hamis a sok multszázadbeli kép, mely a *vitam et sangvinem* jelenetet a kis fiát, sőt nem ritkán mindkét gyermekét karján tartó királynővel ábrázolja. Van azonban akárhány helyes kép is ; így a *Corpus Juris* 1751-ki nagyszombati kiadásában levő kis rézmetszeten Mária Terézia egyedül áll trónusán a kalpagjukat lengető lelkes Magyarok előtt. A gyermekek nyilván azért kerültek az országgyűlés képére, mert a királyné róluk is szólt szeptember 11-iki beszédében : «*Agitur de conservando Hungariae regno, de persona nostra, de prolibus nostris.*» Mária Terézia az országgyűlés elé soha sem vitte gyermekeit.

Hogy Mária Teréziát gyermekeivel ábrázolni mily népszerű dolog volt, bizonyítja SZIRMAY ANTAL *(Hungaria in Parabolis ;* 102. l.) következő anekdotája : [Midőn Mária Teréziát, a magyarok anyját, Magyarország királynőjét, 1741-ben szerencsésen megkoronázták Pozsonyban, este a polgárok ablakaiba szokás szerint feliratos tránszparenseket raktak. Egy pozsonyi varga, fitogtatni akarván magyar tudományát, olajjal bemázolt, kivilágított képet tett ki, mely kép Mária Terézia királynét ábrázolta, amint a trónuson ülve a kis II. Józsefet a karok és rendek oltalmába ajánlja. A trónörökös anyja ölében ül és (a varga ezt a saját csemetéi után képzelte) tányérkából *laska metéltet,* németül nudlit eszik nagy mohón ; mellette pedig a varga pudlikutyácskája áll és a hercegtől koldul az ételből. Az aláírás :

Ertekatta ! Czoki pudli !
Frisz nicht Princen, sondern nudli !]

A pozsonyi rendek lelkes kiáltásának sokat emlegetett paródiája a

vitam et sangvinem, sed avenam non, *1741 ?*

[életet és vért, de zabot nem,]

eddig ismeretlen eredetű, s még az alkalmat sem tudjuk, melyre céloz. Az 1741-iki háborúra ? Az idézett törvénycikkely 25-ik §-a szerint az átvonuló insurgenseknek a megyék a szükséges kenyeret, szénát és zabot tartoztak szolgáltatni *(necessarium panem et avenam praestabunt)*. Vagy a hétéves háborúra (1756—1763) vonatkozik a «pajkos bécsi élc», mint egy szorgalmas adatgyűjtő, Balogh K. György hiszi szavójai Eugén életrajzához írott *Történet-politikai tanulmányai*ban (Zenta, 1891; 78. l.)

Kossuth Lajos *Pesti Hirlap*ja nem egyszer gúnyolta ezzel a ‚nem adózunk' jelszavát hangoztató nemességet.

XVIII. sz.

Ad ugrandum!

Deákos beszédű öreg uraktól még most is hallani e furcsa kifejezést, melylyel vagy táncra buzdítják a fiatalságot, vagy ‚én már ad ugrandum vagyok' formájával azt akarják megértetni, hogy elmenőben vannak. Eredetét megtaláljuk a mulatságos anekdotában, melyet Szirmay Antal közöl *Hungaria in Parabolis* könyvének 18-ik lapján:

[Az öreg rokkant Nagy ezredes beszélte: Midőn az 1741-iki háború már véget ért, a csapataival francia földön maradt Baranyay [1]) hadvezér haza készülődött. Egyszer hírül hozzák neki, hogy az udvaron valami ember van, a ki szittya farkasokat hord magával és szeretné őket bemutatni. Baranyay azt mondta: jól van és lement a fogadó elébe. A komédiás előterelte szittya farkasait és a kóklerek módjára mesterségeket csináltatott velük. Ha azt mondta nekik: *ad Ugrandum*,[2]) a farkasok táncoltak; ha azt mondta: *Ugatandum*, a farkasok üvöltöttek és így hitette el a nézőkkel, hogy szittya nyelven beszél. Mikor a komédia végeztével szokás szerint kéregetni járt körül a kalapjával s eléje

[1]) Baranyay János lovas generális.

[2]) A dőlt szedésű részeket e fordításban Szirmaytól betű szerint vettem át.

járult a magyar hadvezérnek is, ez kézen fogta őt és félre vonva oda, a hol senki sem hallhatja, titkon kérdé: *Te Magyar vagy?* — *A' vagyok Kegyelmes Uram.* — *És ezek a' farkasok hová valók?* — *Kecskeméti juhász Kommondorok Kegyelmes Uram,* — *Hát a' nyelved Scythiai, vagy Magyar: ad ugrandum, ugatandum?* — *Scythiai nyelvnek tettem.* — Baranyay ezután faggatta az embert, hogy mi vitte erre? — Szegénység s az idegen országbeliek példája, felelt a komédiás. Adósságokba keveredvén, látta, hogyan szokás itt pénzt szerezni, azért folyamodott e furfanghoz. — És lett-e valami haszna? — Lett bizony, mert nem csupán adósságait fizette meg, de még jókora summája van készpénzben is. — *No!* mondá végezetül a szigorú természetű Baranyay, te vagy az első magyar, a ki effajta csalárdsághoz folyamodott. Minthogy már segítettél magadon, ne folytasd tovább és ne illesd nemzetedet e gyalázattal. Mert a magyarnak nem mestersége az alakosság s a szemfényvesztés; de különben is elárulnának katonáim, jól ösmervén immár költött nyelvedet és komondoraidat.»]

Congeries lapidum multis congesta rapinis. *Hangay Zakariás.*

[Sok rablással összehordott kő halmaz.]

Corruet, et raptas alter habebit opes.

[Össze fog omlani és másé lesz a rablott vagyon.]

E verset, hagyomány szerint, HANGAY ZAKARIÁS, a híres deák hevenyésző piarista (* 1708., † 1766.) írta gróf Grassalkovich Antal, a szegény deákból lett hatalmas úr gödöllei kastélyára.

Az persze hihetlen anekdota, hogy HANGAY ZAKARIÁS akkor írta e verset, mikor Grassalkovich megkérte őt, hogy készítene új kastélyára valami elmés feliratot. S az anekdotát nem teszi hihetőbbé az a folytatása sem, hogy a tréfás piarista, mikor Grassalkovich elképpedt az epigramm án, rögtön megváltoztatta ekkép:

Congeries lapidum multo congesta labore,
Nec ruet, nec istas alter habebit opes.

[Sok munkával összehordott kő halmaz; nem fog összeomlani s e vagyon sem lesz másé.] Mert egy szegény

Hangay Zakariás.

szerzetes bizony nem mert volna így évődni a hatalmas úrral. (V. ö. Odrobenyák Nep. János, *Gödöllő hajdan és most*, Budapest, 1875; 62. l.)

Ez az anekdota különben még tovább is van. Gróf Grassalkovich Antal meg akarja büntetni a poétát a gonosz versért, s egy nagy ebéden megparancsolja az inasoknak, hogy ne adjanak neki se enni, se inni. Az éhes-szomjas piarista keservesen nézi, hogyan hordozzák tőle jobbra balra a tálakat, a palackokat. Végre a gróf ingerkedve fordul hozzá: nincs-e kedve verset mondani? Mire Hangay Zakariás rögtön kiböki:

Esuriunt medii, primi saturantur et imi;
Errant, qui dicunt: «medium tenere beati.»

[Koplalnak középütt, jól laknak elül s az utoljára;
Ostoba közmondás, hogy «a boldogság középütt van»]

(L. *Mendemondák* könyvemben.) Hangay Zakariásnak egy másik híres rögtönzése az, a melyet Szirmay Antal említ a *Hungaria in Parabolis*ban (132. l.). Gróf Esterházy Imre esztergomi érsek egyszer egy tál halat küldött neki, azzal az üzenettel, hogy csináljon az ajándékra hevenyében verset. Hangay tüstént rá írta egy cédulára:

Mittitur in disco mihi piscis ab Archi-Episco.

Az érsek visszaüzent, hogy a vers rossz, mert így kellene lennie: *Archi-Episcopo*; miért maradt el a *po* szótag? Hangay nem maradt adós a válaszszal:

Po! tunc addetur, potus mihi quando feretur.

E bohóságot talán így lehetne magyarra forgatni:

Jó hal, jó szándék; küldötte az érsek ajándék.

... Úgyde *ajándékba* volna a helyes. Hol maradt a *ba*?

Ba? Hozzá toldom, *bakator* ha locsolja a torkom.

Az érsek persze tüstént elküldte a bort. (V. ö. Tóth Béla, *A magyar anekdotakincs*, Budapest, I. k. 385. l.)

«Kendé a sült malac, ha tud rá hevenyén leoninust csinálni»! mondta egyszer báró Orczy Lőrinc Ujszászon Farkas András (* 1770., † 1832.[1]) múltszázadbeli vándor poétának; mire ez kivágta:

Ecce caput porci, vivat Laurentius Orczy!

[1]) Hol Hódmezei-Berei, hol Cserei-Berei predikátumot használt.

Szintén megtörtént dolognak látszik öreg uraink kedvelt anekdotája: mikor a professzor, hő nyári délután, bóbiskolni látta egyik deákját és pattogó pentameterben recscsentett rá, hogy hány az óra:

Dic mihi, (vagy: *aspice*) *care Bodó, quota sit hora modo?*

Mire a fiú legott tökéletes hexameterrel felelt meg, hogy háromnegyed négyre jár:

Tertius ad quartam quadrans, reverende magister!

Balázs Teofil e század elején élt benediktinusnak tulajdonítják; esztergomi professzor korában történt volna a dolog. (Bódiss Jusztin közlése.)

Napjainkban országszerte ismeretes magyar rigmusrögtönző volt Kerekes Sámuel marosvásárhelyi lapszerkesztő, (* 1840., † 1895.) ki ha csak sejtett az ország bármely zugában valami ünnepi sokadalmat, ott termett és kezében pohárral estétől reggelig ontotta a rímet. Különösen szerette, ha szavába vágtak; mert tüstént kadenciában felelt a közbeszólásra és új mederben hömpölygette verseinek áradatát. Ez a mulatság egy kicsit terhes volt, mikor órákig tartott. S így történt, hogy Rákosi Viktor (Sipulusz) egy kolozsvári banketten a következő rímmel hallgattatta el (nagy időre) a kérlelhetetlen versifikálót:

Kerekes Sámuel!
Én téged . . . bámuel!

A rigmusok mesterébe beléhalt a szó; erre nem talált kádenciát.

Vivat Soroksár! *XVIII század.*

Egy régi anekdota szerint, a soroksári svábok, mikor Mária Terézia mezővárossá emelte falujokat, ez örvendetes ujság kihirdetésekor azt akarták kiáltani: «*Vivat Maria Theresia! Soroksár is a Marktfleck'n!*», de megsiklott a nyelvük, s azt kiabálták: «*Vivat Soroksár! Maria Theresia is a Marktfleck'n*». (V. ö. J. G. Kohl, *Reise in Ungarn,* Dresden, 1842; II. k. 404. l.)

Misera plebs contribuens. *1751.*

Ez Európaszerte sokat kutatott eredeti szálló íge történetének kiderítését Csiky Kálmánnak köszönjük.

1751. Ő bukkant rá, hogy legelsőbb az 1751 : XXXVII. *De militarium abusis moderandis* törvénycikkben fordul elő. E törvénycikk a gradiskai, bródi, dunai és szávai határőrvidékeken a katonatisztektől behozott, állati erővel és szekérrel végzendő, s a szegény adózó népet terhelő szolgálmányok *(«. . . miseram . . . contribuentem plebem gravantes exactiones»)* mérsékléséről szól.

A külföld e kifejezést Werbőczynek tulajdonítja, támaszkodván Büchmann *Geflügelte Worte*jának egy tizennyolc kiadásán át közlött adatára (*Geflügelte Worte*, Berlin, 1892, 17. kiadás ; 345. l. : «*Misera contribuens plebs, das arme steuerzahlende Volk, steht in des magyarischen Juristen Verbőczi „Decretum Tripartitum", 1514.*»). Benne van ez állítás Brockhaus és Meyer lexikonában, sőt nálunk a dr. Acsády Ignácz szerkesztette *Athenaeum kézi lexikoná*ban is. Werbőczy *Hármas könyvé*ben azonban ez a kifejezés egyáltalán nem fordul elő. A *Geflügelte Worte* könyv tizenkilencedik, 1898-iki kiadásában már a helyes adat van ; én közlöttem, Csiky Kálmán értesítését véve, a szerkesztőséggel, s nem bántam, hogy az idegen mű megelőzi az én könyvem új kiadását, mert kötelességünk sürgősen gondoskodni róla, hogy hibátlan legyen az egy-két hungaricum, melyet a külföld is ismer. Megjegyzendő, hogy a külföld e szálló ígét mindig *misera contribuens plebs* alakjában idézi, hívebben az eredetihez.

Eötvös Károly, mint e könyv első kiadásában említettem, már rég óta Mária Terézia korából eredőnek ítélte a ∾-t. A *misera plebs* különben előfordul (megvető értelemben) Horatiusban *(Sat.*, I. 8. 10.) : «*Hoc miserae plebis stabat commune sepulcrum.*» Már a XV. században is gyakori francia közjogi kifejezés : *‚peuple corvéable et taillable à merci et à miséricorde.* 1547 : XXVI. törvényünkben is előfordul e kifejezés : *‚miseri coloni.‘* Szegedi *Tirociniumá*ban (a múlt század közepéről), mely a *Hármas könyv*nek átírása, de sok minden tudnivalóval bővítve és magyarázva, megvan a III. rész 34. titulusában ez a kifejezés : *misera plebs* (nem lenéző, hanem szánakozó értelmében), de *contribuens* nélkül. Ugyancsak megvan a magyar *Corpus juris*ban (1741 : LIV. törvénycikk), de szintén csak mint *misera plebs*. Semmi sem támogatja Büchmannéknak a

Geflügelte Worte tizenkilencedik kiadásában (441. l.) kifejezett ama sejtését, hogy a *misera contribuens plebs* daktylusos lejtése talán valamely, eddig föl sem fedezett régi költőre vall. — Ide írom még, amit velem CSIKY KÁLMÁN a ∿-ről közlött: «Mikor az 1751-iki törvényben alkalmazták, bizonyára nagyon elterjedt szálló ígének kellett már lennie, s valószínű, hogy gyakran éltek vele a szónokok országos és megyei gyűléseken egyaránt. Keletkezését a XVII. század második felére, vagy a XVIII. század elejére teszem, a mikor már a törvényhozás gondoskodni kezdett a szegény pórnép sorsának javításán. A nem megvetést, hanem sajnálatot kifejező *misera plebs contribuens* kifejezés a parasztság legkegyetlenebb elnyomásának idejéből, a XVI. századból és a XVII. század első feléről nem származhatott.[1])

Ham's kan Türk'n g'seh'n?

XVIII. század.

E tréfás szálló íge eredete egy vajmi kevés hitelű bécsi anekdota.

Gróf Czobor József, a Mária Terézia korában élt és mind furcsaságairól, mind tékozlásáról híres magyar úr, egy udvari álarcos bálban török basának öltözve jelent meg, s maga előtt hajtott tizenkét láncra vert rabszolgát: fényes keleti ruhába bujtatott kocsisokat, napszámosokat, miket, akiket előbb jól tartott áloés ételekkel. A rabszolgák láncát oda lakatolta egy oszlophoz, aztán eltünt. A legények csakhamar kifelé kivánkoztak; de nem engedett se a lánc, se a lakat. Ekkor indult nagy ijedten a hopmester a török basa keresésére, elvenni tőle a lakat kulcsát; és végigszaladva a termeken, fűtől-fától azt tudakolta: ∿. (V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest; I. k. 381. l.)

Separatum (sacrae regni Hungariae coronae adnexum) corpus.

Mária Terézia.

[(A magyar királyság szent koronájához csatolt) külön test.]

Fiume; Mária Terézia 1779 április 23-án kelt királyi pecsétes levelében, melylyel Fiumét szabad rév-

[1]) Könnyen bánik el e kérdéssel MARGALITS EDE, ki *Florilegium, universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében (107. l.) azt állítja, hogy *a misera contribuens plebs* Horatiusból való idézet.

partnak nyilvánítván, saját kívánatára Magyarországhoz kapcsolta; «*Urbs haec commercialis Fluminensis sancti Viti cum districtu suo tamquam* ∾ *quoque consideretur.*»

XVIII. század. **Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita.**

(Nincsen másutt élet, csak Magyarországon,
Ha van is, de illyen nincs egész világon.
A *Hármas Kis Tükör* fordítása.)[1]

E híres szálló íge eredetéről mindmostanig semmit sem tudunk. Még az sem bizonyos: hazai vagy külföldi-e? Keletkezésének kora is ösmeretlen. Legrégibb nyomát az először 1781-ben Vácon megjelent *Hármas Kis Tükör*ben szokták keresni. Itt a 34-ik lapon ez olvasható: «*Kérdés.* Közbeszédben mit mondanak felőle? (T. i. Magyarországról.) *Felelet.* ∾. Nints jobb élet, mint Magyar-Országban.» A könyvet, mint az elüljáró beszédből kitünik, Losontzi István írta Nagy-Kőrösön 1770-ben. Thallóczy Lajos azt mondja nekem, hogy az ∾-nak régibb nyomának is kell lenni, bár a mondás Mária Terézia korából való. Én is azt hiszem. Az elégedett dicsekvés a nagy királynő aluszékony korára vall; a mondás eszejárása pedig magyarosan körmönfont. (‚Nincs' és ‚ha van.')

Szirmay Antal (*Hungaria in Parabolis*, 1. l.) alkalmasint külföldi eredetűnek tartja: [Magyarországot széltében Európa Kánaánjának mondják. Ezért közönséges róla a bőséget megízlelt nemzetek mondása: ∾] És itt csillag alatt:

O! földi *Kanahán! Europa Édene!*
Természet tárháza! mindennek mindene!
Beléd zárattatni kivánatos fogság
Mert határidon túl nints igaz bóldogság!

Csaplár Benedek közlötte velem, hogy ő a harmincas évek elején professzorától, Brecska Auréltől benediktinustól

[1]) Az újabb kiadásokban.

mindíg azt hallotta, hogy az ∿ a török hódoltság korából ered ; valamely, a magyarországi élettel igen elégedett török ember mondotta s úgy fordították deákra. VÁMBÉRY ÁRMIN, ki elé ez adatot terjesztettem, a következő véleményt adta : «E szentencia nem igen lehet török eredetű, mert 1. Magyarország mindig *gyaurluk* [1]) volt és a moszlim előtt nem igen lehetett kedves tartózkodóhely. 2. Igazi, valóságos török mindíg kevés volt hazánkban ; az itt garázdálkodó moszlimek eredetükre nézve délszlávok voltak, név szerint Bulgáriából, Boszniából és Hercegovinából jöttek hozzánk. 3. A töröknek soha se volt hazaszeretete. A haza fogalom új ő náluk, mert csak húsz-harminc év óta ismerik a *vatan* [2]) szót.»

WEBER *Demokritos*ában (III. k. 23. f.) az ∿-nak azt a változatát közli : «*Extra Lipsiam non est vita*» stb., mely azonban csak a magyar vonatkozású szálló ígének Lipcsére való forgatása, és nem megfordítva.

Kalapos király.

Ányos Pál.

Igy csúfolták a magyarok II. József császárt azért, mert nem koronáztatta meg magát, hogy ne legyen kéntelen esküt tenni az alkotmányra. Forrása alkalmasint ÁNYOS PÁL, (* 1756., † 1784.) ∿ című politikai verse, mely nyolc évtizednél tovább kéziratban lappangott és csak 1869-ben került napvilágra a *Hazánk s a külföld* 19-ik és 20-ik számában.

Ezt a töredékben maradt verset ÁNYOS alkalmasint a felső-elefánti paulinus kolostorban írta 1781 végén, az október 25-én kiadott türelmi rendelet hatása alatt. A szálló ígére vonatkozó sorai :

Iszonyú hatalom ! — még ez nem volt nálunk,
Hogy korona nélkül lett volna királyunk !
Mátyás, hogy nem talált koronát magának,
Tűzzel, vassal rohant Fridrik kastélyának,
Nem szánt föláldozni több száz magyarokat,
Csak hogy koronázva űlje trónussokat.

[1]) Hitetlenek földje.
[2]) Haza ; arab szó.

De ez megelégszik, hogy kalap van fején,
Mert háromszázezer zsoldos él kenyerén.
. . . Mért gyermekségedben nem tudtuk felőled,
Hogy ***kalapos király*** fog lenni belőled?
Hidd el, hogy véled is másképp bántnak volna,
Most kegyetlenséged magyart nem gázolna.

A *Kalapos király* egyik sora: «***Vad rácság*** pediglen, kit alig esmértünk» talán a

vad rác

eredete. A kéziratban, titkon terjesztett, pamphletek nem egyszer mélyebben hatottak minden közkeletű nyomtatványnál.

‚Barbár' értelmében használni a *vad* szót nem új dolog nálunk. TINÓDY SEBESTYÉN írja az *Eger vár viadaljáról való ének*ben (959—962. sor):

Terekek szünetlen övöltenek vala,
Nagy sokféle nyelven bészólanak vala,
Magyarul, németöl, tótul, olaszul,
Lengyelöl, deákol, és vad oláhul.

II. József. **Eximam regem Mathiam ex ore Hungarorum.**

[Kiveszem Mátyás királyt a magyarok szájából.]

II. JÓZSEF császár (* 1741., trónra lépett 1780., † 1790.) mondása. (V. ö. KAZINCZY FERENC: *Pályám emlékezete,* II. könyv VI. szak.: «~ mondta II. József egyik utazása alatt valamely predikátornak, ki nem győzé magasztalni előtte a mi Józsefi lelkű Hunyadinkat.») Nyilván igazságügyi reformjaira célzott vele. SZIRMAY ANTAL a Nemzeti Muzeum kézirattárában őrzött *Historia arcana*jában ezt írja a II. József alatt történt igazságszolgáltatásbeli újításokról szóló (117-ik) cikkely végén: [Ezeknél jobban nem hódította meg Magyarországot semmi: *Meg holt Mátyás király, oda az igazság!* József most a Mátyás királylyal együtt elhunyt igazságot új életre támasztotta!]

Iste vinus Tokainus?

II. József.

[Ez tokaji bor?]

Igy szólott szántszándékos rossz deáksággal II. JÓZSEF császár 1770 május 20-án Sáros-Patakon, midőn ebédnél bort tettek eléje, noha soha sem ivott szeszes italt. «Felvéve a palackot, s a bor színét nézelvén, ezt kérdé: ∾.»

A jelen volt KAZINCZY FERENC jegyezte föl *Pályám emlékezete* művében (I. könyv, I. szak.). A császár sokkal jobban tudott deákul, semhogy ilyen gyermekes hibát követhessen el, *bonum vinum* helyett *bonus vinus*t mondva. Alkalmasint a *qualis vinus, talus latinus* anekdotára célozott, azt akarva kifejezni, hogy neki, bornemiszának, minden bor csak *vinus*. Az az anekdota francia eredetű és a XVII. századból való. A párizsi parlament első elnöke, Lamoignon, szerette volna könyvtárosának megnyerni André Baillet-t, a furcsaságáról híres tudóst. Ebédre hívta meg igen előkelő társaságba. Mindenki leste, mit fog beszélni az a ritka ember. De Baillet csak evett és hallgatott. Végre azt kérdik tőle deákul: milyen a bor? A bor rossz volt; és Baillet azt felelte: «*Bonus.*» Általános kacaj; mert sejtették, hogy a tudós csúfolódik. Csemegénél jobb bort adtak az asztalra, Megint kérdik tőle: milyen? Ekkor azt felelé: «*Bonum.*» — «*Oh! oh! ah! ah! vous voilà redevenu bon latin!*» — «*Oui, à bon vin, bon latin!*» Alkalmasint deákul mondta: «*Bonum vinum, bonus latinus,*» de nálunk ebben az alakjában járja: *Qualis vinus, talis latinus.* (V. ö. TÓTH BÉLA *A magyar anekdotakincs* I. k. 387. l.)

Fuit.

Horváth Jakab.

[Volt.]

A budapesti városligetben, a Hermina-kápolna táján, egy magányos, névtelen sírkő felirata, melyet sokat emlegetnek ma is, s a melyről ARANY JÁNOS is megemlékezik az *Ének a pesti ligetről* című, 1877-ben írott versének utolsó szokában.

El is megyek tán nemsokára,
Hírnév, dicsőség nem maraszt;
Tudom, mit ér fagyos sugára.
Itt is megtanulhattam azt:
Nyerd bár világi életedben
Ég és föld minden koszoruit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sírkő rád olvas: *Fuit.*

E sírkő alatt HORVÁTH JAKAB régi pesti ügyvéd és buzgó szabadkőműves nyugszik. A *Pesti Hirlap* 1841. 27. számában a *Beküldött* rovatban ír róla —*y*, s említi, hogy Horváth a Martinovits-pörben többek védője volt. SZINNYEI JÓZSEF a *Budapesti Hirlap* 1885 junius 14-iki számának tárcájában részletesen beszéli el, hogy HORVÁTH JAKAB 1738-ban Toporcon, Szepesmegyében született, Pestnek legelső ügyvéde volt s Grassalkovich Antalnak is fiskálisa. Híres volt egyszerű életéről és szabad gondolkozásáról. Mint agglegény halt meg 1806 decemberében és tízezer forintot hagyott többnyire ág. evang. célokra. Hétszáz forintot rendelt temető-helyének megvásárlására, azzal a kikötéssel, hogy a sír kertben legyen és a sírkőre csak ezt a szót véssék: *Fuit.* Pest városa saját kertjében, a városerdőben adott helyet ‚temetőboltjának', hova 1806 december 14-én temették el. Ugyancsak a város tétette fölébe a ma is álló vörös márvány sírkövet, a kívánt fölirattal. SCHMALL LAJOS budapesti allevéltárnok a *Hazánk* 1894 aug. 20-iki számában adatokat közölve Horváth Jakabról azt írja, hogy 1809-ben halt meg.

I. Napoléon. **Hongrois! le moment est venu de recouvrer votre indépendance.**

(Magyarok! Eljött az a' szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségteket. Az eredetivel együtt való magyar fordítás.)

Többnyire így, franciául idézzük I. NAPOLÉON Schönbrunnban, 1809 május 15-én kelt híres kiáltványának e szavait. II. Rákóczy Ferenc óta nem hallott ilyet a nemzet! Az irodalomtörténet dolga eldönteni: ki készítette a proklamáció magyar fordítását. Csakugyan BACSÁNYI JÁNOS-e (* 1736., † 1845.), mint egész a legújabb időkig hittük, vagy más.

A kiáltvány hasábosan nyomtatott francia, német és magyar eredetijének mását közli az *Athenaeum millenniumi története*, (VIII. k. 582. l.). Kossuth Lajos *Iratai*ban (I. k. 224. l.) III. Napoléon császárral 1859 május 5-én éjjel Párisban folytatott értekezését jegyezve föl, ezeket írja:

Császár: (az asztalhoz lép s arról egy pergament-tekercset veszen kezébe). Itt van a proklamáció eredetije, melyet nagybátyám a magyar nemzethez intézett 1809-ben. Ismeri ön?

Én: Hogyne! Jóformán könyv nélkül tudom: «L'empereur d'Autriche, infidèle à ses traités, méconnaissant la générosité...»

Császár: Valóban így van. Ön jó emlékező tehetséggel bír.

Hát kend az az Alvinczy?

Bárdos Gáspár.

Szirmay Antal a *Historia arcana* 231. és 232. §-ában így adja elő e szálló ige történetét:

[A fölkelő nemesség serege, melynek legfőbb vezére a nádor volt, válogatott férfiakból toborzódván össze, vitézül állott ellent a franciáknak. De hiába, mégis csak szedett-vedett, elegendőképpen nem gyakorolt katonaság volt és nem rendelkezett kellő fegyverekkel sem. Réges-régi puskáit az ország minden részéből gyüjtötték össze; ólom híján tűzben szárított agyagból formált és szürke színökkel az ólomhoz hasonló golyóbisokat adtak neki; kardja a gyenge *gyíklesö* volt; kapott ugyan puskaport és kovát is, de ágyukat nem és minden ereje és oltalma a magyar *fokos* volt, szemben a franciák számtalan ágyújával és ólomzáporával. A puszta *fokossal* fegyverzett magyarnak sérthetetlen testűnek kellett volna lennie. Midőn a legerősebbek is elestek, így a zempléni báró Barkóczy Antal lovaskapitányt is leterítette az ágyúgolyóbis, a sereg nem akadályozhatta meg, hogy a franciák ne vegyék meg Győrt és ne szállják meg Sopron, Mosony, Pozsony, Győr, Veszprém, Zala és Vas dunántúli megyéket, Szlavoniával és Horvátországgal egyetemben.

Az insurgensek szaladó seregét báró Alvinczy József generális,[1]) a fővezér, megállította a pesti hajóhídon és szemére hányta, hogy a győzhetetlennek híresztelt magyarság, sőt épp a nemesség, ily csúfosan fut. Mire kiállt a középre egy hevesi lovas vitéz és e kérdéssel fordult hozzá:

[1]) * 1735., † 1810.

Kegyelmed az az Alvinczy? A vitéz azt felelte: *Én vagyok.* Most az insurgens oda nyujtja neki pisztolyát: *No! fogja kend, ... a meg kend ezt a' kis puskát, ennek se kakassa, se kovája.* Egy borsodi gyalogos pedig neki tartotta puskáját a generális pocakos hasának és meghúzva a ravaszt, szikrát ugratott a puskaporos serpenyőbe; de a fegyver nem sült el. *No! láttya kend, Alvinczy Uram!* mondá, *ez töltve van, de csak fellobban, és nem öll ellenséget.* A harmadik meg elővette az agyagból gyártott golyóbisokat: *Illyen golyóbisokat adtak nekünk, midőn az ellenség ollyanokkal, mint a fejem, lövöldözött, tehát ne csudállya kelmed, Alvinczy uram, hogy a legbizonyosabb halálnak így kitétetve lévén, kintelenek voltunk hazánknak további javára magunkat megtartani.]* [1])

Említi a ∾-t KISFALUDY SÁNDOR is, az insurrectio ama történetében, melynek kéziratát a Kisfaludy-Társaság irattárában őrzik. Elmondja 1844 május 20-án kelt és Kossuth Lajoshoz intézett levelében is, s ezt teszi hozzá: «Alvinczy elszégyenelvén magát, káromkodva visszafordult.» DÖBRENTEY GÁBORNAK a M. T. Akadémia irattárában lévő hagyatékában (közlötte a *Nyelvőr*, XVIII. k. 234. l.) találni e sorokat: «*Nem .... ná meg keed ezt a pistolyt, mikor kovája sincs.* (Borsod megyében Lénárd-Darócon élt még 1843-ban azon BÁRDOS GÁSPÁR nevű insurgens, ki Alvinczynek ezt mondá 1809-ben.)»

I. Ferenc.

Justitia regnorum fundamentum.

[Az igazság az országok alapja.]

I. FERENC királyunk (* 1768., megkoronáztatott 1792., † 1835.) jelmondata; a kuria épületének homlokán is olvasható.

[1]) A dőlt betűs részek a deák kéziratban is így.

Ad audiendum verbum regium.

I. Ferenc kora.

[Királyi szó hallására (idézni valakit).]

Szintén I. FERENC korából származik. Az atyáskodó királynak szokása volt maga elé idézni azokat a magyarokat, akiknek a politikája nem tetszett neki, és hol dorgáló, hol nyájas szavakkal megintette őket. [V. ö. *Niksz dájcs.)*

Keletkezésére hathatott a *Vulgata* legtöbb kiadásának végéhez csatolt *Index biblicus* e kifejezése: «*Audiendum verbum Dei*», mely az isteni parancsolatokra utal. — ÁGAI ADOLF közli velem, hogy egy nagykőrösi magyar úr (Patay Sámuel?) *ad audiendum verbum* idéztetvén Ferenc elé, őrültséget tetetve, ezt énekelte: «Ebadta németje, országunk szemetje.»

Totus mundus stultizat.

I. Ferenc.

[Az egész világ eszelősködik.]

I. FERENC király ama beszédéből való, melyet Pestmegye küldöttségéhez intézett 1820 október 15-én. A beszédet MARCZALI HENRIK szívességéből amaz eredeti, kézirat szerint közlöm, melyet az uralkodó felolvasott.

«*Gratum est Nobis, quod comitatum Pestiensem ita animatum esse videamus, Divinâ Providentiâ effectum, quod fideles mihi concreditos Populos ab omni malo tueri posuerim, nec quidquam intermisi, quod ad felicitatem Monarchiae meae pertinebat,* ***totus mundus stultizat,***[1] *et relictis antiquis suis Legibus, Constitutiones imaginarias quaerit. — Vos constitutionem a Majoribus acceptam illaesam habetis, amatis illam, et ego illam amo, conservabo et ad Haeredes transmittam, et credo Vos quoque ita animatos esse, (quod absit) sed si necessum fuerit, me non permittetis, quod idem et mea parte Vos securos reddo.*»

[Kedves látnunk, hogy Pestmegye elismeri, hogy semmit sem mulasztottam el arra nézve, hogy a reám bízott hű népeket az isteni gondviselés segítségével min-

1) V. ö. «*Universus mundus exercet histrioniam*» (Petronius).

den bajtól mególtalmazzam, és nem mulasztottam el semmit arra nézve, a mi birodalmam boldogságát illeti. Az egész világ eszelősködik, a régi törvényektől elpártolva, képzelt alkotmányok után áhítozik. Nektek őseitektől való alkotmánytok sértetlenül megvan, szeretitek, én is szeretem, megtartom és utódaimra átszármaztatom, és hiszem, hogy ti is oly érzületüek vagytok, hogy ha (amitől Isten mentsen) szükséges lenne, engem el nem hagynátok, amiről én benneteket a magam részéről biztosítalak.]

Gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenchez 1820 október 22-én írott levelében azt jegyzi föl, hogy a küldöttség e beszéd hallatára csaknem lábához és nyakába borult a császárnak s a teremben vivátozott. (A mi akkor hallatlan volt.) Említi azt is, hogy a magyarok viselete Budán az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt.

I. Ferenc kora.

Niksz dájcs.

Hajnik Károly jegyzi föl *Visszaemlékezések* című (Pest, 1856., második változatlan kiadás) könyvében (103. l.):

Vitéz, Sárosmegyének híres követe 1791-től 1825-ig, egykor a kormány elleni téves kikelése miatt *ad audiendum verbum regium* volt idézve. Ő Felsége dicsőült első Ferenc Császár és királyunk ez alkalommal őt személyesen dorgálá deák nyelven; utóbb veleszületett és szokott leereszkedésével feléje fordult, német nyelven ezt mondá neki: «Édes Vitézem, eddig úgy mint Fejedelme szólottam Önhöz, most úgy fogok szólani, mint atyja»; ... s ekkor Ő Felsége igen szivreható intéseket és bölcs tanácsokat intézett Vitézhez hosszabb német beszéddel, nem kételkedve, hogy nem téveszti hatását. — De miként volt a különben is kedélyes, dicső emlékezetű Császár meglepetve, midőn hosszú beszédének elmondása után az előtte álló agg Vitéz nagy megerőltetéssel e szavakat nyögé ki: «*Niksz daitsch, Sacratissima Majestas.*»

Mások szerint Vitéz János abauji alispán ez anekdota hőse. A dolog 1823-ban történt volna. — Thaly Kálmán a képviselőház 1897 junius 15-iki ülésén tartott beszédében e szálló ígét Pálóczi Horváth Ádámnak, a költőnek (* 1760., † 1819.) tulajdonította, s eredetének történetét így adta elő:

«Helyesebb volna . . . a hozsánna helyett dalolni Pálóczi Horváth Ádámnak a straszburgi minét nótájára írt versezetét:

Nossza pajtás, szokjunk rá, kapjunk rá
A német táncra — a német táncra;
Hej mert ugy is rávertek, ráfűztek bennünket
A szolga-láncra, a kutya-láncra!

Azonban refrainje is van ennek a versnek:

De szánd meg Árpád, szánd unokádat,
Ne hagyd a véren szerzett hazádat.

Pálóczit *ad audiendum verbum regium* Bécsbe idézték azért a nótáért. El is ment ő a magyar királyt Budán keresni, de nem találta ott, a durva német kapus elutasította. Akkor gondolván, hogy talán Visegrádon a nyaralóban van, elment Visegrádra. Ott meg csak baglyok huhogtak. Erre elment Tatára, azt gondolván, hogy ott lesz a magyar király, mert az a másik királyi nyaraló. Onnan meg az Esterházyak lakájai utasították el. Erre nyugodtan hazament Somogyba és úgy kellett őt onnan — a mai rendőri kifejezés szerint — előállítani erőszakkal Bécsbe, mert nem akarta tudni, hogy a magyar király Bécsben lakik. Ez alkalommal történt az, hogy Ferenc császár, a ki akkortájban a Ludovika Akadémiáról szóló törvényt szentesítette, Horváth Ádámot egy hosszú német dikcióban azért a költeményért lekorholta, mire Horváth Ádám, midőn az uralkodó korholását elvégezte, mélyen hallgatott. A császár kérdi: «No nincs mentsége?» Horváth Ádám azt mondotta: *Eure Majestät, nix dájcs*».

Akár valamelyik Vitéz, akár Pálóczi Horváth Ádám volt ez anekdota hőse, a hagyomány azt is tudja, hogy Ferenc császár a ∿-ra bosszúsan azt mondta: «*Das hätten S' mir früher a' sagen können.*»

Felsőbüki Nagy Pál (* 1777., † 1857.), Sopronmegye követe, az 1807-iki országgyűlésen a magyar nyelv ápolását sürgetvén, emlegette

Felsőbüki Nagy Pál.

az alkotmány sáncait.

«Vegyük az ∿-ba az egész népet», mondá; «erősítsük meg ezzel nemzetiségünket.»

És ugyane mondatához füződik híres szálló ígéje: A nemzetiség fontosabb az alkotmánynál is, mert

az elveszett alkotmányt huszonnégy óra alatt vissza lehet szerezni, de a nemzetiséggel elhal a nemzet is.

Ekkor írta hozzá BERZSENYI DÁNIEL ismeretes ódáját, melynek harmadik versszaka a sokat idézett «A derék nem fél az idők mohától» stb. E szálló ígét 1861-ben sokat emlegették a konzervativok igazolására, akik egyelőre legalább a nemzeti kormányzatot akarták megmenteni.

Ugyancsak FELSŐBÜKI NAGY PÁLtól ered az

infámis Schmutzerei

kifejezés. 1830-ban mondta, mikor még a megyei követek diurnumait is a parasztsággal akarták fizettetni.

Az 1807-iki országgyűlésen mondták FELSŐBÜKI NAGY PÁLnak a maradi rendek, midőn a nép jogairól és terheinek könnyítéséről beszélt:

1807. **Ne stultizet.**

[Ne eszelősködjék.]

V. ö. HORVÁTH MIHÁLY: *Huszonöt év Magyarország történetéből*, I. k. 172. l. NAGY PÁL maga azt írja, hogy így mondták neki: «*Non loquatur talia stulta*» (ne beszéljen ilyen ostobákat). L. NEDECZKY J., *Deák Ferenc*, 343. l.

Báró Wesselényi Miklós.

Nem közénk való volt!

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS (* 1795., † 1855.) mondta ezt Kölcsey Ferenc halálának hírére, 1838 augusztus 30-án.

E szálló íge eredetét így írja le JANCSÓ BENEDEK *Kölcsey Ferenc élete és művei* című könyvében, a 437. lapon:

«Kölcsey halálának híre megjárta az egész országot, de különösen barátait. Bártfay augusztus 29-én értesült Rába ügyvéd leveléből Kölcsey haláláról. Hogy rá és környezetére mily megrázó hatású volt a hír, azt bőven leírja a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött naplójában. Másnap elment Bártfay a Vadászkürtbe Wesselényihez, ki épen akkor diktálta folyamodását a Gräfenbergbe menetel tárgyában. Közölte vele a hírt, s az erős férfiú a hír hallatára megrázkódott, szemei könnybe lábbadtak s arcát kezébe rejtve így kiáltott fel: «Nem közénk való volt!»

Pecsovics; Kubinszky.

1839. Huszár Pál. Paczolay György.

Az önző kormánypártiakat mindmáig Pecsovicsoknak csúfolja a magyar; és még a hatvanas években is gyakran hallottuk, hogy a nemzeti érzelmű, derék ellenzékiek neve Kubinszky. A mit ennek eredetéről egész a mult évtizedig megtudtunk, csak az, hogy a negyvenes években volt valahol Tolnában egy Pecsovics nevű svarcgelb kortes és volt egy Kubinszky nevű derék magyar. MADARÁSZ JÓZSEF azonban *Emlékirataiban* (Budapest, 1883; 79. l.) egész másképp mondja el e szálló ígék történetét; és hihető, hogy hitelesebben bárkinél, mert ő e dolgoknak tanuja volt. Az idő, szerinte, 1839., a hely Szegszárd, a história pedig ez:

«Gróf Festetics Rudolf lévén a kormánypártiak feje, meghivatta magához mindazon befolyásos egyéneket, a kiket megnyerni remélt. Háza, udvara vendéglátóvá lőn, s míg a befolyásosabb egyéneket a maga asztalánál vendégelte meg, addig a kevésbbé jelentékenyek a tiszttartójánál láttattak el s ennek a tiszttartónak vezetékneve volt ***Pecsovics***. A pártjokon levő megyei kortes esküdtek is ennél dőzsöltek, bizonyos meghatározott napon, midőn a haladópártiak Szegszárdon értekeztek. Egy ilyen napon délután a haladópárt egyik hű tagja, Huszár Pál, magas, köpcös, himlőhelyes egyén, a ki félreismerésig hasonlított bizonyos, Dunaföldváron lakó ***Kubinszky*** nevű timármesterhez, a megyeház előtt és mellett levő kerti téren sétálgatott többed magával, a midőn az ekkor Tolnáról

megérkezett Paczolay Gyuri hozzájuk közeledett. Huszár és Paczolay esküdtek voltak, csakhogy míg amaz a haza, addig emez a kormány pártján. Midőn tehát Paczolay hozzájuk érkezett, esküdttársa, Huszár Pali, mintegy éreztetni akarván vele azt, hogy elpártolt a nemzet ügyétől, és egyuttal azt is, hogy nem is a grófnak, de csakis a tisztartójának asztalára érdemesítik, ezt a pár szót vágta hozzá: «*No te Pecsovics!*» A jelenlevők nevették s mondották «Pecsovics». Paczolay Gyuriban, így nevetségessé téve, felébredt a visszavágás vágya s olyassal akarta visszaadni a kölcsönt, a mi által Huszár Palit is nevetségessé tegye; s eszébe jutott, hogy az a dunaföldvári timár ép ily nem szép, himlőhelyes képü, visszavágta e pár szót: «*Hát te Kubinszky!*» Ez időtől a kormány pártját «Pecsovics», a nemzeti pártot «Kubinszky» névvel nevezték.»

E szerint a ‚Pecsovics' szerzője Huszár Pál, a ‚Kubinszkyé' pedig Paczolay György. — Pecsovics István 1848 juliusában Tétényire változtatta a nevét.

1840? **A tekintélyek kora lejárt.**

A liberális párt jelszava a negyvenes években. Horváth Mihály szerint: «Lejárt immár a tekintélyek kora.» *(Huszonöt év Magyarország történetéből,* II. k. 282. l.). Kiderítendő, kitől ered.

Jelszóvá lett az irodalomban is a 60-asak évek végén s a 70-esek elején, ‚*Nincs tekintély*' formában. A fiatal irók, főképpen Zilahy Imre, báró Pongrácz Emil és Bajza Jenő hangoztatták, kiket Zilahy Károly, e radikális irány főképviselőjének halála után, Pákh Albert «Zilahy Károly hátrahagyott neveletlen árvái»-nak csúfolt. (Ágai Adolf közlése.)

1840? **A vármegyeház ablakából nézni a világot.**

A negyvenes években szokták e gúnyolódással illetni a conservativokat. Alkalmasint német mondás átöltöztetése, mert a németeknek is van hasonló szólásuk.

V. ö. MOLTKE: *Schriften*, IV. k., az 1867 március 10-én öcscséhez, Moltke Adolfhoz intézett levelet, melyben az északnémet konstituáló birodalmi gyülés tárgyalásáról ír; «*Twesten sieht die europäischen Dinge nur aus einem schleswig-holstein'schen Schiebefenster an.*»

(Még azt is ráfogják, hogy) **ezüst kanalat lopott.** *1841?*

Ezt a különös szálló ígét többnyire akkor szokták emlegetni, mikor azt akarják lehető erősen festeni, hogy valakit képtelen rágalmakkal illetnek. Megvan ilyes alakban is: «*Azt se bánom, ha azt fogják rám, hogy ezüst kanalat loptam.*» Több tanácsadóm, így KÓNYI MANÓ, azt állítja, hogy ez a két mondás megvan a bécsi német nyelvben is. Mi vettük onnan, vagy megfordítva? Nem sikerült eldöntenem. E dolog legrégibb nyomát BÁRÓ FIÁTH FERENC *Életem és élményeim* (Budapest, 1878) könyvének 228-ik lapján találom, hol az van följegyezve, hogy MADARÁSZ LÁSZLÓnak (a későbbi úgynevezett ‚gyémántos miniszternek'[1]) Fehérvármegye egyik 1848-iki közgyűlésén azt vetették szemére, hogy kanalat lopott. PONORI THEWREWK JÓZSEF *Adalék az 1848/49-ik évi magyar forradalomhoz: I. Magyarország orvmadara Kossuth Lajos* sat. *Magyarul és németül. Első füzet* (Bécsben, 1840) című könyvében (4. l.) Kossuth Lajos édes anyját vádolja ezüst kanál lopásával. Nem lehetetlen, hogy ez utóbbi rágalom gyűlöletes és képtelen volta adta meg a szálló íge mai jelentőségét s eredete volt a bécsi mondásnak is.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNról, a legnagyobb magyarról, (* 1791., † 1860.) igen kevés igazi szálló íge maradt ránk. Mintha tettei elnyomták volna szavait.

Midőn FELSŐBÜKI NAGY PÁL az 1825-iki országgyűlésen, nov. 3-án elmondotta az akadémiáról szóló

[1]) JÓKAI MÓR nevezte így el a debreceni *Esti Lapok* 1849 április 28-iki számában, midőn a kivégzett gróf Zichy Eugén drágaságainak eltüntetése már reá bizonyult.

híres beszédét, mely ezzel végződött: «Egyedül a nagy birtokosoktól függ a haza régi óhajtásainak teljesedése, mert mint az egyszeri hadvezér szerint a háborúhoz, ide is csak három dolog kell: pénz, pénz és ismét csak — pénz!» és GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, az ismeretlen fiatal huszárkapitány, fölajánlotta az akadémia megalapítására egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot, az ülés után többen kérdezték tőle: de hát miből fog élni abban az esztendőben? SZÉCHENYI azt felelte:

Majd eltartanak a jóbarátaim.

Gróf Széchenyi István.

Leghíresebb szálló ígéje, a

Magyarország nem volt, hanem lesz

nála másképpen kifejezett gondolat, melynek ez állandó és vérünkké vált alakját az ismeretlen átformáló erő adta meg. SZÉCHENYI 1830-ban megjelent *Hitel* című munkájának végsorai ezek:

«Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, *valaha mik voltunk*, de inkább átnézni, *idővel mik lehetünk s mik leendünk*. A *Mult* elesett hatalmunkból, a *Jövendőnek* urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscentiákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: ***Magyarország — volt;*** én azt szeretem hinni: ***lesz!***»

Vajjon kiket értett SZÉCHENYI ama sokakon, akik azt gondolják: «Magyarország — volt»? Bizonynyal ama külföldi, főleg német írókat, a kik már a mult század végén vesztét hirdették a magyarnak; különösen pedig T. G. HERDERT (* 1745., † 1803.), ki a *Zur schönen Literatur und Kunst* című értekezései között (IV. rész, 16. könyv) ezt írta a magyarokról: «*Da sind sie jetzt unter Slaven, Deutschen, Walachen und andern Völkern der geringe Theil der Landeseinwohner, und nach Jahrhunderten wird man*

vielleicht ihre Sprache kaum finden.» HERDERnek e hírhedett jóslata ellen SZÉCHENYI többször föllázadt; megbotránkozik rajta 1829-ben írott naplójában s a *Világ*ban (1831; XVIII. l.) is nyilván erre céloz e szavakkal: «Idegen bölcselkedők elhunyását jövendölék.» Hányan és hányszor jósolták a magyar pusztulását azután is! PALACKY, a cseh történetíró, még 1872-ben (a millennium előtt huszonnégy évvel) is így szólt: «Jót állok érte, hogy Magyarország fennállása második évezredének elején már nem hagy maga után utódokat, kik emlékét megünnepelnék vagy megünnepelni akarnák.»

Gróf Széchenyi István.

Furcsaság okáért említem itt, hogy a XVII. századbeli német GRIMMELSHAUSEN-féle *Simplicissimus* picari regénynek Magyarországot illető utánzata, az *Ungarischer Simplicissimus* (szerző és hely nélkül; 1681) címlapján a következő szentenciát viseli: «*Nem fod nem isch lös: Was nicht gewest ist dasz kan auch nicht seyn.*» A német szerző a «*nem vót, nem is lösz*»-t nyilván hallomás után írta le, tehát ez valamely szólás lehetett. Mire céloz, nem tudom. A szálló ige és e kuriózum összevetéséről persze álmodni sem lehet, de a ferde hasonlóság mégis megvan.

Esernyős forradalom.

Igy nevezte SZÉCHENYI 1848 március 15-ikét, mert az nap esős idő volt s a sokaság ernyők alatt lelkesedett. VADNAY KÁROLY szerint (Beöthy Zsolt képes Irodalomtörténete, II. 627.) így mondta: «parapli-revolúció!» — «Hiába gúnyolják azt «paraplüi-revolucion»-nak. Igaz, hogy eső esett s a szavainkat hallgató értelmes közönség védte a kalapjait az ombréleivel, de a mint közülünk egy, ki talán most is jelen van, a nyomda ajtajából alákiáltotta: «Urak, ha az eső ellen is paraplét feszítünk ki, hát ha egy óra mulva golyók fognak hullani, akkor mivel fedezzük magunkat?» S erre a szóra rögtön eltünt minden esernyő s azontul nem mutatkozott.» JÓKAI MÓR beszéde a Petőfi-Társaság 1898 március 15-iki ülésén. A mondás rokona az ugyanakkor kelekezett bécsi *‚Revolution in Glacéhandschuhen‘*-nak, mely állítólag METTERNICH hercegtől ered.

Gróf Széchenyi István.

Logikai egymásután.

Széchenyi szerette így nevezni a reformok összefüggő sorozatát. [V. ö. Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történetéből,* III. k. 125. l.)

Ugyancsak Széchenyi szokta hívni (lásd az idézett mű III. k. 25. l.) Magyarország és Ausztria viszonyát

vegyes házasságnak.

Szálló íge a legnagyobb magyar 1841-ben megjelent művének címe is:

A Kelet Népe.

Széchenyinek tulajdonított szálló íge a mostanában sokat emlegetett

Oly kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni.

Úgyde Széchenyi műveiben nincsen nyoma, s még annak sincsen régibb és hiteles bizonysága, hogy mondta volna valamikor. Néhai Zichy Antal 1896-ban azt közölte velem, hogy e szálló ígét ismeri, tudja is, hogy Széchenyinek tulajdonítják, de eredetéről semmi tudomása sincs. Kerékgyártó Árpád 1901. május 6-án kelt levelében ezt írja nekem:

«Köztudomású, gróf Széchenyi István sokszor nagy lelkesedéssel szólt a magyar faj szaporításáról, anyagi és szellemi tekintetben gyarapításáról, és ily értelemben cselekedett is a köz- és magánéletben. Ide vonatkozó szép kifejezései az 1883-ban írt munkám, *Gróf Széchenyi István élete,* XIII. fejezetében a 73—79. oldalon «Hazaszeretete» címen vannak összpontosítva. Addig nem volt tudomásom a most ismeretes szálló ígéről. Azóta leginkább Zichy Antalnak, a Széchenyi-féle irodalmi hagyaték letéteményesének volt hivatása és alkalma a fölmerült szálló íge kérdéséről nyilatkozni: a Széchenyi-naplók feldolgozásában, és legújabban gróf Széchenyi István életrajzában, de arról mélyen hallgatott. Minthogy azonban a hírlapok mind többször ismételték a szálló ígét, hallgatóim annak eredetéről és hitelességéről nem egyszer kértek tőlem felvilágosítást, mely kívánságnak, az ismeretes történeti források alapján, meg nem felelhettem».

Én a ∿ szálló ígét elsőben 1877. elején hallottam, HETS ÖDÖN ügyvéd szájából. Eredetéről ő sem tud semmit. SZILY KÁLMÁN írja nekem 1901. május 9-én kelt levelében: «Ma megkérdezhettem gróf Széchenyi Bélát a ∿ szálló íge eredete felől. Ő sem tudja, hogy az a Széchenyi István valamelyik munkájában előfordulna; mindamellett nagyon valószínűnek tartja, hogy az tőle van s hogy azt társalgás közben ejtette ki s így szállott szájrul szájra tovább.»

Academia est collegium calvinistarum, ubi catholici ex gratia, lutherani ex misericordia (gyakran: **lutherani ex gratia, catholici ex misericordia**) **tolerantur.** *1828.*

[Az Akadémia kálvinisták céhe, melyben a katholikusokat kegyelemből, a lutheránusokat irgalomból (a lutheránusokat kegyelemből, a katholikusokat irgalomból) tűrik meg.]

Ez a mondás nyilván 1828-ban keletkezett, mikor a József nádortól kinevezett és gróf Teleki József elnöksége alatt a négy első alapítóból és huszonkét tudósból álló választmány március 25-től április 7-ig elkészítette a Magyar Tudós Társaság alaprajzát. Már e választmányban is több volt a protestáns, semmint a katholikus papság szívesen látta volna és BITNICZ LAJOS szombathelyi kanonok, a választmány egyik tagja, ezt jegyzi föl hátrahagyott egykorú kéziratában *(Fővárosi Lapok,* 1871; 192. sz.): «Jankovics[1]) magányosan nékem azt mondá, hogy Desez franciának állítása szerint: a társaság nyilván csak «***consistorium calvinistarum***» lesz.»

Ki ez a DESEZ, kinek nevét BITNICZ így, kétségtelenül rosszúl írja? Talán egy akkortájt Pesten időző francia pap, kivel a tudósok érintkeztek. Adatot nem sikerült találnom.

A teljes szálló ige első írott nyomát *(lutherani ex gratia, catholici ex misericordia* változatában) ama *Magyarkák* című, 1845-ben, Lipcsében nyomatott szatirikus könyv

[1]) Jankovich Miklós, a régiségbúvár, ki szintén tagja volt a választmánynak.

203-ik lapján találjuk, melynek névtelen szerzői KOVACSÓCZY MIHÁLY és CSÁSZÁR FERENC.

Az a kelletlenség, melylyel az Akadémia protestáns voltát a katholikus papság nézte, nem volt titok. Mikor a Magyar Tudós Társaság alaprajzát készítő választmány küldöttsége 1828 március 15-én RUDNAY SÁNDOR kardinális hercegprimásnál is tisztelkedett s felkérte őt, hogy támogassa az alakuló társaságot, a főpap ezt mondta: «*Inclyta haec deputatio fere similis est sagenae missae in mare; sed omnes sumus patriotae.*» [Ez a nagytekintetű küldöttség majdnem hasonlatos a tengerbe vetett gyalomhoz; de mindnyájan hazafiak vagyunk.] E bibliai idézettel [1]) a kardinális arra célzott, hogy a küldöttségben többféle felekezetű írók és tudósok voltak. (V. ö. BITNICZ LAJOS jegyzeteit az idézett helyen.)

Kossuth Lajos.

A legnagyobb magyar.

KOSSUTH LAJOS (* 1802., † 1894.) Pestvármegye 1840 november 19-én tartott közgyűlésén nevezte így először GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNT, «egy alkalmat felhasználva, fényes disgressióval, a közönségnek szünni nem akaró tapsai, éljenzései kiséretében», írja ZICHY ANTAL *Gróf Széchenyi István életrajzá*ban (Budapest, 1896; I. k. 450. l.).

«Széchenyi úgy tett, mintha nem is róla volna szó, meg sem mozdult helyéről. A zaj csillapultával Széchenyi oda ment Kossuthhoz, mintegy megköszönni — e váratlan kinevezését: «Miért emel oly magasra, hol nem tarthatom fenn magamat!»

KOSSUTH ismételte ez ígéjét 1841-ben a *Kelet Népére* írott *Feleletéb*en is (17. l.).

«Gróf Széchenyi ujjait a korszak ütőerére tevé és megértette lüktetését. És azért tartom én őt ***a legnagyobb magyarnak;*** mert nem ismerek más senkit históriánkban, kiről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.»

[1]) MÁTÉ, 13, 47: «Ismét hasonlatos a mennyeknek országa a tengerbe vetett gyalomhoz, mely mindenféle állatot bétakarított.»

A *‚nagy magyar‘* kifejezés KEMÉNY JÁNOS (* 1607., † a nagyszőllősi csatában 1662.) erdélyi fejedelemnek 1657—58-ban, tatár fogságában írott önéletrajzából való: «Egy időben élének ez három nagy magyarok: 1. Bethlen Gábor, 2. Pázmány Péter, 3. Esterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevekedtem. De jaj, mint hagyatánk árvájul országostul, nemzetestül!» *Kossuth Lajos.*

A függetlenségi párt sajtója, kivált a hetvenes években, magát KOSSUTH LAJOST kezdte *«legnagyobb magyar»*-nak, majd *«legnagyobb magyar hazafi»*-nak nevezni, de követőkre nem akadtak. Kiderítendő volna, hogy kitől ered KOSSUTHnak valóban szálló ígévé lett elnevezése, a *‚turini remete‘*. Kutatásaim e dologban meddők; csak azt tudom, hogy szerzője nem LUKÁTS GYULA képviselő és függetlenségi párti hirlapíró, kinek többen tulajdonítják.

BESSENYEI GYÖRGY szerette magát élete utolsó szakában ‚bihari remeté‘-nek nevezni; és 1804-ben könyvet is adott ki, melynek címe: *A Bihari remete vagy a világ így megyen.* (V. ö. a J.-J. ROUSSEAU *Ermitage*ával.) BERZSENYI DÁNIEL is ‚niklai remete‘. Mindez hatással lehetett a *‚turini remete‘* keletkezésére.

A politika az exigentiák[1]) tudománya.

Szintén a SZÉCHENYInek írt *Feleletből* való. Ugyanitt fordul elő KOSSUTH kedvelt kifejezése, melyet *Irataiban* is nem egyszer használ:

a tények logikája.

Veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkületek, (sőt) ellenetek, ha kell.

Ezt írta KOSSUTH a korszerű reformokat megakadályozni akaró conservativ nemességhez a *Pesti Hirlap* 1841-iki 14-ik számának vezércikkében.[2])

V. ö. Aki én velem nincsen, én ellenem vagyon. (MÁTÉ, 12, 30, LUK. 11, 23.)

[1]) T. i. a kor követelményeinek.

[2]) A *vezércikk* szó KOSSUTH alkotása, a német *Leitartikel* nyomán. És ezt adta címül a *Pesti Hirlap* élén megjelent cikkelyeinek. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN a *Kelet Népé*ben kissé csípős megjegyzéseket tesz e szóra, mire KOSSUTH válaszol a *Felelet* 179-ik lapján.

Kossuth Lajos.

Írott malaszt.

A *Pesti Hirlap* 1841-iki 28-ik és 41-ik számának vezércikkében.

Tengerre magyar!

E híres szálló íge KOSSUTH LAJOSTÓL származik, de eredeti alakja nem ez volt s egyik bizonyító példája annak, hogy a szájrul szájra járó idézeteket a közönség szereti átalakítani, főképpen pedig megrövidíteni és csattanóssá tenni. Keletkezett KOSSUTH LAJOSnak a *Hetilap* 1846-iki 8-ik számában megjelent

Tengerhez magyar! el a tengerhez!

című vezércikkéből, melyben KOSSUTH Fiuméba való utazását írja le s arra buzdítja az országot, hogy építsen vasutat a magyar kikötővárosig. Változott az íge jelentése is. Akkor nagy közgazdaságpolitikai fontossága volt; ma már csak a tengerészpályára buzdítják vele az ifjuságot, vagy tréfásan alkalmazzák.

A cikk bevezetésében ez van: «És ide kellene mennie az elfásult korban minden magyarnak, mert az út erre visz tengerpartunkhoz! melyen a ki megáll, s a magyar tenger tükrére lenéz, ha magyar és hazafi, lehetetlen, hogy erős cselekvési akaratra ne feszüljön szivében minden érverés. Neked pedig, ó kor! hideg önzésben lelkileg elmállott törpe fajodnak nemzedékével, tenéked, ó kor! lelkesítőre szükséged van. Tengerhez magyar! homokod porából, s fekete sarad ragadalmiból. Tengerhez magyar! melynek viharában, a brit költőnek érc szava szerint, istennek képe tükrözi magát,[1]) melynek azur homlokára ráncot nem írtak végtelen idők, mely olyan ma is, mint minőnek látta a teremtés első hajnala; [2]) melynek habhátán tizezer hajóhad nyomot sem hagyva hömpölyög tova,[3]) a míg e földnek

[1]) BYRON, *Childe Harold's Pilgrimage*, IV. ének. 183. versszak.
[2]) U. o. 182. versszak.
[3]) U. o. 179. versszak.

vizenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl.» *Kossuth Lajos.*
A cikk vége: «Nekünk Fiuméhoz vasut kell! e határzatban hazánk jövendőjének egyik kulcsa rejlik, és ha e nemzet minket el nem hágy, a vasut meg lesz, s benne egy olyan mű leend alkotva, melyhez hasonlót e büszke világ nem sokat mutat, mely a magyar névnek dicsőséget vivand ki, minőről eddig alig álmodánk. Magyar és hazafi, ki a Luiza-utat látta s a magyar tenger szemléletén keble felmelegült, érezni fogja a kimondhatatlan érdeket, mely ez ügyhöz csatolva van s nem fogja tőlünk megvonni pártfogását. Tengerhez magyar! el a tengerhez!»

GRÓF DESEWFFY EMIL lapjában, a konzervativ *Budapesti Hiradó*ban (szerkesztette SZENVEY JÓZSEF) VIDA KÁROLY az úgynevezett *Devalvationalis rovat*ban azonnal kiparódiázta e cikket, «*Levegőbe magyar! el a levegőbe!*» című tréfát irva róla.

Uraim, veszélyben a haza! [1])

Leborulok a nemzet nagysága előtt.

Mindkét szálló íge KOSSUTH LAJOS 1848 julius 11-én mondott híres országgyűlési beszédéből való. Mindjárt a beszéd elején szólt így: «Uraim, a haza veszélyben van.» Utalt ezután a felvidéki pánszláv izgatásokra, Horvátország pártütésére, a szerbek lázadására s hogy mindezt Ausztriából támogatják. Ennélfogva indítványozza, hatalmaztassék fel a kormány, hogy az ország hadi erejét 200,000 főre emelhesse, s hogy beszerezhesse az erre szükséges pénzt. KOSSUTH beszéde közben NYÁRY PÁL fölemelkedett helyéről és kezét mintegy esküre emelve mondá: «Megadjuk»; példáját az egész ház követte. KOSSUTH erre így szólt:

«Önök felállottak, mint egy férfiu [2]) s én ***leborulok a nemzet nagysága előtt,*** s csak azt mondom: annyi

---

[1]) *La patrie est en danger!* kiáltott egy hangon a francia törvényhozó gyűlés 1792 juliusában arra a hírre, hogy nyolcvanezer porosz és osztrák közeledik Párizs felé.

[2]) Bibliai kifejezés («mint egy ember»), mely előfordul a BIRÁK könyvében (20, 1. 8. 11), ESDRÁS könyvében (2, 64; 3, 1, 9; 6, 20) és NEHÉMIÁS könyvében (7, 66; 8, 1.)

Kossuth Lajos. energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztalt am a megajánlásban és Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.» [1])

Törpüljön el a minoritás!

1848 julius 20-dikán a válaszfelirat tárgyalásakor Halász Boldizsár kérdésére, hogy ki áll jót a minisztériumnak arról, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevégzésében segítjük, Ausztria irányunkban teljesíteni fogja a feltételeket, a melyeket kikötünk, Kossuth Lajos pénzügyminiszter úgy felelt, hogy Nyáry Pál kijelentette, hogy ha a minisztériumnak az a politikája, amit a képviselőház Kossuthtól hallott, s ha a pénzügyminiszternek e nyilatkozata beletétetik a feliratba, akkor ő tökéletesen meg van nyugtatva. Kossuth örömét fejezte ki, hogy beszédével ily sikert ért el s a következő ülésre ígérte nyilatkozata formulázott szövegének előterjesztését. Most Batthyány Lajos gróf miniszterelnök emelt szót s tiltakozott Kossuth nyilatkozatának a feliratba való beiktatása ellen, hanem azt a ház jegyzőkönyvébe valónak mondotta. Másnap Kossuth kijelentette, hogy a mit az előtte való napon mondott, maga mondotta, a mit pedig most fog felolvasni, az az összes minisztérium formulázása. Az ellenzék erre azt követelte, hogy nyomassék ki a Kossuth szóbeli nyilatkozatától nagy részben eltérő formulázott szöveg, és sérelmesnek találta a kormánynak kívánságát, mely szerint a ház azonnal nyilatkozzék az előterjesztett szöveg iránt. Ekkor Kossuth így szólott:

«A parlamentáris világnak szokásán túl a minisztérium többet mondott, mint kellett volna, s már most kijelentem, hogy itt a bizalomnak és a bizalmatlanságnak kérdése forog fenn. Tessék már most taglalni, a mint tetszik, de én egy

[1]) Máté (16, 18) «Te Péter vagy, én ezen kősziklán építem fel az én Anyaszentegyházamat, és a pokol kapui nem vehetnek azon diadalmat.»

szó felvilágosítást többé e tárgyban nem adok, s felhivom a házat, vajon az eddigi felvilágosítások nyomán akar-e bizalmat szavazni? (A háznak igen nagy többsége feláll s e felkiáltást hangoztatja: *Akarunk!* Zaj és felkiáltások a baloldalon: *Nem ez a kérdés! Ez nincs a maga rendjén!)* Nem óhajtottam, nem akartam provokálni ezt a scenát; de midőn a loyalitást nem tekintik, hanem azt mondják, hogy a minisztérium el akarja vágni a ház szabad akaratának nyilatkozatát, erre azt feleltem: ***törpüljön el az olyan minoritás,*** mely így violentálni akarja a dolgokat. *(Zaj, ingerültség.)*» *Kossuth Lajos.*

Hosszú rabszolgaság nem szül hősöket.

Kossuth Lajos 1848 szeptember 24-én Cegléden honvédeket toborzott, de csak kevesen gyűltek a zászló alá. Ekkor négyszemközt mondta e szavakat, de a sujtó ige rögtön szétterjedt s legott nyolcszáz honvéd állott készen Cegléden. Kossuth pedig a képviselőház szeptember 27-iki ülésén bejelenthette, hogy Ceglédről, Kőrösről és Kecskemétről tizenkétezer honvéd jő. (Rákosi Viktor közlése.)

The un-named demigods

(a névtelen félistenek)

elnevezéssel Kossuth legelőször 1852 november 12-én Birminghamban tartott nagy angol beszédében dicsőítette a honvédeket. Helfy Ignác *Kossuth Lajos iratai* IV. kötetében (236. l.) egy jegyzetben ismerteti e beszédet, mely a hallgatóság előtt elsőben is az ellen tiltakozott, hogy a szabadságharc csak egy Kossuthtól fanatizált párt küzdelme volt. Aztán így folytatja tovább:

«Az események folyama megmutatta, hogy annak a pártnak nemzet a neve, még pedig bajnok nemzet; de azért csak foly a hiresztelés, hogy énáltalam van inspirálva. Hiszen talán nem dicsőségtelen dolognak lehetne mondani, ha valaki egy ily nemzetet ily fokig lenne képes lelkesíteni;

Kossuth Lajos. de én nem fogadhatom el e dicséretet. Nem én inspiráltam a magyar népet, hanem a magyar nép inspirált engemet. Mindaz, amit valaha gondoltam és gondolok, mindaz, amit valaha éreztem és érzek, csak egy gyönge lüktetése azon szívnek, mely az én népem kebelében dobog. A harcok dicsőségét a vezérek rovására metszi a történelem, az övék a halhatatlanság babérja; pedig ők, midőn a veszélylyel szembe szállanak, tudják, hogy, éljenek vagy haljanak, nevök élni fog a nép ajkain. Mennyivel tisztább az a fény, mely a nép fiai ezreinek képét köríti, a kik tudják, hogy a hol elesnek, ismeretlenül fogják haláluk álmát aludni s nevök nem szolgáland dicsdallamokra alanyul és mégis nyugodtan, a «Hazádnak rendületlenül»-t hangoztatva mentek az ágyuütegek halált és pusztítást szóró keresztтüzén keresztül a győzelemre, s a kik elestek, e kiáltással estek el: «éljen a haza!» Ekként küzdöttenek a hazáért és szabadságért s ezrenként ekkép haltak meg a mi *névtelen félisteneink*.»

A *Daily News* 1894 március 31-iki számában egy névtelen jelenvolt így írja le ez, Angliában is ösmert szálló íge keletkezését:

«*Describing the heroic struggles and the countless deaths of the Hungarian soldiers on the battle-field, he once electrified an English audience by suddenly pausing, and then, as if to pass away from a subject which needed few words more, simply adding — «and so they died in thousands — **the unnamed demigods**».*

E szálló íge «*névtelen hősök*» változata magától Kossuthtól való. A váci honvédemléknek 1868 julius 19-én volt leleplezése alkalmából Degré Alajoshoz intézett levelében írta először. E címet viseli Erkel Ferenc 1880-ban Budapesten színre került operája, melynek szövegét Eötvös József «*névtelen vitézek*» kifejezése (*A karthausi*, 1838—1840; III. r. XXXVII. f.)

Erdély jobb keze Magyarországnak.

Amaz 1885 április 12-én Turinban kelt telegrammból ered, melylyel Kossuth Lajos az Emke Kolozsvárott tartott alakuló közgyűlését üdvözölte:

«*Erdély jobb keze hazánknak*, minden talpalatnyi térrel, mit ott a magyarság elveszít, hazánk ezer éves magyar állami jellegének biztonsága csorbul. Hazafiui irányban ellensulyozni a magyarellenes állambomlasztó bujtogatást, feltartani a magyarságot, visszaszerezni az elveszett tért, fejleszteni a magyar közművelődést, oly önvédelem, melyet minden magyarnak támogatnia kellene. Levélben intézkedem, hogy alapító-tagsági díjul 100 frt a közművelődési egyletnek befizettessék. Fogadják elnézéssel a hontalan magyar filléreit is.»

V. FERDINÁND királyunknak (* 1793., megkoronáztatott 1830., trónra lépett 1835., lemondott 1848., † 1875.) több, az ő gyermekded jó szívére és elmebéli korlátoltságára valló szálló ígét tulajdonítanak nálunk is, a német külföldön is. E bécsi dialektusu mondások hitelessége azonban, természetüknél fogva, ellenőrizhetetlen. Sokat emlegetik mindmáig az ő uralkodói elvét:

Kaiser zu sein wär' ja ka so a schlechtes G'schäft, wenn nur das fatale Unterschreib'n net wär'. *V. Ferdinánd.*

[Császárnak lenni nem is volna rossz mesterség, ha az a fatális aláirogatás nem volna.]

E mondását idézi, így, a lipcsei *Spamer'sche Illustrierte Weltgeschichte* is. (149. l.)

FERDINÁNDot magyar tanácsosai rávették, hogy az 1847-iki országgyűlést magyar trónbeszéddel nyissa meg. Közhiedelem nálunk, hogy a király, mikor METTERNICH le akarta őt beszélni erről, azt mondva, hogy a magyarok csúfolni fogják rossz szóejtését, így szólt:

Meini Ungarn wer'n mi' net auslach'n.

[Az én magyarjaim nem fognak nevetni rajtam.]

1526 óta először hallotta ekkor a nemzet királyát magyar nyelven megszólalni! Sokan sírtak örömükben, lelkesedésükben.

És senki sem mosolygott a jóakaratú, de magyarul egy szót sem tudó fejedelem furcsa olvasásán. A néha neki tulajdonított különös szóficamodások, a melyeket mindnyájan ismerünk, de a melyeket kinyomatni nem lehet, JÓZSEF nádorra kent dolgok. A kérdéses szavak elő sem fordulnak FERDINÁND beszédében. Máskor pedig nem szólt magyarul.

Pálffy Albert.

(Nem kell) **táblabíró politika.**

Az 1848 március 19-én Pesten megindult *Március Tizenötödike* lap mottója, PÁLFFY ALBERTtől.

A lap felelős szerkesztője Pálffy Albert volt; nevének írásmódja azonban az ujságon április 6-ikától fogva már ‚Pálfi.' Ekkor kapták fel a régi orthographiájú nevek ‚demokrata' írását: Dezsőfi, Ötvös stb. Jókai Mór is ekkor tette le az ypszilont.

Sükey Károly.

Forradalomban nem okos emberekre van szükség, hanem vakmerőkre.

SÜKEY KÁROLY (* 1824., † 1854.) mondotta a márciusi napokban Nyáry Pálnak, ki az ifjúság némely heveskedését e szavakkal rótta meg: «Okos emberek ilyet nem tesznek!» (V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs,* Budapest, III. k., 83. l.)

Jellacsics.

Flankenbewegung.

(Oldalmozdulat. *Horváth Mihály* ford.)

GRÓF JELLACSICS (Jellachich, Jellačić) JÓZSEF, a lázadó horvát bán (* 1801., † 1859.) nevezte így 1848 október 1-től 5-ig (Móron, Kisbéren, Győrön, Óváron át) véghezvitt csúfos szökését az osztrák határra. Dahlen altábornagyhoz Óvárott, 1848 október 6-án írt levelében él e kifejezéssel:

«Működési vonalom ellenséges befolyások által veszélyeztetve kezdett lenni. Budát fölszereléseivel bevenni lehe-

tetlen volt, minthogy a magyar csapatok vakbuzgósággal küzdének az enyéim ellen. Én tehát az ellenféllel kötött három napi fegyverszünetet arra használtam fel, hogy Győr felé oldalfordulatot *(Flankenbewegung)* tegyek, hogy így biztosabb tért nyerhessek és segítséget vonhassak magamhoz.» (Egykorú fordítás.)

Herceg Windisch-Grätz Alfréd osztrák hadvezér (* 1787., † 1862.) szálló ígéje a

mit Rebellen unterhandle ich nicht. *Windisch-Grätz.*

[Pártütőkkel [1]) nem alkudozom.]

Majdnem általános a hit, hogy Windisch-Grätz e szavakkal az 1848-iki országgyűlésnek az év utolsó napján hozzá, a bicskei táborba menesztett küldöttségét utasította vissza. E küldöttségnek az volt a megbízása, hogy «az ellenség fővezérétől fegyvernyugvást és a célzott békekötést kieszközölni iparkodjék, sőt a körülmények úgy hozván magukkal, magához ő cs. és kir. felségéhez, Ferenc Józsefhez is járuljon.» A ∾-et Émile Laveleye is szájába adja Windisch-Grätznek ez alkalommal, Deák Ferencről szóló tanulmányában. Rogge szintén. Csakhogy a herceg ezt a mondást nem az országgyűlés küldöttségével, hanem Iványka Imre honvéd ezredessel és Dobay nemzetőr-főhadnagygyal szemben használta. E két tiszt 1848 októberében Kossuth amaz, a pahrendorfi főtáborszálláson október 25-én kelt, Pázmándy Dénes országgyűlési elnök és Csányi László

[1]) E könyv első kiadásában lázadóknak fordítottam. Márki Sándor az *Athenaeum millenniumi történet*ében (X. k. 152. l.) megjegyzi, hogy az nem egészen helyes, «Eötvös Károly», úgymond, «helyesen jegyezte meg a képviselőházban, 1890 május 28-án, hogy a szent korona tagja csak perduellis (pártütő) és rebellis (forradalmi) lehet, de nem seditiosus (lázadó)». Noha Windisch-Grätznek bizonnyal esze ágában sem volt ilyen közjogi megkülönböztetéseket tenni, s noha az időben a *Rebell* és a *Rebellenhund* aligha akart enyhébbet kifejezni a *seditiosus*nál, megváltoztattam e szó magyar egyértékesét. De nem a soha sem járatos *forradalmi* szót használom, hanem a régi *pártütőt*, mely nem éppen *perduellis*. Ama három szó helyes fordítása, szerintem, ez: *perduellis*: ‚felségáruló', *rebellis*: ‚pártütő', *seditiosus*: ‚zendülő' vagy ‚lázadó'.

Windisch-Grätz. országbiztos által is aláírott levelét vitte meg neki, mely az ország jogait adja elé. (V. ö. VARGYAS ENDRE: *A magyar szabadságharc története,* Budapest, 1879; 272. l.)

WINDISCH-GRÄTZ ezt a mondást már a Bécs ügyében nála járt frankfurtiakkal, Welckerrel és Morle ezredessel szemben is használta. L. BLUM, *Deutsche Revolution,* 329. l.

WINDISCH-GRÄTZ azonban az országgyűlés küldöttségének is mondott egy szálló ígét. Ez az

unbedingte Unterwerfung.

(Feltétlen alávetés. *Deák Ferencz* fordítása.)

Ennek történetét DEÁK FERENC 1849 január 4-én, Bicskén kelt jelentésében, melyet a képviselőháznak január 13-án, Debrecenben tartott ülésén olvastak föl, így adja elő:

«Mi . . . január 2-án dél tájban kiséretünkkel együtt háborítlanul ide érkeztünk, s azonnal Mailáth Antalt elküldöttük, hogy minket Windischgrätz főtábornok úrnál jelentsen. Csakhamar értesíttettünk arról, hogy a herceg főtábornok a küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk elfogadása megtagadtatott, mint országos küldöttség érdemileg ugyan nem működhettünk volna; nehogy azonban bármit elmulaszszunk a cél elérésére, s remélve azt is, hogy ha a herceg főtábornok bölcs kiegyenlítésre célzó küldetésünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend az összes küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni, mi négyen, ugymint Mailáth György, Lonovics József, Mailáth Antal és Deák Ferenc, a herceg főtábornok előtt megjelentünk. Mailáth György, ország bírája, előadá, hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttei vagyunk s erre a herceg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége feloszlatta. Elmondá mégis az ország bírája béke kiegyenlítésre célzó kiküldetésünket, de a herceg főtábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban

történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről *(undebingte Unterwerfung)*. Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövendőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy *feltétlen alávetéssel* igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségétől. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által stb. (V. ö. Kónyi Manó : *Deák Ferenc beszédei*, Budapest, 1886 ; II. k. 173. l.) *Windisch-Grätz.*

Csengery Antal, Deák Ferenc elbeszélése után, így írta le a jelenetet *(Budapesti Szemle,* 1878, nov.—dec.) Deákot első személyben beszéltetve :

«Megjelenvén Windischgrätz előtt, Mailáth volt szónokunk. «Mint a magyar országgyűlés küldöttei jöttünk, úgymond, hercegségedhez !» — Windischgrätz indulatosan kiálta közbe, hogy magyar országgyűlés nincs, rég föloszlatta ő felsége !

Az országbíró nem jött zavarba, hanem folytatólag előadá, hogy a nemzet kész elfogadható föltételek alatt fölhagyni a védelmi harccal.

— *Unbedingte Unterwerfung !* Teljes lefegyverzés s az összes várak átadása ! kiálta lakonikus rövidséggel a herceg, hozzátevén, hogy a többi ő felsége kegyelmétől függ.

— Ha küldetésünknek itt nem lenne eredménye, mondá folytatólag az országbíró, utasításunk : tovább, egyenesen ő felségéhez menni a nemzet kérésével !

Windischgrätz erre határozottsággal kijelenté, hogy ő felsége nem fogadhatja *(darf und kann nicht,* a mint mondá) a küldöttséget !

Majd kitörő szenvedélyességgel, majd udvarias hangon szólt velünk a herceg. S feltünő volt, hogy valahányszor szenvedélyesebb hangon beszélt, mindig Lonovics érsekre nézett, a ki e miatt igen kellemetlenül érezte magát.

Kértem végül a herceget, hogy miután eljártunk küldetésünkben, engedjen minket visszatérni küldőinkhez.

— Mehetnek egész biztonsággal ! viszonzá Windischgrätz. Majd összenézvén a jelen volt tisztek egyikével s jelt vevén tőle, kiigazítá magát, hogy egy pár napig mégis csak

várnunk kell. «Mint parlamentairek vannak itt, ugymond; s ha utukban valamely összecsapásba keverednének és baj érné önöket, bennünket érhetne a vád vagy gyanusítás. Tudtukra adjuk önöknek, mikor lehet biztos távozásuk. Lesz rá gond, hogy addig illő ellátásban részesüljenek.»

A hivatalos fogadás befejeztével, a küldöttség egyes tagjairól tudakozódott a herceg Mailáthtól. Engem is bemutatván az országbíró, kérdezé tőlem a herceg:

— «Ugy-e rég leköszönt a miniszterségről?» — Mikor többi társaim, felelém, mikor Batthyány is. — «De, vága közbe Windischgrätz, Batthyány még azután is miniszterelnök maradt és rendezte a fegyveres támadást.» — Azaz, jegyzém meg helyreigazítólag, Batthyányt ő felsége bízta meg új minisztérium alakításával, a mi nem sikerülvén, ő is lemondott.

Windischgrätz visszavonulván, a jelen volt törzstisztek közé vegyültünk.»

Damjanics.

Damjanics (Damjanich) János honvédtábornoknak, az aradi vértanúnak (* 1804., † 1849.) tulajdonított szálló ige a

Kutyák!

megszólítás, melylyel a pártütés leverése után a rácsághoz állítólagos intézett kiáltványa kezdődik. E kiáltvány, mint velem Hentaller Lajos közli, soha sem jelent meg nyomtatásban. Csak azt tudni róla, a mit az *Esti Lapok* (Debrecen, 1849 februárius 22.) írt:

«Damjanics tábornok,[1]) mikor a bácskai táborból feljött, a rácokhoz egy saját nyelvükön szerkesztett proklamációt bocsátott ki, mely szóról-szóra így hangzik: ***Kutyák!*** Én elmegyek mint ellenségtek. De visszajövök mint bosszúálló. Ha ti az alatt fel mertek támadni a magyar nemzet ellen, kiirtalak benneteket a föld színéről, s hogy magja se maradjon a rácnak, utójára magamat lövöm főbe, mint a legutolsó rácot.»

---

[1]) Akkor még őrnagy volt.

Utolsó lettem, aki (a harcban) mindig elül szoktam járni. *Damjanics.*

Ezt mondta DAMJANICS 1849 október 6-án az aradi bitófák alatt, miután hét hős bajtársának vértanúhalálát végignézte. Soká hitték, hogy valóban DAMJANICSot hagyták a kilenc mártir utolsójának. (Igy tudja még HORVÁTH MIHÁLY is *Magyarország függetlenségi harcának történetében*, III. k. 570. l.) E tévedést elsőben az a hiteles közlés oszlatta el, melyet TISZTI LAJOS adott a kivégzésről a *Honvédmenház Könyvében* (Pest, 1870.), főképpen a vértanúk gyóntatójának, SUJÁNSZKY EUSTÁK aradi minorita atyának adatai után. A kilencedik vértanú gróf Vécsey Károly tábornok volt. DAMJANICS JÁNOST nyolcadiknak végezték ki. Mikor a porkoláb leszállította a szekérről, melyen lábatörötten ült, hogy az akasztófa alá kisérje, azt mondta: «Már azt hittem, hogy én leszek az utolsó; pedig a csatákban mindig elül szoktam járni.»

Valóság, hogy e végső útján eldobta mankóit: «Úgy sem lesz többé rájuk szükségem», s hogy abban a pillanatban, mikor Mayer brünni bakó a nyakára tette a kötelet, németül azt mondta a hóhérnak: «Csínyján bánjék a szakálammal, mert teljes világéletemben nagy gondot viseltem rá.» (SUJÁNSZKY EUSTÁK magánközlése is.)

BEM JÓZSEF honvédaltábornagy (* 1795., † 1850.), kit a székelység ma is ‚Bem apó' néven emleget, két szálló ígében hagyta reánk élő szavát. Mindkettőnek eredetét hős bajtársa, CZETZ JÁNOS tábornok jegyezte föl *Bem's Feldzüge in Siebenbürgen*, Hamburg, 1850 című művében.

1849 februárius 7-én, Szászváros előtt, a bihari lovas nemzetőrség, egy gránáttól megriadva, szétszaladt s magával ragadta a futásba az egész csapatot. Bem egynéhány tiszttel és egy maroknyi vitézzel, maga maradt két ágyúja mellett.

Az ellenség pedig egyre közeledett, s a csatározók már az ágyúkig hatoltak, melyeket Bem semmi szín alatt nem akart veszendőben hagyni. «Ekkor történt», írja CZETZ JÁNOS (193. l.) «hogy a tábornok iovagostorával végigvágott egy ellenséges csatározó arcán és reá kiáltott:

Bem. **Canaille, meine Kanonen will ich haben!»**

(Igen elterjedt változata: *Canaille, das sind meine Kanonen;* Marosvásárhelyi szobra (készítette Huszár Adolf, leleplezték 1880 október 17-én) a históriai lovagostorral a kezében ábrázolja a hőst és *Szász Károly* ez alkalomra irott ódájának hetedik szakaszában előfordul a szálló íge: *Canaille, ez az én ágyúm itt!*»)

A csatározók egyike erre ellőtte a tábornok jobb kezének középső ujját, s Bemnek el kellett hagynia ágyúit. Roncsolt ujját még az nap levágta az orvos, s Bem másnap, február 8-án, Piski falvában seblázban feküdt. Ekkor kapta meg báró Kemény Farkas alezredes jelentését a piski hídtól, hogy a nagyszámú ellenséggel szemben aligha állhatja meg helyét. Bem ekkor magához hivatta CZETZ alezredest, s felmutatva neki Kemény jelentését, így szólt: «*Gehen Sie und machen Sie, was Sie können;*

die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren.»

[Menjen és tegye meg, amit tehet; ha a híd elveszett, Erdély is elveszett.]

Paskjevics. **La Hongrie vaincue est aux pieds de Votre Majesté.**

(A legyőzött Magyarország felséged lábánál hever.)

Igy jelentette volna PASKJEVICS TEODOROVICS IVÁN erivani gróf, varsói herceg (* 1782., † 1856.) az osztrákok segítségére jött orosz hadak fővezére MIKLÓS cárnak a világosi fegyverletételt (1849 augusztus 13.) Szent-Pétervárra küldött sürgönyében. Legtöbb történetírónk hitelesnek tartja e dolgot. Az orosz forrásokban és egykorú orosz hivatalos lapban nem találtam nyomát.

ROGGE (*Österreich von Világos bis zur Gegenwart*, Lipcse, 1872—73; I. k. 140. l.) szintén közli és megjegyzi, hogy Haynau elkeseredésében ezzel a nyilatkozattal felelt PASK-

JEVICS sürgönyére: «*Die österreichische Armee juble über die* ***durch Sie*** *in sechs Schlachten bewirkte Vernichtung des Feindes.*»

Brescia hiénája. *1849.*

HAYNAU (JULIUS VON, IX. VILMOS hesseni landgraf, későbbi választófejedelem és RITTER REBEKA fattyúgyermeke, osztrák táborszernagy * 1786., † 1853) mellékneve. 1849 áprilisában tett rá szert, mikor a legyőzött Brescia férfiait botoztatta, nőit vesszőztette, julius 9-én pedig kilenc polgárt fölakasztatott [1]) az áprilisi fölkelés miatt.

Az öreg MARCO ANTONIO CANINI, a risorgimento ismeretes alakja, mondotta nekem, hogy HAYNAUt az olaszok nevezték el így; és pedig az *‚iena'* egy kissé önkényes anagramma a ‚Haynau' névből, melynek németes ejtése ‚Heinau' nak hallatszik az olasz fülben. A ~ azonban csak 1850-ben terjedt világgá és pedig az angol sajtó révén. HAYNAU Londonban járva, meg akarta nézni a Barclay és Perkins-féle híres serfőzőházat. Mikor azonban a munkások meghallották, hogy a nők vesszőztetője jár ott, reá rohantak, szembe köpték, megverték és hosszú bajuszát kitépdesték; HAYNAU alig kerül ki élve a kezök közül, ha a rendőrség óltalma alatt nem menekszik egy water-closetbe, onnan pedig a szomszéd ház födelén át bátorságos helyre. «Hiába panaszkodott a kormánynak», írja KOSSUTH LAJOS *Iratai* IV. kötetében (360. l.) «azt kapta feleletül, hogy menjen bíróhoz; nem merte tenni, mert megmondták neki, hogy nincs olyan hatalom a világon, amely olyan tizenkét angol polgárt tudna találni, akik, mint esküdtszék, azokra a becsületes érzelmű gyármunkásokra a bűnöst kimondanák. A keserves elpáholtatás rajta száradt.» Ezt az ügyet akkor az angol sajtó sokáig tárgyalta s a vezércikkekben mindig csak ~ volt a HAYNAU neve. Magyarországi vérengzéseit is a fejére olvasták. A Bowstreet énekes kávéházaiban ez időtájt *Haynau at the Judge and Jury Society* című bohóságot adtak elő.

WURZBACH *(Biografisches Lexikon)* 1862-ben, HAYNAUt melegen védve, azt írja, hogy a gyűlölködők *‚Blutrichter von Arad'* melléknévvel is illették a ~

[1]) Adatok és irodalom: GIOVANNI DE CASTRO: *I processi di Mantova*, Milano, 1893; 30—41. l.

mellett. Ugyanitt jegyzi föl, amit RADETZKY mondott HAYNAU hirtelen elmozdítása után: «Haynau olyan, mint a borotva; mihelyt elvégezte a dolgát, tokba kell tenni.»

1849. **Gesammt-Monarchie.**

(Az összes monarchia. 1849-iki hivatalos fordítás.)

Magyarországot beléolvasztani egy nagy, egységes osztrák monarchiába, háromszázados törekvés, de a ~ ebben a határozott formában csak az 1849 március 4-iki olmützi manifesztumban tünik föl először:

«A december 2-iki manifestumban azon reményt fejeztük ki, hogy nekünk Isten segedelmével és a népek beleegyezésével sikerülend a Monarchia minden tartományait és nemzeteit egy nagy álladalmi testté egyesíthetni. Ezen szavak örvendetes visszhangra találtak mindenütt egész széles birodalmunkban; mert régóta érzett és most általános öntudatra érlelt szükséget fejeznek ki. Az összes Monarchia *(Gesammt-Monarchie)* ujjászületésében s annak alkotórészei szorosabb összeolvadásában találja a szép józan értelme a feldúlt rend és eltűnt jóllét visszatérésének első feltételét, valamint egy áldott és dicső jövőnek legbizonyosb biztosítékát. [A befejezés:] Nagy munka, de sikerülend egyesült erőknek.» (V. ö. *‚viribus unitis.'*)

Az egységes osztrák monarchia gondolatát egész nyiltan pengették már KOLLONICH LIPÓT korában is némely publicisták; így OLDENBURGER, ki 1675-ben kiadott füzetében azt sürgeti, hogy a dunamelléki főhercegségeket, Csehországot és Magyarországot egyesíteni kell; még határozottabban vallja ezt az 1681-iki *Österreich über Alles, wenn es nur will* című füzet, melynek szerzője alkalmasint HÖRNECK (MARCALI HENRIK közlése).

1850—59. **Bach-huszárok.**

Igy nevezték báró Bach Sándor minisztériumának idejében, az úgynevezett Bach-korszakban, mely nálunk Haynau katonai uralma után, 1850 juliusában kezdődött és 1859-ig tartott, a magyaros egyenruhába bujtatott német és cseh cs. k. bezirkereket. Ez az uniformis zsinóros atilla volt (de csak elül hányták ki sujtással, hátul nem) és görbe kard, prémes kalpag járt vele. E ne-

vetséges öltözet mását ma is látni boszniai hivatalnokokon. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN az *Ein Blick* 89-ik lapján említi a «*pittoresque Bach-Huszaren*»-t és csillag alatt megjegyzi, hogy a «legmagasabb» urak is csak így hívják őket. KECSKEMÉTHY AURÉL (*Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála*, 2-ik kiadás, 78. l. a ∾ szálló ígét a *Blick*ből eredőnek mondja: «Némely kitételei (mint a Bach-huszárok) közhasználatba mentek át.» Ennek azonban ellene mond a *Blick* adata; a ∾ már járta, mikor ez a könyv megjelent.

Muszkavezető. *1861?*

Azok a cs. k. kormánybiztosok, akiket 1849-ben az osztrák császár a magyarok közül azért nevezett ki, hogy a hazánkba betörő orosz hadaknak tanácscsal, útbaigazítással és a magyar viszonyokat illető felvilágosításokkal szolgáljanak. A ∾ elnevezést az egykorú hirlapokban nem sikerült megtalálnom. Bizonynyal igaza van THALLÓCZY LAJOSnak, ki azt írja nekem, hogy a ∾ 1861-ben kapott fel a *‚meghalt'*-tal egyetemben. A *Bolond Miska* 1861-iki folyamában nem egyszer fordul elő; de nem merem állítani, hogy itt volna a szálló íge eredete.

GYULAI PÁL mondja nekem, hogy az orosz invázió idejében ez a kifejezés nem járta, mert hiszen magyar részen még nem is tudták, hogy kicsodák a kormánybiztosok. A ∾ az ötvenes években keletkezett, de a sajtóviszonyoknál fogva természetes, hogy csak 1861-ben nyomtathatták ki először. VADNAY KÁROLY ellenben azt közli velem, hogy ő 1849-ben gyakran hallotta a ∾ szót, és pedig az illető hazaárulók nevével kapcsolatban

Áldás hazánkra. *Ghyczy Kálmán.*

Az 1861-iki erőszakosan feloszlatott országgyűlést elnöke, GHICZY KÁLMÁN (* 1808., † 1888.) augusztus 22-én e szavakkal rekesztette be: »***Áldás szeretett hazánkon.***« Ez a mondás ∾ formában azonnal szálló

íge lett és példátlanul népszerűvé vált. Reá nyomtatták jegyzőkönyvecskékre, gyújtós skatulyákra, borosüvegek vignettejére, különösen pedig levélpapirosokra. A provizórium (1861—67.) első szakában alig árultak nálunk más levélpapirost, mint ilyet.

Egy németországi kereskedőház cégnyomatnak hitte e jelszót a hozzá forduló magyar levelén; s mivel a névaláírás olvashatatlan volt, válaszát így címezte: «*Wohlgeb. Herrn Áldás Hazánkra in Miskolcz.*» Az a legnevezetesebb, hogy ez a levél kézhez jutott. A *Bolond Miska* 1862-ben közölte ezt a furcsaságot.

1861. **Nessuno.**

(Senki.)

Sokat emlegették 1861-ben és céloznak rá olykor még ma is. Története az, hogy a horvát udvari dicasterium a horvát országgyűlésbe küldendő követ választására szólította föl Fiumét 1861-ben. Az április 22-én véghezment választáson a fiumeiek beadtak 1484 szavazólapot, mely közül 1478-ra ‚*nessuno*' volt írva, 2 névre szólt, 4 pedig elveszett. A ∾ jelszót a fiumeiek akkori hazafias pártvezérei: CARINA, SGARDELLI és MATCOVICH adták ki. (Egykorú lapok és KŐRÖSI SÁNDOR közlése.)

Bartakovics Béla. **Non est unctus, non est coronatus, non est rex noster.**

[Nincs fölkenve, nincs megkoronázva, nem királyunk nékünk.]

BARTAKOVICS BÉLA egri érsek (* 1792., † 1873.) mondotta 1861-ben az osztrák császárra egy lakomán. A dolog csakhamar köztudomású lett és gróf Rechberg osztrák külügyminiszter igazolásra szólította föl az érseket. (V. ö. WALTER ROGGE: *Österreich von Világos bis zur Gegenwart*, II. k. 135. l. Körülményesebb adatokra volna szükség.)

Már Horányi írta II. József császárra a magyar szent koronáról szóló művében: «*Non coronatus inter reges Hungariae locum non habet.*» Mire Schwartner statisztikájában (1798.) azt jegyezte meg: «A főtisztelendő úr bizonyosan nem volt eszén, mikor ezeket írta.» (Idézi Falk Miksa az 1867-iki *Koronázási Emlékkönyv* 16-ik lapján.)

Schmerling ? Deák ?

Wir können warten.

[Mi várhatunk.]

Közhit szerint Schmerling (Anton Ritter von, * 1805., † 1893.) mondta volna, mikor 1861-ben a magyarok nem akartak képviselőket küldeni a *Reichsrat*ba.[1])

Báró Podmaniczky Frigyes *Naplótöredékei*ben (III. k. 144. l.) egy 1862 június 22-én írott feljegyzésében ezt mondja: «Egyedüli szerencsénk most az, hogy a Kaiserstadtban ki van adva a «*Wir können warten*» jelszó, s így a magyar kérdés nyugszik.»

W. L. Hertslet (*Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886, 3-ik kiadás; 134. l.) azonban magától Schmerlingtől tudja, hogy ezt, ugyanekkor, Deák Ferenc mondotta.

Kossuth Lajos *Iratai*ban (II. k. 72. l.) olvasható gróf Teleki László 1859. december 29-én kelt levele, mely Deák Ferencről azt mondja, hogy fél. «Okoskodásának veleje ez: «*mi most inkább várhatunk, mint Austria — tehát várjunk.*» Kossuth ugyanott a *Pesti Napló* 1859. december 6-iki számából idézi Deákra: «*Remélni* mindig tudtunk, hanem e mellett magunkévá tettük a flegmatikus véralkat egyik nagy előnyét is, tanultunk — *várni.*»

Schmerling e kifejezést később (1862 október 22-én, a büntetőtörvény novellájának tárgyalásakor) használta az osztrák képviselőházban: «*Die Regierung wünscht, dass das Pressgesetz ins Leben trete, weil sie eben wünscht, dass die Presse sich eines rechtmässigen Zustandes erfreue und aus dem bisherigen Zustande der Ungewissheit heraustrete. Die Regierung auf ihrem Standpunkte könnte ruhig dieser Angelegenheit entgegensehen, das ganze Rüstzeug von Verwarnungen, Konfiskationen u. s. w. steht uns noch heute zu Gebote und wäre es uns nicht um die Sache zu thun, würden wir wahrlich kaum bei irgend einer anderen Gelegenheit ruhiger die Worte gebrauchen können: «Wir können warten».*»

[1]) Följegyzendőnek vélem azt a vaskos korfestő adatot, hogy ez időben vált nálunk divatossá az árnyékszéket *rájkszrát*nak nevezni. Ez a szokás, mely a nép között is sok helyen elterjedt, még ma sem tünt el egészen.

1861.

Meghalt!

1861-ben mondták azokra, akik a Bach-korszakban hivatalt viseltek, ezzel akarván kifejezni, hogy a közéletben róluk többé nem lehet szó.

E sokszor igen kegyetlen és igaztalan ítéletmondás ellen irányult TÓTH KÁLMÁN *A tizenharmadik seb* című, a *Bolond Miská*ban 1861 február 3-án megjelent elbeszélése, melynek hőse egy honvéd, ki a szabadságharcban tizenkét sebet kapott,[1]) aztán elnyomorodva, valami osztrák hivatalocskában tengődött; és 1861-ben ő reá is rámondták: ∾. «Ez volt a tizenharmadik seb és ez fájt legjobban valamennyi közt.» Ez elbeszélésnek rendkívüli hatása volt és végét vetette a ∾ jelszóval való visszaéléseknek. Kiderítendő volna: hol mondották először. A felső vármegyékben tótul is járatos volt: *‚Smrt!'* (V. ö. *De spiclionibus autem, qui non sunt, nulla quaestio fiat.)*

DEÁK FERENC, a ‚haza bölcse' (* 1803., † 1876.) épp úgy, mint GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, kevés szálló ige kútfeje. 1861 május 13-iki (első) feliratának két mondása jár szájrul szájra. Az első a felirati javaslat negyedik pontjában levő kifejezésből módosult

Deák Ferenc.

vessünk fátyolt a multakra,

melynek eredeti alakja ez volt:

«Összegyűltünk mi is, mint a magyar nemzet képviselői, hogy alkotmányos működésünket ismét megkezdjük, s első lépésünk fájdalmas felszólalás, nem ***a mult idők szenvedései*** miatt, mert azokra ***fátyolt vetünk,*** hanem azon jogtalanságok miatt, mik most is fönnállanak, s mik-

[1]) KOVÁCS IGNÁC székesfejérvári törvényszéki bíró. E mű első kiadásában, hazug hírek révén, azt írtam róla, hogy meghalt. Holott tisztelőinek örömére ma is él, s halálának hírét azzal cáfolta meg, hogy *Visszaemlékezések az 1848/9-ik évi szabadságharcra* (Székesfejérvár, 1897.) című füzetben leírta a kácsi (helyesebben: kátyi) csata és a «tizenharmadik seb» történetét. A Bács-Bodrog vármegyében, Titel közelében levő Káty falu mellett vívott s a magyarokra szomorú végű ütközet 1849 júniusában volt.

nek azonnali elhárítása nélkül sem alkotmányunk visszaállítását, sem általában az alkotmányosságot lehetőnek nem tartjuk. (Helyeslés.)» *Deák Ferenc.*

A képviselőház a fölirati javaslat részletes tárgyalásakor, 1861. június 8-iki ülésén a kitételt, melyből a híres szálló íge keletkezett, módosította, és pedig így: «nem a múlt idők szenvedései miatt, ***mikre ezúttal fátyolt borítunk.***» (V. ö. KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei;* 1861—1866*;* Budapest, 1889. III. k. 17. és 74. l.) E módosítás tárgyalása a június 7-iki ülésen kezdődött. A «*mert azokra fátyolt vetünk*» kifejezést kihagyni óhajtotta Maróthy János, Vajai Károly, Lukinics Mihály, Halász Boldizsár, Kubinyi Ferenc (azt javasolta helyette: «*mert a multak a történelem itélőszéke elé tartoznak*»), Kalauz Pál («ez nem való, tehát ezt nem is mondhatjuk»), Lónyay Gábor («fátyolt csak akkor fogunk vetni, midőn a szenvedések, melyek még most is folynak, végképpen megszüntettek»). Hosszas, meddő vita után végre felszólalt Kazinczy Gábor: «Szerintem az, hogy «fátyolt vetünk» semmi egyéb, mint az írott nyelvbe átvitt költői kép és nem tesz egyebet, mint hogy ezuttal *mellőzzük;* de azt nem teszi, hogy *elfeledjük* a multat, Következőleg a kitétel nem mond egyebet semmit, mint azt, hogy a mult szenvedéseit nem akarjuk elősorolni, éppen úgy, mint a hogy jelenleg a mostani jogtalanságokba sem akarunk részletenkint bele ereszkedni. Ha azonban valakinek mégis lenne még ellenvetése: az esetre e gyalázatos módosítványom van, miáltal ezen valóban remek műnek arányai meg ne bontassanak, mely oly tacitusi egyszerűségben, oly bélyegző mélységben tünteti elő a nemzet minden sérelmeit s ez volna: «*melyekre ezuttal fátyolt vetünk.*» Ismét módosító javaslatok következtek és szavazásra csak másnap, június 8-án kerülhetett a sor. Ez alkalommal az elnök, Ghyczy Kálmán, Kazinczy Gábor módosítványát így terjesztette a ház elé: «melyekre ezuttal fátyolt *borítunk*» s ezt a többség el is fogadta. (V. ö. az országgyűlés naplóit.)

A mondást közszájon forgó alakjában először a TÓTH KÁLMÁN szerkesztette *Bolond Miska* 1861 június 16-iki számában találjuk meg mint a *No hát legyen úgy* című kép aláirását. A kép fátyol alatt lévő bitófát, bombákat, szuronyokat, láncokat, kardokat, fokosokat ábrázol.

A ‚fátyolt borítani' kifejezés ‚feledni' értelmében német: ‚*den Schleier der Vergessenheit über Etwas decken.*'

Deák Ferenc. (V. ö. SACHS-VILLATTE: *Encyklopädisches Wörterbuch*, Berlin; *éponge* mutatószó alatt *passer l'éponge sur qc.*)

Az 1861 május 13-iki feliratból való szálló ígék, melyek a Deák-mauzoleumban márványba vannak vésve:

Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.

V. ö. KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*, Budapest, 1889; III. k. 37. l.

Jobban tudom szeretni e hazát, mint gyűlölni ellenségeinket.

«Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s életörömöt, annyi boldogságot feldúltak a hazában. *(Zúgás.)* De érzem keblemben azon erőt is, hogy ∿; s inkább elfojtom szívemben a keserűséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.»

V. ö. KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*, Budapest, 1899; III. k. 38. l.

DEÁK FERENC 1861 augusztus 8-iki, második feliratából:

Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. Tűrni fog csüggedés nélkül, mint ősei tűrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert

a mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de a miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.

V. ö. KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*, Budapest, 1889; III. k. 198. l. E gondolat benne van DEÁK FERENCnek az 1839—40-iki országgyűlésről 1840 július 27-én Zala vármegye Karai és Rendei elé terjesztett követjelentésében is: «A mit hatalom vont meg, az ismét föléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet.»

Providenciális ember

Deák Ferenc.

Deák Ferenc mondotta gróf Andrássy Gyuláról a kiegyezés napján, 1867 február 17-én, midőn a Deák-párt tisztelgett vezére előtt, s az üdvözlő beszédet Andrássy tartotta. Deák válasza, melyet Szász Károly jegyzett föl, így végződött:

«Még egyet mondani ösztönöz szivem. Köszönetünket szeretném kifejezni azon barátaink iránt, a kik a fönforgott nehéz körülmények között a kiegyezés létrehozásánál mindnyájunk óhajtásait annyi önmegtagadással, buzgalommal s oly sikeresen tolmácsolták és képviselték; szeretném különösen Andrássy barátom iránt, kit igazán az isteni kegyelemtől nekünk adott ***providenciális embernek*** tartok; de nem mondok többet, nehogy úgy tünjék föl, mintha én és Andrássy barátom kölcsönösen dicsérnők egymást.»

Deák Ferenc gyakran mondotta bizalmas körben: »Ha tőlem függene, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusa volna:

hazudni nem szabad.»

Egy régi anekdota szerint Deák Ferenc az időben, mikor a dohányzás tilalma még járta, útközben azt kérdezte egy faluban: szabad-e ott dohányozni? mire egy paraszt azt felelte neki:

szabad, de tisztességes ember nem teszi.

Ez anekdota megvan a bécsi *Sokféle* 1833: 13. számában, de név nélkül, s azzal a különbséggel, hogy a ∾-t a falu bírája — pipázva mondja.

Deák Ferenc 1867-ben, a hatvanhetes bizottságban Nyáry Pálnak aggodalmaira felelve, mondotta ezt a híres ötletét: «A magyar király ő felsége és az osztrák császár ő felsége majd csak meg fognak egyezni egymás között.» (Kossuth Lajos 1848 július 11-iki beszédében így szólott:

«. . . június utolsó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi minisztérium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar király minisztériumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az ausztriai császár a magyar királynak hadat izent.»)

KAZINCZY GÁBOR (* 1818., † 1864.) a képviselőház 1861 május 27-iki ülésén tartott beszédében alkotta meg e szálló ígét:

Kazinczy Gábor.

a lojalitás rongyos köpönyege.

Ugyanekkor élt e kifejezéssel:

az eszmék magaslatára emelkedni.

A haza bölcse.

DEÁK FERENC e történeti nevezetességű jelzőjének szerzőjét nem ismerjük. Bizonyos, hogy 1861-ben még nem volt meg ez alakja, mert JÓKAI MÓR gróf Teleki László halálára írott nekrologjában *(Vasárnapi Ujság,* 1861 máj. 12. 19. sz.) ezt a kifejezést használja: «A hon első bölcse.» A ∾ legrégibb nyomát ugyancsak a *Vasárnapi Ujság*ban, DEÁK FERENCnek egy 1854-iki életrajzában (43. sz.) találom: «Hazánk legnagyobb bölcse.» Vajon ez a, nyilván TÓTH LŐRINC[1]) tollából kikerült frázis lenne e szálló ige forrása? Ismétlem, hogy ez a két kifejezés okvetetlenül régibb a ∾-nél, mert arra nincsen példa, hogy valamely immár közkeletűvé lett rövid, csattanós szálló ige bővüljön és laposodjék. EÖTVÖS KÁROLY *(Utazás a Balaton körül,* Egyetértés, 1899, 254. sz.) azt írja, hogy Deák Ferencet BIZAY MIHÁLY[2]) a ‚nemzet bárója' nevezte el ∾-nek. «Azelőtt csak ‚Zala bölcse' volt a neve.»

---

[1]) Ő írja DEÁKról már az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* (1850; II. k. 336. l.) ‚a legbölcsebb magyar'.

[2]) Ez volt az igazi neve; nem mint sokan hitték: Popovics. Békésmegyei cincár családból született, 1800 körül. Az sem igaz, hogy borbélylegény volt; atyja,

A fehér lap.

Somssich Pál.

A Horvátországnak nyujtandó ‚fehér lapot', melyről a kiegyezés idejében annyiszor volt szó, mindenki, aki csak írt róla, DEÁK FERENCnek tulajdonította. Pedig e kifejezést a horvátokra vonatkoztatva, ha nem is egészen úgy, a mint közkeletűvé lett, SOMSSICH PÁL (* 1811., † 1886.) használta először, s DEÁKtól soha sem hallottuk. SOMSSICH 1861 május 18-án a képviselőház «általános élénk tetszése, éljenzése és tapsa» közepett (lásd a *Gyorsirói Napló* 185-ik lapját) ezeket mondotta:

«És én a véleményben vagyok, hogy Horvátországgal ujból egyezkedni fogunk, mindig föntartván számukra alkotmányunkban egy ***tiszta lapot,*** de soha az erőszakolás vagy szemrehányás terére nem lépendünk.»

Az eszmét, hogy Horvátország iránt Magyarország nem akar erőszakkal eljárni, bőven fejtegette DEÁK FERENC *Zágrábmegye körlevele és az egyesülés* címen a *Pesti Napló* 1861 március 24-iki számában, tehát SOMSSICH PÁL beszéde előtt s alkalmasint innen eredt a hit, hogy a ∿ tőle való. — A ‚fehér lap' kifejezés az olasz ‚*charta bianca*' fordítása. (*Charta bianca, blancha:* ‚Tiszta pappiros, mellyen valaminek írott neve és petsétje vagyon, a' végre, hogy arra az őtet kötelező írás reáírassék.' PÁPAI PÁRIZ.) A franciában: ‚*donner carte blanche: plein pouvoir.*'

GRÓF ANDRÁSSY GYULA (* 1823., † 1891.) igen számos magyar és német szálló ige megalkotója. Több mondása a német külföldön is ‚*geflügeltes Wort.*'

---

tehetős kalmár, kereskedőnek szánta; az igen csinos és kalandos kedvű legény azonban más életpályát választott: ingyenélő lett. Fiatalságában afféle Casanova-életet élt, vénségére pedig jókedvű földesurak tányérnyalója volt. Egy szóval megmutatta, hogy Magyarországon a semmittevés jövedelmező foglalkozás. 1888-ban halt meg, mint igen jómódú ember. A báróság úgy ragadt rá, hogy nevét B. Zaynak írta, a pont az igen csöpp *i* levén. Különben Balaton-Füred eleven reklámja volt; vagy negyven nyarat töltött ezen a fürdőn a tulajdonos Benedek-rend költségén.

Gróf Andrássy Gyula.

Mindent megkaptunk, amit akartunk.

Gróf Andrássy 1867 június 21-én a képviselőházban felsorolva mindazokat a sikereket, amelyeket az ország elért, így szólt: «***Uraim, az országnak mindezen kívánatai teljesülnek.***» (V. ö. Lederer Béla id. műv. I. k. 248. l.) Az ellenzék felkapta e büszke szót s fegyvert kovácsolt belőle Andrássy ellen. Dicsekvésnek vette. A gyakori idézés e mondást annyira elferdítette, hogy midőn Tisza Kálmán és Simonyi Ernő 1870 március 9-én ismét előhozakodtak a hibás idézettel, Andrássy igen határozottan tiltakozott ellene:

«Én ezt soha sem mondtam. Itt a Napló, szivesen átadom a képviselő úrnak, méltóztassék felolvasni. Én 1867-ben a következő szavakat mondtam: «. . (felolvasta a mondottakat) . . .». Kérdem, teljesültek-e az országnak ezen kívánságai? Igen-e vagy nem? És méltóztassanak megengedni, hogy elmondjam: ha én három évig engedtem azt, hogy az ellenzék lapjai és szónokai ezen rágódjanak, ennek csak az lehetett az oka, mert azt hivém, hogy oly passzív téren állanak, hol az ily táplálékra szükség van.» (V. ö. Lederer id. műv. II. k. 200. l.) Pápai Páriz szótárában: *Copia est quae volumus:* ‚Minden meg-vagyon a' mit kivántunk.'

Politik von Fall zu Fall

(Esetről esetre való politika.[1])

E rendszerint gróf Andrássy Gyulának tulajdonított szálló íge az 1872-iki berlini memorandumnak forma és értelem dolgában egyaránt ferde magyarázatából ered. Gróf Andrássy Gyula soha sem vallotta diplomáciai elvének a ∿-t, mint azt a német sajtó

[1]) Van egy tréfás francia fordítása: *‚la politique de chute en chute'* („a bukásról bukásra való politika'), melyet, nem tudom: jogosan-e, GRÓF ZICHY FERENCnek szokás tulajdonítani.

ráfogta, s az ‚esetről esetre' igaz mivoltáról a következő felvilágosítást adta a magyar delegáció 1878 december 14-iki ülésén: *Gróf Andrássy Gyula.*

«Mi volt a berlini memorandum? Szalonikiban a török lakosság fanatikus része a francia és német konzult megtámadván, legyilkolta. Ez eset egész Európában nagy visszahatást keltett. Egy találkozásnál Berlinben, hol az orosz fejedelem és minisztere keresztülutaztak, arról volt szó, mit kelljen tenni, hogy ily esetek ne ismétlődjenek. Oroszország . . . ez időben igen messze menő intézkedéseket hozott javaslatba, a török kormánytól tényleges garanciákat követelt és általában nézetei az első impresszió nyomása alatt sokkal messzebb mentek, hogy sem azokat az osztrák-magyar kormány elfogadhatta volna. Tehát visszautasította azokat s e visszautasítás eredményekép jött létre az úgynevezett berlini memorandum, melynek lényege az, hogy ne a három hatalom egymás közt alkosson ilyen messzemenő intézkedéseket, a melyek következése talán épen az lenne, a mit ki akartunk kerülni, t. i. a vérengzések ismétlődése, hanem *esetről esetre* egyezzenek meg a többi aláíró hatalommal arra nézve, a mit tenni kell. A három hatalom közt szándékolt radikális elhatározások helyett tehát így jött létre az elv, hogy *esetről esetre* az összes európai hatalmak fognak a követendő eljárásban megállapodni.»

Nem az összefüggés, de a szó szerint való hasonlóság miatt említem itt a DEÁK FERENC 1861-iki ‚*esetenkint*'-jét, melyet a ‚haza bölcsének' gyakran a szemére lobbantottak 1867 után, mert ez az ‚esetenkint' a personalis unio proklamálása volt. Nálunk nem szálló íge, de Ausztriában az.

WALTER ROCGE említi (*Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; II. k. 271. l.) a DEÁK FERENC 1861-iki föliratában előforduló «híres tételt» (*berühmter Satz*), hogy Magyarország és az örökös tartományok csak «esetenkint» tárgyalhatnak («*dass Ungarn und die Erblande nur «von Fall zu Fall» verhandeln könnten.*») DEÁK 1861-iki második föliratában ez a mondat így van meg: «És a mennyiben a két egymástól független kormányzatnak egymással érintkezése, különösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve netalán elegendő nem volna, készek vagyunk mi, a mint első feliratunkban [1]) is kijelentettük, az örökös tartományok alkotmányos népével, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenkint szabadon és

[1]) «De csak mint önálló független szabad ország akarunk velök, mint önálló független szabad országokkal érintkezni.» (Lásd KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, III. k. 24. l.)

Gróf Andrássy Gyula.

nyilt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leend tisztába hozni a [közös viszonyokat, mint egy közös birodalmi tanács által» stb. (Lásd KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, III. k. 172. l.)

Ismeretes anekdota, hogy az ‚esetenkint'-ből sajtóhiba révén ‚esténkint' lett. DEÁK maga vette észre a mulatságos botlást a felirat reviziójában.

Politik der gebundenen Marschroute.

(A kötött útlevél politikája.)

«*Nicht als eine Politik der freien Hand* (a milyen a SCHLEINITZ porosz miniszteré volt), *sondern als eine* ∿», így karakterizálta GRÓF ANDRÁSSY az ő külügyi politikáját 1872 szeptember 24-én az osztrák delegáció költségvetési bizottságában.

Igérni nehéz, megtartani könnyű.

E mondás eredetéről többféle változat kering. Legelterjedtebb az, melyet SZŐTS PÁL felvett *Andrássy-adomák* című gyüjteményébe (Budapest, 1890; 77. l.).

Egy ízben egy magas katonai méltóság, uralkodónk egyik rokona, arra akarta rávenni Andrássyt, hogy oly rendszabályt támogasson, melyről tudta, hogy a gróf hátrányosnak tartja. Andrássy következetesen és állhatatosan megtagadta közreműködését, mire a katonai méltóság ingerülten tört ki:

— Ha nem is akarja megtenni, legalább igérje meg, mint mások.

Az ingerült, de egyáltalán nem megtisztelő felszólításra Andrássy megszokott flegmával csak annyit válaszolt:

— Igérni nehéz, megtartani könnyű.

KÓNYI MANÓ közlése szerint ez a dolog a királylyal történt. A király egyszer kérte valamire ANDRÁSSYt, de a gróf tagadólag felelt. «Hát oly nehezére esik önnek nekem valamit megigérni?» szólt a király. Ekkor mondta ANDRÁSSY: ∿. (V. ö. JULIUS CAESAR Metellushoz intézett ígéjét: «Könnyebb nekem ezt megtenni, mint mondani.»)

Boszniát egy bandával és egy század huszárral fogjuk megszállani.

Midőn 1878 augusztusában a Boszniát megszálló osztrák-magyar sereg váratlan ellentállásra talált és

vereségeket szenvedett, a hazai és bécsi ellenzéki sajtó GRÓF ANDRÁSSY GYULÁT okozta a török tartományba küldött hadi erő elégtelenségeért, szájába adván azt a mondást, hogy ∿. Pedig ANDRÁSSY ilyesmit soha sem mondott; és tiltakozott is ellene a magyar delegáció 1882 november 15-iki ülésén, mikor SZILÁGYI DEZSŐ, reá olvasva e koholmányt, gyönge katonának és gyönge politikusnak ügyekezett föltüntetni őt.

Közlik velem, hogy e dolog kútforrása BÁRÓ PHILIPPOVICH JÓZSEFNÉ, a boszniai megszálló sereg fővezérének felesége volt, ki az augusztusi események idején Karlsbadban volt és férje miatt aggódva, ETIENNEnek, a *Neue Freie Presse* főszerkesztőjének, azt mondta, hogy mindennek oka ANDRÁSSY, ki elkönnyelműsködte a dolgot, s kevés hadi erőt indított Boszniába, mert azt hitte, hogy ∿. ETIENNE aztán sietett ezt megírni a *Neue Freie Presséb*e, és mint ANDRÁSSY nyilatkozatát tüntette föl.

Bizalmam az ősi erénybe(n).

I. Ferenc József.

I. FERENC JÓZSEF (* 1830., megkoronáztatott 1867,) magyar király jelmondata, mely először a koronázási emlékpénzeken jelent meg így: *‚Bizalmam az ősi erénybe'* (a deák veretűeken *‚Virtuti confido'*). Kutatásaim eredménye az, hogy LÓNYAY MENYHÉRT pénzügyminiszter ajánlotta a fejedelemnek. A magyar ezüstforintosokon és az új koronásokon a jelmondat *‚Bizalmam az ősi erényben'* változata olvasható; a király azonban mindig így mondja és írja (például a szegedi Segítség-albumban) *‚erénybe.'*

A császár már 1866 december 20-án, mikor Budáról Bécsbe ment, így nyilatkozott Majláth György kancellárhoz intézett legfelsőbb kéziratában: «Bizalommal eltelve jöttem és nagyobb bizalommal s azon reményben, hogy nem sokára vissza fogok térni, távozom.» 1867. június 6-án pedig, a koronázási hitlevél átadásakor: «Bizalommal fordultunk a nemzethez, midőn felhivtuk a helyzet nehézségéből fejlődött akadályok elhárítására.»

I. Ferenc József. A jelmondat eredete kétség nélkül MÁRIA TERÉZIA 1741 szeptember 11-iki, a *‚vitam et sanguinem'*-et felidézett beszédének e mondatában van meg: «*Derelictae ab omnibus, non est, quo confugiamus, quam ad fidelitatem, ad arma, et priscam virtutem Hungarorum, in quibus fiduciam omnem reponimus.*» (A bécsi állami levéltárban levő eredeti fogalmazványból.)

[Mindenektől elhagyatva, nincsen más hova folyamodnunk, mint a magyarok hűségéhez, fegyveréhez és ősi erényéhez, melyekbe minden bizalmunkat vetjük.]

A képviselőház pénzügyi bizottságának 1892 október 12-iki ülésén GAAL JENŐ és SZÉLL KÁLMÁN, az új ezüst koronások élére verendő ~-ről levén szó, azt kívánták, hogy a pénzügyminiszter térjen vissza a jelmondat 1867-iki, eredeti formájához, vagyis legyen az utolsó szó *‚erénybe'* és nem *‚erényben'*. Támogatták e kívánságukat azzal is, hogy VÖRÖSMARTY MIHÁLY, e mondat szerzője, *‚erénybe'*-t írt. Előttem teljesen új dolog levén, hogy a ~ Vörösmarty-idézet, GAAL JENŐ képviselő úrhoz fordultam, a hely után kérdezősködve. GAAL úr szíves válaszában azt a felvilágosítást adta nekem, hogy ő is, *Széll Kálmán* is, csak arra emlékszik, hogy a mondat *Vörösmarty*tól származik; a helyet azonban egyikök sem tudná megjelölni. E dologban kétségtelenül tévedés van. A~-t *Vörösmarty*ban sem magam nem tudom fölfedezni, sem a költőt alaposan ismerő tanácsadóim, kiket megkérdeztem. A mondat ugyan hexameter-töredéknek látszik, de ez alkalmasint csak puszta véletlen.

Az az egy bizonyos, hogy az *‚erénybe'* (... *ben* helyett) határozottan rossz. *Lehr Albert* írja nekem: «Bizalmam van *hozzá, benne, iránta,* de soha *bele.* Sőt még úgy sem állana meg, ha a mondás csonkaságát a *‚vetem'* igével próbálnók kiépíteni, mert akkor *‚bizalmam'* objectummá lenne s nem kerülne ki helyes értelem. Egyébiránt a régiségben a *‚vet'* igével is jobbára a *ben*ragos határozó jár, noha latinizmus *(spem ponere in aliquo). Arany*nál is: «Veti reménységét fiu gyermekében» *(Buda Halála).*

Az *‚erény'* szót *Baróti Szabó Dávid* alkotta 1792-ben. (V. ö. *Nyelvőr,* XXVI. 305. l.)

Bernardo Baldi 1583-iki magyar szótárában ‚erény: virtus'. De nyilvánvaló, hogy ez csak a másoló tollhibája; valamint az egész szótár *Verancsics*ból való gyarló kiírogatás.

Boldog fejedelme csak boldog nemzetnek lehet.

Az 1865—68-iki országgyűlést berekesztő trónbeszéd (1868 december 10) utolsó mondata.

Die Politik meines Hauses.

[Az én házam politikája.]

FERENC JÓZSEF Bosnyákország megszállásakor (1878) mondotta volna: «*Das ist nicht die Politik des Grafen*

Andrássy, sondern die Politik Meines Hauses. (V. ö. *** [ifj. Ábrányi Kornél] *A király,* Budapest, 1896., 289. l.) *I. Ferenc József.*

Szeged szebb lesz, mint volt.

Az árvíztől elpusztított Szegeden mondta FERENC JÓZSEF 1879 március 16-án.

Dáni Ferenc főispán égre emelt szemekkel szólt: «Azt mondták, Szeged volt! Én azt mondom, hogy felséges urunk atyai gondoskodása mellett Szeged lesz!», mire a király azt válaszolta: ***«még pedig szebb lesz»***. (Egykorú lapok.)

Elég volt a bizalmatlanságból (t. i. Magyarország-gal szemben.) *Erzsébet.*

E szavakat 1866-ban ERZSÉBET királyné (* 1837., magyar királynévá koronáztatott 1867., † 1898.) mondotta.

BARTHOS JÁNOS, a király személye körüli minisztérium nyug. h. államtitkára szerint. (THALLÓCZY LAJOS közlése.)

Ázsiai állapotok. *Báró Sennyey Pál.*

BÁRÓ SENNYEY PÁL (* 1822., † 1888.) mondotta közigazgatásunkra 1872 október 7-én a képviselőházban tartott beszédében:

«Midőn mai nap a reformokra nézve in theoria majdnem a legszabadelvübb álláspontonvagyunk, a végrehajtás terén, különösen a társadalom magasabb hivatását illetőleg, tekintve a családi körben való nevelést, tekintve az egészségügyet, a szegényügyet, a községi és rendőrségi ügyet, a vidéki forgalmi ügyet, majdnem ***ázsiai állapotokkal*** találkozunk.»

Átkos közösügy. *Csanády Sándor.*

E kifejezést legtöbben CSANÁDY SÁNDOR függetlenségi párti képviselőnek (* 1814., † 1892.), mások TISZA KÁLMÁNnak (* 1830.,) és némelyek még KOSSUTH

Csanády Sándor.

Lajosnak is tulajdonítják. Kutatásaim eredménye az, hogy az ∾-et Csanády Sándor, kinek e két szó a képviselőházban annyiszor volt az ajkán, mindig abban a hiedelemben emlegette, hogy Tisza Kálmánra olvassa rá egy régi, 1867-iki mondását. Tehát a szálló íge szerzője Csanády Sándor, ki azonban azt vélte, hogy Tisza Kálmánt idézi [1]) vele, hiányosan emlékezvén az egykori ellenzéki pártvezér hasonló hangú nyilatkozataira.

«Én az *‚átkos közösügy‘* kifejezést soha és sehol sem használtam», mondotta Tisza Kálmán 1894 szeptember 2-án, Nagyváradon Beöthy Algernon országgyűlési képviselőnek, ki szíveskedett magára vállalni e mű számára a kérdés kiderítését. «De egyszer, 1867-ben, az országgyűlésen a delegációt ***«átkos intézmény»***-nek neveztem. Deák Ferenc az ülés után négy szem közt megrótt engemet e kifejezésért, melyet, úgy mondta, ellenzéki létemre sem lett volna szabad kiszalasztanom a számon. Én a vita hevességével mentegettem magamat».

Tisza Kálmán annyiban tévedt, hogy a delegációt nem 1867-ben, hanem a képviselőház 1870 november 23-iki ülésén nevezte «átkos intézmény»-nek. «Követelem azt», mondá, «hogy épen azért, mert ezen, meggyőződésem szerint, ***átkos intézmény*** [a delegáció] természetében rejlik, hogy ottan az ellenzéknek az ország érdekeinél fogva nem kell és talán nem is szabad jelen lenni: ne méltóztassanak ezen intézménynek hatáskörét mindinkább tágítani.» *(Országgyűlési Napló,* XI. k. 179. l.)

Talán ebből az *‚átkos intézmény‘*-ből alkotta meg **CSANÁDY SÁNDOR** az ∾-et, **TISZA KÁLMÁN** más ilyes nyilatkozatainak hatása alatt is. **TISZA MÁLMÁN** 1867 március 21-én a közösügyi bizottság munkálatairól beszélve ezt mondta: «... ohajtandó, hogy a *közösen érdekló viszonyok,* ezen *lappangó láz,* mely századokon keresztül *sorvasztá* nemzeti létünket, ... *ártalmatlanokká tétessenek* ...» Május 27-én, a közösügyi törvényjavaslat tárgyalásakor: «És, uraim, e háromszoros törvényes határozat [t. i. a közös hadügy, pénzügy és külügy] *háromszoros bilincsként* fogja megkötni a szegény nemzet kezét» ... Ha *enneh* [t. i. a közösügynek] *következései* hazánkra nézve üdvösek lesznek — mit óhajtok, de mit nem hiszek — legyen övék a dicsőség; de viszont — a mit elhárítani óhajtanék, de minek bekövetkezéséről

[1]) Például a képviselőház 1885 február 7-iki ülésén: «Tisza Kálmán .... hogy e hitehagyottsága által elkövetett haza- és nemzetellenes bűneit némileg kiengesztelje, oly szellemű, értelmű nyilatkozatot tett, miként ő csakis azért fogadta el az általa elkárhoztatottnak, *átkosnak* nevezett közösügyi közjogi alapon a minisztériumot, hogy» stb.

meg vagyok győződve — *károsak lesznek*, őket sujtja a történelem kárhoztató itélete.» Junius 21-én, a honvédség ügyében: «ezen alkotmányt Olmützben a hatalomnak akkori kezelői az elbizakodottság egy rájok nézve is *átkos* percében széttépettnek nyilvánították»... Junius 23-án a közös érdekű viszonyokról szólva: «... a *közös-ügyek örvénye*... már is *elnyeléssel* fenyegeti hazánk függetlenségét...» *Csanády Sándor.*

Szegre akasztott elvek; az elveket szegre akasztani.

Épp olyan természetű mint az *‚átkos közös ügy‘*. CSANÁDY SÁNDOR e saját frázisról is azt hitte, hogy TISZA KÁLMÁN használta valamikor és minduntalan reá olvasta a képviselőházban.

TISZA KÁLMÁN (BEÖTHY ALGERNON képviselő előtt) azt is kijelentette, hogy ő ezzel a kifejezéssel soha és sehol sem élt.

CSANÁDY SÁNDOR 1885 februárius 7-én (ismételve), május 13-án interpellációt is intézett **TISZA KÁLMÁN**hoz, hogy hajlandó-e elveit a szegről leakasztani? Februárius 7-iki interpellációjában ez volt: «Van-e tudomása Tisza Kálmán miniszterelnök úrnak arról, miszerint az 1875. évben Tisza Kálmán úr, mint a közjogi ellenzék vezére, politikai hitelveit eladta csak azért, hogy azok árán bejusson a miniszteri székbe s hogy e hitehagyottsága által elkövetett haza- és nemzetellenes bűneit némileg kiengesztelje, *oly szellemű, értelmű nyilatkozatot tett*, miként... ő az által, hogy a közösügyes közjogi alapon elfogadta a minisztérséget, *nem adta fel* a múltban vallott politikai hitelveit, hanem egy időre csak félretette, illetőleg *szegre akasztotta* azokat. Ha van a miniszterelnök Tisza Kálmán úrnak tudomása arról, mit tíz évekkel ezelőtt, mint a közjogi ellenzék akkori vezére, mondott: kérdem én, hajlandó-e miniszterelnök Tisza Kálmán úr félretett politikai hitelveit a szegről leakasztani? *(Nagy derültség.)* **TISZA KÁLMÁN** erre a május 13-án megismételt interpellációra nézve május 16-án ezt nyilatkoztatta ki: «... ezen tisztán személyeskedő és közügyre nem tartozó interpellációra válaszolni nem szándékozom.» *(Hosszantartó éljenzés a jobboldalon.)*

Azt az interpellációt, melyet **CSANÁDY SÁNDOR** 1885 februárius 7-én tett, **TISZA KÁLMÁN** egy, egy nappal azelőtt a költségvetés vitájában történt kijelentése idézte föl. **TISZA** így szólt beszéde végén: «Egyre kell csupán reflektálnom, a mi összeköttetésbe szokott hozatni többekkel, de talán első sorban az én csekély személyemmel. Azt mondják, hogy a közerkölcsök romlásának jele, ha valaki politikai nézeteit változtatja. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)* Én, t. képviselőház, egész nyugodtan megmondom erre nézve véleményemet. Ha valaki a nélkül, hogy nagyfontosságú események jöttek volna közbe, bármely cél elérése végett, politikai nézeteit változtatja, az hitvány ember; a ki azonban bekövetkezett fontos események során meggyőződik arról, hogy vagy nézete nem felel meg, vagy az út, a melyen elindult, nem hasznos, de káros a közügynek és ezt bevallani nem meri, az saját énjét, saját következetességi látszatát a közjónak helyezi felébe és rossz hazafi. *(Zajos helyeslés a jobboldalon.)* És nézzék meg önök, kik azok, a kik, ha körülöttük az események változnak, nem változtatják nézetüket? Hány ember — nem akarok évszámot mondani — hány ember, a ki egy évnek márciusában még a legloyalisabb és decemberben már a forradalmi zászlót tűzi ki. Nem változtatják-e ezek politikai nézetüket? Én azt gondolom, nagyon változtatják. Meglehet, a bekövetkezett események indokolják ezt és akkor senki sem fogja őket megtámadni. **CSANÁDY SÁNDOR**: Ezzel nem

menti ki magát! *Derültség.)* Én, t. ház, menteni magamat nem is akarom; de akarok tiltakozni azon felszólalás [1]) ellen, hogy a politikai nézetváltoztatás minden esetben az erkölcsiségnek hanyatlását mutatná. Tudom én azt, hogy ezelőtt tíz esztendővel mit mondtam; tudom azt is, hogy azóta mit tettem. Elvállalom mindenikért a felelősséget isten és ember előtt *(Hosszantartó zajos éljenzés jobbfelől)*, mert lelkem azt súgja, hogy, ha másképp tettem volna, maradhattam volna a következetes Tisza Kálmán, de lettem volna rossz hazafi. Ajánlom a költségvetési törvényjavaslat elfogadását.» *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps a jobboldalon.)*

Tisza Kálmán kedvelt kifejezése, a

Tisza Kálmán.

szent meggyőződésem,

melyet miniszterelnök korában (1875—1890) annyiszor használt, előfordul már abban a beszédében is, melyet 1867 január 15-én a hadkiegészitési rendelet tárgyalásakor mondott.

De már 1861. augusztus 8-án Deák Ferenc második felirati javaslatának tárgyalásakor mondta: «. . . e föliratban erős meggyőződésemet, legszentebb elveimet egészen lelkem titkos sejtelméig kifejezve találtam.» (L. *Az 1861-ik évi magyar országgyűlés*, Pest, 296. l.)

Abcúg!

E mű első kiadásában ezt írtam e szó történetéről:

Egyetemi fiatalságunknak e csakhamar általánossá lett lehurrogtató kiáltása a hetvenes évek közepén keletkezett. Többek állítása szerint a Jókai Mór és Radocza János között 1872-ben lefolyt budapest-terézvárosi képviselőválasztáson hallatszott először. Szükségesnek véltem e kérdés eldöntése végett e nevezetes választás egyik főszereplőjéhez, Radocza Jánoshoz fordulni. A szíves válasz, melyet kaptam, arról győz meg, hogy az *abcúg* azon a választáson még nem járta és alkalmasint későbbi keletkezésű. Az *abcúg* kiáltást valóban magam is csak 1876-ban, a budapesti tudományegyetemre kerülve, hallottam először, bár fővárosi lakos vagyok gyermekkorom óta. És amaz év őszén, a török tüntetések kezdetén, emlékszem, Gyulai Pál, szóval feddett

[1]) CSANÁDY SÁNDOR felszólalása, ugyanez ülésen. CS. TISZA KÁLMÁNnak ismét «hitehagyottságát, hogy ne mondjam: árulását» vetette a szemére.

bennünket, fiatalokat, amért értelmetlen német szót kiabálunk, mikor a *pereat*nak van akárhány jó magyar egyértékűje is.

E szálló igének megvan a maga obskurus, de hiteles története. 1889 januáriusában, a véderőtörvény országgyűlési tárgyalása alatt történt tüntetések alkalmából emlegették a budapesti lapok, sőt a *Kölnische Zeitung* is. Én magán értesülésekkel kibővítve adom ezt a furcsa históriát.

Az aranykézuccai *Hét választó fejedelemhez* címezett kávéházban a hetvenes évek eleje óta működött egy nasi-vasi-bank, melynek feje kezdetben Strasser Mátyás, a nyugalomba vonúlt pesti hóhér és gyepmester volt, később pedig ama Czabay nevű púpos emberke, akit 1875-ben Erny, a gazdag zsugori meggyilkolásával gyanusítottak ártatlanul. — A nasi-vasi kártyajáték mivolta röviden az, hogy a játékos egy határozatlan színű kártyára tesz ; a bankadó pedig a kártyát két oldalt, jobbra és balra hányja *(‚nasi, vasi'*, szerb szók : ‚mienk, tietek') és amely kártya jobbra kerül, veszt, amely pedig balra kerül, nyer. A bankos ezt a két kártyát az előtte levő csomóból ‚lehúzza' *(‚zieht ab')*, aztán fölfordítja. Mihelyt ‚lehúzta', nem szabad többé tenni ; ez olyan, mint a *roulette*ban vagy a *trente-et-quarante*ban a *rien ne va plus*.

E nasi-vasi-bankoknak hű, de rettegett látogatói voltak a muzsikus cigányok. Ami pénz este a tányérba gyűlt, mind a *Hét választó*ba vitte ez az igazi *bohème*-nép ; de a jó barna fiúk nem igen kockáztattak, mert kissé merész, de biztos játékrendszerök az volt, hogy az utolsó pillanatban, az *‚abziehen, abzug'* előtt tették hirtelen a bankót a kártyára ; s ha vesztettek, villámgyors, igazi ölyvkarmolással ragadták vissza az örvény szélén lebegő pengőt. Ez a kényelmes szisztéma nemcsak a kárvalló bankosokat bántotta, hanem az igaz szándékú, komoly játékosokat is. Fájt a lelköknek, hogy a szép, rendes és ősi törvények szerint folyó nasi-vasit ilyen *kapdebó*[1])-népség háborgatja. Ezért volt, hogy ezek a szolid, becsületes *partner*ek eleve föllázadtak, mikor egy-egy alattomos cigány nyújtotta a maga forintját a zöld asztalon sorba rakott kártyák felé ; és sürgetvén a ‚lehúzást',

[1]) E tisztes örmény család nevét kérte kölcsön a nasi-vasi-terminologia, röviden kifejezni ama játékosok mivoltát, akik a tételt, a veszedelem pillanatában minden teketória nélkül ‚visszakapják' maguknak.

mely végét veti minden gyanús tételnek, egy hangon zúgták : *‚Abcúg !‘* A közvélemény e spontán nyilatkozásától aztán megriadt a barna hazárdjátékos és ‚visszakapta‘ pengőjét, mielőtt rabolnia kellett volna. Később, ha már csak közeledett is az asztalhoz holmi cigány, felzúgott az imperativ *‚abcúg‘*, kifejezvén a kevés szimpátiát, melylyel a korrekt játékosok az ilyen megbízhatatlan nép iránt éreznek. Az ellenséges érezés e hangja aztán világgá terjedt a füstös, zárt kártyaszobából, hová, sajnos, az egyetem fiatalsága is sűrűn járt. És így lett az obskurus nasi-vasi-műszó az uccai politikai élet harsány jelszavává. Ma már csak kevesen tudják igazi jelentését ; és bizonynyal legkevésbbé azok, akiknek szól.

E könyv első megjelenése óta sok szó hallatszott az *abcúg* dolgában. Mindenekelőtt Radocza János adatát vonták kétségbe többen ; így Milkó Izidor, ki azt írta nekem, hogy mikor ő 1872-ben az egyetemre került, ezt a szót már ott készen találta, s az 1873-iki egyetemi választásokon javában hangzott. S. Hentaller Elma asszony is azt közlötte velem, hogy ő az ∿-ot 1872-ben, a jogászok elnökválasztásán hallotta már. (L. *Pesti Hírlap*, 1897 április 20.) Egy névtelen közlő már 1869-ből ismeri az egyetemről a ∿ szót, Beőthi Gyula pedig 1860-ból. L. *Pesti Hírlap*, 1897 április 28.) Herman Ottó a következő sorokat írta nekem :

«Ennek az *abcúg*nak az eredete kivált a Schmerling-kornak végső jeleneteiben gyökerezik. Az osztrák bürokratizmusnak és militarizmusnak hármas az ő *cúg*ja, u. m. *Einzug*, *Abzug* és *Rückzug*. Amikor a Schmerling-korszak már haldoklott, gondolom Eger verte be legelsőnek a «comitats-vorstand» úr köcsögjét, ami hihetetlen gyorsasággal országos műveletté vált és végre is ahoz a történelmileg nevezetes exodushoz vezetett, hogy t. i. az egész császári hivatalnokság fölszedte a sátorfáját és visszatért ki-hova — közszólás szerint «Csaszlauba.» Ezt az akkoron igen hatalmas és elterjedt német sajtó így adogatta : Der *Abzug* der kais. Beamten aus Erlau ; Der *Abzug* der kais. Beamten aus Kaschau ; Der *Abzug* stb. stb. Később az «Abzug» más téren is sűrűn virágzott, u. m. Der *Abzug* der kais. Truppen von Mailand ; Der *Abzug* der kais. Truppen von Venedig ; vagy Der *Abzug* der kais. Truppen von Nachod ; Der *Abzug* des Corps Gen. Gf. Clam-Gallas, stb. stb. stb. Ki tehet róla, hogy a magyarságnak ezekben az abcúgok-

ban oly bolond nagy kedve telt s hogy azért mind a mai napig is a régi osztrák úton abcúgolhat mindenkit, akit nem szeret, még ha nem is — — ángol.»

Nekem magamnak egy furcsa szófejtés ötlött az agyamba, s e találgatást közlöttem is a *Nyelvőr*ben (XXVI. k. 173. l.). Mikor 1877-ben mi deákok díszkardot vittünk a török fővezérnek, Triesztben a szlávok barátai lehurrogtak bennünket. Vagy ezeren gyűltek össze a kikötőben, hajónk mellett és kővel dobálództak, ordítoztak. «Nini», mondták társaim, «ezek is azt kiáltják: *abcúg!*» Pedig azok az olaszok azt kiabálták: *abbasso!* Teljes húsz esztendeig nem jutott eszembe a szakértő magyar füleknek e tévedése. Most, hogy rá emlékeztem, azon tünődöm: hátha az osztrákok lombardiai és velencei uralmának idejéből ered az *abcúg*, mely eszerint az *abbasso* német népetimológiája volna? Az osztrákok, különösen a hatvanas években, igen gyakran hallhatták a nekik szóló *abbasso* kiáltást, melynek végső *o*-ja, kivált Milanoban, igen mély. Egy érdeklődő tavaly arra figyelmeztetett, hogy az *abcúg* katonai műszó: »elvonulás.« Ez lehetne hát a népetimológia gyökere.

Jókai Mór erre a *Pesti Hírlap* 1897 április 17-iki számában a következő levelet intézte hozzám:

Honnan jön az abcúg? Nem onnan származik az, kedves öcsém, ahol te keresed; mert ez indigenátusi joggal fölruházott makaóbeli szó. Voltál már valaha *Makaó* szigetén? No hát akkor tudod, hogy mikor a bankadó kezében tartja a pakli kártyát, s egyenkint húzogatja le róla a *blattot*, akkor nagy szerepet játszik az *ándung*. A játékos, anélkül, hogy a kártyát a hátsó lapjáról ismerné, az ándung által, ami egy neme a spiritizmusnak, megszimatolja, hogy azzal a felső kártyával, ami most neki következik, ő *csiszta bakala* lesz, az alább fekvővel ellenben *slágert* fog csinálni. Ekkor tehát előveszi azt az alkotmányos jogát, amit már a hetumogerek kikötöttek Pusztaszeren a fejedelmükkel szemben, maguk és utódaik számára, hogy azt kommandirozhassa: «*abcúg!*» Mire a bankadó azt kérdi «bi fil blatt?» ami annyit tesz finnugor nyelven, hogy hány lapot kell *lehúzni?* Erre jogában áll a játszónak azt kívánni, hogy «*dráje brennen.*» S akkor a bankadó köteles a három következő kártyalapot *lehúzni* és félredobni. Ez az igazi etimológiája az *abcúg* szónak.

Megörökíté e tényállást ama történelmi adoma, mely elmondja, hogy a régi rendi országgyűlések alkalmával

egyike a nagynevű liberális követeknek egy philippikájában elkövetett nota infidelitatis következtében a curia regia elé citáltatott, ahol is személyesen megjelenvén, a judex curiae által ex praesidio exhortáltatott, hogy ha van valami exceptivája az assessorok personalitása ellen, azt extemplo produkálja. Mire a vádlott hazafi három notórius pecsovics assessor felé bökve az ujjával, mondá: «*abcúg! dráje brennen!*»

Ilyen illusztris, ilyen avitikus és még is populáris provenienciája levén az «abcúg» szónak, csak dícsérni tudom lelkes fiatalságunknak azt a pietását, hogy ezt a technikus terminust elveszni nem hagyja, a jövendők számára fidéliter konzerválja. — S valahányszor ezt a szót immediate hallom (pedig ért már hébehóba e megtiszteltetés), mindannyiszor azt mondom: «Derék fiúk vagytok! Látszik, hogy apáitok nyomdokán haladtok s ti is jártatok már Makaó szigetén, ahol az abcúgok örökzöld pálmái virágzanak!»

Számosan figyelmeztettek engemet arra is, hogy az ∿ Bécsben is járatos kiáltás, mind az egyetemen, mind a parlamentben.[1]) Maszák Hugó azt írja nekem, hogy e kiáltást 1873-ban, a Wlassics-Timon-féle egyetemi választás idején, Bécsből haza került deákok honosították meg nálunk. Arra is emlékszik, hogy az időtájt Bécsben egy professzort üldöztek le a kathedráról az *abzug*gal.

Dinsztli.

Edmund Dienstl közöshadseregbeli tiszt (* 1853., † 1897.) nevéből 1880-ban keletkezett szálló íge.

A kolozsvári *Ellenzék* című hírlap 1880 novemberében közzé tette, hogy két közöshadseregbeli tiszt, Dienstl főhadnagy és Ristow hadnagy, «magyar kutyáknak» nevezte az egyéves önkénteseket a kaszárnya udvarán. A tisztek elégtételt kértek az *Ellenzék* szerkesztőjétől, Bartha Miklóstól; Bartha Miklós azonban a kihívó segédek előtt bebizonyította, hogy az említett állítás igaz, s kijelentve, hogy a sajtót a nyilvánosság elé tartozó ügyekben nem engedi

[1]) Például a képviselőház 1897 május 7-iki ülésén Schönerer minduntalan azt kiabálta bele az elnök beszédébe: «*Widerruf oder Abzug!*» Ami azt teszi: ‚vonja vissza a szavait vagy takarodjék innen.'

elhallgattatni, a kihívást visszautasította. Később ismét megjelent két katonatiszt, azzal az üzenettel, hogy Ristow hadnagy az *Ellenzék* szerkesztőjét nem tartja gentlemannek ; mire Bartha Miklós azt felelte, hogy reá nézve közönyös ama hadnagy úr véleménye ; mikor pedig az egyik tiszt figyelmeztette őt, hogy úri embereket üléssel szokás megkínálni, Bartha az inasával nyittatott ajtót. 1880 november 13-án Dienstl és Ristow korbácscsal rohanták meg Bartha Miklóst a szerkesztőségben. Bartha Miklós bottal védte magát, mire a tisztek kirántották élesre fent kardjokat és Bartha Miklós két kezén súlyos sebeket ejtettek. Az eset országszerte felháborodást keltett, a közvélemény a hadsereg ellen fordult, s már november 20-ika felé mind a kolozsvári, mind a budapesti ellenzéki lapok *dinszli* gyűjtőnéven emlegették a magyargyűlölő osztrák tiszteket. A dolog vége az lett, hogy Ristow hadnagyot a becsületügyi bíróság tiszti rangjának elvesztésére ítélte, nem ugyan a Bartha Miklós ellen való támadásért, hanem azért, mert kiderült, hogy a vizsgálat során hazudott. Dienstl főhadnagy szobafogsággal bűnhődött. 1880 nyarán Galiciába helyezték őt át és 1890-ben századosi rangra emelkedett. 1886-ban megházasodott és átlépett az osztrák Landwehrhez. Meghalt 1897 január 30-án, Bécsben. Dienstl Stájerországban született. Atyja dragonyos ezredes volt. Anyja magyar nő : Gaádi Pálffy Ágnes, kinek két testvérbátyja esett el a szabadságharcban, mint honvéd.

Herunter mit dem Fetzen ! *Seemann.*

[Le azzal a rongygyal !]

Aloys Seemann osztrák-magyar közös hadseregbeli alezredes (* 1836.) mondta Egerben, 1881 juniusában a kaszárnya kapuja fölébe, az osztrák zászló mellé tűzött magyar zászlóra.

Emke.

*Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület*ből csinált akrostichon, melynek az az eredete, hogy az 1884 december 27-én megindult és 1885 április 12-én

megalakult egyesület hosszú címét a nagyterjedelmű levelezésekkel, hírlapközleményekkel terhelt titkári hivatal *Emke., E. m. k. e., EMKE., E. M. K. E.* formában rövidítette. Ezt a rövidítést csakhamar egy szónak kezdték olvasni. Majd az egyesülethez is e négy betű címzéssel érkeztek a levelek. A szót nyilvánosan 1887 augusztus 29-én Előpatakon emlegette SÁNDOR JÓZSEF titkár egy ebéden, melyen a budapesti Irók és Művészek Társaságának kiránduló tagjai is részt vettek. Előfordult az 1888 augusztus 19-én Brassóban tartott közgyűlésen felolvasott titkári jelentésben is. Végre ez igazgató választmány 1889 október 12-iki ülésén hivatalosan is jóvá hagyta a szót, leszavazván egy tagot, aki azzal az indítvánnyal állott elő, hogy az ∾-t ne használják többé.

A közönség ma már az ∾ szón általán kulturegyesületet, magyar nemzetegységre törekvő társadalmi mozgalmat ért, s dunántúli, felvidéki, északmagyarországi, délmagyarországi stb. külön ‚erdélyi Emkét' különböztet meg.

Pulszky Ferenc.

A vén csataló.

PULSZKY FERENC (* 1814., † 1897.) nevezte így magát az elnöklete alatt a Nemzeti Lovardában 1877 április 19-én tartott népgyűlésen, mely a Budapestre érkező török küldöttség fogadása ügyében sereglett össze. Beköszöntő beszédében mondta, hogy ő olyan, mint a ∾, aki, mihelyt trombitaszót hall, indulni kész kész stb.

Germanizmus: *das alte Schlachtross.* Magyarán: harci mén.

Gróf Károlyi Gábor.

Herbertek.

A hatalmas apjuk révén fölfelé kapaszkodó fiúknak GRÓF KÁROLYI GÁBOR (* 1841., † 1895.) adta e nevet. A dolog eredete az, hogy BISMARCK hercegnek

is, GLADSTONEnak is volt Herbert nevű fia. GRÓF KÁROLYI GÁBOR 1889 január 25-én a véderőtörvény-javaslat tárgyalása alkalmával mondotta a képviselőházban ezt az azonnal szálló ígévé lett ötletét:

«És gondoskodott arról a kormány, hogy e szép művet betetőzzék! Gondoskodtak a nagyméltóságú apák, hogy miniszter és kancellárcsemetéket hagyjanak utódaikul, *Herberteket. (Derültség.)* Tisza Kálmánnak van egy Herbertje, Andrássynak van egy Herbertje, sőt még Széchenyi grófnak is van egy Herbertje. *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Szerencse az országra, hogy a többi miniszternek is nincs képviselő fia, mert akkor itt egész Herbert-párt volna. És ha e kormány sokáig fog uralkodni, még megérjük, hogy a jövő választáskor minden kormánypárti tag egy kis Herberttel fog idejönni». *(Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

Mindnyájunkat érhet baleset.

Strihó Gyula.

A *Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület* e jelígéjének szerzője STRIHÓ GYULA országgyűlési gyorsíró, az egyesület egyik alapítója és titkára (* 1843.). Az egyesület igazgatósága e jeligét helyesléssel fogadta, választmánya hallgatagon magáévá tette. Hivatalosan először 1891 februárius havában használták s azóta országszerte közkeletűvé lett.

Uraságod, úgy látszik, idegen . . .

Asbóth Jenő.

Kossuth Lajos halálakor (1894 március 20.) a Magyar Királyi Opera és a Nemzeti Színház nem szüntette meg előadásait. Ezért március 22-én a Magyar Athletikai Club tagjai elhatározták, hogy a Nemzeti Színházban az országos gyászt sértő előadás megtartását tapintatosan megakadályozzák. A színház csarnokába gyűlve, útját állották a nézőtér felé törekvő egynéhány embernek és magukat bemutatva, udvariasan

kérdezték: «〜 és nem tudja, hogy hazánk nagy fia ravatalon fekszik. A nemzet gyászol, remélem, ön is csatlakozik gyászához és ma nem néz végig színi előadást.» E felszólítást Asbóth Jenő, Gerlóczy Tamás, Hodossy Gida és Pekár Gyula intézték a bejáratnál az érkezőkhöz. Nem akadt senki, aki a kérdést meg ne értette volna; így történt, hogy aznap egy lélek nem jelent meg a Nemzeti Színház nézőterén s az előadást (Váradi Antal *Iskarióth* szomorújátéka volt kitűzve) abba kellett volna hagyni akkor is, ha a méltatlankodó sokaság később nem zúdúl be a nézőtérre, mire a színészek, parókáikat ledobálva, távoztak a színpadról. E rögtön országossá vált szálló íge szerzője Asbóth Jenő (* 1858.).

A derék athléták aligha sejtették, hogy beszédjük hasonlatos az evangyéliombeli ígéhez (Lukács, 24, 17, 18), mikor a megfeszített Jézus megjelent Emmausban a tanítványoknak és mondá: «Micsoda beszédek ezek, a melyeket szóltok s beszéltek magatok között jártatokon? és miért vagytok szomorú ábrázattal? Felelvén pedig az egyik, kinek neve vala Kleofás, mondá néki: Csak te vagy-é jövevény Jéruzsálemben, és nem tudod-é, minémű dolgok lettek abban e napokon?»

Grófi Tisza István.

Közgazdasági tevékenységnek

nevezik 1898 óta gúnyosan az országgyűlési képviselőséggel összeférhetetlen jövedelmes állásokat: a kormánytól függő részvénytársaságok igazgatóságát stb. A gúnyolódás arra a beszédre céloz, melyet gróf Tisza István (* 1861.) mondott a képviselőházban, 1898. november 15-én. És pedig a beszédnek következő részére:

Ivánka Oszkár t. képviselő úr tegnapi felszólalásában azt mondotta nekem, hogy politikai és társadalmi állásomat és nagy fizetéssel dotált állásaimat nem annyira egyéni tulajdonságaimnak, hanem annak köszönhetem, — itt már szószerint olvasom beszédét — *(olvassa)*: «hogy édes atyja, Tisza Kálmán képviselő úr jónak látta azért, hogy a hatalomhoz juthasson, szegre akasztani a bihari pontokat és megtagadni politikai múltját; a hatalmat azután kezelve, kezelte azt oly irányban,

hogy minél több haszon háramoljék abból az ő családjára». *(Élénk mozgás a jobboldalon.)*

Gróf Tisza István.

T. ház! Én nem szeretek sem magamnak, sem családomnak privát dolgaival a ház elé lépni, de ezután a provokálás után tartozom az igazságnak azzal, hogy konstatáljam, miszerint Tisza Kálmán a hatalmat nemcsak, hogy nem használta családja érdekében *(Derültség balfelől.)*, de azon hosszú időn keresztül, a míg egész egyéniségét és tevékenységét a közügyeknek szentelte, oly nagyfokú anyagi bonyodalmakba vitte be magát és családját, hogy az én igénytelen személyemnek évekig kizárólagos feladatát az kellett, hogy képezze, hogy ezen privát ügyekbe némi rendet hozzak be. *(Helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől.)* Ez az igazság!

Talán meglepi a t. képviselő urakat, mert nem szokás ezen dolgokról beszélni; de egyszer már ezek után a személyes támadások után az igazságot meg kellett mondanom. *(Élénk helyeslés jobbról.)* És megmondom ezt büszkén, önérzettel, mert örökké büszkén fogok visszagondolni arra, hogy azokkal a nagy érdemekkel, a miket Tisza Kálmán az ország érdekében szerzett *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)* a privát érdekeknek ily messzemenő veszélyeztetése járt.

Es, t. ház, ezen körülményekben méltóztassék magyarázatát látni annak is, hogy igyekeztem személyes képességeimet a ***közgazdasági tevékenység*** terén is értékesíteni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Egyszerűen úgy állott a helyzet előttem, hogy vagy lemondok teljesen a közügyek terén való szereplésről, vagy saját munkám által tisztességes, becsületes úton szerzek magamnak annyit, hogy azzal az évnek egy részét Budapesten töltve, a kiadásokat fedezhetem. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Ez volt egyszerű célja és oka annak, hogy én bizonyos közgazdasági vállalatoknál állásokat foglaltam el. És apellálok ezen ország egész munkás társadalmára; én azt hiszem, hogy ebben az országban nagyon kevesen fogják azt mondani, hogy ez megszégyenít. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

II.

VILÁGTÖRTÉNET.

GÖRÖGÖK.

Krézus [1])

Lydia királyának neve; HERODOTOSból (1, 50) eredő tudomásunk révén, a dúsgazdag emberek jelzőjévé lett.

Mi magyarok azonban inkább Dárius (gör. Δαρεῖος) perzsa királylyal (521—485), Hystaspes fiával szeretjük összekötni a gazdagság fogalmát. *(‚Dárius kincse'.)*

Xanthippe

a bölcs Sokrates felesége, ki örökké a veszekedő, nyelves asszony példaképe marad. Mint CICERO írja *(Tusc.* 3, 15, 31) ez a XANTHIPPE szokta mondani Sokratesről, hogy arcának kifejezése *(vultus)* ‚mindig ugyanaz',

Xanthippe. **semper idem**

PLUTARCHOS írja Themistokles életrajzában (9. fejezet), hogy XERXES betörésekor vita támadt Euribiades spártai tengernagy és Themistokles athenei hadvezér

[1]) Gör. Κροῖσος, lat. Croesus.

között: mi tévők legyenek az ellenséggel szemben. Euribiades a mellett volt, hogy a görögök vonuljanak vissza az isthmusra, Themistokles ellenben tengeri ütközetet sürgetett. A vita hevében Euribiades fölemelte botját, hogy megüsse Themistoklest; mire ez azt mondta:

üss, de hallgass meg. *Themistokles.*

Πάταξον μέν, ἄκουσον δέ.

Θάλαττα, θάλαττα!

[Thalatta, thalatta! Tenger, tenger!]

Xenophon szerint (*Anabasis*, 4, 7) így kiáltott föl az ifjabb Cyrus († Kr. e. 401.) 11,500 görög zsoldosa, mikor a kunaxai csata után visszavonulva, viszontagságos, hosszú útjában, végre megpillantotta a Fekete-Tengert.

Damokles kardja.

Cicero jegyezte föl (*Tusc.* 5, 21), hogy az idősbb Dionysios, Syracusae zsarnoka (405—367) lószőrszálon éles kardot akasztatott Damokles nevű tányérnyalójának feje fölébe, mikor ebédhez ültette, így akarva őt megoktatni, hogy a fejedelmi fénynyel szüntelenül fenyegető veszedelem is jár.

Embert keresek, *Diogenes.*

mondta sinopei Diogenes, a cinikus bölcs (412—323), mikor Athenae uccáin fényes nappal égő lámpással járt. Igy írja ezt Diogenes Laërtius (6, 2), Phaedrus azonban (3, 19) Aesopusnak tulajdonítja e mondást.

Hogy Diogenes hordóban lakott, nem való. Csak az atheneiek csúfolták hordónak (πίθος) sárból csinált kalyibáját.

Ugyancsak D. LAËRTIUS (6, 2) közli, hogy mikor DIOGENEST kérdezték: hova való, azt felelte, hogy ő

Diogenes.

κοσμοπολίτης

(kozmopolita, világpolgár).

ARANY JÁNOS 1877-ben írta *Kozmopolita költészet* versét, melynek címe szálló ígévé lett.

DEMOSTHENES (385—322) nevezte a pénzt így:

Demosthenes.

τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων

(nervus rerum)

mint ezt ellensége AESCHINES, Klesiphon ellen mondott beszédében (52) szemrehányásképp említi; a ∾ t. i. új és szokatlan szólásmód volt.

Ebből keletkezett a *nervus rerum agendarum (gerendarum)* V. HENRIK német király és római császár († 1125.) mondása.

Audiatur et altera pars

[meg kell hallgatni a másik felet is].

E szálló íge eredetét az athenei bírák esküformájában keresik. Az esküben a következő rész fordult elő: ‚meghallgatom a vádlót és a vádlottat egyaránt.'

Herostratos

volt az a hiú görög, aki, hogy nevét megörökítse, Artemis (Diana) ephesusi templomát, a világcsodák egyikét, Kr. e. 356-ban felgyujtotta. (Épp azon az éjszakán, melyen Nagy Sándor született.) A görögök halálos büntetés terhe alatt tiltották meg Herostratos nevének

említését; de THEOPOMPOS (l. STRABO, 14, 640) mégis megőrizte, s manapig ∿-nak hívjuk az olyan embert, aki gyalázatosság révén vergődik hírnévre.

NAGY SÁNDOR (uralkodott 336—323) mondását:

Ha Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni, *Nagy Sándor.*

DIOGENES LAERTIUS (6, 2) és PLUTARCHOS jegyezte föl. Akkor mondta, mikor a sinopei bölcs fejedelmi ajándék gyanánt azt kérte tőle, hogy ne vegye el, amit nem adhat: álljon el a nap elől.

Ugyancsak PLUTARCHOS jegyezte föl, hogy volt Nagy Sándornak egy MEDIUS nevű tányérnyalója, aki mindig azt hirdette, hogy ‚merészen kell harapni a rágalommal, mert ha be is gyógyúl a seb, a rágalom forradása ott marad.' Nyilván ebből keletkezett a deák közmondás:

calumniare audacter, semper aliquid haeret. *Medius ?*

[Merészen kell rágalmazni, valami mindig ott tapad.]

Az idősbb PLINIUS írja *(Nat. hist.,* 35, 36, 12) APELLESről, Nagy Sándor udvari képírójáról († Kr. u. 308), hogy azt szokta mondani:

nulla dies sine linea. *Apelles.*

[Egy nap se múljék el vonás nélkül.]

Ugyanitt jegyzi föl PLINIUS APELLESről az ismeretes anekdotát a vargával. A művész mindig el szokott rejtőzni új képei mögött, hogy a nézők bíráló megjegyzéseit hallja. Egyszer egy varga azt mondta egy festményre, hogy a cipőn egy fűzőlyukkal kevesebb van kelleténél. APELLES megigazította e hibát; de mikor másnap a sikerére büszke varga az alak comb-

ját is gáncsolni kezdte, a bosszús művész kikiáltott) a kép mögül:

Ne sutor ultra (helyesebben: **supra**) **crepidam.**

[Ne feljebb varga a kaptánál. BARONYAI DECSI JÁNOS fordítása.[1]]

VITRUVIUS (9) jegyzi föl ARCHIMEDESről (* 287 táján) a következő anekdotát: II. Hiero syracusaei király ARCHIMEDESre bizott egy istenség számára készült koronát: vizsgálná meg, színaranyból van-e; de a remek művet ne sértse meg. ARCHIMEDES e kérdéssel foglalkozva, fürdésközben észrevette, hogy épp annyi víz folyik ki a kádból, a mennyit teste kiszorított; e jelenség révén fölfedezte a fajsúly törvényét, és örömében így kiáltozva szaladt haza:

Archimedes.

Εὕρηκα!

[Heuréka! Megtaláltam!]

Archimedesi pont.

Eredete az, hogy ARCHIMEDES azt mondta volna; «Δός μοι πᾶ βῶ καὶ κινῶ τὰν γᾶν.» [Adjatok egy pontot, ahol megállhassak és földet kimozdítom.] Elsőben a Kr. u. VI. században élt SIMPLICIUS idézi így, dóriai tájszólás szerint. PAPPOSban: «Δός μοι ποῦ στῶ καὶ κινῶ τὴν γῆν.» Vagyis ezzel azt akarta volna kifejezni, hogy megingathatatlan pontról kellő hosszaságú emeltyűvel ki lehetne vetni a földet sarkaiból. PLUTARCHOS szerint (*Marcellus*, 14) mondása így szólt: «Ha volna még egy föld, róla ezt a földet megmozgatnám.»

Noli turbare circulos meos.

[Ne zavard meg a köreimet.]

Ezek voltak ARCHIMEDES utolsó szavai; az őt megölni jövő római katonának mondta, a mint a föl-

[1]) PÁZMÁNY PÉTERnél: «Ha varga, felljebb ne szóljon a kaptánál.» (*Lev.* VI.)

dön ült s a homokba geometriai figurákat rajzolt. VALERIUS MAXIMUS (*Exempl. mir.* 8, 7) szerint így szólt: «*Noli, obsecro, istum disturbare.*» Ebből eredt a későbbi ∾.

Pyrrhusi győzelem

az olyan diadal, mely nagy veszteségekbe került. PYRRHUS, Epirus királya, az asculumi csata megnyerése után (Kr. e. 279.) így kiáltott föl: «Még egy ilyen győzelem a rómaiakon és elvesztünk!» (PLUTARCHOS: Pyrrhus élete, 21.)

Az inasa előtt senki sem nagy ember.

Antigonos G.?

E mondást sokan francia eredetűnek hiszik és hivatkoznak MONTAIGNEra, kinek 1588-ban megjelent *Essay*iben (3. könyv, 2. fejezet) az fordul elő, hogy kevés embert csodál a saját cselédsége. Igaz eredete azonban alkalmasint PLUTARCHOS egy anekdotája, mely szerint I. ANTIGONOS GONATAS macedóniai király († Kr. e. 240.), mikor egy Hermodotos nevű költő istennek és a nap fiának nevezte őt, azt mondotta: «Erről az én éjjeliedény-hordozóm (λασανοφόρος) nem tud semmit.»

RÓMAIAK.

Brennus kardja.

LIVIUS (5, 48) és más történetírók szerint BRENNUS gallus hadvezér, midőn Kr. e. 390-ben legyőzte a rómaiakat, ezer font arany sarcot rótt rájuk. Mikor az aranyat mérték, a rómaiak szemére vetették a gallusoknak, hogy hamis mértéket használnak; mire Brennus bedobta nehéz kardját a font nehezékes serpenyőjébe, hogy még súlyosabb legyen és így szólt:

Vae victis!

(Jaj a legyőzötteknek.)

Brennus.

Hihetőnek tartom, hogy ennek származéka a francia

C'est la guerre!

[Ilyen a háború, ez már a háborúval jár.]

Az idősbb CATO (Marcus Porcius Cato Censorius, Cato Maior * 234., † 149.), mint PLUTARCHOS följegyzi, a Rómával vetélkedő Karthágónak esküdt ellensége levén, a szenátusban minden beszédét ezzel végezte:

Cato. **Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.**

[Továbbá azt javallom, hogy Karthágót el kell törülni a föld színéről.]

A görög történetíró szerint így mondta: «δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι» [egyébiránt azt vélem, hogy Karthágó ne legyen.] A ∾ későbbi; több római szerző összekeveréséből lett.

Ugyancsak CATO mondotta, mint CICERO írja *(De divinatione, 2, 24)*: «Csoda, hogy a haruspex nem nevet, mikor haruspexet lát.» A haruspex az állatok beleiből jósló pap volt. Mi CATO mondását az augurokra (a madarak röptéből jósló római papokra) forgatjuk és vagy egyszerűen

augurokat

emlegetünk, mikor nagyképüsködők kerülnek össze, vagy deákul mondjuk:

Si augur augurem videt . . .

(Ha az augur augurt lát . . .)

JULIUS CAESAR (* 100., † 44.), mikor Kr. e. 49-ben seregével átlépte a Rubicon (ma Rugone) folyót, MENANDER görög írót (* 342., † 290) idézve ezt mondta: «Ἀνερρίφθω κύβος!» [Essék a kocka!] Mint azt PLUTAR-

CHOS *(Pompeius,* 60) följegyezte. Mi CAESAR e mondását SUETONIUS nyomán *(Caesar,* 32) latinul és nem egész helyesen szoktuk idézni:

Alea iacta est. *Julius Caesar.*

(A kocka el van vetve.)

Ugyane történeti eseményből ered a

Rubikon

és

a Rubikont átlépni

kifejezés.

CSATÁR ZSIGMOND orsz. képviselő (* 1836., † 1893.) a *Borsszem Jankó* ellen 1879 nyarán indított sajtópörének végtárgyalásán mondotta vádbeszédében az igen sokak emlékébe ragadt furcsaságot: «A hírlapíró maradjon meg *a Rubikon keretén belül.*»

JULIUS CAESAR leghíresebb mondása, a számtalanszor idézett és variált

veni, vidi, vici

(Jöttem, láttam, győztem)

számos író (PLUTARCHOS, DIO CASSIUS, POLYAENUS, SENECA stb.) följegyzéseiben maradt ránk és teljesen hitelesnek tekinthető. E három szóval adta tudtul Rómában levő barátjának, Amintiusnak, a zelai győzelmet (Kr. e. 47.).

Kevésbbé hitelesek a köztudatban már kiirthatatlanul élő utolsó szavai, melyeket a gyilkosok tőrei alatt lerogyva mondott volna:

Et tu, mi fili, Brute?

(Te is, fiam, Brutus?)

SUETONIUS *(Julius Caesar,* 82) szerint a gyilkosság pillanatában CAESAR nem szólt, csak felsóhajtott,

De megjegyzi, hogy némelyek szerint a szintén reá rohanó Brutusnak ezt mondta görögül: «καὶ σύ, τέκνον;» [Te is, gyermekem?] DIO CASSIUS (44, 19) unyanígy adja elő a dolgot.

Augustus. AUGUSTUS császárnak (* 63., uralkodni kezdett 31., † 14.) SUETONIUS szerint *(Augustus,* 87) kedvelt szava járása volt a

ad calendas graecas,

ami annyit tesz, mint ‚soha napján', mert a görög naptárnak nem voltak kalendái. Többnyire a rossz fizetőkre alkalmazta, a *calendae* a római időszámítás szerint a hónap elseje, a fizető nap lévén.

Ugyancsak AUGUSTUS emlegette sokszor:

festina lente.
(Lassan járj, tovább érsz.)

Sokat idézik, és pedig latinul, AUGUSTUS kétségbeesett kiáltását, melyre a teutoburgi vereség hírének hallásakor haját tépve fakadt:

Vare, redde legiones meas!

[Varus, add vissza legióimat!]

SUETONIUS *(Augustus,* 23) így jegyzi föl e mondást: «*Quinctili Vare, legiones redde.*»

AUGUSTUS utolsó szava

(Valete et) **plaudite!**

[(Éljetek egészséggel és) tapsoljatok!]

RANKE szerint *(Weltgeschichte,* III. k. 332. l.) nem állja meg a történeti kritikát.

‚*Valete et plaudite*' a római színi előadások hagyományos befejező szava volt,

Claudius császár (* Kr. e. 10., uralkodni kezdett 41., † 54.) a Fucinus-tó csatornájának befejezésekor véres viadalt rendezett. (SUETONIUS: *Claudius*, 21.) Az áldozatnak szánt bajvívók a cirkuszba vonulva, ezt kiáltották a császár felé:

Ave, imperator, morituri te salutant!

[Üdvözlégy, császár, a halálba menők köszöntenek téged!]

VESPASIANUS császár (* 9., uralkodni kezdett 69., † 79.) adót vetett az árnyékszékekre. Fia, Titus, a szemére hányta ezt a kapzsiságot. VESPASIANUS aztán a finnyás fiú orra alá tartotta az új adóból került első aranyat és azt kérdezte tőle: büdös-e. Mikor Titus azt felelte, hogy nem, a császár így szólt: «Pedig lám h..yból van.» (SUETONIUS: *Vespasianus*, 23; DIO CASSIUS, 66, 14.) Innen a

non olet *Vespasianus.*

[nem büdös]

kifejezés, mely azt jelenti, hogy a pénz eredetét nem kell kutatni.

Ez anekdotából ered a közárnyékszékek francia *vespasienne* neve. Először azokat a kocsi-alakú water-closeteket nevezték így, amelyeket egy vállalkozó 1830-ban Páris uccáin járatott.

TITUS császár (* 41., uralkodni kezdett 79., † 81.) SUETONIUS följegyzése szerint (*Titus*, 8.) egyszer ebéd fölött, mikor eszébe jutott, hogy az nap még nem tett semmi jót, így kiáltott föl:

(Amici,) **diem perdidi!** *Titus.*

[(Barátim,) egy napot elveszítettem!]

Mikor NAGY KONSTANTIN (* 274., uralkodni kezdett 306., † 337.) 312-ben Maxentius ellen hadba in-

dult, EUSEBIUS PAMPHILI szerint, fényes nappal egy kereszt tűnt föl az égen s alatta e két szó: «τούτῳ νίκα» [ezzel győzz]; éjjel pedig Krisztus jelent meg a császár előtt és megparancsolta neki, hogy az égi jelhez hasonló zászlót készíttessen. KONSTANTIN erre keresztyén lett. Innen ered az

(In) hoc signo vinces.

[E jelben fogsz győzni.]

Julianus Apostata.

A harcban elesett JULIANUS APOSTATA (* 331., uralkodni kezdett 361., † 363.) utolsó szava THEODORETOS cyrusi püspök följegyzése *(Hist. Eccl.*, 3, 20.) szerint ez volt:

Vicisti, Galilaee!

Νενίκηκας, Γαλιλαῖε.

[Győztél, galileai!]

És ezt kiáltva, egy marék vért dobott az ég felé. NIKEPHOROS szerint (10, 35) ezt is mondta: «Lakjál jól, názáreti!» *(Saturare, Nazarene!)*

OLASZOK.

Borgia Caesar.

Aut Caesar, aut nihil.

[Vagy Caesar, vagy semmi.]

CESARE BORGIA kardinális (* 1478., † 1507.) jelmondata volt.

Halála után ezt az epigrammát csinálta rá FAUSTO MADDALENA:

Borgia Caesar erat, factis et nomine Caesar,
Aut nihil, aut Caesar, dixit: utrumque fuit.

Valószínűnek tartom, hogy a jelmondat keletkezésére hatott PLUTARCHOS ama följegyzése *(Caesar élete*, 11), hogy Julius Caesar egy nyomorult havasi városka láttára így szólt: «Inkább lennék itt első, mint Rómában második.»

Coreggio (Antonio Allegri, * 1494., † 1534.) *Correggio.* a hagyomány szerint, mikor a bolognai San Giovani templomban meglátta Rafael Szent Ceciliáját, mélyen meghatottan így kiáltott föl:

Anch' io sono pittore!

[Én is képíró vagyok!]

Történeti alapja alig van ennek a dolognak, mert mikor az ifjú Correggio Bolognában járhatott (1517 körül), Rafael képe még nem volt ott. V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

Ad majorem Dei gloriam

[Isten nagyobb dicsőségére]

a tridenti zsinat (1542—1560) kánonjaiban és dekrétumaiban gyakran előforduló kifejezés.

Omnia ad majorem Dei gloriam

[Minden Isten nagyobb dicsőségére]

alakjában a Jézus társaságának jelmondata.

Igy vagy O. A. M. D. G. rövidítésben csaknem mindig olvasható a jezsuiták épületein és könyvein. Újabban használják magyar M. I. N. D. rövidítését is. Szent Benedek (* 480., † 543.) jelmondata volt: *Ut in omnibus glorificetur Deus.* (V. ö. Józsue, 7, 19.)

Di chi mi fido, guardami Iddio,
Di chi non mi fido, mi guardarò io.

(Csak a jó barátaimtól védj meg, úristen; az ellenségeimtől majd magam is megvédem magamat.)

Ez a híres mondás a velencei kúttömlöcök *(pozzi)* alsó emeletén, a III jegyű börtön füstös falára van karcolva, XVI. századbeli írással.

Egy tornyos templomot ábrázoló ügyetlen rajzolat fölött; betű szerint így:

DE CHI MI FIDO GVARDAMI IDDIO
DE CHI NŌ MI FIDO ME GVARDARÒ IO
W. LA STA CA KA RNA [1])

A templom körvonalai közé ez immár igen nehezen olvasható töredékes szavak vannak karcolva, ugyanazzal a kézzel: VENITE ADOREMUS .. IN STĀ ECLESIAM MEAM .. IO. FRANCESCO .. A DIO .. TI MARCO. — Mind a rajz, mind az írás arra vall, hogy a rab sötétben karcolta a falra.

E mondás világhírűvé a BYRON *Childe Harold*-jának IV. énekéhez kapcsolt jegyzetek révén lett. És mindig a velencei rab ígéje gyanánt emlegetjük, noha bizonyos, hogy a kúttömlöc lakója is csak régi olasz közmondást [2]) idézett. A szálló ígés gyűjtemények mind mellőzik, mert gazdátlan jószág. Én azonban azt hiszem, hogy mégis igazi szálló íge: egy, bár ismeretlen személyhez fűződik, s a velencei börtönből kelt szárnyra.

III. JULIUS pápának tulajdonítják ezt a mondást:

III. Julius.

Parva sapientia regitur mundus.

[Kevés bölcsességgel kormányzódik a világ.]

MORAES múlt századbeli portugál író szerint (idézi BÜCHMANN, id. m. 489. l.) egy portugál szerzetes részvétét fejezte ki a pápának, amiért az egész világ kormányzásának terhe nyomja; mire a szent atya azt válaszolta: «Ha tudnád, mily kevés értelemmel kormányzódik az egész világ, bizony csodálkoznál.»

Kétség nélkül innen ered AXEL OXENSTJERNA, a svéd államférfiú (* 1583., † 1654.) mondása, melylyel biztatta fiát, mikor nem itélte magát elég erősnek egy követség el-

[1]) *Viva la santa chiesa kattolica romana:* Éljen a római katholikus anyaszentegyház.

[2]) Betűrül betűre megvan egy Londonban, 1591-ben megjelent *Giardino di Ricreatione, raccolto da Giovanni Florio* című olasz közmondásgyűjteményben.

vállalására: «*An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur?*» [Hát nem tudod, fiam, mily kevés eszességgel kormányzódik a világ?]

Eppur si muove!

[És mégis mozog (a föld).]

Ez a híres történeti hazudság immár számtalanszor megcáfolt dolog. A Párizsban, 1768—69-ben megjelent *Dictionnaire des portraits historiques* említi először, hogy GALILEO GALILEI (* 1564., † 1642.), mikor 1633-ban az inquisitio előtt a föld mozgását ünnepiesen meg kellett tagadnia, egyet toppantott és azt mondta: ∾

V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

Quod non fecerunt Barbari, Barberini fecerunt.

[Amit nem cselekedtek meg a barbárok, megcselekedték a Barberinik.]

Ezt a szójátékot csinálta a római Pasquino-humor VIII. ORBÁN (Maffeo Barberini) pápára, mikor 1632-ben leszedette a Pantheon külső előcsarnokának antik bronz gerendázatát, hogy az Angyal-vár számára ágyúkat, a Péter-templom számára pedig oltár-mennyezetet öntessen belőle. Ágyú vagy száz tellett a római ércből; a Bernini rajzai szerint készült 29 méter magas, négy oszloptól tartott mennyezet súlya pedig 186,000 római font. (V. ö. G. FUMAGALLI, *Chi l'ha detto?* 146. l.)

V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

L'Italia farà da sè.

Károly Albert.

[Olaszország maga megteszi.]

Az olasz szabadságharc e büszke jelszavát, mely azt hirdeti, hogy Itáliának nincsen szüksége senkire, hol PARETO 1848-iki piemonti külügyminiszternek, hol

Cesare Balbonak, hol Giobertinek tulajdonítják (Büchmann id. műv. 490. l.), holott eredete abban a kiáltványban keresendő, melyet Károly Albert (Carlo Alberto *‚il magnanimo'*) Szárdinia királya (* 1798., trónra lépett 1831., lemondott és † 1849.) Torino falaira 1848 március 24-én kiszegeztetett. E kiáltvány Kossuth Lajos fordítása szerint *(Iratai,* IV. k. 283. l.) ez:

«Lombardia és Velence népei! Olaszország rendeltetései érlelődnek; szerencsésebb jövő mosolyog az eltaposott jogok félelmetlen védői felé. Fajszeretet, az idők megértése s az óhajok közössége által indíttatva elsők csatlakozunk az egyhangú csodálathoz, melylyel nektek Itália adózik. A mi fegyvereink, melyek már határaitokon összpontosultak, midőn ti a dicső Milánó felszabadításában megelőztetek, im most hozzátok mennek, hogy megadják néktek a segítséget, melylyel testvérnek testvér, barátnak barát tartozik. Bízva azon Isten segítségében, aki oly csodálatos ösztönökkel képessé tette Olaszországot saját erejével cselekedni *(fare da se),* támogatni fogjuk igazságos óhajaitokat s külső jelekkel is kitüntetendők az olasz egyesülés érzelmeit,[1]) akarjuk, hogy seregeink a lombard-velencei földre lépve a szavójai paizst az olasz háromszínű zászló fölibe helyezve viseljék. — *Károly Albert.*»

Különös, hogy Kossuth az idézett könyv 441-ik lapján már Mazzininak tulajdonítja a ∿-t.

Cavour.

Libera Chiesa in libero Stato.
(Szabad egyház szabad államban.)

A haldokló Camillo di Cavour gróf (* 1810., † 1861.) szavai.

«Junius 6-án» írja Massari *Il Conte di Cavour* c. életrajzában (Torino, 1875; 434. l.) «sietve érkezett az ájtatos szerzetes, hogy a vallás vigasztalásában részesítse a nagy embert. A haldokló rá ösmert és megszorítva kezét, így szólt: *Frate, libera Chiesa in libero Stato.* Ez a nagy gondolat tette derültté haldoklását. Ezek voltak utolsó szavai. Háromnegyed hét órakor reggel utolsót lélekzett.» Cavour azonban halála előtt harmadfél hónappal, 1861 március 27-én is hangoztatta ez egyházpolitika jelszavát, a parlamentben. (Fumagalli: *Chi l'ha detto?* 180. l.)

---

[1]) Figyelemre méltó, hogy nem ‚egység', hanem ‚egyesülés', nem ‚unità,, hanem ‚unione'. *(Kossuth* jegyzete.)

Re galantuomo.

[Becsületes-ember-király.]

II. VIKTOR EMÁNUEL (VITTORIO EMMANUELE) Olaszország első királya (* 1820., mint Szárdinia királya trónra lépett 1849., Olaszország királya 1861., † 1878.) magát nevezte így. *Viktor Emánuel.*

MASSARI *La vita ed il regno di Vittorio Emmanuele* című könyvében (Milano, 1878) ezt írja: «Massimo d'Azeglio miniszter így szólt a királyhoz uralkodása kezdetén: «A történet oly kevés királyról tud, aki becsületes ember is volt, hogy szép föladat volna a sort megkezdeni.» — «Hát én legyek ez a becsületes ember-király?» mosolygott Viktor Emánuel. És mikor 1849 végén a torinoi népszámláláskor eléje is tettek egy lajstromot, saját kezével ezt írta az ‚állás és foglalkozás' rovatába: ‿.»

DABORMINA tábornoknak, miniszterének, ezt mondta egyszer: «Én nem vágyódom más dicsőségre, mint arra, hogy a történelem azt mondja felőlem: becsületes ember (‿) voltam.» (DABORMINA levelei Villamarinához Párizsba 1853 április 26. és 28. idézi KOSSUTH LAJOS *Iratai*ban, I. k. 26. l.)

Voi siete troppo ricchi. *IX. Pius.*

[Ti kelleténél gazdagabbak vagytok.]

Mondotta IX. PIUS pápa (* 1792., pápa lett 1846., † 1878.) az 1869-iki vatikáni zsinatra megjelent magyar főpapoknak, akik tudvalevőleg a csalatkozhatatlanság hitcikkelye ellen szavaztak.

Az időben Bismarck nagy befolyást gyakorolt az osztrák-magyar dolgokra; e befolyás következtében akarta az Andrássy-kormány, hogy a magyar főpapok ellenezzék az említett hitcikkelyt. (BELLAAGH ALADÁR közlése.)

Mezzofanti.

‚Valóságos Mezzofanti!' szokjuk mondani a sok nyelvet tudó emberről. Vonatkozik GIUSEPPE MEZZO-

FANTI kardinálisra (* 1774., † 1849.), ki állítólag 58, némelyek szerint 70, sőt a dialektusokat is beleszámítva, 108 nyelvet beszélt és írt.

Ujabb kutatások szerint a Mezzofanti rendkívüli nyelvismereteiről szóló adatok túlzottak. A kardinális igazán jól csak tizenkét nyelven beszélt, és pedig: olaszul, latinul, franciául, németül, dánul, angolul, hollandul, svédül, oroszul, csehül, lengyelül és magyarul. Más ötvenhat nyelvből és harmincöt dialektusból épen csak annyit tudott, hogy nagy ügygyel-bajjal meg tudta magát értetni. Életírói szerint «a magyarnak négy dialektusát beszélte: a debrecenit, eperjesit, pestit, erdélyit.» Midőn József nádor 1817-ben nagy kísérettel Olaszországban utazott és Bolognában őt MEZZOFANTI magyar beszéddel fogadta, a palatinus környezetében nem akadt ember, aki a magyar beszédre felelni tudott volna. (MARCZALI HENRIK: *Magyarország története*, Budapest, 1894; 185. l.) MEZZOFANTI verselt is magyarul. A *Vasárnapi Ujság* 1880-iki kötetében (140. l.) olvasható két kis magyar vers, melyet Teza Emil padovai professzor talált a kardinális hátrahagyott iratai között. Az egyik:

Imé! Mitsoda a' világ:
Valóban árnyék hiúság!
Boldog a' ki azt isméri
És a' mennyországot nyéri!

A másik hexameteres epigramm:

Boldog Róma! hol szentséggel uralkodik a' hit;
Itt a' mesterség s itt díszlenek a' tudományok.

FRANCIÁK.

XI. Lajos. **Divide et impera!** (vagy: **Divide, ut imperes.**)

[Támaszsz visszavonást és uralkodjál; vagy támaszsz visszavonást, hogy uralkodhassál.]

Hol MACEDONIAI FÜLÖPnek, hol AUGUSTUS császárnak, hol XI. LAJOS francia királynak, hol MEDICIS KATALINnak tulajdonított íge. Legvalószinűbb, hogy

XI. Lajostól (* 1423., trónra lépett 1461., † 1483.) ered. (V. ö. Prosper Mérimée: *Chronique du règne de Charles IX.*, Paris, 1829; 7. l.)

Le roi est mort, vive le roi.

(A király meghalt, éljen a király.)

A régi francia monarchia ősi szokása szerint e szavakkal szokta jelenteni a palota erkélyéről egy herold a király halálát és utódjának trónralépté. Háromszor kiáltotta. Ez íge a maga szertartásos mivoltában utoljára XVIII. Lajos halálakor, 1824 október 24-én hallatszott a saint-denisi templomban. Uzès herceg, ki a palotanagy tisztét végezte, botja végét a királyi sírbolt küszöbére tette, ezt mondván: «*Le roi est mort!*» Erre a herold háromszor kiáltotta: «*Le roi est mort!*», harmadikszor hozzá tevén: «*Prions tous Dieu pour le repos de son âme.*» Egy kis vártatva Uzès herceg fölemelte botját és azt mondta: «*Vive le roi!*» Ezt háromszor ismételte a herold s ekkor mindenek éltették X. Károlyt, Franciaország új királyát.

Chevalier sans peur et sans reproche. (Félelem és gáncs nélküli lovag.)

Bayard (Pierre Terrail, seigneur de Bayard) a nagy francia hős (* 1475., † a csatatéren 1524.) melléknéve, melyet 1525-ben megjelent életrajza is sokszorosan említ. (Már a címlapján is: «... *triumphes et prouesses du bon chevalier sans pauor et sans reprouche, le gentil seigneur de Bayart.*») A régi franciák másokat is diszítettek föl a ‚*chevalier sans reproche*' melléknévvel; például Bayard kortársát, Louis de la Trimouillet († a csatatéren 1525.).

Minden elveszett, csak a becsület maradt meg. *I. Ferenc.*

(Tout est perdu, fors [nem *hors*] *l'honneur.*

I. Ferenc francia király (* 1494., trónra lépett 1547.) írta édesanyjának a paviai csata után (1522

február 24) spanyol fogságából: «*Madame . . . de toutes choses ne m'est demeuré que l'honneur et la vie qui est sauve . . .*» Innen a szálló íge, melyről az a balhit van elterjedve, hogy I. FERENC csak ennyit írt anyjának. A levél elég hosszú.

IV. HENRIK királyról (* 1553., trónra lépett 1589., † Ravaillac tőre által 1610.) tudjuk azt az anekdotát, hogy gyóntató atyjának, ki szemére hányta csapodárságát, napokig foglyot adatott enni, míg végre a pap beléunt az egyformaságba és türelmetlenül kiáltott föl:

IV. Henrik.

Toujours perdrix!

[Mindig csak fogoly.]

Mire a király azt mondotta: «Lássa, a változatosság mindenben szükséges.» Más változat szerint ezt válaszolta a gyóntató atyának: a «*Toujours la reine.*» Ezt az anekdotát néha XIV. Lajosra és Letellier jezsuitára is forgatják (*Illustration*, 1853 nov. 26.) és a páter panasza ez volt: «*Toujours des bécasses!*» Letellier azonban La Chaise halála után, 1709-ben került az udvarhoz, mikor a gyóntató, igazi királyné híján, csak a Mme Maintenonhoz való hűségre inthette volna a hetvenegyéves Lajost. A franciák ∾-t nem emlegetik, náluk csak a *La reine . . . toujours reine!* ismeretes és inkább anekdota, mint szálló íge. A ∾ német réven került hozzánk. BÜCHMANN *Geflügelte Worte*ja (20. kiadás, 498. l.) idéz egy spanyol kávéházi éneket, mely szerint ‚közmondás tartja, hogy beléun az ember a fogolyevésbe.' («. . . *como dice el adagio, que cansa de comer perdices.*») E mondás eszünkbe juttatja a görögbül lett régi deák szólást: ‚*Crambe repetita mors est.*' [A káposzta kétszer egymás után halál.] V. ö. JUVENALIS 7, 154.

IV. HENRIKről mi magyarok is tudunk nem egy anekdotát. A híres «*Je veux que le dimanche chaque paysan ait sa poule au pot*» [Azt akarom, hogy vasárnap minden parasztnak meglehessen a maga tyúkja a fazékban] hitelesnek látszik; följegyzi HARDOUIN DE PÉREFIXE párizsi érsek a király 1681-ben megjelent életrajzában, de ott a vasárnap-

ról nincsen szó. Az is igaz, hogy IV. HENRIK az arquesi csata után (1589) ezt írta kedves hadvezérének, Crillonnak: «*Pends-toi, brave Crillon, nous avons vaincu à Arques, et tu n'y étais pas!*» [Kösd fel magad, derék Crillon, győztünk Arquesnál és te nem voltál ott!] Ismeretes a következő kis történet is: Baudesson, a saint-dizieri polgármester annyira hasonlított a királyhoz, hogy mikor egyszer kihallgatásra ment, a palota előtt álló katona Henriknek nézte és fegyverre szólította az őrséget. «Mi a manó!» mondá a király, kidugva fejét az ablakon, «hát ketten vagyunk most felséges urak?» — «*Eh, compère*», kérdé azután Baudessontól, «*votre mère est-elle donc allée dans le Béarn?*» (A király szülőföldje.) — «*Non, Sire, c'est mon père qui y demeura.*» — «*Ventre-saint-gris!* (ez volt IV. HENRIK sajátos káromkodásmódja) *je suis payé!*» Ez anekdota mását azonban már Augustus császárról mondja el MACROBIUS. (*Saturn.* 2, 8.)

XIV. LAJOS (* 1638., trónra lépett 1643., † 1715.) híres mondása, melyet 1655 áprilisában a parlament előtt hangoztatott volna, vadászruhában és ostort suhogtatva:

XIV. Lajos.

l'État c'est moi

[az állam én vagyok]

számtalanszor megcáfolt dolog.

Egy szemtanú, CHÉRUEL szerint, azt írja naplójában, hogy a király egy szót sem intézett a parlamenthez. É. FOURNIER (*L'esprit dans l'histoire*, 3. kiad., 271. l.) igen meggyőzően fejti ki, hogy a tizenhétéves király akkor még a MAZARIN kardinális engedelmes tanítványa volt s a parlament előtt nem mert volna ily merész önálló nyilatkozatot megkockáztatni; az óvatos öreg diplomata viszont nem sugallhatott beléje ilyen veszedelmes dolgot. DULAURE szerint (*Histoire de Paris*, 1853; 387. l.) XIV. LAJOS egy bírót szakított félbe a ~-val, mikor ‚a királyt és az államot' emlegette. Az angolok olykor ERZSÉBET brit királynőnek (* 1533., trónra lépett 1558., † 1603.) tulajdonítják az ígét.

Hogy a francia a

gloire

(dicsőség)

népe s hogy főleg a ∾-ért szeret hadakozni, nem tudjuk, ki mondta először. Semmi eestre sem francia, mert a ∾ emlegetése gúnyos. E szálló íge eredete azonban kétség nélkül XIV. Lajosban keresendő. Ő emlegeti mindig, hogy az uralkodó első kötelessége «*la conservation de notre gloire et de notre autorité*» és hogy a kormányzás célja «*notre gloire et la grandeur de notre état*», valamint «*la gloire et la réputation.*» (V. ö. *Oeuvres*, II. 132. és 292.) Az 1672-iki háború manifesztumában csak a «*gloire*» említődik a hadviselés okául.

Des Barreaux.

Tant de bruit pour une omelette *(au lard)!*

(Mennyi hű-hó egy kis [szalonnás] rántottáért! *Arany János* fordítása.)

Ezt a mondást Voltaire egy Des Barreaux nevű francia költőnek (* 1602., † 1673.) tulajdonítja.

Des Barreaux pénteki napon egy falusi korcsmában szalonnás rántottát rendelt. Az ájtatos korcsmáros szörnyűködött a bőjtszegésen; és mikor asztalra akarta tenni a bűnös eledelt, a közelben iszonyú csattanással lecsapott a mennykő. ∾ kiáltott erre a költő boszúsan, és hogy az ijedtében térdre esett korcsmárost megnyugtassa, az egész rántottát kihajította az ablakon.

XV. Lajos uralkodása alatt (1723—1774) gróf d'Argental volt egy ideig a könyvkereskedelem felügyelője. Hénault szerint (*Mémoires*, 4. l.) egyszer maga elé idézte Desfontaines abbét, a kritikust, hogy megdorgálja írásaiért. «*Monseigneur, il faut bien que je vive!*» (De nékem elvégre is élnem kell, kegyelmes

uram!) mentegetőzött az író; mire D'ARGENTAL azt mondta:

(Mais) je n'en vois pas la nécessité. *D'Argental.*

[Annak én nem látom át a szükségességét.]

Említi e dolgot DESFONTAINES ellenfele, VOLTAIRE is, 1760 december 23-án Albergati Capacelli marchesenek Bolognába írt levelében; de csak «egy miniszterről» szól. Mások SARTINE párizsi rendőrtisztnek, némelyek D'ARGENSON párizsi rendőrfőnek tulajdonítják ez ígét.

Après nous le déluge. *Pompadour.*

[Utánunk (ám következzék) a vízözön.]

MARQUISE DE POMPADOURnak (* 1721., † 1764.). XV. Lajos kedvesének tulajdonított mondás, melyet a nagy courtisane életírói is hitelesnek ismernek el.

CICERO *(De fin.* 3, 19, 64), SENECA *(De clem.* 2, 2, 2) idézi egy ismeretlen görög költő mondását: «Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί» [Halálom után a világot ám emészsze meg a tűz]. DIO CASSIUS szerint (48, 23) TIBERIUS igen szerette emlegetni e görög ígét, NERO pedig (SUETONIUS, *Nero* 38 és ZONARAS 11, 3) mikor jelenlétében idézték, azt mondta: «Sőt már életemben» és felgyujtatta Rómát. (TACITUS évkönyvei fölmentik NEROt e vád alól; s ugyancsak TACITUS cáfolja meg azt, hogy NERO a tűzvészben gyönyörködve, színpadi öltözetben Trója veszedelmét énekelte. PILOTY nagy képe, mely Nemzeti Múzeumunk tulajdona, ezt a soha meg nem történt jelenetet ábrázolja.)

Csak a szuronyoknak engedünk. *Mirabeau.*

Midőn XVI. Lajos 1789 junius 23-án az alkotmányszerző nemzetgyűlést feloszlatta, a papság és a nemesség nagy része távozott a teremből; a képviselők többsége azonban ott maradt s tárgyalta a történteket. «Uraim», szólt ekkor Dreux-Brezé főszertartásmester, «önök hallották, mit kíván a király.» Ekkor válaszolta neki MIRABEAU (* 1749.,

† 1791.) : «Ha önt azzal bízták meg, hogy bennünket innen eltávolítson, kérjen karhatalmat ; mert mi csak a szuronyok erejének engedve távozunk innen. («. . . *car nous ne quitterons nos places que par la puissance des baïonnettes.)* Más változat szerint úgy mondta : «csak az erőszak távolíthat el bennünket» *(«nous ne sortirons que par la force)*. V. ö. C. ROZAN, *Petites ignorances historiques*, Paris, 1888 : 378. l.

A nagy francia forradalom egyik híres szálló ígéje, a

Maury ?

sans-culotte

állítólag MAURY abbétól (* 1746., † 1817.) a Constituante tagjától származik, ki mikor egy ülésen beszédét a lármás karzati csőcselék félbeszakította, így szólt az elnökhöz : «*Monsieur le Président, faites taire ces sans-culottes.*»

JULES SIMON a *Temps* 1891-iki folyamában a ∾-ot az ucca csinálmányának mondotta. A szó azokra a külvárosi szegény emberekre vonatkozik, akiknek a forradalom elején már nem volt pénzük harisnyára ; tehát az addigi térdig érő nadrág *(culotte)* helyett hosszú bugyogót viseltek. Ez a ruházat ellentéte lévén a régies arisztokrata öltözetnek, a ∾ politikai jelszóvá lett.

A nagy francia forradalom világhírű jelszava : a

Momoro.

Liberté, Égalité, Fraternité
Szabadság, Egyenlőség, Testvériség

attól a spanyol eredetű, FRANÇOIS-ANTOINE MOMORO nevű könyvnyomtatótól († 1794., a vérpadon) származik, aki a Cordelierk körének rajongó tagja volt, s arról ismeretes, hogy feleségét a Notre-Dame-székesegyház főoltárára ültette az Ész istennője gyanánt.

L. : *Journal de Paris*, 1793 ; 182. szám : «*Le 30 juin 1793, le Directoire du département de Paris, sur la proposition du citoyen Momoro, l'un de ses membres, arrête que*

les propriétaires seront invités, au nom du patriotisme, de Momoro.
faire peindre sur la façade de leurs maisons, en gros caractères, ces mots : ***Unité, indivisibilité de la République, Liberté, Égalité, Fraternité ou la mort.***»

J. J. Rousseau a *Contrat social*ban (II. könyv, XI. fejezet) ezt írja : «*Si l'on recherche en quoi consiste précisément le plus grand bien de tous . . . on trouvera qu'il se réduit á ces deux objets principaux,* ***la liberté, et l'égalité.***» Amint tehát az egész nagy francia forradalom a Rousseau-féle doktrinák megvalósítására törekvés, az a hármas jelszó is csak Rousseau gondolatának ekhója, megtoldva a *fraternité*vel.

Sans phrases.

[Frázisok nélkül.]

Mikor a francia konvent 1793 január 17-én szavazással döntötte el, hogy miként büntessék meg XVI. Lajost, és minden képviselő megokolta a maga szavazatát, Sieyés abbé (* 1748., † 1836.) állítólag azt mondta : «*La mort sans phrases.*» Ez azonban nem való ; mint az egykorú tudósításokból kiderül, Sieyés csak így szavazott : «*La mort.*» (Halál.)

Jeunesse dorée.

(Arany ifjúság.)

Állítólag így nevezték Robespierre bukása (1794 julius 27-ike) után a párizsi gazdag fiatalságot, mely az ellenforradalom élén állt. E név azonban kétségtelenül későbbi eredetű. Egyszer ugyan előfordul Pagés regényíró 1797-ben megjelent forradalomtörténetében ; de közkeletűvé csak 1824-ben lett, mikor Mignet, Thiers stb. kezdték így hívni a forradalom korabeli párizsi ifjúságot. Ma a könnyen és vigan élő fiatalságot értjük rajta.

I. NAPOLÉON (* 1768., első konzul 1799., császár 1804., trónvesztes 1815., † 1821.) 1797-ben az olaszokhoz intézett kiáltványában nevezte a franciákat így:

la grande nation

(a nagy nemzet.)

LAS CASES emlékiratai szerint még Szent-Ilona szigetén is mondogatta, hogy ez íge tőle ered. GOETHE azonban már 1793-ban írta a franciákról: «*die grosse Nation.*» *(Unterhaltungen deutscher Ausgewanderter von 1793 und 1795.)*

Marmontel.

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.

[A fönségestől a nevetségesig csak egy lépés.]

Ezt a nálunk is mindig franciául idézett ígét I. NAPOLÉONnak tulajdonítják. Oroszországból való visszavonulásakor (1812 decemberében) valóban többször mondta varsói követének, DE PRADTnak, ki 1816-ban Berlinben megjelent *Histoire de l'ambassade dans le Grandduché de Varsovie* című művében ezt följegyzi. Ez a mondás különben kedvelt szava járása lehetett I. NAPOLÉONnak. Benne van a *Mémoires de Madame de Rémusat* 1802—1808, *(publiées par son petit-fils* PAUL DE RÉMUSAT, Paris, 1880. III. k. 55. és 56. l.) könyvben is, hogy «Bonaparte gyakran emlegette, hogy ∿.» A mondás azonban MARMONTELtől (* 1723., † 1799.) ered, ki először írta: «*En général, le ridicule touche au sublime.*» [A nevetséges többnyire határos a fönségessel.] *(Oeuvres,* V. k. 188. l.)

B. Eötvös József.

Bennünket e mondás főképpen ama geniális szójáték révén érdekel, melyet BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF csinált belőle 1836—37-iki külföldi utazásában. BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF először Franciaországot, aztán Angliát látogatta meg. Lelkének inkább volt rokona a francia, mint az angol; s mikor visz-

szatért a kontinensre, a Dover és Calais között a Manche-csatornán (Pas-de-Calais) járó gőzhajón egy angol utas előtt lelkesen magasztalta Franciaországot.

— «*La France est sublime*» [Franciaország fönséges], mondotta.

— «*Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*», vágott vissza a hiúságában sértett angol élesen.

— «*Le Pas-de-Calais, monsieur*», szólt nyomban Eötvös, magyar létére a legkitünőbb szójátékok egyikét csinálván meg a *pas* (lépés) s a *Pas-de-Calais* (a Franciaországot és Angolországot elválasztó Manche-csatorna) szókból.

Az angol erre, a hagyomány szerint, tüstént párbajra hívta Eötvöst, ki meg is verekedett vele. Ez azonban mendemonda. Csak az az igaz, hogy Eötvös valóban megcsinálta e szójátékot és pedig a mondott körülmények között. Ennek bizonysága báró Eötvös Lorándnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, 1892 március 2-án kelt, hozzám, kérdésemre válaszúl intézett levele, melyben ez van:

«A szóban forgó bon mot csakugyan atyámtól származik. Atyám azt többször elbeszélte anyámnak, ki arra élénken emlékszik.»

Jókai Mór akadémiai székfoglalójában: *A magyar néphúmorról* (olvasta 1860 jan. 30-án) ezt irja: «... a legjobb francia bonmot-k egyike tudtomra magyartól eredett; egy francia diplomata ugyanis azt veté fel, hogy Franciaországnak Angliába lépni: «*il n'y a qu'un pas*», a magyar erre azt felelte: «*oui, le pas de Calais.*» Hogy a két anekdota rokon, igen valószínű, és pedig a Jókaitól közlött alkalmasint csak a báró Eötvös-félének kopása.

A szociális kérdés

I. Napoléon.

kifejezés Treitschke egy 1879 március 5-iki felolvasása szerint, szintén I. Napoléontól ered.

Ezeken kívül I. Napoléon számos mondását emlegetjük, annélkül azonban, hogy igazi szálló ígék volnának. Ilyen az egyiptomi pirámisoknál 1798 július 6-ikán vívott ütközetkor mondott «Négyezer év tekint le reátok.» *(Du haut de ces pyramides quarante siècles vous contemplent.)* Az 1812. szeptember 7-én Moszkva előtt mondott «Ime az austerlitzi nap!» *(Voilà le soileil d'Austerlitz!)* Többnyire I. Napoléonnak tulajdonítjuk mi magyarok az alkalmasint

régi német eredetű mondást: ‚*In pace ars mihi lex; in bello lex mihi Mars*' [Békében művészet a törvényem; háborúban a törvényem Márs]. ÁGAI ADOLF szerint az 1809-iki francia benyomuláskor keletkezett, Győrött.

Fouché?

Ez több a vételnél, ez hiba.

(C'est plus qu'un crime, c'est une faute.)

Némelyek szerint FOUCHÉ, I. Napoléon rendőrminisztere (* 1763., † 1820.), mások szerint TALLEYRAND (* 1754., † 1835.) mondotta Enghien herceg kivégzéséről (1804.). FOUCHÉ erősen magának követeli *Mémoires*jában.

TALLEYRAND rovására rótt íge az, hogy

Talleyrand?

a beszéd a gondolatok eltitkolására való.

(La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée és *les paroles sont faites pour cacher nos pensées.)* Sokan FOUCHÉnak tulajdonítják; de már VOLTAIRE, és még régebben az angol YOUNG is írt ilyesmit. A gondolat eredete PLUTARCHOSban keresendő, ki a szofistákról azt mondja, hogy beszédük a gondolatok takargatása.

Ugyancsak TALLEYRAND mondta volna először:

Surtout pas de zèle.

[Főkép semmi (fölösleges) buzgóság.]

Mameluk.

Az arab *malak:* ‚bírni' ígéből eredő *mamluk:* ‚birtok, rabszolga' szó európaias ∾ alakjának a nyugat legtöbb nyelvében megvan ez a gúnyos értelme: ‚a kormány föltétlen híve'. E csúfolódás minden bizonynyal I. Napoléon idejéből ered. Bonaparte tábornok a gúláknál vívott ütközetben (1798.) állítólag megmentette egy Rusztán (Rusztem) nevű fiatal mameluk atyjá-

nak életét, s attól fogva ez a mameluk nem tágított mellőle, hűséges testőrzője lett és mindig a küszöbén hált. A császár aztán igen kitüntette e ragaszkodó emberét és mindig bízott benne ; noha Rusztán Napoléon szerencsecsillagának hanyatlásával nem igen mutatkozott hálásnak, s urát nem követte már Elba szigetére sem. A császárság napjaiban a franciák sokat mosolyogtak a Napoléont mindig árnyékként kisérő mamelukon, s még mulatságosabb volt a császár 1804-ben alakított egész mameluk-testőrsége. Kétségtelen, hogy ekkor kezdték a hatalmat vakon és alázatosan követő embereket ∿-oknak nevezni.

Nálunk már 1849-ben is járta. Báró Eötvös József ezt írta gróf Széchenyi Istvánnak, 1848 február 9-én kelt levelében : «Ha arra, hogy valaki Napoléon szerepét játszhassa, mamelukokra volna szükség, Kossuth imperatorságra számolhatna.» — «Ez a tréfás, de találó jelző kiszivárgott a nyilvánosságra, divatba jött Debrecenben (1849.)», írja Zichy Antal *(gróf Széchenyi István életrajza*, II. k. 99. l., jegyzet). Kötve hiszem, hogy nálunk a ∿ szálló ígét az a magán levél tette volna közkeletűvé. 1848-ban a franciák már sűrűn használták a ∿ szót *‚partisan fanatique du pouvoir'* értelmében.

A *mameluk* szó azonban, már évszázadokkal ezelőtt is csúfolódás volt Európaszerte, ha nem is épp mai jelentésében. Kehrein etymologiai szótára szerint a németek már a XVI. században *‚Glaubensabtrünniger, Schandbube, Treuloser, Heuchler'* értelmet tulajdonítottak a *mameluk* szónak, arra célozva, hogy az egyiptomi fejedelmek rendszerint rabszolgaságba került keresztyén gyermekből nevelték mameluk testőreiket.

A magyarság e csúfolódással, amennyire én tudom, nem élt ; de annál inkább éltek vele a hazánkban lakó németek. — I. Lipót a török kiűzése után a kamara-igazgatóság alá rendelte Budát és Pestet ; s ez az állapot 1705-ig tartott, mikor a király a két várost ismét szabad királyi városokká emelte. Ez átmeneti korszakban folytonos volt a surlódás a kamara-igazgatóság és a városi közönség között. Például 1701-ben a kamara-igazgató, a polgárság ellenére, két gyűlölt embert nevezett ki pesti tanácsosnak : bizonyos

Leistnert és Hoffert; s az előbbit fel is eskette. A polgárság a tanács elé deputációt küldött, tiltakozni az eljárás ellen; a küldöttség egyik tagja, Eyserich, kijelentette, hogy Leistner «*mameluk*», Hoffert pedig azzal vádolták, hogy titkot tartani nem tudó, a feleségének mindent elfecsegő ember. SCHMALL LAJOS, ki *Adalékok Budapest történetéhez* (Budapest, 1898. 41. l.) című könyvében ez adatot közli, azt hiszi, hogy Eyserich a *mameluk* szóval azt akarta mondani Leistnerről, hogy «a felsőbbek irányában rabszolgai hunyászkodással lealázkodó ember.» Ha ez a magyarázat helyes, akkor a pesti polgárság már ezelőtt kétszáz esztendővel is a mai szálló ígével élt; s a magyarázat helyességét bizonyítani látszik az a tény, hogy a kamaraigazgató ezt a *mameluk*-emlegető deputációt börtönbe záratta. De az sem lehetetlen, hogy a *mameluk* szó értelme akkor csak ‚hitehagyott, aljas, hűtelen, képmutató' volt, mint a németségben általán. E sejtésemet megerősíti HEYDENDORFF M. KONRÁD (* 1730., † 1821.) önéletrajza, mely 1764-ből följegyzi, hogy az erdélyi szászok a pápista hitre tért lutheránusokat nevezték mamelukoknak.

I. NAPOLÉON mondotta J. GÖRRES német publicista (* 1776., † 1848.) *Der Rheinische Merkur* című, 1814-ben megindított lapjára, hogy méltó társa a franciák ellen szövetkezett négy nagyhatalmasságnak, mert ez az

I. Napoléon.

ötödik nagyhatalmasság.

(la cinquième puissance.)

Ezóta nevezik a sajtót hatodik, hetedik, nyolcadik, kilencedik nagyhatalmasságnak, a szerint t. i., a mint a nagyhatalmasságok száma változik. Ma például Európában 5—8 között ingadozik a nagyhatalmasságok száma, a szerint, hogy közéjük számítják-e Olasz-, Spanyol- és Törökországot is, vagy sem.

Ligne? **Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare,** (néha: **le Cosaque**).

[Vakard le a muszkát és ott a tatár (kozák).]

Sokan I. NAPOLÉON ígéjének tartják. HERTSLET (*Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886; 270. l.) szerint LIGNE herceg (* 1735., † 1814.) mondotta.

A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja.[1])

Rougemont.

(La garde meurt et ne se rend pas.)

E híres szálló ígét CAMBRONNE francia hadvezérnek (* 1770., † 1842.) szokás tulajdonítani. A waterlooi csatában (1815 junius 18.) mondotta volna az angoloknak, kik megadásra szólították föl. CAMBRONNE mindig tiltakozott az anekdota ellen és haragudott érte, mert hiszen a waterlooi csatában nem halt meg, hanem megadta magát. Elfogatása pillanatában nem mondott egyebet, mint hogy hozzanak felcsert, a sebeit bekötözni. A ~ kitalálója egy ROUGEMONT nevű ujságíró, ki ez ígét az ütközet után való nap az *Indépendant*ban kinyomtatta. CAMBRONNE nantesi szobrán mindazáltal ez a felirat ragyog.

Hasonlóképpen koholmány, hogy Halkett angol tábornoknak, ki megadásra hívta föl, a *‚m . . de l'* szóval felelt, mely szót a francia nyelv ma, ha körülírással él, *‚le mot de Cambronne'*-nak hívja. Ezt a szálló ígét CAMBRONNE tábornok VIKTOR HUGÓnak köszöni, ki *Les Misérables* (A nyomorúltak) című regényében (1862.) egy ragyogó fejezet csattanójául használja ama szót. V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

A pontosság a királyok udvariassága.

XVIII. Lajos.

(L'exactitude est la politesse des rois.)

XVIII. LAJOS (* 1755., trónra lépett 1814., † 1824.) szokta mondani, mikor valahol meg kellett jelennie.

---

[1]) Majdnem mindig így idézzük, TÓTH KÁLMÁN *Előre* című (1861.) költeményének első sorai szerint:

«A gárdának a jelszavát
Egész világ hangoztatja:
‚A francia gárda meghal,
Hanem magát meg nem adja.'»

XVIII. Lajos. **Tout soldat français porte dans sa giberne le bâton de maréchal de France.**

(Minden francia katona a töltéses táskájában hordja a tábornagyi botot.)

E szálló ígét még nemrég is mindig I. Napoléonnak tulajdonították. Újabb kutatások szerint azonban XVIII. Lajostól ered. A király 1819 augusztus 8-án Saint-Cloudban mondotta a saint-cyri katonai akadémia növendékeihez intézett beszédében:

«*Mes enfants, souvenez-vous que* ***chacun de vous porte dans sa giberne le bâton du maréchal Oudinot;*** *c' est à vous de l'en faire sortir.*» (V. ö. *Intermédiaire des chercheurs et curieux.* XXXIII, 728.)

V. ö. GRIMMELSHAUSEN *Simplicissimus*ában (I. k., 17. f.): «*Ich habe von unserm alten Obristen vielmals gehöret, dass er keinen Soldaten unter sein Regiment begehre, der ihm nicht vestiglich einbilde, durch Wohlerhalten ein General zu werden.*»

Necker ? **Doctrinaire.**

E szóról DUVERGIER DE HAURANNE (*Histoire du gouvernement parlementaire,* III. k. 534. l.) ezeket írja:

«Guizot (1816-ban) egy párttöredékhez tartozott, mely bár a minisztériumot támogatta, nem egyszer ellenzékeskedett is, s melynek vezérét, Royer-Collardt, már a *Nain jaune réfugié* (egy brüsszeli francia ujság) a később oly híressé lett *‚doctrinaire'* névvel illette.» Mások szerint Royer-Collard a *‚Frères de la doctrine chrétienne'* nevű papok intézetében nevelkedett; e papokat röviden *‚doctrinaire'*-eknek is szokták hívni. A ~ szó előfordul már a XVI. századbeli francia íróknál is, de mai értelmében talán NECKER használta először, midőn 1791-ben egy beszédében a Constituante törvényhozóit összehasonlította a physiokratákkal. Ugyanez évben pedig ezt írta: «*Les législateurs de* 1791 *ont beaucoup de rapports avec les doctrinaires économistes*» (művei VI. k. 260. l.) A ~ szó később a tudományos elméleteket minden gyakorlatiság nélkül védő politikusokra ragadt. LAROUSSE

így határozza meg a fogalmat: «*Partisan de théories politiques qu'on a appelées système du juste milieu.*»

A magyar ‚*doctrinaire*'-ek (MARCZALI HENRIK szerint) azok a férfiak voltak, kik az 1840—48-iki korszakban egyéb korszerű reformok mellett, különösen a parlamentáris kormányformának s a központosításnak voltak szószólói. Ideáljuk az angol és még inkább a Thiers-Guizot-féle parlamentarizmus volt. Népszerűségre nem tehettek szert, mert abban a korban a megye az alkotmányosság és nemzetiség bástyája volt Ferenc császár abszolutizmusával szemben. Ellenfeleik félig gúnyosan ∿-eknek, az elmélet embereinek nevezték őket. Közéjük tartozott báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, Pulszky Ferenc; később Szalay László és Csengery Antal. V. ö. BEKSICS GUSZTÁV: *A magyar doctrinairek* (Budapest, 1882.)

Vulkánon táncolunk.

Salvandy.

(Nous dansons sur un volcan.)

E szavakkal jósolta meg ACHILLE DE SALVANDY gróf történetíró (* 1796., † 1856.) nápolyi francia követ a Bourbonok bukását azon a bálon, melyet 1830 június 5-én az orléansi herceg (Lajos Fülöp) a Palays Royalban rendezett sógora, a nápolyi király tiszteletére. Mint maga írja a *Livre des Cent-et-un* című munkában, azt mondta a hercegnek: «Fenség, ez igazi nápolyi mulatság; ∿.»

TAINE említi a francia forradalomról írott művében, hogy ROBESPIERRE már 1794-ben mondta: «*Nous marchons sur des volcans.*»

Varsóban rend uralkodik.

Sebastiani.

(L'ordre règne à Varsovie.)

E szavakkal jelentette SEBASTIANI francia miniszter 1831 szeptember 16-án a francia képviselőknek, hogy Varsót szeptember 7-én az orosz véres küzdelemmel megvette.

Ledru-Rollin.

Trop tard!

[késő!]

mondotta LEDRU-ROLLIN, Lajos Fülöp 1848-iki minisztere (* 1807., † 1874.), midőn 1848 február 22-én a királyné, Mária Amália, a forradalmas jelek láttára az uralkodó lemondását tanácsolta.

Mac Mahon.

J'y suis (et) j'y reste.

(Itt vagyok, itt maradok.)

MAC MAHON francia tábornagy (* 1808., a francia köztársaság elnöke 1873—1879.; † 1892.) midőn 1855 szeptember 9-én a krimi háborúban azt az üzenetet kapta fővezérétől, hogy az oroszok a Malakov-tornyot levegőbe készülnek röpíteni, ónnal ezt a választ írta egy papirosszeletre a fővezérnek: ∾.

Igy közlik ezt BÜCHMANNék (az id. mű 20. kiad. 519. l.), M. A. BIDDULPH angol tábornok azonban a párizsi *Figaro* 1896 április 28-iki számában máskép adja elő a dolgot. MAC MAHON e szavakat hozzá, Biddulphhoz, intézte 1855 szeptember 8-án, midőn az angol tiszt arra kérte, hogy tudatná Simpson tábornokkal: milyen a Malakov helyzete s vajon meg bírja-e ott állani a helyét. A francia vezér ekkor, a csata zajában, nyugodtan ezt mondotta: «*Tout va bien; vous pouvez faire savoir que j'y suis et que j'y reste.*»

III. NAPOLÉON francia császár (* 1808., császár 1851., trónvesztes 1870., † 1873.) 1867-ben egy lillei beszédében emlegette a

III. Napoléon.

sötét pontokat.

(Points noirs.)

ANGOLOK.

Hony[1]) soit qui mal y pense.

(Átkozott legyen, aki rosszat gondol erről.)

Kevés hitelű hagyomány szerint, ez a híres szálló íge az angol térdszalagrend *(order of the garter)* alapításával egy. A szép Salisbury hercegnő 1349-ben egy udvari bálon III. Eduárd királylyal (* 1312., uralk. 1330., † 1377.) táncolva, elveszítette az egyik harisnyakötőjét. A király fölvette a harisnyakötőt és átnyujtotta a hercegnőnek, még pedig látva, hogy az udvarbeliek mosolyognak, e francia szavakkal: «∾, aki ma nevet rajta, holnap nagy tisztességnek tekinti, ha viselheti.» És legott megalapította a térdszalagrendet, melynek ∾ feliratú kék jelvényét a vitézek a bal térdük alatt viselik. (A királynék a bal karjukon.) Más, épp ily ingatag hagyomány szerint, III. Eduárd a crécyi csatában (1346 augusztus 26) mondotta e szavakat, midőn saját harisnyakötőjét tűzette rúdra zászló gyanánt. Az az egy bizonyos, hogy a ∾ régi francia közmondás, mely már III. Eduárd előtt ismeretes volt.

Szárazon tartani a puskaport. *Cromvell.*

Cromwell Olivér (* 1599., † 1658.) szokta állítólag mondani katonáinak: «*Put your trust in God and keep your powder dry*». [Vessétek bizodalmatokat istenbe és tartsátok szárazon a puskaporotokat.] Hiteles bizonysága azonban nincs e mondás eredetének.

Tory és whig.

E két angol politikai elnevezés eredetéről Macaulay *Anglia története II. Jakab trónralépte óta* című munkájában (I. k., 2. f.) ezt írja:

«Skóciában többen a «convenant» üldözött párthívei közől, dühbe jövén az elnyomás miatt, közelebb megölték

[1]) Mai helyesírás szerint *honni*.

a primást, fegyvert fogtak a király ellen s hadai fölött némi előnyöket nyertek s nem törhették meg, míg Monmouth, némi angol seregek élén, Bothwell Bridgenél meg nem verte őket. Ilyes hitbuzgók legszámosabban voltak a nyugoti alföld földmívelői közt, a kiket közönségesen «whig»-eknek hívtak. Igy ragadt a «whig» nevezet a skót presbyteri rendszer mellett buzgólkodókra, s majd átment azon angol politikusokra, akik az udvar iránti ellenzésre s a «nem conformista» protestánsokkal kedvező bánásra hajlamot mutattak. Ugyanez időben az írföldi mocsárok menhelyűl szolgáltak a pápista száműzötteknek, a kik sokat hasonlítottak azokhoz, a kiket később «fejér legény»-eknek (whiteboys) neveztek. Ez embereket akkor «tory»-knak hívták. «Tory»-nak nevezték aztán mindazon angolt, ki nem akart hozzájárulni, hogy a római kath. fejedelem a trónról kirekesztessék.» CSENGERI ANTAL fordítása.)

Nelson. **Anglia megvárja, hogy mindenki megteszi kötelességét.**

(England expects that every man will do his duty.)

NELSON tengernagy (* 1758., † 1805.) napi parancsa a trafalgari csatában 1805 október 21-én.

Mi magyarok gyakran emlegetünk NELSONról egy anekdotát, melynek hitele megerősítésre vár. A tengernagy egyszer épp borotválkozott, mikor berohan hozzá egy barátja: «Hallotta már, mit mondanak önről? Hogy ön gyáva, hitvány doveri patkány!» NELSON dühösen csapta le borotváját: «Ki meri azt mondani? Hadd ölöm meg! Ki az a vakmerő?» — «A *Times* mai vezércikkelye.» — «Hát csak nyomtatott betű? Az más!» szólt a tengernagy és nyugodtan borotválkozott tovább. — Valóságos szálló ige számba megy nálunk az is, hogy NELSON a trafalgari csatában, melyben hős halált halt, tengeri-beteg volt. Ez történeti valóság. De az már nem igaz, hogy fölöltötte díszegyenruháját és felrakta csillogó érdemjeleit s ezzel vonta magára az ellenség figyelmét. (A jelen volt DR. SCOTT, NELSON papjának följegyzése.)

Atrocitások.

Gladstone.

(Ang. *atrocities*, kegyetlenségek.)

E szóval a célzatosan nagyított hírű visszaéléseket, kegyetlenségeket szoktuk gúnyolni. (‚Választási atrocitások', ‚a rendőrség atrocitásai'.) Eredete a *Bulgarian atrocities* angol szálló íge, melylyel GLADSTONE és lapja, a *Daily News*, 1876-ban a bolgár lázadást leverő törököket bélyegezték meg. A magyar közvélemény az időben a törökök barátja volt, és túlzásnak, politikai célú koholmánynak ítélte azt az állítást, hogy Bulgáriában tizenkétezer keresztyént öltek meg a lázadás elnyomása után. Akkor kezdtük a tódított helytelenségeket, visszaéléseket az angolból visszalatínosított ~ szóval csúfolni.

GLADSTONE egy *Bulgarian horrors* (Bolgár szörnyűségek) című füzetet is írt 1876-ban; de előbb mondta és írta a *Bulgarian atrocities* kifejezést.

Hands off!

(Ne nyúlj hozzá v. el onnan a kezedet!)

W. E. GLADSTONE (* 1809., † 1898.) szálló ígéje, melyet az angol alsóház 1880 március 17-iki ülésén mondott az osztrák-magyar monarchia boszniai politikájára.

Boycottozni, boycottozás.

E nemzetközi kifejezések eredete az, hogy 1880-ban gróf Erne írországi, Mayo grófságbeli uradalmának igazgatója, JAMES BOYCOTT angol kapitány, annyira sanyargatta a bérlőket, hogy a nép végre fellázadt: megtagadott tőle minden munkát és sem nem adott el neki többé semmit, sem nem vett tőle semmit. A pék nem adott neki kenyeret semmi áron, s még a fehérruháját sem akarták kimosni. A népet csak fegyveres erővel lehetett megakadályozni, hogy a termést ne pusztítsa el. BOYCOTT kapitány novemberben

erős katonai fedezet alatt volt kénytelen más helyre távozni. A *boycotting* szót először állítólag egy dublini lap használta, 1880 november 13-án. BOYCOTT kapitány 1897 május 19-én halt meg Flexton írországi városban.

NÉMETEK ÉS OSZTRÁKOK.

MATHIAS BORBONIUS *Deliciae Poëtarum Germanorum* művében (Frankfurt, 1612; I. k. 685. l.) van e distichon:

LOTHARII I.

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis,
Illa vices quaedam res habet illa vices.

Kétségtelen, hogy ebből lett a híres szálló íge:

Lothár? **Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.**[1])

[Változnak az idők és mi változunk bennök.]

De nem tudjuk, I. LOTHÁR római császár (* 795., † 855.) csinálta-e ez epigrammot, vagy BORBONIUS és csak úgy adta a szerzetessé lett szerencsétlen uralkodó szájába. Bár az utóbbi hihetőbb, e hexametert még változott alakjában is többnyire I. LOTHÁR császárnak tulajdonítják.

A Gesta Romanorum legrégibb, 1342-ből való innsbrucki kéziratában a 143-ik történet (Focus kovács históriája) így végződik: «*Tempora mutantur, homines deteriorantur, qui voluerit veritatem dicere, caput fractum habebit.*»

---

[1]) Először alkalmasint OWEN másította így meg *L. Epigrammata Joan. Oweni Cambro-Britanni* (Amsterdam, 1647; 172. l.):

O Tempora!
Tempora mutantur, nos et mutamur in illis,
Quomodo? fit semper tempore pejor homo.

E szálló ígét mintegy cáfolja MADÁCH IMRE az *Ember tragédiájá*ban (III. szín):

Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.

SCHOPENHAUER *(Parerga und Paralipomena,* II., 460.) azt mondja, hogy a

quot linguas quis callet tot homines valet *V. Károly.*

másképpen: **quot linguas calles, tot homines vales,**

(ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz.)

V. KÁROLY római-német császár († 1378.) mondása.

Caesar non supra grammaticos. *Zsigmond.*

[A grammatikusoknak a császár sem parancsol.]

E mondás eredetét egy régi anekdota ZSIGMOND királyunkhoz fűzi. ZSIGMOND a konstanci zsinaton (1414—1418) a ‚*schisma*' (τὸ σχῖσμα) semlegesnemű szót hímnemű gyanánt használta, mire a piacenzai kardinális érsek megfeddette őt. «Te piacenzai» mondta ekkor Zsigmond, «ha mindenkinek tetszel is, nekünk nem tetszel, mert azt állítod, hogy nekünk kevesebb tekintélyünk van, mint Priscianus grammatikusnak, akit, szerinted, megsértettem.» S mindenki jóízűt nevetett a császár tréfáján. (L. CUSPINIANUS, *De imperatoribus,* Majna-Frankfurt, 1601; 364. l.) MENZEL szerint *(Geschichte der Deutschen,* 3. kiad. 325. f.) ZSIGMOND ezt mondta: «*Ego sum rex Romanus et supra grammaticam.*» [Én római király vagyok és fölötte állok a grammatikának.] Innen MOLIÈRE *Les femmes savantes*jában (2. felv. 6. jel.) a «*La grammaire qui sait régenter jusqu'aux rois.*» Ugyanekkor mondta volna ZSIGMOND: «*Isti lurcones grammatici.*»

A *Hármas Kis Tűkör* azt állítja, hogy ZSIGMOND császár és király jelmondata ez volt:

Zsigmond? **Nescit regnare, qui nescit dissimulare.**

S egyúttal így fordítja a ∾-t: «Nem tud uralkodni, ki semmit elnézni nem tud.» Úgyde az egész világ úgy érti e mondás második részét: «... aki tettetni nem tud.»

Némelyek (így M. HARDEN, *Frankfurter Ztg.* 1895 márc. 1.) szerint XI. LAJOS francia király († 1483.) mondotta: «*Qui nescit dissimulare, nescit regnare, — voilà tout ce qu'il faut de latin à un prince.*» ROZAN (*Petites ignorances historiques et littéraires*, 182. l.) szintén XI. LAJOSnak tulajdonítja. (*«Dissimuler, vertu de roi et de femme de chambre»* mondotta VOLTAIRE.) Mind a Zsigmond, mind a XI. Lajos szerzősége igen kétes dolog; de bizonyos, hogy MACHIAVELLI ezt írja a *Principe* (1513) 18-ik fejezetében: «... szükséges, hogy a fejedelem jól tudja leplezni e természetét [azt t. i., hogy nem szótartó] s nagy színlelő és alakoskodó legyen ... Nem szükséges, hogy a fejedelem bírjon a föntebbi [jó] tulajdonokkal, hanem csak mutatnia kell, mintha bírna velök. Sőt ki merem mondani, hogy ha megvannak benne és folyton meg is őrzi őket, károsak, de ha csak mutatja, hogy megvannak benne, hasznosak ...» (RADÓ ANTAL fordítása,)

O sancta simplicitas!

[Ó szent együgyűség.]

Igy kiáltott állítólag HUS JÁNOS (* 1369.), a cseh hitújító, 1415 július 6-án a máglyán, mikor látta, hogy egy paraszt (némelyek szerint egy öreg asszony) vak buzgalmában fát cipel, hogy a tüzet jobban éleszsze. HERTSLET szerint (*Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886; 427. l.) ezt nem HUS mondta a máglyán, hanem balsorsának részese, PRÁGAI JEROMOS és azt is hozzá tette: «De ezerszer bűnösebb, aki visszaél veled.»

A ∾ előfordul Eusebius († 395.) egyháztörténetének Rufinus-féle egykorú latin folytatásában, mely szerint az első niceai zsinaton (325) egy hitvalló az ∾-szal hallgattatott el és térített meg egy addig győzhetetlen filozófust.

III. Frigyes német-római császár (* 1415.,† 1493.) jelmondata, az *III. Frigyes.*

A. E. I. O. U.

sokféleképen magyarázott dolog. Legrégibbnek látszik az *Aquila Ejus Iuste Omnia Vincit,*[1]) mely Frigyesnek az ambrasi gyűjteményéből való ezüst billikomán olvasható és alkalmasint e betűjáték eredete.

Másik változata e jelmondatnak: *Aquila Electa Iuste Omnia Vincit.*[2]) Az ∾ legismertebb magyarázata az *Austriae Est Imperare Orbi Universo,*[3]) melynek változatai: *Austriae Est Imperium Orbis Universi, Austria Erit Imperans Orbi Universo.* Ismeretes az *Austria Erit In Orbe Ultima.*[4]) Ezt gúnyosan így forgatták el: *Austria Est In Orbe Ultima.*[5]) Az 1873-iki bécsi világtárlat idejében keletkezett az alkalmi *Austria Exponens Invitat Orbem Universum.*[6]) Német alakjai között emlegetett az *Alles Erdreich Ist Oesterreich Unterthan* és az *Aller Ehren Ist Oesterreich Voll.* Ez öt betű *Allein Evangelium Ist Ohne Verlust* magyarázata II. Frigyes János szász választófejedelem (* 1463, uralk. 1485.,† 1525.) jelmondata volt. A történetben gyakorta volt igaz az *Allerlei Erdreich Ist Oesterreichs Unglück* magyarázat. Mikor a bécsi elektrotechnikai kiállításon, 1892-ben mindenütt lámpákból formálták ki ez öt betűt, egy magyar ember azt mondta,

---

[1]) Az ő sasa (a címerben levő) mindent igazán legyőz.
[2]) A választott sas mindent igazán legyőz. — [3]) Ausztria uralkodik az egész föld kerekségén. — [4]) Ausztria lesz a föld kerekségén az utolsó. Azaz fönn fog állani akkor is, mikor minden birodalom összeomlott. — [5]) Ausztria a legutolsó ország a világon. — [6]) A kiállító Ausztria meghívja az egész föld kerekségét.

hogy az ∾ azt jelenti: *Alle Esel Illuminieren Ohne Ursache.*

Az A. E. I. O. U. rajta van III. Frigyes 1442-iki arany bulláján és egy 1443-iki más pecsétjén. Von Siegenfeld, a bécsi kitűnő pecsétismető arra is emlékszik, hogy a ∾-et némelyek már III. Albrechtnek (mellékneve: *mit dem zopfe;* † 1395.) tulajdonítják. (Thallóczy Lajos közvetítése révén történt közlés.)

III. Frigyes.

A medve bőrére alkudni (inni).

Philippe de Comines, a XV. századbeli híres francia történetíró szerint a medve bőréről szóló szálló ige ugyancsak III. Frigyes császártól ered.

Mikor ugyanis XI. Lajos francia király követet küldött hozzá, hogy foglalja el a burgundiai hercegnek Németországban levő birtokait, mint a hogy ő el fogja foglalni a Franciaországban levőket, az okos öreg császár a következő mesével felelt:

[Egy németországi város mellett volt egyszer egy nagy medve, mely sok pusztítást vitt véghez. Ebben a városban volt három cimbora, aki mindig a korcsmákban ténfergett. Egyszer elmentek egy korcsmároshoz, akinek már tartoztak, és kérték, hogy adjon nekik még egy ebédet és harmadnap megfizetnek mindent, mert elejtik a pusztító medvét; annak a bőre sokat ér, nem is szólva az ajándékokról, amelyeket majd jó emberektől kapnak. A fogadós teljesítette kívánságukat; és a cimborák, mikor megebédeltek, kimentek arra a helyre, melyet a medve látogatni szokott. Eljutván a barlang tájékára, egyszerre sokkal hamarabb bukkant eléjök a medve, semmint gondolták volna. Megrémültek és futásnak eredtek. Az egyik fára mászott, a másik a város felé szaladt; a harmadikat utól érte a medve, maga alá teperte és a füle mellé tartotta az orrát. A szegény ember meglapult a földön és halottnak tetette magát. Ama fenevadnak az a természete, hogy akár ember, akár állat kerül a körme közé, mindjárt ott hagyja, ha azt látja, hogy nem mozdúl; mert holtnak hiszi. Ezenképpen ott hagyta a medve azt a szegény embert is; nem görbítette meg a haja szálát sem és visszamászott barlangjába. A szegény ember, mikor észre vette, hogy

megszabadúlt, föltápászkodott és a városnak tartott. A fán kuporgó pajtás, látván ezt a rejtelmes dolgot, leszállt és utána eredt a cimborának, kiabálva, hogy álljon meg. A cimbora hátra tekintett és megvárta. Mikor együvé kerültek, az, aki a fán volt, faggatta pajtását: mondaná meg igaz hite szerint: mit súgott neki a medve; mert hiszen soká tartotta az orrát a fülinél. Mire azt felelte a cimbora: Azt mondta, hogy sose alkudjak a medve bőrére, míg a medve nem döglött meg. (. . . ***que iamais ie ne marchandasse de la peau de l'Ours, iusques a ce que la beste fust morte.)*** E mesével felelt meg a császár királyunknak és nem is válaszolt egyebet emberének.] *Mémoires de Philippe de Comines, Seigneur d'Argenton*, Bruxelles, 1706; IV. könyv, III. fej., 279. l.

Fiat justitia, aut (et) pereat mundus.

I. Ferdinánd.

[Legyen igazság vagy (és) veszszen el a világ.]

MANLIUS *Loci communes* könyve (1563) és a *Hármas Kis Tükör* szerint I. FERDINÁND császár és király (* 1503., magyar király 1526., római császár 1556.,† 1564.) jelmondata és kedvelt szavajárása volt.

Törökország gúnyos elnevezése:

a beteg ember

Poysel Albert?

BÜCHMANN szerint POYSEL ALBERT bambergi kanonoktól ered, ki 1683-ban *Der Türk ist krank* című verset írt, nyilván Kara Musztafa bécsi kudarcának hatása alatt. E versben fordúlnak elő a következő sorok:

«Mein Hirn das schwindt, mein Haupt empfindt
Ohnmachten und Hinfallen;
. . . . . .
Mein Alkoran und mein Divan
In schwerer Schwachheit liegen;
Mein g'habte Macht, mein g'führte Pracht
Liegen fast in den Zügen.»

Hihetőbb, hogy e szálló igét MONTESQUIE tette közkeletűvé; a *Lettres Persanes*ban (1721; 19-ik levél) az oszmánokat mint „beteges testet" emlegeti. VOLTAIRE is írja II. Katalin cárnőhöz intézett levelében: «*Votre Majesté dira que je suis un malade bien impatient et que les Turcs sont beaucoup plus malades.*»

Ex lacrimis Hungarorum.
Aus den Thränen der Ungarn.

[A magyarok könnyeiből.]

GRÓF CARAFFA ANTAL, az eperjesi hóhér († 1693.), Bécsben, a magyaroktól zsarolt pénzen palotát építtetett a Mehlmarkton. E palota falaira írták föl a bécsiek e mondást. (V. ö. ENGEL JÁNOS KERESZTÉLY német nyelven írott magyar történetét; IV. k.) CSEREI MIHÁLY ezt jegyzi föl históriájában: »Generál Caraffa nagy fejedelmi házakat építtete Bécsben, kiknek kapujára éjtszaka nagy betűkkel ezt írták: *Ex lacrimis Hungarorum.*»

Nagy Frigyes.

A sanssoucii bölcs.

Igy nevezte magát NAGY FRIGYES (* 1712., uralk. 1740., † 1786.) műveinek 1765-ben kiadott első gyűjteményében, melynek címe: *Oeuvres du Philosophe de Sanssouci. Au Donjon du Château. Avec privilège d'Apollon.*

NAGY FRIGYEStől származik e szentencia is:

A fejedelem az állam első szolgája.

Többször írta, mindig franciául és hol «*Un prince est le premier serviteur et le premier magistrat de l'État*» formában, hol «*domestique*»-ot és «*ministre*»-t használva a «*serviteur*» illetőleg «*magistrat*» helyett. A gondolat azonban alkalmasint MASSILLONTÓL származik, ki már 1717-ben így szólt a kilencéves XV. Lajos királyhoz intézett bőjti prédikációiban: «Felséged csak a törvény szolgája és végrehajtója.»

NAGY FRIGYES többi híres mondásai: «*Gazetten müssen nicht geniert werden*»; «*In meinem Staate kann jeder nach seiner Façon selig werden*»; «*Ich bin es müde über Sklaven zu herrschen*» stb. nálunk csak oly ritkán emlegetett idézetek, hogy szálló ígéknek nem tekinthetők.

Virtute et exemplo

II. József.

[Erénynyel és példával.]

II. JÓZSEF jelmondata volt.

Tempi passati!

(Elmúlt idők!)

Midőn II. JÓZSEF császár megnézte a velencei doge-palota nevezetességeit, a nagy tanácsteremben nem akarták neki mutatni Federigo Zuccaro XVI. századbeli festő ama képét, mely azt a jelenetet ábrázolja, mikor I. Frigyes császár 1172-ben a velencei Szent-Márk templom küszöbére borúlva fogadta Sándor pápától az egyházi átok alól való feloldozást. A császár azonban észrevette a képet és mosolyogva mondta rá: ∾.

Meine libe Kämeter,
Mach' sie lieber Hemeter.

[Kedves Kämeterné, csináljon maga inkább ingeket.]

Minálunk is gyakorta emlegetett bécsi anekdota, hogy II. JÓZSEF ezt írta bizonyos KÄMETERNÉ nevű rossz alkalmi verseket csináló asszony firkájára, melyet elébe terjesztettek a szerző részéről. Alkalmazása egy a *‚ne sutor supra crepidam‘*-éval.

Ruhe ist die erste Bürgerpflicht.

Schulenburg-Kehnert.

[Nyugalom az első polgári kötelesség.]

Parlamentünkben nem egyszer idézték, de ismeretesebb az alkalmasint belőle származó *‚ruhig, bürger!‘*

mely mint csitító íge járja még olyan magyar vidékeken is, amilyen a Bácska. Eredete abban a kiáltványban keresendő, melyet GRÓF VON DER SCHULENBURG-KEHNERT miniszter ragasztatott ki Berlin falaira a jénai csata után 1806 október 17-én:

«*Der König hat eine Bataille verlohren. Jetzt ist Ruhe die erste Bürgerpflicht. Ich fordere die Einwohner Berlins dazu auf. Der König und seine Brüder leben*» *stb.*

Ferenc császár a napoléoni háborúkban elszedett francia ágyúkból 1815-ben a katonák számára emlékpénzt veretett e fölirattal:

Ferenc császár.

Europa libertati asserta.

[Európát (immár) a szabadság boldogítja.]

FERENC császár († 1835 március 2.) végrendeletének e mondata:

Népemre hagyom szeretetemet

mindmáig szájrul szájra jár és pedig gúnyos értelemben.

A bécsi burg udvarában álló szobrának is ez a felirata: «*Amorem populis meis. Testament. Cap.* 14.»

HERCEG METTERNICH KELEMEN LOTHÁR osztrák kancellár (* 1773., † 1859.) mondotta:

Metternich.

Pozsonynál kezdődik Ázsia.

A berlini *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte* 1894 áprilisi füzetében KOCH MIKSA boroszlói egyetemi professzor szerint így mondta: «A Kelet Pozsonynál kezdődik.» SCHÖFFEL képviselő az alsóausztriai tartománygyűlést 1892 április 8-iki ülésén mondott beszédében azt állította, hogy METTERNICH ez ígéje így szól: «*Hinter der Landstrasse fängt Asien an.*» A *Geflügelte Worte aus und über Österreich* (Bécs, 1896; 7. l.) szerint a kancellár így mondta: «*Vor der St.-Marxer-Linie fängt Asien an.*»

Ugyancsak METTERNICHtől ered a *Metternich.*

földrajzi fogalom.

(Un nom géographique.)

Prokesch Ósten grófhoz 1849 november 19-én intézett levelében maga írja erről: [«Lord Palmerstonnal az olasz kérdést illető viszályomban mondtam 1847 nyarán, hogy az ‚Olaszország' nemzeti fogalom csupán földrajzi; és kijelentésem, mely szerint *l'Italie est un nom géographique*, s mely Palmerstont mérges haragra indította, közkeletűvé lett. Többé-kevésbbé — mint az már a hasonlatokkal jár — e fogalom illik Németországra is stb.»] V. ö. *Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten*, Wien, 1881; II. k. 343. l.

KARL HILLEBRAND Franciaország újabb történetét tárgyaló könyvében (id. BÜCHMANN 558. l.) azt állítja, hogy e kifejezés benne van már abban a memorandumban is, melyet METTERNICH 1814 augusztus 2-án nagyhatalmakhoz intézett. — Magyarországra is számtalanszor mondják ellenségeink, hogy ∼.

METTERNICH HERCEG mondotta GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN *Hitel* könyvére (v. ö. *gróf Széchenyi István hirlapi cikkei*, összeállította ZICHY ANTAL, Budapest, 1893; I. k. 180. l. és ZICHY ANTAL, *Eszmék, adatok, adomák gróf Széchenyi István naplóiból*, Budapest, 1880; 15. l.):

Rien ne blesse autant que la vérité.

[Semmi sem sebez jobban az igazságnál.]

METTERNICH HERCEG WINDISCH-GRÄTZ ALFRÉDdel vív a babérért, hogy melyiköktől ered ez a jeles mondás:

az ember a bárónál kezdődik.

(Der Mensch fängt erst beim Baron an).

WALTER ROGG eszerint *(Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; I. k,. 6. l.) «*ein Sobriquet, das die Wiener dem Fürsten Windischgrätz in den Mund legten*». THALLÓCZY LAJOS közli

velem, hogy «GRÓF SZÉCSEN ANTAL szerint régi német kalendáriombeli vicc, melyet SAPHIR alkalmazott METTERNICHre.»

A debreceni *Március 15-iké*nek 1849-iki 65. számában ezt olvassuk WINDISCH-GRÄTZről: «Mert ugyebár te valál, aki osztályozván azon faját az állatoknak, mely két lábon jár és gondol, azt mondád: a herceg: *úr*, a gróf: *valami*, a báró: *ember*, azon alól: mind *kutya*.» Közhiedelem, melynek helyességét nincs módomban ellenőrizni, hogy az ujságírókat WINDISCH-GRÄTZ nevezte el *Federvieh*nek. A BARTÓK LAJOS szerkesztette *Bolond Istók* vicclapban 1878 óta *Federvieh Kóbi* nevet visel a tolakodó revolver-zsurnaliszta alakja, melyet CSIKY GERGELY *Kozák Manó* néven a külsőségekkel együtt átültetett *Mukányi* című vígjátékába. (Színre került a budapesti Nemzeti Szinházban 1880 október 22-én.)

UHLAND, a költő (* 1787., † 1862.) a frankfurti parlament 1848 január 22-én emlegette az

Uhland. **egy csöpp demokrata olajat,**

melyet BISMARCK ‚egy csöpp szocialista olaj'-ra forgatott.

I. Ferdinánd. **Auf meini liab'n Weana lass' i' net schiass'n.**

[Az én kedves bécsiimre nem engedek lövetni.)

Állitólag 1848-ban, a bécsi forradalom napjaiban mondta I. FERDINÁND császár.

A lipcsei *Illustrirte Zeitung* 1875 július 24-iki száma szerint azt mondta: «*I' lass auf das Volk nit schiess'n.*» Tévedés, hogy a magyar mozgalmak véres elfojtása ellen tiltakozott volna igy.

Az ötvenes években nálunk annyiszor emlegetett

Unruh. **passzív ellentállás**

kifejezés szerzője BÜCHMMANN szerint G. V. von UNRUH (* 1806., † 1880.), az 1848-iki frankfurti nemzetgyülés

elnöke, ki a november 9-iki gyűlésen, mikor a polgárőrség fegyveres védelmet ajánlott föl a képviselőknek, azt mondta, hogy itt csak ∿-ról lehet szó.

Nem igen hihető, hogy ez a kifejezés onnan került hozzánk. Hazai történetét azonban eddig nem deríthettem ki.

ALBRECHT osztrák főherceg (* 1817 † 1895.) egy nevezetes szálló ígéjéről FALK MIKSA írt a *Pester Lloyd* 1886 május 29-iki esti lapjában. Ez a

das ist meine Verfassung *Albrecht főherceg.*

(ez az én alkotmányom.)

Midőn ugyanis 1857-ben a budai várpalotában egy küldöttség járt nála, a magyar alkotmány visszaállítását kérni, a főherceg a kardjára ütött e német szavakkal: ∿.

A kihallgatás egyéb részleteiről kívánatosak volnának hiteles följegyzések. — ALBRECHT főherceg ez ígéje különben eszünkbe juttatja MIHÁLY havasalföldi vajda mondását, melyet mint Erdély kormányzója (1600.) az egybehívott rendek előtt hangoztatott, kardjára ütve: «Ez az én kiváltságom.»

I. FERENC JÓZSEF osztrák császár (trónra lépett 1848.) jelmondata, a

viribus unitis, *Bergmann.*

(egyesült erőkkel)

BERGMANN JÓZSEF lovagtól, az uralkodó egykori nevelőjétől ered. FERENC JÓZSEF 1849 február 12-iki «legfelsőbb elhatározásával» választotta jelmondatává. (V. ö. BÜCHMANN, id. m. 559. l.) Ezzel végződik az 1849 március 4-iki olmützi manifesztum is: «Nagy

munka, de sikerülend egyesült erőknek.» (Az egykorú hivatalos fordítás. V. ö. e mű 95. l.)

Az időben kisütötték, hogy a ∾ chronistichon, s a fiatal császár korára céloz, mert VIrIbVs VnItIs = 19.

Ferenc József.

Wer zahlt die Kohlen?

(Ki fizeti a szenet?)

Egy igen ismeretes anekdota szerint (v. ö. *Új Idők*, I., 35. l.) Ferenc József császár ezt írta gróf Zichy Ferenc konstantinápolyi nagykövet egy jelentésére, mely azt adta elő, hogyan lakmározott a nagykövet orosz kollegájával és hogyan hajókázott vele a Boszporuson az *Austria* nevű állami gőzösön. E szálló ígét, eredeti németségében, akkor szokták emlegetni, mikor hivatalos személyek az ország pénzén dinomdánomoznak.

Fr. J. Stahl (* 1802., † 1861.) mondotta az erfurti parlament 1850 április 15-iki ülésén azt a beszédet, melyből az ismert

Stahl.

Autorität, nicht Majorität

keletkezett. Mi magyarok *‚autoritás, nem majoritás'* formában emlegetjük. V. ö. *vota non numerantur, sed ponderantur.*

Gróf Gyulay Ferenc osztrák táborszernagynak (* 1798.,† 1870.) tulajdonítják a

Gróf Gyulay Ferenc.

Rückwärtskoncentrierung

katonai műszót, mely a megfutamodást szépen kifejező szavak között a leghíresebb. (V. ö. *retirálni* és *Flangenbewegung.)* Gróf Gyulay 1859 június elsején, palestroi veresége után, látta, hogy egyetlen mentsége

hirtelen átkelni a Ticinon ; ezért azt a parancsot adta ki : *«sich rückwärts zu koncentrieren.»*

A ∿ különben régi katonai kifejezés. BÜCHMANN már 1813-ból idézi.

Politik der freien Hand.

Schleinitz.

A. G. SCHLEINITZ porosz miniszter (* 1807.,†1885.) használta e kifejezést 1859-ben a francia-osztrák háborúra vonatkozólag. (V. ö. *Politik der gebundenen Marschroute.)*

A chlumi köd.

Gróf Clam-Gallas.

A königgrätzi csata (1866 július 3.) egyik döntő eseménye volt, hogy Frigyes porosz trónörökös Chlum falut hirtelen elfoglalta az osztrákoktól. A falut GRÓF CLAM-GALLAS EDUÁRD lovassági tábornok (* 1805., † 1891.) védte, s a csúfos vereség után azzal mentegetőzött, hogy a nagy ködben nem vehették észre a poroszok közeledtét. CLAM-GALLAS e védekezéssel élt a hadi törvényszék előtt is, mely aztán fölmentette. A ∿ azonnal szálló ígévé lett, s az osztrák katonai gyámoltalanság emléke marad.

Már Benedek fővezér is említi a császárhoz Hohenmautból július 4-én hajnali három órakor küldött jelentésében, hogy az ellenség azért fészkelhette magát Chlumba észrevétlenül, mert az esős idő a puskaporfüstöt lenyomva tartotta, s e miatt nem lehetett tisztán látni. 1866-ban, Bécsben egy *Der Nebel von Chlum* című füzet is jelent meg, mely CLAM-GALLAS tábornokot katonai szempontból védi.

A königgrätzi csatát a porosz iskolamesterek nyerték meg.

Peschel.

O. PESCHEL lipcsei földrajztudós (* 1826.,† 1875.) írta *Ausland* című lapjának 1866 július 17-iki számába,

hogy a háborúk eldöntője a népoktatás; tehát a csehországi hadjárat első felében a porosz iskolamesterek legyőzték az osztrák iskolamestereket. Ebből keletkezett a ∿.

BISMARCK herceg (* 1815., † 1898.) számos szálló ígéje közül nálunk is járatos egynehány. Ilyen

Bismarck.

az ujságíró pályatévesztett ember.

1862 november 10-én mondotta Rügen sziget küldöttsége előtt, de nem egészen így, hanem: [«Az ellenzéki sajtó... többnyire zsidók és elégületlenek, hivatásukat *(Lebensberuf)* tévesztett emberek kezében van.»]

Lügt wie telegrafiert.

[Úgy hazudik, mintha csak telegrafálna.]

E célzást a sajtóra 1869 februárius 13-án tette BISMARCK az urak házában.

Híres szálló ígéje, a

Canossába nem megyünk

(nach Canossa gehen wir nicht.)

1872 május 13-án a német birodalmi gyűlésben mondott beszédéből való.

Arra vonatkozik, hogy IV. Henrik német császár 1077 januárius 25-től 28-ig Canossa modenai várban végezte el a VII. Gergely pápától reá mért vezeklést.

I. Vilmos.

I. VILMOS német császár (* 1797., porosz király 1861., német császár 1871., † 1888.) írta feleségének, Augusztának, a sedani győzelem napján (1871 szep-

tember 2.) «*Welche eine Wendung durch Gottes Führung*»; mi magyarok azonban mindig így idézzük:

Welche Wendung durch Gottes Fügung!

[Mily fordulat, isten rendelkezéséből!]

Ignorabimus. *Du Bois-Reymond.*

[Soha sem fogjuk tudni.]

E. Du. Bois-Reymond, a híres német physiologus (* 1818., † 1896.) a *Természet megismerésének határairól* című, 1872-ben, Lipcsében tartott előadásának utolsó szava. Mint tudományos lemondás kifejezése, járja *‚ignoramus'* (nem tudjuk) alakban is.

R. Wirchow, a híres német anthropologus és politikus (* 1821.) szálló ígéjének tartják a

kultúrharc *Wirchow.*

(Kulturkampf)

kifejezést. Először a haladópárt 1873-iki választási programmjában használta és később (1876.) magáénak is vallotta. De Lassalle, a német szociáldemokrataság megalapítója (* 1825.,† 1864.) már 1858-ban írta *Gotthold Ephraim Lessing* című kritikai értekezésének végén. (V. ö. Büchmann, 581. l.)

Alles ist gerettet! *Landsteiner.*

(Mindent megmentettek!)

mondta Ferenc József császárnak Landsteiner bécsi rendőrtanácsos 1881 december 8-án este, mikor a bécsi körúti szinház leégett és vagy négyszáz ember veszett a tűzbe, de a szerencsétlenség nagyságát a hivatalosok nem is gyanították.

LENGYELEK ÉS OROSZOK.

Rendesen franciául idézzük és ADOLPHE THIERSnek (* 1797., † 1877.) tulajdonítjuk ezt a közjogi igazságot:

Zamoiski. **Le roi règne et ne gouverne pas.**

[A király uralkodik, de nem kormányoz.]

BÜCHMANN *Geflügelte Worte*ja szerint (20-ik kiadás, 493. l.) azonban JAN ZAMOISKI († 1605.) mondta először a lengyel országgyűlésen, deákul: «*Rex regnat sed non gubernat.*» THIERS valóban sokszor írta franciául a harmincas években, a *National* című francia lapban.

Węgier Polak[1]) dwa bratanki
Tak do szabli, tak do szklanki.

SZÁDECZKY LAJOS szíves közlése szerint, a régi magyar-lengyel barátságnak népies eredetű históriás éneke ez a nálunk is gyakran idézett két sor. Mikor 1880 október 17-én Marosvásárhelytt leleplezték Bem szobrát, jelen volt a lengyel ifjúság küldöttsége is; s ez alkalommal sokat énekelték a ∿ következő, SZÁDECZKY LAJOStól eredő fordítását:

Magyar és lengyel jó barát[2])
Karddal s pohár közt egyaránt
Vitéz, bátor mind a kettő
Áldd meg őket, óh teremtő!

A ‚Kossuth Lajos azt üzente' nótájára énekelték rögtönözve. Saját melódiáját már nem ismerik a lengyelek sem.

---

[1]) Csak mi magyarok idézzük így, mert a lengyeleknél *Polak Węgier* a sorrend.

[2]) Az eredetiben: ‚két (azaz magyarosan: egy) testvér'.

Nie pozwolam *Sicinski.*

(nem egyezem belé)

volt a lengyel országgyűlésnek *‚veto'*-ja, melylyel minden tagnak jogában állt a határozatot megakadályozni. Szádeczky Lajos *Báthory István lengyel királylyá választása* című munkájában (Budapest, 1887; 15. l.) e szálló íge eredetéről a következőket írja: »A hirhedtté vált *nie pozwolam*ot (nem egyezem belé) 1652-ben használta először egy litván követ (Sicinski nevű) a lengyel országgyűlésen és pedig Sándor lengyel király 1505-iki törvényére hivatkozva, melyben minden új törvény hozatala a tanácsurak (főrendek) és az országgyűlési követek *közös megegyezésének* van fentartva. E szó *(communis consensus)* hamis értelmezéséből támadt a lengyel történelem lidérce: a *liberum veto*. A lengyeleknél a betű megölte a szellemet, a rossz példa ragadt s 1662-től 1762-ig, éppen egy század folyamán, 19 országgyűlést akasztott meg egy-egy ember tiltakozása.«

Potemkin falvai.

A politikai szemfényvesztést szokták így nevezni ama koholt anekdota révén, hogy midőn II. Katalin cárnő 1787-ben meglátogatta a nem rég meghódított krimi félszigetet, Potemkin herceg (* 1736., † 1791.) a kietlen sivatagban vászonra és deszkára festett falvakat, kastélyokat, tornyokat állított fel, hogy a felséges asszony mindenütt életet és jóllétet lásson. V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

Finis Poloniae!

[Vége Lengyelországnak!]

Kosciuskonak, a lengyel szabadsághősnek (* 1746., † 1817.) tulajdonított mondás. 1794 október 10-én szólt

volna így a maciejowicei ütközet után, mikor megsebesült és orosz fogságba jutott. Kosciusko 1803 október 31-én Párisban Louis Philippe Ségur grófhoz irott levelében indulatosan tiltakozik az ellen, hogy ő a ~-t valaha mondta volna. [«Csak a tudatlanság vagy a rosszakarat foghatta ezt rám» úgymond. És tovább: «... mi a haza hű harcosai halandók vagyunk, de Lengyelország halhatatlan. Senkinek sem szabad tehát a gyalázatos *Finis Poloniae*t emlegetni.»

Jeszcze Polska nie zginela

(Nincs még oda Lengyelország [1])

a Dombrowski-induló első sora. Mintegy válasz a *‚finis Poloniae'*-ra. Szerzője ismeretlen. Először az a lengyel légió énekelte, melyet Dombrowski János Henrik tábornok Bonaparte alatt 1796-ban Olaszországban gyűjtött.

Radeckij.

A Sibka-szorosban minden csendes.

Vaszilij Vereschágin (* 1842.) az orosz képíró e címet adta a Sibka-szorosbeli téli harcok (1877—78) egy epizódját ábrázoló hármas képének. A képeken egy őrtálló orosz katonát látni, amint a hó egyre jobban belepi, s végül már csak a szuronyának a hegye látszik ki a fehér szemfödél alól. E képsorozat Budapesten is látható volt a nyolcvanas évek végén; de a *Vasárnapi Ujság* már 1879-ben közölte mását s címe azonnal szálló ige lett nálunk. Más nemzet nem emlegeti. Mi többnyire akkor használjuk, mikor valamely mozgalmat erőszakkal elfojtottak és a zajra hirtelen némaság következett.

---

[1]) Harmincasévekbeli fordítás. THALY KÁLMÁN fordítása szerint (1861): «Nincs még veszve Lengyelország.»

Verescságin — mint maga írja nekem Moszkvában, 1897. március 6-án kelt levelében — Radeckij orosz tábornokra, a sibkaszorosbeli hadállások komandánsára célozott e kegyetlen gúnyú ígével. «Radeckij tábornok szokta így végezni a hadsereg fővezéréhez intézett jelentéseit: «A Sibkaszorosban minden csendes.» — A katonák százával, ezrével fagytak meg, de a derék tábornok, ki különben mindig kártyázott, úgy vélekedett, hogy a Sibka-szorosban minden csendes.» — A szálló ige szerzője tehát Radeckij tábornok.

III.

MAGYAR IRODALOM.

Kevés nemzetnek van módjában saját nyelvén írott oly régi szálló ígéket emlegetni, mint a magyarnak. Legrégibb és legnevezetesebb nyelvemlékünk, a XIII. századbeli (1228 előtt írott) *Halotti Beszéd és Könyörgés* több töredéke és kifejezése szájrul szájra jár. Igen gyakran emlegetett szálló íge első két mondata:

Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc, ÿsa pur es chomuv vogmuc.

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Látjátok, feleim, szömtökkel, mik vagymok! Isá por és hamuv vagymok!)

A ‚por és hamu' bibliai kifejezés: *‚pulvis et cinis.'* (Móz. 1, 18. 27.)

Szálló íge a 7-ik sorban levő

halalnec halaláál holz

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Halálnek halálával holsz.)

Bibliai kifejezés: *‚morte morieris.'* (Móz. 1, 2, 17.)

és a 27-ik sorból a halotti könyörgés kezdete:

Scerelmes bratÿm

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Szerelmes brátim.)

Mindez idézeteket soha sem öltöztetjük át a mai nyelvre, sőt ügyekszünk mentől jobban ragaszkodni a

kézirat betűjéhez, mert az ódonságban bizonyos húmoros zamatot keresünk. (V. ö. *‚magnum aldumas'.)* Nem törődünk azzal sem, mikor mulató cimborákat *‚szerelmes brátim'*-nak szólítunk, hogy a szláv *‚bratým'* értelme itt még nem *‚amici'*, hanem *‚fratres' :* ‚testvéreim, atyámfia, feleim.'

Emlékezzünk régiekről.

Csáti Demeter.

Legrégibb históriás verseink egyikének, az *Ének Pannonia megvételéről* néven ismert nyelvemléknek első sora. Ezt már nem idézzük betű szerint: ***Emlékezzenk régiekrel.*** A ∽ az 1867 május 15-én alakult Magyar Történelmi Társulat jelmondata.

Az *Ének Pannonia megvételéről* nyilván a XVI. század első felében készült, s ha csakugyan hozzá tartozik egy külön felmaradt verstöredék, akkor CSÁTI DEMETER volt a szerzője, ki a Szilágyságban írta, «mikor nagy bú vala Magyarországban.» (Talán a mohácsi vész után.) CSÁTIról tudjuk, hogy 1502/3-ban a krakói egyetem hallgatója volt. A versnek némely részleteit (alliterációs sorok : Kelem földén a Dunán elkelének, Az Csekén ők csekének, Az Tetemben el-feltétetének, Érden ők sokat értének) ARANY JÁNOS szerint *(A magyar nemzeti versidomról)* régibb szöveg maradványai. Eredeti kézirata lappang. A múlt század vége felé másolta le Subich itélőtáblai bíró s e másolatból ismerte meg a verset PRAY GYÖRGY, ki 1774-ben említi először. RÉVAI MIKLÓS tette közzé az *Elegyes Versek* mellé adott *Régiségek* között 1787-ben.

Kálvinista Róma.

Debrecennek e nem rég még gúnyos, ma már protestáns részről is komolyan használt elnevezését KARDOS ALBERT összefüggőnek véli Melius (Horhi Juhász) Péter reformátor (* 1515., † 1572.) *‚Péter pápa'* csúfnevével, mely ma is él mint

kálvinista pápa.

Dávid Ferenc ?

«Kétségtelen,» írja nekem KARDOS ALBERT, «hogy a ‚*Péter pápa*' gúnyos elnevezés az unitáriusoktól ered, talán magától Dávid Ferenctől, aki annyi harcot állott Melius Péterrel. A *Disputatio Debrecinensis, comoedia válaszutina illustrata,* ez a drámai formába foglalt vita vagy gúnyirat, melyet Jakab Elek tett közzé egy XVIII. századbeli kéziratból a Petőfi-Társaság *Koszorú*jának 1879. évfolyamában, folyton *Péter pápá*nak említi Meliust, sőt a körülötte levő kálvinista papokat is r. kath. egyházi címekkel csúfolja, nevezvén az egyiket *Cardinal* Györgynek, a másikat *Vicarius* Pálnak, sőt még szolgáját is a katholikus *diaconus*ból készült *Dékány* néven szerepelteti. — Az unitáriusoknak általán leghasználtabb fegyverük volt a központosítottabb egyházszervezetben élő ev. reformátusok ellen az, hogy pápistáknak tüntették fel őket. Igy szintén pápának tüntették fel a XVI. század vége felé a dunántúli terjeszkedésüknek ellentálló Weresmarthy Illyés szuperintendenst, aki uralomvágyra és szervezőtehetségre nézve csakugyan hasonlított is Melius Péterhez. A *kálvinista Róma* szoros kapcsolatban nincs a *Péter pápá*val, mert a válaszúti komédia a XVI. században keletkezhetett ugyan, de rejtekben maradt és az erdélyi unitáriusok körén túl alig volt ismeretes. — Mindenesetre figyelembe veendő a drámának a következő helye: «Én ki vagyok Péter pápa, az római Damásus papnak főpapja, az Szentháromságnak alázatos szolgája, Felföldi és Alföldi papoknak kegyelmes ura és Püspökje, itt Debretzenben *a római széknek* Helytartója.» Annyi bizonyos, hogy a *kálvinista Róma*t kezdetben gúnyból kapták fel és hogy nem kálvinisták közzül indult világgá. Géresi Kálmán szerint még az ő gyermekkorában is gúnyos mellékíze volt a kifejezésnek; az öreg Lugossy József soha sem hallhatta bosszúság nélkül. Géresi Kálmán a korra nézve azt véli és e véleményében osztozik Balogh Ferenc theologiai tanár, a kollégyiom történetírója is, hogy minden valószínűség szerint a múlt században keletkezhetett a ∾, mikor Debrecen igazán minden volt a magyar protestantizmusnak, mikor a város a híres Domonkos főbírósága alatt egyszerre küzdött a nagyváradi püspökség, a helytartótanács, a Ratio Educationis stb. ellen, hogy kollégyiomát sértetlen autonomiájában megtarthassa. Több értekezésemben én kapcsoltam össze a Péter pápa, illetve Melius Péter nevét a ∾-val; s meggyőződésem most is az, hogy ha a ∾ talán kétszáz évvel később is került forgalomba, mégis

neki tulajdonítható, hogy ez a szálló íge támadhatott Debrecenről.»

Ilosvai Selymes Péter 1574-ben megjelent *Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles tselekedeteiről és bajnokságáról való históriájából* idézzük néha, Arany János kölcsönzése révén *(Toldi estéje)*, a fenyegetést, melyet az öreg Toldi Nagy Lajoshoz intézett, minekutánna az apródok megcsúfolták:

(Király!) ha nem nézném vitézi voltomat, *Ilosvai.*
Majd fejedhez verném héttolú botomat:

Máskor megfeddenéd apró kölkeidet,
Meg ne csúfolnájak vitéz vén fejemet.

Rendszerint tréfás fenyegetés gyanánt emlegetjük. A ‚héttollú bot' mint azt Ponori Thewrewk Emil az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben (I. k. 41. l.) kétségtelenül bebizonyította, hétfokú, hétgerezdű buzogány; vagyis itt a ‚toll' az olasz *penna* mesterszó egyszerű fordítása.

Tsak nem me'nyi Magyar vagyon, meg a'nyi módon ír. *Geleji Katona.*

Geleji Katona István (* 1589., † 1649.) mondja ezt a Gyulafehérvárt 1645-ben nyomtatott *Titkok Titka* után függesztett *Magyar Grammatikácska* előljáró beszédében «a kegyes olvasóhoz».

Gyöngyösi István (* 1620. † 1704.) egykor oly kedvelt verseiből nem maradt meg szálló íge gyanánt egyéb az először 1664-ben Kassán megjelent *Marsal társalkodó Muranyi Venus* csonka

murányi Vénus *Gyöngyösi István.*

címénél; rajta Széchy Máriát (* 1611 körül, † 1679.) értjük.

Ismeretes a régi anekdota, mely szerint Széchy Mária egyszer így szólította meg az öregedő Gyöngyösit: «Kend már nem Gyöngyösi, hanem Göröngyösi.» — «Nagyságod sem ám a murányi Vénus már, hanem a murányi vén hús.» Hol van ennek régi nyoma?

Czeglédi István.

Fűzfa poéta.

Ezt a kifejezést CZEGLÉDI ISTVÁN prédikátor (* 1620., † 1671.) *Redivivus Japhetke* című, Kassán, 1669-ben megjelent vitatkozó iratában (13. l.) találjuk elsőben:

«A jesuitáknac proprium-joc efféle embertelenkedés, hogy tűlőc fűz-fa poeta modgyára ki-gondolt versek bizonyságok.» — De nem bizonyos: CZEGLÉDI házasította-é össze elsőben a fűzfát meg a poétát. A fűzfának nyelvünkben mindig megvolt, haszontalan, hitvány, alávaló, erőtlen, lágy mellékjelentése. Van fűzfa katona, fűzfa diák, fűzfa alma (silány fajtájú, ízetlen alma) és már DECSI is említ adagiumaiban (1598) «fűzfából faragott verset.» Ugyancsak régi közmondás: ‚Fűzfa hegedűhöz nád vonó illendő'. A XVII. század vitázó irataiban gyakori kifejezés a ‚fűzfa logikus, fűzfa distinctio' stb. E kicsinylő jelző eredetét nem tudjuk; csak találgatás, hogy a fűzfának kevéshasznú fája adta ezt a mellékértelmet.

Karancsi György.

Karancsi betűk.

A könyvnyomtató műhelyekben nevezik így az igen kopott betűket. De nem azért, mert volna valami «*karancs* (kar-am-cs) elavult szó, egy a *karamzsál, karamzsol* szók *karamzs* törzsökével, s jelent dörzsölés, körmölés által megkopott testet», mint CZUCZOR-FOGARASI akadémiai szótára állítja. Olyan magyar szó nincs. De volt Debrecen városának 1662-től 1675-ig egy KARANCSI GYÖRGY nevű könyvnyomtatója, kiről BOD PÉTER az *Erdélyi Fénik*sben azt írja: «Ennek nyomtatása elsőben igen szép volt; de a' Betűk el-kopván 's meg nem ujjíttatván, azután igen dísztelen lett. Melyre nézve közbeszéddé vált: KARANTSI BETŰ, azaz kopott, rút.»

Nyilván XVII. századbeli a következő borének, melynek egyes sorai ma is közkeletű szálló ígék:

K . . . az annya rossz embernek,
Egy szó úgy mint száz!
A ki minket hátunk megett,
Nem szemben gyaláz!
Olybá tartom rosz embernek
Reám szóllását,
Mint szemeten gubás ebnek
Az ugatását.
Hát koptassák a nyelveket
Haszontalanúl,
Engem sem hágy én Istenem
Gyámoltalanúl!
Ökör iszik kelve, ember barátságért,
Jó bor e' gazda, jó szőlő hozta,
Az Úr Isten áldgya meg,
A' ki ezt kapálta,
A' ki ezt hozatta,
A, ki ezt megissza!
Iszsza már! Iszsza már!
Kend iszsza már![1])
Ez a' pohár bujdosik,
Illyen a barátság!
Kézrül kézre adatik,
Illyen a' barátság!
Nosza pajtás! tölts innom,
Illyen a barátság!
Fellyebb töltsed poharam,
Illyen a barátság!
Illyen, illyen, illyen az,
Illyen a' barátság![2])
Edgyet tojik a' Fürjetske,
Rírom, rárom, rárom!
Rettye, ruttya, szénám rendem,
Rendem, rendem, rárom!
Sárga rigó, tarka túró
Rezes kalapátsot,
Bükfa nadrág, tüdős korka,
Mámoros kovátsot.
Komám asszony fére tsapta
Paszamántos kontyát,
Ölbe horgya Czigány aszszony
Sikéttő porontyát.
Fürödgyünk meg, Komám asszony!
Elég nagy a' kádja!
Hagyma, rapé, répa, retek
Legyen kamarába.
Jaj! be bolond ének, Pajtás!
Se füle se farka,

---

[1]) Szójáték: ‚kend is szamár.' [2]) Ma, rosszul értve és megváltoztatva a régi betűt, többnyire ‚éljen'-nek mondják, éneklik az ‚illyent'-t.

Kinek kinek tele légyen
Jó borral a marka.
Száz esztendős kan Verébnek,
Száz esztendős kan Verébnek,
Hátúl van a' farka,
Hátul van a' farka!
Veszszen el a' világ,
Maradgyon a' szőllő,
Melly kapálás nélkül
Légyen mindég termő!
Torkainkat nedvesí tse,
Az elménket élesí tse!
Hajts! hajts! hajts!
Egy itallal fel-is hajts!
Noszsza pajtás! Te-is hajts!
Vagyon egy fő város,
Mellynek neve Buda,
Buda mellett egy víz,
Mellynek neve Duna,
A' Dunában egy hal,
Mellynek neve Hartsa!
Egy más szeretőket[2])
Az Úr Isten tartsa!
Éllyenek azok, a' kik igazok,
A' kik nem azok, legyenek gazok!
Adgyon Isten minden jót,
Tele légyen mint a' pintze, mint' a bót,
Ne légyen a' ruhánkon semmi némű fólt,
Szolgállyon a Magyarnak Oláh és a' Tót!
Adjon Isten minden jót,
Bort, petsenyét, ótsó sót,
A' Lengyelnek sok borsót,
Ellenségnek koporsót!
Adjon Isten egésséget,
Magyarok köztt egygyességet,
Bort, petsenyét,[2]) **békességet,**
Szép, és jó feleséget.

E régi boréneket SZIRMAI ANTAL *Hungaria in Parabolis*ából adom betű szerint. Szórul szóra így van meg THALY KÁLMÁN *Vitézi énekek* gyűjteményében (II. k. 125. l.) és új helyesírással való átírás egy, a Nemzeti Múzeumban őrzött kézirathoz (oct. 74. LXII.) kötött ponyvanyomtatványból. THALY közlése így kezdődik: ‚A régi magyaroknak bortköszöntő szólások ily szavakkal végződött': azután motto gyanánt. *‚Vivat sincera sincerorum sinceritas.'* SZIRMAYnál: «... *propinandi formulae ... pro varietate temporum erant diversae: Vivant Hunni cum Croatis, arma Suae Majestatis. Vivat sincera sincerorum sinceritas!*» Erre aztán következik, folyó sorokba írva, a vers. Azt hiszem,

[1]) E helyett annak a nevét is szokták mondani, akinek az egészségére isznak.
[2]) Ma többnyire: ‚búzát'.

ez a két deák áldomástöredék nem tartozik együvé. Szerzőikről fogalmunk sincs. SZILÁDY ÁRON figyelmeztetett engemet, hogy a *‚Vivant Hunni cum Croatis‘*, stb. verses köszöntőhöz hasonló a *Rhythmus die divi Martini pronuntiatus* című középkori bordal következő (16-ik) szaka :

Io Io
Vos Germani, vos Hispani,
Vos Insubres, vos Britanni,
Bibite pro viribus

meg az ily kezdetű dal :

A, a, a, vivat Saxonia!
Vivat et Augustus,
Semper serenissimus,
A, a, a, vivat Saxonia!

Hogy a magyar bordal, mint nekem SZILÁDY ÁRON írja, «habarék és épen úgy van sok mindenféléből összetimporálva, mint a gyermekek verses mondókái és dalai» az kétségtelen ; bizonyítja az is, hogy számos töredéke benne van a SZERENCSEY GYÖRGY 1704-ig terjedő dalos könyvében levő borénekekben. (Közli THALY az id. mű 130—136. l.) Ez a bordal még az újabb időben is bővült toldalékkal ; a *‚Tele légyen mind a pince, mind a bolt,* sor után be szokták toldani a *‚Legyen úgy, mint régen volt‘* kezdetű dalt, mely a TERHES SÁMUEL rimaszombati református lelkipásztornak tulajdonított, e század elejéről való *‚Nem úgy van most, mint volt régen,* ismeretes versnek toldaléka.

Maróthi szerint.

Mikor a magyar ember valamely kétségtelen mathematekai igazságot akar bizonyítani, MARÓTHIra hivatkozik, ilyenformán beszélvén : ‚Harminc meg tíz, Maróthi szerint, negyven.‘ Ez a sokszor emlegetett tekintély MARÓTHI GYÖRGY (* 1714., † 1745.) debreceni professzor, kinek *Arithmetica vagy számvetésnek mestersége* című munkája valamikor nagyon elterjedt volt a protestáns iskolákban. Először Debrecenben, 1743-ban jelent meg és számos kiadást ért.

‚Maróthi'-ja a németeknek is van: Adam Ryse annabergi bánya-tisztviselő († 1559.), kinek arithmetikája 1523-ban, Erfurtban jelent meg. (Büchmann.) A németek is épp úgy hivatkoznak reá, mint mi Maróthira: *‚nach Adam Ryse.'* Gondoskodásunk, nyelvünk elnémetesedésének szomorú jele, hogy a derék magyar Maróthi helyett íróink olykor már Adam Ryset is emlegetik. (Lásd az *Ország-Világ* 1892 februárius 6-iki számában; szerencse, hogy az illető magyar-német még Ryse nevét sem tudta; így írja: «Ries Ádám.»)

Nyilván a XVIII. század első feléből való az a felemás magyar és deák, melyet anthologiákból, de főkép Szigligeti Ede *Liliomfi*jából (I. felv.) mindnyájan ismerünk és olykor idézünk is:

Meghalt feleségem,
Satis tarde quidem,
[bizony elég későn]
Oda reménységem
Debuisset pridem
[előbb kellett volna neki.]

Szirmay Antal *(Hungaria in Parabolis)* szintén közöl belőle egynéhány strófát:

Jó gazdasszony vala,
Multa dissipavit.
Be kár, hogy meghala!
Plura perpotavit.'

Az ő szép szemei,
Veluti bubonis,
Kegyes teikintéssi,
Sicut Pharaonis.

Szomszédim sirjatok,
Omnes collactentur,
Velem zokogjatok,
Mihi gratulentur.

Mikes Kelemen. Zágoni Mikes Kelemen (* 1690., † 1762.) *Török-országi Levelei*nek LX-ikában van a gyakorta emlegetett

én vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok.

Faludi Ferenc.

Fortuna szekerén okosan ülj.

Faludi Ferenc (* 1704., † 1779.) *A forgandó szerencse* című verse első szakának első sora és refrainje.

Valószínű, hogy 1750 előttről való, mert WAGNER FERENC *Phraseologiájának* 1750-iki, nagyszombati kiadásában a *‚Fortunae ne nimium * fidas‘*-nak következő egyértékűjét találjuk: ‚A‘ szerentse kerekén okossan űlly.‘ Ez a ∾-ből eredőnek látszik. FALUDI *Költeményes Maradványai* csak halála után, 1786-ban jelentek meg; a verset a költő jezsuita rendtársai kéziratban ismerhették.

Nyelvében él a nemzet.

Kétségtelen, hogy e gondolatot az a hatalmas visszahatás keltette a magyarságban, mely II. JÓZSEF császárnak 1784-iki, a német nyelvet hivatalossá tevő rendeletére támadt. E gondolat azonnal és erősen fejeződött ki a vármegyék tiltakozó feliratiban, különösen a trencséniben, mely azt hangoztatta, hogy «a magyar nyelv eltörlésével a nemzetnek is el fog veszni emléke; megszünik külön nemzet lenni.» (Lásd MARCZALI HENRIK: *Magyarország története II. József korában;* Budapest, 1885; II. k. 393. l.) Hogy azonban ki adta először a, gondolatnak ezt a tökéletes alakot: eddig nem sikerült kideritenem.

Legközelebb van a ∾-hez a francia *La langue, c'est la nation,* mely sokak szerint MONTESQUIEUTŐL (* 1689., † 1755.) ered. Összefüggést azonban alig van jogunk keresni a két mondás között. A ∾ közvetlen forrását többnyire BESSENYEI GYÖRGY és KÖLCSEY FERENC műveiben szokták keresni. Valóban mind a ketten nem egyszer fejezték ki a gondolatot, de *csak* a gondolatot. Például BESSENYEI a *Magyarság* füzetkében (név és hely nélkül, 1778; 7. l.) «Minden nemzet a maga nyelvérül ismertetik meg leginkább; — hogy neveznék az ollyan Nemzetet, melynek anya nyelve nem vólna? Se hogy, mitsoda szomoru el vettetett és gyalázatos sorsa lenne az egész Nemzetnek anya nyelv nélkül» stb. KÖLCSEY FERENC a *Magyar Játékszín*ben (1827.): «Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkűl gondolni nem lehet.» KISFALUDY SÁNDOR a *Himfy szerelmei* előszavában (4. kiad., I. k. 9. l.) ezt írta: «A nyelv lelke a nemzetnek.» KISFALUDY KÁROLY *A kérők* vígjátékában (I. felv.

8. szín) : «Nyelv teszi a nemzetet.» Gróf Széchenyi István a *Hitel* (1830.) Bevezetésében ezt írta : «Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg ez fenmarad, a nemzet is él.» Arany János *Egressy Gábornak* című költeményében (1850.) így énekel :

Félre, kis hitűek, félre! nem veszett el —
Élni fog nyelvében, élni művészettel
Még soká e nemzet!

Kocsi Sebestyén István ?

Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

Ezt az igen sokat emlegetett szálló ígénket, melyet a külföld [1]) is kölcsön vett tőlünk, olykor Mikes Kelemennek, sőt néha még Brassai Sámuelnek is tulajdonítják, persze alaptalanúl. Szilády Áron, magánközlése szerint, egy régi debreceni professzor mondásának hallotta ezt a népszerű ígét, mielőtt Brassai használta volna. Kardos Albert szintén azt hiszi, hogy ez a szálló ige a debreceni kollégyiomból kelhetett szárnyra. Balogh ferenc theológiai professzor, a kollégyiom történetírója, a következő valószínű magyarázatot adta róla Kardosnak : «Az arab nyelv 1792—1803 között fordul elő először a tárgyak között ; tanította Kocsi Sebestyén István (* 1761., † 1841.) professzor. A vizsgálatokra abban az időben a városi tanács el szokott küldeni két-két megbízottját, akik mintegy ellenőrzést gyakoroltak és tapasztalataikkal aztán be is számoltak a városi tanácsnak, a kollégyiom legfőbb patronusának. Ilyen alkalommal szólhatott bele valamelyik tanácsbeli az arab nyelvbe és erre tehette aztán a professzor azt a megjegyzést : ∾. (Kardos Albert közlése.)

Révai Miklós.

Nagyságos elme.

Gúnyos értelemben alkalmazzuk dilettánskodó nagyurakra ezt a kifejezést, mely Révai Miklóstól (* 1750., † 1807.) ered. *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* cím alatt adta ki ugyanis Révay 1787-ben Báró Orczy Lőrincz (* 1718., † 1789.) verseit és *Két nagy-*

[1]) JANCSÓ BENEDEKtől tudom, hogy bukaresti oláh írók használják, de az ‚arabus' helyett ‚törököt' említenek. Ez az adat szeget üt a fejembe. Hátha nem is tőlünk vették, hanem a hódoltság idejéből való török eredetű dolog ez?

ságos elmének költeményes szüleményei cím alatt 1789-ben BARCSAY ÁBRAHÁM (* 1742., † 1806.) és BÁRÓ ORCZY LŐRINC verseit.

A ~ azért tűnik föl furcsának, mert immár feledtük a nagyságos régi *‚gloriosus excellens'* értelmét s csak a ma már fűnek-fának adott ‚nagyságos' címre gondolunk.

Az unszoló jóbarátok,

Gyöngyössi János.

akik annyi rossz verseskönyv előszavában szolgálnak a szerző mentségéül, hogy a poémáit közre bocsátotta, minálunk először alkalmasint GYÖGYÖSSI JÁNOST, a múlt század végén oly népszerű leoninus-gyártót (* 1741., † 1818.) indították *Magyar verse*inek kiadására. (1790.) Az előljáró beszédben említi GYÖNGYÖSSI, hogy a versek kinyomtatására jóakarói, barátai őt «hol írással, hol szájjal régtőlfogva unszolni» meg nem szüntek.

Ez csakugyan igaz; nyoma van az 1781-iki *Pozsonyi Magyar Hírmondó*ban. Ma azonban ~ többnyire képzelt alakok, akiket a rossz poéták rossz lelkiismerete alkot meg és ízléstelensége emleget.

SZIRMAY ANTAL szerint (*Hungaria in Parabolis*, 20. l.) ERDŐDY LAJOS Szabolcs vármegye verselgető főbírája szerzője a híres *Teleki*-szójátékos versnek, mely arra vonatkozik, hogy gróf Teleki Sámuel főispánt 1790-ben, II. József halála után a bihariak rejiciálták, II. Lipót uralkodása alatt azonban közörvendezéssel fogadták:

Tavaly azt kiálták: Sámuel! *Te! Le! Ki!*
Nem lehet Fő Ispány, nintsenek *teleki!*
Már most e dologból, nézd el, mi *tele-ki!*
Tele ki* derülvén, Fő Ispány [1]) *Teleky.

Erdődy Lajos.

JÓKAI MÓR Teleki Lászlóra alkalmazta ezt a szójátékot. (*Forradalom alatt írt művei*, 193. l.)

[1]) Hiba *vicispány* helyett, mert a főispánt nem választják.

Édes Gergely.

Urak a papok.

Ez a mondás a béka brekegését másoló tréfás hangutánzások közül való. SZIRMAY ANTAL a *Hungaria in Parabolis* első kiadásának kéziratában (N. Múzeum) idézi a [mocsarakban magyarul kuruttyoló békákat ékesen imitáló hazai költőt] ÉDES GERGELYT (* 1763., † 1847.):

«Tőlletek én tartok, — de ti tóba lakók mit akartok
S mért rekeg a' vizeken népetek ollyan igen?
Erre a' nagy gondom, szavokat magyarázva kimondom;
Mégyek azért közelébb rusnya tavokhoz elébb.
Halgatom én őket, külön is lesem a' rekegőket
S a' mikor így fülelék, egy nagy öregre lelék.
Ez, ki közel maga vólt, *Urak a' Papok, a' Papok!* úgy szólt
Más felel: *Oh rak rak! rakd ki, Papok az Urak!*»

A cenzor e leoninusok kinyomatását nem engedte meg. A töredékes idézet ÉDES GERGELY 1793-ban megjelent *Enyelgések avagy időt töltő Tréfás Versek* könyvéből való. A vers címe: *A' rekegő békákhoz: midönn Martonosonn laktomban magános kertembe miatok nem alhattam-vólna. 1788. Szűz Hav. a' tó mellett.* SZIRMAY megmásította az utolsó sort, mely így szól: «Más felel: Oh rak! rak! rakd-ki; beh korhely Urak!» ÉDES GERGELY könyve második (1803-iki) kiadásában maga is akként változtatta meg: «Oh rak! rak! rakd ki, derék Papp Urak!»

Kónyi János.

Elmefuttatás.

KÓNYI JÁNOS strázsamester, «a nemes magyar hazának együgyű hadi szolgája», a *Demokritus* szerzője, 1792-ben Budán *Elmefuttatások* címmel két tündérmesét adott ki. Innen az ∿ kifejezés, melyet húmoros elmélkedések, tréfás fejtegetések megjelölésére használunk. (V. ö. BEÖTHY ZSOLT: *A szépprózai elbeszélés története*, Budapest, 1887; II. k. 118. l.)

Aszalay János.

Minden lépés egy botlás.

E címen fordította le ASZALAY JÁNOS FR. L. SCHRÖDER *Irrthum auf allen Ecken* GOLDSMITH angol eredetije után átdolgozott vígjátékát, mely 1795-ben került először színre Budán, s még azután is kedvelt darab volt *Bohó Misi de Hájas* cím alatt.

‚Bohó Misi' aztán a ponyvairodalomban a német Till Eulenspiegelnek megfelelő alakká vált. (KÓNYI JÁNOS *Demokritus*ában [1785—86.] ‚Tillinkó' néven szerepelteti Till Eulenspiegelt.) A ‚Misi' a *‚deutscher Michel'* mása. Magyar Miska is. A magyar néphúmor alakjai közül, tudtommal, egy sem visel ‚Mihály'-ból eredt nevet. Alkalmasint a ‚Bolond Istók' és a ‚Magyar Miska' szándékos vagy akaratlan összeelegyítéséből alkotta meg FRANKENBURG ADOLF (* 1811., † 1884.) a *Bolond Miskát*, melyet először 1858-ban használt a *Bolond Miska Naptár*ában. Az igen népszerűvé vált ‚Bolond Miska' nevet TÓTH KÁLMÁN 1860 junius 4-én megindított humorisztikus hetilapjának címéül választotta.

Uraim, nem tudunk magyarul!

Révai Miklós.

Állítólag ezt mondotta RÉVAI MIKLÓS 1802-ben, mikor elfoglalta a magyar nyelv tanítószékét a pesti egyetemen; és pedig deákul mondotta: «*Nescimus hungarice loqui.*»

Említi ezt TOLDY FERENC ama beszédében, melyet 1861 julius 13-án mondott, mikor egyetemi professzorkodását megkezdette; és HUNFALVY PÁL *Nyelvtudomány és nyelvtanítás* című füzetében (58. l.). CSAPLÁR BENEDEK szíves közlése szerint azonban RÉVAY az ∾-t nem beköszöntőjében mondotta, hanem később, egyik előadásán. A jelenvolt SZEMERE PÁL szerint e kijelentésnek roppant hatása volt. HUNFALVY SZEMERÉTŐL hallotta ez adatot, de nem egészen pontosan írta le. BÁNÓCZI JÓZSEF Révai-életrajza szerint így kezdte a tudós: «Nem tudunk magyarul. Mert úgy beszélni magyarul, mint közönségesen beszélünk legtöbben, nem érdemli meg a tudás nevezetét.»

BERZSENYI DÁNIEL (* 1776., † 1836.) *A magyarokhoz* ódájából (1796.) szálló ígék: az első szak egészen:

Berzsenyi Dániel.

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Berzsenyi Dániel.

A 8-ik szak 3-ik és 4-ik sorából

Igy minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs.

A 9-ik szak első sora:

Mi a magyar most? — Rút sybaríta váz.

A 13-ik szak 2-ik sora:

Forgó viszontság járma alatt nyögünk.

A felkölt nemességhez (a szombathelyi táborban 1797.,) 15-ik és 16-ik sora a sokat emlegetett.

Csak sast nemzenek a sasok
S nem szül gyáva nyulat Núbia párduca.

V. ö. HORATIUS: *Drusi Laudes (Carm., 4, 4)*:

«Fortes creantur fortibus: et bonis
Est in iuvencis, est in equis, patrum
Virtus, neque imbellem feroces
Progenerant aquilae columbam.»

BERZSENYI *Felsőbüki Nagy Pálhoz az országgyűlés alatt 1807* című ódájának (v. ö. e mű 68. l.) 3-ik szaka az

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

V. ö. HORATIUS: *Ad Censorinum (Carm., 4, 8, 28)*: *«Dignum laude virum Musa vetat mori»* és *Carm. 3, 2, 21*: *«Virtus, recludens immeritis mori coelum.»* A ∽ olvasható BERZSENYI DÁNIEL sírkövén a niklai temetőben és Kossuth Lajos hímzett fehér selyem szemfödelén, melyet Sipos Jánosné és leánya dr. Tompa Istvánné készítettek Csernátfalván.

Berzsenyi Dániel 1811-ben írott *Életphilosophia* című versének utolsó szakában van ez a sor

Minden kornak van istene.

Mikor egyszer a Kossuth *Pesti Hirlap*ja ezzel a szálló ígével élt, Havas József helytartó-tanácsos, a cenzor, így változtatta meg: «Minden kornak van szelleme.» Kossuth felvilágosította őt, hogy ez a mondat Berzsenyiből való idézet. Ekkor Havas ráírta a cenzurális ívre: «Mivel Berzsenyi mondta, megmaradhat az isten.» (*Szellemesség kincstára*, összeállították többen, Budapest, 1893; 139. l.)

Csokonai Vitéz Mihály (* 1773., † 1805.) szálló ígéi: *A reményhez (Lilla,* III., 48.) vers első szakának két első sora:

Földiekkel játszó
Égi tünemény.

Csokonai Vitéz Mihály.

Épp ily népszerű a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz (Ódák,* I., 16.)

Drága kincsem galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.

És a nép ajkán is örökké él a *Szegény Zsuzsi a táborozáskor* (II., 18.):

Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.

A *Dorottya* I. könyvének.

(A hamut *mamu*nak, a szöszt *pösz*nek ejti)

sorából eredt az immár közmondásnak vélt szólás:

Oly vén, hogy a hamut is mamunak mondja.

Pálóczi Horváth Ádám.

Már siess hazádba vissza, vert seregem!
Nekem ez a muszka klíma nem, nem egem.

Igy, meghamisítva, szoktuk idézni az I. Napoléon korabeli ismeretes magyar induló kezdetét. A második sor arra vall, hogy ez a csúfolódó vers Napoléon oroszországi szerencsétlen hadjáratára (1812.) vonatkozik; holott ezt a gúnyos éneket (nótájával együtt) a bécsi békekötés után (1809 október 14.) írta PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM (* 1760., † 1819.) és az insurrectio dolgaira meg a manifestumra célozgat benne. A vers első szaka így szól:

Mars! siess hazádba vissza, kis seregem!
Ez a magyar klíma nekem nem, nem egem!
Ritka volt talán keményebb fergetegem,
Nincsen annyi fegyveresem, mint betegem.
Java, java táborom elvesztegetém,
Egynehány jó vezéremet eltemetém.
Ha van egy-két nyert, de véres ütközetem,
Mi nyereség, drága vérem? nem szeretem.

Lásd P. HORVÁTH ÁDÁM *Ó és új mintegy ötödfélszáz énekek* gyűjteményében, melyet a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őriznek. (M. Irod. 46. sz.)

Ugyane gyűjteményben van PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM egykor igen kedvelt *De mit töröm fejemet?* kezdetű nótája, melynek címe és refrainje a szótáraink-ban helytelenül közmondás gyanánt emlegetett

Búsuljon a ló, elég nagy a feje.

Kisfaludy Sándor.

KISFALUDY SÁNDOR (* 1772., † 1844.) *Csobánc* versének két első sora:

Ülj mellém a kandallóhoz!
Fel van szítva melege.

A *Tátika* (I., 28) töredéke:

Adja Isten, hogy a magyart
A fél világ uralja.

A *Dobozi Mihály és hitvese* kezdő sorai:

Gyermek-királyt s oly hadvezért,
Ki erején felül mer,
Ád az Isten haragjában
A nemzetnek, kit megver.

V. ö. *Salamon préd.*, 10, 13; «Jaj néked ország, kinek a te királyod gyermek.»

Hazafiság a nemzetiségnek.

A balatonfüredi régi, 1831 julius 3-án megnyílt színház KISFALUDY SÁNDORtól eredő fölirata.

Ez volt olvasható Molnár György budai, 1861 szeptember 14-én megnyílt népszínházának homlokán is.

Rímkovács.

Kováts József.

KOVÁTS JÓZSEF (* 1780., † 1890.) ev. ref. pap és pátkai tanító nevéből csinált szójáték.

KOVÁTS ugyanis híres volt a maga idejében mint verselő, s különösen virtuóz rímeit bámulták. Ilyen rímeket csinált

Mivel homlokomra Liza
Rózsakoszorút tászliza.

A jóízlésűek aztán e versfaragót ∾-nak nevezték el a *hírkovács* kaptájára csinált szóval. A ∾ ma is az erőltetve rímelők neve.

Hunnia nyög letiporva.
Sírnak a bús magyarok.

Csery Péter.

Az első magyar operából, RUZSICSKA JÓZSEF *Béla futása* című dalművéből való. (Színre került Kolozsvártt 1822.) Szövegét CSERY PÉTER (* 1778., † 1830.) írta KOTZEBUE után. (Megjelent a *Magyar theátrumi Almanák*ban, 1815.)

TERHES SÁMUEL rimaszombati református lelkipásztor (* 1783., † 1886.) e század elején kedvelt versíró volt és ő a szerzője két híres versnek, melynek egyike a

Terhes Sámuel.

Nem úgy van most, mint volt régen;
Nem az a nap süt az égen;
Nem úgy illatoz a virág,
Kétszínűvé lett a világ.

E hétszakos vers 4-ik szakának két első sora a sokat emlegetett

Átok fogta [1]) meg a magyart,
Mert az soha együtt nem tart.

TERHES SÁMUEL másik sokat emlegetett verse a

Megvirrad még valaha,
Nem lesz mindig éjtszaka.

TERHES SÁMUEL e költeményei nincsenek meg az ő több rendbéli verses köteteiben. Nyilván kéziratos dalgyűjtemények révén terjedtek szét elsőben. A *Nem úgy van most, mint volt régent* először alighanem a Sárospatakon 1826-ban megjelent *Régibb és újabb, részint érzékeny, részint víg, többnyire eredeti dalok gyűjteményében* nyomtatták ki. A szerzőséget illetőleg v. ö. a *Vasárnapi Ujság* 1866-iki folyamában TERHES SÁMUEL életrajzát.

KÖLCSEY FERENC (* 1790., † 1838.) Pécelen, 1814 augusztusában írta *A Rákos nymphájához* című versét, melynek vége felé van e szálló íge:

Kölcsey Ferenc.

De néked élni kell, oh hon
S örökre, mint tavasz, virúlni.

Csekén 1823 január 22-én írta a *Hymnust*, a cenzúrára való tekintettel ezt tevén címe alá: «a magyar nép zivataros századaiból.» Az *Isten áldd meg a magyart* nemzeti énekünk, mióta ERKEL FERENC (* 1810., † 1893.) zenét [2]) szerzett rá. Közös sorsa van legismertebb haza-

[1]) Legtöbbször így idézik: verte.

[2]) 1844-ben megnyerte vele a Nemzeti Színház húszaranyos pályázatát. Először 1844. julius 2-án énekelték a Nemzeti Színházban.

fias verseinkkel: csakis az első szakát tudja mindenki, a többi hét úgyszólván ismeretlen s csak a 6-iknak két sora szálló ige: *Kölcsey Ferenc.*

Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.

1823. február és április között írta KÖLCSEY *Vanitatum vanitas* versét, melynek két első sora szálló ige:

Itt az írás forgassátok
Érett észszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok,
Mit tanít bölcs Salamon.

A *Vanitatum vanitas* (hiúságok hiúsága) bibliai idézet. A Vulgatában *Eccl.* 1, 2: «*Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*»

A ma is nem egyszer emlegetett

magasra vívó szenvedelem

az 1830-ban írott *Zrínyi dala* 2-ik szakának 5-ik sorából való.

KÖLCSEY *Huszt* című, Csekén, 1831 december 29-én írott epigrammjának utolsó sora:

Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül.

Pozsonyban, 1833 június 14-én írta KÖLCSEY *Emléklapra* ezt a distichont:

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe s fiadnak
Hagyd örökül, ha kihúnysz: **A haza minden előtt.**

Az ifjú — én valék.

Ez a többnyire tréfásan használt szálló ige KÖLCSEYnek Berzsenyi Dánielről a Magyar Tudós-tár-

saság 1836 szeptember 11-iki ülésén tartott emlékbeszédének következő részéből ered:

«Az ifjú, tek. Társaság, az ifjú, a ki a nemzet nagy énekesét megitélni merész volt s a ki e merészséget oly felette drágán, Berzsenyi elhülésével fizette meg, — *ez az ifjú én valék.*»

KÖLCSEY bírálata Berzsenyi verseiről a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-iki kötetében jelent meg. Az elkeseredett Berzsenyi azonnal felelt rá, de személyeskedő válaszát a szerkesztőség nem adta ki. Berzsenyi 1825-ben átdolgozta ellenbírálatát s ekkor megjelent a folyóiratban.

KÖLCSEY FERENC szokta mondani:

Sujtásos nemzet vagyunk!

V. ö. CZUCZOR-FOGARASI: *A magyar nyelv szótára*, V. k. 919. l

KÖLCSEY adta Kazinczy Ferencnek a

szent öreg

nevet. Irja Bártfay Lászlóhoz Nagy-Károlyból 1831. szept. 20-án inzéett levelében.

A KISFALUDY KÁROLY (* 1788., † 1830.) *Mohács* elégiájából (1824.) járatos sok szálló íge közül a következőket említjük:

Kisfaludy Károly.

Hősvértől pirosult gyásztér! sóhajtva köszöntlek!
Dísztelen itt fekszik, deli termete összerutítva.
Fénytelen itt szúnyad s **kő se mutatja helyét.**
Szendergő porodat béke lebegje körül.
Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most.

Ugyanez elégia forrása a

szőke Duna

kifejezésnek:

S a Duna szőke vizén hány rabok usztak alá!

Már Gvadányi József írta *Nándorfehérvár megvétele* (Pozsony és Komárom, 1790) című, kevéssé ismert művében: «A szőke Duna hadi hajókkal be volt takarva.» (6.) Elnémetesedésünk jele az is, hogy az igaz és magyar *szőke Duna* helyett immár Budapesten is a hazug és bécsi *«schöne blaue* [?] *Donau»* emlegetik. Ez különben Johann Strausz egy keringőjének a címe és kölcsönzés a bajai születésű német költő: Karl Beck (* 1817., † 1879.) egy 1839-ben kiadott verséből. *Kisfaludy Károly*

Kisfaludy Károly 1828-ban írott dalának első két sora a

Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?

Iskolai könyveink a hangfestés jeles példája gyanánt gyakran idézik Kisfaludy Károly 2-ik gnómájának (1822.) e sorát: «Zúg, morog a zivatar, zajog a zord éjszaki szélvész.» A magyar nyelv onomatopoetikus ereje valóban összehasonlító tanulmányokra volna érdemes. A híres virgiliusi *«Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum»* bizony nem különb Vörösmarty «Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporták» soránál. Hát Arany János mily művészi magasságba emelte a hangfestést! Az ismeretes dolgok helyett itt csak a madáréneket másoló ama distichonokból említek egyet, melyeket Szirmay Antal idéz Édes Gergelyből a *Hungaria in Parabolis*ban.

Nemde nem éneke közt tseng a kis Fülemülének:
Gyüji! gyüji! gyüji tsak fütyre tanítalak itt!

Nagy István, Goethe *Faust*jának első fordítója beszélte nekem, hogy külföldi útjában egyszer német írókat dicsekedni hallott: mily csodálatos hangfestés Voss *Odysseia* fordításának e sora: *«Hurtig mit Donnergepolter entrollte der tückische Marmor.»* [1])

— Mit? szólt közbe a magyar vándor. Hallgassák csak meg, hogyan szól a mi régi poétánk muzsikája:

A buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt,
Sí-rí a klarinét, dobog a dobok apja gorombán.

[1]) A görög eredeti: αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής. V., 598.)

Mire nagyot ámult a németség. Ez az igen ismeretes idézet Csokonai *A békesség és a hadi érdem* című verséből való.

Fazekas Mihály (* 1766., † 1828.) egykor igen népszerű *Ludas Matyi* tréfás eposzából (1815.) való ez a ma is emlegetett hexameter:

Fazekas Mihály. **Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza,**

melylyel a költemény hőse Döbrögi földesurat fenyegeti meg.

Helmeczy Mihály (* 1792., † 1852.) alkotta, Czuczor-Fogarasi tanusága szerint (V. k. 826. l.), ezt a ma mindig tréfásan használatos szólást:

Helmeczy Mihály. **tönkre silányítani** (valakit, valamit).

Azt akarta kifejezni vele: ‚semmivé tenni.' — Mindnyájan tudjuk, hogy a merész nyelvújító Helmeczy Mihályra ezt a kadenciát faragták: «Helmeczy, ki a szókat elmetszi»; de mindmáig eldöntetlen, kitől ered ez a csúfolódás. Leghihetőbb, hogy Helmeczy saját dolgozótársától, a tréfás Nagy Ignáctól.

Jakab István (* 1798., † 1876.) író és zeneszerző műve az

Jakab István. **Ős Buda gyermeke, föl szaporán!**
Látod, a vész zászlója lobog!

a *Budai induló* című «harci dal», melynek ez első sorát tréfásan alkalmazva gyakran idézik. 1848 második felében írta. (V. ö. Káldy Gyula: *A szabadságharc dalai és indulói,* Budapest, 1895.)

Vörösmarty Mihály (* 1800., † 1855.) a következő szálló ígéket adta nekünk: *Vörösmarty Mihály.*

Kezdj buzgón s már sokra menél; halad, aki megindult:
Míg porban fetreng a henye, gyáva erő.

E gnómát, mely a horatiusi «*dimidium facti, qui coepit, habet*» (*Epist.* 1, 2) átírása, Gyulai Pál az ifjúkori kísérletek között adja.

Eljátszottad már kis játékidat.

A *Kis gyermek halálára* (1824) elégia első sora, melyet gyakran izetlenül alkalmaznak.

Vörösmarty ez elégiában Perczel Sándor egyik korán elhalt gyermekét, növendékeinek testvérét siratta el.

Ugyane költeményből való az

Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz többé reggeled.

A *Zalán futása* (1825.) első sora:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

A *magyar költő* (1827.) első sora:

Jár számkiüzötten az árva fiú.

Arany János paródiája (1859.): «Jár számkiüzötten az árva kölök.» (*Az új magyar költő.*)

Az *Eger* eposz (1828.)

Megnehezült az idők viharos járása fölötted,
Oh haza!

kezdetéből lett a szálló ige:

Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk.

Vörösmarty Mihály.

A régi magyar anekdota

szegény tatár!-ját

1830-ban használta föl VÖRÖSMARTY ama *Szép asszony* című versében, melyet KISFALUDY KÁROLYlyal művészi vetélkedésre kelve írt.

KISFALUDY KÁROLY ez alkalommal a *Bánkódó férj*et irta.

Az ősz bajnok (1830) utolsó versszakából alakult e szálló ige:

Másszor, úgy mond **e szent jelnek,**
Ha erőtök nem felel meg,
Békét hagyjatok.

SZÉP ILONKÁBÓL (1833.) szálló igék:

Éljen hát a hős vezér magzatja,
Addig éljen, míg a honnak él!

HORVÁTH MIHÁLY szerint (*Huszonöt év*, III. köt. 270. l.) ezt József nádor is mondta magára. István főherceg 1847-ben egy pohárköszöntőben idézte és leírhatatlan lelkesedést keltett. Érdekes ezzel összevetni SÁROSI GYULA *Arany trombitá*jában az ide vonatkozókat.

Vajh ki ő, és merre van hazája?

Fény nevére, áldás életére!

A hontalan (1835.) kezdete:

Járatlan útakon ki jársz
S keblet viharra, vészre társz,
Örömtől idegen,
Ki vagy te bánat embere?

ÁGAI ADOLF a *Borsszem Jankó*ban, mikor a hetvenes években Temesvár képviselőjévé a kevéssé ismert nevű Missichet választották, így travesztálta az utóbbi sort: «*Ki vagy te Bánát embere?*» Ez a tréfa helyi vonatkozásokban maig járja.

VÖRÖSMARTY a *Szózat*ot 1836-ban írta és először BAJZA *Auorá*jában adta ki, 1837-ben. E nemzeti énekünk is részese a KÖLCSEY-himnusz sorsának, mely szerint csakis az énekelt két szaka általánosan ismeretes. Szálló íge lett belőle a 6-ik szak két sora : *Vörösmarty Mihály.*

Megfogyva bár, de törve nem
Él nemzet e hazán.

És a 10-ik szak :

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százezrek ajakán.

A költő a szabadságharc leverése után döbbenve látta, mily hamar teljesedik a *Szózat* 11-ik és 12-ik szakának borús jóslata :

Vagy jőni fog, ha jőni kell
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.
S a sírt, hol nemzet sűlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny űl.

És nem engedte, hogy gyermekei ezt a két szakot szavalják. A *Szózat* zenéjét EGRESSY BÉNI (* 1814., † 1851.) szerzette és megnyerte vele a Nemzeti Színház 1843-iki pályázatát. Először a Nemzeti Színházban adták elő, 1843-ban.

Az úri hölgyhöz (1841.) első szakának minden sora szálló íge :

Fürtidben tengervészes éj,
Szemekkel, mint a csillagtűz;
Hol annyi gőg és annyi kéj,
Ki vagy te márványkeblü szűz?

Vörösmarty Mihály.

És a 3-ik szak első sora:

Nincs hát remény? nincs semmi kegyelem?

A *Fóti dal* (1842.) számos szálló íge forrása:

Fölfelé megy borban a gyöngy
Jól teszi.

Borban a bú, mint a gyermek.
Aluszik.

Bort megiszsza magyar ember,
Jól teszi.

A legelső magyar ember
A király.

Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Megfizetük mind, mivel csak
Tartozánk!

«E dalról az a közhiedelem, hogy Fóton készült Fáy András 1842-iki szüretje alatt», írja GYULAI PÁL *Vörösmarty összes munkái*ban a jegyzetek között. «A dolog nem épen úgy áll. A dal már készen volt, midőn Vörösmarty a szüretre kiment, hanem annyi igaz, hogy ott olvasta fel először barátjainak, kik nagy lelkesüléssel fogadták s «fóti dal»-nak keresztelték, mibe Vörösmarty szívesen beleegyezett. Fóton magának Vörösmartynak is volt egy darab szőleje, melyet ugyanakkor vett gr. Károlyi Istvántól, midőn Fáy András és Ferenczy, a szobrász, a magokét. A Vörösmarty, valamint a Ferenczy szőlejét is később Fáy András váltotta magához. A Fáy fóti szüretjei híresek voltak. A szíves házi gazda majdnem egész 1848-ig mindig megtartotta a szüreti lakomát. Számos író, művész, publicista rándult ki ide Pestről, Fáynak részint barátjai, részint tisztelői. Ha Pesten volt, Deák Ferenc is megjelent e szüreteken; 1842-ben épen Vörösmartyval ment ki. Vörösmarty legrégibb vendége volt a fóti szüretnek s alig volt valahol jobb kedve, mint itt. Ebéd alatt és után egymást érte a szellemes toaszt, tréfa és adoma. Néha a költők közül valamelyik még eddig meg nem jelent művét szavalta el. Este felé a lobogó tüzek mellett foglalt helyet a társaság. A dal, leginkább népdalok éneklése, ritkán hiányzott. Vörösmarty ilyenkor el-eldalolta a *Bort ittam én, boros vagyok* kezdetű népdalt. Barátjai gyakran mondották, ideje volna már, hogy ő írjon egy szép bordalt s azt énekelje. Toldy sajnálkozott, hogy a magyar műköltészet lyrájában még mindig hiányzik az úgynevezett *geselliges Lied*, a műveltebb víg társaságok dala. Vörösmarty a jövő szüretre igért is ily dalt, de egyik év után a másik után mult s a várt dal még mindig nem készült el. 1842-ben csakugyan beváltotta igéretét s a *Fóti dal* lőn a fóti szüretek kedvenc dala, melyhez Thern Károly még azon évben dallamot írt.» — [VÖRÖSMARTY a dalt október 5-én olvasta föl.]

A gróf Dessewffy Aurél halálára (1872. febr. 9.) írott distichonokból való e kérdés: *Vörösmarty Mihály.*

Nem veszténk-e nagyot?

A merengőhöz (1842.) két szálló ige forrása:

Hová merült el szép szemed világa?
Ábrándozás az élet megrontója.[1])

Vörösmarty e költeményét leendő feleségéhez, Csajághy Laurához (* 1816., † 1881.) írta. Esküvőjük 1843 május 9-én volt Pesten.

A *Ha férfi lelkedet egy hölgyre föltevéd* kezdetű bordal Vörösmarty *Czilley és a Hunyadiak* című szomorújátékából való. (Színre került a Nemzeti Színházban 1844 január 18-án; mindössze kétszer adták.) Ez, a versek közé *Keserű pohár* címen került dal refrainje a

Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll,
Eloszlik, mint a buborék
S marad, mint volt, a puszta lég.

Ugyane költemény utolsó szakából való e két sor:

Gondolj merészet és nagyot
És tedd rá éltedet.

A gyakorta emlegetett

Arad el nem marad

kifejezés forrását alkalmasint Vörösmartyban kell keresnünk. *Jó bor* című verse (1845.) 2-ik szakának végén vannak e sorok:

«Éljen! ki hátra nem marad!
Virulj fel, ifju szép Arad!»

---

[1]) «Nem szeretem az ábrándozást», írja Kölcsey Ferenc a *Parainesis*ben 1837., *Athenaeum.)*

Vörösmarty Mihály.

Vagy a már meglevő ⌒-ra tett ebben célzást a költő? Kiderítendő dolog.

Kevesen tudják, hogy a tréfás beszédben oly gyakran emlegetett

nyomorfi

Vörösmartytól ered. *Lear*-fordításában (1850.) ezt adja Shakspere [1]) *‚wretch'* szavának legyértékesei gyanánt (III. felv. 4-ik szín):

Lear.

...Ó ti meztelenek,
Szegény ***nyomorfiak,*** bár merre vagytok.
(Poor naked wretches, whereso'er you are.)

A Vörösmarty hattyúdalának tartott *Vén cigány* (1853.) borének szálló ígéi: a kezdet:

Húzd rá cigány, megittad az árát,

a refrain első sora:

Húzd, ki tudja, meddig húzhatod.

A 6-ik szakból:

A vak csillag, ez a nyomorú föld,
Hadd forogjon keserű levében.

A 7-ik szakból:

Lesz még egyszer ünnep a világon.

Katona József.

Katona József (* 1792., † 1830.) *Bánk bán* tragédiájából (1814) szálló igék;

Bieberach, egy **lézengő ritter**

a személyek között. Ez I. szakasz végén «egy udvornik» jelenti:

Utolsó tánc!

---

[1]) E könyvben minden SHAKSPERE-idézet Rev. Alexander Dyce kiadásából való. A jelenetezés a magyar fordítók szerint.

A II. szakaszban Simon bán mondja : *Katona József.*

Kevély spanyol szív, hol maradsz ?

Talán emlékezés SCHILLER *Don Carlos*ára (1787) : «*Stolz will ich den Spanier* :» (III., 10.)

A II. szakaszban mondja Petur bán :

Üsd az
Orrát, magyar, ki bántja a tied'.

S ugyanő a szakasz legvégén a hajnalcsillagra :

Lopott fény?

A IV. szakaszban, Bánk bán, mikor a királynét megöli :

Sziszegj — sziszegj, kigyó ! te itt maradtál.

És mikor Gertrudis lerogyott :

Vége ! volt — nincs ; de ne tapsolj, hazám,
Ni ! — reszket a bosszúálló —

Az V. szakaszban Bánk bán :

Nincs a teremtésben vesztes, csak én !

És Solom mester :

A büntetés már ennek irgalom.

KATONA JÓZSEF *Bánk bán*ját, mint az 1821-iki, első kiadás *Jegyzés*éből kitűnik, 1814-ben írta. Kolozsvári pályázatának dolga az irodalomtörténet körébe tartozik. A tragédia (mint GYULAI PÁL *Katona József és Bánk bánja* könyvében [Budapest, 1883 ; 195. l.] írja), Vahot szerint (*Magyar Thalia*, 1853 ; 101. l.) 1821-ban került volna először színpadra Pécsett, aztán 1828-ban Kassán ; mindkét helyt sikerrel. Úgy látszik, se a még élő költő, se az irodalom nem vett tudomást az eseményről. Általában ez adathoz kétség fér. Első biztos adatunk 1834-ről van, midőn Kolozsvártt Egressy Gábor választá jutalomjátékául. Az ország fővárо-

sában, Budán, 1835-ben adták először *Bánk bánt*. A pesti Nemzeti Színházban 1839 március 23-án, ugyancsak Egressy Gábor jutalomjátékául. Századik előadása 1896 május 13-án volt.

Báró Jósika Miklós.

BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS (* 1796., † 1865.) 1864-ben megjelent regényének címe:

Szegény ember dolga csupa komédia.

Szontagh Gusztáv.

SZONTAGH GUSZTÁV (* 1793., † 1858.) BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS első regényéről, az *Abaj*iról 1837-ben e szavakkal kezdődő ismertetést írt (Tornai álnévvel) a *Figyelmező*be:

Uraim le a kalapokkal!

Sasku.

Sasku Károly.

Igy nevezzük a ‚művelt társalkodó'-féle könyveket, SASKU KÁROLY (* 1800., † 1869.) egy ilyen mű szerzője után. („Ez sem olvasta Saskut', ‚ezt tiltja Sasku' stb.)

E mű címe: *Illendőségtan, vagyis a művelt és jó erkölcsű magaviselet szabályai* (Pest, 1854); második kiadásáé: *A mivelt társalkodó, vagyis illendőség és jóerkölcsű magaviselet szabályai. Hiv útmutatás, miképp kelljen magát a társas élet különféle viszonyaiban viselni* (Pest, 1856). A munka megjelenésekor közderültséget keltett nemcsak együgyű tartalmával, hanem szerzője miatt is. SASKU KÁROLY ugyanis Budapest egyik legismertebb furcsa alakja volt. Üldözési mániában szenvedett a szegény; azt hitte, hogy a gáz csövein át az ő beszédeit kihallgatják a «jövevények» (a kémeket nevezte így) s az uccán menve, egyre hadonázott fokosával e láthatatlan ellenségek ellen. A M. T. Akadémiát szolgálta mint korrektor. Neve fogalommá lett. — Hasonló a németeknél a *Knigge* név használata,[1]) A. F. F. KNIGGE báró (* 1752., † 1791.) *Der Umgang mit Menschen*

[1]) Nálunk is elég gyakori. Persze gondolkodásbeli germanismus. De még Szarvas Gábor is reá vetemedett, ezt írván egy vitatkozónak: «Egyébként *Knigge* minden könyvárusnál megszerezhető.» (*Nyelvőr*, XX. k. 524. l.)

című, 1788-ban megjelent műve révén. E híres munkát Kiss János már 1798-ban lefordította magyarra, s 1821-ig három kiadást ért. Legújabb fordítása, Nagy Istvántól, 1871-ben jelent meg. Az olaszoknál a ‚művelt társalkodó' neve *Galateo*. Szintén személyre vonatkozik. Giovanni Della Casa olasz költő és humanista (* 1503., † 1552.) írt egy *Il Galateo ovvere de' costumi* című ‚illemtant', s a könyv elején maga mondja el, hogy őt a mű írására egy immár koros, nagy tudományú, ízes beszédű, külsejére nézve is kedves, nagy urak udvarában sokat forgott ember buzdította, akit «*messer Galateo*nak hívtak s hívnak talán most is». Ez a Galateo, Giberti veronai püspök bizalmasa, némelyek szerint Galeazzo Florimonte sessai püspök volt, mások szerint Antonio Ferrari (vagy de Ferrariis). Amaz Galatinába való volt (Lecce vidékén), emez Galatoneba (Gallipoli vidékén); e helynevekből lett a görögös adjectivum: *il Galateo*.

Bajza József (* 1804., † 1858,) egykor igen kedvelt *Boréneke* (1825.) 5-ik szakának utolsó sora a *Bajza József.*

Sírva vigad a magyar.

Nyomozandó: ez-e a mondás forrása, vagy Bajza csak kölcsönözte a nép ajkán is élő ígét.

Az 1834-ben Lengyelország szenvedéseiről irott *Apotheosis* több szálló íge forrása:

Nyugosznak ők, a hősfiak,
Dúló csaták után.

Csatájok a védelmezett
Népjog csatája volt.

Van bíró a felhők fölött,
Áll a villámos ég.

A *Sóhajtás*ból (1834.):

Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény!

Ó népek istene
Küldj egy reménysugárt!

A Védegylet megalakulásakor (1845.) írott *Ébresztő* két első sora a gyakran tréfásan idézett:

Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj Árpád fia!

A *Nyugasztaló* (1851.) e sorából:

Bízzál, elcsüggedt erényhős

ered talán a ma mindig gúnyos értelemben használt

erényhős.

Báró Eötvös József.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF (* 1813., † 1871.) «Isten veled hazám, bátrak hazája» kezdetű, *Búcsú* című költeményéből (1836.) eredő szálló ígék:

Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?
Hazát kiván, hazáért ver szivem.

Az utóbbi sort számtalanszor ízetlenül travesztálják.

Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tied, hazám, egy **szentelt fájdalom**

Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te nagy folyó?

Tréfás szálló íge lett napjainkban a 8-ik szak utolsóelőtti sorának a két szaka:

Bájlón mosolygsz, mert sorsod bár kemény,
Él még a sír felett is egy remény.

Az 1837-ben írott végrendelet két utolsó sora:

Dalt érdemelt, mert költő,
Könnyet, mert szeretett.

A negyvenes években sokat emlegetett szálló íge volt BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF 1840-ben a Nemzeti Szinházban színre került vígjátékának címe:

Éljen az egyenlőség!

ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvé*-ben (Pest, 1851) azt állítja, hogy a

kétkulacsos

Nagy Ignác.

kifejezés NAGY IGNÁC (* 1810., † 1854.) *Tisztújítás* című, 1843-ban színre került vígjátékából ered. (4427. közm.)

Mai jelentése ‚kétszínű pártember'; ama vígjátékban pedig egy kortes, aki majd az egyik, majd a másik párt asztalánál eszik-iszik, s mind a két jelöltet élteti.

GRÓF TELEKI LÁSZLÓ (* 1811., † 1861.) 1842-ben adta ki *A kegyenc* című tragédiáját, melynek záró szavai: *Gróf Teleki László.*

Ne gúnyolj, Róma!

GARAY JÁNOS (* 1812., † 1853.) 1838-ban írta és az 1841-iki *Emlény*ben adta ki *Kont* című, balladának nevezett versét, mely több, gyakran tréfásan alkalmazott szálló íge forrása: *Garay János.*

Harminc nemes Budára tart
Szabad halálra kész;
Harminc nemes bajtárs előtt
Kont, a kemény vitéz.

Mind hű és hazafi.

Nem úgy, király! az égre nem!

S a néma légbe nem vegyűl
Csak legkisebbke jaj.

TATAY ISTVÁN *Költészeti és szónoklati remekek* (Pest, 1847.) könyvében jelent meg először K. Á. (= Kaján Ábel) jegygyel PÁKH ALBERT (* 1823., † 1867.) *Csont* című igen ismeretes paródiája, melynek első szaka:

Három színész Létára tart
Éhenhalásra kész;
Három komédiás előtt
Csont, a kóbor színész.

E paródia hősét PÁKH ALBERT, mint mondják, ABDAY SÁNDOR vándor színigazgatóról (* 1800., † 1882.) másolta.

Garay János. GARAY 1839-ben írta és *Körének* cím alatt 1841-ben, az *Athenaeum*ban tette közzé, később *Hymnus* címen ismeretes versét:

Kárpátoktól [1]) Adriáig
Zengjen a körének
S veszszenek, kik ellenállnak
Forró zengzetének.

A ∾ négyszer fordúl elő e költeményben.

Nem lett azonnal szálló ige. Használatának első nyomát KOSSUTH LAJOSnak a *Pesti Hirlap* 1843 április 20-iki számában megjelent, *A pillanat kénytelensége* című vezércikkében találhatjuk meg. E vezércikk a véres követválasztásokról, különösen a zalai vérengzésekről szól, melyek miatt aztán Deák Ferenc a mandátumot nem fogadta el. Kossuth kérdéses sorai ezek: «Egy hang hallatszik Kárpátoktól Adriáig, hogy ez a dolog így nem maradhat.» GARAY maga is szerette e szálló ígéjét, mert többször használja. Igy az 1845-ben írott *Kelet népéhez* című versben:

«És az eskü szent zsolozsmaképen
Karpatoktól [így] Adriáig érjen.»

Továbbá a KOSSUTH *Tengerre magyar*jának hatása alatt (1846.) termett *Tengeri dalok* verssorozat elején:

«Eddig Pesttől Hortobágyig járt utunk;
Most: Kárpáttól Ádriáig jelszavunk.»

Az obsitos, melynek hőse

Háry János,

1843-ban jelent meg.

Háry János, a nagyokat mondó kiszolgált bakkancsos, nem költemény. Élt Garay szülővárosában, Szegzárdon, s egész Tolnamegyében híres volt mulatságos hazudozásairól. A költő 1846 őszén ismerte meg ez eredeti alakot egy szüreti mulatságon, barátjánál Mehrwerthnél, hol a szüretelők közt

---

[1]) GARAY írása szerint: ‚Karpatoktól'.

jelen volt az obsitos is. Háry János, mint a költő testvér-öcscsétől, néhai GARAY ALAJOS plébánostól tudom, az ötvenes években halt meg.

*Az obsitos*ban nevezi GARAY JÁNOS a bort így:

a hegy leve.

A *Magyar hölgy* vers (1847.) első szaka még ma is (kevés okkal) kedvelt és sokat emlegetett frázis:

Magyar hölgynek születtél,
Áldd érte sorsodat!
Magyar hölgynek születni
Nagy és szép gondolat.

Az *Árpádok* (1847.) vezérhangjából való ez ismeretes sor:

Csak törpe nép feledhet ős nagyságot.

CZUCZOR GERGELY (* 1800., † 1866.) *A falusi kis leány Pesten* (1846.) versének első sora, a *Czuczor Gergely.*

Jaj be szép az a Pest, Istenem be szép!

gyakorta emlegetett szálló ige.

KUNOSS ENDRE (* 1810., † 1844.) a negyvenes években igen népszerű költő két versének kezdő sorai ma is szálló igék; az egyik a *Vándordal:* *Kunoss Endre.*

Kitárul reszkető karom
Ölelni földedet,
S reá záporként hullatom
Fiúi könnyemet.
Szülöttidben csalatkozám,
Te hű és igaz valál, hazám!

A másik a népdallá lett

Képeddel alszom el,
Képeddel ébredek,
Kimondhatatlan az,
Mit érted szenvedek.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

«Csókollak, képeddel alszom el!» mondja minduntalan Kontra Fridolin, Tóth Ede *A kintornás család* c. népszínművének (1876) egy vidám alakja.

Lendvay Márton.

Igyunk, igyunk barátim!
Rövid az élet, örök a sír.

Lendvay Márton (* 1807., † 1858.), a színművész, bordala, melynek szövegét is, dallamát is ő szerzette s melyet a negyvenes évek vége felé a *Don César de Bazan* vígjátékban szokott énekelni.

«S e románcára büszke volt. «Petőfi is irígyelte tőlem», szokta volt mondani, ha az Igyunk barátim, rövid az élet eldalolására került a sor.» Berecz Károly: *A régi «fiatal Magyarország»*. Budapest, 1898; 106. l.

Gaal József (* 1811., † 1866.) *Peleskei nótárius* bohózatából (színre került a Nemzeti Színházban 1838 október 8-án) szálló íge a Baczúr Gazsi nótája:

Gaal József.

Húgó Viktor, Gőte, Börne,
Bár az oldaluk betörne.

1861. juniusában a cenzura e rigmust sérelmesnek vélte a német Goethe és Börne urakra; vagy talán tüntetésektől tartott; elég az hozzá, a Nemzeti Színházban e két sor helyett (az egykorú lapok szerint) ezt kellett énekelni:

«Tudomány és politika,
Hogy enné meg mind a béka.»

A *Peleskei nótárius* I. felvonásának változásában fordul elő a

levelet kapott a szatmári postán,

mely a színészek között igen sűrűn használt tréfás szálló íge; akkor élnek vele, mikor valakinek levele érkezik. (Kassai Vidor közlése.)

‚Tóti Dorka', az inkább Gaal József, mint gróf Gvadányi József *Peleskei nótáriusa* révén ma is híres ‚géci boszorkány' igazi neve voltaképpen ‚Tóty' (egy szótag); de 1848-ban, mikor az arisztokratikus ypszilont kiküszöbölték a nevekből, ‚Tóti'-t csináltak belőle a színlapírók, mert nem tudták, hogy ‚Tótyot, kell mondani, nem ‚Tótit'. ?

Szigligeti Ede, családi nevén Szatmáry József (* 1814., † 1878.) számos szálló ige forrása. E szálló igék közül egynehány csak a színészek között járatos; följegyzésüket azonban szükségesnek vélem. Az 1843 november 25-én színre került *Szökött katona* I. felvonásában fordúl elő az

Egy óra múlva nem lát engem Milánó! *Szigligeti Ede.*

Ezt akkor szoktuk mondani, mikor elillanni készülünk valahonnan.

Mikor a színészek valaminek az okára-fokára bukkannak, ezt idézik a *Két pisztoly*ból (1844 márc. 9.):

innen kölcsönözte a pisztolyokat?

Annyit tesz: ‚ez hát a dolog nyitja?'

Az 1846 november 10-én színre került *Csikós* I. felvonásának változásában mondja a kikosarazott kántor nagy keserűen:

Rózsi, megvetlek!

E mondást már szinte gyakrabban emlegetjük, mint az aisoposi mese rókájának éretlen szőllejét. A két dolog azonegy helyzetet fejez ki.

A *Mátyás fiá*ban (1847 május 15) mondja a vajda:

Ne félts te engem!

Ha a színtársulatnak rosszul van a dolga, a színészek ezt dúdolják *Liliomfi* (1849 december 21.) I. felvonásából, egészben vagy részben:

Szóló: **Üres a pénztár,**
A gázsi nem jár,
Ha nem illik bár,
De szökni kell már.
Együtt: **Már többet itt**
Nincsen kredit!

Mikor a színész valamely pletykának látszó hírről kérdezi, hogy kitől ered, ha a forrás bizonytalan, azt felelik neki:

az egész világ, meg a hajdú.

Idézet Szigligeti *Cigány* népszínművének (1851 december 5) II. felvonásából.

Szálló íge lett Szigligeti

A fény árnyai

1865-ben színre került tragédiájának címe.

Hogy Budapest

hazánk szíve,

szintén Szigligeti írta a budai magyar színháznak 1837. jan. 1-én volt megnyitására írott prologusában.

Kevesen tudják, hogy a két testvér főváros Budapest neve nem valami újabb dolog. Szerémi György, II. Lajos udvari káplánja, többször említi deák emlékiratában.

Nagy Imre (* 1817., † 1840.) írta debreceni diákkorában, 1837-ben az

Nagy Imre.

Indul nagy utára az árva deák,
Feszítik agyát **karakán ideák**

kezdetű verset, melyet a légátusokra ma is énekelnek, s melynek két első sora két szálló íge forrása.

TÁRKÁNYI BELA (* 1821., † 1886.) *Coriolán* című úgynevezett balladájából valók e szálló ígék: *Tárkányi Béla.*

Átok reád, viszály hona!
Már nem vagyok fiad.

Még dörg az átok mennyköve.

Nézzétek a hyéna fajt,
Az átkozott kaját.

PETŐFI SÁNDOR (* 1823., † 1849.) 1842-ben írott versei a következő szálló ígéket adták nekünk: a *Házámban* első sora *Petőfi Sándor.*

Aranykalászszal ékes rónaság.

A *Disznótorban* kezdete:

Nyelvek és fülek . . . , csend,
Figyelem!

Az 1843-ban termett költemények közül:

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet.

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem.

1844-ből: a BARABÁS MIKLÓS (* 1810 † 1898.) *Vándorcigányok* rajzához írott *Vándorélet* kezdete:

Szent Kleófás!
Milyen karaván . . .

A *Csokonai* vers két utolsó sora:

Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály.

A tintás üveg második sora:

Vándorszínész korában Megyeri
(Van-e, ki e nevet nem ismeri?)

Petőfi Sándor.

1845-ből való a

Rég veri már a magyart a teremtő

kezdetű dal és *A magyar nemes,* melynek refrainje:

Én magyar nemes vagyok!

PETŐFInek *A hazáról* című költeménye az ötvenes években egy nevezetes ujságírói csodabogár termésére adott alkalmat. E vers második szaka:

Szép csillag a honszeretet,
Gyönyörűségesen ragyog.
Szegény hazám, szegény hazám te,
Neked kevés van ilyen csillagod.

«A Bach-uralom tetőpontján semmiért sem levén szabad lelkesülni», írta TÓTH KÁLMÁN a *Fővárosi Lapok* 1872-iki folyamában (I. félév, 883. l.) «szívünk egész melegségét a színművészet bálványozása körül fejtettük ki; a színészeket egyszerűen csak a nemzet apostolainak, a színésznőket pedig rövideden az ország védangyalainak neveztük; s midőn az volt a főesemény, hogy Feleki Miklós hova ment vendégszerepelni, Fehérvárra-e vagy Nagy-Kanizsára, amely nagyfontosságú théma fölött aztán két ujdondász hetekig elpolemizált: ebben az ártatlan időben neki-gerjedett a győri lap referense is s így írt Mátyásinéról: «Most jön Mátyásiné . . . hazám, hazám, szegény hazám te, neked kevés van ilyen csillagod . . . kár hogy egy kissé — *pöszög!*»

Az 1846-ban termett versek elseje az *Isten csodája,* melynek hatszor ismétlődő refrainje az

Isten csodája, hogy még áll hazánk.

A rossz szavalók régi zsákmánya: *Az őrült,* két szálló íge forrása; a kezdet

— — — — **Mit háborgattok?**
Takarodjatok innen!

És a vers vége felé:

Szép állat az asszonyi állat,
Szép és veszedelmes.

Ez évből való az *Petőfi Sándor.*

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!

E költeményről írta PULSZKY FERENC a *Szépirodalmi Szemle* 1847 május 9-iki számában, hogy gondolata dagályos, s hogy azok, akik ilyeneket írnak, *csak szóval* kívánnak meghalni a szabadságért. Tehát PULSZKY FERENC illette a költőt elsőben azzal a váddal, hogy szájhős; ez a vád aztán a szabadságharc alatt lépten-nyomon üldözte őt, s valósággal kergette a csatatérre.

1847-ből való a

Ha férfi vagy, légy férfi,
Ne hitvány, gyönge báb.

A Királyok 3-ik könyvében (2, 2) «*Esto vir*», KÁROLI GÁSPÁR fordítása szerint ‚légy ember'. — Öreg urak még sokat emlegetik, hogyan szavalta PETŐFI e versét a Pesten megtelepedett Aprakszin Júlia grófnő 1861-ben a Nemzeti Színházban:

Ha ferfi vagy, legy ferfi
Ne hitvány, gyönge bab.

1847-ből való a *Sári néni,* melynek refrainje:

Sári néni, hejh, mikor kendet még
Sárikámnak, húgomnak nevezték!

A *Pató Pál úr* refrainje a politikai életben is gyakran emlegetett

«Ejh, ráérünk arra még!

Szálló íge, mint a maradi, tétlen magyar ember typusa

Pató Pál.

A *Csillagos ég* utolsó két sora:

A szerelem mindent pótol, s a szerelmet
Nem pótolja semmi.

Petőfi Sándor.

Talpra magyar!

PETŐFI SÁNDOR *Nemzeti dalának*[1]) minden sora a nemzet szívébe van vésve; egyike ama nagyon ritka verseknek, amelyeket elejétől végig mindenki tud. A *Talpra magyar*ból azonban épp csak ez a két első szó a különféle esetekben használatos szálló ige; a hat szakból idézni nem igen szoktak.

A költemény története BADICS FERENC nyomán *(Petőfi Sándor válogatott költeményei,* Budapest, 1888; I. k. 165. l.) ez:

«A francia forradalom kitörése (1848 febr 23.) egész Európában mintegy jeladás volt az önkényes uralom eltörlésére s a népszabadság kivívására. Meg volt hatása utolsó rendi gyűlésünkre is, mely akkor Pozsonyban ülésezett, s néhány hét alatt teljesen átalakította a magyar alkotmányt. Siettették e nagy munkát az időközben kitört bécsi és pesti mozgalmak. Pesten ugyanis a párizsi események hírére az Ellenzéki kör s az ifjúság szintén lázas buzgólkodást fejtettek ki a demokratikus eszmék érdekében, folyton azt hangoztatva, hogy itt az idő, a kedvező alkalom, most vagy soha! meg kell tehát ragadnunk!« A kör március 12-iki gyűlésében 12 pontba foglalta a nép szabadelvű kívánságait, hogy aztán az országgyűlés elé terjeszsze; az ifjúság pedig a párizsi ellenzéki lakomák példájára március 19-én a Rákoson tartandó nagy reformlakomát tervezett. Erre az alkalomra írta Petőfi (mint napló-töredékében maga elmondja) a *Nemzeti dalt* március 13-án. A lakoma elmaradt, a dal azonban nevezetes szerepet játszott. Március 14-én a kör épen a kérelem tömeges aláírásával, az ifjúság pedig a lakomát betiltó egyetemi tilalommal foglalkozott volt, midőn estére megérkezett a bécsi forradalom híre, melyben az egyetemi ifjúság vezérlete alatt a nép megbuktatta a kormányt nevezetes vívmányokat eszközölt ki. Ennek hírére az ifjúság gyors és nagyobb jelentőségű lépésre határozta el magát, mint a minő a lakoma lett volna. Másnap március 15-én Petőfi, Jókai, Vasváry Pál s még néhány ifjú már kora reggel összegyűltek, majd az orvos- s mérnöknövendékek intézete s végre a központi egyetem elé vonultak; Jókai felolvasta a kiáltvány-alakban szerkesztett 12 pontot. Petőfi pedig elszavalta a *Nemzeti dal*t. Mindkettőt, főkép az utóbbit, viharos tetszéssel fogadta s az eskü-szavakat mindannyiszor utána mondotta a hallgatóság, mely csakhamar nagy tömeggé verődött. Igy megnagyobbodva, a Hatvani-uccába mentek s a Landerer-Heckenast nyomdában a 12 pont s a dal kinyomatása által a sajtót tényleg felszabadították. Délután népgyűlést tartottak, onnét pedig a városházára mentek, hol az együtt ülő tanács szintén elfogadta a 12 pontot, melyek nagyobb része, mint régi óhajtás (sajtószabadság, felelős ministerium, közös teherviselés, törvény előtti egyenlőség stb.) nemsokára törvénynyé is vált. Majd a menet Budára vonult, hogy a helytartótanácscsal is kimondassa a sajtószabadságot és kiszabadítsa fogságából Stancsics (Táncsics) Mihály népies írót, ki a szabad szó áldozata volt. Este a Nemzeti Színházban újra elszavalták a *Talpra magyart.*»

A *Nemzeti dal* eredetileg így kezdődött: «Rajta magyar,» de mikor Petőfi az ifjak társaságában először felolvasta, Szikra Ferenc oda szólt: «Barátom, elébb talpra kell állítani

---

[1]) E címen nem ismeri a közönség: csak *Talpra magyar!* az.

a magyart, s csak az után rajta.» Petőfi erre megtette a *Petőfi* változtatást. (THALLÓCZY LAJOS: *Vasváry Pál és a pesti Sándor. egyet. ifjuság.)*

1848-ban írta PETŐFI *A király esküje* balladáját, melyből e szálló ígék valók:

Esküszöm az égre,
Az ég istenére!

Beszélhetsz, jó vitéz,
Senki sem hallgat rád.

Apám szent nevére,
Ez őrült merészség!

Ugyancsak 1848-ból való a *Tiszteljétek a közkatonákat* refrainje:

Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők mint a hadvezérek.

És a hiteles szövegében ismeretlen *A mágnásokhoz* című vers, melynek kezdete:

Dicsőséges [1]) nagy urak! hát hogy vagytok?
Viszket úgy-e egy kicsit a nyakatok.

Ezt GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN sokszor emlegette keserű gúnynyal 1848-ban.

PETŐFI prózai műveiből csak az egy

I és O

jár szájrul szájra. A magyar kenyéren hízott jövevényekre szokták mondani, hogy mikor bejöttek, olyanok voltak, mint az I, most pedig olyanok, mint az O.

V. ö. *Lapok Petőfi Sándor naplójából.* Első ív. Pest, 1848. *A német polgárok és a zsidók* fejezetben (Pest, március 20. 1881) ezt írja a burgerokról: «Ilyenek voltatok mint az I, midőn bejöttetek; most olyanok vagytok mint

[1]) Gyakran így idézik: ‚Méltóságos'.

az O . . . legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek a nemzetet, melynek földjén meghíztatok, legalább ne piszkoljátok azt be.»

Lisznyai Kálmán. LISZNYAI (DAMÓ) KÁLMÁN (* 1823., † 1863.) egy nyomtatásban meg nem jelent forradalmi verséből való az

aranygyapjas gazemberek

szálló íge. E versét Kolozsvártt is szavalta 1848-ban, midőn a pesti márciusi ifjúság küldöttségével ott járt; s ugyanez alkalommal mondta az únió-országgyűlés fiatalságának:

a rónák sasai üdvözlik a bérczek sasait.

Az ő palócos tájbeszéde szerint szoktuk idézni. — VADNAY KÁROLY szerint *(Elmúlt idők,* 1886; 182. l.) így mondta: «Mi, a rónák sassai, eljöttünk hozzátok, a bércek sassaihoz, hogy merészebb röpülésre tanítsunk benneteket.»

Jókai Mór. JÓKAI MÓR (* 1825. † 1904.) *A janicsárok végnapjai* regényéből (1853.) való szálló íge a titkos hatalmat jelentő

Ali kezei hosszúk.

V. ö. «*An nescis longas regibus esse manus?*» OVIDIUS, *Heroid.* 17, 166. — I. Artaxerxes perzsa király mellékneve a római íróknál *longimanus* (hosszúkezű).

JÓKAI MÓR 1854-ben írta *A koldus-gyermek* című kis elbeszélését, melynek kezdete ez a tréfásan sokszor emlegetett mondat:

Az apját leütötte a hajókötél.

JÓKAI MÓR *Dózsa György* szomorújátékában (1857.) szavalja a hegedős:

Régi dal, régi dal, **régi dicsőségről!**

Fényes napnak ragyogása rózsafelhős égből.
Világverő Mátyás sírján még a virág zöldül,
S a dicsőség hova tünt el a szép magyar földrül?

Ne zúgolódjál, Oldamúr! *Jókai Mór.*

E mindig tréfásan használt csillapító mondás JÓKAI *Dalma* szomorújátékának (1859.) első felvonásából való.

Leginkább a színészek élnek vele. (KASSAI VIDOR közlése.) Ha valaki elégedetlenkedik a társulat, színház dolgai körül, mondják neki:

— Ne zúgolódjál, Oldamúr!

Mire valaki mindig így egészíti ki:

— Még nem zöldült ki a tubafa ajtód előtt (mely a halottas házakat díszíti).

Ezt (egyfolytában) *Dalma* első jelenetében a rhabonban mondja a türelmetlen, beteg Oldamúrnak.

JÓKAI MÓR 1860-ban írott, a *Magyar divat* című versének kezdete:

Tüneményes idők járnak!
Férfi szíve úgy dagad.
Kétszerte szebb minden asszony:
Magyar, ne szégyeld magad!

A *tüneményes idők*ről szó van már *A janicsárok végnapjai*ban is.

A *Szigetvári vértanúk* (1860.) szomorújáték első felvonásában Anna monológja kezdődik így:

Minden bánatnak van oltogató könnye,
Csak enyémnek nincsen . . .

JÓKAI MÓR *Üstökös* lapja (1858) ritka nagy hatásával számos szálló ige termelője és terjesztője volt. Itt írta először JÓKAI (v. ö. *Budapesti Hirlap*, 1892., 72. sz.) a külföldre is kihatott

Lügewacker

nevet, melyen a magyarokra hazudozó német ujságírók értendők.

Jókai Mór. 1863-ban jelent meg JÓKAI MÓR

Politikai divatok

című regénye.

Ugyanez évből való

Az új földesúr.

Ma a jöttment pénzarisztokráciát értjük rajta.

1868-ban került közönség elé

A szerelem bolondjai

regény. 1873-ban pedig

Az arany ember,

melyben többször fordúl elő:

szegény ember, komisz ember.

Régi francia közmondás: FRANÇOIS VILLON (* 1431., † 1484.) *Grand Testament*jában:

Et sçaches qu'en grand pauvreté
(Ce mot dit-on communément)
Ne gist pas trop grand loyaulté.

Az 1875-ben megjelent *Enyim, tied, övé* regény alapgondolata a

férfi sorsa a nő.

V. ö. a francia közmondást: *‚les hommes sont ce que les femmes les font'*. ÉMILE GIRARDIN egy 1858-ban megjelent regényének címe is.

Vezércsillagom.

Igy nevezte JÓKAI MÓR a *Nemzet* 1889 február 2-iki számának vezércikkében a két nappal azelőtt öngyilkossá lett Rudolf trónörököst.

Ifjú Magyarországnak

nevezte magát a negyvenes évek demokrata és radikális ifjúsága, különösen a *‚tizek'*. (V. ö. TOLDY FERENC: *A magyar költészet kézikönyve*, Budapest, 1876.; V. k. 285. l.)

MADARÁSZ JÓZSEFfel (* 1814.) nem egyszer évődtünk a sajtóban, hogy 1848-ban nagy purista hévvel ő akarta kiküszöbölni a magyar nyelvből az idegen *politika* szót, alkotván helyébe ezt: *Madarász József.*

országlászati észlészet.

Ez azonban nem való. MADARÁSZ a *Magyar Hirlap* 1893 november 15-iki számában maga is tiltakozott ellene.

MADARÁSZ JÓZSEF a *Népelem* ‚radical lap'-ban (1848. szerk. MADARÁSZ LÁSZLÓ, MADARÁSZ JÓZSEF és MÉREI M.) ‚politika' helyett *‚ügytan'*-t használt. Ez a lap azonban ‚miniszter', ‚minisztérium' helyett következetesen ezt írta: *országlár, országlárzat (hadországlár, belországlár, felelős országlárzat)*. Az *‚országlárzat'* szó csinálója MADARÁSZ JÓZSEF; és kétség nélkül ebből a szóból ferdítették, tódították tréfás emberek az ‚országlászati észlészet'-et.

Az egykor sokat emlegetett

Óh nép!

MADARÁSZ JÓZSEF kifejezése. Számtalanszor használta az 1868 január 4-én megindult *Nép zászlója* heti lapban. (Szerk. ÁLDOR IMRE, lapvezér MADARÁSZ JÓZSEF.)

Már az első számban is a *Nemzetemhez* vezércikk kezdete: «Ébredj fel óh nép!» — A *Nyelvőr* tréfásan azt javasolta, hogy az ochlokratiát így kellene elnevezni: *‚óh-népuralom'*.

Czakó Zsigmond. **(De) mi ez a tenger síma tükréhez képest!**

CZAKÓ ZSIGMOND (* 1820., † 1847.) *Kalmár és tengerész* drámájából (színre került a Nemzeti Színházban 1844.) keletkezett frázis (I. felv., 5. jel.)

Margit.

Feledjen el. Én igérem, hogy soha sem feledem és imádkozni fogok ön nyugalmáért a — *(elakad.)*

Endre.

A kolostor falai közt?

Margit (elfogódva igent int.)

Endre.

Ott nem lehet úgy mint a tengeren.

Margit.

Csalatkozik, a néma falak, csendes magány és — örökös korlátolás mind azoktól, kiket szeretünk, ájtatra bírják a lelket.

Endre.

Mi ez a tenger síma arcához, midőn testvére a látkör tükrére borulva, gyöngéd szellőkön repíti felénk a remény biztató színében honunk kedves felhőit? ! Mi ez egy nap alkonyához, mely ágyát, a véghetetlen vizeket biborral elöntve, a megaranyozott habokon küldi hozzánk búcsúját, gyászlepellel vonja be az eget s a csillagok fáklyáinál elhal? ! Mi ez egy tengeri vészhez, melyben az elemek küzdésének fájdalma orkánok nyelvén jajong, midőn a dörgés villámszárnyakon hirdeti az egek harcát stb.

Arany János. ARANY JÁNOS (* 1817., † 1882.) *A tudós macskája* (1847) verséből való szálló ígék:

De mi haszna, ha **kevés volt**
A vágott dohánya,

Arany János.

Elfogyott a fogyó holddal.

Fölvette a néhai nevet.

Ilyen **apró dőreségek.**

A költő hazája (1850.) első sora:

«Művész hazája széles e világ.»

Ugyancsak 1850-ben írta

Letészem a lantot

című és kezdetű költeményét.

Az *V. László* balladából (1853.)

Ki az? mi az? vagy úgy?

Miért zúg a tömeg?

Oh adj, oh adj nekem
Hűs cseppet, hű csehem.

Állj meg, boszú, megállj!

Az *Alkalmi vers* (1853.) refrainje:

Adjon Isten, a mi nincs
Ez új esztendőben.

Az *Ágnes asszony* balladából (1853.) szálló íge a refrain:

Oh irgalom atya, ne hagyj el!

A hamis tanu (1853.) első sora:

Állj elő vén Márkus! vedd le a süveget!

A vén gulyás temetése (1855.) versből:

S a lágyszívű barmok, mintha búsulnának,
Mind olyan ostoba képeket csinálnak.

Arany János. *Szibinyáni Jank* (1855.) első sora:

Ritka vendég Ráczországban.

A *Mátyás anyja* (1855.) balladából.

Ki kopog?
Mi kopog?
Egy fekete holló.

A *Néma bú* (1856.) három első sora:

Halnak, halnak,
Egyre halnak,
Színe, lángja a magyarnak.

Az *Elesett a Rigó lovam patkója* (1856.) népdal refrainje: «***Ej no! hissen több is veszett Mohácsnál***», melyet azonban a nép érzéke így változtatott meg:

No de sebaj, több is veszett Mohácsnál.

A *‚több veszett Buda alatt'* régi szólás (V. ö. SZIRMAY: *Hungaria in Parabolis)*, de a ‚több is veszett Mohácsnál' Arany Jánostól eredő változat, mint ezt Greguss Ágost gyakran említette egyetemi előadásain. (SZÁNTÓ MENYHÉRT közlése.)

Zách Klára (1858.) utolsó szaka:

Rossz időket élünk,
Rossz csillagok járnak,
Isten ójja nagy csapástól
Mi magyar hazánkat.

A *Széchenyi emlékezete* (1860.) óda kezdete:

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom.

*Vojtina Ars poetikájá*ból (1861.)

«Költő hazudj, de rajt ne fogjanak.»

A *mendacem oportet esse memorem* latin szálló ígét (l. ezt) fordítja így tréfásan.

Ugyane költeményben van: *Arany János.*

Az utczán **por, bűz, német szó, piszok.**

VOJTINA MÁTYÁS, kit ARANY JÁNOS e művében és a *Vojtina levelei öcscséhez* (I. és II.) darabjaiban megörökített, a negyvenes években Pestre került tót diák volt, ki Bernát Gazsinál inaskodott és ezen a réven írónak tekintette magát. Irkált verseket is és 1848-ban így buzdította harcra a magyarokat:

«Egy kis halál?
Nem tesz semmit!
Őseinknek szintúgy volt.» [1])

A nagy költő Vojtinát a fűzfapoéták képviselőjévé tette meg e tanító költeményeiben. (V. ö. VADNAY KÁROLY emlékezéseit Bernát Gazsira, *Budapesti Szemle*, 1893 márc.)

*A walesi bárdok*ból (1864.):

S a nép, **az istenadta nép.**

Vadat és halat, s mi jó falat.

Ti urak, ti urak! . . . ti welsz ebek!

Vérszagra gyűl az éji vad.

A *Tetemre hívás* (1877.) balladából:

«Hát ki? . . .» riad fel Bárczi sötéten.

Mindenki gyanús nekem, a ki él.

Csak **oda kap, hol fészkel az agy.**

Dala víg: «**Egyszer volt egy leány,**
Ki csak úgy játszott a legénynyel,
Mint macska szokott az egérrel!»

---

[1]) Nem csupán a nagy elmék találkoznak. A franciáknak is van egy hasonló híres furcsasága DEJAURE XVIII. századbeli szövegíró *Le Déserteur* című operájában. «*Mourir n'est rien, c'est notre dernière heure.*»

Gyakran emlegetik ARANY JÁNOS egy szójátékát, melyet nagykőrösi professzor korában jegyzett egyik tanítványának a gyakorlatára :

Kevésbé — kevés bé.

Igy adta a múzsafi tudtára, hogy *kevésbbé* szót két bével kell írni. BÁNÓCZI JÓZSEF közlése szerint ezt írta ARANY : «*Egy bé — kevés bé.*»

Sárosi Gyula.

SÁROSI GYULA (* 1816., † 1861.) *Arany trombitá*jából *(Ponyvára került arany trombita, az örök igazság parancsolatjára mondva csinálta Sárosi Gyula,* Debrecen, 1849.) még ma is kölcsönzünk szálló ígéket. A szilaj versek személyes éle azonban már elveszett, s mikor valami dölyfös emberre ezt mondjuk :

Pedig csak úgy kettő lyuka az orrának,
Mint a szegény ember süldő malacának (XI.)

alig jut eszünkbe, hogy ez a két sor azok közül való, amelyekért a költőt halálra ítélték. Azt is már csak kevesen tudják, hogy a sokat emlegetett

S valamint a pisztoly otthon van a tokban,
Otthonos ő minden udvari titokban (III.)

herceg Esterházy Pál Antal, az 1848-iki magyar külügyminiszter dícsérete.

*A csökmei sárkány*ban, egy a XVIII. század második felében élt névtelen poéta leoninus versezetében :

Ezt a csökmeiek tartják régóta titokban,
Mint a pisztolyokat szokták elrejteni tokban.

Imádott hazánk.

Ezt a frázist közönségesen RUDOLF trónörökösnek (* 1858., † 1889.) tulajdonítják. Valóban használta ama beszédében, melylyel az 1885-iki budapesti országos

kiállítást megnyitotta. Élt vele az *Osztrák-magyar monarchia írásban és képben* mű szerkesztőségéhez és íróihoz intézett pohárköszöntőjében is. («Koccintsanak velem nagy vállalatunk sikerére, mely imádott hazánk hírnevének és dicsőítésének van szentelve.») Az igazi forrás azonban az *Arany trombita* (IV.) e sora: «Ki jobban szereti *imádott hazáját.*» *Sárosi Gyula.*

Elterjedésének erős oka lehet, hogy Palóczy László, az 1861-iki országgyűlés korelnöke ezzel végezte április 6-iki megnyitó beszédét: «Éljen az imádott haza!»

Sárosi Gyula 1857-ben, *Az én albumom* gyűjteményében adta ki *Ingeborg születése napján* című versét, melynek refrainje:

Szegény anyám, ha tudta volna,
Dehogy szült volna engemet.

A forradalom e tüzes költőjének különös végzete volt, hogy műveit gyakran másoknak tulajdonítsák. A soká csak kéziratban forgott *Farsangi dal* 1850-t [1]) az ország az eltünt Petőfi versének hitte, és Sárosi 1861-ben kénytelen volt a szerzőséget annak rendje szerint visszakövetelni. Még furcsább, szinte babonás, a *Mennydörög a bün árva fejemre* kezdetű költemény sorsa. Ezt Sárosi még a harmincas években írta, *Börtöndal* címmel, és többször közlötte; 1861-ben ismét kiadta a *Trombitá*ban; közte van

---

[1]) Arra vonatkozik, hogy a leggyászosabb napokban is sok helyt megtartották a szokásos bálokat. Három első szaka:

Táncoljatok, lyányok, táncoljatok!
Hisz úgy is már rég nem táncoltatok;
Magyarország vígalom színhelye:
Éppen most van a táncnak ideje.

Tekintsetek Arad s Pest felé,
Ott is járják — szintúgy fúlnak belé!
Járják az osztrákok kötéltáncát,
Csörgetik a zsarnokok rabláncát.

Perényitek nincs, nincs Batthyánytok
Nagy Sándor sorsa szinte nëm titok
Elveszett Aulich, Damjanich, Csányi:
Táncoljatok magyar hon leányi!

összegyűjtött verseinek is. És a magyar sajtóban mégis csaknem évrül évre akad lap, mely ezt a költeményt hol Petőfi, hol Arany stb. ismeretlen műve gyanánt fődözi föl.

Greguss Ágost. GREGUSS ÁGOST (* 1825., † 1882.) ama szerencsétlen jeles írók közül való, kiknek a szálló ígék ördöge ifjúkori tévedéseit aknázza ki. Ma is gyakran emlegetett dolog, amit Petőfi Sándorról írt (GREGUSS ÁKOS : [1]) *Futár*, Szarvas, 1847 ; 20. l.) :

Petőfi pediglen erőlködik vala,
Petőfi pediglen poéta nem vala;
Petőfi verseit elolvastam vala
És enél [így] még nagyobb inségem nem vala.

Változata annak, amit KAZINCZY FERENC Aranka Györgyről írt:

Aranka pediglen erőködik vala,
Aranka pediglen poeta nem vala stb.

GREGUSS AUGUSZT [2]) volt talán az első, aki nálunk a

papiroskorszakot

emlegette. *Villanykák* című füzetében (Lipcsén, 1847 ; 25. l.) *A jövendő korszak* epigramma végső két sora :

Ámde időnk szürkül, uj korszak hajnala támad !
Nem lesz arany-, sem vas — «Hát mi ?» ***Papirosidő.*** *)

*) Papiron harcolunk és papirral fizetünk. (A szedő észrevétele.)

A ~ alkalmasint külföldi eredetű. Némelyek szerint II. JÓZSEF császártól származik a *‚papierener Staat'* kifejezés. MARCZALI HENRIK, a legilletékesebb, mint nekem mondja, kételkedik e dologban. Mind erre hathatott Plinius ötlete : *«Papyro constat immortalitas hominum.»* (Hist. nat.)

GREGUSS ÁKOS [3]) *A szépészet alapvonalai* című művében (kiadta a Kisfaludy-Társaság, Pest, 1849.) többször fordúl elő a sűrűn emlegetett

szerves egészszé kögíteni

kifejezés és innen is ered.

---

[1]) [2]) [4]) A negyvenes években hol ‚Auguszt'-nak, hol ‚Ákos'-nak írta magát.

Szemere Miklós.

Szemere Miklós (* 1804., † 1881.) 1848-ban írta *A lukai pap* című verses anekdotáját, melynek hőse Luka bodrogközi község református lelkipásztora, ki II. József császár neve napján kénytelen levén isteni tiszteletet tartani, ekképen végezte könyörgését:

És ki ünnepére itten
Összegyűltünk, áldd meg Isten,
Áldd meg a magyar királyt!
Ne nézd, Uram, hogy ő német,
Ó ne nézd azt, kérünk téged,
Mert őt is te alkotád. (8.)

Szemere Miklós a maga lukai papját talán az erki papról, Blaskovics Andrásról (* 1749., † 1825.) a ‚magyar Abraham a Sancta Clararól' másolta. Ez az ötletes, kacskaringós beszédeiről soká híres pap negyvenegy évig volt Erk hevesmegyei község plébánosa. Napjainkban is emlegetik még «Nyúzunk ma!» kezdetű beszédét. Mikor az egri püspök elrendelte, hogy II. József császárért imádságot kell mondania, az erős magyar érzelmű pap — a hagyomány szerint — így végezte szavait: «Ne nézd, Uram, hogy ő német, ő is a te teremtményed.» (V. ö. Arnóthi: *Az erki pap*, Eger, 1883.)

Sajtóhuba.

‚Ezek már nem is sajtóhibák, hanem valóságos sajtóhubák!' szokták mondani öregebb íróink az igen súlyos erratumokra. — E szálló íge eredete az, hogy Szemere Miklósnak, nehezen olvasható írása miatt, örök baja volt a sajtóhibákkal; s egyszer az is megesett rajta, hogy hibaigazításainak címét így szedték: «Nyomtatási hubák.» Erre céloz Arany Jánosnak egy hozzá 1857-ben intézett bohó verses levelében e sor: «De ne legyen benne nyomtatási — *huba*.» V. ö. Arany János *hátrahagyott iratai és levelezése*, II. k., 116. l. S céloz alkalmasint arra is, hogy a Szemerék őse Huba vezér.

Tompa Mihály. TOMPA MIHÁLY (* 1817., † 1868.) *A gólyához* című verséből (1850.) idézzük:

Mondd meg neki, hogy **pusztulunk, veszünk,**
Mint oldott kéve széthull nemzetünk.

És a szintén 1850-ben írott *A madár, fiaihoz* költemény refrainjét:

Fiaim, csak énekeljetek!

Gyulai Pál. GYULAI PÁL (* 1826.) *Szüreten* (1852.) című versének első sora:

Szüret-e ez vagy talán tor?

És *Romhányi* című verses regényének IV. énekében (22. versszak) emlegeti Görgei Arthurt e néven:

tiprott hős.

Tóth Kálmán. TÓTH KÁLMÁN (* 1831., † 1881.) a következő szálló ígék kútfeje:

Fütyül a szél, az idő már őszre jár.

Lemondani, lemondani,
Könnyű nektek azt mondani!

Befútta az utat a hó.

Minek is van szív, s a szívben szerelem!

E dalok mind az ötvenes években termettek. A pontos időrend nem állapítható meg, mert TÓTH KÁLMÁN műveinek kritikai kiadása még nincsen.

TÓTH KÁLMÁN *Egy királyné* című drámájából (1859.) való e szálló íge:

Igyunk nagyúr, nem boldog a magyar! (III. f., 5. j.)

II. István király mondja ezt János nádornak és pedig háromszor. Az *Athenaeum Kézi Lexikoná*ban (I. k., 797. l.) ez van: «Igyunk nagy úr! voltunk mi már kutyábbul is»,

Tóth Kálmán «Egy királyné» c. színművének egyik sora, mely miatt a darab előadását a fővárosban az akkori rendőrség betiltotta.« Ez az adat nem egészen helyes. Az *Egy királyné*ban az említett mondás elő sem fordúl; hanem összeelegyítése az «Igyunk nagyúr, nem boldog a magyar!» sornak ugyane dráma (II. f., 8. j.) következő részletével: *Tóth Kálmán.*

Igyunk! — Kiért — miért? Nincs a magyarnak
Már semmije. Elvették mindenét.
De van! azért is éljen a magyar!
Voltunk mi már kutyábbul is.

Ez a mondás adott alkalmat nagy színházi tüntetésekre, s ezt húzatta ki utólag a rendőrség a sugókönyvből.

Politikába elegyedő hölgyekre gyakran alkalmazzuk Tóth Kálmán

(A) nők az alkotmányban

vígjátékának (1871.) címét. — E vígjáték második felvonásában folyik a következő párbeszéd a léha báró Szlankaményi és a szélhámos Szelei között:

Báró Szlankaményi:

Egyébirránt á kis Iluska nem is lenne rossz párrti... Mit gondol, bárrátom... ázt mondják... ván legálább kétszázezerr forrintjá.

Szelei:

Ne higgye, báró úr, ne higgye. A török vasuti részvényeken kívül a női hozományok azok, melyek irányában a világon legkishitüebbeknek kell lennünk. Amely leányról azt mondják, hogy kétszázezer forintja van, a legjobb esetben hozni fog valami negyven ezeret; akiről azt beszélik, hogy százezer forintja lesz... no azt lehet úgy körülbelül tizenötezer forintra becsülni... Akiről pedig azt mondják, hogy húsz-harmincezer forintja van, ah, az...

Báró Szlankaményi:

Nos áz?

Szelei:

Ah, az hozni fog **egy tiszta, lángoló szívet és — két szobára való bútort.**

Negyedik Béla óta nem volt ilyen ínség Magyarországon!

Tóth Kálmán szokta anekdotázni a hetvenes években a bajai politikus urakról, hogy mikor végigették a nyolcfogásos ebédet s megittak mindenféle jó borokat meg egy-két palack francia pezsgőt is, drága szivarra gyújtva végigheverednek a díványon és keserűen sóhajtanak fel : ∾. Rákosi Viktor (Sipulusz) tette közkeletűvé, tárcáival. Az anekdotát tőlem hallotta.

Vas Gereben.

Vas Gereben, családi nevén Radákovics József (* 1823., † 1868.) több regényének címe szálló íge lett. Ilyen az 1857-ben megjelent

A nemzet napszámosai.

Gróf Széchenyi Istvánt Vas Gereben *‚a nemzet legelső napszámosának'* nevezte a *Képes Ujság* 1860 április 15-iki számában. (A nekrológot kisérő arckép fölirata.)

Szálló íge az 1859-ben könyvpiacra került

Nagy idők, nagy emberek

regény címe, valamint az 1860-ban megjelent

Pörös atyafiak.

A nemzet csalogánya.

E szálló íge története Párizsban kezdődik. Meyerbeer, a nagy zeneköltő, 1845 táján *rossignol suédois*nak nevezte el Jenny Lindet, az akkor feltünni kezdő stockholmi énekesnőt. Jenny Lind ez elnevezése világszerte elterjedt ; nálunk ‚svéd csalogány'-nak fordították, a nyelvujítás rossz szavával, mely a régi *fülemilét* a negyvenes években már egészen kiszorította. Midőn Hollósy Kornélia 1846 őszén a pesti Nemzeti Színházhoz került, ‚magyar csalogány'-nak kezdték őt nevezni. (Tévedés, hogy e metaphorát elsőben Dérynére vagy Schodelnéra alkalmazták ; Déryné művészete a negyvenes években már hanyatlott, s az egykor oly ünnepelt

énekesnő a Nemzeti Színháztól távol, vidéki társulatokkal játszott. Schodelnéra pedig nem illett se a ‚magyar', se a ‚csalogány', mert nyelvünket fogyatékosan bírta és német érzelmeivel akárhányszor kérkedett, különben pedig nem coloratura-, hanem drámai énekesnő volt.) Az *Életképek* 1847-iki folyamában (I. félév, 191. l.) e sorok olvashatók: «Hollósy Nelli kisasszony, ezen édes-bájos magyar csalogánynak budavári tisztelői barátságos estélyt rendeztek» stb. Báró Jósika Miklós azon az emléklapon, melyet Hollósy Kornéliának Brüsszelből 1857 május 14-én küldött, ezt írja: «Te, a művészet nemes leánya, kedves honi csalogányunk» stb. A nemzet és a csalogány minden bizonnyal az ötvenes évek végén került össze, mikor Vas Gereben *A nemzet napszámosai* regénye címét annyiféleképpen variálták komolyan és tréfásan. Reményi Ede a ‚nemzet hegedűje' volt, Bizay Mihály, ez az országos ingyenélő, a ‚nemzet bárója', Sztupa György, a derék patikárius, ki mint a Magyar gazdasszonyok országos egyesületének pénztárnoka buzgólkodott, a ‚nemzet gazdasszonya' (ahogy különben, egész komolyan, az egyesület hölgyeit is hívták). Ekkor kezdték Hollósy Kornéliát is a ‚nemzet csalogányá,-nak nevezni. Ma e nevet Blaháné viseli.

Erger, Berger.

A nyolcvanas évek elején divatossá lett antiszemita nóta e kezdő szavainak eredetileg semmi köze sincsen a zsidógyűlöléshez. Kecskeméthy Aurél (* 1827.,† 1877.) a Bach-huszárokat csúfolta így a Frankenburg-féle *Bolond Miska naptárá*ban (1859.), összeállítván «X. megye» tisztikarának névtárát: *Kecskeméthy Aurél.*

Megyefőnök:	Aerger.	*Titkárok:*	Kolácsek,
Elnök:	Berger.		Konopácsek,
Törvényszéki tanácsosok:	Hunger,		Mlnek,
	Leider.		Zafranek stb.

Kecskeméthy Aurél maga írja *gróf Széchenyi István utolsó évei és halála* című könyvében (43. l.), hogy Széchenyi Döblingben jóízűn nevetett e schematismus hallatára; úgy hahotázott, hogy könnybe lábbadt a szeme.

Kecskeméthy Aurél.

Kétségtelen, hogy KECSKEMÉTHY AURÉL révén lett közkeletűvé a

svihák.

A mi nagy férfiaink, legújabb fény- és árnyképek című, 1874-ben, KÁKAY ARANYOS név alatt megjelent könyvében írta meg a ∿ természetrajzát, így:

»A *svihák* nem élő egyén, ámbár úton-útfélen találkozni vele. A *svihák* nem bizonyos személy; hanem »genus«; egy egész nem. Midőn a svihákot leírom, senki sem áll előttem, hanem igen sokan. Mindnyájan a svihákok többé-kevésbbé sikerült kiadásai. Variatiók, — csakhogy bizonyos jelleg ó vonásokkal, melyek köz sek. Etymologiai ismere im azt gyaníttatják velem, hogy a svihák szláv és pedig lengyel eredetű s megmagyarított szó. Ethnographiai ismereteim szerint pedig, ha a valódi lengyel vér vegyül a magyarral: ezen Kreuzungnak válfajai eredménye adja a *svihák* ideálját. Amint is a lengyelekkel közelebbi érintkezésben állt Sáros megye, Szepes s Zemplén, Nógrád, Hont, Nyitra megyék tótmagyar részei képezik tulajdonkép a svihákok hazáját. De tenyészik e faj a tiszta magyar alföldön is; csakhogy már bizonyos varietást észlelhetni rajta. Előre kell bocsátani, hogy minden osztálynak vannak svihákjai. Vannak a társas életben szegény és gazdag, polgár és mágnás svihákok. Vannak politikai s államférfiúi, orvosi, mérnöki és más szak-svihákok. Aki fölismerte egyszer a svihákság elméletét: az találkozni fog velök mindenütt. A *svihák* legmagasabb philosophiai szempontból tekintve tulajdonkép olyan ember, ki se nem jó, se nem rossz: hanem kit nem lehet komolyan venni. A *svihák* par excellence a kor embere! Ezzel nem akarom azt mondani, hogy annyit tesz, mint »schwindler«. E kettő nem synonym. A *svihák* ismeretlen emberek előtt szereti magát másnak adni, mint aki és természetesen többnek, mint a mi. De — és ez különbözteti meg a szédelgőtől — többet szeret mutatni, nem azért, hogy megcsaljon, hanem csak azért, hogy magát csalja. A svihák nem gonosz: csak hiú. A *svihák* az élet minden viszonyai közt csak szerepel. Hogy ő maga komolyan érez-e, hisz-e valamit? és hogy mit érez, mit hisz, miképen vé ekedik? azt maga sem tudja. Ha két hétig nem látott, csókkal üdvözöl az utcán, mint a lengyelek szokása. Gondosan tudakozódik hogylétedről, feleséged s gyermekeid — kiket sose látott — egészségi állapotáról. Ha el áltok: nődnek kezét csókoltatja. Szóval a *svihák* túl áradón szivélyes iránt ad . . . míg azt hiszi, hogy olyan ember vagy, kit karján hord a szerencse. S amely percben az ellenkezőnek gyanúja veti rád komisz árnyát: a svihák többé nem ismer. Mint hivatalnok: alárendeltei iránt leereszkedő; fölfelé alázatos. Szereti a tündöklést. Utánoz minden úri tempót. Csak sok pénzbe ne kerüljenek. De pazaron nagylelkű: ahol látják. Piszkosságig fuk r, ha azt hiszi, hogy senki meg nem tudj ». Vegyük typus gyanánt a sárosmegyei arisztokratát. Hogyha kétszáz hold földje van, ahhoz o yan »kasté yt« épít lakóházúl. mintha ne yvenezer hold földje volna a bánságban. Cse'édde természetesen nem győzi. Mikor aztán várat anu vendég jő: uccu kikiá t a nagyságos asszony a kocsisnak, ki kertész is, kammerdiener és titkár is egy szemé yben: «szkoro chlapetz do iberia!» — ki is aztán fehér keztyűben szo gá az aszta ná , penetras istá ló-patchouli szagot hordozva maga után. Tömérdek nálunk a politikai svihák és egy párt sem dicsekedhetik kizárólagos birtokukkal. A kormánypárti *svihák* a párt vagyis kormány költségén választatja meg magát: azaz, hogy kifizetteti magának választási költségeit, de maga adós marad a kocsmákban és a párt eleknél. A baloldali erős *svihák* hazafi. Tüdeje kitünő, szónoklata pattogó, hasa na y, mája dagadt. Otthon és privátim nagyságos úr; de nyilvános szónoklataiban nagy demokrata. A politikai svihák egyébiránt szenvedélyes, akármely párthoz tartozik is, akármely szemponton áll. De szempontjait bámulatos könnyűséggel cseréli. Minden kis esemény elég ok neki arra, hogy egy párttól a másikhoz vagy legalább egy árnyalattól más árnyalathoz, egy vezértől

más vezérhez csapjon át; vagy egyes kérdésben pártja ellen szavazzon; vagy — ez a legkedvesebb kibúvó — egyáltalán ne szavazzon. A svihák úgy van alkotva az égtől, hogy neki minden téren boldogulnia kell és legalább is mint méltóságos úr hal meg. Hanem néha mégis magasabbra is viszi a dolgát. Excellenciás úrrá lesz, miniszterré, államférfivá, históriai személylyé. A svihák államférfi elve: «l'état c'est moi!» Azaz magyarul: az ország az én jószágom. Osztogatok belőle amennyit s akinek tetszik. Komornyikját kinevezi miniszteri tanácsosnak; kulcsárnéjának férjét osztálytanácsosnak. Voilà mesdames, messieurs, la physiologie des *Chevihaques!*»

Ez tette országos szálló ígévé az addig csak a felvidéken s talán nem is épp a KECSKEMÉTHY AURÉL írta értelemben használt *svihák* szót. KECSKEMÉTHY mindnyájunk előtt ismerős élő alakká formálta a ~-ot; tehát e szálló íge szerzője ő.

MADÁCH IMRE (* 1823., † 1864.) drámai költeménye *Az ember tragédiája* (megjelent 1862-ben) sok idézet, de kevés szálló íge forrása. Az egyiptomi jelenetben (IV. szín) mondja a rabszolga és később a Fáraó is: *Madách Imre.*

Milljók egy miatt.

Lényeg(é)ben semmit sem tudunk.

A X. szín (Kepler és a tanítvány) következő részéből ered:

Ádám.

Mit is mondtál előbb, fiam, nekem?

Tanítvány.

Hogy ***lényegében semmit sem fogok fel.***

Ádám (vigyázattal).

No látod, én sem, — s hidd el, senki más.

Ez a tétel nem egyéb, mint a KANT-féle *Ding an sich* «,a magában való dolog' vagy rövidebben, régi magyar szóval ‚magánvaló'», (BÁNÓCZI JÓZSEF) mely megismerhetetlen.

A sűrűn emlegetett

sok az ember, kevés a fóka

a XIV. szín (eszkimó-jelenet) következő részének összevonása :

Ádám.

Sokan tengődtök még e vidéken ?

Eszkimó.

Sokan bizony, többen, mint ujjamon
Számíthatok. Szomszédimat, igaz,
Agyonverém már mind ; de hasztalan,
Mindig kerülnek újak s oly ***kevés***
A fóka-faj. Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy ***kevesebb ember legyen***
S több fóka.

Névy László szerint *(Nyelvőr,* XX. k. 229. l.) Károly Gy. Hugó (* 1840.) mondta így először : «Sok az ember, kevés a fóka.»

Szálló íge a költemény utolsó sora (XV. szín) az Úr szava :

Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál.

Ágai Adolf. Ágai Adolf (* 1836.) követte el fiatal ujságíró korában a Pákh Albert szerkesztette *Magyar Sajtó* 1863 október 13-iki számának tárcarovatában azt a híres fordításbeli botlást, mely a

Leiter Jakab

fogalom megalkotója.

Ekkoriban szállt föl először Párizsban Nadar az ő *Géant* nevű, addig hallatlan nagyságú léghajójával, s ezt a vállalkozást az egész világ kiváncsi érdeklődéssel kisérte. Mikor a bécsi lapok a *Géant* első útjáról részletes tudósítást közlöttek, a *Magyar Sajtó* is sietett «párizsi levelet» írni itt Pesten, természetesen a német ujságokból merítvén értesülését. A fordítást Ágai Adolf végezte, alkalmasint a *Wanderer*ből. És írta a következőket :

»Midőn a legfelső felhőrétegen is átröpültek, a gömb megrezdült, kissé oldalt hajolt, de — így állítják az utazók — egyikök sem ijedt meg. Előhították Godardot, a tapasztalt léghajóst. «Fel, fel; oly magasra akarunk szállani, mint Leiter Jakab.«

‚Ki ez a Leiter Jakab? Valamely híres léghajós?, kérdezgették másnap a szerkesztőség tagjai. S ekkor derült ki, mindenek megdöbbenésére, hogy biz az *Jakob's Leiter*; Jákób lajtortája, melynek magassága az eget éri. (Móz. 1, 28, 12.)

ÁGAI ADOLF azt mondja nekem, hogy ő a baklövést csintalanságból, szántszándékkal követte el, kétségbeejteni vele a pedáns Greguss Ágostot, ki már akkor is a szerkesztőség tagja volt. A dolog országos kacajt keltett és ‚Leiter Jakab' nemcsak a sajtóban, de a közönség között is a fordításbeli botlásokat kifejező műszó lett.

Hadd említek itt egynéhány nevezetes Leiter Jakabot, melyek ujságirók között ma is szájrul szájra járnak. «A holttestet a *düngeri dombok* alatt *(unter einem Düngerhaufen)* találtak meg.» [*Fővárosi Lapok*, 1876.] «A merénylőt *Thatorte* közelében *(in der Nähe des Thatores)* fogták el.» [*Egyetértés*, 1883., az irországi agrár gyilkosságok alkalmával.] Híres a *tábornoki alhang (Generalbass)*, mely SÁGH JÓZSEF *Zenelexikonában* (Budapest, 1878.) fordul elő Jeitteles Ignác életrajzában; ezt a tréfás fordítást ÁGAI ADOLF csinálta, ki szívességből írta meg a lexikon számára azt az életrajzot és remélte, hogy a szerkesztő észreveszi a bohóságot; a szerkesztő azonban nem vett észre és kinyomatta a könyvben. Országos hírű a ‚legifjabb biróság' *(das jüngste Gericht)*, melyet FERENCZY JÓZSEF követett el CARRIERE *Rousseau*jának fordításában. (Egyetemes Könyvtár. Győr, 1888; 3-ik szám.) De mégis a leghíresebb új Leiter Jakab, s az őst szinte elhomályosítja:

Claquehutes Frigyes,

Relle Iván.

ki a *Nemzet* 1888 június 19-iki esti lapjában látott napvilágot.

A szerkesztőséghez Bécsből német nyelvű telegramm érkezett, mely hírül adja, hogy esküdtszék elé állították Kirchner J. J. képírót, ki Curio nevű barátját január 14-én hátulról orozva megtámadta és öklöző gyűrűvel megsebesítette. »*Tödtlicher Ausgang Attentates*«, így szólott tovább a telegramm, «*wurde nur durch Feder Claquehutes verhindert, an welcher Ring abprallte.*« [A támadás csak azért nem lett halálos végű, mert az öklöző gyűrű a claque-kalap rúgójáról visszapattant.] A telegramm fordítója RELLE IVÁN (* 1861.) ezt így magyarította: «A támadás valószínűleg végzetessé vált volna a szerencsétlen emberre nézve, de Claquehutes Frigyes, ki épp arra ment, a támadót legyűrte és az öklelő gyűrűt kicsavarta kezéből. Kirchner oly izgatott állapotban volt, hogy Claquehutest is megtámadta, de nem bírt vele.»

Budapest ucca-nevei között nem egy hivatalos ‚Leiter Jakab' tündöklik. Ilyen a ‚Bálvány-ucca', németül *Götter-Gasse*, melynek igazi neve *Göder Gasse*, vagyis ‚gödi ucca' (mert Göd felé visz). Ilyen a ‚Tavaszmező-ucca', németül *Frühlings-Feld-Gasse*, mert valaha, a város alakulása előtt, ott egy Frühling nevű németnek a szántóföldje volt.

Ágai Adolf.

Maradandó kortörténeti becsűek azok a vídám alakok, melyeket Ágai Adolf 1865 óta a *Bolond Miská*ban, 1868 óta a *Borsszem Jankó*ban megteremtett, nevelt vagy átformált.

E népes család három tagja: *Spicig Icig*, a jó magyar zsidó ‚hozophi és tscholád opo' (kinek fia már *Spicényi Árpád*), *Lengenádfalvi Kotlik Zirzabella*, a lelkes, költői honleány és *Szent-Léhay Monokles*, az elmés mágnás (kinek apja a Békessi Márk *báró Bikfice* volt) még a *Bolond Miská*ban született. A *Borsszem Jankó*ban látott napvilágot a többi, közel huszonöt. *Están* és *Sanyi* (Patay István és Csiky sándor karikatúrája) soká gúnyolta a parlagi magyarságot; de a jó öreg Patay István halála után (1873) nem lehetett többé éltetni ezt a két alakot és ekkor «lípködött ki jaz placra» *Mokány Berci*, a nemes magyar gavallér. Ez alakot Gyulai Pál a Kisfaludy Károly *Csalódások* (1828) vígjátékában élő Mokány folytatásának tekinti, mint azt egyetemi előadásaiban föl is szokta említeni. (V. ö. a *Borsszem Jankó* jubiláris számát, 1887 április 10.) Ágai Adolf azt mondja, hogy a Kisfaludy különben is más természetű Mokánya neki nem is jutott eszébe, mikor megteremtette ez alakot. A model Ágainak egy nagykőrösi pajtása: Pintér Gyurka volt. És nem csupán lélekre, de testre nézve is; mert Ágai emlékezetből lerajzolta a parlagi gavallért s e vázlat után alkotta meg Jankó János a pompás képet.[1]) Arany János, mikor meglátta és olvasta a *Borsszem Jankó*ban, így szólt: «Nini, szakasztott a Pintér Gyurka, alakra, arcra és beszédre!» (Ágai Adolf szíves közlése.) A nevezetesebb alakok közé tartozik: *Mihaszna András*, a fővárosi ‚röndér' karikatúrája (Pokorny Jenő hírlapíró adta első ötletét; jelszava, a *röndnek muszáj lönnyi!* a berlini policistákra fogott *Ordnung muss sind!* mása), *Tolyáss Dániel*, a hohenheimi tudományú tiszttartó (sokkal járultak hozzá Karsai Albert és Péter Dénes [írói nevén Kiséri]), *Veöreöshegyi Dávid*, az új földes úr, *Tarjagoss Illés*, az áldomásozó és minden potyát kedvelő hazafi (Kozma Andor alkotása), *Bukovai Absentius*, az ősjogász (Bácskai Albert

[1]) De elsőben nem Mokány Bercit ábrázolta vele (aki akkor még meg sem született), hanem csak egy Bécsben mulató magyar urat. Megjelent a *Borsszem Jankó* 1870-iki naptárában (90. l.). Ez a ma annyira ismeretes alak őstypusa; csak az orra más egy kicsit és nincs e képen a hű agár: a *Szellő* sem.

és SCHOENBERG (Szécsi) FERENC kultiválták), *Titán Laci*, a félreismert poéta, *Dicsőffy Lóránt*, az örökké szerződéstelen színész, *Sanyaró Vendel*, a mindig koplaló diurnista, *Seiffensteiner Salamon* (Spicig Icig származéka; SZÉKELY FERENC írta számos éven át), *Kraxelhuber Tóbiás*, a pozsonyi német háziúr (ez a TÓTH KÁLMÁN egykor igen népszerű, *Bolond Miska*beli *Kipfelhauser Adolf*jának mása) sat.

SZIGETI JÓZSEF (* 1822.) a *Csizmadia mint kisértet (A kisértet)* népszínművében (1856.) fordúl elő az *aranyos leányzó* kifejezés. A *Falusiak* vígjátékából (1858.) való pedig az *öcsém, mázoló* tréfás (egy képírót illető) megszólítás, melylyel ma derüre borura élünk s mely hangjára nézve hasonló a németek *‚lieber Freund und Kupferstecher'*-jéhez. *Szigeti József.*

SZIGETI JÓZSEF *Csókon szerzett vőlegény* bohóságának (1883.) népszerű és kivált színészek között szálló ígévé lett alakja *Ripacs,* az éhenkórász vándor-komédiás.

Fertálymágnás. *Berczik Árpád.*

Ezt a kifejezést BERCZIK ÁRPÁD (* 1842.) tette népszerűvé *Fertálymágnások* című vígjátékával (1867.). A szálló ige szerzője azonban nem ő. Mint maga írja nekem: «Én így találtam készen, közszájon. Olyan népszerű volt, mint ma a *gentry* elnevezés. *Firtli* alakjában még ma is ösmerik.»

Eredete minden bizonnyal RÓZSAÁGI ANTAL (* 1829., † 1886.) 1862-ben megjelent, *Fertálymágnások* című regénye. Ez a regény megjelentekor nagy feltűnést keltett, s ifj. KUBINYI FERENC (Tegzes álnéven) azonnal *Kik a valódi fertálymágnások?* című füzetet írt ellene.

Berczik Árpád *Fertálymágnások* vígjátékából ered ez az igen ismeretes szálló ige:

hidegvér (vagy **flegma**) **és tiszta gallér.**

Az I. felvonás 4-ik jelenetében mondja Borostyán Alfréd: «Csak nyugalom, Vili! a gavallér legszükségesebb kellékei ***a tiszta gallér és a flegma.***»

Toldy István.

A szomszédban rejlik az elégtétel!

Toldy István (* 1844., † 1879.) a hetvenes évek elején képviselőnek akart Csongrádon föllépni; de mikor programmbeszédébe fogott a piacon, a papok (kiket annyit szidott) meghúzatták feje fölött a harangot s a szegény jelölt beszédéből csak annyit lehetett hallani: «Tisztelt uraim!» A többit elnyelte a csengés-bongás. A sokaság kacagva oszlott széjjel. A szegény jelölthöz csak egy csizmadia-mester maradt hű; sőt ki merte kísérni még a vasúthoz is. Toldy Pista jól is tartotta a derék embert, aki egy csöppet sem szabódott és kivette a maga részét ételből-italból. Mikor a vonatot jelezték, a pincér elsőben is a becsületes csizmadia elé állt: »Parancsoljon fizetni!» A «nemzeti lábtyűművész» azonban a hüvely ujjával hátra bökve mutatott az ő gazdájára és pedig a csizmadia-ékesszólás e halhatatlan szavaival: ∾ Ami köznapi nyelven azt jelenti, hogy majd az az úr fizet.

V. ö. Ágai Adolf, *Por és hamu* (Budapest, 1892; 235. l.). Ez anekdotát, való történet gyanánt, sokszor mondta el Toldy Pista a kávéházban; én azonban azt hiszem, hogy maga csinálta, mert épp az időtt (a hetvenes évek elején) a Kávéforrás írói társaságában sokat tréfálództak a kacskaringós csizmadia-nyelvvel. Okot és alkalmat talán az adott rá, hogy Tóth Kálmánt az időben választotta meg a miskolci csizmadia-céh tiszteletbeli mesterré; Tóth Kálmán pedig megalapitotta a «bajai csizmadia-dramaturgiát» *(ad vocem* Lessing *Hamburgische Dramaturgie*ja). Berczik Árpád, Rákosi Jenő, Toldy István meg szokták kérni Tóth Kál-

mánt: olvassa el új színdarabjaikat, a «bajai csizmadia-dramaturgia» szempontjából; és Tóth Kálmán rendszerint írott véleményt adott, alája pingálván a dikicses, mustás csizmadia-pecsétet is. S ha a «bajai csizmadia-dramaturgia» azt mondta valamely darabra, hogy tetszeni fog, az a darab többnyire tetszett is; mert e tréfának megvolt az a komoly magva, hogy Tóth Kálmán a drámai műveket szerette a nagyközönség módjára, az egyszerű, természetes józan ész szerint szemlélni. Azt mondta: «A jó darabot megismeri a csizmadia is.» Bohó formába burkolt ítéletét az az írótársaság mindig megbecsülte; sőt valami babonás jelentőséget tulajdonítottak neki, ha Tóth Kálmán egy-egy darabról kiadta a csizmadia-bizonyítványt. Mind e tréfák révén lett a Kávéforrásban divattá csizmadia-nyelven beszélni; Toldy Pista önmagát csúfoló anekdotája is így keletkezett.

Tóth Kálmán.

Azt hiszem, ugyanez időben alkotta Tóth Kálmán a csizmadia-nyelv e virágát:

Nem célirányos a becsületes embereket megcáfolni.

A «szegény Beöthy Laci»-ról írott rajzában (l. *Irkafirkák*, Budapest; 126. l.) Kiss Ignác csizmadia-mester szájába adta e mondást. T. i. így panaszkodott volna a derék, munkás polgár, mikor Beöthy László egy könyvének címlapjára lerajzoltatta saját temetését; csibukozva ül a koporsójában, s hitelezői sírnak, jajgatnak utána.

Tóth Ede.

Tóth Ede (* 1844., † 1876.) 1875-ben színre került *A falu rossza* népszínművéből való szálló ígék:

Kiesett a világ feneke! (I. felv. 6. jel.)

Leinni magát egész a sárga földig.

Az I. felv. 7-ik jelenetében mondja Gonosz Pista Gondör Sándornak: «Idd le magad egész a sárga földig». — ‚Leinni magát a földig' (vagyis úgy, hogy az ember a földre rogyik) régi és közkeletű szólás; a ∿ e szólás bohó nagyítása, hogy t. i. az ivó olyan részeg, hogy már nem is a földre rogyik, hanem még mélyebbre: a sárga földig. Mindez borsodi észjárásra vall; Borsod fekete humusa alatt ugyanis egynéhány ásónyomra sárga föld (lösz) van.

Kevés okkal híres Göndör Sándor felkiáltása (III. felv. 5. jel.), melyet a harangszó hallatára a harangozóhoz intéz a messzeségből :

Kongasd, vén Robotos!

Egyike ama szálló ígéknek, melyek nem értelmök, hanem egy-egy színész szavalása révén váltak népszerűvé. A ∾-t Tamási József, a népszínműénekes deklamálása tette híressé. Az emberek, az utánzás ösztönénél fogva, szeretik a jeles színészek parádés felkiáltásait próbálgatni. Épp így terjedt el egy időben az I. felvonásbeli «Hej ! Bátki Tercsi ! Bátki Tercsi !» kiáltás ; s még azt is elhagyták, ami értelmet adott volna neki : «mit csinálsz ?»

Hevesi Lajos.

Mocsaras turkonc.

Hevesi Lajos (* 1843.) nevezte így a disznót Spiczig Icig 1867-iki napjárában (105. l.). A Bugát-féle magyar terminologiát csúfolta, a *Nyelvőr* keletkezése előtt öt évvel, mert érezte a *vörös bőgönc, fekete utáncs, foltos nyakorján* stb. önkénytelen húmorát.

Ifj. Ábrányi Kornél.

Fiume mellett a tenger csöndes.

A meteorologiai jelentések e sokszor ismétlődő frázisa kezdetben csak hírlapírók között járatos szálló íge volt, de ma már ismeri és használja a közönség is. Alkalmat mindig az ád rá, mikor valaki rendkívül fontos események idejében mellékes, potom, dibdáb dolgokrul beszél vagy ír. E szálló íge szerzője ifj. Ábrányi Kornél (* 1849.), ki az 1876-iki nagy árvízkor a *Kelet Népe* március elsei számában egy *Magyarország hivatalos lapja* című ujdonságban így leckéztette meg a *Budapesti Közlöny*t :

»Az árvíz veszélye egy héten át a leglázasabb izgatottságban tartotta az egész fővárost. Rombolt, pusztított az egész Duna mentén végig. Az egész ország szíve remegett és aggódott, a veszély félelme látszott mindenen. Csak a hivatalos lap volt

vérfagyasztóan nyugodt. «Őt nem ijeszti veszély, baj, nem hat le szívére haláljaj.» A víz dagadt, a hatóságok ijedeztek, de az ország hivatalos lapja nem jött ki flegmájából, ő nem tudott az egészről semmit. Hasáb számra közölte napról-napra (még az nap is, mikor az előadásokat beszüntették) a színlapot, közölte a meteorologiai jegyzeteket Prágából, Bécsből, Bregenzből, Durazzóból. Ozonmérő Budapesten nap. 7, éjjel o. *Fiume mellett a tenger csöndes.* Szigorú kormányrendelet következtében a hivatalos lapot minden hatóság, még a legutolsó község is, járatni tartozik. Sok helyen ez fölemészt minden hírlapra fordítható pénzt és sok helyre egyéb lap nem is jár a hivataloson kívül. Az árvíz veszélyének híre villámként futott végig az egész országon; a vidéken ragadott gyermek aggódott szüleiért, szülő gyermekeért, rokon rokonáért, barát barátjáért. Lázasan kereste minden nap az ország hivatalos lapjában a vész fejlődését, a kifejlődött vész stádiumát: de az nyugodt és néma volt. «A Nemzeti Színház zárva van. *Fiuménál a tenger csöndes*» ... Magyarország hivatalos lapja nem tartja érdemesnek meglátni azt a veszélyt, mely az egész fővárost pusztulással fenyegeti, s mikor a Duna tengerré válik, bömböl, zúg s pokoli sebességgel iramlik s a lég haláljajjal van tele, — ő arról referál, hogy *Fiume mellett a tenger csöndes*, Ozonmérő nappal 5, éjjel 3. És ha Budapesten kiáradt volna a víz, ha kiöntötte volna a hivatalos lap szerkesztőségét, ha eltemette volna a nyomdát, és a hivatalos lap nem jelenhetett volna meg egy hétig: a nyolcadik napon megjelent volna, régi flegmájával, írván, hogy «*Fiume mellett a tenger csöndes.*»

Több mint bizonyos.

Visi Imre.

A magyar hírlapírás e kedvelt közhelyének megalkotója Visi Imre (* 1852., † 1891.). A *Hon*ban írta először, a hetvenes években, képviselőválasztás alkalmával. Azóta a sajtó bőven él gondolat- és szókincsének ez új bőségével: ‚N. N. megválasztása ~.'

A *Nyelvőr*ben (XXII. k. 43. l.) Szarvas Gábor logikusnak és helyesnek ítéli e kifejezést.

Csiky Gergely (* 1842., † 1891.) *Mukányi* című vígjátékában (1880.) fordúl elő Zápolya Ignác nyelvész, ki mint orthológus üldözi a *párbaj, párviadal* szókat, mert csakis

páros viaskodás

Csiky Gergely.

a helyes. Nevetséges duellumokat gyakran nevezünk ~-nak.

Csiky Gergely az orthologia e kifigurázásában a szertelenségig jutott; soha senki nem tagadta a *párbaj, párviadal* szók helyességét.

A *Királyfogás* című, 1887-ben színre került operettjében, melynek zenéjét Konti József szerzette, egy couplet végsora :

S ezt a szerelem tevé.

Ugyancsak a *Mukányi* vígjátékból (I. felv.) való a

Felviradt végre a dicső nap hajnala.

A régi deákos üdvözlő beszédek hasonló frázisainak mása.

Reviczky Gyula.

Reviczky Gyula (* 1855., † 1889.) az ő schopenhaueri bölcselkedését fejezte ki *Magamról* című költeményének utolsó sorában, mely *Magány* verskötetének (1888) jeligéje és sírkövén is olvasható :

A világ csak hangulat.

Arthur Schopenhauer (* 1788., † 1860.) bölcseletének egyik alaptétele : «*Die Welt ist meine Vorstellung*», (v. ö. *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I. k. 3—5. l., II. k. 4. l.) Amit a frankfurti bölcs az értelemre mondott azt a mi költőnk az érzelemre vitte át. Bizonynyal hatottak rá Schopenhauer e sorai is : «*ihr* (t. i. *der Stimmung*) *Wechsel lässt uns die Dinge täglich anders erblicken, wie eine schöne Gegend bei stets sich ändernder Beleuchtung.*» (*Parerga und Paralipomena*, II. k. 60. l.)

A *Pán halála* című költeményből való ez a sor :

Ki szomorú nem volt, az mind pogány.

E vers tette nálunk ismeretessé *a nagy Pán meghalt!* kiáltást. A legenda forrása oly ismeretlen volt nálunk, hogy Reviczky Gyulát egy német versből való kölcsönzéssel vádolták.

Reviczky Gyula fogta Prém Józsefre, tréfás baráti körben, hogy van egy így kezdődő verse :

Hogy szeretlek, az tény.

Frakkos banda.

Hentaller Lajos.

HENTALLER LAJOS (* 1852.) nevezte így a *Függetlenség* című lap 1880 január 5. és a következő számaiban a gyanús bankűzletekkel foglalkozó előkelő urakat.

Habits noirs néven ismerte Párizs azokat a csupa díszesen öltözködő gavallérokból álló tolvajbandákat, melyek 1820-tól 1845-ig fenyegették a francia főváros közbátorságát.

Közli József,

Tolnai Lajos.

a tudományos tehetetlenség példaképe, ki a folyóiratokat holmi csekély értékű ócskaságok másolataival árasztja el, nem feledvén el mindenkinek alábiggyeszteni: ‚Közli N. N.' Ez alakot TOLNAI LAJOS (* 1837.) teremtette meg egy ∾ című rajzban, a *Pesti Napló* 1885-iki husvéti számában; de szerepelteti *Az új főispán* regényében (1886.) is. A szálló íge kútfeje azonban mégis BERECZ KÁROLY (* 1821.) ki az ötvenes évek derekán alakot csinált a *Hölgyfutár*ban Konkoly Dezső szorgalmas böngészőből, ***Közli Dezső*** néven.

TOLNAI LAJOS ezt a régi tréfát elevenítette föl a maga figurájával, köztudomás szerint KONCZ JÓZSEF marosvásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi professzorra (* 1828.) célozva.

Szellemi betyárság.

Hunfalvy Pál.

Ezt a kifejezést használta HUNFALVY PÁL (* 1810. † 1891.) 1886 május 24-én egy akadémiai felolvasásában. *(Észrevétel Vámbéry Árminnak a ‚Honfoglaló magyarok jellemzéséhez' című művére.)* ∾-on azt a tudományos irányt értette, mely a finn-ugor elméletnek ellene mond.

A kutya ugat, a karaván halad.

Pulszky Ferenc.

PULSZKY FERENC mondotta ezt a Magyar Tudományos Akadémia 1888 december 17-iki ülésén, midőn

Nendtvich Károly szóvá tette az *Egyetértés* december 5-iki, az Akadémiát megtámadó cikkét.

«A sajtószabadságnál fogva a sajtónak jogában áll megtámadni az akadémiát», így beszélt Pulszky Ferenc, »ez ellen fel nem szólalhatunk. Gyakran megtámadja a minisztériumot is; hanem azért nem buktatja meg azt; nem buktatja meg az akadémiát sem. Akinek a nemzetre valami befolyása van, vastag bőrének kell lennie, hogy ki tudja állami a támadásokat. A támadásokkal egyébiránt nem sokat gondolunk. Azt mondja egy arabs közmondás: ∿, a mi azt jelenti, hogy a karaván mit sem ád a kutya ugatására. (Az ujságírókhoz fordulva :) És most arra kérem a jelenlevő hirlapíró urakat, hogy adják vissza minél hívebben azt, ami most történt. Mi megtesszük a magunk kötelességét: «A karaván halad.»

A ∿ különben nem arab, hanem török közmondás: *‚It havlar, kervan gider'*. (Vámbéry Ármin közlése.)

Mikszáth Kálmán.

Úgy gruppírozni a semmitevést, hogy lázas tevékenységnek lássék.

Mikszáth Kálmán (* 1848.) magáénak vallotta a *Pesti Hirlap* 1899 december 24-iki számában: «... Horváth Gyula ... akiről megírtam egyszer, hogy úgy tudta gruppírozni a semmittevést, hogy lázas tevékenységnek látszott.» *(Az István-szoba.)*

Az *ut aliquid fecisse videatur* mása. Az meg Ciceroból van: «*Hoc non feci, ut aliquid fecisse videar*». (*Fam.* 1, 8.)

A *Budapesti Hírlap* 1890 dec. 25-iki számában jelent meg Rákosi Viktor (Sipulusz, * 1860.) *Külvárosi regény* című humoreszkje, melyben ez van: «Szvorényi *Ékesszólástanában* olvastam, hogy minden költői műnek egy

Rákosi Viktor.

méla akkorddal

kell végződnie.»

Talán mondani se kell, hogy SZVORÉNYI JÓZSEF *Ékesszólástaná*ban nyoma sincs ilyesminek.

Megrovási kaland.

Wewera János.

Ez a badarság ama WEWERA JÁNOS nevű, szatmármegyei szolgalegény fejében termett, aki HAZAFI VERAI JÁNOS név alatt, magacsinált versekkel országszerte házal. Rigmusait ‚kalandoknak' nevezi. Ha valahonnan kikergetik, versben ‚rója meg' a ház népét s ilyenkor az irka-firka címe ‚megrovási kaland'. Ez a kifejezés, kómikus baj értelmében, immár sűrűn használatos. A sajtó terjesztette el. Nem akartam mellőzni ez adatot már csak azért sem, mert bizonyítja, hogy minden kornak megvannak a maga Cserei-berei Farkas Andrásai és Vojtina Mátyásai.

GÁRDONYI GÉZA (* 1863.) alkotta meg Göre Gábor, az egyűgyű voltában is furfangos falusi bíró alakját. Ennek szavajárása, leveleinek végén, a

mejhöz hasolló lyókat kívánok.

Gárdonyi Géza.

továbbá ugyanő fejezi ki így az ujságba iktatást így:

kiszörkeszteni.

Göre Gábor legelsőbb a *Magyar Hírlap*ban (1892. március 5-iki szám) bukkant fel következő levelével, melyet — valamint az utána következőket is — sokáig ‚valódinak' hitt a közönség.

«Tekintetes Szerkesztőség Kötelesmester lévén és szavazzópolgár és lyóegészséget kivánva mindnyájokmak, fentisztelt iró urak kérem alázatosan azén nevemet még sohasem *szörkesztették ki* az ujságba pedig egyszer az szegedi árviz károsultak javára is adtam két váltó forintokat és én tettem fel az toronygombot hát szeretném és az feleségem is azt mondja hogy szeretné ha az fentisztelt ujság csináló urak *kiszörkesztenék* az nevemet mert Göre Gábor az nevem és a Krisztust már harmincz esztendeje én éneklem az paksióban az nagyhéten máskülönben birónak meg nem választanak máskülönben Göre Gábor nevemet tögyék ki hogy birónak megválaszszanak *mejhöz hasolló lyókat kivánva* vagyok tisztelettel Göre Gábor köteles.»

«Ezennel kiszerkesztjük Göre Gábor nevét, hogy bírónak megválaszszák és sok szerencsét kivánunk a működéséhez.» Ezt írta a szerkesztőség a levél mellé. GÁRDONYI GÉZA azt írja nekem, hogy a *kiszörkeszteni* a szegedi nép

nyelvéből való. «Akinek eljegyzése vagy haláli híre van, bemegy a szerkesztőségbe, és kéri, hogy *szörkesszék ki*; vagy pedig ha valami rendőri hírbe keveredett, beállít egy fütykössel s tudakolja, hogy ki volt az az ilyen-olyan, aki őt *ki* merte *szörkeszteni*? Hát én ezt a szót az élőbeszédben hallottam.»

Vasskó Elemér.

VASSKÓ ELEMÉR (* 1868.) nevezte el a *Budapesti Hírlap*ban szabadságharc hőseit

nagy idők tanuinak

V. ö. *Nagy idők, nagy emberek* és *Idők tanuja*, mely LONKAY ANTAL (* 1827., † 1888.) 1860-ban alapított és 1870-ben a *Magyar Állam* ujságba olvadt lapjának címe volt.

Thallóczy Lajos.

Szálló ige.

E mű első kiadásának Bevezetésében ezt írtam:

«Igazolnom kell a ‚szálló ige' kifejezést is. Tagadhatatlan, hogy ezt a fogalmat BÜCHMANN alkotta meg és ő keresztelte Európaszerte járatos *‚geflügeltes Wort'* nevére is. A tudós németnek a homéri ἔπεα πτερόεντα adta az ötletet. Ma ez a kifejezés már átszármazott a francia nyelvbe is: *‚mots ailés'*, *‚paroles ailées.'* Mi magyarok szintén kölcsön vettük és nyelvünkben voltak, vannak *‚repülő mondatok'*,[1] *‚röpke szók'*, *‚röpszók'*[2] *‚szárnyas szók'*, *‚szárnyas mondások*, stb. Én a *‚röpke szók'* híve voltam. Erősségem vala ARANY JÁNOS, ki Széchenyi-ódájában (1860.), BÜCHMANN könyvének megjelenése előtt négy évvel, így énekelt:

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom.

És már FALUDI FERENC is élt ilyen kifejezésekkel *‚röppentett szó'*, *‚röpített igék'* és *‚röppenő igécske'*.[3] Miért

[1] Ez talán a legrégibb. JÓKAI MÓR használta az *Üstökös* 1866 május 5-iki számában, egy, nyilván BÜCHMANN akkor új *Geflügelte Worte* könyvének hatása alatt irott cikkelyében, mely félig komolyan, félig tréfásan a szálló igékkel foglalkozik és több érdekes adatot közöl, alkalmasint BÜCHMANNból is merítvén.

[2] Sajnos, ez a korcs terjedt el legjobban. (Azóta reá bukkantam a *‚szárnyalt szavak*, szolgai fordításra is, melyet a *Sopron* című lap 1887. 18., 19., 21. számában használt valaki.)

[3] Lásd TOLDY FERENC kiadásában a 91., 403. és 472. l.

ne fogadnók el ez új fogalom terminusául az úgy is immár járatos *‚röpke szót‘*, ? — E mű nyomtatása már folyt, midőn THALLÓCZY LAJOS Bécsben, 1894 május 13-án kelt levelében azt tanácsolta nekem, hogy használjam inkább a *‚szálló ige‘* kifejezést. Azonnal éreztem, hogy az én tudós barátom eltalálta a legjobbat, ami eddig volt. A *‚röpke‘* valóban nem fejezi ki a szájrul szájra költözést, a *‚szó‘* pedig magyarul épp csak azt teszi: szó és alig van *‚mondás‘* értelme is, mint a német *‚Wort‘*-nak vagy a francia *‚mot‘*-nak. Tehát a *‚szálló‘* és a sokat jelentő, szép régi *‚ige‘* a tökéletes *proximum genus* és *ultima differentia*, mely e fogalmat meghatározza. SZARVAS GÁBOR és SIMONYI ZSIGMOND helyesnek ítélik THALLÓCZY LAJOS kifejezését, mely hírlapíró ismerőseim révén, kiknek eldicsekedtem vele, már a sajtóban is felbukkant egynehányszor a nyáron.[1]) Hiszem, hogy a közönség ép magyar érzéke és ízlése csakugyan szálló ígévé fogja tenni a *‚szálló igét‘*.» *Thallóczy Lajos.*

Hitemben nem csalatkoztam meg. THALLÓCZY LAJOS (* 1854.) *‚szálló igéje‘* valóban szálló íge lett, még pedig csodálatos gyorsasággal. Könyvem 1895 februáriusának első felében jelent meg. HERMAN OTTÓ március 6-án mondott országgyűlési beszédében már használta a ‚szálló íge‘ kifejezést. Beöthy Zsolt 1896 elején megjelent *Képes magyar irodalomtörténet*ében Arany Jánosról írott essayjében él vele (II. k. 558. l.). A *Pallas Nagy Lexikoná*ban számtalanszor fordúl elő; belevették minden újabb szótárba; a sajtó is azonnal felkapta.

Hatástalan volt az a kifogás, melyet TÓTH T. ALBIN tett a *Nyelvőr*ben (XXIV. k. 170. l.) a *szálló ige* kifejezése ellen, hogy az *ige* miért vette fel a szokatlan és kevésbbé magyaros *szálló* jelzőt, mikor a régi *szárnyas* sokkal jobb és magyarosabb. «Ismeretes«, ezt írta az említett bíráló, «hogy a magyar beszédmód ritkán és jobb hijában alkalmaz igenevet jelzőül s akkor is mindig igei tulajdonságot tulajdonít a névszónak. Különben is a kifejezés sokkal plasztikusabb, ha tulajdonságot, ellátottságot jelentő viszonyító jelzővel egészítjük ki a fogalmat, mintsem ha valami helyzetet, állapotot jelentő igenévvel bővítjük ki a névszót. Mondjuk ugyan, k e r ü l ő út, i g a v o n ó barom, m e s s z e m e n ő intézkedés sat., de csak jobb hiján; mert nem mondjuk ‚k a p á l ó ember‘ k a s z á l ó ember‘, hanem ‚k a p á s ember, k a s z á s ember‘, sőt ‚i g á s ökör‘. Sőt az igenevet is megtoldjuk néha képzővel, mikor ‚h a r a p ó s kutyát, r ú g ó s lovat‘ sat. mondanak. Szóval a magyaros beszédmód ily mondásokban inkább a képességet, ellátottságot

[1]) 1894 nyarán.

Thallóczy Lajos

fejezi ki, mintsem a cselekvő állapotot. Azért szólunk így: ‚kezes bárány, lovas katona, kéretős leány, rátartós menyecske, szárnyas állat, szárnyas egér' sat. Magyar ember sohse mondana *szálló ‚gét*, ha *szárnyas* igét is mondhat.»

Erre a *Nyelvőr*ben (XXIV. k. 226. l.) ezt válaszoltam: «Ez, azt hiszem, merész állítás. A jelző a jelzett tárgynak vagy tulajdonságát vagy mennyiségét, vagy valamihez tartozóságát vagy cselekvését fejezi ki. Az ut bbi kategóriába tartozik végtelen sokadmagával, a szóló szőlő, csengő barack, mosolygó alma, tűzokádó hegy, író deák, szálló ige.» Megvallom, most hallom először, hogy ezek a participiumos jelzők nem eléggé magyarosak. És nem igen hiszem, hogy Tóth T. Albin ez új theoriáját más is vallaná. Szerinte csak jobb híján mondjuk: ‚kerülő út, igavonó barom, messzemenő intézkedés.' (Megjegyzem, hogy az utóbbi kifejezést illetőleg a ‚mondjuk' énreám nem vonatkozik, mert én soha se mondom: ‚messzemenő intézkedés', levén ez magyarul weitgehende massregel.') Mert, így folytatja, nem m ndjuk: ‚kapáló ember, kaszáló ember', hanem ‚kapás ember, kaszás ember', sőt ‚igás ökör.' Bizony nem mondjuk, mert itt nem cselekvésről, hanem valamihez tartozóságról, azaz birtoklásról van szó; annak az embernek kapája, kaszája, annak az ökörnek igája van. ‚Harapós kutya, rúgós ló' Tóth T. Albin szerint már helyes. Pedig mi az a ‚harapós, rúgós', ha nem frequentativ képzős participium? A meddig nem mondjuk: ‚beszédes szőlő, csengettyűs barack, mosolygásos alma, tűzokádékos hegy, tollas deák', én csak megmaradok a Thallóczy Lajos ‚szálló ígéje' mellett.

IV.

VILÁGIRODALOM.

GÖRÖG IRÓK.

HOMEROS *Ilias*ból (1, 247 és köv.) való szálló íge a

Nestor *Homeros.*

név. Nestor Neleus és Chloris fia, pylosi király, a legöregebb és legbölcsebb görög. Ma valamely testületnek legidősb, legnagyobb tekintetű tagját hívjuk így.

A homéri kacaj

nyilván az *Ilias* (1, 599) és az *Odysseia* (8, 326) ἄσβεστος γέλως (kiolthatatlan kacaj) kifejezéséből ered.

Némelyek egy, a XVIII. század végén megjelent, meglehetősen ismeretlen francia könyv, a *Mémoires de la Baronne d'Oberkirch* (29. fejezet) *rire homérique* kifejezésében keresik forrását.

Az *Ilias* két leghíresebb sora (4, 164—65 és 6, 448—49) az

Eljő majd az idő, mikoron szent Trója leomlik
S dárdavető Priamos s Priamosnak népe kipusztúl.

(SZABÓ ISTVÁN fordítása.)

(Ἔσσεται ἦμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἰρή
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.)

Scipio Karthago romjain idézte.

Az ércszavú Stentor, kinek szava ötven emberénél erősebb volt *(Ilias,* 5, 785) eredete a

stentori hang

kifejezésnek.

Az *Odysseiá*ban fordúl elő Telemachos vezetője

Mentor,

mely néven ma bölcs, öreg tanácsadót értünk.

HOMEROS eposzaiban számtalanszor ismétlődik a válaszolást kifejező

τόν δ' ἀπαμειβόμενος,

melyet kivált azon a réven, hogy ARANY JÁNOS is használja az *Elveszett alkotmány* (1845.) harmadik énekében (138. sor) gyakran említünk tréfásan.

Szálló íge a HOMEROSnak tulajdonított, de valójában nyilván a Kr. e. V. századbeli káriai PIGRESTől eredő kómikus hőskölteméný címe, a

Békaegérharc

(Βατραχομυομαχία)

melyet rendesen az apró országok, emberek torzsalkodásaira alkalmazunk.

A *Békaegérharc* CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY 1791-ben, a homérosi motivum után írott tréfás hőskölteményének címe.

Hesiodos.

A munka nem szégyen

(Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος)

HEISODOS (Kr. e. IX. sz.) *Munkák és napok* költeményében (309. v.) fordúl elő.

Ex ungue leonem *pingere* *Alkaios.*

[Az oroszlánt a körméről (festeni.)]

(Ἐξ ὄνυλος τὸν λέοντα γράφειν.)

Plutarchostól ALKAIOSnak (Kr. e. 610 körül) tulajdonított mondás. Lukianos Phidiasra vonatkoztatja, azt írván, hogy a művésznek elég volt az oroszlán körmét látni és meghatározta az oroszlán testalkatát. A régiségben gyakoriak az ilyen anekdoták. Phythagoras rhegiumi szobrász Herakles lába nyomából számította ki a test nagyságát. Ugyancsak ALKAIOST tartjuk az

in vino veritas

(borban vagyon az igazság)

szerzőjének, bár maga is közmondás gyanánt említi: «οἶνος . . . ἀνθρώποις δίοπτρον» [bor az embernek tükör] és «οἶνος, ὦ φίλε παῖ, καὶ ἀλήθεα» [a bor, kedves gyermek, az igazság is.]

A delphii Apolló temploma híres

γνῶθι σεαυτόν *Thales ?*

nosce te ipsum *Chilon ?*

ismerd meg tenmagadat

fölírását a hét bölcs egyikének, hol THALESnek (* 620., † 543.), hol CHILONnak (Kr. e. 556 körül) tulajdonítják.

Ugyancsak CHILON (DIOGENES LAËRTIUStól följegyzett «τὸν τεθνηκότα μὴ κακολογεῖν» [a halottról rosszat ne beszélj] mondásából eredőnek látszik a

de mortuis nil nisi bene

(a halottakról semmit vagy jót.)

AISOPOS (Kr e. VI. sz.) meséiből ered a *Aisopos.*

amint fújják, úgy táncolni

Aisopos. kifejezés. A 27-ik mesében fordúl elő a halász, ki sípszóval akarja magához csalogatni a halakat, de nem boldogúl, s aztán hálóhoz folyamodván, így szól a megfogott, fickándozó halakhoz: «Ó ti rossz állatok, mikor sípoltam, nem akartatok táncolni, de most, hogy nem furulyázok többé, úgy-e táncoltok!» MÁTÉ evangyéliomában is előfordul: «Sípoltunk néktek, és nem táncoltatok.» (11, 17.)

Az ‚úgy táncolni, amint fütyülnek' kifejezés a német *pfeiffen* rossz fordításából ered.

A savanyú szőlő

AISOPOS két 33-ik meséjéből való. A róka, mikor hiába ágaskodott a magasan függő szőlő felé, azt mondja: «Még nem érett; nem kell a savanyú.» (PHAEDRUSnál: «*Nondum matura est, nolo acerbam sumere.*»)

Kígyót táplálni (melengetni) kebelén [1])

a 97-ik meséből való. Az

idegen tollakkal ékeskedni

a 200-ik meséből ered. DECSInél: «Más tollával dűcsekődik: *Aesopicus graculus.*»

Hic Rhodus, hic salta.

AISOPOS 203-ik meséjében egy kérkedő azzal dicsekszik, hogy ő Rhodusban valamikor roppant nagyot ugrott; és tanúkra hivatkozik akik ezt látták. Mire azt mondja valaki: »Barátom, ha úgy van, nincs szükség tanúkra. Itt van Rhodus, itt ugorj.» («Ἰδοὺ ἡ Ῥόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πήδημα.») Innen a deák ∾, mely azt jelenti: ‚Most mutasd meg, mit tudsz'.

---

[1]) SZENCZI MOLNÁR ALBERT szótárában: ‚Kígyót tart kebelén'; *serpentem in sinu fovet.*

Solamen miseris socios habuisse malorum. *Aisopos.*

[Vigasztalás a nyomorultaknak, ha bajaiknak részese van.]

Szintén AISOPOSból ered; a 237-ik, nyúlakról és békákról szóló mese tanúlsága szól körülbelől így. Ez a deák fordítása több alakban ismeretes; a versbe szedett ∾ először SPINOZA ethikájában (1677) olvasható.

Unum, sed leonem.

[Egyet, de oroszlánt.]

AISOPOS 240-ik (a nőstény oroszlán és a róka) meséjében fordúl elő, hogy az oroszlán csak egyet kölykezik, de az oroszlán «. . . ἕνα . . . ἀλλὰ λέοντα.«

Az oroszlánrész

kifejezés a 258-ik (az oroszlán és a vadszamár) meséből való, s arra céloz, hogy akinek több ereje van, többet ragad magához a zsákmányból.

Egy fecske tavaszt nem szerez

szintén AISOPOSból (304-ik mese) eredőnek látszik, de a világ közvetlen ARISTOTELESből *(Eth.* 1, 6) idézi «Μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.»

SZENCZI MOLNÁR ALBERT szótárában: ‚Egy fecske tavaszt nem szerez'; a PÁPAI PÁRIZ-BOD szótárban: ‚Egy fetske tavaszt nem tsinál: *una hirundo non facit ver.*'

Ugyancsak aisoposi eredetűnek látszik a HORATIUS *Ars poëtica*jából való (139-ik) vers:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

[Vajudnak a hegyek, s megszületik a nevetséges egér.]

BIAS, a hét görög bölcs egyike (Kr. e. 570 körűl) midőn Prienét ostromolták s valaki csodálkozott, hogy ő,

gazdag létére, nem ügyekszik kincseit megmenteni, azt mondotta: «Mindenemet magammal hordom.» Ebből lett a deák

Bias.

omnia mea mecum porto.

CICERO *(Paradoxa,* I., 1.) legalább neki tulajdonítja. PHAEDRUS (4., 21) szerint Simonides költő, SENECA *(Epist.* 9.) és VALERIUS MAXIMUS (7., 2) szerint pedig Stilpon epikuri bölcselő mondása ez a szálló ige.

KEOSI SIMONIDES (556—469) ígéjének tartják az alkalmasint régi közmondásos eredetű

fortes fortuna adiuvat

[az erőseket segíti a szerencse]

kifejezést, mely a virgiliusi *(Aen.* 10, 284.)

audentes (vagy audaces) fortuna iuvat

[a merészeknek kedvez a szerencse]

formában közkeletű.

PLUTARCHOS szerint *(A hallásról,* 13) PYTHAGORAS (* Kr. e. 582.) mondása a ‚semmit sem csodálni' («μηδὲν θαυμάζειν»), melyet HORATIUSból *(Epist.* 1, 6, 1) szoktunk idézni:

Pythagoras.

nil admirari.

CICERO jegyzi föl *(De natura deorum,* 1, 5), hogy PYTHAGORAS tanítványai szoktak így mesterökre hivatkozni:

ipse dixit (magister dixit)

[ő mondta, a mester mondta]

mely még járatosabb görög

αὐτὸς ἔφα

alakjában, melyet az ARISTOPHANES *Felhők*jének 196-ik sorához írott scholion őrzött meg. DIOGENES LAËRTIUS (8, 46) zakynthosi Phythagorasnak tulajdonítja.

THEOGNIS görög költőtől (Kr. e. 540. körül) eredőnek hiszik SENECA «*humanum est errare*» (*Controvers.* 4, 3) kifejezését, melyet

errare humanum est *Theognis.*

(tévedni emberi dolog)

alakjában emlegetünk.

AISCHYLOS (* 524., † 456.) *Agamemnon* tragédiájának 1445-ik versében mondja Klytaemnestra Kassandráról, hogy hattyúmódra énekelni kezdett haldoklásában. Régi helytelen hiedelem volt ugyanis, hogy a néma hattyú halála előtt megszólal és énekel; innen a *Aischylos.*

hattyúdal.

PINDAROS (* 521., † 441.) első ódájában van a többnyire görögül idézett ige:

ἄριστον μὲν ὕδωρ *Pindaros.*

[a legjobb a víz.]

SOPHOKLES (* 496., † 406.) *Antigone* tragédiájának egy ismeretlen görög írótól eredő scholionjában (620) fordúl elő az a két vers, melyet mi *Sophokles.*

quem Deus perdere vult, dementat prius

[akit Isten el akar veszíteni, elsőbben megbolondítja]

alakban idézünk. E konyha-deák fordítás LAROUSSE szerint (*Dictionnaire complet*) BOISSONADEtól, a tudós francia hellenistától (* 1774., † 1857.) ered. C. WIEGAND latin közmondásgyűjteményében LACTANTIUS IV. századbeli egyházatyának tulajdonítja.

Empedokles. EMPEDOKLES (Kr. e. 450 körül) orvos és filozófus versekben írott Περὶ φύσεως (A természetről) című munkájában mondja ki, hogy

négy elem

van; t. i. a tűz, a levegő, a víz és a föld. Ez a felfogás mindaddig általános volt, míg a kémia nem derítette ki az egyszerű testek létét, melyeknek száma immár hetven körül van.

Herodotos. HERODOTOS (* 484., † 428.) írja (2, 10), hogy a Memphistől északra levő hegység között a föld valamikor tengeröböl volt, szakasztott olyan, amilyen Ilion, «ha ugyan szabad ily kicsinységeket nagygyal összehasonlítani» («ὡς . . . εἶναι σμικρὰ ταῦτα μεγαλοῖσι συμβαλεῖν.») Alkalmasint erre emlékezett VIRGILIUS, mikor a *Georgicá*ban (4, 176) a méhek munkáját a cyklopsokéval hasonlítja össze:

si parva licet componere magnis.

[Ha szabad a kicsinyeket nagyokkal összehasonlítani.]

Ugyancsak HERODOTOS a forrása a

relata refero

[elbeszélt dolgokat beszélek el]

kifejezésnek; mert a történetírás atyja ezt mondja (7, 152): «Kötelességem elbeszélni, amit beszélnek; de nem kötelességem hinni; és ez mindarra vonatkozik, amit mondok.»

Euripides. EURIPIDES (* 480., † 406.) *Orestes* tragédiájában Elektra azt tanácsolja beteg bátyjának, hogy keljen föl, mert a ‚változatosság mindig édes' («μεταβολὴ πάντων γλυκύ»). VALERIUS MAXIMUS, PHAEDRUS és JUSTINIUS ezt

varietas delectat

[a változatosság gyönyörködtet]

formában idézi.

A sziciliai melléknéven ismeretes EPICHARMOS görög vígjátékköltő (* 540. † 450.) írásának hiszik a «χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει» *Epicharmos.*

kéz kezet mos,

manus manum lavat

közmondásszerű kifejezést.

A samosi CHOIRILOS epikus költő (* 470., † 400.) *Perseis* hőskölteményéből való töredék a «πέτρην κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείῃ» [a vízcsepp kivájja a követ gyakorta esésével], melyet mi e deák hexameterrel szoktunk idézni: *Choirilos.*

gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.

OVIDIUS *(Ex Ponto,* 4, 10, 5) ezt írja: «*Gutta cavat lapidem, consumitur annulus usu.*» [A csepp kivájja a követ, a gyűrűt elkoptatja a viselés.] BÜCHMANN GIORDANO BRUNO *Il candelajo* [A gyertyamártó] című 1582-iki vígjátékából idézi e verseket:

»*Gutta cavat lapidem, non bis, sed saepe cadendo;*
Sic homo fit sapiens, bis non sed saepe legendo.«

FUMAGALLI említi a *Chi l'ha detto ?*-ban (84. l.), hogy ez a szálló íge a középkor kegyetlenségének egy rettentő kínzásmód ötletét adta. A casentinoi völgy egyik várában, a Castel S. Niccolóban, ma is mutogatnak egy kis fülkét, mely arra való volt, hogy az embert beleszorítsák és szüntelenül vizet csepegtessenek a feje tetejére. A boldogtalan fejét pánt vette körül, hogy ne mozdúlhasson; fönt pedig egy kis nyíláson cseppenkint hullott reá a víz. Elől ablak volt, hogy a kínzott embert látni és vallatni lehessen.

Az orvosi műszónak is használt

facies hippocratica

[hippokrátesi ábrázat]

kifejezés onnan ered, hogy HIPPOKRATES, a nagy görög orvos (* 460., † 370.) *Prognostikon* könyvének elején *Hippokrates.*

Hippokrates.

igen tökéletesen írja le a haldokló ember arcán mutatkozó elváltozásokat.

HIPPOKRATES aforizmáiból három helyet idézünk latinul. Az egyik a «ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή»:

vita brevis, ars longa

[az élet rövid, a művészet hosszú.]

A másik FOËSIUS fordítása szerint: «*Omne si quidem nimium naturae inimicum*» [minden a mi szertelen, ellensége a természetnek], de mi rendesen e régi kadenciában emlegetjük:

omne quod est nimium, vertitur in vetium.

(Ami sok, megárt.)

A másik a «ὁκόσα φάρμακα οὐκ ἰῆται, σίδηρος ἰῆται, ὅσα σίδηρος οὐκ ἰῆται, πῦρ ἰῆται, ὅσα δὲ πῦρ οὐκ ἰῆται, ταῦτα χρὴ νομίζειν ἀνίατα«:

Quae medicamenta non sanant, ea ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ea ignis sanat; quae vero ignis non sanat, ea insanabilia reputare opportet.

[Amit az orvosság nem gyógyít meg, meggyógyítja a vas, amit a vas nem gyógyít meg, meggyógyítja a tűz, amit pedig a tűz sem gyógyít meg, gyógyíthatatlannak ítélendő.]

Megjegyzendő, hogy ez az aforizma nem tartozik a hitelesek közé, mert a legkitűnőbb HIPPOKRATES-kiadások és fordítások (például a J. F. PIERER-féle FOËSIUS-fordítás) csak a pótlékok között adják.

HIPPOKRATES Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἄνθρωπον értekezésében (42. fej.) keresik némelyek HAHNEMANN SÁMUEL, a homoeopathia megalapítója (* 1755., † 1843.) sarkalatos

similia similibus, contraria contrariis curantur

[a hasonlókat hasonlók, az ellenkezőket ellenkezők gyógyítják meg]

tételének forrását. *(Organon der rationellen Heilkunde,* Drezda, 1810; és már 1790-ben is, Hufeland folyóiratában.) HIPPOKRATES itt azt fejti ki, hogy ha a betegséget hasonló ok idézte elő, hasonló szer gyógyítja meg; ha pedig ellenkező az ok, ellenkező szer.

A gyakorta emlegetett

ubi bene, ibi patria

[ahol jó dolga van az embernek, ott a hazája]

parasita-mondást, melyet PACUVIUS († Kr. e. 130.) római tragédiaíróénak is tartanak *(«patria est, ubicunque est bene»)*, ARISTOPHANES (* 444., † 380.) *Plutos* vígjátékának 1151 sorából származtatják: «πατρίς γὰρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ.» *Aristophanes.*

PLATO (* 427., † 347.) írja a *Phaedon* 91-ik fejezetében: «Ha követtek engemet, keveset törődjetek Sokratessel, de inkább az igazsággal». Ezt AMMONIUS (Kr. u. 500 körül) Aristoteles életrajzában ily parafrázissal látja el: Φίλος μὲν Σωκράτης, ἀλλὰ φιλτάτη ἡ ἀλήθεια» [barátom Sokrates, de inkább barátom az igazság]. Nyilván ebből lett a deák *Plato.*

amicus Plato, sed magis amica veritas.

[Barátom Plato, de inkább barátom az igazság.]

PLATO *Gorgias*ából idézzük a régi görög ‚κατόπιν ἑορτῆς'

post festum

[az ünnep után]

fordítását, mely

post festum cantare

[az ünnep után énekelni]

formában is járatos és az ‚eső után köpenyeg' régi magyar közmondással egyértékű.

Plato. ‚*Post festa*, debreceni református diák-műszó, mely azt teszi, hogy a diák ünneputánra, vagyis a legációból nyerendő jövedelemre kontózik, ‚Post festára szabattam egy rokkot'. Különben valami igen határozatlan terminust jelent, mert a légáció nem mindig osztja bőven a földi javakat.

A plátói szerelem

kifejezés eredete az, hogy PLATO *Symposion*jában Pausanias azt hirdeti, hogy ő szerelmeséhez nem érzékileg, hanem a lélek szépsége révén vonzódik.

«A bölcs nevét Platon szerint csak az olyan ember érdemli meg, akinek egész valóját eltölti a valóság megismerése után való sóvárgás, vagy, a mint Platon nevezte, szerelem (eros), s nem engedi nyugodni addig, míg bizonyos tekintetben már e földön túl nem emelkedik az érzéki világ határain. Az ilyen ember mindenben nem a külső látszatot, hanem az érzékeken kívül eső valóságot szereti. Ebben áll a sokszor emlegetett és sokszor félreértett ‚plátói szerelem'.» GYOMLAY GYULA, *A görögök története*, Budapest, II. 501.

Ugyancsak PLATOból *(Kratylos)* eredőnek vélik a

Deus ex machina

kifejezést, mely a színpadon megjelentetett istenekre vonatkozik és mai értelme körülbelül az, hogy ‚hirtelen elibénk pottyant.' De a természetfölötti tüneményeknek előidézésére szolgáló görög színpadi gépezet, a μηχανή, bizonynyal régibb PLATOnál.

Az ember kétlábú tollatlan állat.

(Ἄνθρωπός ἐστι ζῷον δίπουν ἄπτερον.)

PLATOnak tulajdonított meghatározás, noha a bölcs műveiben semmi nyoma sincs.

Az egésznek forrása DIOGENES LAËRTIUS amaz anekdotájában (6, 2) keresendő, mely azt meséli el, hogy Dio-

genes, a cinikus bölcs, csuffá akarván tenni e definiciót, megkopasztott kakast lökött Plato iskolájába és azt mondta: «Ime, ez a Plato embere». Mire a definiciót így toldották meg: ‚kétlábú, tollatlan és laposkörmű állat'.

ARISTOTELES (* 384., † 322.) mondja a *Politiká*ban két helyen is, ha az ember természeténél fogva *Aristoteles.*

πολιτικὸν ζῷον (1, 2)
ζῷον πολιτικόν (3, 6)

[társas állat.]

BÜCHMANN (*Geflügelte Worte*, 374.) l. ARISTOTELES-ben keresi a

punctum saliens

eredetét; mert ez a tudós említi zoologiájában (6, 3) a tojás fehérében lebegő véres pontot, melyből a madár szíve leszen. ∿-en mindennek az eredetét, okát értjük.

Ugyancsak ARISTOTELEST idézik a

tabula rasa

[letörölt írótábla]

kifejezés forrása gyanánt. Valóban él e hasonlattal a *Lélekről* írott művében (3. 4.)

THEOPHRASTOS (* 372., † 287.) szokta DIOGENES LAËRTIUS szerint (5, 2, 10) emlegetni: «Πολυτελὲς ἀνάλωμα εἶναι τὸν χρόνον» [az idő drága kiadás]. Ebből származtatja BÜCHMANN az angol *Theophrastos.*

time is money

(az idő pénz)

ígét.

BACON 1620-ban megjelent *Essays*ében ez van: «Az idő a munka mértéke, valamint a pénz az árú mértéke; és a munka drága leszen, ha nem sietünk».

Menandros. MENANDROS (* 342., † 290.) «ἀναγκαῖον κακόν« kifejezésének fordítása a

szükséges rossz,

malum necessarium.

Zeno. A stoikus ZENO (* Kr. e. 340.) mondotta DIOGENES LAËRTIUS szerint (7, 1, 19,) hogy a jóbarát «ἄλλος ἐγώ»,

alter ego

[másik én.]

Euklides. EUKLIDES, a nagy mathematikus (Kr. e. 300 körül) szokta minden bizonyítás végén maga a tétel mellé írni: «ὅπερ ἔδει δεῖξαι«, melynek deák formája, a

quod erat demonstrandum

(ami bebizonyítandó volt; a LUTTER NÁNDOR-féle iskolai geometriákban).

A nagy Pán meghalt.

Πὰν ὁ μέγας τέθνηκε.

PLUTARCHOS († Kr. u. 120.) írja le *Az orákulumok hibáiról* című kis értekezésében bizonyos Philippos következő elbeszélését:

Epitherses, földim és mesterem a grammatikai tudományokban, atyja volt amaz Emilianos rhétornak, kinek számosan vagytok tanítványai. Ő, Epitherses, beszéli, hogy egyszer Itália felé vitorlázott egy drága portékával megrakott és utasokkal teli hajón. Este, az Echinades szigetek körül, elállott a szél; a hajó ettőlfogva bizonytalan irányban ment és Paxos felé közeledett. Az utasok többnyire ébren voltak; sokan, vacsora után lévén az idő, poharaztak. Egyszerre Paxos szigetéről egy hang hallatszott, s harsányan kiáltotta: «Thamous!»; ezen igen elálmélkodtak mindenek. Ez a Thamous, egyiptomi születésű ember, ugyanis a révkalauz volt, de a hajón levők közül csak igen kevesen ismerték név szerint. A hang még egyszer hívta; nem felelt; harmadszor azonban figyelmezett. Ekkor a

kiáltó, még erősebb hangon, azt mondta: «Mihelyest Palodesba érkezel, add hírűl, hogy a nagy Pán meghalt (ὅτι Πὰν ὁ μέγας τέθνηκε).» Epitherses beszéli, hogy mindenek megfélemlettek és tanácsot tartottak: engedelmeskedjenek-é a parancsolatnak vagy sem. Thamous ekkor azt mondta, hogy ha szél kerekedik, nem fog szólni; de ha csendes, jó idő marad, hírűl adja, amit hallott. Szél nélkül, csendes vízen érkeztek Palodesba; és ekkor Thamous a hajó farában a szárazföldnek fordúlt és kikiáltotta, hogy a nagy Pán meghalt. Alig mondta el, hagy jajgatás hallatszott, nemcsak egy hangé, hanem sokaké; és mivel számosan voltak ottan, a hír gyorsan elterjedt Rómába; és Thamoust Tibérius császár elébe hívták. A császár hitelt adott beszédének s tudakozódott: ki az a nagy Pán? Az udvarbeli tudósok azt felelték, hogy nem lehet más, mint Mercurius és Penelope fia.

Vannak philologusok, akik azt állítják, hogy e sorokat középkori barátok vagy más buzgó keresztyének toldozták bele PLUTARCHOSba, hogy az ó-kori íróban Jézus Krisztus halálára való célzásnak legyen nyoma.

LUKIANOS görög történetíró (160 körül) emlegeti világ csúfjaként a históriaírásról szóló művében *Lukianos.*

Abdera

thráciai várost, mely afféle lehetett, mint ami mai tudalmunkban Rátót, Kóka és a többi hely, melyre minden együgyűséget ráfognak.

Szálló íge nálunk is alkalmasint német réven lett. V. ö. WIELAND: *Die Geschichte der Abderiten* (a *Teutscher Merkur*ban, 1774.)

LATIN IRÓK.

Appius Claudius.

Faber est suae quisque fortunae.
(Kiki a maga szerencséjének a kovácsa.)[1]

SALLVSTIUS szerint *(De republ. ord.,* 1, 1) APPIUS CLAUDIUS (Kr. e. 300 körül) verseiben fordult elő.

Naevius. NAEVIUSnak († Kr. e. 204) tulajdonított mondás a

male parta male dilabuntur.
(Ebül gyűlt, ebül költ.)

Plautus. PLAUTUS (* 254., † 184 körül) vígjátékaiból való idézetek, a *Persa*ból (4, 4, 74):

nomen atque (szokásosabb: **et**) **omen.**

Ugyanonnan (4, 7, 19):

sapienti sat *(est).*
Az értelmesnek elég ennyi; megérti ennyiből is.]

A *Poenulus*ból (1, 2, 112):

oleum et operam perdidi
[Hiába vesztegettem az olajat és a fáradságot.]

A *Truculentus*ból (1, 1) ered az annyira közkeletű kifejezés:

summa summarum.

A *Trinummus*ból (5, 2):

tunica propior pallio
(közelebb az ing a csuhánál.)

[1]) PÁPAI PÁRIZ FERENC: «Ki-ki maga szerzi magának, a miben vagyon.»

Az ismeretes

homo homini lupus

Ember embernek farkassa. B. DECSI JÁNOS fordítása.)

PLAUTUS *Asinaria* vígjátékának *Lupus est homo homini, non homo* sorából (2, 4, 88) ered,

ENNIUStól (* 239., † 169.) ered CICERO tanúsága szerint (*Laelius*, 17, 64) az *Ennius.*

amicus certus in re incerta cernitur

[A b ztos barát bizonytalan dologban ismerszik meg.]

TERENTIUS (* 185., † 155.) *Andria* vígjátékában (1, 1) fordúl elő a *Terentius.*

hinc illae lacrimae!

[Ez hát a könnyek oka! SZENCZI MOLNÁR ALBERT szerint: ‚Ez ám a bökkenője!']

Ugyane vígjátékból (1, 2) való a

Davus sum, non Oedipus

[Davus vagyok én, nem Oedipus.]

Azt jelenti: ‚nem értelek, mert nem tudok találós meséket fejteni.'

Szintén az *Andria*ban (4, 1) van meg a

proximus sum egomet mihi

[legközelebb vagyok magammagamhoz.]

Talán ennek hatása alatt keletkezett az ismeretes *prima persona ego sum* (én vagyok az első személy), bár lehet a grammatikai szabály tréfás idézése is.

TERENTIUS *Eunuchus* vígjátékának prológusában (41) fordúl elő a

nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius.

[Nem lehet már olyat mondani, amit ne mondtak volna előbb.]

Terentius. E vígjátékból (4, 5) ered a

sine Baccho et Cerere friget Venus

[bor, búza nélkül didergős a szerelem]

közmondás Az igazi betű a szintén emlegetett

sine Cerere et Libero friget Venus.

A *Heautontimorumenos* vígjátékból (1, 1) való a híres

homo sum; humani nihil a me alienum puto.

[Ember vagyok; semmi emberi dolgot nem ítélek magamhoz idegennek.]

TERENTIUS *Adelphi* vígjátékából (4, 1) ered a

lupus in fabula.

(Farkast emlegetnek, kert alatt kullog.[1])

Ennek a ‚mesebeli farkasnak' a dolgát sokféleképpen magyarázzák a tudósok, kivált a németek. Én azt hiszem, az egész nem egyéb, mint célzás arra a Phaedrusi mesére, melyben a hazug pásztor kétszer is fölriasztja a falut azzal a hírrel, hogy jön a farkas; és mikor aztán a farkas igazán jön, nem hisznek neki. Vagyis addig-addig emlegette a farkast, míg csakugyan megérkezett. V. ö. PHAEDRUS: 1, 10.

Az *Adelphi* több sorának (5, 3) összevonásából lett a

duo quum[2]) faciunt idem, non est idem.

[Ha ketten cselekszik ugyanazt, nem ugyanaz.]

TERENTIUS *Phormio* vígjátékából (1, 2) ered az

aranyhegyeket ígérni

(montes auri pollicens)

---

[1]) Régi magyar közmondás. [2]) Rendesen *si*.

kifejezés, valamint (2, 4) a

quot homines, tot sententiae

[ahány ember, annyi vélemény]

melyből lett a közmondásszerű

quot capita, tot sensus

[ahány fej, annyi gondolat.[1])

Accius (* 170., † 104.) *Atreus* tragédiájából való az *Accius.*

oderint, dum metuant

[ám gyűlöljenek, csak féljenek.]

Suetonius szerint Caligula császárnak kedvelt szavajárása volt.

Varro (* 116., † 27.) *De lingua latina* művében (7, 32) ilyeténképpen nyelvészkedik: «*Sed canes, quod latratu signum dant, ut signa canunt, canes appellatae*». Ennek csúfondáros elferdítéséből lett a *Varro.*

canis a non canendo.

[A kutya deák neve azért *canis*, mert a kutya nem tud kántálni.]

Testvére a jeles szófejtésnek a még híresebb

lucus a non lucendo.

Ezt Quintilianus (* 35., † 95) írja *(De instit. oratoria,* 1, 6) csaknem egészen így, fölvetvén a kérdést, hogy némely szó miért ne eredhetne épp az ellenkezőjéből; mint például a *lucus* azért ‚*lucus*', mert árnyék van benne és kevéssé *lucet* (világít). *Quintilianus.*

---

[1]) Kisviczay Péter *(Adagia,* Bártfa, 1713) így fordítja ‚Sok fő, sok értelem.'

Érdekes, hogy a mai tudomány kimutatta, hogy a *lucus* mégis azért *lucus*, mert *lucet*. Bizonyítja ezt a vele jelentésileg teljesen egyértékű német *Lichtung*. (SZARVAS GÁBOR közlése.)

A szófejtés tudománya mindig adott okot és alkalmat a gúnyolódásra; és míg nem győzedelmeskedett benne is az egyszerű józan ész, valóban ráillett a VOLTAIRE kegyetlen elmésség: «A szófejtés olyan tudomány, melyben a magánhangzók semmit sem nyomnak a latba, a mássalhangzók pedig csak igen keveset.» [1]) A franciák és olaszok között ma is közmondásos a XVII. századbeli GILLES MÉNAGE, a képtelen etymologia nagymestere. Ő csinálta azt a híres szószármaztatást, hogy az olasz *‚alfana'* (kanca) a latin *equus*-ból ered. Az olasz nyelv eredetéről szóló 1699-ben, Párizsban megjelent könyvében ezt írja: [«Az *alfana*, kanca, egy a spanyol *alfana*val, mely nem egyéb, mint az arab *al* névelő és a latin *equa*. Ez a szó a következő változásokon ment keresztül: *equa, aka, haka, faca, facana*, aztán összevonással: *fana*, és az arab névelővel: *alfana*»]. Erről írta DE CAILLY az ő híres epigrammáját:

Alfana vient d'equus sans doute,
Mais il faut avouer aussi
Qu'en venat de là jusqu'ici
Il a bien changé sur la route.

Nálunk is virágzott, sőt elvétve még ma is virágzik a szófejtegetésnek e fajtája, melyet SZARVAS GÁBOR (* 1832., † 1895.) a tudományos világban azonnal szálló ígévé lett

Szarvas Gábor.

délibábos nyelvészet

névre keresztelt. Maga közlötte velem, hogy először 1881-ben (*Nyelvőr*, X. k., 466. l.) használta e kifejezést; de mint utóbb meggyőződtem, már 1879-ben (VIII. k., 223. l.) is írta «... tudományát pedig nevezik per eminentiam magyar, más szóval kiskunsági avagy kisujjas vagy délibábos nyelvtudománynak.» Az etymologiának e módját követte OTROKOCSI FÓRIS FERENC, ki a magyar nyelvet a héberből származtatta, HORVÁT ISTVÁN, KASSAI JÓZSEF és a Magyar Tudományos Akadémia úgynevezett nagy szótárában CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS.

[1]) *C'est une science, où les voyelles ne sont rien, et les consonnes fort peu de chose, (Histoire de Russie sous Pierre le Grand.)*

Kassai József például így magyarázza a *‚pendely'* szó eredetét:

«Itéletem szerint *pendely ing* gyökérből származik, *cum p prosthetico*. Mert a *pendely* nem egyéb, hanem alsó *ing*, mely hasonló a fe ső inghez, amit a székelyek *fersingnek* hívnak. *Ing* szóból 1. előtévő *p* betűvel lészen *ping* szokatlan szó. 2. *Ping-* ből *ping-elj* e helyett: *ping-alj*, mint *fej-alj*ból szokásban vagyon *fej-el*, fe ső ing alá való ing, azaz alsó ing. 3. *Pingely* szóból a nyelvszokás *pendely* szót alkotott; *ing*ből *end* lett betűcserével.»

Öregapám, Tóth Ghörgy, a Szentgyörgyi Horváthok bajai uradalmának számvevője, régi deákos műveltségű úri ember volt és nyugalomba vonulva, örömest foglalkozott nyelvészkedéssel, a maga módja szerint. Családunk ma is idézgeti mulatságos etymologiáit. Édesapám a hatvanas évek elején említette egyszer Czuczor Gergely előtt az öreg úr e furcsa nyelvészkedését, s egyebek között elmondta, hogy az ősz dilettáns az *isten* szót ebből származtatja: *‚ős tő'*. Apám később rémülve látta, hogy az Akadémia nagyszótárában az *isten* ez etymologiája egész komolyan említődik sok más, nem kevésbbé képtelen találgatás között.

A *‚canis a non canendo'*-nak tréfaképpen több mulatságos mását csinálta Szarvas Gábor. Például: ‚áll *(maxilla)*, mert mozog', ‚Tátra-Füred, mert nem lakja fűrj'. Füred helyneveinket ugyanis a ‚fürdő' származékának tartja a mai magyarság; nyilván azért, mert Füred balatonparti falu alatt savanyúvízre bukkantak és fürdőt építettek, miután ez a falu már egynehány száz esztendeig Füred nevet viselt, minden fürdő nélkül. A ‚Füred' a ‚fűrj, fűr' származéka, ama mindmostanig nem eléggé kiderített értelmű régi *d* képzővel, mely a Borjád, Disznód, Galambod, Farkasd, Kakasd, Kövesd, Nádasd stb. helynevekben él. Schmeks is ama tévedés révén keresztelődött Tátra-Füred névre. Ezt gúnyolják Szarvas Gábor elmés magyar *canis a non canendo*jai. V. ö. *Nyelvőr*, XXI. k. 448—451. l. Szarvas Gábor egy levelében, melylyel engemet megtisztelt, még egygyel szaporította a magyar *canis a non canendo*k számát: «Komorna, mert víg».

Ugyancsak Varro *De lingua latina* művéből (3, 16, *Varro.* 13) ered az

asinus ad lyram *(aptus)*

[ért hozzá, mint a szamár a lanthoz.]

Cicero. CICERO (* 106., † 43.) Catilina ellen intézett beszédei elsejének kezdete

Quousque tandem *abutere, Catilina, patientia nostra?*

[Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina?]

A nagy római szónok többször is *(in Catilinam* 1, 1 *in Verrem* 2, 4, 45, *pro rege Deiotaro* 11, 31) hangoztatja híres fölkiáltását:

O tempora! O mores!

[Mely idők, mely erkölcsök!]

A *pro Roscio Amer.* beszéd (16, 47) forrása a közmondásszerű

nomina sunt odiosa

[neveket említeni gyűlöletes]

szálló ígének: «*Nomines notos sumere odiosum est, quum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari.*» [Ismert emberek nevét emlegetni gyűlöletes dolog, mikor nem bizonyos, akarják-e magukat megnevezni.]

CICERO említi többször *(pro Milone,* 26, 70, *in Catilinam* 1, 2 stb) a *senatus consultum ultimum*ot, mely a konzuli hatalmat diktátori erejűvé tette:

Videant consules ne quid res publica detrimenti capiat.

[Ügyeljenek a consulok, hogy a köztársaság valamely kárt ne valljon.]

Országos hírre tett szert nálunk az a nyelvbotlás, melyet HEGEDÜS SÁNDOR országgyűlési képviselő (* 1847.) követett el a képviselőházban 1876-ban, így idézvén a szálló ígét: «*Videant consuli*». CICERO szálló ígéje járja ez alakban is: ‚*Caveant consules*'.

A *De finibus* 5-ik könyvében (25) fordúl elő

Consuetudo (est) *quasi* **altera natura.**

(A szokás természetté válik. *Pápai* PÁPAI PÁRIZ FERENC fordítása.)

Ahol CICERONak, hol CORNIFICIUSnak († Kr. e. 60.) tulajdonított *Libri rhetorici ad Herennium*ból (4, 28) van ez a mondás : *Cicero.*

Oportet esse, ut vivas, non vivere, ut edas.

Nem azért élünk, hogy együnk; hanem azért eszünk, hogy éljünk.

A szálló íge e magyar alakja a QUINTILIANUS (*Inst-orat.* 9, 3, 85) használta «*Non ut edam vivo, sed ut vivam edo*»-ból lett.

A *Tusculanae disputationes* «*maiorum gentium di*»-je (1. 17) forrása a

dii minorum gentium

kifejezésnek, mely szó szerint kisebb rendű isteneket jelent, de mai értelme : valamely osztály, testület alsóbbrangú, tekintélyű tagjai.

Filippikák

néven ismeretesek CICERO ama beszédei, melyeket Antonius ellen mondott.

A nagy szónok maga nevezte így ezeket, Demosthenesnek macedóniai Fülöp (Philippos) ellen dörgő beszédeire célozva. Ma *filippika* minden kemény, támadó beszéd.

A *Philippica*k elsejéből (5, 11) vett idézet a

Hannibal (ante) *ad* portas,

[Hannibál a kapuk előtt van]

s mindig a veszély közelségét fejezi ki. A *Pro Milone* beszédből (4, 10) van a

silent leges inter arma

(a hadnak idején nem folynak a törvények, PÁPAI PÁRIZ FERENC fordítása)

és ebből lett a még ismertebb

inter arma silent Musae

[háborúkor hallgatnak a múzsák.]

A saját érdekükben beszélő vagy író emberekre alkalmazott

Cicero pro domo sua

[Cicero a maga házáért]

a *De domo sua* beszéd címéből ered.

CICERO ezt a beszédet K. e. 57-ben, szeptember végén mondotta a pontifexek előtt, azt követelve, hogy adják neki vissza a Mons Palatinuson volt és száműzetése után felgyújtott házának telkét és térítsék meg az építés költségeit.

Suum cuique

[kikinek a magáét (meg kell adni)]

CICERO beszédeiben többször előforduló kifejezés *(De officiis* 1, 5, *De legibus* 1, 6, 19 stb.)

CICERO a *De officiis*ban (1, 10, 33) kopott közmondásként idézi ezt:

summum ius, summa iniuria

[a legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenség.]

Már TERENTIUS *Heautontimorumenos*ában (4, 5): «*Dicunt: ius summum saepe summa est malitia.*»

(Ollis) salus populi suprema lex esto.

[A nép java legyen a legfőbb törvény.]

Igen gyakran halljuk ez alakban is: *‚Salus reipublicae'*.

A *De legibus* (3, 3) e mondatát II. VILMOS német császár (* 1859., trónra lépett 1891.) így másította meg:

II. Vilmos. **Regis voluntas suprema lex esto.**

[A király akarata legyen a legfőbb törvény.]

A kisebbik rosszat választani *Cicero.*

(ex malis eligere minima)

a *De officiis*ban (3, 1, 3) van meg. A *De natura deorum*-ban (3, 40) fordúl elő a

pro aris et focis *certamen*

[(küzdelem) az oltárokért és a tűzhelyekért.)

A ‚*haza oltárára*' kifejezés, melyet KOSSUTH LAJOS hangoztatott a szabadságharc alatt, ennek a származéka.

Az *Ad familiares* levelekben (5, 9 és 13, 6) fordúl elő a

Si vales, bene est, ego quoque valeo

[ha egészséges vagy, jól vagyon, én is egészséges vagyok],

melyet ‚a legrövidebb levél' példája gyanánt szoktunk emlegetni. Deákos levelezők így is írják néha: *S. V. B. E. E. Q. V.*

A legrövidebb levél mindazonáltal Voltaire és Piron korrespondenciájában van. Voltaire ezt írta: «*Eo rus*» (falura megyek), mire Piron csak ennyit felelt: «*I*» (eredj). A rövidség dolgában vetélkedő két elmés fej azonban csak egy igen régi anekdotát elevenített föl e tréfájával.

Az a mienk amit megeszünk.

CICERO jegyzi föl *(Tuscul. disput.*, 5, 35, 101) a sírverset, melyet SARDANAPAL (!) szerzett és íratott temetőhelyére:

Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido
Hausit: at illa iacent multa et praeclara relicta.

Ez a vers egy görög poéta gondolata, melyet CICERO részben lefordított. (V. ö. PONORI THEWREWK EMIL: *Görög anthologiabeli epigrammák*. Budapest, 1891; 164., 169. és 232. l.)

Cicero. Kétség nélkül ennek a parafrázisa a helytelenül az epikureusi tanítás foglalatjának tartott, *Ede, bibe, lude : post mortem nulla voluptas*'. (ÉZSAIÁS, 22, 13 ; SZENT PÁL 1. Kor., 15, 32 : ‚Együnk és igyunk, mert holnap meghalunk'.)

Az *In Pisonem beszéd* (9) töredéke az «*alios ego vidi ventos, alios prospexi animo procellas*», mely nálunk mint szálló ige :

alios ego iam vidi ventos

[más szeleket is láttam én már].

A *Pro Sestio* beszédből (45) ered az

otium cum dignitate,

[nyugodalom méltósággal]

melyet CICERO nemes értelmében használ ; mi azonban gyakran a nagytekintetű semmittevésre célozunk vele.

Az az igazság, hogy

a papiros türelmes,

nyilván az *Epistolae familiares* 5-ikének (12, 1) *epistola non erubescit* [a levél nem pirúl] mondatából ered, mely *charta non erubescit* [a papiros nem pirúl] alkalmasint középkori változatban is járja.

A barátságról szóló értekezésében *(Laelius, de amicitia,* 15) írja CICERO, hogy

a szerencse vak

(fortuna caeca est.)

V. ö. *Vak szerencse.*

CICERO idézi *(De oratore,* 2, 65) M. PINARIUS RUFUS mondását :

ut sementem feceris, ita metes

(ki mint vet, úgy arat.)

Szent Pál II. Kor., 9, 6: ‚A ki szűken vet, szűken is arat; és aki bőven vet, bőven is arat'. Szent Pál Gal., 6, 7: ‚Valamint ember veténd, azt aratja.'

Mindezekből származhatik a

tibi aras, tibi seris, tibi occas, tibi metis

[magadnak szántasz, magadnak vetsz, magadnak boronálsz, magadnak aratsz.]

Sallustius (* 86., † 35.) *Iugurtha*jából (10) idéz- *Sallustius.*
zük e sokat emlegetett szálló ígét:

concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.

[Az egyesség a kis dolgokat is nagyra növeszti, az egyenetlenség pedig a legnagyobbakat is megrontja.]

A 17-ik fejezet végén levő «*ceterum fides eius rei penes auctores erit*» a forrása e szálló ígének:

fides penes auctorem

[a dolog hitele a szerzőben vagyon.]

Cornelius Neposnak (* 95., † 28.) Damatesről *Cornelius Nepos.*
írott életrajza kezdődik e nálunk sokszor emlegetett szavakkal:

Venio nunc ad fortissimum virum.

[Most térek rá a legderekabb férfiúra.]

Publilius Syrus (Kr. e. 50 körül) 245-ik szenten- *Publilius Syrus.*
ciájából ‚*Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter*' lett az ismeretes, a középkorban leoninusi formában öntött

Bis dat, qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.

[Kétszer ád, ki rögtön ád; semmit sem ád, ki az ajándékkal késik.]

Van ilyen tréfás magyar fordítása is: ‚bis dat, aki nem biztat.'

PUBLILIUS SYRUS 257-ik szentenciája a

Iudex damnatur, ubi nocens absolvitur

[mikor bűnöst oldanak fel, a bíró fejére száll az ítélet.]

Mulier cum sola cogitat, male cogitat (335.)

[az asszony, mikor magában gondolkodik, rosszra gondol.]

PUBLILIUS SYRUS 216-ik szentenciájából: *‚Homo semper aliud, fortuna aliud cogitat'* eredett a KEMPIS TAMÁSnak (* 1330., † 1771.) tulajdonított *Krisztus követésé*ből (1, 19, 2) való híres szálló ige:

Homo proponit, sed Deus disponit.

(Szegény ember szándékát boldog Isten bírja.)

Virgilius. VIRGILIUS (* Kr. e. 70., † Kr. u. 19.) költői pályája egy anekdotával kezdődik. Apja nem akarta tűrni, hogy poéta legyen és megvesszőzte, mikor verselésen kapta; mire a fiú így könyörgött, önkéntelenül is pattogó hexametert mondván:

Parce, pater, virgis, nunquam tibi carmina dicam.

[Szünj meg, apám, a vesszővel, sose mondok többé verset.]

E hagyományos hexameternek van egy változata is:

Vae, vae, care pater, nunquam iam *versificabo*.

[Jajjaja!, édes apám, többé soh'se versifikálok. SZÁSZ KÁROLY fordítása.]

VIRGILIUS *Eclogá*iból való szálló ígék:

latet anguis in herba (3, 93.)

[Kígyó lappang a fűben.]

Ugyanez *Ecloga* 104-ik versében Damoetas évődik Menalcassal és azt mondja neki: [«Ha megfelelsz nekem arra: hol csak három öl széles az ég]

eris mihi magnus Apollo»

[nagy Apolló leszel előttem.]

A 4-ik *Ecloga* kezdete

Paullo maiora canamus

[énekeljünk egy kissé nagyobb dolgokról.]

A 9-ik *Ecloga* 4-ik verséből való a

Veteres migrate coloni.

[Költözzetek el, régi lakosok.]

Succedunt novi, ∾ alakja valamely leoninus-gyártótól eredhet.

A 10-ik *Ecloga* 69-ik versében van az:

Omnia vincit Amor.

[A szerelem mindent legyőz.]

A *Georgica* elsejében (30) említi VIRGILIUS

ultima Thulet,

mely körülbelül annyi, mint ‚a világ vége.'

Pytheas (Kr. e. 330 körül) ad elsőben hírt Thuleról, mely alkalmasint a Shetland szigetek egyike. GOETHE *Faust*-jában Margareta dalának első sorát: «*Es war ein König in Thule*» DÓCZI LAJOS így fordította: «Volt egy király Thúlon túl.» (Az 1873-iki kiadásban, 119. l.) Szójáték a *túlon túl*al.

Labor omnia vincit improbus; *(Georg.* 1, 145.)

[A kemény munka mindent legyőz.]

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

(Georg. 2, 490.)

[Boldog, aki megismerhette a dolgok okait.]

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

(Georg. 3, 284.)

[De akközben helyrehozhatatlanúl múlik az idő.]

Virgilius. A megsértett nő örökké tartó gyűlölségét fejezi ki az *Aeneis* e töredéke:

Manet alta mente repostum (I, 26.)

[(Junónak) elméje mélyében marad (Páris ítélete).]

Tantae molis erat Romanam condere gentem.

(Aen. I, 33.)

[Ennyi nehéz munkába került megvetni a római nemzet alapját.]

Apparent **rari nantes in gurgite vasto** *(Aen.* I, 118.)

[Csak ritkán bukkanik fö. egy-egy úszó a roppant örvényben.]

Neptun az engedelmeskedni nem akaró szeleket *(Aen.* I, 135) ezzel a híres reticentiával fenyegeti meg:

Quos ego!...

Meminisse iuvabit *(Aen.* I. 203.)

[Hasznos lesz visszaemlékezni.]

Az *Aeneis*nek (I, 204) egyik leggyakrabban idézett verse a

Per varios casus, **per** (hibásan: *post)* **tot discrimina rerum.**

[Annyiféle viszontagságon, oly sok veszedelmen keresztül].

Az Aeneis első énekének 462-ik sora a gyönyörű és szinte lefordíthatatlan

Sunt lacrimae rerum, *et mentem mortalia tangunt.*

E könyv első kiadásában így fordítottam: «Az élettelen dolgoknak is vannak könnyeik». Néhai Pozder Károly azt írta nekem, hogy a helyes fordítás: «Vannak (itt) könnyek a dolgok (t. i. a mi dolgaink, bajaink) számára, és az elmét meghatja a halandók dolga». Egy olasz philologus, Attilio de Marchi, egész kis értekezést írt a *Sunt lacrimae rerum* fordításáról (l. G. Fumagalli, *Chi l'ha detto?* 230. l.), s egyebek közt ezt mondja: «Ugyan csodálkoznék a költő, ha, feltámadva, hallaná, mily meglepő magyarázatot adnak unokái ez egyszerű szavaknak: *sunt lacrimae rerum*; hogy

t. i. ez a végtelen bánat, melyet néha a természet lehel ; a titkos fájdalom, mely benne él minden, a vak végzetet uraló dologban ; a lét és a nemlét rejtelme, a természet és a tárgyak vonzódása, midőn siratják az embert és érzik vigasztalan szomorúságát.» Valóban mi magyarok is többnyire így értjük a ∾-ot, s van egy népdalunk, mely mintha ugyanezt fejezné ki : «Amerre én járok, még a fák is sírnak.» De a helyes fordítás kétségtelenül az, amelyet POZDER KÁROLY írt. *Virgilius.*

A második ének 3-ik sora a híres

Infandum, regina, iubes renovare dolorem.

[Kimondhatatlan fájdalom megújítását kívánod, királynő.]

Ezt tudvalevőleg Aeneas mondja Dido királynőnek, ki Trója veszedelmét akarja tőle hallani. Faure francia kapucinus (később amiensi püspök), 1653-ban igen ügyesen olvasta rá e virgiliusi sort a királynéra, ki a Krisztus kínszenvedéséről szóló prédikációjára későn érkezett. ∾! mondá, mélyen meghajolva a felséges asszony előtt, és elejéről kezdte a szentbeszédet.

Három sorral alább van a

quorum pars magna fui

[melyeknek nagy része voltam.]

Híres Laokon intése, mikor a trójai lovat meglátja a falak előtt (2, 49) :

Quidquid id est, **timeo Danaos et dona ferentes.**

[Bármi is ez, félek a görögöktül, még ha ajándékot hoznak is.]

Az áruló Sinonra vonatkozik (65—66) az

ab uno disce omnes

[egyről ismerd meg mindnyáját.]

A 246-ik sorban említődik

Cassandra,

Virgilius. Priamus leánya, ki megjósolta Trója vesztét, de nem talál hívőkre. Ezért

Cassandra-jóslatnak

nevezünk minden bölcs intést, melyet a sokaság nem hallgat meg.

A fenyegető vész közelgését jelenti a Trója veszedelmének leírásából (311) való az idézet:

Iam proximus ardet Ucalegon.

[Már a szomszéd Ucalegon (háza) ég.]

És a 325-ik sorban van a híres

fuimus Troes

[trójaiak voltunk mi.]

A 774-ik sorban mondja Aeneas, hogyan réműlt el Creusa és Polydorus árnyékának láttára:

Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.

[Megdermedtem, hajam az égnek meredt és torkomba fúlt a szó.]

Az *Aeneis* 3-ik énekének 57-ik sorában van az

auri sacra fames

[az istentelen aranyra éhezés.]

A 4-ik ének 625-ik sora ez

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

[Csontjainkból fog feltámadni a bosszúálló!]

A 6-ik énekben (158) és többször fordúl elő a

fidus Achates

(a hű Achates.)

A 727-ik sorban van a *Virgilius.*

mens agitat molem

[az elme mozgatja az anyagot.]

A 7-ik ének 312-ik sora:

Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

[Ha nem sikerül könyörületességre fordítanom az isteneket, a poklokat indítom fel.]

A 8-ik ének 560-ik sora:

O mihi praeteritos referat si Iupiter annos!

[Óh ha Jupiter visszaadná nékem az elmúlt éveket!]

A 9-ik ének 641-ik sorából való a

sic itur ad astra!

[Így jutni a csillagokig!]

Az *Aeneis* 11-ik énekének 283-ik sorában fordúl elő az

experto credite

[a tapasztaltnak higyetek],

mely nálunk

experto crede Ruperto

formában járja.

Ez a toldalék ismeretlen, nyilván középkori eredetű. A rejtelmes név különben hol ‚Rupertus', hol ‚Robertus'. [V. ö. Büchmann: *Geflügelte Worte* (20. kiad.), 409. l. és Fournier: *L'Esprit des autres* (8-ik kiad.) 32. l.]. A mi Szirmay Antalunk *(Hungaria in Parabolis,* 132. l.) a ‚Ruperto' változatot idézvén, így fordítja a mondást: «Én-is vóltam az ebek harmintzadgyán», vagyis próbáltam a dolog minden baját.

Sic vos non vobis . . .

[Így nem magatoknak . . .]

Az érdekes anekdotát, melynek e szálló íge a csattanója. Tib. Claudius Donatus, az ifjabb, jegyezte föl *Virgilius életé*nek 17-ik fejezetében.

Virgilius. VIRGILIUS egy éjjel, titkon, a következő distichont írta Augustus császár palotájának kapujára:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Divisum imperium cum Iove Caesar habet.

[Egész éjjel esett az eső, de reggel ismét folytak a cirkuszi játékok (mert szép idő lett) Cézár megosztja Jupiterrel az uralkodást.]

Augustus meg akarta jutalmazni a szép hízelgő vers szerzőjét. Bathyllus, egy fűzfapoéta jelentkezett és zsebre rakta a dicséreteket meg az aranyakat. Ekkor VIRGILIUS ugyancsak éjjel és titkon, ezt írta a palota kapujára:

Sic vos non vobis
Sic vos non vobis
Sic vos non vobis
Sic von non vobis

A császár tudni kívánta e rejtelmes szavak jelentését. De nem bírta megfejteni senki. Mikor aztán mindenek kíváncsisága a végsőig csigázódott föl, előállt VIRGILIUS és a tőle lopott distichon alá ezt a hexametert írta:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores

[e versecskéket én csináltam, de más vette el a dicsőséget.]

Aztán így egészítette ki pentameterekké a töredék sorokat:

Sic vos non vobis nidificatis aves,
Sic vos non vobis vellera fertis oves,
Sic vos non vobis mellificatis apes,
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

[Így nem magatoknak raktok fészket, madarak: így nem magatoknak hordjátok a gyapjat, juhok; így nem magatoknak gyűjtitek a mézet, méhek; így nem magatoknak húzzátok az ekét, ökrök.]

Horatius. HORATIUS (* 65., † 8.) ódáinak első könyvéből való szálló ígék:

Bella*(que)* matribus detestata (I, 1, 26.)

[az anyák átkozta háborúk.]

Carpe diem (I, 11, 8.)

[Élj a mai nappal.]

V. ö. Minden órádnak leszakaszd virágát. BERZSENYI DÁNIEL.

Integer vitae scelerisque purus (1, 22, 1.) *Horatius.*

[A jámbor életű és bűnöktől tiszta ember.]

Nuda*(que)* Veritas, (1, 24, 7.)

[meztelen igazság.]

Multis ille bonis flebilis occidit,
Nulli flebilior, quam tibi (1, 24, 9—10.)

[halálát sok jó ember siratta, de senki annyira, mint te.]

Nunc est bibendum (1, 37, 1.)

[most kell inni.]

Az ódák második könyvéből:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem (2, 3, 1—2.)

[őrizd meg nyugodt lelkedet a szerencsétlenségben.]

Aurea mediocritas (2, 10, 5.)

(az arany középszer.)

Bizonnyal ez óda hatása alatt írta TAUBMANN német epigramma-költő (* 1565., † 1613.):

medium tenuere beati.

Eheu* fugaces, *Postume*, *Postume
Labuntur anni (2, 14, 1—2.)

[Haj, Postumus, Postumus, múlnak az iramló évek.]

Az ódák harmadik könyvéből:

Dulce et decorum est pro patria mori (3, 2, 13.)

[édes és dicső meghalni a hazáért.]

V. ö. HOMEROS *(Il.* 15, 496) és TYRTAIOS *(Fragm.* 10.) hasonló gondolatait.

Odi profanum vulgus et arceo, (3, 1, 1.)

[gyűlölöm és elűzöm a szentségtelen csőcseléket.]

Favete linguis! (3, 1, 2.)

[hallgassatok!]

Horatius. **Post equitem sedet atra cura** (3, 1, 40.)

[a lovas mögött ül a sötét gond.]

Iustum et tenacem propositi virum

[az igaz és állhatatos szándékú férfiút.]

Non civium ardor prava iubentium
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida. (3, 3, 1—4.)

«Sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorít.» KOSSUTH LAJOS beköszöntőjében a *Pesti Hirlap* első számában (1841 télhó 2.) mint Nagy Pál «egykori» szavait használta. Horatius ez ódáját szavalva lépett vérpadra 1795 május 20-án Laczkovics János, a Martinovics-összeesküvés részese.

Ez óda 2-ik szakaszának utolsó két sora:

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

[Ha romba dől is a világ, rettenhetetlenül fog omlédékin állni.]

Dira (legtöbbször helytelenül: **dura**) **necessitas** (3, 24, 6.)

[kegyetlen szükség.]

Exegi monumentum aere perennius (3, 30, 1.)

[ércnél maradandóbb emléket emeltem magamnak.]

Non omnis moriar (3, 30, 6.)

[nem halok meg egészen.]

Az ódák negyedik könyvéből:

Pulvis et umbra sumus (4, 7, 16.)

[por és árnyék vagyunk.]

Az epodosok könyvéből híres a 2-ik óda kezdete:

Beatus ille qui procul negotiis
Ut prisca gens mortalium
Paterna rura bobus exercet suis.

[Boldog az, ki ügyes-bajos dolgoktól messze, mint a halandók régi nemzetsége, őstől maradt földjét ökreivel műveli.]

A szatirák első könyvéből a következőket emlegetjük: *Horatius.*

ridendo dicere verum

[nevetve mondani meg az igazat],

mely különben az 1. szatira 24-ik és 25-ik sorának

quamquam ridentem dicere verum
Quid vetat?

töredékéből lett.

Ugyane szatira 69-ik és 70-ik sorából:

Quid rides? **mutato nomine de te**
Fabula narratur.

[Mit nevetsz? A mese rólad szól, csak a név más.]

Est modus in rebus, sunt certi denique fines. (106.)

[Mindennek van mértéke, végtére is vannak bizonyos határok.]

Ab ovo usque ad mala. (2, 3, 6.)

[A tojástól az almáig.]

A rómaiak minden ebédje tojáson kezdődött és almán (gyümölcsön) végződött. Tehát ∾: elejétől végig, ‚ától cettig', mint a mai német magyarok mondják.

Credat Iudaeus Apella. (1, 5, 100.)

[Ezt higgye az Apella zsidó.]

PORPHIRIO ókori Horatius-magyarázó vetette fel azt a hibás etymologiát, hogy az *Apella* nem személynév, hanem melléknév: *a* + *pella*. A mai philologia szerint az *Apella* a görög Ἀπολλᾶς, mely az Ἀπολλόδωρος rövidítése. A másik magyarázatról DR. ZIFFER KÁROLY ír *Az izraeliták körülmetélése történeti és orvosi szempontból* (Budapest, 1880) című füzetében.

Saepe stilum vertas. (1, 10, 72.)

[Gyakran fordítsd meg az írővesszőt.]

A rómaiak viaszos táblára írtak csont vagy érc vesszővel *(stilus)*, melynek az egyik vége hegyes volt, a másik

Horatius. pedig tompa vésőforma. A vesszőnek e lapos vége arra szolgált, hogy az író, ha valamit elhibázott, lesimíthassa vele a viaszt, vagyis eltörölje vele az írottakat. Az ‚íróvesszőt gyakorta megfordítani', tehát a. m. gondosan fogalmazni, válogatni a kifejezéseket.

A szatirák második könyvéből való idézet a

par nobile fratrum (2, 3, 243.)

[nemes testvérpár.]

Vonatkozik Arrius két fiára, ki ostobaságot ostobaságra halmozott és egyebek között fülemile-pecsenyét evett, csak azért, mert ez a portéka drága. Értelme: ‚gyönyörűséges két mákvirág'.

Hoc erat in votis

(ARANY JÁNOS ~ című versében: Ez volt vágyam netovábbja.)

a 6-ik szatira első sorában,

a szerencse fia

[*Fortunae filius*]

kifejezés ugyane szatira 49-ik versében fordúl elő.

HORATIUS epistoláinak első könyvéből eredő szálló ígék:

Iurare in verba magistri (1. 1, 14.)

[A mester szavára esküdni.]

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi (1, 2, 14.)

[Ha a királyok eszelősködnek, a görög nép bánja meg.]

Iliacos **intra muros peccatur et extra.** (1, 2, 17.)

[Vétkeznek a (trójai) falak közt is, a falakon kívül is.]

Ira furor brevis est (1, 2, 62.)

[A harag rövid ideig tartó őrjöngés.]

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu. (1, 2, 69.) *Horatius.*

(Amely új fazékban faggyú volt, mindenkor faggyas szagú. KISVICZAY PÉTER [1713] szerint.)

Naturam expellas furca, tamen usque recurret. (1, 10, 24.)

[A természet visszatér, ha vasvillával üzöd is el.]

DESTOUCHES francia drámaíró (* 1680., † 1754.) *Le glorieux* című 1732-ben színre került vígjátékának 3-ik felvonásában fordul elő: «*Chassez le naturel, il revient au galop*»; olykor így, franciául emlegetjük.

Az epistolák első könyvéből (18, 15) való az «*Alter rixatur de lana saepe caprina*» [Más gyakran a kecske gyapján veszekszik.] Innen ered a

(de) lana caprina

szálló íge, mely mindig a haszontalan dolgok miatt való civódásra céloz.

A kecskegyapjú (amely voltaképpen nincs, mert a kecskének szőre van, nem gyapja) a magyar közmondásokban is forog: ‚Haszontalan dolog ketskéről gyapjat várni, a döglött lóra patkót verni'. (BARÓTI SZABÓ DÁVID.)

O imitatores, servum pecus. (1, 19, 19.)

[Óh utánzók, ti szolgacsorda!]

HORATIUS *Ars poëtica*ja *(Ad Pisones)* számos szálló ígéje közül csak a leggyakoribbakat említem:

Desinit in piscem mulier formosa superne. (4.)

[Halban végződik a felül szép nő.]

Risum teneatis amici?

[Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok, barátim?]

HORATIUS *Ars poëtica*jának *(Ad Pisones,* 5-ik sor) e híres töredékével felelt II. JÓZSEF a magyar kancel-

Horatius. lária 1784 március 5-én kelt feliratára, mely fájdalmasan tiltakozott a magyar szent koronának Bécsbe vitele ellen. Április 10-én a császár ezt jegyezte saját kezével a felirat hátára : «*Risum teneatis amici ex Hor. Josephus.*» (V. ö. MARCZALI HENRIK : *Magyarország története II. József korában,* Budapest, 1885 ; II. k. 367. l.)

SZIRMAY ANTAL a *Historia arcana*ban (39. §.) említi, hogy a ∾ II. JÓZSEFnek kedvelt szavajárása volt. Följegyzi egyszersmind (95. §.) azt a tüneményt, hogy midőn április 13-án a szent koronát Pozsonyból a bécsi kincstárba vitték, induláskor a tiszta ég hirtelen beborult és nagy zivatar kerekedvén, hullott a mennykő és zuhogott a zápor. Erről szól az egykorú epigramma :

Dum recipit Moyses sacras de monte tabellas,
Horridus aethereo personat axe fragor.
Dum recipit Joseph te, sacra corona, Viennam,
Fulminat et mites praecipitantur aquae.
Nempe : docet leges venerandas fulmen ; at imber
Designat lachrymas, Hungara terra tuas.

[Mózes a szent törvény tábláit az ormon emelvén,
Dörgő mennyköveket szórt a komor magas ég.
És mikor a császár koronánk' idegenbe ragadta,
Villámlott és hullt lágyan a záporeső.
A villám, József, törvénytartásra tanított,
S a zápor, tudd meg, e haza könnye vala.]

Pictoribus atque poëtis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.
(9—10.)

[A képíróknak és költőknek mindig egyenlőképen szabad volt mindent merni.]

Azt hiszem, e versek gúnyolódó mása az az ismeretes leoninus :

Multa licent stultis, pictoribus atque poëtis.

[Sok szabad az ostobáknak, piktoroknak, poétáknak.]

Hajlandó vagyok ezt a mondást, melynek külföldi nyomát különben sem találom, magyar eredetűnek hinni. Egyik legerősebb nemzeti vonásunk látszik benne : a kevély keleti nép hagyományos megvetése mindenki iránt, aki nem

a saját földjén vet búzát, hanem eszével, tudományával vagy művészetével keresi kenyerét. Nálunk az író *skribler*, a költő *poéta*, a képíró *piktor*, a szobrász *sárgyúró*, a színész *komédiás*, az ujságíró *federvieh*, az ügyvéd *prókátor*, a mérnök *földkóstoló*, a zoologus *bogarász*, *pókász*, a tudós *könyvmoly*, a tanító *preceptor*, az orvos *felcser*, a gyógyszerész *patyikus*, a hivatalnok *tintanyaló*, sat. E szavak közül egynehányról azt hihetnők, hogy a helyes nyelvérzék műve; vagyis némely neologizmusok helyett a község még most is a régi szókkal él. Csakhogy e szóknak kivétel nélkül csúfolódó ízük van. A ∾ leoninus a maga eszejárásával, mely a képírót, költőt az ostobák sorába állítja, tősgyökeres magyar, s nagy meglepetés volna reám nézve, ha valamikor idegennek bizonyosodnék. *Horatius.*

Hanc veniam petimusque damusque vicissim. (11.)

[Ezt a szabadságot kérjük is, adjuk is viszontag.]

Brevis esse laboro,
Obscurus fio (25—26.)

[Ha rövidségre ügyekszem, homályossá válok.]

«Nem érek rá röviden írni» így kezdi Gróf Széchenyi István egyik levelét. Nagy igazság. A művészi rövidség, mely világos, több munkába kerül, mint a terjengős írás. Széchenyi ötlete különben kölcsönzés Pascal *Provinciales*-jából (1656): «*Je n'ai pas eu le temps de la faire plus courte*». Kossuth Lajos is írja: «Nem volt időm rövidre vonni, mi szótengerben terült előttem».

Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est (78.)

[Azon (t. i. hogy ki találta ki az elégiai versformát) a tudósok vitatkoznak és még bíró előtt van a pör.]

A ‚*grammatici certant*' néha tréfásan úgy értetődik, hogy a nyelvészek mindig veszekednek.

Sesquipedelia verba (97.)

(Másfél lábnyi, nagy fennyen-való szók. Pápai Páriz Ferenc.

Ma csak hosszú szót értünk rajta, bár jelentése itt inkább a ‚nagy fennyen-való'. A hosszú szó gyötrelme fülnek

Horatius. és nyelvnek ; s mégis akadtak emberek, akik művészetnek vélték csupa rőfös szavakból faragni verset. Híres példája e hóbortnak a négy szóból álló distichon :

Conturbabantur Constantinopolitani
Innumerabilibus sollicitudinibus.

Benne van e könyvben Fiume szép ígéje : a *‚nessuno'*. Az igazság kedveért megemlítem Fiume egy rút ígéjét is, mely 1883-ban a város falain ölnyi plakátokon, arasznyi betűkkel jelent meg, azt bizonyítani, hogy a magyar nyelvet olasz nem tanúlhatja meg :

LEGMEGENGEDHETETLENEBBEKEKNEK [így]

(Agl' imperdonabilissimi.)

Talán célzás arra, hogy 1848-ban a fiumei egyetlen magyar hadihajó neve *Engesztelhetetlen* volt.

A 147-ik versben HORATIUS dícséri Homerost, hogy a trójai háború elbeszélését nem

ab ovo

azaz Leda tojásán kezdi, hanem mindjárt

in medias res (148.)

[a dolog közepébe]

ragadja a hallgatót. — A 173-ik vers szerint az aggastyán

laudator temporis acti

[a mult idő dícsérője.]

A 276-ik sorból való a

Thespis szekere (kordéja),

melyet vándorszínészekről szólva, ma is emlegetünk ; de HORATIUS e dologban téved, mert Thespis a legrégibb görög tragédiakölő volt, szekeren, kordén pedig csak a komédia folytatott nomád életet.

(Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci (343.)

[Minden siker azé, aki a hasznost a kellemessel elegyítette.]

A 359-ik sorban fordúl elő a

quandoque bonus dormitat Homerus

[néha a jó Homeros is szundikál],

a mivel mi rendszerint azt akarjuk kifejezni: ‚négy lába van a lónak, mégis megbotlik'; HORATIUS azonban épp az ellenkezőjét mondja: «*indignor*» ⏜ [bosszankodom, mikor ⏜] Gyakran ez alakban járja: *Dormitat interdum bonus Homerus.*

Nonumque prematur in annum (388.)

[És kilenc esztendeig maradjon]

a vers a fiókban; vagyis a költő folyton csiszolja, javítgassa.

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit (413.)

[Az athléta, ki el óhajtja nyerni a futóverseny díját, sokat fáradt és szenvedt gyermekkorában, izzadt és didergett.]

LIVIUS (* Kr. e. 59., † Kr. u. 17.) 34-ik könyvében Cato szájába adja e tételt: *Livius.*

nulla lex satis commoda omnibus est.

[Nincs törvény, mely mindenkinek elég kényelmes volna.]

V. ö. ‚*legem quam tuleras, patere*'. (JUL. PAULUS.)

LIVIUS 38-ik könyvének egy mondatából ered a

periculum in mora

[a késedelem veszedelem.]

Az orvosok ma is gyakran írják ‚*statim*' vagy ‚*cito*' helyett a recipékre, mikor az orvosságra sürgős szüksége van a betegnek.

Dum Roma deliberat, Saguntum perit

[míg Róma tanácskozik, Saguntum elvész.]

E közmondásszerű íge alkalmasint Livius e helyéből (21, 7) ered: «*Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum summa vi oppugnabatur.*»

Apparet id etiam caeco
A vak is látja

szintén Livius kifejezése (32, 3).

Tibullus. Tibullustól (* 54., † 19.) ered (2., 5., 23.) a

Roma aeterna,

melyet mi legtöbbször

az örök város

formában emlegetünk

Propertius. Propertius (* 48., † 16.) az

in magnis et voluisse sat est

[nagy dolgokban elég az akarat is]

szálló íge, melyet Ovidius *(Pont.,* 3, 4, 79) ez alakban ismétel: *‚Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.‘*

Ovidius. Ovidius (* Kr. e. 43., † Kr. u. 17.) *Amores*éből (3, 4, 17) való a sokszor idézett

Nimitur in vetitum semper cupimusque negata.

[Mindig a tilosra törekszünk és a megtagadott dolgokat kívánjuk.]

Az *Amores*ből (1, 9, 4):

Turpe senex miles, turpe senilis amor

[csúf a vén katona, csúf a vén ember szerelme.]

A *‚miles‘* itt a szerelem zászlója alatt harcoló; de mi, helytelenül, szó szerint katonát értünk rajta.

An nescis longas regibus esse manus? *Ovidius.*

[Nem tudod, hogy a királyok keze messze ér?]

A 17-ik heroida 166-ik sora V. ö. Ali kezei hosszúk.

Már Herodotos is említi, hogy a király keze mód nélkül hosszú (8, 140).

Az *Ars amandi* első könyvének 99-ik sora ma is ráillik a színházba járó nőkre:

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.

[Nézni jönnek, hogy őket is nézzék.]

Ugyancsak az *Ars amandi*ból (3, 397) való az

ignoti nulla cupido,

[nem kívánunk olyast, amit nem ismerünk.]

A *Remedia amoris* 91-ik és 92-ik verse:

Principiis obsta: sero medicina paratur,
Quum mala per longas convaluere moras.

[A kezdetnek állj ellent, mert késő az orvosságot készíteni, mikor a baj a hosszú késedelem révén elhatalmasodott.]

Mikor 1894-ben vérsavóval *(serum)* kezdték gyógyítani a diphteriát, Európaszerte emlegették a szójátékot, hogy már Ovidius mondja: ‚serumból készül az orvosság' *(‚sero medicina paratur'.)* Csakhogy Ovidius alkalmasint tudta volna, hogy a *sĕrō* (savóval) nem olyan mértékű, mint a *sērō* (késő). Tehát a vers megsántítása nélkül föl nem cserélhető ezzel.

Virgilius a *Georgicon*ban (3, 275) a szélnemzette kancáról szólván, veti közbe

mirabile dictu

[csodálatos azt mondani is.]

Ovidius. A *Metamorphosisok*ból (9, 711) való a

pia fraus

[jámbor csel]

kifejezés, a *Fasti*ból pedig a következő szálló ígék:

Conscia mens recti famae mendacia ridet (4, 311).

[Akit semmivel sem vádol a lelke, neveti a pletykákat.]

Est deus in nobis, agitante calescimos illo (6, 5).

[Isten lakozik bennünk, s az ő éltetésétől hevülünk.]

A *Tristia* (1, 9, 5—6) e híres distichon forrása:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

[Ameddig szerencsés vagy, sok a barátod; de ha balra fordul a sorsod, magad maradsz.]

A *Tristia* (3, 4, 25) «*bene qui latuit, bene vixit*»-jét így emlegetjük:

bene vixit, qui bene latuit

[jól élt, aki jól elrejtőzve élt.]

A száműzött Ovidius a Fekete-tenger mellett, Tomiban (a mai Küsztendse helyén) halt meg. Ez bebizonyított dolog; és mégis voltak, akik azt vitatták, hogy a költő Sabariában (Szombathelyen) van eltemetve; mert ott a XV. század végén vagy a XVI. elején találtak egy római sírkövet, melyen Ovidiusnak ez a magakészítette fölírása volt:

Hic situs est vates, quem divi Caesaris ira
Augusti patria cedere iussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra: hunc illi fata dedere locum.

(Itt pihen a költő, kit az isteni Caesar Augustus
Bosszuja honjából messzire számkivetett;
Hogy vágyott a szegény édes honi földbe pihenni,
Hasztalan! itt rendelt néki a sors temetőt.[1])

Ezt a sírkövet Brown Eduard angol orvos, ki 1669—70-ben utazott Magyarországon, még látta. (V. ö. Szamota

[1]) BALOGH GYULA fordítása. (Vasárnapi Ujság, 1880. 32. sz.)

István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkáni félszigeten*, Budapest, 1891; 311. l.) Mondani sem kell, hogy e sírkő ama jelszerű síremlékek közül való, melyeket a rómaiak csupa kegyeletből állítottak a halottaknak, tekintet nélkül a temetkezés helyére.

Lucius Annaeus Seneca (* 4., † 65.) 7-ik levelének «*homines cum docent discunt*» tételéből lett a *Seneca.*

docendo discimus

[tanítva tanulunk.]

A 47-ik levél «*quot servi, tot hostes*»-éből ered az az igaz mondás, hogy

a cseléd fizetett ellenség.

Seneca 65-ik leveléből:

Omnis ars imitatio est naturae

[minden művészet a természet másolása.]

Vivere, *mi Lucili* militare est. (95-ik lev.)

[Lucilius barátom, az élet harc.]

V. ö. *Militia est vita hominis.* Jób, 7, 1. Küzdés az élet. Kölcsey Ferenc, *Paraenesis.*

A 106-ik levél végén van a panaszkodó «*Non vitae, sed scholae discimus*», melyet mi megfordítva idézünk:

Non scholae, sed vitae discimus.

[Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.]

A 107-ik levélben fordúl elő

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

[A sors az akarót vezeti, a nemakarót vonszolja.]

A 113-ik levél híres töredéke:

Imperare sibi maximum imperium est.

[Minmagunkon uralkodni a legnagyobb uralkodás.]

SENECA *De tranquillitate animi* könyvének 12-ik fejezetében van e szentencia:

Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit.

[Sohasem volt nagy elme eszelősség nélkül.]

Újra erősen emlegetik a római bölcs e tételét, mióta CESARE LOMBROSO (nálunk is ösmeretes *L' uomo di genio in rapporto alla psichiatria, alla storia ed alla estetica* [Torino, 1886] könyvében) azt fejtegeti, hogy a geniálisság és az őrültség között összefüggés van.

SENECA *Natural. quaest.* művében (1, 44) fordúl elő a

licentia poëtica,
költői szabadság.

A *Hercules* 437-ik verse: «*Non est ad astra mollis e terris via*» volna BÜCHMANN vélekedése szerint a

per aspera ad astra.

[Göröngyös úton a csillagokig.]

II. RÁKÓCZI FERENC két ismeretes, saját szerzeményű zászló-jelmondata: *Post aspera prospera spera* és *Tendit per ardua virtus* alkalmasint ennek a hatása alatt termett. A svábhegyi fogaskerekű vasút alsó állomásházának fölirata így variálja ezt: *Per ardua ad astra.* Ez esetben a csillag, melyhez meredek úton jutunk el, a felső állomás.

Phaedrus. A Kr. u. 30 körűl élt PHAEDRUS meseköltő mondja prologusában (1, 1) a maga könyvéről

Duplex libelli dos est.

(Könyvem két adományt nyújt. SZARVAS GÁBOR fordítása.)

Lupus et agnus fabulájából erednek a

vizet zavar; nem sok vizet zavar

kifejezések, bár értelmük megváltozott, mert a mesében az álnok farkas azzal vádolja a patakon lejjebb álló bárányt, hogy megzavarta a vizet; tehát a szólás igazi jelentése: ‚a kákán is csomót keresni'. A *Rana rupta et bos* fabulából ered a

megpukkadni az irígységtől.

PHAEDRUS rókája (1, 7) mondja az álarcra:

O quanta species! . . . cerebrum non habet

[óh mily szépség!... de veleje nincs.]

Az *Asinus et leo venantes* mesének (1, 11) tanulsága:

Ignotos fallit, notis est derisui

[Megcsalja azokat, akik nem ismerik; de az ismerők csak nevetik.]

A *Milvus et columbae* mese (1, 30) vége:

Merito plectimur.

[Méltán bűnhődünk.]

Az idősb PLINIUS (* 23., † 79.) *Natur. hist.*-ában (23, 8) fordúl elő egy ellenméreg recipéjében: «*addito salis grano*» [egy szem sóval] s alkalmasint ebből lett a *Plinius.*

cum grano salis.

PERSIUS (* 34., † 62.) első szatirájából (28) idézzük a népszerűség édes voltát festő e sort: *Persius.*

At pulchrum est digito monstrari et dicier: hic est!

[Szép, mikor újjal mutatnak az emberre és azt mondják: ez az!]

‚Újjal mutatni valakire' ma a. m. kipellengérezni. A rómaiaknál épp az ellenkezőt jelentette; akire ujjal mutatnak, dicső, híres ember. (V. ö. HORATIUS, *Od.* 4, 3, 22: *Monstror digito praetereuntium.)*

A 30-ik versben van a tréfásan annyiszor emlegetett

inter pocula

[poharak közt.]

Ugyane szatirában (46) fordúl elő a nem mindig madárra értett

rara avis,
ritka madár.

JUVENALISban (6, 165): «*Rara avis in terris, nigroque simillima cygno*». A rómaiak ‚fehér hollója', úgy látszik, a fekete hattyú volt s csak a természet játéka (melanizmus) lehetett, valamint a fehér holló albinizmus; ma már igen közönséges a fekete hattyú, mely külön faj, s Ausztráliából hozták Európába.

Quintilianus. QUINTILIANUS (* 35., † 95.) *De institutione oratoria*jában (4, 2) van ez a szentencia:

mendacem memorem esse oportet

[a hazugnak jó emlékező tehetsége legyen.]

Lucanus. LUCANUS (* 39., † 65.) *Pharsalia*jából (1, 128) való e híres szálló íge:

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

[A győzedelmes ügy az isteneknek tetszett, de a legyőzött Catonak.]

Ugyancsak a *Pharsalia*ban (1, 256) fordúl elő a

furor teutonicus

[német düh],

mely különösen azóta szálló íge, mióta BISMARCK emlegette a birodalmi gyűlésben.

Salzburgban, a Mönchsbergen át egy 131 méter hosszú alagút viszen, melyet gróf Schrattenbach Zsigmond érsek fúratott 1765—1767-ben. Ez az alagút ama korban igen

nevezetes technikai mű volt. Bejárása fölött az érsek márvány mellképe van, e fölirattal:

Te saxa loquuntur.

[Rólad a kősziklák beszélnek.]

E fölirat szerzője alkalmasint valamelyik XVIII. századbeli salzburgi professzor, ki LUCANUS *Pharsalia*-jából (6, 618) merített:

... Tellus nobis, aetherque chaosque,
Aequoraque et campi, Rhodopeaque saxa loquentur.

PETRONIUS ARBITER (Kr. u. I. sz.) szentenciája az *Petronius.*

amilyen az úr, olyan a szolga

(qualis dominus, talis est servus.)

MARTIALIS (* 40., † 102.) epigrammájából idézzük *Martialis.* a szertelen sok illatszert használókra:

Non bene olet, qui semper bene olet (2, 12).

[Nem jószagú, aki mindig jószagú.]

PLAUTUS is mondja az asszonyokról *(Mostellaria,* 1, 141): «*Mulier recte olet, ubi nihil olet.*»

Nec possum tecum vivere, nec sine te (12, 47).

[Nem élhetek se veled, se nélküled.]

Semper bonus homo tiro est (12, 51).

[A jó ember mindig csak kezdő.]

MARTIALIS 9-ik könyvének 30-ik epigrammjában fordúl elő

Sit tibi terra levis
legyen neked könnyű a föld.

De ez a szólás a rómaiak temetési ritusához tartozott és MARTIALIS csak a meglévőt idézi.

Juvenalis. JUVENALIS (* 47., † 113 körül) szatiráiból a következő szálló ígék erednek:

Difficile est satiram non scribere (1, 39).

[Nehéz nem írni szatirát.]

Elforgatva: *difficile est satiram scribere, non est difficile satiram scribere* stb.

Quis tulerit Gracchos de seditione querentes? (2, 24.)

[Ki tűri el, hogy a Gracchusok lázadásról panaszkodjanak?]

Dat veniam corvis, vexat censura columbas (2, 63).

[A hollóknak megbocsátanak, a galambokat gyötrik.]

Arra vonatkozik, hogy az erkölcsbírák csak a nőket zaklatták, s nem a férfiakat is. Ma körülbelül az az értelme: ‚a nagy tolvaj leszakad, de a kicsi felakad.'

Hoc[1] volo, sic iubeo:
sit pro ratione voluntas (6, 223)

[ezt akarom így kívánom: akaratom legyen az ok.]

JUVENALIS 6-ik szatirájának

Nulla fere causa est, in qua non femina litem
Moverit (242—243)

helyében keresik a

cherchez la femme,
keresd a nőt[2]

forrását.

Némelyik szerint az öreg DUMAS írta először franciául *Les Mohicans de Paris* regényében (2. k., 16. fej.), mások azt állítják, hogy már FOUCHÉ, I. Napoleon rendőrminisztere mondotta, mikor szövevényes bűnügyeket nyomozott.

---

[1]) Többnyire így, helytelenül mondjuk: ‚*sic*'.

[2]) SARDOU *Ferréol* drámájában (4. f. utolsó j.) is előfordúl. NÁDAY FERENC fordította így.

Cantabit vacuus coram latrone viator (10, 22)

[dalolhat az üres zsebű vándor, mikor jön az útonálló.]

SZIRMAY ANTAL ezt az egyértékesét adja: ‚Nem félti a' Németh, hogy elveszittse gatyáját' [mert nincs neki].

Panem et circenses (10, 81)

[kenyeret és cirkuszt.] [1])

Mens sana in corpore sano (10, 356).

Ép lélek, ép testben.

TACITUS (* 52., † 117.) *Annales*éből (1, 1) való a *Tacitus.*

Sine ira et studio

[harag és szeretet nélkül.]

(Halljuk néha, *‚sine ira, sed studio'* barbár változatát is.) A nagy történetíró talán SALLUSTIUS e mondására *(De coniur. Catilinae* 51, 13) gondolt: *«neque studere, neque odisse, sed minume irasci decet»* (t. i. a szerencse kedveltjeinek.)

Távollétével tündökleni.

Ez a mondás az *Annales* (3, 76) ama soraiból ered, melyek arról szólnak, hogy Junia temetésén nem vitték Cassius és Brutus, a férj és bátya arcképeit az elhúnyt családtagoké között; de Cassius és Brutus épp azért tündöklött, mert képök nem volt látható. *(«Sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso quod effigies eorum non videbantur.»)*

Agricola életében (33) írja TACITUS ez önmagához méltó sort:

Honesta mors turpi vita potior

[inkább tisztes halált, mint gyalázatos életet.]

«Jobb lesz meghalni, mint sem hogy ilyen gyalázat érjen bennünket», mondta JÓZSEF nádor 1807-ben, mikor

[1]) A római nép kívánsága.

a kormány megint csak azért hívta össze az országgyülést, hogy hadi költséget szavaztasson meg.

Plinius. Az ifjabb PLINIUS (* 62., † 113) 7-ik levelében előforduló «*aiunt multum legendum esse, non multa*» a forrása a

multum, non multa

[sokat, nem sokfélét.]

ígének. Ugyanő mondja 3-ik levelében:

Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit.

[Nincs oly rossz könyv, hogy valami haszna mégis ne legyen.]

PLINIUS 9-ik levelében van az «*illud iucundum nil agere*», melyet az egész Európában emlegetett olasz

il dolce far niente

[az édes semmittevés]

forrásának tartanak.

Már CICERO is mondja, hogy semmit tenni gyönyörűség, «*nil agere delectat*». (*De orat.* 2, 24.) MME DE SÉVIGNÉ 1671 május 18-án kelt levelében ez írja: «*Je fis écrire encore hier, en l'honneur des paresseux: Bella cosa far niente.*» PETŐFI SÁNDOR *Ebéd után* versében azt mondja: «... tied vagyok, imádott heverés!»

N. Priscus. NERATIUS PRISCUS jogtudósnak (Kr. u. 100 körül) tulajdonítják azt a tételt, hogy bírói tanács vagy általán társaság alkotásához legalább is három ember kell:

tres faciunt collegium.

A. Gellius. AULUS GELLIUS (125—175 táján) tulajdonítja HERODES ATTICUSnak ezt a mondást: ‚*Video barbam et pallium: philosophum nondum video.*' [Látom a szakált és a palástot, de a filozófust még nem látom.] Ugyanis a régi bölcsek (vagy akik bölcseknek akartak látszani),

nagy, borzas szakált viseltek és bő palástban jártak. Alkalmasint ebből ered ez a két közmondásszerű szálló íge:

Barba non facit philosophum,

[a szakál tudóssá nem tesz PÁPAI PÁRIZ F.]

Vestis non facit monachum

(nem a csuha teszi a barátot.)

Megfordította is van: *‚vestis virum facit'*: ‚pénz emberség, ruha tisztesség'. (SZENCZI MOLNÁR ALBERT.)

Credo, quia absurdum.

[Hiszem, mert képtelenség.]

Sokan SZENT ÁGOSTONnak tulajdonítják, de eredete inkább TERTULLIANUS (* 145., † 220.) *De carne Christi*-jének (5.) következő része lehet: *Tertullianus.*

«*Natus est Dei Filius: non pudet, quia pudendum est; et mortuus est Dei Filius: prorsus credibile est, quia ineptum est; et sepultus, resurrexit: certum, quia impossibile est.*»

ULPIANUS (* 170., † 228.) egyik jogi tétele, a «*nulla est iniuria, quae in volentem fiat*» [nem törvénytelenség, amit valaki maga akar], ez alakban szálló íge: *Ulpianus.*

Volenti non fit iniuria.

TERENTIANUS MAURUS (III. sz.) *Carmen heroicum*-ának 218-ik versében van a *Terent. Maurus.*

habent sua fata libelli

[a könyveknek is megvan a magok végzete.]

Hogy a római pápa

Krisztus helytartója

SZENT JEROMOS (* 331., † 420.) írta először a *Praefatio in Evangelistas ad Damasum*ban. (Hivatkozik reá JOSEPH DE MAISTRE: *Du pape*, Páris, 1865. kiad. 67. l.) *Szent Jeromos.*

Sz. Ágoston. Szent Ágoston (* 354., † 430.) írta a 39-ik zsoltár magyarázatában :

Multitudo non est sequenda

[ne kövessétek a sokaságot.]

Szent Ágoston írja vallomásaiban *(Confessionum libri XII ; VIII. k., 12. f.)*, hogy egyszer lelki szorongásai közepett éneklő gyermekhangot hallott, mely azt mondta :

Tolle, lege
(Vegyed és olvassad).

Ekkor vette aztán elő Szent Pál leveleit, melyektől lelke megújhodott.

Büchmann Szent Ágostonban keresi a

Roma locuta *(est)*, causa finita *(est)*,

[Róma szólt, a dolog be van fejezve]

eredetét ; de adata nem meggyőző. Szent Ágoston ugyanis azt mondja 131-ik beszédében, hogy Pelagius tévelygésének ügyében már két konciliumból tettek kérdést az apostoli székhez, honnan két leirat érkezvén : «*causa finita est*».

Dr. Kiss János a *Pallas nagy Lexikonában* (I. k. 166. l.) azt írja Szent Ágostonról : «A lehető legerélyesebben hangoztatta a katholikus egyház és a pápa tekintélyét : «Roma locuta, causa finita.» Helyet azonban nem említ.

Vegetius. **Si vis pacem, para bellum.**

[Ha békét akarsz, indíts hadat.]

Kétség nélkül a IV. században élt Vegetius «*Qui desiderat pacem, praeparet bellum*» szentenciájából ered. *(Epitome rei militaris, 3. prolog.)*

Si tacuisses, philosophus mansisses.

Boetius.

[Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna.]

BÜCHMANN ez íge forrását a BOETIUS (* 470., † 525.) *De consolatione philosophiae* művében (2, 17) olvasható következő anekdotában keresi:

Valaki egy embert, ki hiúságból filozófusnak hirdette magát, azzal akart próbára tenni, hogy becsmérlette; és előre megmondta, hogy bölcs volta azon fog meglátszani, ha némán tűri a sértéseket. Az ál-bölcs egy darabig csakugyan türelmesen hallgatott, de aztán, mikor torkig volt a gorombaságokkal, megszólalt: ‚Hát meggyőződtél végrevalahára, hogy bölcs vagyok?' — *‚Intellexeram, si tacuisses'* (meggyőződtem volna, ha hallgattál volna), felelt a másik.

V. ö. JÓB (13, 5) Oh vajha valaki azt cselekedné, hogy teljességgel hallgatnátok, mert az volna a ti bölcsességtek! — SALAMON példabeszédei (17, 28): Még bolond is, mikor hallgat, bölcsnek ítéltetik; aki ajkait megtartóztatja, eszesnek.

Lucidum (vagy dilucidum) intervallum.

Tribonianus.

(Világos pillanat.)

Az elmeorvosok e kifejezése, mely az őrültnek azt az állapotát jelöli meg, mikor betegségének az akaratra való hatásától ment, a TRIBONIANUS († 545) és még más kilenc jogtudós szerkesztette *Codex Justinianus*ból ered (9. k., 6. f. 22. §.). Ugyanonnan való (9. k., 13. f., 1. §.) a tettenkapást jelentő

in flagranti *(crimine comprehrensi).*

Mi magyarok feltünően sokat idézünk a híres salernoi iskola ama verses tanácsaiból, melyeknek XI. századbeli gyűjteményét *Regimen sanitatis* vagy *Flos sanitatis* néven ismerjük.[1]) Ezek az igazán szájrul szájra öröklődött idézetek, melyeknek forrását csak kevesen ismerik, az olaszokkal való régi érintkezésünknek élő emlékei.

Salernoi iskola.

[1]) Idézeteim a DE RENZI-féle 1852-iki nápolyi kiadásból valók. Az 1545-iki majnafrankfurti és a KOVACHICH JÓZSEF MIKLÓS-féle 1834-iki budai kiadásában e versek legtöbbje nincs meg.

Salernoi iskola. A hagyomány szerint a salernoi orvos-iskola a hygiene e szabályait Róbert normandiai herceg számára készítette 1100-ban; SALVATORE DE RENZI azonban az olasz orvostudomány történetében (*Storia della medicina italiana*, Napoli, 1845.) valószínűbbnek tartja, hogy 1055 táján írták III. Eduárd angol király használatára.[1]) Némelyek szerint GIOVANNI DA MILANO szerzette az iskola megbízásából; de hihetőbb, hogy az egész *Regimen* más-más időkből és más-más íróktól származó versek egybefoglalása és már IX. századbeli részek is vannak benne.

Legismertebbek nálunk e versek közül, melyeket ma csakis az olaszok emlegetnek még, a következők:

Si tibi deficiant medici, medici tibi fiant
Haec tria: mens laeta,[2]) requies, moderata diaeta (19—20.)

[Ha nincsenek orvosaid, legyen orvosod ez a három: vidám kedv, nyugalom, mértékletes élet.]

Si fore vis sanus, ablue saepe manus. (125.)

[Ha egészséges akarsz lenni, gyakran mosd meg a kezedet.]

Mennyiszer hallatszik e tanács ma, mikor már tudjuk, hogy a ragadós nyavalyák okát fertőzetben kell keresni!

Sex horis dormire sat est juvenique senique.
Septem vix pigro, nulli concedimus octo. (129—130.)

[Hat órát aludni elég fiatalnak, öregnek; hetet a röstnek is alig engedünk, nyolcat senkinek.]

E két versnek több bővítése, változata járja nálunk; és ezek a változatok ismertebbek az eredetinél. Csak a közkeletűeket adom:

Quinque horas dormisse sat est juvenique senique,
Sex mercatori, septem de stemmate nati,
Octo damus pigris, qui nulla negotia curant.

(Öt rövid óra aludni elég fiatalnak, öregnek,
Kalmárnak hat, hét a magas rangban születettnek.
Nyolcat a restnek adunk, aki semmi dologra se gondol.)

---

[1]) Az első vers: *Anglorum Regi scribit schola tota Salerni.*

[2]) Gyakran a rím rovására, de mérték dolgában helyesen, így idézzük: *‚mens hilaris'*; a *laeta* végső *a*-ja ugyanis nem hosszú.

Egy erősen demokrata változat: *Salernoi iskola.*

Octo damus pigris, novem de stemmate natis.

(Nyolcat a restnek adunk, de kilencet a rangbelieknek.)

Ez a hexameter azonban egyszerűen az előbbi vers utolsó sorának téve hézaggal jár, mert a kalmár hat órája után nem tudni, kit illet meg a hét.

Ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis (195.)

[Hogy könnyű legyen az álmod, rövid legyen a vacsorád.]

Post coenam stabis, aut passus mille meabis (212.)

[Evés után pihenj vagy menj ezer lépésnyit.]

Inter prandendum sit saepe parumque bibendum (214.)

[Evés közben gyakran igyál egy keveset.]

Caseus ille bonus, quem dat avara manus (387.)

[Akkor jó a sajt, ha fösvény kézzel mérik.]

Non Argus: largus, non Matusalem: Madalena,
Non Petrus: Lazarus, caseus iste bonus. (404—405.)

[Az a sajt jó, amely nem Argus, de terjedelmes, nem Matuzsálem, de Magdaléna, nem Péter, de Lázár.]

E találós mesének az a megfejtése, hogy a jó sajtnak nincsen száz szeme, mint Argusnak (vagyis nem igen lyukacsos), de terjedelmes; nem vén, mint Matuzsálem, de könnyeket hullat, mint Mária Magdolna; nem kemény, mint a kőszikla (Péter), de szagos, mint a Bethániában halottaiból feltámasztott Lázár.[1])

A salernoi orvosiskola hagyományaihoz tartozik ez a híres leoninus is:

Contra vim mortis non est medicamen in hortis.

[A halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben.] [2])

Hangja is a *Regimen* versei közé sorolja ezt a régi jó tanácsot: ‚*Mensibus erratis in terra non sedeatis.*' [Olyan

[1]) JÁN. 11, 39: «Mondá Jézus: Vegyétek fel a követ. Monda néki Mártha annak nénje, aki megholt vala: Uram! immár szagos: mert negyednapi.»

[2]) MIKES KELEMEN: «Halál ellen nincs fű kertben.»

hónapokban, melyek nevében *r* vagyon, ne üljetek a földre.] De vajon honnan ered a refektóriumbeli húmor intő szava: *‚Maledictus piscis in tertia aqua'*. [Átkozott a hal harmadik vízben; az első víz volt az, melyben élt, a második víz volt az, melyben megfőtt, a harmadik víz az lenne, amelyet reá innánk, ha nem hallgatnánk e bölcs tanácsra és nem borral locsolnánk meg a halat.]

Aquinoi Sz. Tamás. AQUINOI SZENT TAMÁS (* 1227., † 1274.) írja a *Summa theologiae* első részében:

Timeo hominen unius libri

[félek az egykönyvű embertől.]

Azt jelenti ‚hogy vitatkozásban félelmes ellenség az olyan ember, aki egy könyvet olvasott, de azt azután betéve tudja. Ma gyakran úgy is értjük, hogy az *‚unius libri homo'* félműveltudákos.

VIII. Bonifác. VIII. BONIFÁC pápa (1294—1303.) decretaliáiban (5. könyv, 12. cím) fordúl elő ez a jogi igazság:

Qui tacet, consentire videtur.[1])

[Aki hallgat, beleegyezik.]

Ph. Gautier. PHILIPPE GAUTIER (Gualtier) lillei püspök 1277-ben írott, Nagy Sándort éneklő époszában (5, 301) van ez a sokáig klasszikusnak tartott hexameter:

Incidis in Scyllam, cupiens vitare Charybdin.

[A Scyllába ütközöl, mikor ki akarod kerülni Charybdist.]

«Scylla», hogy SZENCZI MOLNÁR ALBERT magyarázatát használjam, «Phorcus leánya, ki (az mint az Poetac iriac) tengeri kősziklává avagy csuda állattá változott, mely úgy ugat, mint az eb; hajórontó kősziklás hely». — «Charybdis egy igen veszedelmes örvény a Siciliai tengeren, kiben sok hajók vesznek.» Igy lehetett ez az ókorban, de ma már mivel a messinai szorosban a tengerfenék viszonyai lassan

[1]) Gyakran: *Qui tacet, dum loqui debuit ac potuit, consentire videtur.*

megváltoztak, csak egy ártalmatlan habtorlás; vele szemben, a calabriai parton van a Scylla-szirt. *(Scilla e Cariddi.)* HOMEROS Scylláját és Charybdisét *(Odyss.* XII. 230—245) különben THUKYDIDES helyezi elsőben a messinai szorosba (IV. 24.).

A középkori egyházi költés legfényesebb remeke, a

Celanoi Tamás.

Dies irae, dies illa
Solvet seclum in favilla,
Teste David cum Sibylla

(Napja Isten haragjának
Végét veti a világnak,
Ez szavok a prófétáknak)

alkalmasint CELANOI BOLDOG TAMÁSnak, ASSZISZI SZENT FERENC tanítványának műve. CELANOI TAMÁS 1275-ben halt meg Tagliacozzoban.

A középkor terméke (és nem tudom, okkal-e vagy se: CELANOI TAMÁSnak tulajdonított) az az egynéhány leoninus is, melyben a harang szólal meg csodálatos zengésű érchangon és hirdeti a saját dícséretét:

En ego campana nunquam denuntio vana.
Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum.
Defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro,
Sabbata pango, fulgura frango, funera plango.
Dissipo ventos, excito lentos, paco cruentos.
Es mea cunctorum terror vox daemoniorum.

Én harang soha sem hirdetek hiú dolgokat. Dicsérem az igaz egy Istent, hívom a népet, összegyűjtöm a papságot. A holtakat siratom, a döghalált elűzöm, az ünnepeket díszítem. A vasárnapokat hirdetem, a villámokat elhárítom, temetéseken jajszóval kesergek. Szértszórom a szeleket, serkentem a lassukat, szelídítem a kegyetleneket. Hangom rémülete minden gonosz léleknek.]

E vers töredékeit gyakran idézzük; főképen abban az ismeretes formában, melyet FR. SCHILLER *Lied von der Glocke*jának mottója terjesztett el: *‚Vivos voco, Mortuos plango, Fulgura frango.‘* LONGFELLOW az *Arany legenda* elején a straszburgi harangokat szólaltatja meg e vers hangjain. A meg-megkonduló harangok a münsterbe betörni akaró démonokat riaszják el. LISZT FERENC zeneköltemény tárgyául választotta LONGFELLOW e gyönyörű gondolatát.

Langland.

Post nubila Phoebus.

[Borúra derű. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.[1])

W. LANGLAND XIV. századbeli angol deák költő egy verséből való.

Pico della Mirandola.

De omni re scibili et de quibusdam aliis.

[Minden tudható dologról és egynémely egyebekről.]

A korán-érettségéről híres GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA (* 1463., † 1494.) huszonhárom éves korában Rómában kilencszáz, római, görög, zsidó és arab filozófusokból vett tétel megvédelmezésére állott ki. A XI. tétel címe ez volt: *Ad omnis scibilis investigationem et intellectionem.* VOLTAIRE, ki PICORÓL maró gúnynyal szól, ezt a címet ferdítve így írta: ‚*De omni re scibili*' és tréfából hozzátette: ‚*et de quibusdam aliis.*'

Acquaviva.

Suaviter in modo, fortiter in re

(gyakran: *fortiter in re, suaviter in modo.*)

BÜCHMANN e mondást a jezsuiták negyedik generálisának CLAUDIO ACQUAVIVAnak (* 1543., † 1615.) tulajdonítja, ki *Industriae ad curandos animae morbos* könyvében (Velence, 1606) ezt írja: «*Fortes in fine assequendo et suaves in modo assequendi simus*» [legyünk erősek a célra törekvésben és szelidek a törekvés módjában.]

Schedoni.

Et in Arcadia ego.

(Árkádiában éltem én is. KAZINCZY FERENC fordítása.)

BARTOLOMEO SCHEDONI vagy SCHIDONE mondenai festő (* 1570 körül, † 1615.) írta ‚*Et ego in Arcadia*' formában egy képére, mely két pásztorfiút ábrázol, amint megindúlva néznek egy koponyát. Ez a szálló

[1]) A Magyar Tudományos Akadémia jelmondata. 1831.

íge ismertebb NICOLAS POUSSIN, a nagy francia képíró († 1665.) révén lett, ki egy híres képén egy sírhalomra írta.

KAZINCZY FERENC az ∾ magyar fordítását szánta a Csokonai Vitéz Mihály síremlékére feliratnak. Ezt a debreceniek: Fazekas, Kiss sat. ellenezték; mert Arcadiának olyan magyarázatát találták valahol, hogy «jó marhalegelő volt, kivált szamarak számára.» Ebből támadt aztán az *‚árkádiai per'* néven ismeretes irodalmi vitatkozás.

Pium desiderium (pia desideria). Jámbor óhajtás. *H. Hugo.*

HERMANN HUGÓ belga jezsuita egy 1627-ben, Antwerpenben megjelent könyvének címe. *(Pia desideria.)*

RÉVAI MIKLÓS 1790-ben, Bécsben adta ki BESSENYEI GYÖRGYnek († 1747., † 1811.) *Egy Magyar Társaság eránt való Jámbor Szándék* című, 1781-ben írott művét, melyben BESSENYEI magyar tudományos akadémia alkotását sürgeti.

In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas. *Maldenius.*

[A szükségesekben egység, a kétségekben szabadság, mindenben pedig szeretet.]

Különösen a protestánsoktól SZENT ÁGOSTONnak tulajdonított tétel.

Igazi forrása azonban alkalmasint RUPERTUS MELDENIUS 1627 táján Majna-Frankfurtban megjelent *Paraenesis votiva pro pace Ecclesiae, ad Theologos Augustanae confessionis* című munkája, melyben ez van: «*Si nos servaremus in necessariis unitatem, in non necessariis libertatem, in utrisque charitatem, optimo certe loco essent res nostrae.*»

MORUS (tulajdonképpen MORE) TAMÁS, a nagy angol politikus († 1480., lefejeztetett 1535.) teremtette meg az *Morus Tamás.*

Utópia

szót 1516-ban írott *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia* című államregényében.

A szó a görög οὐ (se) és τόπος (táj) összetétele; tehát a fordítás körülbelül ‚sehol'. Morus e Sehol-sziget életének rajzában egy ideális állam képét adja.

Harvey. William Harvey (* 1578., † 1658.), a modern fiziológia megalapítója, a vérkeringés fölfedezője, mondotta ki azt a törvényt, hogy

omne vivum ex ovo

[minden, ami él, petéből keletkezik.]

Nem szórul szóra így mondta, de a gondolat *Exercitationes de generatione animalium* (London, 1651) könyvében több helyütt megvan; így például az I. *Exercitatio*ban: «*Nos autem asserimus* ***omnia*** *omnimo* ***animalia,*** *etiam vivipara, atque hominem adeo ipsum* ***ex ovo progigni,*** *primosque eorum conceptus, e quibus foetus fiant, ova quaedam esse; ut et semina plantarum omnium; ideoque non inepte ab Empedocle dicitur: Oviparum genus arboreum.*»

Descartes. René Descartes (Cartesius, * 1596., † 1650.) az 1644-ben Amsterdamban megjelent *Principia philosophiae*ban (7-ik fejezet, 2-ik oldal) írta nagy szentenciáját: «*... haec cognitio, ego*

cogito, ergo sum,

(gondolkozom, tehát vagyok)

est omnium prima & certissima, quae cuilibet ordine philosophanti occurrat.»

Ez a nagy tétel rokonságban van Cicero «*Vivere est cogitare*» szentenciájával (*Tuscul. quaest.* 5, 38), de különösen Szent Ágoston következő eszmélkedésével: «*R. Tu qui vis te nosse, scis te esse? — A. Scio. — R. Unde scis? — A. Nescio. — R. Simplicem te sentis an multiplicem? — A. Nescio. — R. Moveri te scis? — A. Nescio. — R. Cogitare te scis? — A. Scio. — R. Ergo verum est cogitare te? — A. Verum.*» (*Soliloquia*, 2, 1.)

Descartes már 1637-ben írott *Discours de la Méthode*jában is kifejezte ezt az eszmét: «*Je pense, donc je suis.*»

De mikor e tételét leírta, még nem olvasta SZENT ÁGOSTONT. Egy barátja 1640-ben figyelmeztette a hasonlóságra. A filozófus elolvasván a könyvtárban a *Soliloquiat*, azt írta barátjának: [«... ez a dolog valóban oly egyszerű és természetes, hogy bárkinek is a tollára jöhetett volna; mindazáltal csak örvendek, hogy találkoztam szent Ágostonnal.»] *Descartes.*

Finis sanctificat media.
A cél szentesíti az eszközöket.

Ezt a hírhedett tételt hol MACHIAVELLInek (* 1469., † 1530.), hol a jezsuitáknak tulajdonítják. De sem az, sem ezek nem írták soha.

E veszedelmes tanítást, a *‚machiavellizmust'*, némelyek MACHIAVELLI 1515-ben, Velencében megjelent *Il Principe* művének következő soraiban (XVIII. fej.) vélik megtalálni: «*Nelle azioni di tutti gli uomini, e massime de Principi, dove non è giudizio a chi reclamare, si guarda al fine. Facci adunque un Principe conto di vivere, e mantenere lo Stato: i mezzi saranno sempre giudicati onorevoli, e da ciascuno lodati.*» [Minden ember, és főképp a fejedelmek cselekedeteiben, melyek ellen semmi birósághoz nem lehet folyamodni, a cél tekintendő. Ügyekezzék tehát a fejedelem boldogulni és föntartani az államot; az eszközöket mindig tisztességeseknek itélni és dicsérni fogja mindenki.] Ez a híres egynehány sor volna a *‚machiavellizmus'* fundamentoma.

A jezsuitákra nyilván PASCAL fogta először e gonosz principium szerzőségét. A *Lettres provinciales* (1656.) 7-ik levelében e szavakat adja egy jezsuita szájába: »*nous corrigeons le vice du moyen par la pureté de la fin*» [mi az eszköz bűnös voltát, a cél tisztaságával korrigáljuk.] Két század óta kutatják a jezsuiták könyveiben ezt a tételt, de hiába; és csak egyes mondatok kikapkodása, csűrése-csavarása révén sikerül olyan parallel helyeket kimutatni, minő például a HERMANN BUSEMBAUM (* 1600., † 1668.) *Medulla theologiae moralis*ából annyiszor idézett «*cum finis est licitus, etiam media sunt licita*« [mikor a cél szabad, szabadok az eszközök is] és «*cui licitus est finis, etiam licent media*» [akinek szabad a cél, annak szabadok az eszközök is.] BUSEMBAUM azonban ugyanitt kereken kijelenti, hogy minden galád eszköz tilos; ezt persze már nem idézik

azok, akik az említett két töredéket a textusból kiragadták. (V. ö. BÜCHMANN: *Geflügelte Worte*, 463. l., FUMAGALLI: *Chi l'ha detto?* 371. l., HERTSLET: *Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, 438. l.)

Apor.

Titulus sine vitulo.

A ‚fenn az ernyő, nincsen kas' e deák alakja abból a rímjátékból ered, melyet ALTORJAI BÁRÓ APOR PÉTER (* 1676., † 1752.) csinált az *Opus chronologicum* második részét tevő *Synopsis mutationum notabiliorum* című művéhez írt jegyzetekben: «*antiquitus rari erant tituli, sed pingues vituli; hodie copiosi tituli, sed macilentissimi vituli.*» [Hajdanában ritkák valának a titulusok, de kövérek a borjak; ma bőségesek a titulusok, de nagyon ösztövérek a borjak.]

JANCSÓ BENEDEK (*Magyar irodalmi olvasmányok*, 120. l.) azt hiszi, hogy APOR e tréfája csak vonatkozás a *titulus sine vitulo* közmondásra. Aligha van így a dolog. A *titulus sine vitulo* kétségtelenül a magyar deáknyelv frazeologiájából való, és csak a múlt század közepe óta van nyoma. Ha az «*erat pinguissimus vitulus*» etc. nem az APOR saját ötlete, hanem csak egy ismert közmondásra való vonatkozás, akkor az elmés szerző nem írja a *Metamorphosis Transsylvaniae* előljáró beszédében: «... mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük, ha csak német szakácsunk nincsen és különbnél különbféle drága étkeket nem főz, hogy azért azon időbeli régi szokás, az melyben az mint másutt is irám, más munkában, midőn *erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus*, maradváinknál épen feledékenységben ne menjen, az mi kevés eszembe jut, leírom.» Világos, hogy APOR ezzel az önmagára való hivatkozással mintegy biztosítani akarta a *titulus-vitulus* ötlet tulajdonjogát.

Montausier, Bossuet, Huet.

MONTAUSEIR herceg (* 1607., † 1671.) XVI. Lajos fiának nevelője készítette 1668-ban BOSSUETvel és HUETvel

ad (nálunk: in) usum Delphini

[A Dauphin (királyfi) használatára]

a latin klasszikusok egy kiadását, melyből gondosan ki kellett irtani minden erkölcsbe ütköző dolgot. Az ∾-t ma nem csupán morális szempontokból való könyvcsonkításra vonatkoztatjuk, hanem a megtévesztés végett hazugul írott és elhallgatásokkal teli dolgokra is.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis. *Turgot.*

[Elragadta az égtől a villámot, a zsarnoktól pedig a királyi pálcát.]

Ezt a FRANKLIN BENJÁMINT, a villámhárító föltalálóját és a szabadság harcosát dicsőítő hexametert a legnagyobb valószínűség szerint TURGOT minister (* 1727., † 1781.) írta az időben, mikor FRANKLIN Franciaországban volt. Ezt vésték mellszobrára, melyet Houdon készített.

Az ötlet MANILIUS Kr. u. 12-ben szerzett *Astronomicon* művéből való: «*Eripuitque Iovi fulmen viresque tonandi.*» Az az epigramm mindenkinek tetszett, kivéve magát FRANKLINT, mert szerényen ezt írja Nogarethez intézett levelében: «*Malgré mes expériences sur l'électricité, la foudre tombe toujours à notre nez et à notre barbe, et quant au tyran, nous avons été plus d'un million d'hommes occupés à lui arracher son sceptre.*»

OLASZ IRÓK.

DANTE ALIGHIERI (* 1265., † 1321.) *Divina comedia*jából, mi magyarok is olaszul idézzük az *Inferno* (3, 9) e világhírű sorát, mely a pokol kapuja föliratának utolsó mondata: *Dante.*

Lasciate ogni speranza voi ch' entrate!

(Ki itt belépsz: hagyj föl minden reménynyel! SZÁSZ KÁROLY ford.)

Ugyancsak az eredeti nyelven emlegetjük az *Inferno* V. énekének (a Francesca da Rimini-epizódnak) következő (121—123.) sorait:

Dante.

Nessun maggior dolore
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria.

(Nincs gyötrőbb, mint kínok közepette
Emlékezni meg eltünt boldogságról. SZÁSZ KÁROLY ford.)

A *Pokol* XIII. énekének 25-ik sora:

Io credo ch'ei credette ch'io credesse.

(Azt hiszem, azt hivé, hogy azt hiszem. SZÁSZ KÁROLY ford.)

Nem egyszer emlegetjük,[1]) ha nem is szálló ígeképpen, a *Divina commedia* két magyar vonatkozású helyét. Mind a kettő a *Paradiso*ban van. Az ismertebb a XIX. ének 142-ik sora:

O beata Ungheria, se non si lascia
Piu malmenare!

IPOLYI ARNOLD e sokat vitatott hely magyarázatául ezeket írja *A magyar szent korona* c. művében (24. l.):

«Magyarország Európa népei diplomáciájában mindig úgy szólván a Guelf-párton, a pápák részén állott, védve az egyház szabadságát s az olasz önállóságot, a Ghibellineknek, a német császár s a német császárságnak az egyház és Olaszországnak elnyomásával világuralomra törekvése s a Konrádok és Henrikek, a Frigyesek s a többi Hohenstaufok hatalma ellen. Ezzel pedig első rendben saját függetlenségét óvta s védte meg a nemzet még akkor is, midőn a pápai befolyásnak hódolva, annak vazallusait, az Anjoukat elfogadta, trónjára ültette. Ez értelemben énekelte Dante is, bár a Ghibellinek részén állott, Magyarország Guelf-párti álláspontját az Anjouk elfogadásával dicsérve: *O beata Ungheria,* stb. A Lombardi-féle szöveg római (1822) és milanói (1805) kiadásában De Montes francia és Philalethes[2]) német fordítók jegyzete szerint ez csak annyit tesz, hogy boldog Magyarország, hogy nem vezettetik már rossz királyok által, mint előbb. Vagy inkább az Anjoukat fogadván trónjára, nem vezetik többé félre. Dante barátja és pártfogója volt Anjou Róbert Károlynak.»

RADÓ ANTAL a következő felvilágosítást adja nekem: «A *malmenare* kétségkívül az Árpádház kihaltát közvetlenül megelőzött, valamint az azt követett trónkövetelő viszályokra vonatkozik. A hely szabatos fordítása ez: Óh boldog Magyarország (értsd: Magyarország is boldog lesz), ha többé nem engedi, hogy oly csúful bánjanak vele. Az olasz kommentátorok egy része azt írja, hogy Dante itt a

---

[1]) GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN is, *Német szinházi botrány* sat. cimü cikkelyében, *Jelenkor*, 1843. jan. 5.

[2]) JÁNOS szász király (* 1801., † 1873.).

III. Endre előtti fejedelmek ‚gyalázatos életmódját' akarta ostorozni. De kétség nélkül az előbbi magyarázat a helyes.»

A *Paradiso* másik magyar vonatkozású helye a VIII. ének 64—67-ik sora, melyben Martell Károlyról van szó, ki mint V. István királyunk veje, IV. László halála után el akarta foglalni a magyar trónt. Martell Károlyt meg is koronázták Nápolyban 1290 szeptember 8-án. Erre vonatkozólag mondatja Dante Martell Károlylyal:

Fulgeami già in fronte la corona
Di quella terra che il Danubio riga
Poi che le ripe tedesche abbandona.

[Homlokomon tündöklik immár koronája ama földnek, melyet a Duna öntöz, miután a német partokat elhagyja.]

Sajnos, se alkalmam, se terem nincsen kiterjeszkedni a régi olasz irodalomban bőven található magyar vonatkozásokra. — Kuriózum gyanánt megemlítem, hogy van az olasz nyelvnek egy furcsa kifejezése: ‚*andare a Buda*' [Budára menni], mely régente azt jelentette: ‚úgy elmenni, hogy soha ne térjen vissza az ember; hogy hírét se hallják többé, vagy ‚meghalni'. Az utóbbi értelemben használja LORENZO LIPPI (* 1604., † 1664.) *Malmantile riacquistato* című kómikus eposzában. Ez a szólás ma ‚*andar a pigliar*' vagy ‚*a prender Buda*' [Budát bevenni menni], amit nagyon sietö, főképen kellemetlen ügyben sietö emberre szoktak mondani. ‚Buda' még egy olasz szólásban fordúl elő: ‚*gli par aver preso Buda*' [azt hiszi, ő vette be Buda várát]. Hencegő, dicsekvő, kérkedő emberre mondják. V. ö. PETROCCHI: *Novo dizionario della lingua italiana* Milano, 1889.

Világszerte emlegetett olasz szálló íge a

se non è vero, è ben trovato *Doni ?*

[ha nem igaz, jól van kifundálva.]

Eredetét nem ismerjük. BÜCHMANN GIORDANO BRUNO *Gli eroici furori* című, 1585-ben megjelent művében véli megtalálni első nyomát. Mások a *Don Quijote* legrégibb olasz fordításaiban keresik. FUMAGALLI *(Chi l' ha detto ?* 419. l.) mind ennél régibb adatot közöl; már ANTON FRANCESCO DONI *I Marmi* című, 1552-ben nyomtatott könyvében is olvasható: «*... se non è vero, egli è stato un bel trovato.*» De igen valószínű, hogy DONI is csak egy régi közmondást vett tollára.

Olasz operákból nálunk is keletkezett egynéhány szálló íge: de az eredeti nyelven alig emlegetünk egyet-kettőt. DONIZETTI *Belisario* című, 1836-ban, Nápolyban

színre került és ma már elfeledt operájának második felvonásából való a

Cammarano.

Trema, Bisanzio!
Reszkess, Bizánc!

Ez opera librettoját SALVATORE CAMMARANO írta EDUARD VON SCHENK hasonló című német tragédiája után.

G. ROSSINI A *szevillai borbély (Il barbiere di Siviglia)* operája, melynek librettoját CESARE STERBINI írta BEAUMARCHAIS vígjátéka után, 1816-ban került színre Rómában. Első felvonásából gyakran idézzük a kotnyeles borbély dicsekvését:

Sterbini.

Figaro itt, Figaro ott,
Figaro lent, Figaro fent,
Figaro mindenütt!

(Figaro qua, Figaro là,
Figaro su, Figaro giù!
Tutti mi vogliono, tutti mi chiamano
Uno alla volta, per carità!)

GIUSEPPE VERDI 1851-ben, Velencében színre került *Rigoletto* operájának harmadik felvonásából idézzük:

Piave.

La donna è mobile
Qual piuma al vento,
Muta d'accento — e di pensier.

Az asszony ingatag,
Álnok, csalja nép
Megbánja holnap
Amit ma igér.

Librettoját F. M. PIAVE írta; magyarra BÖHM GUSZTÁV fordította. V. ö. VIRGILIUS: «*Varium et mutabile semper femina.*» (*Aen.* 4, 569.) És I. FERENC francia király szentenciáját: «*Toute femme varie*», melyet a chamforti kastély ablaka mellé írt s melyet e meghamisított formában emlegetünk:

Souvent femme varie,
Bien fol est qui s'y fie.

Ugyancsak PIAVE írta VERDI

La forza del destino

(A végzett hatalma)

című 1862-ben Pétervárott színre került operájának librettoját. A Nemzeti Színházban 1872-ben játszották egynéhányszor.

PAOLO GIACOMETTI (* 1816., † 1882.) az olasz színészek vendégjátékai révén nálunk is ismeretes

La morte civile *Giacometti.*

[a polgári halál]

drámájának címe, sőt szálló ige gyanánt járatos hírlapirodalmunkban.

A *morte civile* a toscanai 1853-iki büntetőtörvénykönyvben a halálbüntetés helyébe lépett *ergastolo* (börtön) büntetéssel jár; az elítélt elveszti atyai és férji hatalmát s végrendelkezési jogát. A franciáknál ugyancsak az életfogytiglan kényszermunkára és a deportációra ítéltek estek a *mort civile* alá; eltörültetett 1854-ben.

VERDI *Álarcos bál (Un ballo in maschera)* operája (1858) harmadik felvonásának végén fordúl elő a gúnyos kar:

Oh che baccano sul caso strano
Andrà dimani per la città!

BÖHM GUSZTÁV fordítása szerint:

Valóban szép ezen történet,
Lesz min nevetni a városnak. *Somma*

Ez opera librettoját az udinei születésű ANTONIO SOMMA írta SCRIBE hasontárgyú melodrámája után. A tárgy tudvalevőleg III. Gusztáv svéd király meggyilkolása. Az opera címe eredetileg *Gustavo III* volt. Nápolyban akarták színre hozni 1858-ban; a Bourbonok cenzurája azonban

Somma. nem engedte előadni s csak a jövő farsangon kerülhetett színre Rómában, *Un ballo in maschera* címmel és oly változtatásokkal, hogy történeti vonatkozása nem is sejthető.

Pakol a szív, a vad gége üt.

Ez a furcsaság, sokadmagával, a magyar operaénekesek magyar szóejtését figurázza. Közhit, hogy ELLINGER JÓZSEF, a tenorista (* 1820., † 1891.) énekelte így a *Tévedt nő (La traviata* 1853.) első felvonásában ezt:

Pokol a szívnek vagy égi kéj.

Ezt azonban nem ferdíthette el *így* a derék énekes; mert ez a bohóság csak ilyesmiből kerülhetett volna ki: ‚Pokol a szív, avagy égi üdv'. Ez pedig nem fordúl elő VERDI-PIAVE operájának PATAKI J.-től eredő fordításában. E tréfát tehát csak úgy csinálták. De valóság, hogy ELLINGER a *Hunyady László* operában (II. szakasz, 6. jel.) így zengedezett:

Mi szép-n édes-m	(Mi szép vagy édesem
Erempen pumpan;	Örömben búban;'
Ballo vonácsáii	Bájló vonásidon
Az ist-n kép-n maa!	Az isten képe van!)

Valamint tőle ered a hires *‚Összecsoszszant asz anjám'* (‚Özvegyasszony volt az anyám'). — Az ötvenes években az operai magyarság híres példái voltak ezek: *‚Lecsenertek anacsek'* (‚Legyen őrtök a nagy ég') és *‚O me nei torkesz hoszot horszok afoti konorkesz,* (‚Ó mennyei dörgés, hozzád harsog a földi könyörgés'). Az utóbbit LESNIEVSKA ZSÓFIA, a lengyel születésű primadonna énekelte így. Öregebb urak, kik még a saját fülükkel hallották e furcsaságokat, máig emlegetik. (V. ö. *Üstökös,* 1858, 7-ik sz.) Nem fölösleges e korfestő adatokat följegyezni a jövendő számára!

SPANYOL IRÓK.

MIGUEL CERVANTES DE SAAVEDRA (* 1547., † 1616.). *Cervantes.* *El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha* (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha, GYŐRY VILMOS fordítása) regényéből (1605.) született

don Kisott [1])

halhatatlan alakja, a

búsképű lovag

(el caballero de la Triste Figura),

kinek lova a dicső gebe :

Rozinante, [2])

szívének ideális választottja pedig a tenyeres-talpas mosogatólyány, kit ő így hív :

tobózoi **Dulcsínea** [3])

(Dulcinea de Toboso)

s ugyancsak ő indúl nagy vitézűl

szélmalomharcot vívni

(molinos de viento acometer)

az óriásoknak vélt szélmalmokkal.

---

[1]) Igy ejtjük mi magyarok a franciákkal *(don Quichotte)* és az olaszokkal *(don Chisciotte)* egyetemben. A spanyolos *don Kihóte* ejtés annyira ellenkezik a szokással, hogy affektálás ; valamint tudákoskodás volna Beethovent (egyébiránt szintén helyesen) *‚Bithófn'*-nak ejteni. Don Quixote ejtésének az elferdülése onnan van, hogy a régi spanyolok a *h*-t, melyet ma *j*-vel tesznek ki, *x*-szel ábrázolták ; pl. *don Quixote, Mexico, Ximenez, Xerez ;* ejtsd : *don Kihóte, Méhiko, Himénec, Herec* (ma : *‚don Quijote', ‚Mejico', ‚Jimenez', ‚Jerez'*). CERVANTES remekművének első fordítói, a franciák, a latin *ch*-val írták át ama spanyol hangot, melyet különben sem birnak kiejteni ; a közönség természetesen franciásan olvasta s így lett a *Quichotte : Kisott.* Az olaszok a franciákat követték ; mi a többséggel tartottunk. Azokat a régi *x*-es spanyol szókat, melyek nem estek át ilyen átíráson, egész Európa helytelenűl ejti : *Mexico : Mekszikó ; Ximenez : Kszimenesz ; Xeres : Kszeresz.*

[2]) Spanyolosan : *Rocinante,* ejtsd : *Roszinánte. Rocin :* gebe ; *ante :* előbb.

[3]) *Dulcinea* olaszos olvasása *Dulszínea* helyett.

Szálló ige CALDERON DE LA BARCA (* 1600., † 1681.) *La vida es sueño* vígjátékának címe:

Calderon.

Az élet álom.[1])

Ugyancsak e nagy spanyol költő nálunk ismeretlen *El secreto á voces* vígjátékának F. W. GOTTER-féle német, *Das öffentliche Geheimniss* című fordítása (1781.) néven lett közkeletűvé ez a kifejezés:

nyilt titok.

CALDERON *La dama duende* vígjátékában is előfordúl az *‚el huevo de Juanelo'* (Jancsi tojása) spanyol közmondásos kifejezés, mely abból a réges-régi anekdotából ered, hogy az együgyű Juanelo hegyére tudta állítani a tojást, — odakoppintván az asztalhoz. Kétség nélkűl ezt az anekdotát forgatták KOLUMBUSra és ebből lett a

Kolumbus tojása.

VASARI 1550-ben először megjelent művészéletrajzaiban FILIPPO BRUNELLESCOt teszi meg ez anekdota hősévé. Mikor ugyanis 1421 táján a firenzei Santa Maria del fiore dóm kupolájának építésén tanácskoztak a mesterek, BRUNELLESCO merész tervét mindenki gúnyolta. A mester ekkor azt mondta, hogy az építse meg a kupolát, aki márványasztalon hegyére tud állítani egy tojást. (Következik az ismeretes anekdota.) Mikor a mesterek aztán azt mondták, hogy ezt ők is tudták volna, BRUNELLESCO nevetve válaszolta: «Ti is meg tudnátok építeni a kupolát, ha rajzaimat látnátok.» Az építést csakugyan BRUNELLESCOra bízták és a dóm kupolája a hegyén horpadt tojás forma. Ezt az anekdotát először BENZONI forgatja Kolumbusra *(Historia del Mondo Nuovo,* Venezia, 1565; 1, 5): «*Signor Christofano Colombo dando una battuta su la tavola fermò l' uovo, strisciando così un poco della punta*». BENZONI azt írja, hogy ez a dolog Mendoza kardinálisnál történt egy vacsorán, Kolumbus első útja után, 1493-ban. De megjegyzi, hogy

[1]) Magyarra fordította GYÖRY VILMOS. 1871).

ezt csak úgy hallomásból beszélik. A régi magyar közmondás is tud a ∾-ról: ‚Tyúkmony is megáll az asztalon, ha betöröd csúcsát.'

Gracian.

Balthasar (írói nevén Lorenço) Gracian spanyol jezsuita moralista (* 1604.† 1658.) *Oraculo manual y arte de prudencia* (Madrid, 1653) műve másfél századon át Európának egyik legkedveltebb és legmélyebb hatású olvasmánya volt. Magyarúl ugyan csak 1771-ben jelent meg, Faludi Ferenc másodkézből való fordításában *(Bölts és figyelmetes udvari ember)*, de francia, olasz, német átültetései már a XVII. század 80-as évei óta igen gyakran elterjedtek nálunk is, s a XVIII. század elejétől fogva az egész művelt magyar világ sűrűn élt a spanyol moralista szálló ígéivel. A többnyire igen szabad átdolgozások révén e szálló ígék alakja annyira megmásult, hogy inkább csak szálló gondolatok, a régi spanyol bölcselkedő híres aforizmáinak töredékei; mégis összevetem őket az eredetivel, az 1664-iki madridi kiadást *(Obras de Lorenzo Gracian,* I. k. 449—513. l.) és a Schopenhauer-féle német fordítás fejezet-számozását használván.

A 3-ik és 98-ik aforizmából ered a

nyilt kártyával játszani

(jugar a juego descubierto.)

Közhiedelem, hogy

a kicsavart citromot eldobni

szálló íge Nagy Frigyestől származik; ő mondta volna de la Mettrienek a kegyvesztett Voltaireről: «*On presse l'orange et on jette l'écorce.*» Ez a híres frázis (melyet a szatmári béke után II. Rákóczy Ferenc is használt a francia udvarral szemben s melyet Mikes Kelemen is

Gracian. emleget és GRACIANból idéz CXXVIII. levelében) az 5. aforizma e mondataiból ered: «*Buelve luego las espaldas a lo fuente el satisfecho, y la naranje exprimida cae del oro al lodo.*« [A vízzel jól lakott szomjazó hátat fordít a forrásnak, és a kifacsart narancs az arany edényből a sárba esik.]

A holt oroszlán,

kinek sörényét a nyulak is megcibálják, az 54-ik aforizmából való kép. («*Al leon muerto hasta las liebres le repelan.*»)

Ama kevés spanyol szálló ígék egyike, melyeket az eredeti nyelven szoktunk emlegetni, a

hombres que non lo son

[emberek, akik nem emberek]

szintén GRACIANtól származik; 175-ik aforizmájában van az az igazság, hogy «*non todos los que lo parecen, son hombres*» [nem minenki ember, aki annak látszik].

Mindig németül idézzük a 191-ik aforizma «*para vivir dexar vivir*»-jéből eredő szálló ígét:

leben und leben lassen.

Szószerinti fordítása: hogy élhessünk, hagyjunk másokat is élni.

Moreto. MORETO Y CABANA (* 1616 körül, † 1669.) *Desden con el desden* (GYŐRY VILMOS fordítása szerint):

Közönyt közönynyel

vígjátékának címe szintén szálló ige számba megy nálunk.

Don José Echegaray (* 1835.) két drámájának címe szálló ígévé lett nálunk. Az egyik *Echegaray.*

A nagy Galeotto,
(El gran Galeoto).

Dante *Poklá*ban (V. ének) Francesco da Rimini és Paolo együtt olvassák Lancilotto regényét. E regényben Gallehaut vagy Galeotto sugallója Lancilotto és Ginevra királyné szerelmének. Francesco da Rimini és Paolo szívében ez olvasmánytól lángol fel a bűnös szenvedély. «*Galeotto fu il libro e chi lo scrisse*» (137. sor; «Könyv s szerző nékünk így lőn Galeottúl», Szász Károly fordítása). Echegaray drámájában a rágalom a ∾; egy emberről azt hiszi a világ, hogy szeretője egy asszonynak: tehát csakugyan azzá kell lennie.

A másik dráma címe a mindig tréfásan idézett

Szent-e vagy őrült?
(Ó locura ó santidad.)

FRANCIA IRÓK.

A kedves korhely poéta: François Villon (* 1431., † 1484.) *Les Dames du temps jadis* híres balladájának refrainje: *Villon.*

Mais où sont les neiges d'antan?
(Hol van a tavalyi hó?)

Ugyanő használja *Petit testament*jében (1456.) a

morte saison
holt évszak (évad)

kifejezést:

En ce temps que j'ay dit devant,
Sur le Noël, morte saison,
Lorsque les loups vivent de vent
Et qu'on se tient en sa maison,
Pour le frimas, près du tison.

A ∾ a franciáknál az, aminek VILLON értette : a tél ; de a magyarok, németek a nyarat szeretik így nevezni. Nekik a ∾ az, mikor szünetel a társasélet, zárva a színház stb.

Rabelais. FRANÇOIS RABELAIS (* 1495., † 1553.) *Gargantua*-jában (1, 5) fordúl elő a nálunk is mindig franciául emlegetett

l'appétit vient en mangeant,

disoit Angeston, mais la soif s'en va en beuvant.

[Az [étvágy evés közben támad, mondá Angeston, de a szomjúság ivásközben elmúlik.]

*Gargantua et Pantagruel*ben (1, 5) van a híres

natura abhorret vacuum

[a természet irtózik az ürességtől],

mely a rövidebb

horror vacui

[az ürességtől való irtózás]

formában is járja.

Helytelenül René Descartesnek (Cartesiusnak) is tulajdonítják e tételt, mely különben a peripatetikusoktól ered. Számos tünemény között azt is vele akarták megmagyarázni, hogy a víz a szivattyúban emelkedik.

Ugyanez 1546-ban megjelent könyvben van a sokat emlegetett tréfa :

Deficiente pecu-, deficit omne -nia.

[Hogyha nincsen költ-, nincsen egyébnemű -ség.]

Hogy a halál

a nagy talán vagy **a nagy kérdőjel,**

abból az anekdotából eredhet, mely szerint a haldokló Rabelais azt írta Châtillon kardinálisnak : «*Je m'en vay chercher un grand peust-être.*»

Mások szerint csak üzente : «*Allez dire à mon ami le cardinal que je vais quérir un grand peut-être.*» A meu-

doni plébános utolsó szavának ezt hiresztelik: «*Tirez le rideau; la farce est jouée.*» (V. ö. AUGUSTUS császár utolsó mondásával: «*Valete et plaudite*» e mű 134. l.) RABELAIS halálos ágyán állítólag dominót adatott magára, mert írva vagyon: ‚*Beati, qui moriuntur in Domino.*' Testamentoma meg csak ennyi volt: «Nincs semmim, sok adósságom van; a többit a szegényekre hagyom.» Ez utóbbit azonban már 1527-ben írta ERASMUS Bedanak. Valamint a többi is csak minden hitel nélkül való anekdota.

Chronique scandaleuse. (Botránykrónika.) *Hesselin.*

Ez a címe egy XI. Lajosról (1461—1483) szóló iratnak, melyet alkalmasint DENIS HESSELIN, e király lovászmestere és asztalnoka írt. Eredeti címe *Chroniques du très-chrétien et victorieux Louys de Valois unziesme de ce nom* volt; de egy könyvárus, ki e régi könyvet 1611-ben újra kiadta, ∾ címet adott neki; de erre a mű tartalma épenséggel nem szolgált rá.

Szeladonnak *Urfé.*

hívjuk HONORÉ D'URFÉ (* 1568., † 1625.) *Astrée* című, 1619-ben megjelent regényének *Céladon* nevű hőse után az állhatatos, epedő, tapintatos, félénk szerelmest.

JEAN DE LA FONTAINE (* 1621., † 1695.) halhatatlan meséiből mi magyarok alig idézünk valamit s csak a német réven hozzánk került *La Fontaine.*

a gesztenyét kikaparni (a tűzből)
Tirer les marrons du feu

frázist emlegetjük a 9-ik könyv *Le singe et le chat* (17.) fabulájából.

Bertram, a majom ugyanis ráveszi Ratont, a kandúrt, hogy kaparja ki a parázs közül a sült gesztenyét. A csemegét aztán a majom eszi meg s mielőtt a kandúrnak is

jutna valami, jön a szolgáló és futnia kell mind a két tolvajnak. — Ez az anekdota azonban igen régi és megvan már egy XIII. századbeli örmény meseíró: VÁRTÁN fabuláiban.

Molière. MOLIÈRE, igazi nevén J.-B. POQUELIN (* 1622. † 1673.) szintén meglepően kevés szálló íge forrása nálunk, s az egynéhány járatos idézet sem a színpad révén lett közkeletűvé, kivéve talán az egy

Tartufeöt,

az álszent prototypusát.

E remek mű 1667-ben került színre. Ismeretes anekdota, hogy MOLIÈRE, mikor a darab előadását LAMOIGNON eltiltotta, a költő a következő kétértelmű jelentéssel adta hírül a dolgot a közönségnek: «*Monsieur le président ne veut pas qu'on le joue.*» Ez azonban csak egy régi spanyol anekdota mása. — A *Tartufe (Tartuffe)* nevet MOLIÈRE alkalmasint LORENZO LIPPI olasz költő (* 1604., † 1664.) *Malmantile riacquistato* című, 1650 táján megjelent komikus eposzából vette. E költeményben *Tartufo* (szarvasgomba) a neve egy gonosz embernek. A szarvasgomba a föld alatt nő; LIPPI alkalmasint a lappangásra akart célozni, mikor e nevet választotta.

Az 1667-ben előadott *George Dandin (Dandin György)* első felvonásában fordúl elő a híres «*Vous l'avez voulu, vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu*;» e szavakat George Dandin önmagához intézi. Ebből lett a

tu l'as voulu, George Dandin, tu l'as voulu
(úgy kell neked, Dandin György, úgy kell neked.)

Szálló íge az 1668-ban színre került *L'Avare (Fösvény)* hősének neve:

Harpagon.

PLAUTUS is *Harpago* (vas köröm, horog, szigony) nevet ad kapzsi emberének; *harpagare:* ellopni.

Que diable allait-il faire dans cette galère? *Molière.*

[Mi az ördög dolga volt neki azon a gályán?]

Csakis franciául emlegetjük, ha nagynéha emlegetjük, e szálló ígét, mert forrása, a *Fourberies de Scapin* (1671.) nálunk színpadról nem ismeretes.

A 2-ik felvonás 11-ik jelenetében fordúl elő hatszor. Scapin, a furfangos inas, pénzt akar kicsalni az öreg fösvény Gérontetól; elhiteti hát vele, hogy fia, Léandre, török fogságba került, s most ötszáz tallér váltságot követelnek érette. Történt pedig a dolog úgy, hogy Léandre meg akart tekinteni egy török gályát. Fölment rá és miközben nézegette a hajó belsejét, a törökök felvonták a vasmacskát, kieveztek a sík tengerre és most az úrfit csak ötszáz tallérért bocsátják szabadon. A vén fösvény egyre növekvő kétségbeeséssel hallgatja az inas elbeszélését és hatszor szól közbe: ∾. Molière ezt a híres felkiáltást Cyrano de Bergerac (* 1620., † 1655.) *Le pédant joué* című, már 1654-ben kinyomatott vígjátékából kölcsönözte; s mikor plágiummal vádolták, azt mondta: «*On reprend son bien où on le trouve.*» A *reprendre* szót úgy magyarázzák, hogy Molière valóban csak visszavette Cyrano de Bergeractól a ∾-t. Mert az ötlet az övé, s deákkorában mondotta el barátjának, kivel együtt hallgatta Gassendi előadásait. (V. ö. Rozan, *Petites ignorances historiques et littéraires.* Páris, 1888; 216. l.)

Az 1673-ban színre került *Malade imaginaire (Képzelt beteg)* 2-ik felvonásának 11-ik jelenetében kiáltja Argan:

Ah, il n'y a plus d'enfants!

[Haj, nincsenek többé gyermekek.]

Revenons à nos moutons!

[Térjünk ~~csak rá~~ az ürüinkre!]

Brueys (* 1640., † 1723.) és Palaprat (* 1650., † 1721.) *L'Avocat Patelin* című vígjátékából eredő szálló ige. *Brueys. Palaprat.*

Guillaume posztókereskedő azzal vádolja a bíróság előtt juhászát, hogy ellopott tőle egynehány ürüt. A vádlott védőjében egyszerre felismeri Patelin prókátort, ki a minap hat sing posztót csalt ki tőle. Elképedésében aztán összezavarja a két ügyet, és az ürük dolgába belekeveri a posztót, a prókátort, a csalást és mindent. A bíró egy kukkot sem ért beszédéből, s minduntalan közbe szól: «De Guillaume mester, térjen hát rá az ürükre!» Végre elutasítja a parasztot, ki sehogyan se tud kikászolódni az összebonyolódott históriából. — E vígjátékot egy XIV. vagy XV. századbeli komédiából írták szerzői; de már MARTIALIS epigrammáiban (6, 19) is él Postumus prókátor, ki mikor lopott kecskéről volna szó, Cannaeről, Mithridatesről stb. beszél, a bíró pedig nógatja, hogy térjen már rá a kecskékre.

Pascal. BLAISE PASCAL (* 1623., † 1662.) *Pensées sur la religion*jában (3, 3) fordúl elő a világszerte ismeretes

juste milieu

[helyes közép.]

Reservatio mentalis.

PASCAL a *Lettres provinciales* 9-ikében a jezsuiták «*doctrine des* ***restrictions mentales***»-ját emlegeti. E francia szókból lett a deák *restrictio mentalis*, vagy mint ismeretesebb: ∾, mely azt jelenti, mikor az esküt tevő ember elméjében titkon valami megszorítást vagy föntartást tesz állításához, hogy lelkiismeretét megnyugtassa.

BÜCHMANN szerint (464. l.) ezt SANCHEZ jezsuita megengedhetőnek vallotta, mert *Opus morale*jában (Köln, 1614; III., 6., 15. §.) ezt írja: «*si quis . . . iuret se non fecisse aliquid, quod re vera fecit, vel aliam diem ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, re vera non mentitur, nec est periurius . . .*» [Ha valaki megesküszik rá, hogy nem cselekedett valamit, amit mégis megcselekedett, de más napot mond, mint amelyen cselekedte, vagy más valami igazat told hozzá, akkor valóban sem nem hazudik, sem nem esküszik hamisan.]

Nolant de Fatouville *Arlequin, Empereur dans la lune* 1684-ben színre került bohóságában Harlekin, ki a hold császárának mondja magát, leírja a hold lakóit; az álmélkodó hallgatók pedig folytonosan közbeszólnak: *‚C'est tout comme ici'*. E kilencszer ismételt közbeszólásból eredhet a *Nolant.*

tout comme chez nous

[épp úgy, mint nálunk.]

Híres bűnpöröknek nálunk is *Pitaval.*

cause célèbre

a neve. E szálló íge a szintén szálló ígévé vált

Pitaval

(François Gavot de Pitaval (* 1673., † 1743.) Párizsban 1734-től 1743-ig megjelent húszkötetes *Causes célèbres et intéressantes avec des jugements des cours souveraines qui les ont décidées* népszerűen feldolgozott kriminális pörgyűjteményének címéből ered.

Ez az első enemű munka és szerzője után most is *Pitaval*nak nevezzük nemcsak az ilyen szenzációt hajhászó művek íróit, de magukat a könyveket is; sőt *Pitaval-regény, Pitaval-dráma* azt teszi: kriminális tárgyú, hajmeresztő regény, dráma.

D'Allainval (* 1700., † 1753.) egy vígjátékának címe a sokat emlegetett

Embarras de richesse. *Allainval.*

Brassai Sámuel így fordította: ‚gazdagság miatti elakadás'. V. ö. Ovidius *(Metam.*, 3, 466): «*Inopem me copia fecit.*»

Montesquieu (* 1689., † 1755.) mondotta a kis San Marino köztársaság forrongására:

Vihar egy pohár vízben *Montesquieu.*

tempête dans un verre d'eau.

Már Cicero idézi *(De leg.* 3, 16) e latin közmondást: *‚excitare fluctus in simpulo'* (háborgást indítani a palackban).

A. Smith. **Laisser faire, laisser passer (aller).**

A physiokraták jelszava, mely azt jelenti, hogy az állam a közgazdaság dolgaiba ne avatkozzék. Némelyek szerint DE GOURNAYtől, Turgot mesterétől ered, ki 1751-ben Franciaország kereskedelmi minisztere volt. (* 1712., † 1759.) Mások azt állítják, hogy e közgazdasági tétel szerzője QUESNAY, a physiokraták iskolájának megalapítója. (* 1694., † 1774.) Első csirája azonban ‚*Laissez-nous faire*' formában ama mémoireban található, melyet LE GENDRE terjesztett COLBERT elé. A ∾-t népszerűvé mégis csak ADAM SMITH tette, idézvén *The wealth of nations* (1776.) világhírű művében.

ALEXIS PIRON (* 1689., † 1773.) *La métromanie* vígjátékában (1738) fordúl elő a híres

Piron. **j'ai ri, me violà désarmé.**

[Nevettem, hát le vagyok fegyverezve.]

Voltaire. VOLTAIRE (* 1694., † 1778.) a *Candide*ban írta meg LEIBNIZ és ROUSSEAU karikatúrájának, Panglossnak e híres tételét:

Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.

[Minden a legjobban van a lehető világok legjobbikán.]

Célzás LEIBNIZ (* 1646., † 1716.) *Theodicaea*jának e töredékére: «. . . *nisi inter omnes possibiles mundos optimus esset, Deus nullum produxisset*». [Ha a világ nem volna a legjobb a lehető világok között, Isten nem teremtette volna.]

Kevesen tudják, hogy a

mézes hetek

kifejezés VOLTAIREtől származik.

Zadig 3-ik fejeztében vannak e sorok: «*Zadig éprouva que le premier mois du mariage, comme il est décrit dans*

le livre du Zend, est la lune de miel; et que le second est la lune de l'absinthe.» [Zadig tapasztalta, hogy a házasság első hónapja, mint a Zendavesztában írva vagyon, a méz holdja; és hogy a második az üröm holdja.] Ez a Zendaveszta-idézet persze nem komoly.

VOLTAIRE híres jelszava, az

Écrasez l'infâme,

melyet a vallásszabadságban vele egyetértőknek szóló levelek végére szokott aláírás gyanánt tenni,[1]) mindmáig vitás dolog. Nem tudni, hogy mi az elhallgatott nőnemű főnév: *‚superstition'*, *‚religion'* vagy *‚église'*-e?

VOLTAIRE barátai is gyakran használták ez aláírást; különösen NAGY FRIGYES.

KAZINCZY FERENC említi a *Pályám emlékezetében*, hogy egy magyar úr, Fekete báró [alkalmasint János, György kir. personális fia] egyszer francia verseket küldött VOLTAIREnak egy átalag tokaival egyetemben. VOLTAIRE ezt válaszolta: «Bora jobb, mint verse.»

Így csinálódik (íródik) a történet (historia).

A kifejezés VOLTAIREtől ered, kinek *Charlot* című 1767-ben írott vígjátékának I. felvonásában fordúl elő ez a vers: «*Et voilà justement comme on écrit l'histoire.*» Sőt már egy évvel előbb, 1766 szeptember 24-én du Deffantnéhoz írott levelében: «*Et voilà comme on écrit l'histoire; puis fiez-vous à MM. les savants!*»

CLÉMENT, az elmés kritikus (* 1742., † 1812.), kit ellenfele, VOLTAIRE *Inclément*nak szokott hívni, egyik verses levelében írta:

Qui nous délivrera des Grecs et des Romains? *Clément.*

[Ki szabadít meg bennünket a görögöktől és a rómaiaktól.]

Nem ritkán emlegetjük, azon panaszkodva, hogy a magyar szobrászat még most is a görög és római mythologia

---

[1]) Olykor *‚Écr. l'inf'.*, sőt *‚Écrlinf'* alakban; úgy hogy a gyanús leveleket bontogató rendőrök egyszerre azt hitték, hogy valami Écrlinf nevű úrral van dolguk.

hagyományaihoz ragaszkodik és nem akar befogadni nemzeti hatásokat. A francia kritikus sóhajtása az akkor divatos görög és római tárgyú drámákra vonatkozott.

BUFFON (* 1707., † 1783.) akadémiai székfoglalójában (1753.) írta e híres szálló ígét:

Buffon.

Le style c'est l'homme

[a stílus az ember.]

De nem egészen így írta, hanem így: «*le style est l'homme même.*» Igy van abban az egykorú nyomtatványban, melyet maga a tudós adott sajtó alá. Későbbi kiadásokban már így van: «*le style est de l'homme même.*» A kérdéses helyen BUFFON azt fejtegeti, hogy csak a jól megírott művek számíthatnak maradandóságra; a munka anyaga, az ismeretek stb. az emberen kívül való dolgok (*«ces choses sont hors de l'homme»*), de a stílus az ember (a két változat szerint: ‚maga az ember' vagy ‚magától az embertől való'.)

LOUIS SEBASTIEN MERCIER (* 1740., † 1814.) *Tableau de Paris* művének 4-ik kötetében fejezetcím az annyiszor emlegetett

Mercier.

les extrêmes se touchent

[A végletek érintkeznek.]

Már PASCAL is kifejezte e gondolatot, melynek eredete a görög bölcsekben keresendő. A IV. századbeli EPIPHANIUS idézi a pogány filozófusok e tételét: ‚végletek, egyenlőségek'. (BÜCHMANN.)

Du Deffantné.

Csak az első lépés nehéz.

(Il n'y a que le premier pas qui coûte.)

DU DEFFANT marquisnétől (* 1697., † 1780.) ered.

Polignac kardinálisnak mondta, mikor a főpap álmélkodott, mily hosszú az út, melyet Szent Dénes megtett, hóna alatt vivén fejét. A marquise ez anekdotát maga is leírja egy 1763-ban d'Alemberthez intézett levelében.

NAGY FRIGYES és a sanssoucii molnár adekdotája[1]) ihlette ANDRIEUX francia költőt (* 1759. † 1833.) ama *Le meunier de Sans-Souci* című versének megírására, melyben a molnár, kinek malmát a király el akarja venni, azt mondja: «*Oui, si nous n'avions pas des juges à Berlin.*» Ezt mi, a németekkel egyetemben, ilyenformán idézzük:

Il y a des juges à Berlin *Andrieux.*

[vannak (még) bírák Berlinben.]

ANDRIEUX azonban ezzel a tanulsággal végzi meséjét:

Ce sont là jeux de prince:
On respecte un moulin, on vole une province!

1771-ben, Liègeben jelent meg MOUHY lovag (Charles de Fieux, chevalier de Mouhy, obskurus francia író, * 1701., † 1784.) *L'Ami de la Vertu, ou mémoires et aventures d'Argicourt* című regénye. Kérdés, belőle ered-é a

barátja az erénynek *Mouhy.*

tréfás megszólítás, mely gyakran így bővül meg: ∾ *és a töltött káposztának* vagy *a túros csuszának.*

KESZLER JÓZSEF azt véli, hogy ez a dolog összefügg a Napoléon korabeli porosz *Tugendbund*dal, melynek tagjai *Freund der Tugend*nek szólítgatták egymást, ismertető jelül. E szövetség szálai talán Magyarországig is elnyúltak.

Allons, enfants de la patrie! *Rouget de l'Isle.*

A *Marseillaise* első sora. A franciák e halhatatlan szabadságdalát Strassburgban, Dietrich polgármester házánál az 1792 április 24-ről 25-re virradó éjtszaka szerzette ROUGET DE LISLE műszaki tiszt (* 1760., † 1836.). Első címe *Chant de guerre de l'armée du Rhin* volt és névtelenül jelent meg. Április 29-én már a strassburgi

[1]) BÜCHMANN bebizonyítja, hogy régi perzsa mesében is bírákra hivatkozik a szegény ember, kinek házát a király, Khoszrev Nusirván (531—579) el akarja venni. A mese egykorú.

nemzetőrség zenekara játszotta. Egy jelen volt marseillei katona első hallásra megtanulta és szülővárosába vitte. Julius 30-án már a Párisba bevonuló marseillei csapatok énekelték s innen ered neve.

A *Marseillaiset* elsőben BACSÁNYI JÁNOS fordította magyarra s ezt a költő ellen politikai pőreiben mindig felhozták. VERSEGHY FERENC szintén lefordította, inkább is átdolgozta és tíz évi fogsággal bűnhődött érte. Szerinte ez az első szak:

Ébredj hazánk bajnok népe,
Ragadd ki híres kardodat!
Nevednek esküdt ellensége
Dühödve hozza láncodat.
A vérszopó tyrannus fajzat
Melledre szegzi fegyverét
S véredbe mártja rút kezét,
Ha szolgaságba nem hurcolhat.
Fegyverre, bajnokok,
Levente-magzatok!
Rontsunk, rontsunk
E vérszomjúkra,
Szabdaljuk halmokra!

A szabadságharc idejében keletkezett egy *magyar Marseillaise*, inkább is egy tréfás átok, melyet ROUGET DE LISLE da'a szerint énekeltek. Az *Esti Lapok* 1849 május 26-iki száma szerint a székelyek csinálták és így szól: «Osztrák ármány, Ferdinand, K.... F...., Albert, Stefkó, Zs.... vén...., Jellachich, Rajachich, Simonich, Burich, Urbán, Hurbán, Blomberg, Berger, Riebel, Puchner, Rukavina, Gedeon, Leiningen, Windischgrätz, camarilla, reactio, rác, szerb, oláh, illyrismus, saxonizmus, veszszetek el!« Az *Esti Lapok* is megjegyzi, hogy ez a textus sehogy sem illik a *Marseillaise* nótájára, de azért a hatása nagy. Alkalmasint csak a följegyzés rossz, illetékes töredékes; fültanúktól tudom, hogy ezt a furcsa keveréket igen jól lehetett énekelni a francia szabadsághimnus szövege gyanánt.

Lévis.

Noblesse oblige.

[A nemesség köte'ez.]

E sokat idézett szálló íge szerzője P.-M.-G. LÉVIS herceg, politikus és író (* 1755., † 1830.)

NICOLAS ISOUARD (művésznevén NICOLO) francia zeneszerző *Joconde ou les Coureurs d'aventures* című, Párizsban 1814 február 28-án került operájában, melynek szövegét CHARLES-GUILLAUME ÉTIENNE (* 1777. † 1845.) írta, van egy románc:

Dans un délire extrême
On veut fuir ce qu'on aime,

On prétend se venger,
On jure de changer;
On devient infidèle,
On court de belle en belle!

Ennek refrainje a szálló ígévé lett

Et l'on revient toujours
À ses premiers amours! *Étienne.*

[Az ember mindig visszatér első szerelméhez.]

A *premières amours* változat (az *amour* szó a többes számban többnyire nőnemű) sántává tenné a verset.

La propriété c'est le vol. *Proudhon.*
A tulajdon lopás.

E híres szocialista tételt PIERRE JOSEPH PROUDHON (* 1809., † 1865.) mondotta ki *Qu'est-ce que c'est que la propriété? ou: Recherches sur le principe du droit et du gouvernement* című 1840-ben megjelent könyvében.

Az első fejezet így kezdődik: [«Ha azt kérdeznék tőlem: *Mi a rabszolgaság?* s én ez egy szóval válaszolnék: *Gyilkosság*, gondolatomat azonnal megértenék... Miért ne válaszolnék hát e kérdésre: *Mi a tulajdon?* ugyanígy: *Lopás*, bár tudom, hogy nem értenek meg, jóllehet ez a második tétel nem egyéb az elsőnek átalakításánál.»]

Ôte-toi de là que je m'y mette. *Saint-Simon.*

[Eredj onnan, hadd foglalom el a helyedet.]

Bizonytalan eredetű szálló íge, melyet ez alakjában talán SAINT-SIMON (* 1760., † 1825.) használt először a *Catéchisme des industriels*ben (Párizs, 1823.) De már ÉZSAIÁS prófétában (49, 20) is megvan: «menj el innét, hogy itt lakhassam».

AUGUSTE COMTE, a pozitivizmus megalapítójának (* 1798., † 1857.) egyik jelszava az

Ordre et progrès. *Comte.*

(Rend és haladás.)

Murger.

Bohême.

Ezt a nálunk immár kelleténél jobban használatos szót a franciák közt HENRI MURGER (* 1822., † 1861.) tette szálló ígévé *Scènes de la vie de bohême* című 1851-ben megjelent művével, mely az éhenkórász, napról napra élő írók, művészek mesteri rajza. De már GEORGE SAND 1837-ben közzé tett *La dernière Aldini* regényének végső sora is ez értelmében használja e szót: *Vive la bohême!* Sőt a XVII. századból is van egy levél, melyben Beaumarchaisnak ezt írja egyik barátja: «*Avec le coeur d'un honnête homme, tu as toujours eu le ton d'un bohême.*» Ez is minden bizonnyal az irodalmi ∿-re céloz. (L. *Intermédiaire*, XXXV. k., 623. l.)

Szó szerinti jelentése: ‚cigány, cigányság'. A franciák azért hívják a cigányt *‚bohémien'*-nek, *‚bohême'*-nek (csehnek), mert a cigányok hozzájuk Csehországból kerültek (1420 táján) és a cseh és magyar királytól nyert leveleket mutattak föl. A németalföldiek kezdetben *‚ungern'*-nek nevezték őket. (WLISLOCKI HENRIK.) Úgy látszik, még a németek is hívták valamikor csehnek a cigányt, mert GRIMMELSHAUSEN *Simplicissimus*ában (V., 6.) ez a szólás fordúl elő: «*Stehlen, wie ein Böhme.*»

De még napjainkban is megesett VICTOR HUGOval a baleset, hogy a cseheket, magyarokat és cigányokat összetévesztette. A cseh ifjúság a hatvanas évek közepén valamely alkalomból üdvözlő föliratot küldött a poétának s ő aztán válaszában mint «az Árpáddal bejött dicső nép fiaival» szorított kezet a csehekkel. Ennek az Európa szerte kacajt támasztott botlásnak az volt a nyitja, hogy VICTOR HUGO igazi cseheknek tartotta a cigányokat; ámde a cigányok Párizs kávéházaiban magyar ruhában, magyar nótákat játszanak, magyaroknak mondják magukat; tehát a cseh és a magyar egy nemzet és Árpáddal jött be Ázsiából.

CSENGERY ANTAL a *‚bohémien'* szó eredetéről a következőket írja: «Ausztriai Albert trónrajutásával oda lesz a Psemyslek országának függetlensége. A huszita mozgalom utóbb nagy körre terjed a harmincéves háborúval, mely

Prágában kezdődik és ott végződik. Ismerjük eredményeit Csehországra nézve. Alkalmasint azon időből való a magyar közmondás: csehül vagyunk, s alkalmasint ez időben lett a hazátlan vándorok neve bohémien, a mint a kóbor cigány népet nevezi a francia.» *(Összegyűjtött munkái,* III. k. 237. l.)

MOLIÈRE a *Mariage forcé (Kénytelen házasság;* 1664.) 2-ik felvonásának 3-ik jelenetében a ‚*bohémien*'-t országfutó, csavargó, értelemben használja.

Prudhomme. *Monnier.*

A nagytekintetű, de oktondi és mindig ferdén alkalmazott közhelyeket mondó francia nyárspolgár alakja nálunk is ösmeretes. Alkotója HENRI MONNIER (* 1799., † 1877.), ki 1852-ben írta meg *Grandeur et décadence de M. Prudhomme* című vígjátékát.

E darabban fordúl elő Prudhomme híres mondása: «E kard, uraim, életem legszebb napja.» MONNIER 1857-ben adta ki a *Mémoires de Joseph Prudhomme*ot, melyben még jobban kidomborodik ez a remek alak. E könyvben mondja a mindig ünnepi hangon szóló férfiú: «Az állam szekere hajótörést fog szenvedni egy vulkánon.»

Kezdjék tisztelt gyilkos urak! *Karr.*

Effaçons la peine de mort, je le veux bien, mais que messieurs les assassins commencent.

ALPHONSE KARR (* 1808., † 1892.) híres ötlete. Sokan azt mondják, hogy a halálbüntetést el kell törülni, mert hiszen az is csak gyilkosság. Helyes, törüljük el, de ∾!

EUGÈNE LABICHE (* 1815., † 1888.) *Un million (Egy millió)* című vígjátékából való a magyar színészek között igen járatos szálló ige:

Várjátok meg a háromórai vonatot. *Labiche.*

Akkor használják, mikor türelemre, várakozásra kérnek. (KASSAI VIDOR közlése.)

EDMOND DÉJAZET párizsi operett-szerző, a híres színésznő fia († 1880.) írta az ötvenes években azt a *Tribulation d'un choriste* című bohó énekes magánjelenetet, melyet SZERDAHELYI KÁLMÁN fordított magyarra s melynek több töredéke ma is szálló íge, kivált a színészek

Déjazet. között:

Kóristaélet a kutya kenyér
Ordítni mindig harminc forintér':
A gróf belefúl a vízbe (bis)
Jertek mentsük őt (bis)
Őt, a szenvedőt (bis)
A szen-ve-dőt (bis).

Th. és H. Cogniard.

Chauvin, chauvinizmus.

Közönségesen azt hiszik, hogy ez a híres szálló íge EUGÈNE SCRIBE (* 1791., † 1861.) *Le soldat laboureur* című, 1857-ben színre került vígjátékából ered. Valóban SCRIBE ‚Chauvin' nevet adott e komédia hősének, egy I. Napoléonért vakon rajongó, túlzóan hazafias vén katonának. SCRIBE azonban a nevet és félig-meddig az alakot is csak kölcsönözte THÉODORE és HIPPOLYTE COGNIARD vígjátékíróktól, kiknek 1831-ben színre került *La cocarde tricolore* darabjában a lelkes Chauvin egy regruta. Némelyek szerint élő alak mása; LITTRÉ azt mondja, hogy népies rajzokról ismeretes figura. ‚*Chauvin*' mai értelme a nemzetiségért szertelenül lelkesedő ember.

A ‚*chauvinizmus*' szót FERENC JÓZSEF király is használta, a magyarokra értve, 1893 szeptember 22-én, Kőszegen, a törvényhatóság üdvözlő beszédére adott válaszában.

THÉODORE BARRIÈRE (* 1823., † 1877.) és ERNEST CAPENDU (* 1826., † 1868.) *Les Faux Bonshommes* vígjátéka (1856.) teremtette meg az

Barrière. Capendu.

áljóemberek

szálló ígét. (Fordította FELEKI MIKLÓS.)

De már LA ROCHEFOUCAULD maximái (1665) is emlegetnek *faux honnêtes genst.* (CCII. max.)

ALEXANDRE DUMAS FILS (* 1824., † 1895.) 1855-ben megjelent regényének címe a

Demi-monde. *Dumas.*

Ugyanőtőle ered a híres tétel:

tue-la

[öld meg őt (a házasságtörő asszonyt.)]

1872 elején egész Franciaország a Dubourg-pörrel foglalkozott. Egy férj megölte hűtlen feleségét a csábítóval együtt. HENRI D'IDEVILLE ekkor a *Soir* lapban egy ilyen című cikkelyt írt: *Meg kell ölni a házasságtörő asszonyt! Vagy meg kell neki bocsátani?* DUMAS e kérdésre juniusban felelt meg *L'homme-femme* című híres füzetével, melyben ez van: (A bűnös asszony) «nem feleség, még csak nem is nő; nincs benne az isteni koncepcióban, tisztán állati; . . ., ez a nőstény Kain; — öld meg őt.»

Tündérujjak *Scribe. Legouvé.*

(Les doigts de fée)

a címe E. SCRIBE és E. LEGOUVÉ 1858-ban Párizsban és Budapesten, FELEKI MIKLÓS fordításában, 1868-ben színre került vígjátékának, melynek hősnője Helène de Ploërmel-Lesneven, egy elszegényedett főuri család leánya, megveti a gazdag rokonok kegyelemkenyerét, és női divatárú-üzletet nyitva, nagy vagyont szerez a varrótűt művésziesen forgató «tündérujjaival.»

VICTORIEN SARDOU (* 1831.) *La famille Benoîton* vígjátékából (1865.) ered

Madame Benoîton, *Sardou.*

másképp

olyan asszony, aki soha sincs otthon.

Louis-Auguste Blanqui (* 1805., † 1881.), az anarchista, 1880-ban indította meg Párizsban

Blanqui.

Ni dieu, ni maître

(Se isten, se fejedelem)

című forradalmi lapját. E jelszóval azóta az anarchisták élnek.

Charles Gounod 1859-ben színre került *Faust* operája (librettoját írta J. Barbier és M. Carré, magyarra fordította Ormai Ferenc) harmadik felvonásának első jelenetében énekli Siebel apród

Barbier. Carré.

Helyettem kis virág tégy vallomást.

Robert Planquette nálunk 1878-ban színre került *Les cloches de Corneville (A cornevillei harangok)* operettje (librettoját írta Clairville és Gabet, magyarra fordította Rákosi Jenő) első felvonásának kilencedik jelenetében énekli Henry marquis:

Clairville. Gabet.

Bejártam kétszer a világot
És boldogságom a veszély.

Ugyanez operettben mondja Gaspard apó:

Pénze ha van, mindene van.

Hervé nálunk 1887-ben színre került *Mamselle Nitouche (Nebántsdvirág)* operettje (librettoját írta Meilhac és Millaud, a verseket fordította Evva Lajos) harmadik felvonásának harmadik jelenetében fordúl elő a

Meilhac. Millaud.

Floridornak igaza van.

Tissotiáda

a neve nálunk az olyan, ha nem is épp rosszakaratú, de badarságoktól hemzsegő könyveknek, cikkeknek, aminőket némely hazánkban járt együgyű külföldi irkál össze Magyarországról és a magyar dolgokról. E szálló ige eredete Victor Tissot (* 1845.) franció író *Voyage*

au pays des Tziganes, la Hongrie inconnue (Párizs, 1880.) hóbortos könyve, melynek címéből különben az a szálló íge is eredt, hogy a külföld, főképp a franciák, szemében Magyarország

Cigányország, *Tissot.*

Tissot nevére annak idején azt a szójátékot csinálták, hogy *tíz szó* igaz sincs a könyvében.

A. Vanloo és Leterrier francia szövegírók *Le Jour et la Nuit (A nap és éj)* operettje (zenéjét szerzette C. Lecocq, magyarra fordította Evva Lajos) egy tréfás szálló íge forrása :

Vigan dudál *Vanloo.*
A portugál. *Leterrier.*

(Les Portugais
Sont toujours gais.)

A tudomány megbukott, vagy **A tudomány csődöt mondott.** *Brunetière.*

(La science a fait banqueroute, vagy *La science a fait faillite.)*

Ferdinand Brunetière (* 1849., † 1906.) a *Revue des Deux Mondes* 1895-iki első füzetében közölte azt az *Egy vatikáni látogatás* című cikkelyét, melyből e szálló íge világgá terjedt. A nagy port vert sorok ezek :

[«... Renan, legalább pályája kezdetén, azt hirdette, hogy : «A tudomány mindenha természetünk legnemesebb vágyának : a tudni akarásnak kielégítője leend ; *és mindig ő fogja az ember kezébe adni az egyetlen eszközt, melylyel sorsán javíthat.*» És más helyen, ugyane könyvben, *A tudomány jövendőjé*ben, melynek a címe is egész programm, ezt mondja : «*Tudományosan szervezni az emberiséget* — ezt ő húzta alá — ez a modern tudomány végső célja, ez merész, de jogos követelése.» Ime ezek, azt hiszem, olyan ígéretek, amelyek egy kicsit tovább terjednek a kémikus vagy a fizikus ambiciójánál ; és azt mondják, hogy ezek azok az ígéretek, melyek révén a tudomány megbukott.»]

Ugyane fejezet vége felé: [«Ha ezek nem is teljes «bukások», legalább részbeli «csődök», és könnyen érthető, hogy megrendítették a tudomány hitelét.»]

Brunetière ez értekezését egynéhány hónap múlva önálló füzetben *(La Science et la Religion, réponse à quelques objections,* Párizs, 1895.) is kiadta, s a bevezetésben ezt írja: [«... nem igen vártam, hogy az a cikkely ekkora zajt fog támasztani. Hát valóban szó van benne, ha nem is épp a tudomány «bukásáról» *(banqueroute)*, de »csődbe kerüléséről« *(faillite)*, mert jó egynehány ígéretét nem tudta beváltani; de azt az ígét nem én használtam elsőben; sokan ejtették ki nyilvánosan elébb mint én.»]

Zola. Émile Zola (* 1840. † 1902.) 1890-ben megjelent regényének címe a

La bête humaine.
(Vadállat az emberben.)

Zola a Dreyfus-ügyben, a francia köztársaság elnökéhez intézte ama nyilt levelét, mely az *Aurore* című párizsi hírlap 1898 januárius 13-iki számában jelent meg, s így kezdődik:

J'accuse . . . !

[Vádolom . . . . !]

ANGOL IRÓK.

E. Coke (* 1551., † 1633.) *Institutes* művének «*For a man's house is his castle*» mondatából lett a

Coke.

my house is my castle,
az én hazám az én váram.

Büchmann említi, hogy már Haimburg város 1244-iki statutumaiban is benne van: «*Wir wollen auch, daz einem jegeleichen purger seyn haus seyne veste sey.*»

FRANCIS BACON (VERULAMI BACO, * 1561.,† 1626.) *Meditationes sacrae*jának 1598-iki angol kiadásában van a híres

knowledge (itself) is power *Bacon.*

[a tudomány (maga) hatalom.]

O. WILLMANN szerint *(Didaktik als Bildungslehre,* Braunschweig, 1889 ; II. k. 11. l.) már ROGER BACON (†1294.) mondása volt : «*Ipsa scientia potestas est.*»

WILLIAM SHAKSPERE (* 1564.,* 1616.) drámái a következő szálló ígék forrásai : *Shakspere.*

*Hamlet*ből (fordította ARANY JÁNOS).

Gyarlóság, asszony a neved! (I. 2.)

(Frailty, thy name is woman !)

Valami rothad(t) [1]) **Dániában** (I. 4.)

(ARANY JÁNOS : Rothadt az államgépben valami.)

(Something is rotten in the state of Denmark.)

Több dolgok vannak földön és egen
Horatio, mintsem bölcselmetek
Álmodni képes. (I. 5.)

(There are more things in heaven and earth, Horatio, Than are dreamt of in your philosophy.)

Őrültség, de van benne rendszer. (II. 2.)

(ARANY JÁNOS : Őrült, őrült beszéd : de van benne rendszer.)

(Though this be madness, yet there is method in it.)

Kaviárt a népnek (II. 2.)

(Cavaire to the general.)

Mit neki Hecuba, [2]) **s ő Hecubának?** (II. 2.)

(What 's Hecuba to him, or he to Hecuba.)

---

[1]) Gyakran így idézzük : ‚bűzlik.'

[2]) Járatos így is : ‚Mit nekem Hecuba' ? Sőt elforgatják így is : ‚Ez neki Hecuba', amin azt értik : ‚se inge, se galléra,'

Shakspere. Hamlet monologjából (III. 1.) angolul is idézzük az első sort:

To be or not to be, that is the question.
Lenni vagy nem lenni,[1]) ez a kérdés.
(ARANY JÁNOS: A lét vagy a nemlét kérdése ez.)

A monolog elejéről:

Meghalni, — elszunyadni, — és alunni!
Talán álmodni: ez a bökkenő.
(To die, — to sleep; — To sleep! perchance to dream: — ay, there 's the rub.)

A monolog közepéről való:

a nem ismert tartomány,
Melyből nem tér meg utazó.
(That undiscover'd country, from whose bourn
No traveller returns.)

Ugyane színben mondja Hamlet Opheliának:

Eredj kolostorba!
(ARANY JÁNOS: Vonulj kolostorba.)
(Get thee to a nunnery.)

Ophelia monologjából (III. 1):

Oh mely dicső ész bomla össze itten!
(O what a noble mind is here o'erthrown!)

Az V. felvonásból:

(Haj) szegény Yorick! (1)
(Alas, poor Yorick!)

---

[1]) ARANY JÁNOS is említi csillag alatt a maga fordításában.

Kedvest a kedvesnek (3) *Shakspere.*

(Sweets for the sweet.)

Julius Caesar III. felvonásából (VÖRÖSMARTY MIHÁLY fordítása szerint):

Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni (2)

(I come to bury Caesar, not to praise him.)

Brutus derék, becsületes férfiú (2)

(Brutus is an honourable man.)

Némelyek azt hiszik, hogy SHAKSPEREre ebben hatott CICERO 2-ik filippikájának (12) következő része: «*Sic enim Antonius dixit: M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentem pugionem tenens Ciceronem exclamavit, ex quo intelligi debet eum conscium fuisse.*» Mire CICERO: «*Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris, ille qui stillantem prae se pugionem tollit, is a te honoris causa nominatur.*»

Óh mily esés volt ez, jó honfiak (2)

(O, what a fall was there, my countrymen!)

Mindhárom idézet az

antóniusi beszéd

töredéke. — A IV. felvonásból:

S **Philippinél találkozunk** velök

(We will along
Ourselves, and meet them at Philippi.)

V. ö. PLUTARCHOS, Caesar élete, 69-ik fejezet.

*Coriolanus*ból (fordította PETŐFI SÁNDOR):

Vitorláid meg vannak tépve bár,
Nemes hajónak látszol.

(though thy tackle 's torn,
Thou show'st a noble vessel.)

Shakspere. *King Richard III*-ból (SZIGLIGETI EDE ford. szerint):

Lovat, lovat! egy lóért országomat! (V. 4)

(A horse! a horse! my kingdom for a horse!)

A *Midsummer-night's Dream (Szentiványéji álom)* V. felvonásából ered alkalmasint az

Ez a vég kezdete

kifejezés; a mesteremberek prologusában ugyanis ez van (ARANY JÁNOS fordítása):

Jó akaratunk
Ezen végcéllal fogjuk kezdeni.

(That is the true beginning of our end.)

Francia *‚C'est le commencement de la fin'* alakjában TALLEYRANDnak is tulajdonították.

Ugyane felvonásból való a

Helyes a bőgés, oroszlán!

(Well roared, lion!)

A *Merchant of Venice (Velenczei kalmár)* hőse

Shylock

maga is szálló íge, mint a szívtelen uzsorás képe.

A III. felvonásból idézzük:

Egy erdő majomért nem adtam volna [azt a gyűrűt].

(I would not have given it for a wilderness of monkies.)

Az V. felvonás 1. színéből:

Igaz bíró, bölcs bíró — no zsidó!

(O upright judge! Mark, Jew! — O learned judge!)

Köszönöm, zsidó, hogy erre (a szóra) **megtanítottál.**

(I thank thee, Jew, for teaching me that word.)

Macbeth V. felvonásának elejéről idézzük (Szász Károly fordítása szerint): *Shakspere.*

Arábiának minden illatszere nem édesíti meg e kis kezet.

(All the perfumes of Arabia will not sweeten this little hand.)

Szálló íge a *Much Ado about Nothing* címe, Arany László fordítása szerint:

Sok hűhó semmiért.

A féltékenység örök tipusa

Othello.

E dráma I. felvonásának 10-ik színéből idézzük Jago mondását (Szász Károly fordítása):

Végy magadhoz pénzt.

(Provide thy money.)

Tégy erszényedbe pénzt.

(Put money in thy purse.)

A II. felvonás 3-ik színében mondja Cassio Jago énekére:

Ez még derekabb dal a másiknál.

(Why, this is a more exquisite song than the other!)

Többnyire így emlegetjük: ‚Óh, ez derekabb dal a többinél!'

A III. felvonás első színében Othello szolgája mondja:

olyan zene, amely nem hallható

(music that may not be heard.)

Shakspere. A III. felvonás 4-ik színében mondja Jago, hogy a féltékenység

zöldszemű szörny(eteg)
(a green-ey'd monster.)

És az V. felvonás 2-ik színéből való az

Imádkozál-e
Az estve, Desdemona?
(Have you prayed to-night, Desdemona?)

Romeo and Juliet III. felvonásának 1-ső színében mondja a halálosan megsebesített Mercutio, hogy ő holnap már

csöndes ember
(a grave man.)

King Lear (Lear király) tragédiájából (fordította VÖRÖSMARTY MIHÁLY) ezeket idézzük:

Cordelia mit tegyen? **Hallgat s szeret.** (I. 1)
(What shall Cordelia do; love and be silent.)

Ugyanonnan van a mindig angolul emlegetett

last, not least
(VÖRÖSMARTY: legvégső, nem legalsó.)
végső, de nem utolsó.

*Julius Caesar*ban is, III. f. 1. sz.

A III. felvonásból (4-ik szín):

Szegény Tamás fázik.
(Poor Tom 's a-cold.)

Az V. felvonásból (3-ik szín):

Szakadj meg szív,
Kérlek, szakadj meg!
(Break, heart; I prithee, break!)

SHAKSPERE *The Winter's Tale (A téli rege)* vígjátékában követte el azt a híres tévedését, hogy Csehországot a tenger partjára helyezte. A cselekvő személyek Sziciliából egyenesen Csehországba hajóznak; a III. felvonás 3-ik színe: «*Bohemia. A desert country near the sea.*» (Csehország. Puszta a tenger mellett.) Innen ered a tréfás szálló íge,

a cseh tenger.

JOHN BUNYAN (* 1628., † 1688.) híres asketa irányú könyvében, a *Pilgrim's progress*ben fordúl elő a *Bunyan.*

hiúság vására
(vanity fair),

melyet THACKERAY 1847-ben egyik legjelesebb regénye címéül választott. Magyarra fordította RÉCSI EMIL.

1719-ben látott napvilágot DANIEL DEFOE (* 1661., † 1731.) *The surprising adventures of Robinson Crusoe of York* című regénye, a bibliát kivéve a világ legelterjedtebb könyve, melynek hőse a lakatlan szigeten élő

Robinson. *Defoe.*

JONATHAN SWIFT (* 1667., † 1745.) híres könyve a *Gulliver's travels (Gulliver utazásai,* megjelent 1726-ban) a

lilliput, lilliputiak *Swift.*

megteremtője.

JOHN ARBUTHNOT (* 1675., † 1735.) 1712-ben adta ki *History of John Bull* című politikai szatiráját, melyből, némelyek szerint, az angol nép tréfás

John Bull *Arbuthnot.*

elnevezése ered. De John Bull volt a neve annak a XIV. századbeli wiklifistának is, ki a Wat Tyler-féle pór-

lázadás egyik vezére volt, s akit II. Richard idejében lefejeztek.

Némelyek szerint bizonyos John Bull nevű udvari orgonista szerzette 1605-ben a *God save the King (the Queen)* angol nemzeti himnust, mely mint királyhimnus *(Heil Dir im Siegeskranz)* Poroszországban is közkeletű. 1895-ben Hans Morsch német kutató bizonyítékokat talált arra nézve, hogy e himnus szerzője tulajdonképpen Giovanni Battista Lulli, a Párizsban élt híres olasz zenész (* 1633., † 1687.). XIV. Lajos tiszteletére készült és szövege így kezdődött: «*Grand Dieu, sauvez le Roy.*»

Arbuthnot. Swift, Pope. Arbuthnot és Swift 1714-ben írták Alexander Pope (* 1668., † 1744.) társaságában *Memoirs of Martinus Scriblerus* című szatirikus könyvüket, melyből ered a

skribler.

Samuel Johnsonnak (* 1709., † 1784.) tulajdonítják ezt a gyakorta emlegetett szálló ígét:

Johnson. **A pokol jó szándékkal van kikövezve.**

(Hell is paved with good intentions.)

William Wordsworth (* 1770., † 1850.) *We are seven* költeményéből idézzük Szász Károly fordítása szerint:

Wordsworth. **Heten vagyunk uram, heten!**

(O master! We are seven!)

Az a frázis hogy valamely esemény,

Campbell. **előre veti árnyékát**

T. Campbell (* 1777., † 1844.) *Lochiel's Warning* költeményéből ered: «... *coming events cast their shadows before.*» Német réven került hozzánk.

Prichard. **Moral insanity.**

Ez a ma nem-szakemberek szájában is annyit forgó kifejezés John Cowles Prichard angol fiziológus-

tól és elmeorvostól (* 1786., † 1848.) származik. *Treatise on insanity* című, 1835-ben Londonban megjelent munkájában említi, illetőleg tüzetesen meghatározza és néven nevezi azt a kórképet, melyet francia elmeorvosok részben már ismertek és leírtak.

PHILIPPE PINEL híres francia elmeorvos (* 1745., † 1826.) beszélt először (a XVIII. század kilencvenes éveiben tartott előadásain) olyan elmebajokról, «melyekben az értelem megzavarva nincs, de az akaró képesség csorbult». Ezeket az állapotokat *‚mania sine delirio‘* név alatt írta le *Sur l'aliénation mentale* című könyvében (1791.). A német GROHMANN 1818-ban ezt a PINEL-féle kórképet bővebben tanulmányozva, három graduációt állított föl: 1. morális tompaság, 2. az akarat brutalitása, 3. morális butaság. Ezt nevezte aztán PRICHARD ∾-nek. Az ötvenes években a német iskolából indult ki az a felfogás, mely szerint a *‚moral insanity‘* nem önálló kórkép, hanem csak tünete a különféle elmekórformáknak, különösen a kezdődés szakában. (SCHWARTZER OTTÓ közlése.)

FENIMORE COOPER északamerikai író (* 1789., † 1851.) 1826-ban megjelent világhírű regényének címe

Az utolsó Mohikán. *Cooper.*

(The last of the Mohicans.)

LORD BYRON (* 1788., † 1824.) *Childe Harold's Pilgrimage*jének IV. énekében (72-ik versszak) mondja a Terni mellett levő Marmore-zuhatagokról: *Byron.*

horribly beautiful

(borzasztó szép.)

LORD BYRON tette ismeretessé és népszerűvé az egyetlen újgörög szólást, mely ma is Európaszerte járatos:

Σωή μου, σᾶς ἀγαπῶ
(ejtsd: zoí mu szász aghapó)
[én életem, szeretlek.]

Ez a szerelmi vallomás refrainja ama versének, melyet 1809-ben, első athenei tartózkodása alkalmával, a szépsé-

géről híres Makrisz Marianna kisasszonyhoz *(The maid of Athens)* írt. Igy tudja ezt mindenki. HERTSLET azonban *(Treppenwitz,* 5. kiad. 403. l.) azt állítja, hogy BYRON e verse nem vonatkozott senkire, bár 1876 táján Makrisz Marianna elszegényedett leánya számára, épp a költő iránt való kegyeletből, nyilvános gyűjtést rendeztek.

Longfellow. HENRY WADSWORTH LONGFELLOW (* 1807., † 1882.), a nagy észak-amerikai költő *The old clock on the Stairs (A lábas óra)* sokat idézett refrainje (SZÁSZ KÁROLY fordítása szerint):

Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!
(For ever — never!
Never — for ever!)

LONGFELLOW egy híres balladájának címe és refrainje

Excelsior!
[Magasabbra!]

A költőnek gyakran szemére hányták, hogy az ∾ helytelen, mert adverbium levén, csakis *‚excelsius'* lehet a jó. LONGFELLOW azzal védekezett, hogy az ∾ nem adverbium, hanem adjectivum, mely a költemény hősére, az ifjú hegymászóra vonatkozik. Ez a védekezés erőltetett; mindazáltal a szálló íge adverbialis értelmében az egész nyugaton járatos.

Darwin. CHARLES DARWIN (* 1809., † 1882.) 1858-ban megjelent korszakos munkája: *On the origin of species by means of natural selection or the preservation of favoured races in the*

struggle for life [1])

forrása a

küzdelem a létért, a létért való küzdelem

szálló ígének.

---

[1]) DAPSY LÁSZLÓ 1874-iki fordítása szerint: *A fajok eredete a természeti kiválás útján vagy az előnyös válfajok fönmaradása a létéri küzdelemben.*

KING a darwinizmus e sarkalatos tételét összeveti a T. R. MALTHUS (* 1766., † 1834.) *Essay on the principles of population* (1798.) művének «*struggle for existence*» kifejezésével. ARANY JÁNOS 1867-ben írta, bizonnyal a darwini *struggle for life*ra célozva, *A haza sorsa* című kis versét:

Küzdelem a létért,
De nem a *jól*létért;
Nem hatalomért,
Csak nyugalomért.

EDGAR ALLAN POE (* 1811., † 1849.) *The Raven (A holló)* verséből való idézet (SZÁSZ KÁROLY fordítása szerint)

Szólt a holló: «Sohasem!» *Poe.*

(Quoth the Raven: «Never more!»)

H. M. STANLEY (igazi nevén JOHN ROWLAND; * 1841.) a híres utazó *In darkest Africa, or, the quest, rescue and retreat of Emin pasha, governor of Equatoria* (1891.) művéből ered a

legsötétebb Afrika *Stanley.*

szálló ige, mely nálunk számtalan változatban járja (‚a legsötétebb Budapest', ‚a legsötétebb N. vármegye', a ‚magyar nyelv legsötétebb Afrikája') és mindig sanyarú, keserves vagy rendetlen állapotokra céloz.

NÉMET IRÓK.

BÜCHMANN *Geflügelte Worte*jában a német írók szálló ígéit tárgyaló fejezet olyas közmondásszerű szólásmódokkal kezdődik, minő az ‚új seprő jól seper', ‚ötödik kerék', ‚köpönyeget forgatni'. A nagytudományú kutatók ezeket XIII. századbeli német írókból idézik; de az én szememben vajmi kevés a bizonyság, hogy ama régi írók szerzői-é e népies mondásoknak, vagy csak használói. Mellőzöm hát e dolgokat, valamint

azokat az anekdotákat is, amelyeket BÜCHMANNék német íróknak tulajdonítanak, aligha teljes joggal. Igy szerintök a ‚ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat' régi anekdota szerzője J. P. HEBEL és kelete 1811 volna. (L. a *Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes*-ben.)

Brant. Mi magyarok többnyire azt hisszük, hogy a híres

mundus vult decipi, ergo decipiatur

[a világ meg akar csalatni, hát csalassék meg]

PARACELSUS PHIL. AUR. THEOPHRASTUS BOMBASTUSTÓl ered. A nagy kuruzsló azonban egy éves gyermek volt, mikor SEBASTIAN BRANT (* 1458., † 1521.) 1494-ben kiadta *Narrenschiff* című könyvét, melyben megvan a «*die welt die will betrogen syn.*»

Ugyane könyvben neve

Grobian

a faragatlan, durva embereknek.

Hozzánk, a XVI. században került CSÁKTORNYAI MÁTYÁS *Grobian verseinec magyar enekbe valo forditasa, melyekben az io tisztességes erkölcsnek regulai vissza valo ertelemmel vannak meg iratvan* (Kolozsvár, 1592) című, Dedekind német költőből fordított munkája révén.

Luther. **Vagy alatta, vagy felette, vagy benne.**

Ez ígével a lutheranusokat szokták csúfolni s azt akarják vele kifejezni, hogy ez a felekezet mindenben opportunus módon tétováz, kétértelműsködik és kibúvókat keres. A ∾ a lutheranusok válasza volna arra a kérdésre, hogy miképpen van jelen Krisztus az úrvacsora sakramentumában.

A dolog azonban nincsen egészen így. — Az úrvacsora sakramentomának felfogásában és magyarázásában a

katholikus dogmától (mely a kenyérnek és bornak Krisztus testévé és vérévé való transsubstantiatióját vallja : *‚hoc est corpus meum'*) eltérnek a reformátorok, de eltérnek egymástól is. Egyenes ellentéte a katholikus dogmának ZWINGLI magyarázata, mely szerint az úrvacsorával élés csupán Krisztus emlékezetének ünnepe s a kenyér és bor csak symbolum (tehát az *‚est'* = *‚significat'*). LUTHER és követői közből állanak ; tagadják ugyan a kath. transsubstantiatiót, de elismerik Krisztus valóságos jelenlétét, a *praesentia realist ;* de ennek a hogymiként jét rejtelmesnek, magyarázhatatlannak, a szentség sacramentalis, mysticus oldalának vallják. Ez a tan aztán olyanformán jutott kifejezésre, hogy a kenyér és bor nem változik át Krisztus testévé és vérévé, hanem a Krisztus teste és vére *‚bennök, velök és alattok' (‚in, cum et sub')* osztatik ki a híveknek. Látnivaló tehát, hogy a három *‚vagy'* és a *‚fölötte'* nem felel meg a valóságnak.

Ama gúnyos magyarázatok LUTHER MÁRTON (* 1483., † 1546.) 1529-ben megjelent *Catechismus*át illetik.

BÉL MÁTYÁS (* 1684., * 1749.) elsőben 1729-ben, Pozsonyban, Meliboeus álnévvel megjelent *Der ungarische Sprachmeister* című nyelvtanító könyvének mottoja :

Wie glücklich ist ein deutscher Mann,
Der unter Ungarn ungrisch kann. *Bél M.*

KANT IMMÁNUEL (* 1724., † 1804.) *Grundlegung der Metaphysik der Sitten* művéből (1785.) való a

kategorischer Imperativ. *Kant.*

WIELAND (* 1733., † 1813.) *Geschichte der Abderiten* művéből (1774.) ered

a fáktól nem látni az erdőt *Wieland.*
(den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen)

kifejezés.

Schlözer. AUGUST LUDWIG VON SCHLÖZER (* 1735., † 1809.) szerzője a

Justizmord

ígének, melyet 1782-ben egy svájci boszorkány kivégzése alkalmából írt először.

VOLTAIRE már 1777-ben írta egy Nagy Frigyeshez intézett levelében: *‚assassins juridiques'*.

Goethe. GOETHE (* 1749., † 1832.) nálunk járatos szálló ígéi

csak egyszer él az ember.
(Man lebt nur einmal in der Welt.)

Clavigo (1774.) 1, 1. — Alkalmasint a *Leiden des jungen Werthers* (1774.) forrása e szálló ígének:

cifra nyomorúság
(das glänzende Elend.)

Ez a címe CSIKY GERGELY 1881-ben előadott színdarabjának. PÁZMÁNY PÉTER *Kalauz*ában (1613.): «világi uraság, színes nyomorúság».

Nyilván GOETHE révén terjedt el nálunk is a

vörös fonál

kifejezés, melynek magyarázata az 1809-ben megjelent *Wahlverwandschaften*ban van meg.

Az angol hadi tengerészet minden alattságába, kötelébe, zsinórjába vörös fonál van csavarva olyanképpen, hogy nem lehet kivenni belőle az egésznek felbontása nélkül. Ez a ‚végigvonuló' vörös fonál lopás ellen védi a brit kincstár vagyonát. BÜCHMANN szerint 1776 óta használják.

Németül idézzük GOETHE 1810-ben írott *Rechenschaften* című verséből e sort:

Nur die Lumpe sind bescheiden.

1827-ben írta GOETHE e kifejezést:

Weltlitteratur
világirodalom.

GOETHE *Ballade* (ARANY JÁNOS fordításában: *Ballada az elűzött és visszatért grófról)* című versének refrainje:

Gyerek ezt hallgatja örömmel.
(Die Kinder, sie hören es gerne.)

Emlegetjük olykor a *Faust* második részének (1831.) utolsó két sorát is:

Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.
[Az örök asszonyi vonz oda fel.[1])]

JOHANN HEINRICH VOSS (* 1751.,* 1826.) egy 1792-iki epigrammájából mondjuk könyvekre:

ami új benne, nem jó, ami jó benne, nem új. *Voss.*

CHRISTIAN AUGUST TIEDGE (* 1752.,† 1841.) a forrása e szálló ígének:

megosztott öröm kettős öröm, megosztott fájdalom fele fájdalom. *Tiedge.*
(Geteilte Freud' is doppelt Freude,
Geteilter Schmerz ist halber Schmerz.)

SCHILLER (* 1759., † 1805.) a következő szálló ígék forrása nálunk: *Schiller.*

A mór megtette kötelességét, a mór mehet.
(Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen.)

Az 1783-ban megjelent *Verschwörung des Fiesco* 3-ik felvonásának 4-ik jelenetéből való; de az eredetiben *Schuldigkeit* helyett *Arbeit* van.

[1]) DÓCZI LAJOS: «Asszonyi szere'em föl-fölemel.»

Schiller. Az 1784-ben termett *Kabale und Liebe (Ármány és szerelem)* V. felvonásának 3-ik jelenetében fordúl elő az «*unglückseliges Flötenspiel*», melyet némelyek e szólásunk eredetének tartanak:

szerencsétlen flótás.[1])

Ugyane felvonás 7-ik jelenetében mondja Ferdinand: «*Die Limonade ist matt, wie deine Seele*» s e nálunk nem járatos, de a németektől sokat emlegetett szálló ígéből csinálták színészeink a

limonádés darab

tréfás műszót, mely az *Ármány és szerelem*re célozva, hyperromantikus, pityergős szomorújátékot jelent (V. ö. *Nyelvőr*, XXV. k. 545. l.)

A *Don Carlos* (1807.) első felvonásából való idézet

az aranjuezi szép napoknak vége.

(Die schönen Tage in Aranjuez
Sind nun zu Ende.)

Ugyancsak 1799-ben jelent meg SCHILLER *Die Bürgschaft* című balladája, melynek két végső

Ich sei, gewährt mir die Bitte,
In eurem Bunde der dritte

sorából lett a nálunk is mindig németül idézett

der Dritte im Bunde.

[A harmadik a szövetségben.]

Damon és Phintias anekdotájának ókori nyomait igen érdekesen állítja össze BÜCHMANN (id. m. 221. l.). Az idézett két sort ARISTOXENOS sugallta: «τρίτον αὐτὸν εἰς τὴν φιλίαν παραδέξασθαι.»

---

[1]) Kolozsvárt 1833-ban jelent meg CSEREI PÉTER *Antal, vagy egy szegény flautásnak a maga sorsával való megelégedése* című könyve.

A *Wallensteins Tod* 2-ik felvonásából idézzük:

Dank vom Haus Österreich!

[Köszönet az osztrák háztól!]

SCHILLERnek egy 1803-ban megjelent *An die Freunde* című költeményéből ered a színpadot körülíró e frázis:

a világot jelentő deszkák

(Die Bretter die die Welt bedeuten.)

J. T. FICHTE, a német bölcselő (* 1762., † 1814.) *Reden an die deutsche Nation* (1808.) művében, a 6-ik beszéd közepe táján fordul elő a nálunk mindig gúnyosan emlegetett *Fichte.*

deutsche Gründlichkeit
(német gründlichkeit vagy alaposság.)

Főképp akkor szoktuk emlegetni, mikor a németek magyar dolgokban tudományos baklövést követnek el.

Gott erhalte. *L. L. Haschka.*

Az osztrák néphimnus, melynek zenéjét HAYDN JÓZSEF (* 1732., † 1809.) szerzette, verse *(Gott erhalte Franz, den Kaiser)* pedig legujabb kutatások szerint egy LORENZ LEOPOLD HASCHKA nevű, Theresianumbeli professzortól való. (* 1749., † 1827.) Ez a HASCHKA mellékfoglalkozásképpen a politikai kém mesterségét is űzte. (V. ö. KAZINCZY FERENC, *Pályám emlékezete,* Abafi Lajos kiadása, 353. l.)

A himnus 1796-ban keletkezett. Gróf Saurau cs. k. főkancellár szólította föl HAYDNt, hogy szerezzen valami olyan császárhimnust, amilyen az angolok *God save the king*je. A mű 1797 január 28-án kapta meg az imprimaturt és először február 12-én, Ferenc császár születése napján adta elő Bécs összes színházaiban. (V. ö. LUDWIG NOHL: *Haydn;* Leipzig, 101. l.)

E halhatatlan szépségű zeneműnek nálunk gyűlöletes politikai jelentősége van. Hangjaiból a *Gesammtmonarchie* eszméje szól hozzánk. A fiatalság ma is gyakran csúfondárosan énekli, szövegül a nyolc magyar kártya nevét használva elejéről és visszájáról: *‚Hetes, nyolcas'* sat. Vajon mikor keletkezett ez a paródia és ki csinálta? — Az 1867-iki koronázásig a következő hivatalos fordítás szerint énekelték templomainkban, iskoláinkban:

«Tartsd meg Isten, óvd meg Isten
Császárunk s a közhazát» stb.

Az erdélyi unitáriusok és reformátusok énekes könyvében ma is megvan HAYDN himnusa, mint «Fejedelem születése ünnepére való ének», de ezzel a verssel:

Szálljon áldás rád az égből
Földi felség, Fejedelmünk!
Isten! a menny fényköréből
Halld meg, mit kíván keblünk! stb.

Az unitáriusok énekes könyvének már 1837-iki kiadásában is olvasható ez a négyszakos vers, melynek szerzője ismeretlen. HAYDN himnusa különben benne van (mint szent ének) az angol püspöki egyház *(High Church)* énekes könyvében, német diákok pedig hazafias verset danolnak e melódiára.

Ch. A. Vulpius. Egy CHRISTIAN AUGUST VULPIUS nevű német író (* 1763., † 1827.) alkotta meg a regényes olasz bandita:

Rinaldo Rinaldini

fogalmát és nevét. Ez volt egy 1797-ben megjelent rémregényének címe.

Nálunk kétség nélkül ama ‚nézőjáték' révén vált ismetessé, melyet a német K. Fr. HENSLER (* 1761., † 1825.) írt belőle s mely BALOGH ISTVÁN fordításában a múlt század tizes és huszas éveiben kedvelt darab volt színpadjainkon. Kolozsvártt 1812 pünkösdjén került színre ez a «nagy újj Banditai lármás Játék.»

J. G. SEUME (* 1763., † 1810.) egy 1804-ben megjelent verséből lett a következő, nálunk is szinte mindig németül emlegetett két sor: *Seume.*

Wo man singt, da lass dich ruhig nieder;
Böse Menschen haben keine Lieder.

[Ahol énekelnek, nyugton lehetsz; a rossz embereknek nincsenek dalaik.]

KARL MARIA WEBER, a nagy zeneszerző (* 1786., † 1826.), 1810-ben Stuttgartban írta *Aufforderung zum Tanz (Invitation à la valse)* zenekari művét, melynek címe

felhívás keringőre *K. M. Weber.*

alakban szálló íge nálunk, s jelentése: ‚nem egészen nyilt közeledés, békülésre hajlandóság ellenséges részről'.

WEBER *Der Freischütz (A bűvös vadász)* 1821-ben színre került operájából (librettoját szerzette FR. KIND * 1768., † 1843., magyarra fordította ORMAI FERENC) idézzük:

Számiel, jőjj elő, *F. Kind.*
Itt a bűvös csontvelő!

FRANZ ALEXANDER KLEIST (* 1769., † 1797.) költeménye a magyar református énekeskönyv 66-ik dícsérete, melynek 4-ik számában ez van:

Csudákkal teljes a természet temploma, *F. A.*
Melyekből kitetszik bölcseséged nyoma; *Kleist.*
Nagy vagy a nagyokban, bölcs a kicsinyekben,
Gondod el sem fárad annyi sok ezrekben.

Magyarra fordította LENGYEL JÓZSEF (* 1770., † 1821.) debreceni ref. professzor, majd szalontai, nagyváradi és szalacsi pap.

J. MÜLLNER (* 1774., † 1829.) 1813-ban előadott *Die Schuld* című drámájának megmásított soraiból ered a nálunk is németül idézett

J. Müllner.

Erkläret mir, Graf Oerindur,
Diesen Zwiespalt der Natur.

FRANZ GRILLPARZER (* 1791., † 1872.) osztrák költő 1848 juniusában írta *Feldmarschall Radetzky* című himnusát, melynek harmadik sora a sokat emlegetett és centralisztikus törekvések jelszavává lett

Grillparzer.

In deinem Lager ist Österreich
Wir Andern sind einzelne Trümmer.

Heine. HEINE (* 1799., † 1856.) 1822-ben megjelent verseiből idézzük (németül) e töredéket:

Und ich hab' es doch getragen
Aber fragt mich nur nicht wie!

Ugyancsak 1822-ben jelent meg az *Ein Jüngling liebt ein Mädchen* vers, melynek

Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu

sorait így fordítjuk:

Régi történet, mely mindig új marad.

1825-ben nyomatták ki HEINE ama (64-ik) dalát, melynek refrainje:

Mein Liebchen, was willst du [gyakran, helytelenül **noch**] **mehr?**

Olykor emlegetjük HEINE *1849 októberében* című költeményét,[1]) mely ‚Liszt Fránci', a ‚hős Fránci' ellen dörög s melynek 9-ik szakasza:

[1]) Magyarra fordította GYULAI PÁL; először jelent meg a *Vasárnapi Ujság* 1868-iki 41-ik számában.

Wenn ich den Namen Ungarn hör',
Wird mir das deutsche Wams zu enge,
Es braust darunter wie ein Meer,
Mir ist, als grüszten mich Trompetenklänge.

Úgy megszükül német ruhám
Nevét ha hallom a magyarnak;
Érzések tengerárja hány,
Lelkembe trombiták rivallnak.

A *Zwei Ritter* versnek hőse

Krapülinsky és **Waschlapski,**

a Párizsban élősködő két nemes lengyel ‚száműzött', kiről a 6-ik szakban így szól az ének:

Speisten in derselben Kneipe,
Und da keiner wollte leiden,
Dass der andre für ihn zahle,
Zahlte keiner von den beiden.

[Egy korcsmába jártak enni,
S mert hogy a másik fizessen
Egyikök se tűrte volna:
Nem fizetett egyikök sem.]

A *Romanzero* Párizsban, 1851 szeptember 30-án írott előszavában említi HEINE a

Matratzengruftot,

a derékalj-sírboltot; 1848-tól haláláig feküdt benne.

FRIEDRICH HALM (igazi nevén FREIHERR VON MÜNCH-BELLINGHAUSEN, * 1806., † 1871.) *Der Sohn der Wildnis* (1842.) drámájából való a

Két lélek és egy gondolat. *Fr. Halm.*
Két szív egy dobbanás!

(Zwei Seelen und ein Gedanke
Zwei Herzen und ein Schlag!)

RICHARD WAGNER (1813., * † 1883.) 1850-ben megjelent *Das Kunstwerk der Zukunft* füzete révén támadt

R. Wagner.

a jövő zenéje

fogalom, melyet ma már nem csupán muzsikára értünk, de mindenre, amit a mai kor nem fog föl.

Grube, Rotter, Berghaus.

Jogaszen und Kanaszen.

Ezt a kifejezést az augsburgi *Allgemeine Zeitung*, a bécsi *Presse*, az írók közül GRUBE, ROTTER, BERGHAUS sat. az ötvenes években kezdték a magyarok ellen használni. Melyik volt az első, aki ama két szót germanizálta, nehéz volna eldönteni.

A Bach-huszárok, kik a magyar nemzet civilizálóiul tolták fel magukat, abban a véleményben voltak, hogy «*die Ungarn sind lauter Jogaszen, Kanaszen und Betyaren*»; ezt aztán nemcsak élő szóval, hanem fölbérelt embereik, ROTTER és társai által írásban is hirdették. Ezek az írók szerették a tősgyökeres magyar fogalmakat és dolgokat magyar szóval fejezni ki. BERGHAUS *Was man von der Erde weiss* című 1859-ben megjelent világismertető vállalatának 31-ik füzetében még ezt írja rólunk: «*Diesen winzigen Häuflein faulenzender, schwelgender Herrn, dieser Millionen-Masse von Sklaven, dieser Nation von Pferdeknechten, von Schäfern, von Ochsen- und Schweine-Treibern.*» De már ROTTER RICHÁRDnak az augsburgi *Allg. Ztg.*-ban megjelent pesti leveleiben a «*Kanaszen*» szerepel. A gulyáshúst nem *‚ungarisch gekochte Fleischpeise'*-nak, hanem *Gollasch*-nak (*«gulyáshus ist* — írja SZÉCHENYI *Blick*jében — *das Fleischgericht, welches die Wiener Eruditen und Sprachforscher — alles Ungarische verbessernd und in civilisirten Formen umgiessend — Gollasch benennen, aber zu kochen freilich durchaus nicht verstehen»)*; a csikóst nem *Pferdeknecht*-nek, hanem *Tschikosch*nak; a vármegyei rendszert nem *Comitatssystem*nek vagy *Comitatswirtschaft*nak, hanem *Pandurenwirtschaft*nak; a betyárságot nem *Räuberthum*nak, hanem *Betyarenthum*nak írják stb.

Némelyek már a negyvenes években keresik a *Jogaszen und Kanaszen* eredetét. Ez azonban *filius ante patrem*;

akkor a jogászokat részint juristáknak, részint patvaristáknak nevezték.[1]) A németek azonban a jurátus fogalmával sem voltak tisztában, annyira nem, hogy pl. mikor 1848 márciusában egy csomó jurista *(juratus tabulae regiae notarius*, értvén ez alatt az olyan jogvégzett embert, ki *pro haurienda praxi judiciaria* a királyi itélőtáblánál, illetőleg valamely táblai ügyvédnél volt alkalmazva) fölment Bécsbe testvérisülni, a bécsiek a *Juraten* szót összetévesztve a *Magnaten* szóval, a juratusokat meglátva, azt kiabálták: *‚Da sind die Magnaten!‘*

A németek azonban már korán rebesgették, hogy a magyarok hátramaradottságának egyik fő oka a jogi pálya iránt való szertelen vonzódásuk. V. ö. IGNAZ WILDNER: *Ein Haupthindernis des Fortschrittes in Ungarn* (1842.) és a XVIII. század kilencvenes éveinek több politikai füzetét, melyek a haladás szempontjából már szintén kifogásolják azt, amit a Bach-korszakban azzal, hogy jogászoknak és kanászoknak csúfoltak bennünket, szintén szemünkre vetettek, hogy t. i. a Corpust Jurist forgatjuk és a földet túrjuk, de az ipartól és kereskedelemtől idegenkedünk. (BALLAGI GÉZA közlése.)

Magyar glóbusz.

C. Sitter.

(Ungarischer Globus, Globus von Ungarn.)

Eredete ÁGAI ADOLF szerint az, hogy 1861-ben a bécsi *Donau-Zeitung* egy névtelen tárcaírója azt az anekdotát költötte, hogy egy magyar ember bement a könyves boltba és azt mondta: *‚Geben sie mir Globus von Ungarn‘.*

Említi már az 1861-iki *Vasárnapi Ujság* (17. sz.) egy bécsi levele is, melyet K. T. = Kappan Tóbiás = ÁGAI ADOLF írt.

[1]) Azt hiszem, a *‚jogász‘* szó az ötvenes évek elején csinálódott. De még a *kanász*nak se volt meg a németeknél a negyvenes években ez az értelme. J. G. KOHL, az ismeretes földrajzi író, ki 1841-ben utazta be Magyarországot, *Reise in Ungarn* (1842.) könyvében (I. k. 98. l.) így értekezik a bakonyi kanászokról: «E disznópásztorok neve «Gonasz» (ejts «gonasz», az osztrákok rendesen így mondják: «Kanasz»). Csillag alatt: «Eleinte azt hittem, hogy ez a szó szláveredetű lehet, mert a szláv nyelvben hasonló neve van a csordásnak. De a magyarban is van egy szó: »gonosz«, melynek jelentése *‚ruchlos, lose.‘* Talán azért hívják így a bakonyi disznópásztorokat.« A *kanász* szó e példásan *grünlich* magyarázója bizonynyal nem hallgatja el a szálló ígét, ha már megvan; annyival inkább sem, mert könyve rosszakaratú.

Az ARGUS-féle *Geflügelte Worte aus und über Österreich* (Wien, 1896.) azt állítja, hogy a *Globus von Ungarn* szálló ige szerzője CARL SITTER († 1884.), a bécsi *Figaro* szerkesztője.

1870-ben, Lipcsében jelent meg ARKOLAYtól [1]) egy *Das Germanenthum und Österreich* című könyv, melynek mottója:

Arkolay. **Das Deutsche muss verdrängt und die Sprache der Hausknechte werden.**

(Pöbelstimme aus dem ungarischen Reichstag.)

Ez a mondás igen elterjedt a német külföldön és széltében használták ellenünk. Pedig a magyar országgyűlésen soha sem beszélt ilyesmit senki. De MOCSÁRY LAJOS írt 1869-ben az *Ellenőr*be egy cikkelyt, mely körülbelül így végződik: ‚Óhajtandó, hogy Budapest úgy megmagyarosodjék, hogy benne csak a hausknechtek beszéljenek németül'. (KÓNYI MANÓ közlése.)

ARKOLAY e műve nevezetes, mert nagyítás nélkül állítható, hogy a legfanatikusabb gyűlölségű könyv, amelyet valaha ellenünk írtak. A vége az, hogy a művelt Európa állítson ötvenezer katonát, aki az összes magyarságot, ezt a rablóbandát, kiirtja a föld színéről.

A müncheni *Fliegende Blätter* 1852-iki 11-ik (XVII. k. 395. sz.) számában jelent meg a *Die Wassersnoth in Leipzig* című, G. H. aláírású tréfás vers, melyből mi magyarok is idézzük a következő két sort:

G. J. P. Hansen. **Auf dem Dache sitzt ein Greis,**
Der sich nicht zu helfen weiss.

(Háztetőn egy bácsi ül.
Kapkod tehetetlenül. RÁKOSI JENŐ fordítása.)

[1]) Álnév, mely alatt WALDEMAR STRAUBEL tüzértiszt lappang. *‚Arkelei, archeley,* az artilleria XV—XVI. századbeli német neve volt.

Szerzője, mint velem a *Fliegende Blätter* szerkesztősége közli, G. J. P. HANSEN, ki az időben kieli joghallgató volt. Csak annyit tudni róla, hogy alkalmasint wandsbecki születésű.

Revolverzsurnaliszta *F. F. Masaidek.*
(Revolver-Journalist)

néven F. F. MASAIDEK (* 1840.) bécsi humorista nevezte először a zsaroló ujságírókat a *Figaro* vicclap 1871 május 6-iki számában.

Ugyanő a bőrzebukást jelentő és nemzetközi szóvá lett

(grosser) **Krach**

alkotója. *(Figaro,* 1872 december 28.)

V. ö. ARGUS, *Geflügelte Worte aus und über Österreich. (Wien,* 1896.)

JULIUS ROSAN (igazi nevén Nikolaus Duffek, * 1833.) *Grössenwahn* vígjátékát fordította le KULIFFAY EDE

A nagyzás hóbortja. *J. Rosen.*

címen. A darab a Nemzeti Szinházban, 1878 május 12-én került színre.

SOUPPÉ bécsi zeneszerző 1879-ben színre került *Boccaccio* operettje 2-ik felvonásában fordúl elő ez a dal:

Kis levélke, drága kis levélke, *Zell és*
Nem tudod, mi boldoggá tevél te. *Genée.*

A librettot F. ZELL és R. GENÉE írta: magyarra fordította EVVA LAJOS.

SZLÁV ÉS ÉSZAKI IRÓK.

Palacky. PALACKY FERENC, a csehek nagy történetírója (* 1798., † 1876.) mondotta *Csehország története* című munkájában (1836; I. kötet, 3. könyv. 1. fejezet), hogy

a magyarok bejövetele a legnagyobb szerencsétlenség, mely a szláv világot évezredek óta érte.

A kitünő tudós e művét német nyelven írta. *(Geschichte von Böhmen.)* Ama sokat emlegetett rész az eredetiben igy szól: «*Die Invasion der Magyaren und ihre Festsetzung in Ungarn ist eines der folgenreichsten Ereignisse in der Geschichte Europa's; sie ist das grösste Unglück, das die Slawenwelt im Ablauf der Jahrtausende betroffen hat.*» Egynehány sorral arrább aztán bizonyítani kezdi ez állításait. A szlávság a IX. században Holsteintól a Peloponnesusig egy test volt; de a magyarok épp a szívébe törtek a képződő birodalomnak és megsemmisitették.

Turgenyev. TURGENYEV SZERGEJEVICS IVÁN, a nagy orosz költő (* 1818., † 1883.) magát tartotta a

nihilista, nihilizmus

szó szerzőjének, mint ezt a *Deutsche Rundschau*ban 1884-ben megjelent följegyzései bizonyítják. (V. ö. BÜCHMANN id. m. 248. l.) A ∾, nihilizmus, amennyiben az orosz forradalmi pártra vonatkozik, valóban tőle ered; de a szó régi, már 1799-ben használta FR. H. JACOBI német filozófus, mint metafizikai terminust.

TURGENYEVtől származik a

fölösleges ember

kifejezés. 1850-ben írta *Dnyevnik lisnyavo cselovjeka* (Egy fölösleges ember naplója) című elbeszélését.

L. HOLBERG (* 1684., † 1754.) a dán író 1722-ben megjelent *Den politiske Kandestober* [A politikus kannagyártó] vígjátékának címéből lett

a politikus csizmadia. *Holberg.*

Igy fordította le ugyanis ASZALAI SZABÓ JÁNOS a XVIII. század végén a bécsi *Der politische Schuster* átdolgozás címét. E darab először Pesten került színre, 1793 április 3-án. Németországban a dán vígjáték *Der politische Kannegiesser*, a franciáknál *Le ferblantier homme d'État* címen ismeretes.

Enfin seuls! *K. Ekwall.*

[Csakhogy valahára magunk lehetünk!]

Ez a címe KNUT EKWALL svéd képíró (* 1843.) egy 1878-ban festett képének, mely fiatal házaspárt ábrázol, amint az esküvő és lakodalom után egymás karjába borulnak szobájukban.

V.

A BIBLIA.

A szent biblia az a könyv, mely a nyugati népekre mindennél jobban hatott. A belőle eredő szálló ígék ősi kincsek a keresztény világ összes nyelveiben. Nem e csekély munka egyetlen fejezete, de vaskos kötet sem volna elegendő kellőképpen méltatni és példákkal bizonyítani azt a hatást, melyet a biblia reánk magyarokra tett. Valóban csak a legjáratosabb szálló ígékre terjeszkedhet ki e kísérlet. A teljes földolgozás munkája másokra, hivatottabbakra marad.

Mózes. MÓZES I., a természről való könyvéből a következő szálló ígéket idézem:

Legyen világosság! (1, 3.)

Fiat lux! [1])

Az 1, 2, 18. versében mondja az Úr:

Nem jó az embernek egyedül lenni.

Hogy a feleség, mint tréfásan emlegetni szokták, az

oldalborda,

MÓZES 1, 2, 21. versében gyökerezik.

---

[1]) A magyar idézetek többnyire KÁROLI GÁSPÁR nálunk minden felekezet között leginkább elterjedt fordítása szerint, olykor KÁLDI GYÖRGY fordítása szerint, a deák idézetek a *Vulgata*ból valók.

Az 1, 3, 2—6. verseiből ered a *Mózes.*

tiltott gyümölcs.

Ugyane rész 19-ik versében van

A te orcádnak verítékével egyed a te kenyeredet.

Az 1, 4, 10: ‚A te atyádfiának vére kiált énhozzám a földről' forrása az

égbekiáltó

kifejezésnek, melyet az egyház a bűnök egy kategóriájára alkalmazott. (‚Égbekiáltó bűnök', *‚peccata clamantia'.)*

Matuzsálem

a világ legöregebb embere, mert 969 évig élt. (Móz. 4, 5, 27.)

Az olajág,

melyet a vízözön után Noénak a második kibocsátott galamb hozott vissza (Móz. 1, 8, 10.) a kiengesztelődés, a béke jelképe. (‚A béke olajága'.)

Nimród

a neve ma is a nagy vadásznak. (Móz. 1, 10, 9.)

A bábeli zürzavar

akkor keletkezett, mikor a babyloni torony építése után az Úr összezavarta a nyelveket; «annak okáért nevezé minden annak nevét Bábelnek». (Móz. 1, 11, 8.)

Sodoma és Gomorrha

a két bűnös város, melyet az Úr kénköves tűzzel pusztított el. (Móz. 1, 19, 24.) És mikor Lót felesége hátratekintett (26. v.)

sóbálványnyá változott.

Mózes. Ézsau Jákobnak

egy tál lencséért

adja el elsőszülött jussát. (Móz. 1, 15, 34.)

Az öreg Izsák mondja, mikor megtapogatja a kecskebőrbe burkolózott Jákobot (Móz. 1, 27, 22.):

E szó Jákob szava, de e kezek Ézsau kezei.

Legtöbbször így idézik: *A hang Jákobé, de a kéz Ézsau keze.* E rész 29-ik verse a magyar királyok koronázásának szertartásában is előfordúl: «*Et serviant tibi populi et adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, et incurventur ante te filii matris tuae*» etc. (És szolgáljanak tenéked népek és hajoljanak meg teelőtted nemzetségek, légy a te atyádfiainak urok és a te anyádnak fiai meghajoljanak te előtted.)

A *Vulgata* betűje szerint idézzük (Móz. 1, 38, 23.)

habeat sibi

(KÁROLI szerint: Tartsa magának.)

A hét sovány esztendő.

melyet az Úr Egyiptomra bocsátott (Móz. 1, 41.) mindig az inség és egyszersmind az ösztövér emberek jelképe marad.

Józsefről mondja MÓZES (1, 45, 26): «még él és ő uralkodik egész Egyiptom földén»; ebből származhatott az

él és uralkodik

(vivit et dominatur)

frázis, bár nem lehetetlen, hogy a mise könyörgéseit záró «*per dominum nostrum Jesum Christum, filium tuum, qui tecum* ***vivit et regnat***» stb. még inkább hatott keletkezésére. Ezt az imádság-záradékot a III. karthagoi zsinat (397 augusztus 28.) rendelte el.

A téjjel és mézzel folyó Kánaán *Mózes.*

(Móz. 2, 3, 8) a minden jóval megáldott föld szimboluma, melyet mi magyarok, jobb napokban, szerettünk saját hazánkra alkalmazni.

Az Isten újja
digitus dei

kifejezés (Móz. 2, 8, 19) nálunk leginkább a katholikusok között járatos. KÁROLI GÁSPÁR így fordítja: ‚Isteni hatalom'.

Az egyiptomi sötétség

(Móz. 2, 10, 22) a Fáraó országára mért csapások egyike; az

egyiptomi húsos fazekak

kifejezés pedig (Móz. 2, 16, 3) abból ered, mikor a zsidók a pusztában zúgolódnak: «Vajha emésztettünk volna meg az Egyiptom földében, mikor a fazék hús mellett ültünk vala.» A *húsos fazekak*on nálunk a kormányhatalommal járó hasznot értik.

MÓZES könyveiben többször (2, 21, 24; 3, 24, 20; 5, 19, 21) fordúl elő a

szemet szemért, fogat fogért,

mely mint a ‚*poena talionis*' sarkalatos elve mindig nagyfontosságú volt a keresztyén igazságszolgáltatásban.

Az arany borjú

imádása, a tánc az ∾ körül, MÓZES 2. könyvének 32. részében említődik.

Régtől tudományos viták tárgya: mi értendő ezen az arany borjún. Az angol CH. BEKE azt állítja, hogy az egész csak helytelen fordítás, mert az illető héber szó jelen-

Mózes. tése nem ‚borjú', hanem ‚kúp'. Némelyek az arany borjúban az egyiptomi ápiszt látják.

MÓZES 3-ik könyvének 16-ik részében van szó a bakról, melynek fejére Áron a két kezét teszi, hogy Izraelnek minden bűne reá háruljon. Ebből lett a ‚*Sündenbock*', melyet mi is gyakran emlegetünk

bűnbak

képében.

MÓZES 4-ik könyvének 22-ik részében fordúl elő

Bálám szamara,

melyet zsidó csúfolódásképpen ismer a magyar nyelv. (‚Ó! te ∾')

MÓZES 5-ik könyvéből való idézetek:

eget földet (tanulságul hívni, igérni sat.)

4, 26: «Bizonyságúl hívom ti ellenetek a mai napon a menynyet és a földet» stb.

Nemcsak kenyérrel él az ember. (5, 8, 3.)

Ne kössétek fel száját a nyomtató ökörnek. (5, 25, 4.)

Mi magyarok többnyire lóval nyomtatunk; ezért e bibliai szálló ígében ökör helyett gyakran lovat említünk.

Úgy őrizni, mint a szeme fényét. (5, 32, 10.)

SÁMUEL első könyvéből (*Vulg.: I. Regum*, 10, 12 és 19, 24) való a

Saul a próféták között.

Mindkét helyen mint példabeszéd említődik.

SÁMUEL első könyvének 17-ik részében van szó az óriás

Góliátról

A második könyvben *(Vulg.: II. Regum)* fordúl elő ez a kifejezés: *Sámuel.*

halál fia. (12, 5.)

A 18-ik rész 9-ik versében említődik, hogy az öszvéren futó Absolon fejénél fogva fönnakadt egy cserfán s

ég és föld között

függött.

A KIRÁLYOK első könyvében *(Vulg.: III. Regum,* 3, 16—28) van leírva *Királyok könyve.*

Salamon ítélete;

és e könyv számos helyen magasztalja

Salamon bölcseségét, a bölcs Salamont.

Ugyan-e könyv 17-ik részében, Illyés próféta csodatételei között van szó a kifogyhatatlan olajos korsóról, melyet közbeszédben így nevezünk:

a bibliai olajos korsó.

TÓBIÁS könyve 4-ik részének 16-ik verséből kelet- *Tóbiás.* kezett módosulás révén a közmondásszerű

amit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másnak
Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris

alakját LAMPIRIDIUS IV. századbeli író ALEXANDER SEVERUS római császárnak († 235.) tulajdonítja.

JÓB könyvéből való szálló ige: *Jób.*

Az Úr adta, és az Úr vette el is, áldott legyen az Úrnak neve! (1, 21.)

BÜCHMANN a német *‚auf keinen grünen Zweig kommen,* szólásmódot JÓB «és az ő csemetéje meg nem virágzik»

mondatából (15, 32) származtatja. Meglehetős bizonytalan következtetés; az ellenben bizonyos, hogy a magyar *‚zöld ágra nem jutni'* ama német frázis szolgai fordítása, tehát germanizmus, melyet még a bibliai eredet sem menthetne.

JÓB könyvéből (21, 18) való e hasonlat:

mint a pozdorja, melyet a forgó szél elragad.

Zsoltárok. A 25-ik zsoltár 7-ik verséből ered a

fiatalkori bűnök

kifejezés. (‚Az én ifjuságomnak bűneiről, és az én vétkeimről meg ne emlékezzél.')

A 35-ik zsoltár kezdőversét fordította SZENCZI MOLNÁR ALBERT (1607-ben) így:

Perelj, Uram, perlőimmel
Harcolj én ellenségimmel stb.

Ugyane fordítás szerint a 79-ik zsoltár kezdete:

Öröködbe, Uram, pogányok jöttek
És szent templomodat megfertéztették.

A 83-ik zsoltár 7-ik versében *(Vulg.)* van a *‚vallis lacrimarum'*

siralom völgye

kifejezés, melyet KÁROLI GÁSPÁR (84, 7) így fordít: ‚víz nélkül való völgyek'.

A 101-ik zsoltár 8-ik versében *(Vulg.)* fordúl elő a

passer solitarius

(magányos veréb),

melyet mindig latinul emlegetünk, magányosan élő, társaságtól húzódozó emberekre célozva.

A mai ornithologiában Passer solitarius egy rigófaj neve. Herman Ottó szerint: remete rigó. A bibliai ☜ azonban kétségtelenül házi veréb.

A 115-ik *(Vulg.:* 113-ik) zsoltár 7-ik és 8-ik versből való idézet a

szemeik vannak, de nem látnak; füleik vannak, de nem hallanak.

A *Vulgata* ismeretes ígéje a 115-ik zsoltár 11-ik versében levő

omnis homo mendax

(minden ember hazug.)

A 129-ik zsoltár kezdő szavai:

De profundis *clamavi ad te, Domine.*

(A mélységből kiáltok hozzád, ó Uram.)

Ugyancsak a *Vulgata*ból szoktuk idézni SALAMON példabeszédei közül ezt: *Salamon példab.*

Aquae furtivae dulciores sunt. (9, 17.)

(A lopott vizek édesebbek.)

A Példabeszédek 26-ik részének 27-ik verséből lett a közmondássá vált

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

(V. ö. a 7-ik zsoltár 16-ik versével.)

A PRÉDIKÁTOR SALAMON könyvéből (1, 9) való idézet: *Prédikátor Salamon.*

Nincs új a nap alatt.

Vulg: **Nihil sub sole novum.** (1, 10.)

Ez ígét már alig emlegetjük másképpen, mint így: ‚Nincs új a nap alatt, mint rabbi Ben Akiba mondja'. És ezen a réven szinte általános a hit, hogy ez a mondás valamely talmudistától ered. Ama Ben Akiba rabbi pedig csak KARL GUTZKOW német író *Uriel Acosta* című drámájának (1847.) egy alakja, ki mindig azt emlegeti: «*Alles ist schon dagewesen.*» Ez is jele lassú, lappangó elnémetesedésünknek!

A 9-ik rész 6-ik verséből lett a közmondás:

Többet ér az eleven kutya a döglött oroszlánnál.

A 10-ik rész 13-ik versében van:

Jaj néked ország, mikor a te királyod gyermek.

(V. ö. e mű 199. l.)

Ézsaiás. ÉZSAIÁS PRÓFÉTA könyvéből való szálló ígék:

az Úr szellője. (5, 7.)

Botránkozásnak kősziklája (8, 14), szokottabban, a nyelvújítás szavával

botránykő,
lapis offensionsis.

Ordíts kapu, kiálts város. (14, 31.)

A *Vulgata «tantummodo vexatio intellectum dabit auditui»* (A zaklatás teszi érthetővé a hallomást. TÁRKÁNYI BÉLA ford.) betűjéből (28, 19) lett a híres

Vexatio dat intellectum.

KOLLÁR FERENC volt jezsuita, Mária Terézia kedvelt embere († 1783.) írta 1764-ben a magyar nemesség ősi jogai ellen *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostol. regnum Hung. libellus singularis* című munkáját, melyre a nemesség 1764-ben egy *Vexatio dat intellectum* című, kéziratban elterjesztett felségsértő pamflettel felelt. Ez íratot 1765 februáris 18-án Pozsonyban hóhérkézzel égettették el. Később II. József alatt (hely, évszám és sajtó megnevezése nélkül) nyomtatásban is megjelent deákul és németül. Szerzője, mint ma már egészen bizonyos (v. ö. BALLAGI GÉZA: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, Budapest, 1888; 84. l.) RICHVALDSZKY GYÖRGY esztergomi kanonok és fölszentelt püspök († 1779.).

Ézsaiás könyve 40-ik részének 3-ik versében van a

Kiáltó szó a pusztában.

Vulgata: **Vox clamantis in deserto.**

Innen: ‚Pusztában elhangzó szó'. Ján. 1, 23.

Az 59-ik rész első versében pedig:

nem rövidült meg az Úr keze.

A 66-ik rész 6-ik versének e szavait: «*Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*» sokan a

vox populi vox dei,
a nép szava Isten szava

forrásának tekintik. Fournier Hesiodosban véli megtalálni eredetét; Büchmann Homerosból idéz hasonló sorokat. Mindez egybevetéseknél meggyőzőbbnek látszik e bibliai hely.

Ugyancsak Ézsaiás (28, 20.) lehet az indítója az

addig nyujtózz, ameddig a takaró ér

közmondásnak, mely e szerint voltaképpen szálló íge.

Jerémiás könyvéből (8, 22) idézzük:

Nincsen-é balzsamolaj Gileádban? *Jerémiás.*

Jerémiás siralmaiból (5, 16) való a gyásznak e panaszos szava:

Elesett (gyakran: **leesett**) **a mi fejünk koronája.**

Ugyancsak a Siralmak (3, 41) egy verse: «*Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in coelos*» (Emeljük fel szíveinket kezeinkkel egyetemben az égbe, az Istenhez) lehet forrása a

sursum corda:

(föl a szíveket!)

ígének, melyet a misében a praefatio előtt a pap mond: mire a nép ezt feleli: *Habemus ad Dominum.*

TALLEPIED régi francia egyháztörténetíró *Thrésor de l'Eglise catholique* könyvében (Párizs, 1586.) a ∿-t SZENT JEROMOSnak tulajdonítja.

Ugyanígy találgatva keressük a

dixi et salvavi animam meam

Ezékiel. eredetét. EZÉKIEL PRÓFÉTA szerint (3, 17—18, 33, 8—9.)

Ezen a két helyen csakugyan megvan az *‚animam liberasti‘*, kifejezés, melyből a *‚salvavi animam‘* származhatott. De honnan a *‚dixi‘* ? A római szónokok rendes beszédvégző *‚dixi‘*-je volna ez?

Dániel. DÁNIEL PRÓFÉTA szerint (2, 31—34) Nabukodonozor álmában látta az

agyaglábú kolosszust.

KÁROLI GÁSPÁR fordítása: ‚egy nagy álló-kép . . . lábai részszerint vasból, és részszerint cserépből‘. — Kossuth Lajos *agyaglábon álló északi kolosszus*nak nevezte az oroszt. (V. ö. Beöthy Zsolt, *Képes magyar irodalomtörténet*, Budapest, 1896, II. 657. l.) E hasonlat A.-PH. CUSTINE gróftól († 1793.) ered; SAINTE-BEUVE Spanyolországra alkalmazta.

Baltazár király lakodalmán (DÁNIEL, 5. r.) jelenik meg a kisérteties kéz és ezt írja a falra:

Mene tekel fáresz [1])

Hózseás. HÓZSEÁS PRÓFÉTA (4, 6) írása:

Elvesz az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való.

---

[1]) *Vulgata: ‚Mane, thecel, phares.‘* Az eredeti betű szerint: *‚Mené, mené, tekél ufarszin‘.*

ARANY JÁNOS : *Széchenyi emlékezete* (9. versszak 1—4) :

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
Azt a'mi fő s mindent befoglaló :
«Elvész az én népem, elvész — kiálta —
Mivelhogy tudomány nélkül való.»

HÓZSEÁS ígéjéből (8, 7) ered a közmondás :

Aki szelet vet, vihart arat.

Betű szerint : «Bizony csak szelet vetnek a földbe, és forgószelet aratnak.»

JÓEL próféta könyvében (3, 10) van az a mondat, *Jóel.* melyből e szálló ige ered :

az ekevasból kardot csinálni.

AMOS könyvéből (7, 14) való a *Amos.*

nem vagyok próféta.
Vulgata : **non sum propheta**

JÉZUS, Sirák fia könyvéből (11, 30) való ez az *Jézus, Sirák fia.* idézet :

Ante mortem ne laudes hominem quemquam.
[Halála előtt ne dícsérj senkit.]

Talán származéka ennek a ‚nyugtával dícsérd a napot' közmondás. (DECSI : ‚Estve szokták dícsérni a napot, nem reggel.' BARÓTI SZABÓ DÁVID : ‚Végin szokták a napot dícsérni.') Eszünkbe juttatja az írás ígéje azt is, amit HERODOT szerint (1, 32) SOLON mondott Krézusnak : «Halála előtt senki sem boldog.» Ezt többnyire deákul idézzük : *Nemo ante mortem beatus.*

JÉZUS, Sirák fia könyvének (38, 23) *‚mihi heri et tibi hodie'* ígéjéből eredhet a

hodie mihi, cras tibi,
ma nekem, holnap neked.

A 4-ik rész 32-ik versének ‚*ne coneris contra ictum fluvii*' mondatából származhatik az

ár ellen úszni

kifejezés.

Máté. SZENT MÁTÉ evangyéliomából való szálló ígék:

Viperafajzat (3, 7.)

progenies viperarum.

Ez az én szerelmes fiam, kiben nékem kedvem telik. (3, 17.)

Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. (5, 3.)

A ‚nyolc boldogság' elseje. Az úgynevezett ‚hegyi beszéd'-ből.

A gyertyát véka alá rejteni

kifejezés SZENT MÁTÉ következő helyéből (5, 15) ered:

«A gyertyát is nem azért gyújtják meg, hogy elrejtsék véka alá, hanem hogy a gyertyatartóra tegyék, és fényljék mindeneknek, kik a házban vagynak.»

Egy jótát sem.

A görög betű szerint: ‚ἰῶτα ἓν . . . οὐ μὴ παρέλθῃ'; a *Vulgata*ban ‚*iota unum . . . non praeteribit*'; KÁROLI GÁSPÁR: ‚egy kis jóta . . . el nem múlik a törvényben, mígnem abban mindenek beteljesíttetnek'. (5, 18.)

A ti beszédetek legyen úgy, úgy, nem, nem; ennek felette valami esik, a gonosztól vagyon. (5, 37.)

Ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb kezed. (6, 3.)

Két úrnak nem lehet szolgálni.

(‚Senki sem szolgálhat két úrnak.' 6, 24.)

Meglátni valaki szemében a szálkát. *Máté.*

(«Miért nézed pedig a szálkát, amely vagyon a te atyádfiának szemében, a gerendát pedig, mely a te szemedben vagyon, nem vészed eszedbe?» 7, 3.)

Disznók elé a gyöngyöt.
Margaritas ante porcos. (7, 6.)

Kérjetek és megadatik néktek; keressétek és megtaláljátok; zörgessetek és megnyittatik néktek. (7, 7.)

Fövenyre (homokra) építeni a házat.

MÁTÉ evangyélioma 7-ik részének 26-ik verséből ered.

Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek. (7, 1.)

Uram, nem vagyok méltó (hogy házamba jöjj). (8, 8.)

Vulg: **Domine, non sum dignus (ut intres sub tectum meum.)**

Sírás és fogaknak csikorgatások. (8, 12.)

Mit féltek, kicsiny hitűek?

mondja Jézus (8, 26) a tanítványoknak, mikor lecsendesíti a háborgó tengert (a Genezáreth tavát).

Új bornak új tömlő.

MÁTÉ, 9, 17: «... Az új bort nem töltik hitvány tömlőkbe, mert elszakadoznak a tömlők és a bor kiomol, a tömlők is elvesznek; hanem új bort új tömlőkbe töltik, és mindenik megmarad.»

Nem holt meg a leányzó, hanem alszik. (9, 24.)

Vulgata: Non est enim mortua puella, sed dormit.

Az 1832/36-iki országgyűlés főrendi háza a vallási sérelmeknek és kivánatoknak fölterjesztését a királyhoz oly határozottan ellenezte, hogy a karok és rendek táblája,

Máté. siker nélkül váltott hét üzenet után végre kénytelen volt az ügyet felfüggeszteni és kivívását a jövendőnek átadni. Beöthy Ödön tette az indítványt e letételre, beszédét az országban nagy és tartós hatást keltett e szentírási idézettel végezvén :

Legyetek okosok,[1]) mint a kígyó és szelídek, mint a galambok. (10, 16.)

Kikinek megvan a maga keresztje.

Máté, 10, 38 : «És aki fel nem veszi az ő keresztjét és úgy nem követ engemet hátul, nem méltó énhozzám.»

Ingadozó nádszál. (11, 7.)

Akinek füle vagyon a hallásra, hallja. (11, 15.)

Aki énvelem nincsen, ellenem vagyon. (12, 30.)

Konkolyt hinteni.

Máté, 13, 25 : «. . . és vete konkolyt a gabona közé, és elméne».

Nemo est propheta in patria sua.

Máté, 13, 57 : «Nincsen a próféta tisztesség nélkül, hanem csak az ő hazájában és házában.» *(Vulgata : Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua.)*

Vak vezet világtalant.

Máté, 15, 14 : «Hagyjatok békét nékik : a vakoknak vak vezérek ; ha pedig a vak vezeti a vakot, mindketten a verembe esnek.»

Bécsujhely főtemplomának falán, Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc sírkövén : «*Hoc in tumulo jacent Comes Petrus Zrinyius Banus Croatiae, et Marchio Franciscus Frangepan, ultimus familiae. Qui quia caecus caecum duxit, ambo in foveam occidere .*[2]) [Itt palloson két koponya.]

Discite mortales, e casu discite nostro
Observare fidem Regibus atque Diis.

Anno Domini MDCLXXI. Die XXX. Aprilis. Hora IX. Ambitionis meta est tumba.»

---

[1]) A legrégibb magyar bibliafordításban, a Müncheni Codexben : «l'domosok«.
[2]) *Vulgata : . . . . caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt*'.

Oportet ut fiant scandala. *Máté.*

MÁTÉ evangyéliomának (18, 7) megmásításából keletkezett: *«Necesse est enim ut veniant scandala: verum tamen vae homini illi, per quem scandalum venit.»* (Mert szükség, hogy legyenek a botránkozások; de jaj az embernek, aki által a botránkozás lészen.) V. ö. LUKÁCS, 17. 1.

Így lesznek az elsők utolsókká, az utolsók pedig elsőkké.

MÁTÉ, 19, 30: «Sok elsők pedig lesznek utolsók, és sok utolsók lesznek elsők.» (V. ö. MÁTÉ, 20, 16.)

Miért álltok itt napestig **hivalkodva?** (26, 6.)

Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak. (21, 16.)

Latrok barlangja.
Spelunca latronum.

MÁTÉ, 21, 13: «Az én házam imádkozás házának mondatik; ti pedig azt latroknak barlangjokká tettétek.» (V. ö. JER., 7, 11.)

Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek a mi az Istené. (22, 21.)

Aki magát felmagasztalja, megaláztatik, és aki magát megalázza, felmagasztaltatik. (23, 12.)

Kő kövön nem marad.

Krisztus jóslata Jeruzsálem veszedelméről: «Nem marad ebben egy kő más kövön, mely el nem romlana.» (MÁTÉ, 24, 2.)

Máté. **Ahol a dög van, oda jönnek a saskeselyűk.** (24, 28.)

Jobb lett volna nem születnie. (26, 24.)

Szomorú az én lelkem mind halálig. (26, 38.)

Múljék el a pohár éntőlem. (26, 39.)

A lélek kész de a test erőtlen. (26, 41.)

MÁTÉ 27-ik részének 24-ik versében

mossa kezét

Pilátus, annak jeléül, hogy ő ‚ártatlan ez igaz embernek vérétől'.

Márk. SZENT MÁRK evangyéliomából idézzük a következő szálló igéket:

Nem méltó megoldani saruját.

1, 7: «... nem vagyok méltó, hogy megoldjam sarújának kötelét.»

Könnyebb a tevének tő fokán általmenni,

hogynem a gazdagnak Isten országába menni. (10, 25.)

Sokan hitték és máig is sokan hiszik, hogy ez a hasonlat csak helytelen fordítás révén keletkezett, mert a hellenisztikus eredetiben nem κάμηλος (teve), hanem κάλως (hajókötél) van; tehát helyesen: ‚könnyebb a hajókötélnek a tő fokán általmenni.'

SCHOPENHAUER *(Parerga und Paralipomena,* II. 170. §.) az evangyéliomnak következő betűjét közli: ευκοποτερον εστιν, καμιλον δια τρυπηματος ραφιδος διελθειν, η πλουσιον εις την βασιλειαν του θεου εισελθειν. *(Facilius est, funem ancorarium per foramen acus transire, quam divitem regnum divinum ingredi.)* Nem tudom, honnan vette a frankfurti bölcs e szöveget és e fordítást; de itt is csak vasmacska-kötél (καμίλον, *funis ancorarius)* van a *Vulgata* tevéje helyett.

Minden csak tudományos csűrés-csavarás, arra való, hogy a mondás keménysége enyhüljön. MÁRK evangyéliomában csakugyan κάμηλος (teve) van. E hasonlatnak egész más a nyitja. Keleten a városok kőfalainak a nagy kapuk mellett volt egy kisebb kapuja is, melyet alakjánál fogva ‚tő fokának' (arabul: *esz szumm el kheját)* neveztek. Ez a kis kapu csak gyalogosoknak volt szánva és teve nem férhetett át rajta. (V. ö. NUGENT, *Lands classical and sacred,* I. k. 326. l.)

Aki hisz, üdvözűl.

16, 16: «Aki hijénd és megkeresztelkedéndik, idvezűl, aki pedig nem hijénd, elkárhozik.»

SZENT LUKÁCS evangyéliomából: *Lukács.*

Istennél nincsen semmi lehetetlen dolog. (1, 37.)

Nincs hová lehajtani fejét.

LUKÁCS, 9, 58: «A rókáknak vagyon barlangjok, és az égi madaraknak vagyon fészkek; de nincsen az ember Fiának holott lehajtaná az ő fejét.»

Méltó a munkás az ő jutalmára. (10, 7.)

Az irgalmas szamaritánus

példázata LUKÁCS 10-ik részének 30—36-ik versében van meg. Ugyane részben (42. v.) mondja Jézus Mártha nénjéről, Máriáról:

A jobb részt választotta.

LUKÁCS 15-ik részének 11—32-ik verse

a tékozló fiú

példázata; s a *Vulgata* szerint a 21-ik versben mondja az atyjához visszatérő fiú

pater, peccavi

(atyám, vétkeztem.)

A 16-ik részben van a

szegény Lázár

példázata és ugyanott fordúl elő az

Ábrahám kebelében.

Nagy a közbevetés.

LUKÁCS, 16, 26: «. . . mi köztünk és ti közöttetek nagy közbevetés vagyon.«

A 18-ik rész 11-ik versében a dölyfös

farizeus

kérkedve imádkozik Istenhez; a publikánus azonban (13. v.) így könyörög:

Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek!

LUKÁCS 23-ik részének 6—12-ik verséből keletkezett a képtelen

Pontiustól Pilátusig (szaladozni)

kifejezés, melyet mi alkalmasint a németektől kölcsönöztünk.

Pontius Pilátus itt Heródeshez küldi Jézust, Heródes pedig visszaküldi Pilátushoz.

János. SZENT JÁNOS evangyéliomának első részében a 14-ik vers első szavai:

És az Íge testté lőn.

(KÁROLI GÁSPÁR: És amaz Ige testté lett.)

Vulgata: **Et Verbum caro factum est.**

Nem jött még el az én órám. (2, 4.)

Colligite quae superaverunt **fragmenta, ne pereant** (6, 12.)

(Szedjétek fel a maradék darabokat, hogy semmi el ne vesszen benne.)

Mikor a sokaság a parázna asszonyt meg akarta kövezni, Jézus azt mondta: *János.*

Aki ti közűletek bűn nélkül való, az vessen először követ ő reá. (8, 7.)

A jó pásztor. (10, 11.)

És lészen **egy akol és egy pásztor.** (10, 16.)

(Et fiet unum ovile et unus pastor.)

A többnyire tréfásan használt és gyakran deákul is idézett

Egy kevéssé és már nem láttok engem; és ismét egy kevéssé és megláttok engem,

Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me

a 16-ik rész 16-ik verséből való.

Tedd hüvelyébe a te szablyádat. (18, 11.)

Micsoda az igazság? (18, 38.)

Pilátus mondja a bársonyköntösbe öltöztetett és töviskoronás Jézusra:

Ecce homo! (19, 5.)

Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

(Imhol az ember.)

A 22-ik versben feleli Pilátus:

Amit megírtam, megírtam.

Vulgata: **Quod scripsi, scripsi.**

JÁNOS szerint (19, 30) Jézus utolsó szava:

Consummatum est!

Τετέλεσται.

(KÁROLI GÁSPÁR: Elvégeztetett minden.)

A föltámadt Jézus mondja Mária Magdolnának (20, 17):

Noli me tangere.

(Ne illess engemet; ne nyúlj hozzám.)

Ugyane részben (27) mondja Jézus a kételkedő Tamásnak: .... ne légy hitetlen, hanem hivő' s innen ered a

hitetlen Tamás

és ez a régi magyaros kifejezés:

Tamás vagyok benne.

Apost. cselek. Az APOSTOLOK CSELEKEDETEI 4-ik részének 20-ik versében fordúl elő a híres

non possumus,

mely nem egyszer volt a római pápák válasza, világi hatalmakkal szemben.

Midőn Pétert és Jánost fogságra vetik és meghagyják nékik, hogy ne prédikáljanak Jézus nevében, az apostolok ezt felelik: „... nem lehet, hogy amelyeket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk'. *(Vulgata: «Non enim possumus, quae vidimus et audivimus, non loqui.»)*

Először állítólag VII. KELEMEN pápa (1523—1534.) használta VIII. Henrik angol királylyal szemben, ki azt kívánta, hogy válaszsza el feleségétől, aragoniai Katalintól. (Erről a királyról följegyzi a história, hogy hat felesége volt, s közülök kettőt megöletett.)

Ezt felelte 1860 februárius 8-án IX. PIUS is III. Napoléonnak, ki arra akarta reá bírni, hogy Romagnát engedje át Viktor Emánuelnek; és ugyanezt ismételte februárius 19-iki encyklikájában.

IX. Pius már előbb is élt e bibliai kifejezéssel, de olaszul és első személyben. 1848 februárius 11-én nagy sokaság gyűlt össze a Quirinale piacán, követelni az alkotmányt. Ekkor a pápa a loggiáról így szólt a néphez: «Mielőtt Isten áldása szállana rátok és az egész államra s még egyszer mondom: egész Olaszországra, ajánlom nektek, hogy

a szívek értsenek egyet és a kívánságok ne ellenkezzenek ez Egyházi-Állam épségével; ezért bizonyos kiáltásokat és kívánságokat nem lehet, nem szabad meghallgatnom és nem is akarom meghallgatni.» («. . . *non posso, non devo, non voglio ammeterle*».)

Az APOSTOLOK CSELEKEDETEInek ugyane részéből (32. v.) ered az

egy szív, egy lélek

kifejezés. A 26-ik rész 24-ik versében van a

Bolondozol te Pál; a nagy bölcseség miatt bolondultál meg!

Vulgata: Insanis Paule; multae te litterae ad insaniam convertunt.

Ez a bibliai íge nálunk történeti nevezetességű, mert ezt olvasta rá BÁRÓ VAY JÓZSEF az 1807-iki országgyűlésen FELSŐBÜKI NAGY PÁLra, az ő erős nemzeti és alkotmányos érzelmű beszédeiért. (V. ö. e mű 74. l.) Mire NAGY PÁL, mint anekdotázzák, legott ugyancsak szent Pál ígéjével (a következő verssel) felelt: «Nem bolondozom, nemes Festus, hanem igaz és józan beszédeket szólok.» *(«Non insanio, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor.»)*

SZENT PÁLnak a Rómabeliekhez írott leveléből *Pál.* (8, 31) való a

ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?

Vulgata: **Si Deus pro nobis, quis contra nos?**

Ugyane levélből (12, 15) ered:

Örüljetek az örülőkkel, és sírjatok a sírókkal.

Vulgata: **Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.**

SZENT PÁLnak a Korinthusbeliekhez írott első levelében (13, 1) vagyon: Ha az embereknek vagy

Pál. angyaloknak nyelveken szólnék is, a szeretet pedig nincsen én bennem, olylyá lettem, mint a

zengő érc és a pengő cimbalom.

Ugyane levél ugyane részének 13-ik versében van a

hit, remény, szeretet.

Vulgata : fides, spes, charitas.

A 14-ik rész 34-ik versében előforduló «*Mulieres in ecclesiis taceant*» (az asszonyok a gyülekezetekben hallgassanak) közkeletű változata a mindig deákul emlegetett

mulier taceat in ecclesia.

Rendesen arra értjük, hogy az asszonyoknak az egyházi dolgokba nincsen beleszólása és semminemű papi vagy oltárszolgálati cselekményt nem végezhetnek.

V. ö. a Kr. e. 342-től 290-ig élt MENANDROS e gnómáját: Ἴστοὶ γυναικῶν ἔργα, οὐχ ἐκκλησίαι [szövőszék az asszonyok dolga, nem gyülésezés.]

A 16-ik rész 22-ik versében van az

anathema sit

(legyen átkozott.)

Vulgata : «Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema.» Az egyház ma a kiközösítés formulájában használja s egyszersmind tévelygő dogmákra is alkalmazza ez alakban : *‚si quis dixerit : . . . anathema sit'* [ha valaki ezt mondja : . . . legyen kiközösített].

SZENT PÁLnak a Korinthusbeliekhez írt 2-ik leveléből való szálló ígék :

a betű megöl, a lélek pedig megelevenít. (3, 6.)

Innen a

megölő betű

szójárás. ‚Ez az ő megölő betűje' a. m. ez szolgál vesztére.

A jókedvű adakozót szereti az Isten. (9, 7.)

SZENT PÁL Timótheushoz írott első levele 3-ik részének első verse az annyiszor tréfásan idézett: Igaz beszéd ez:

Ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.

Vulgata: **Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.**

A helyes fordítás, minő a KÁROLIÉ is, voltaképp ez: „... jó munkát kíván'; de a tréfa kedvéért a kettős jelentésű ‚dolog' szót használjuk.

SZENT PÁLnak Titushoz írott leveléből való szálló ige:

mindenek tiszták a tisztáknak (1, 15.)

Vulgata: omnia munda mundis,

de mi legtöbbször így idézzük (noha a *Vulgata* betűjét a szálló igék rendszerint megkimélik):

castis omnia casta.

SZENT PÉTER apostol 1. levelében (5, 8) vagyon: *Péter.* «... *adversarius vester diabolus tamquam*

leo rugiens

circuit, quaerens quem devoret». («... a ti ellenségtek, mint az

ordító oroszlán,

széllyel jár, keresvén, kit elnyeljen».)

Azokról az angyalokról, kik vétkezvén, a mélységbe vettetének, SZENT PÉTER 2-ik levelében (2, 4) van szó, s innen ered az ízetlen kétértelműséggé lett

bukott angyalok

kifejezés. (V. ö. még JUDÁS levele 6, *Jelenések* 12, 9.)

János. A *carnis concupiscentia* (testnek kívánsága) SZENT JÁNOS első leveléből (2, 16) való kifejezés, s nálunk régi, jókedvű papoknak alkalmat adott a

canis concupiscentia

[kutya kívánság.]

szójáték megcsinálására.

SZENT JÁNOS jelenéseiből való szálló íge: Én vagyok

az alfa és az ómega,

azaz kezdet és végzet. (1, 8.)

Vulgata: Ego sum A *et* Ω, *principium et finis.*

PÓTLÉK.

Sic transit gloria mundi!

[Igy múlik el a világ dicsősége.]

A pápa koronázásának szertartásában előfordúló mondás.

Mikor ugyanis a pápát a *sedia gestatoria*n körmenetben viszik a Szent-Pál-kápolnából, hol az oltári szentséget imádta, a Sixtus-kápolnába, a Kelemen-kápolnánál egy szertartásmester lép a szent atya elé, kezében ezüstözött rúddal, melynek háromágú villaforma végére egy csomó csepű van tűzve. A szertartásmester térdet hajt, egy pap pedig égő gyertyával meggyújtja a csepűt. Ekkor a szertartásmester fölemeli a rudat, s miközben a csepű ellobban, így szól: «*Sancte Pater, sic transit gloria mundi!*» Ugyanez a szertartás ismétlődik Szent Péter szobránál és Szent Processus és Martinianus kápolnájával szemben.

A ∾ eredete ismeretlen. Némelyek a *Krisztus követésé*nek következő mondatában keresik: »*O quam cito transit gloria mundi!*» (1, 3.) Akár a német Kempis Tamást, akár a francia Gersont tartjuk az *Imitatio* szerzőjének, a mű keletkezése a XIV. század végére vagy a XV. század első felébe esik. Egyházi archaeologusok dolga eldönteni, hogy ez a szertartásos íge megvolt-e régebben. Az kétségtelen, hogy már a VI. században a görög császárok koronázásán is égettek csepűt a múlandóság jeléül.

Mikor 1503-ban a beteges III. Piust megkoronázták, a szent atya sírva fakadt e szertartás láttára, mert érezte közel végét. Pápasága valóban csak 26 napig tartott. V. Sixtusról ellenben azt írják, hogy a «*Sancte Pater, sic transit gloria mundi*»-ra, megszegvén a szokást, hangosan vála-

szolt: «A mi dicsőségünk soha sem múlik el, mert nincsen egyéb dicsőségünk az igazságosságnál.» Aztán a jelenlevő japáni követekhez fordúlt: «Fiaim, mondjátok el majd fejedelmeteknek ezt a szép szertartást.»

Valaminek a Hübnere.

Mikor valaminek a magyarázatára, nyitjára bukkanunk, gyakorta élünk ilyes kifejezéssel: ‚Ez volt hát a dolog Hübnere!' Ez a vonatkozás JOHANN HÜBNER német paedagógust és theologust illeti (* 1668., † 1731.), kinek földrajzi könyvei és bibliai történetei a múlt században igen el volt nálunk terjedve. Különösen sokat forgott a magyar közönség kezén *Reales Staats-, Zeitungs- und Konversations Lexikon*a (Lipcse, 1704.), mely hosszú ideig az egyetlen közkeletű encyklopaedia volt. A hivatkozás, mely HÜBNERre történik, hasonló a ‚Maróthi szerint'-hez. Azt jelenti, hogy HÜBNER lexikonában megtalálni minden dolognak a magyarázatát, nyitját.

HÜBNER magyar nyelven megjelent egyik műve a *Száz és négy válogatott Bibliabeli Históriák, a' mellyeket az ó és új testamentomi Szent Irásokból a' gyengéknek kedvekért összve szedett Hübner János* (Pozsony, Landerernél, évszám nélkül.) Valószínű, hogy a *‚gyengébbek kedvéért'* kifejezés e könyv címe révén terjedt el nálunk.

Bonfordi.

E szó mai értelme, különösen Erdélyben, olyan ember, aki valami ostobaságot mond vagy mível, vagy tréfás, bolondos ember. A WAGNER-féle *Phraseologia* (Nagyszombat, 1750.) szerint *‚histrio:* alakos, játékos, komédia-játszó, markalf, bonfordi'. Hihetőnek ítélem, hogy a ∾ eleven alak, és pedig egy BUONFORDI nevű olasz neve.

GRÓF BETHLEN MIKLÓS a szabadságharc előtt hallotta a Székelyföldön, hogy BONFORDI egy ostobaságáról köz-

mondásos francia (?) emigráns volt. JANCSÓ BENEDEK ezt írja nekem: «A boros-jenei plébánia anyakönyvében 1735. utánról (az évre határozottan nem emlékszem) be van írva egy keresztelés; az apáról az van bejegyezve, hogy pattantyús *(tormentarius)* a boros-jenei várban állomásozó BUONFORDI-féle tűzér-ezredben.» Arra a megjegyzésemre, hogy íme még kisül, hogy Bonfordi igazán élt, a plébános azt mondta: «Úgy van. Ez a BUONFORDI generális volt az idevaló hagyomány szerint az a téfás, bolondos úr, akiről a ∿ származott.»

Az emberi kor legvégső határáig.

Közhiedelem, hogy a pohárköszöntők, gratulációk ez agyonkoptatott befejező frázisa Ráth Károlytól, Budapest néhai főpolgármesterétől ered. Megvallom, magamnak is része van e hit elterjesztésében; mert üldözvén ezt az unalmas banalitást, a sajtóban nem egyszer idéztem Ráth Károly fejére. A szerző azonban nem ő volt és nem is gróf Tisza Lajos, mint sokan hiszik. E két szónok csak hűséges és javíthatatlan terjesztője volt e frázisnak. GRÜNWALD BÉLA 1886-ban az *Egyetértés*be egy névtelen tárcacikkelyt írt ez ízetlenség ellen és elmondta történetét is, hogy t. i. valami faluban e szavakkal végezte mondókáját a kántor, mikor a főispánt üdvözölte. A frázist megjegyezte magának a főispán, aztán ő is elmondta valahol s így bejárta a magyar világot. Ez anekdota; értéke nincs. De az kétségtelen, hogy ∿ járványa a nyolcvanas évek elején kezdődött.

Én azonban már a hatvanas évek végén hallottam a budapesti kegyes tanítórendiek refektóriumában, még pedig deákul. Ha jól emlékszem: néhai Stockinger Tamás egyetemi professzor mondott ilyesmit egy, Szepesi Imrét éltető köszöntője végén: «*usque ad extremos limites vitae humanae.*» E gyermekkori emlékem arra indított, hogy kérdést intézzek a magyar toastozók nagymesteréhez, ROBOZ ISTVÁNhoz; a következő választ kaptam tőle:

«E frázist én 1842-től 1848-ig, pápai diák koromban, többször hallottam, de magyarul, midőn Bocsor István és Tarczy Lajos tiszteletére díszebédeket, vacsorákat adtunk. A kaposvári apát, kit megkérdeztem, azt mondja, hogy a papok, mikor még latin nyelven társalogtak, latinul használták ama kifejezést. De ha deákul áldomásoznak, mondják ma is.»

Ráth Károly halálakor (1897.) a lapok emlegették, hogy ő ∿ frázist mindig Haynald Lajos kardinálistól eredőnek vallotta. Haynald kardinális sógora volt Stockinger egyetemi professzornak.

So jung, und schon ein Jakabfy!

Közhiedelem, hogy V. FERDINÁND királyunk kiáltott fel így, mikor bemutattak neki egy Jakabfy nevű fiatal vicispánt. (L. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, III. k. 69. l.) DEGRÉ ALAJOS azonban *Visszaemlékezéseiben* (I. k. 18. l.) így írja le a ∿ keletkezését:

«Krassómegyében emberemlékezet óta mindég Jakabfy (már egyik a másik után) volt alispán. Történt, hogy Lugosról több ifjú rándult Karánsebesre bálba, köztük egy fiatal Jakabfy is. Mikor a határőrvidékhez értek, az őrségen útleveleiket kérték; egyiknek sem volt. Megmondták, mi célból utaznak, a tiszt tehát följegyzés végett neveiket kérdezte. Megmondták. Mikor Jakabfyra kerül a sor, mondja: én Jakabfy vagyok. A tiszt udvariasan meghajtotta magát, e szókkal: Oly ifjú s máris Jakabfy.»

E bohóságnak megvan a bécsi mása is: a *‚So jung und schon a Böhm'*. Ezt is V. Ferdinándra fogják; de valószínűbb, hogy azoknak van igazuk, akik azt állítják, hogy ez a bohóság SCHOLZ régi bécsi színész rögtönzése. Az *Ikrek* című darabban azt mondta egy fiúnak: «Hova való vagy? Prágába? Szegény fiú, milyen fiatal és máris cseh!»

A svájci admirális.

(L'amiral suisse.)

H. MEILHAC és L. HALÉVY *La Vie parisienne* operettjéből. (Zenéjét szerzette OFFENBACH; színre került Párizsban, 1866 okt. 31-én.)

Svájcnak nincs tengere, ennélfogva tengerészete sincs; a ∿ tehát joggal lehet operetthős. HALLER német történetíró azonban kiderítette, hogy Svájcnak egykor volt hajóhada. A XVI. században keletkezett, mikor a Genfi-tó tájéka is a berni kantonhoz tartozott. A savoyai herceg esetleges téma-

dásai ellen egynéhány vitorlást szereltek fel, amelyeket hivatalosan hadihajóknak neveztek. A *Nagy medve*, a *Kis medve* (Bern kantonnak medve van a címerében), a *Juhászné* mind híres hajói voltak a svájci flottának. Elől a hajó-orrba medvealak volt kifaragva. A savoyai herceg persze szintén nem akart elmaradni a berniek mögött; neki is voltak hadihajói. A két ellenséges flotta sohasem került tűzbe és az admirálisok tevékenysége pusztán különböző demonstrációkra szorítkozott; ezt azonban aztán igazán pompásan végezték. A história hálátlan volt a svájci admirálisok iránt, nem jegyezte föl nevüket. A tudós Hallernak csak az utolsó svájci flottaparancsnok nevét sikerült kikutatni. Crousarnak hívták a derék férfiút; elébb tengerésztiszt volt Franciaországban és két tengeri ütközetben vett részt. Mikor 1792-ben véget vetettek a svájci tengerészetnek, s megszüntették az admirális állását is, Crousar arany kardot kapott kárpótlásul.

Borközi állapot (állás).

Ez az érdem nélkül sokat emlegetett furcsaság egy valamikor országszerte ismert eredeti alaktól, Nemes Bisothka István debreceni gubásmestertől ered. († 1888.) Az öreg kérlelhetetlen toastozó volt, s minden lehető alkalommal elmondotta badar köszöntőjét, mely csaknem mindig így szólt: «Borközi állásbann emelemm poharamm több versbe jelenleg, kiványa, miszerint tisztelt polgártársunkat N. N. urat, dacára a hazának, dacára ezenn városnak, dacára kedves szüleinek, dacára a magyarok Istenének . . . engedje meg az Úristenn, hogy . . . hálá Istennek!»

A ∾-on ma a mámorosságot értik; a szálló íge alkotója azonban csak azt akarta vele kifejezni, hogy bor mellett.

Generalsaft.

Eötvös Károly (* 1842.) nevezte el így a budapesti vendéglők ama mindig kész húslevét, melylyel végiglöttyentik a pörköltféle ételeket.

Pázmándy Dénes írta nekem (v. ö. *Pesti Hirlap*, 1900 julius 6. sz. *Esti levél*), hogy Eötvös Károly egyszer így beszélt hozzá: «Hát tudod-e, . . . hogy ennek a pörkölt-

nek a levét még január elsején kezdték fabrikálni ? Igenis, a mi fővárosi konyháinkban újév napján inaugurálják a pörkölteket, aztán december 31-ig csak felerészik a levét. Ott áll a tűzön egy álló évig az óriás lábasban a *Generalsaft*; ennek a kotyvaléknak a levével öntik le nálunk az összes paprikásokat, pörkölteket . . . Bizony mondom neked, soha se egyél Budapesten vendéglőben se pörköltet, se paprikást ! . . . Tudod, mikor nagyatyád komáromi alispán korában, mint a statarialis bíróság elnöke vallatta Milfajtot, ez a vérengző rabló, ki maga többet ölt meg húsz embernél, azt adta elő enyhítő körülményül, hogy a sok *Generalsaft* élvezése közben keletkeztek benne a bősz hajlamok. No de az öreg Pázmándy [János] azért csak felköttette a haramiát. Milfajt akkor is azt kiáltotta, mikor már kalimpált a levegőben: «Vicispán uram, nehogy valaha megkóstolja a *Generalsaft*ot !»

Ez az anekdota persze csak tréfa. Milfajtot, Sobri cimboráját, 1836 karácsonján akasztották fel. Az időben még nem voltak nálunk «takaréktűzhelyek», melyeken hónapokig lehet «állandósítani» az ételeket.

Végzett földesúr,

Dr. FÖRSTER AURÉL pestmegyei birtokos (* 1852.) maga mondja nekem, hogy ezt a kifejezést ő csinálta 1881-ben. — Szójáték. V. ö. *végzett jogász*. A. m. tönkre jutott földesúr.

Uraságoktól levetett.

A nyolcvanas évek végén bécsi zsibárusok kezdték így hirdetni portékájukat a lapokban: *‚Von Herrschaften abgelegte Kleider'*.[1]) Persze a mi ujságjaink is csakhamar

[1]) Talán fel akarták használni azt a régi bécsi hiedelmet, hogy az udvar ruhái is mind a zsibvásárra kerülnek, azon újan, mert a felséges és fenséges urak, hölgyek csak egyszer-kétszer öltik magukra a drága ruhákat, aztán a cselédeknek dobják. Erről DÉRYNÉ, ki 1820 táján járt Bécsben, ezt írja Naplójában: «Délután aztán elmentünk a zsibvásárra. Lehetett ott látni szépségeket ! Én azt gondoltam, majd csak imilyen-amolyan ócska rongyokat, viselő ruhákat árulnak ott, mint a pesti zsidópiacon láttam. Még mondám Kilényinek: «Mit cipel bennünket a rongyos bódékba ?» — «De», mondá ő, «nekem ott vásárolni valóm lesz sok. Itt feleáron kapok mindent.» Hát amint odaértünk, a szemünk-szánk elállt a sok szépségek láttára. Itt volt egy fehér nehéz atlaszruha, három rőfös uszálylyal, térdig aranynyal kivarrva, azon új, még csak egy pecsétke, egy gyüremlés se rajta. «De szeretném ezt», mon-

tele lettek ilyen hirdetésekkel, még pedig a ‚magyar üzleti nyelvre' fordítva: *‚Uraságoktól levetett ruhák'*. — Mint Ágai Adolf közli velem, egy honi vicclapra, mely a *Borszem Jankó* régibb alakjait másolgatta és régibb tréfáit reprodukálgatta, elsőben ő olvasta rá, hogy *‚uraságoktól levetett élceket'* hord elő. Azóta sajtóban és parlamentben egyaránt járja az *‚uraságoktól levetett elvek, gondolatok, szólamok'* stb.

Lynchelni, lynchelés.

John Lynch irországi gyarmatos a XVI. század végén törvénybíró volt Dél-Carolinában. Minthogy a rendes törvényszékek tehetetlenek voltak a gonosztevők és a Dismalmocsár sűrűségeibe rejtőzött szökevény rabszolgák garázdálkodásaival szemben, a polgárság Lynch kezébe adta a korlátlan büntető hatalmat. Az egy személyben törvényhozó és ítélő bíró Lynch aztán borzasztó keménységgel gyakorolta hatalmát: minden tetten ért vagy kétségtelen gonosztévőt egyszerű kihallgatás után felakasztatott. Ítéleteit maga a nép hajtotta végre. Ennek neve *Lynch law* (Lynch-törvény volt). Ma a *Lynch law* az amerikai nép önbíráskodása: mikor a gonosztévőket a sokaság kiragadja a hatóság kezéből és felhúzza az első fára. Nálunk a ∿ szintén a nép bosszúját jelenti, de nem épp az amerikaiak szokásos akasztása; inkább széttépés, agyonverés.

Fertálymágnás.

Szilágyi Gyula hódmező-vásárhelyi közjegyző közli velem, hogy midőn ő 1841-ben Kolozsvárt joghallgatónak beiratkozott, a ∿ kifejezést ott már széltében használták, ***quadrans mágnás*** változatával együtt. — A guberniumnál alkalmazott méltóságos (de nem nagyságos) címmel felruházott kormánytanácsosok csemetéit csúfolták így. És pedig azért, mert jóllehet a méltóságos cím csak a ranggal járt, de a gyermekekre nem szállt át, az úrfiak mégis megkövetelték a méltóságos címet. A fertály- vagy quadrans-

---

dám, «hogy ez» ? — «Négyszáz forint», mondák. «Hát ki adja ezt el ?» kérdém. »*Vom Hof.*« — «Hát a királyné eladatja a ruháit ?» mondám csodálkozva. «Ej dehogy, de amit föl nem vesz többé, oda adja a kedvenc öltöztetőjének, az meg nem viselheti az ilyeneket, hát eladja.» Tovább mentünk. Ott a sok viselő selyem, ott tündököltek előnkbe a sok bársony, atlasz, gála frakkok, selyem rövid bugyogók, mind arany ezüst himzésűek.»

mágnás úrfiaknak a méltóságos vagy nagyságos címet nem viselő nemesek fiaihoz derogált leereszkedniök ; a grófi és bárói ivadék viszont rá sem nézett a ~-okra. A múlt század első felében Erdélyben a nagyságos cím csak a grófokat és a bárókat illette meg ; különb volt a méltóságos címnél. 1848-ig maga Erdély kormányzója is ‚nagyságos' volt, valamint hajdan a fejedelmek is. (V. ö. e mű 247. l.)

Muszkavezető.

Vadnay Károly amaz állítását, hogy a ~ szó már 1849-ben is járta, megerősíti Szilágyi Gyula hódmező-vásárhelyi közjegyző, ki azt írja nekem, hogy ő 1849 augusztusában Gyulán hallotta e kifejezést, mikor a muszka csapatok bevonultak s élükön lovagolt kurta fekete bársony zrinyiben, lovagló ostort suhogtatva, gróf Zichy Ferenc. Valószínű, hogy elsőben gróf Zichy Ferencet hívták ~-nek, sőt csakis ő volt a ~. Aztán úgy terjedt el a Paskjevics seregében működött többi «cs. kir. fő hadibiztosra» is. (V. ö. e mű 99. l.)

NÉVMUTATÓ.

Ábrányi Kornél, ifj. 250
Accius 277
Acquaviva C. 320
Acsády Ádám 55
Ágai Adolf 214
Ágoston, szent 313, 322
Aischylos 265
Aisopos 127, 261
Albericus 12
Albricus 8
Alexander Severus 387
Alkaios 261
Allainval J., d' 341
Amos próféta 393
Andrássy Gyula gr. 108
Andrieux 345
Anonymus 1
Antigonos Gonatas 131
Ányos Pál 65
Ápelles 129
Apor Péter b. 30, 324
Apostolok cselekedetei 402
Appius Claudius 274
Arany János 28, 67, 230
Arbuthnot 361
Archimedes 130
Argental, d' 146
Aristophanes 269
Aristoteles 271
Arkolay-Straubel 378
Asbóth Jenő 123
Aszalay János 194
Augustus 134
Aulus Gellius 312

Bacon Fr. 355
Bacon R. 355
Baillet André 67
Bajza József 213
Balázs Teofil 61
Barbier J. 352
Bárdos Gáspár 69
Barrière Th. 350
Bartakovics Béla 100
Beck K. 203
Békessi Márk 246
Bél Mátyás 367
Bem József 96
Bercsényi Miklós gr. 44
Berczik Árpád 247
Berecz Károly 253
Berghaus H. 375
Bergmann J. 173
Berzsenyi Dániel 83, 195
Bessenyei György 83
Bias 263
Bismarck hg. 54, 176
Bisothka István 411
Bizay Mihály 106
Blanqui 352
Bod Pál 55
Boetius 315
Boissonade 265
Borbonius 162
Borgia Caesar 136
Bossuet 324
Brant S. 366
Brennus 131
Brueys 339
Brunetière F. 353
Buffon 344
Bunyan J. 361
Busembaum H. 323
Büchmann, Georg 256
Byron 363

Cailly 278
Calderon 332
Cambronne 155
Cammarano S. 328
Campbell T. 362
Capendu E. 350

Carré M. 352
Cato 132
Cavour 140
Cervantes 331
Cesinge János 17
Chilon 261
Choirilos 267
Cicero 40, 289
Clairville 352
Clam-Gallas gr. 175
Clément 343
Cogniard testv. 350
Coke E. 354
Comte A. 347
Cooper F. 363
Correggio 137
Cornelius Nepos 285
Cromwell 159
Csáky László gr. 46
Csanády Sándor 113
Csáti Demeter 183
Cserei Mihály 44
Cseri Péter 199
Csezmicei János 17
Csiky Gergely 251, 368
Csokonai Vitéz Mihály 197
Custine A.-Ph. 392
Cyrano de Bergerac 339
Czakó Zsigmond 230
Czeglédi István 186
Czuczor Gergely 217

Damjanics János 94
Dániel próféta 392
Dante 30, 325
Darwin 364
Deák Ferenc 102, 110
Defoe D. 361
Dejaure 233
Déjazet 350
Demosthenes 128
Des Barreaux 146
Descartes 322
Desez 81
Destouches 297
Diogenes 127
Doni A. F. 327
Du Bois-Reymond 177
Du Deffantné 344
Dumas, fils 351
Dumas, père 310

Echegaray 335
Édes Gergely 194
Eduárd, III. 159
Ekwall K. 381
Ellinger József 330
Empedokles 266
Ennius 275
Eötvös József br. 150, 214.
Eötvös Károly 411
Epicharmos 267
Erdődy Lajos 193
Erzsébet, Nagy Lajos özv. 16.
Erzsébet királyné 113
Étienne 346
Eugén, Szavójai 63
Euklides 272
Euripides 266
Eusebius (Özséb) 14
Ezékiel 392
Ézsaiás 390

Faludi Ferenc 190
Farkas András 60
Fazekas Mihály 204
Felsőbüki Nagy Pál 73
Ferdinánd, I. 167
Ferdinánd, V. 89, 172
Ferenc, I. fr. kir. 143, 328
Ferenc, I. 70, 110
Ferenc József, I. 23, 117, 174
Ferenczy József 245
Fichte J. T. 371
Fouché 152, 310
Förster Aurél 412
Frigyes, nagy 168, 333

Gaal József 218
Gabet 352
Garay János 215
Gárdonyi Géza 255
Gautier Ph. 318
Geleji Katona István 185
Ghyczy Kálmán 99
Genée R. 379
Gentz, Fr. v. 54
Giacometti P. 329
Goethe 368
Gournay 342
Gracian B. 333
Greguss Ágost 236
Grillparzer F. 374
Grube 375
Gvadányi József 212
Gyöngyösi István 185
Gyöngyössi János 193
Gyulai Pál 238
Gyulay Ferenc gr. 37, 174

Hahnemann S. 268
Halm Fr. 375
Hangay Zakariás 59
Hansen G. J. P. 378
Harvey W. 322
Haschka L. L. 371
Heine H. 374
Helmeczy Mihály 304
Henrik, V. császár 128
Hentaller Lajos 253
Herman Ottó 36
Herodotos 266
Hesiodos 260
Hesselin D. 337
Hevesi Lajos 250
Hippokrates 267
Holberg L. 381
Homeros 259
Horatius 292
Horváth Jakab 66
Hózsecás 392
Huet 324
Hugo H. 321
Hunfalvy Pál 253
Hus János 164
Huszár Pál 75
Hübner J. 408

Ilosvai Selymes Péter 185
István, szent 7, 9
Izabella királyné 31

Jakab István 204
János érsek 12
János, szent 400, 406
Janus Pannonius 17
Jellacsics József gr. 90
Jerémiás 391
Jeromos, prágai 164
Jeromos, szent 313
Jézus, Sirák fia 393
Jób 315, 387
Jóel 393
Johnson S. 362
Jókai Mór 226
Jósika Miklós br. 212
József, II. 66, 169
József nádor 311
Julianus Apostata 136
Julius, III. 138
Julius Caesar 133
Julius Paulus 301
Juvenalis 310

Kant 367
Karancsi György 186
Károly, V. 163
Károly Albert király 139
Károly Gy. Hugó 244
Károlyi Gábor gr. 122
Karr A. 349
Katona József 210
Kazinczy Gábor 106
Kemény János fejedelem 83
Kecskeméthy Aurél 241
Kelemen, XIII. 18
Kempis Tamás 407
Kind F. 373
Királyok könyve 387
Kisfaludy Károly 202
Kisfaludy Sándor 198
Kleist F. A. 373
Kocsi Sebestyén István 192
Kollonich Lipót gr. 47
Konstantin, nagy 135
Kónyi János 204
Kossuth Lajos 82, 105
Kováts József 199
Kölcsey Ferenc 74, 200
Könyves Kálmán 8
Kunoss Endre 217

La Fontaine 337
Labiche E. 349
Lactantius 265
Lajos, XI. 142
Lajos, XIV. 145
Lajos, XVIII. 155
Landsteiner 177
Langland W. 320
László, szent 10
Le Gendre 342
Ledru-Rollin 158
Legouvé E. 351
Lendvay Márton 218
Lesnievska Zsófia 330
Leterrier 353
Lévis hg. 346
Ligne hg. 154
Lipót, II. 50
Lippi L. 338
Lisznyay Kálmán 226
Liudprand 4
Livius 301
Longfellow 364
Lonkay Antal 256
Lónyai Menyhért 111
Lothár, I. 162
Lucanus 308

Lukács, szent 399
Lukianos 273
Luther M. 366

Mac Mahon 158
Machiavelli 323
Madách Imre 243
Madarász József 229
Malthus T. R. 365
Mária magyar királynő 16
Mária Terézia 63
Márk, szent 12, 398
Márk krónikája 6
Marmontel 150
Maróthi György 188
Martialis 309
Masaidek F. F. 379
Máté, szent 394
Mátyás király 20
Maury abbé 148
Maximilián császár 21
Medius 129
Meilhac 352, 410
Meldenius R. 321
Menandros 272, 404
Mercier 344
Metternich 79, 170
Mezzofanti 141
Mikes Kelemen 190
Mikszáth Kálmán 254
Millaud 352
Mirabeau 147
Mocsáry Lajos 378
Molière 338
Momoro 148
Monnier H. 349
Montausier hg. 324
Montesquieu 341
Morcto 334
Morus T. 321
Mouhy 345
Mózes 382
Murger H. 348
Müllner J. 374

Naevius 274
Nagy Ignác 204, 215
Nagy Imre 220
Napóleon, I. 68, 151
Napoléon, III. 158
Necker 156
Nelson 160
Neratius Priscus 312
Nolant 341
Nyáry Pál 85, 86

Ovidius 23, 31, 302
Ózséb (Eusebius) 14

Pacuvius 269
Paczolay György 75
Pál, szent 403
Palacky F. 380
Palaprat 339
Pálffy Tamás 41
Pálfi Albert 90
Pálóczi Horváth Á. 72, 198
Pascal 340
Paskjevics hg. 96
Persius 307
Peschel O. 175
Péter, szent 405
Petőfi Sándor 221
Petronius 309
Phaedrus 262, 276, 306
Philippovich J. báróné 111
Piave F. M. 328
Piccolomini, Aen. Sylv. 18
Pico della Mirandola 320
Pigres 260
Pindaros 265
Piron 342
Pitaval 341
Pius, II. 18
Pius, IX. 141
Plato 269
Plautus 274
Plinius, id. 307
Plinius, ifj. 312
Plutarchos 272
Poe A. E. 365
Pompadour 147
Pope A. 362
Prédikátor Salamon 389
Prichard J. C. 362
Propertius 302
Proudhon 347
Publilius Syrus 285
Pulszky Ferenc 122, 253
Pyrrhus 131
Pythagoras 264

Quesnay 342
Quintilianus 277, 308

Rabelais 336
Ráday Pál 49
Radeckij tbnk 180
Radetzky 98
Rákóczy Fer., II. 49, 52, 306
Rákóczy György, II. 34

Rákosi Viktor 61, 254
Relle Iván 245
Révai Miklós 192, 195
Reviczky Gyula 252
Rosen J. 379
Rotter 375
Rougemont 155
Rousseau J. J. 149
Rózsaági Antal 247
Rouget de l'Isle 345

Saint-Simon 347
Salamon példabeszédei 380
Salernoi orvosiskola 315
Sallustius 285
Salvandy 157
Sámuel 387
Sándor, nagy 129
Sardou V. 351
Sárosi Gyula 234
Sasku Károly 212
Schedoni B. 320
Schiller Fr. 211, 369
Schlözer A. L. 368
Schmerling 101
Schopenhauer 252
Schulenburg-Kehnert 169
Scribe E. 351
Sebastiani 157
Seemann A. 121
Seneca 265, 305
Sennyei Pál br. 113
Sepsi Laczkó Máté 32
Seume J. G. 373
Shakspere 210, 355
Sicinski 179
Sieyès abbé 149
Simonides 264
Sitter C. 377
Smith A. 342
Solon 393
Somssich Pál 107
Somma A. 329
Sophokles 265
Spinoza 263
Stahl 174
Stanley H. M. 365
Sterbini C. 328
Strihó Gyula 123
Sükey Károly 90
Swift J. 361, 362
Szarvas Gábor 278
Szavójai Eugén 53
Széchenyi György 41
Széchenyi István gr. 78, 390
Széchenyi Pál 47
Szencsey György 189
Szemere Miklós 237
Szigeti József 247
Szigligeti Ede 219
Szontagh Gusztáv 212
Szuhay Mátyás 44
Szulejmán, nagy 27
Szulejmán, II. 27

Tacitus 44, 311
Talleyrand 152, 358
Tamás, boldog 319
Tárkányi Béla 221
Taubmann 293
Teleki László gr. 215
Teleki Mihály 56
Terentianus Maurus 313
Terentius 275
Terhes Sámuel 200
Tertullianius 313
Thackeray 361
Thales 261
Thallóczy Lajos 256
Themistokles 127
Theognis 265
Theoprastos 271
Tibullus 302
Tiedge Chr. A. 369
Tissot V. 353
Tisza István gr. 124
Tisza Kálmán 116
Titus 135
Tóbiás 387
Toldy István 248
Tolnai Lajos 253
Tompa Mihály 238
Tóth Ede 218, 249
Tóth Kálmán 238, 249
Tóth Lőrinc 106
Tribonianus 315
Trivulzio G. J. 40
Turgenyev 380
Turgot 342

Uhland 172
Ulpianus 313
Unruh 172
Ulászló, II. 24
Urfé H. 337

Vanloo 353
Varro 277, 279
Vártán, örmény meseíró 338

Vas Gereben 240
Vasskó Elemér 256
Vegetius 314
Verescságin V. 181
Vespasianus 135
Viktor Emánuel, II. 141
Villon 335
Vilmos, I. 176
Vilmos, II. 282
Virgilius 286
Visi Imre 251
Vitéz János 72
Vojtina Mátyás 233
Voltaire 342
Voss J. H. 369
Vörösmarty Mihály 205
Vulpius Ch. A. 372

Wagner R. 375
Weber K. M. 373
Werbőczy István 25, 62
Wesselényi Miklós br. 74
Wewera János 255
Wieland 273, 367
Windisch-Grätz hg. 92, 171
Wordsworth W. 362

Xanthippe 126

Zamoiski J. 178
Zell F. 379
Zeno 272
Zola E. 354
Zrínyi Miklós gr. 34, 37
Zsigmond kir. és császár 163
Zsoltárok 43, 388

TÁRGYMUTATÓ.

Magyar szálló ígék és az idegenek fordításai.

A béke olajága 383
A beszéd a gondolatok eltitkolására való 152
A beteg ember 167
A betű megöl 404
A bibliai olajos korsó 387
A birodalom súlypontját Budára helyezni 53
A biztos barát bizonytalan dologban ismerszik meg 275
A buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt 203
A büntetés már ennek irgalom 211
A cél szentesíti az eszközöket 323
A chlumi köd 175
A cseh tenger 361
A cseléd fizetett ellenség .. 305
A dolog hitele a szerzőben vagyon 285
A dolog közepébe 300
A fehér lap 107
A fáktól nem látni az erdőt 367
A fejedelem az állam első szolgája 168
A fény árnyai 220
A fönségestől a nevetségesig csak egy lépés 150
A francia dicsőség 146
A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja 155
A gesztenyét kikaparni a tűzből 337
A grammatikusoknak a császár sem parancsol 163
A gróf belefúl a vízbe.... 350
A gyertyát véka alá rejteni 394
A győzedelmes ügy az isteneknek tetszett stb. 308
A hadnak idején nem folynak a törvények 281
A halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben 317
A halálba menők köszöntenek téged 135
A halottakról semmit vagy jót 261
A hamut mamunak, a szöszt pösznek ejti 197
A hang Jákobé, de a kezek stb. 384
A hány ember, annyi vélemény 277
A hány fej, annyi gondolat 277
A hány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz 163
A harag rövid ideig tartó őrjöngés 296
A hasonlókat hasonlók, az ellenkezőket ellenkezők stb. 268
A hasznost a kellemessel elegyíteni 301
A haza bölcse 106
A haza minden előtt..... 201
A haza oltárára 283
A hazugnak jó emlékező tehetsége legyen 308
A hegy leve 217
A hét sovány esztendő.... 384
A hiúság vására 361
A hol a dög van, oda gyűlnek a saskeselyűk 398

A hol énekelnek, nyugton lehetsz stb. 374
A hol jó dolga van az embernek, ott a hazája..... 269
A hollóknak megbocsátanak, a galambokat gyötrik.. 310
A holt oroszlán 334
A hű Achates 290
A jámbor életű és a bűnöktől tiszta ember 293
A jó ember mindig csak kezdő 309
A jó pásztor 401
A jobb részt választotta.. 399
A jókedvű adakozót szereti az Isten 404
A jövő zenéje 376
A Kárpátoktól az Adriáig 216
A Kelet Népe..... 80
A kemény munka mindent legyőz 287
A képíróknak és költőknek mindig szabad merni.... 298
A ki énvelem nincsen, ellenem vagyon 396
A ki hallgat, beleegyezik 318
A ki hisz, üdvözül 399
A ki közületek bűn nélkül való, az vessen stb..... 401
A ki magát felmagasztalja, megaláztatik stb. 397
A ki másnak vermet ás, maga esik bele..... 389
A ki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul 192
A ki szelet vet, vihart arat 393
A kicsavart citromot eldobni 333
A kinek füle vagyon a hallásra, hallja 396
A király akarata legyen a legfőbb törvény 282
A király meghalt, éljen a király 143
A királyok keze messze ér 393
A király uralkodik, de nem kormányoz 178
A kisebbik rosszat választani 283
A kit Isten el akar veszíteni, elsőben megbolondítja .. 265
A kit semmivel sem vádol a lelke, neveti stb. 304
A kocka el van vetve.... 133
A korona legszebb gyöngye 39
A kölcsönt a kölcsönért viszszaadom neked, jó szomszéd 43
A königgrätzi csatát a porosz iskolamesterek nyerték meg 175
A könyveknek is megvan a magok végzete 313
A kötött útlevél politikája 110
A kutya deák neve azért *canis*, mert a kutya stb. 277
A kutya ugat, a karaván halad 253
A legelső magyar ember a király 208
A legifjabb bíróság 245
A legjobb a víz 260
A legnagyobb magyar 82
A legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenség 282
A legsötétebb Afrika 365
A legyőzött Magyarország felséged lábánál hever.. 96
A lélek kész, de a test erőtlen 298
A lét vagy a nemlét kérdése ez 356
A létért való küzdelem.... 364
A lojalitás rongyos köpönyege 106
A lopott vizek édesebbek.. 389
A lovas mögött ül a sötét gond 294
A lutheránusokat meg kell égetni 25
A magyar király ő felsége és az osztrák császár stb. 106
A magyar királyság szent koronájához csatolt külön test 63
A magyarok bejövetele a legnagyobb szerencsétlenség stb. 380
A magyarok könnyeiből .. 168
A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram, minket.... 3
A meddig szerencsés vagy, sok a barátod..... 304
A medve bőrére alkudni (inni) 166
A mely új fazékban faggyú volt, mindenkor stb..... 297
A merészeknek kedvez a szerencse 264

A mese rólad szól, csak a név más 295
A mester mondta 264
A mester szavára esküdni 296
A mi bebizonyítandó volt 272
A mi sok, megárt 268
A mi új benne, nem jó, a mi jó benne, nem új.... 369
A milyen az úr, olyan a szolga 309
A mit az orvosság nem gyógyít meg, stb..... 268
A mit erő és hatalom elvesz stb. 104
A mit megírtam, megírtam 401
A mit nem cselekedtek meg a barbárok stb..... 139
A mit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másnak 387
A mór megtette kötelességét, a mór mehet..... 369
A múlt idő dícsérője..... 300
A munka nem szégyen .. 260
A nagy Galeotto 335
A nagy kérdőjel 336
A nagy nemzet 150
A nagy Pán meghalt! 252, 272
A nagy talán 336
A nagyzás hóbortja 3:9
A nem ismert tartomány, melyből nem tér meg utazó 356
A néma légbe nem vegyül csak legkisebbke jaj.... 215
A nemesség kötelez 346
A nemzet csalogánya 240
A nemzet napszámosai .. 240
A nép java legyen a legfőbb törvény 282
A nép szava Isten szava 391
A névtelen félistenek 87
A névtelen hősök 88
A nők az alkotmányban.. 239
A papiros türelmes 284
A pokol jó szándékkal van kikövezve 362
A polgári halál 329
A politika az exigentiák tudománya 83
A politikus csizmadia 381
A pontosság a királyok udvariassága 155
A rónák sasai üdvözlik a bércek sasait 226
A Rubikon keretén belül.. 133
A Rubikont átlépni 133
A sanssoucii bölcs 168
A savanyú szőlő 262
A Scyllába ütközöl, mikor ki akarod kerülni Charybdist 318
A Sipka-szorosban minden csendes 180
A sors az akarót vezeti, a nem akarót vonszolja.. 305
A svájci admirális 410
A szakál tudóssá nem tesz 313
A szegény adózó nép..... 61
A szegény ember dolga csupa komédia 212
A szerelem, a szerelem, a szerelem sötét verem.... 221
A szerelem bolondjai 228
A szerelem mindent legyőz 287
A szerelem mindent pótol 223
A szerencse fia 296
A szerencse vak 284
A szokás természetté válik 280
A szomszédban rejlik az elégtétel! 248
A szükségesekben egység, a kétségekben szabadság.. 321
A te orcádnak a verítékével egyed a te kenyeredet.. 383
A tekintélyek kora lejárt.. 76
A tékozló fiú 399
A tények logikája 83
A természet irtózik az ürességtől..... 336
A természet visszatér, ha vasvillával üzöd is el..... 297
A ti beszédetek legyen úgy, úgy, nem, nem 394
A tojástól az almáig 295
A tudomány csődöt mondott 353
A tudomány halalom 355
A tudomány megbukott .. 353
A tulajdon lopás 347
A vadállat az emberben.. 354
A vak csillag hadd forogjon keserű levében 210
A vak is látja 302
A változatosság gyönyörködtet 266
A vármegyeház ablakából nézi a világot..... 76
A végletek érintkeznek .. 344
A végzet hatalma 329
A vén csataló 122
A világ csak hangulat 252

A világ meg akar csalatni, hát stb. 366
A világot jelentő deszkák 371
A virágnak megtiltani nem lehet, hogy ne nyíljék stb. 221
A vízcsepp kivájja a követ 267
A zöldszemű szörnyeteg .. 360
Abcúg 116
Abdera 273
Ábrahám kebelében 400
Ábrándozás az élet megrontója 209
Addig éljen, míg a honnak él 206
Addig nyujtózz, a meddig a takaró ér 391
Adja Isten, hogy a magyart a fél világ uralja 198
Adjon Isten, a mi nincs az új esztendőben 231
Adjon Isten minden jót.. 188
Agyaglábú kolosszus 392
Ágyban, párnák közt halni meg 223
Akkor jó a sajt, ha fösvény kézzel mérik 317
Áldás hazánkra 99
Áldumást tőnek 2
Alfa és ómega..... 406
Ali kezei hosszúk..... 303
Áljóemberek 350
Áll a villámos ég..... 213
Állj elő vén Márkus! vedd le a süveget!..... 231
Állj meg, bosszú, megállj! 231
Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid 205
Ám gyűlöljenek, csak féljenek 277
Ám hadakozzék más; te, szerencsés Ausztria, ülj nászt 21
Anglia megvárja, hogy mindenki megteszi kötelességét 160
Annak én nem látom át a szükségességét 147
Antoniusi beszéd 357
Anyák átkozta háborúk.. 292
Annyiféle viszontagságon, oly sok veszedelmen keresztül 288
Apám szent nevére, ez őrült merészség 225
Apró dőreségek 231
Arábiának minden illatszere sem édesíti meg stb..... 259
Arad el nem marad..... 209
Arany borjú 385
Aranygyapjas gazemberek 226
Aranyhegyeket ígérni 275
Arany ifjúság 149
Aranykalászszal ékes rónaság 221
Aranyos leányzó 247
Archimedesi pont 130
Árkádiában éltem én is.. 302
Árva voltál, Péter, árva is leszel stb. 20
Átkos közösügy..... 113
Átkozott legyen, a ki rosszat gondol erről 159
Átlépni a Rubikont..... 133
Átok fogta meg a magyart 200
Átok reád viszály hona!.. 221
Atrocitások 161
Atyám, vétkeztem 399
Augurok 132
Autoritás, nem majoritás.. 174
Az a jó sajt, a mely nem Argus stb. 317
Az Akadémia kálvinisták céhe stb. 81
Az alfa és az ómega..... 406
Az állam én vagyok..... 145
Az alkotmány sáncai 73
Az anyák átkozta háborúk 292
Az apját leütötte a hajókötél 226
Az ár ellen úszni 394
Az aranjuezi szép napoknak vége 370
Az arany ember..... 228
Az arany középszer 293
Az asszony ingatag 328
Az asszony, mikor magában gondolkodik, rosszra gondol 286
Az édes semmittevés 312
Az egész világ eszelősködik 71
Az egész világ meg a hajdú 220
Az egri név 31
Az egyesség a kis dolgokat is nagyra növeszti stb.. 285
Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó 7
Az ekevasból kardot csinálni 393
Az élet álom 332
Az élet harc 305
Az élet rövid, a művészet hosszú 268
Az elme mozgatja az anyagot 291

Az elveket szegre akasztani 115
Az elveszett alkotmányt huszonnégy óra alatt stb... 74
Az ember a bárónál kezdődik 171
Az ember kétlábú tollatlan állat 270
Az ember mindig visszatér első szerelméhez 347
Az emberi kor legvégső határáig 409
Az én házam az én váram 354
Az én házam politikája.. 112
Az én kedves bécsiimre nem engedek lövetni 172
Az értelmesnek elég ennyi 274
Az eszmék magaslatára emelkedni 106
Az étvágy evés közben támad 336
Az exigentiák tudománya.. 83
Az idő pénz 271
Az ifjú — én valék 201
Az igaz és állhatatos szándékú férfiú 294
Az igazság az országok alapja 70
Az inasa előtt senki sem nagy ember 131
Az irgalmas szamaritánus.. 399
Az isten újja 385
Az istenadta nép 233
Az istentelen aranyra éhezés 290
Az oltárokért és a tűzhelyekért 283
Az oroszlánrész 263
Az oroszlánt a körméről.. 261
Az osztrák császár hadat üzent a magyar királynak 106
Az örök asszonyi vonz oda fel 369
Az örök város 302
Az összes monarchia 98
Az új földesúr 223
Az ujságíró pályatévesztett ember 176
Az unszoló jóbarátok 193
Az Úr adta, és az Úr vette el is stb. 387
Az Úr szőlleje 390
Az utolsó Mohikán 303
Az ünnep után 269
Az ünnep után énekelni .. 269
Az ürességtől való irtózás 236
Ázsiai állapotok 113
Azt akarom, hogy vasárnap minden parasztnak stb... 144
Azt hiszem, azt hivé, hogy azt hiszem 326

Bábeli zűrzavar 383
Bach-huszárok 98
Bájlón mosolyogsz 214
Bálám szamara 383
Barátim, egy napot elvesztettem 135
Barátja az erénynek..... 345
Barátom Plato, de inkább barátom az igazság 269
Báró Bikfic 246
Básta szekere 14
Bátyám, ne higgy a nemzetnek 52
Becsületes-ember-király .. 141
Befútta az utat a hó..... 238
Bejártam kétszer a világot 352
Békacégérharc 260
Belévesztett, mint Bertók a csikba 42
Bereg nem koronáz 26
Ben Akiba rabbi 389
Beszélhetsz, jó vitéz 225
Beteg ember 167
Bihari remete 83
Bizalmam az ősi erényben 111
Boldog, aki megismerhette a dolgok okait 287
Boldog Ausztria 21
Boldog az, ki ügyes-bajos dolgoktól messze 294
Boldog fejedelme csak boldog nemzetnek lehet.... 112
Boldog Isten, mire jutánk! 41
Boldogok a lelki szegények stb. 394
Bonfordi 408
Bolondozol te Pál..... 403
Bor, búza nélkül didergős a szerelem 276
Borban a bú, mint a gyermek, aluszik, ... 208
Borban vagyon az igazság 261
Borközi állapot 411
Bort, búzát, békességet .. 187
Bort megissza magyar ember 208
Borúra derű 320
Borzasztó szép 363
Boszniát egy bandával és egy század huszárral stb. 110

Boszorkányokról, minthogy nincsenek, szó se legyen 8
Botránykő 390
Botránykrónika 337
Boycottozni, boycottozás.. 161
Bölcs Salamon 387
Brennus kardja 131
Brescia hiénája 97
Brutus derék, becsületes férfiú 357
Buda-, Mohács-, Nándorrál elfutó stb. 214
Budára helyezni a birodalom súlypontját 53
Bukott angyalok 405
Bukovai Absentius 246
Búsképű lovag 331
Búsuljon a ló, elég nagy a feje 198
Bűnbak 386

Canaille, ez az én ágyúm itt ! 96
Cannaet római vér, az enyim Várnát örökité 17
Canossába nem megyünk 176
Cassandra-jóslat 290
Chauvin, chauvinizmus .. 350
Chlumi köd 175
Cicero a maga házáért.... 282
Cifra nyomorúság 368
Cigányország 353
Claquehutes Frigyes..... 245
Cordelia hallgat s szeret.. 360
Csak a jóbarátaimtól védj meg, Uristen 137
Csak a szuronyoknak engedünk 147
Csak az első lépés nehéz.. 345
Csak egyszer él az ember 368
Csak hogy valahára magunk lehetünk 381
Csak oda kap, hol fészkel az agy 233
Csaknem mennyi magyar vagyon, megannyi módon ír 185
Csak sast nemzenek a sasok 196
Csak törpe nép feledhet ősi nagyságot 217
Csáky szalmája 46
Csapot, papot, mindent felejtett 221
Csatájok a védelmezett népjog csatája volt 213
Cseh tenger 361
Cschül vagyunk 348
Cseléd : fizetett ellenség .. 305
Csiribiri rossz emberek.... 20
Csodálatos azt mondani is 303
Csókollak, képeddel alszom el ! 217
Csontjainkból fog feltámadni a bosszúálló ! 290
Csöndes ember 360
Csúf a vén katona, csúf a vén ember szerelme 302

Dalolhat az üreszsebű vándor, mikor jön az útonálló 311
Dalt érdemelt, mert költő, könnyet, mert szeretett 214
Damokles kardja 127
Dárius kincse 126
Davus vagyok én, nem Oedipus 275
De akközben helyrehozhatatlanúl múlik az idő.... 287
De mi ez a tenger síma tükréhez képest ! 230
De néked élni kell, oh hon 200
De ne tapsolj, hazám.... 211
Debreceni mód 44
Délibábos nyelvészet 278
Derekabb dal a többinél.. 359
Dicsőffy Lóránt 247
Dicsőséges nagy uram, hát hogy vagytok ? 225
Dinsztli 120
Disznók elé a gyöngyöt.... 395
Disztelen itt fekszik..... 202
Dobzse László 24
Doctrinaire 156
Don Kisott 331
Drága kincsem galambocskám, csikóbőrös kulacsocskám 197
Dulcsínea 331

E jelben fogsz győzni..... 136
E szó Jákob szava, de e kezek Ézsau kezei..... 384
Eb ura fakó !..... 53
Ebadta németje, országunk szemetje 71
Ébredj nagy álmaidból, ébredj Árpád fia 214
Ebül gyűlt, ebül költ.... 274
Édes és dicső meghalni a hazáért 293
Édes semmittevés 312
Ég és föld között..... 387

Conseries 59.

Égbekiáltó 383
Eget-földet ígérni 386
Egri név 31
Egy akol és egy pásztor .. 401
Egy bé — kevés bé..... 234
Egy csöpp demokrata olaj 172
Egy erdő majomért sem adtam volna azt a gyűrűt 358
Egy fecske tavaszt nem szerez 263
Egy gondolat bánt engemet 223
Egy jótát sem 394
Egy kevéssé és már nem láttok engem stb..... 401
Egy kis halál? Nem tesz semmit stb. 233
Egy nap se múljék el vonás nélkül 129
Egy napot elveszítettem .. 135
Egy óra múlva nem lát engem Milánó! 219
Egy pohár bor a hazáért meg sem árt..... 208
Egy röpke szóban annyi fájdalom 232
Egy szív, egy lélek..... 403
Egy szó nyilallott a hazán keresztül 232
Egy tál lencséért 384
Egy tiszta, lángoló szív és két szobára való bútor.. 239
Egyiptomi húsos fazekak.. 385
Egyiptomi sötétség 385
Egykönyvű ember 318
Egymást szeretőket az Úristen tartsa 188
Egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó 7
Egyesült erőkkel 173
Egyről ismerd meg mindnyáját 289
Egyszer volt Budán kutyavásár 19
Egyszer volt egy leány, ki csak úgy játszott stb... 233
Együnk és igyunk, mert holnap meghalunk 284
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál 232
Ejh, rá érünk arra még!.. 223
Él és uralkodik..... 384
Él magyar, áll Buda még! 202
El van vetve a kocka.... 133
Elbeszélt dolgokat beszélek el 266
Eldobni a kifacsart citromot 333
Elég volt a bizalmatlanságból 113
Elesett a mi fejünk koronája 391
Életet és vért, de zabot nem 57
Életünket és vérünket.... 56
Elfogyott a fogyó holddal.. 231
Élj a mai nappal..... 292
Eljátszottad már kis játékidat 205
Éljen a barátság 187
Éljen az egyenlőség..... 214
Éljetek egészséggel és tapsoljatok 134
Eljő majd az idő, mikoron szent Trója leomlik.... 258
Elmefuttatás 194
Elméje mélyében marad .. 288
Elmúlt idők! 169
Előre veti árnyékát..... 362
Elragadta az égtől a villámot stb. 325
Elveket szegre akasztani.. 115
Elvégeztetett! 401
Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való 392
Elvitte pénzünket a patak 33
Ember embernek farkassa 275
Ember vagyok; semmi emberi dolgot stb..... 276
Emberek, akik nem emberek 334
Embert keresek 127
Emke 121
Emlékezzünk régiekről.... 184
Én életem, szeretlek 363
Én is képíró vagyok!.... 137
Én magyar nemes vagyok 222
Én vagyok, aki voltam, és lészek, aki vagyok, ... 190
Énekeljünk egy kissé nagyobb dolgokról 287
Ennyi nehéz munkába került megvetni a római stb... 288
Ép lélek, ép testben 311
Épp úgy, mint nálunk.... 341
Ércnél maradandóbb emléket emeltem magamnak 294
Erdély jobb keze Magyarországnak 88
Erdély koronánknak egy legszebbik boglára 39
Erdélyi praktika 44
Eredj kolostorba..... 356
Eredj onnan, hadd foglalom el a helyedet..... 347

Erempen pumpan 330
Erényhős 214
Erénynyel és példával.... 169
Erger, Berger 241
Ért hozzá, mint a szamár a lanthoz 279
Es az Ige testté lőn..... 400
És mégis mozog a föld 139
Esernyős forradalom..... 79
Esetről esetre való politika 108
Esküszöm az égre, az ég istenére! 225
Están és Sanyi..... 246
Estve jött a parancsolat violaszín pecsét alatt.... 197
Európát immár a szabadság boldogítja 170
Evés közben gyakran igyál egy kevesetet..... 317
Evés után pihenj, vagy menj ezer lépésnyit..... 317
Exigentiák tudománya.... 83
Ez a dolog Hübnere..... 410
Ez a pohár bujdosik..... 187
Ez a vég kezdete..... 358
Ez az én alkotmányom.... 173
Ez az én szerelmes fiam, kiben nékem kedvem telik 394
Ez hát a könnyek oka.... 275
Ez még derekabb dal a másiknál 359
Ez őrült merészség 225
Ez sem volt Pál udvarában 47
Ez tokaji bor?..... 67
Ez több a vételnél, ez hiba 152
Ez volt vágyam netovábbja 296
Ezt akarom, így kívánom 310
Ezt a szabadságot kérjük is, adjuk is..... 399
Ezt higgye az Apella zsidó 295
Ezüst kanalat lopott..... 77

Fáktól nem látni az erdőt 367
Farizeus 400
Farkast emlegetnek, kert alatt kullog..... 276
Fegyver, fegyver, fegyver! 40
Fehér holló 308
Fehér lap..... 107
Félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is.... 289
Félek az egykönyvű embertől 318
Félelem a gáncs nélküli lovag 143
Felhívás keringőre..... 373
Feltétlen alávetés 92
Feltette az Orbán süvegét 24
Felütötte az egri nevet.. 31
Felviradt végre a dicső nap hajnala 252
Fény nevére, áldás életére 206
Férfi sorsa a nő..... 228
Fertálymágnás 247, 413
Fiaim, csak énekeljetek.... 238
Fiatalkori bűnök 388
Figaro itt, Figaro ott stb... 328
Filippika 281
Fiume a magyar szent korona gyöngye 39
Fiume mellett a tenger csöndes 250
Flegma és tiszta gallér.... 248
Floridornak igaza van.... 352
Forgó viszontság járma alatt nyögünk 196
Forradalomban nem okos emberekre van szükség stb. 90
Fortuna szekerén okosan ülj 190
Főkép semmi fölösleges buzgóság 152
Föl a szíveket..... 392
Földiekkel játszó égi tünemény 197
Földrajzi fogalom 171
Fölfelé megy borban a gyöngy 208
Fölösleges ember 308
Fölvette a néhai nevet.... 231
Fövenyre építeni a házat.. 395
Frakkos banda 253
Frázisok nélkül 149
Fringia 49
Fürtidben tengervészes éj 207
Fütyül a szél, az idő már őszre jár 238
Fűzfa poéta 186

Gazmagyarok 6
Generálzaft 411
Góliát 386
Gondold meg és igyál.... 209
Gondolj merészet és nagyot 209
Gondolkodom, tehát vagyok 322
Göröngyös úton a csillagokig 306
Gyakran fordítsa meg az írót vesszőt 295
Gyarlóság, asszony a neved! 355
Gyászmagyarok, gyászok, gyászvitézek 6
Gyerek ezt hallgatja örömmel 369
Gyermek-királyt s oly hadvezért, ki erején felül mer 199

Gyengébbek kedvéért 408
Győztél, galileai 136
Gyűlölöm és elűzöm a szentségtelen csőcseléket 293

Ha a hid elveszett, Erdély is elveszett 96
Ha a királyok eszelősködnek, a görög nép bánja meg.. 296
Ha az augur augurt lát.. 132
Ha balra fordúl a sorsod, magad maradsz 304
Ha békét akarsz, indíts hadat 314
Ha egészséges akarsz lenni, gyakran mosd meg stb. 316
Ha egészséges vagy, jól vagyon stb..... 283
Ha férfi vagy, légy férfi stb. 223
Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna 315
Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk ? 403
Ha ketten cselekszik ugyanazt, nem ugyanaz..... 276
Ha nem igaz, jól van kifundálva 327
Ha nem néznem vitézi voltomat 185
Ha nem sikerűl könyörületességre fordítanom stb. 291
Ha nincsenek orvosaid, legyen orvosod stb..... 316
Ha romba dől is a világ stb. 294
Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel 39
Ha rövidségre ügyekszem, homályossá válok 299
Ha Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni .. 129
Ha szabad a kicsinyeket a nagyokkal összehasonlítani 266
Ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.... 405
Háborúkor hallgatnak a múzsák 282
Haj, nincsenek többé gyermekek ! 339
Haj, Postumus, Postumus, múlnak az eliramló évek .. 293
Haj, szegény Yorick ! 356
Hajts ! hajts ! hajts ! egy itallal fel is hajts !..... 188
Halál ellen nincs fű kertben 317
Halálfia 387
Halála előtt ne dícsérj senkit 393
Halála előtt senki sem boldog 393
Halálát sok jó ember siratta stb. 293
Halalnak halaláál holz.... 183
Halban végződik a felűl szép nő 297
Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért..... 56
Hallgat s szeret..... 360
Halnak, halnak, egyre halnak 232
Hannibal a kapuk előtt van 281
Harag és szeretet nélkűl.. 311
Harc az élet 305
Harminc nemes Budára tart 215
Három nagy magyarok.. 83
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza.... 204
Háry János 216
Hass, alkoss, gyarapíts : s a haza fényre derűl..... 201
Hat órát aludni elég fiatalnak, öregnek 316
Hát kend az az Alvinczy ? 69
Hasznos lesz visszaemlékezni 288
Hasznost a kellemessel.... 301
Hát ki ? ... riad fel Bárczy sötéten 333
Hát legyen hal !..... 32
Hátra van még a fekete leves 27
Hattyúdal 265
Haza bölcse 106
Hazafiság a nemzetiségnek 199
Házam politikája 112
Hazánk szíve 220
Hazát kíván, hazáért ver szívem 214
Háztetőn egy bácsi ül, kapkod tehetetlenül 378
Hazudni nem szabad 105
Helmeczy, ki a szókat elmetszi 204
Helyettem kis virág tégy vallomást 352
Helyes a bőgés, oroszlán .. 358
Helyes közép 340
Herbertek 122
Herostratos 128
Hét sovány esztendő..... 384
Heten vagyunk, uram, heten 362
Heuréka 130
Hiába vesztegettem az olajat és a fáradságot 274

Hidegvér és tiszta gallér.. 248
Higgye az Apella zsidó.... 307
Hippokratesi ábrázat 267
Hiszem, mert képtelenség.. 313
Hit, remény, szeretet 404
Hitetlen Tamás 402
Hiúság vására 361
Hiuságok hiusága 201
Hogy ha nincsen költ-, nincsen egyébnemű -ség.... 336
Hogy könnyű legyen az álmod, rövid legyen a vacsorád 317
Hogy szeretlek, az tény.... 252
Hol van a tavalyi hó?.... 335
Holt évszak (évad) 335
Holt oroszlán 334
Homéri kacaj 259
Homokra építeni a házat.. 395
Hosszú rabszolgaság nem szül hősöket 87
Hová merült el szép szemed világa 209
Hősvértől pirosúlt gyásztér! sóhajtva köszöntlek 202
Húgó Viktor, Göte, Börne, bár az oldaluk betörne.. 218
Huj, huj! 5
Hunnia nyög letiporva, sírnak a bús magyarok.... 199
Húsos fazekak 385
Húzd, ki tudja, meddig húzhatod 210
Húzd rá cigány, megittad az árát 210
Hű Achates 290
Hübnere valaminek 408

I és O 225
Idegen tollakkal ékeskedni 262
Idők tanúja 256
Igy lesznek az elsők utolsókká, az utolsók elsőkké 397
Ifjú Magyarország 229
Igaz bíró, bölcs bíró — no zsidó! 358
Igérni nehéz, megtartani könnyű 110
Igy akarja a sors..... 31
Igy csinálódik a történet 343
Igy jutni a csillagokig.... 291
Igy lesznek az elsők utolsókká stb. 397
Igy múlik el a világ dicsősége 407
Igy nem magatoknak.... 291
Igyunk, nagyúr, nem boldog a magyar! 238
Ildomosak mint a kigyó.. 387
Ilyen a barátság 187
Ilyen a háború..... 132
Imádkozál-e az estve, Desdemona? 360
Imádott hazánk 234
Ime az austerlitzi nap!.. 151
Imhol az ember..... 401
Inasa előtt senki sem nagy ember 131
Indul nagy utára az árva deák 220
Infámis schmutzerei 24
Ingadozó nádszál 396
Inkább lennék itt első, mint Rómában második..... 136
Inkább tisztes halált, mint gyalázatos életet 311
Innen kölcsönözte a pisztolyokat? 219
Irgalmas szamaritánus.... 399
Irott malaszt 84
Isten csodája, hogy még áll hazánk 222
Isten lakozik bennünk stb. 304
Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek 400
Isten nagyobb dicsőségére 137
Isten ójja nagy csapástól mi magyar hazánkat 232
Isten ostora..... 4
Isten újja..... 385
Istennél nincsen semmi lehetetlen dolog..... 399
Igy akarja a sors..... 31
Issza már! issza már! kend issza már! 187
Itt az írás forgassátok.... 201
Itt vagyok, itt maradok.. 158
Itt van Rhodus, itt ugorj 262

Jaj a legyőzötteknek!.... 131
Jaj be szép az a Pest, Istenem be szép 217
Jaj néked ország, mikor a te királyod gyermek.... 390
Jajjajaj, édes apám, többé sose versifikálok 286
Jákob szava, de Ézsau kezei 384
Jámbor csel..... 304
Jámbor óhajtás 321

Jár számkiüzötten az árva fiú 205
Járatlan útakon ki jársz.. 206
Jó pásztor 401
Jó szerencse, semmi más.. 34
Jobb lett volna nem születnie 398
Jobban tudom szeretni e hazát stb. 104
John Bull 361
Jól élt, aki elrejtőzve élt 304
Jöttem, láttam, győztem.. 133
Jusson eszedbe, hogy meg kell halnod 14

Kalapos király 65
Kálvinista pápa..... 183
Kálvinista Róma 183
Karakán ideák 220
Karancsi betűk 186
Kardot csinálni az ekevasból 393
Kárpátoktól Ádriáig 216
Karthágót el kell törülni a föld színéről 132
Kaviárt a népnek..... 355
Kecske gyapján veszekedni 297
Kedves Kämeterné, csináljon maga inkább irgeket 169
Kegyetlen szükség..... 294
Kedvest a kedvesnek 357
Kelet Népe 80
Kelt Zboróban, a száz hársfa alatt 34
Kend az az Alvinczy ?.... 69
Kenyeret és cirkuszt 311
Képeddel alszom el, képeddel ébredek..... 217
Kerekes Sámuel ! Én téged... bámuel ! 61
Keresd a nőt..... 310
Keressétek és megtaláljátok 395
Kérjetek és megadatik néktek 395
Késő 158
Két lélek egy gondolat stb. 374
Két úrnak nem lehet szolgálni 394
Kétkulacsos 215
Kétszer ád, ki rögtön ád stb. 285
Kevély spanyol szív..... 211
Kevés bölcsességgel kormányzódik a világ 138
Kevés volt a vágott dohánya 230
Kevésbé — kevés bé.... 234
Kéz kezet mos 267
Kezdj buzgón s már sokra mentél 205
Kezdjék a tisztelt gyilkos urak 349
Kezét mossa 398
Ki az ? mi az ? vagy úgy ? 231
Ki azördög beszél itt németül ? 55
Ki beszél itt németül ?.. 55
Ki fizeti a szenet ?..... 174
Ki itt belépsz : hagy föl minden reménynyel 325
Ki kopog ? mi kopog ? Egy fekete holló 232
Ki mint vet, úgy arat.... 284
Ki szabadít meg bennünket a görögöktől stb..... 343
Ki szomorú nem volt, az mind pogány 252
Ki tűri el, hogy a Gracchusok lázadásról stb..... 310
Ki vagy te bánat embere ? 206
Ki vagy te márványkeblű szűz 207
Kiáltó szó a pusztában.. 391
Kiesett a világ feneke !.. 249
Kifacsart citrom..... 333
Kígyó lappang a fűben.. 286
Kígyót táplálni kebelén .. 262
Kiki a maga szerencséjének kovácsa 274
Kikinek a magáét..... 282
Kikinek megvan a maga keresztje 396
Kilenc esztendeig maradjon stb. 301
Kimondhatatlan fájdalom megújítását kívánod stb. 289
Kinek-kinek tele légyen jó borral a marka..... 188
Kipfelhauser Adolf 247
Király ! ha nem nézném vitézi voltomat 185
Királyi szó hallására (idézni valakit) 71
Kis játékok..... 205
Kis levélke, drága kis levélke 379
Kiszörkeszteni 255
Kitárul reszkető karom.. 217
Kiujúlnak a jeles magyar nemzet sebei 48
Kiveszem Mátyás királyt a magyarok szájából..... 66
Kivívta az egri nevet.... 31

Kockáztathatuk mindent a hazáért stb. ... 104
Kolumbus tojása ... 332
Kongasd, vén Robotos ... 250
Konkolyt hinteni ... 396
Kont a kemény vitéz ... 215
Kóristaélet a kutya kenyér 3 0
Kozmopolita ... 128
Kozmopolita költészet ... 128
Kő kövön nem marad ... 397
Kő se mutatja helyét ... 202
Kölcsönt a kölcsönért ... 43
Költő hazudj, de rajt ne fogjanak ... 232
Költői szabadság ... 306
Költözzetek el régi lakosok 287
Könnyebb a tevének a tő fokán általmenni stb. ... 398
Könyvem két adományt nyújt ... 306
Kösd fel magad, derék Crillon stb. ... 145
Köszönet az osztrák háztól ! 371
Köszönöm zsidó, hogy erre megtanítottál ... 358
Kötött útlevél politikája .. 110
Követ vetni valakire ... 401
Közelebb az ing a csuhánál 274
Közgazdasági tevékenység 124
Közli József ... 253
Közönyt közönnyel ... 334
Kraxelhuber Tóbiás ... 247
Krézus ... 126
Krisztus helytartója ... 313
Kubinszky ... 75
Kultúrharc ... 177
Kún László szekere ... 14
Kutya kívánság ... 406
Kutyák ! ... 94
Küldj egy reménysugárt .. 213
Küzdelem a létért ... 364
Küzdés az élet ... 305

Lacikonyha ... 15
Laci-szekér ... 14
Lángoló szív és két szobára való bútor ... 239
Lassan járj, tovább érsz .. 134
László szekere ... 14
Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc ... 183
Latrok barlangja ... 397
Lázár ... 400
Le azzal a rongygyal ! ... 121
Leakasztani az elveket a szegről ... 124
Leborulok a nemzet nagysága előtt ... 85
Lecsenertek anacsek ... 330
Leesett a mi fejünk koronája 391
Legifjabb bíróság ... 245
Legközelebb vagyok magam-magamhoz ... 275
Legmegengedhetetlenebbekeknek ... 300
Legnagyobb magyar ... 82
Legvégső, nem legalsó ... 360
Légy ember ... 223
Legyen átkozott ... 404
Legyen igazság vagy veszszen el a világ ... 167
Legyen neked könnyű a föld 309
Legyen úgy, mint régen volt 188
Legyen világosság ... 382
Legyetek okosak, mint a kígyó ... 396
Leinni magát egész a sárga földig ... 249
Leiter Jakab ... 245
Lelki szegények ... 392
Lemondani, lemondani, könnyű nektek azt mondani ... 238
Lengenádfalvi Kotlik Zirzabella ... 246
Lenni vagy nem lenni, ez a kérdés ... 356
Lényeg(é)ben semmit sem tudunk ... 243
Lesz még egyszer ünnep a világon ... 210
Lesz min nevetni a városnak 329
Létért való küzdelem ... 364
Letészem a lantot ... 231
Levelet kapott a szatmári postán ... 218
Lézengő ritter ... 210
Lidércek ellen, minthogy nincsenek stb. ... 8
Lilliput ... 361
Limonádés darab ... 370
Logikai egymásután ... 80
Lojalitás rongyos köpönyege 106
Lopott fény ... 211
Lovat, lovat ! egy lóért országomat ! ... 358
Ludas ... 25
Lügewacker ... 227
Lynchelni, lynchelés ... 413

Ma nekem, holnap neked 393
Magányos veréb 388
Magasabbra 364
Magasra vívó szenvedelem 201
Magyar és lengyel jó barát 178
Magyar géniusz 35
Magyar glóbusz 377
Magyar hit 31
Magyar hölgynek születtél, áldd érte sorsodat 217
Magyar, ne szégyeld magad ! 227
Magyarkák 6
Magyarok ! Eljött az a szempillantás 68
Magyarország a keresztyénség paizsa 18
Magyarország a monarchia alapja 53
Magyarország nem volt, hanem lesz 78
Magyarországot rabbá, aztán koldússá stb. 47
Majd eltartanak a jóbarátaim 78
Makó Jeruzsalemtől (oly messze tőle, mint) 13
Mameluk 152
Már a szomszéd Ucalegon háza ég 290
Már siess hazádba vissza, vert seregem ! 198
Már többet itt nincsen kredit 220
Mars ! siess hazádba vissza kis seregem 198
Más szeleket is láttam én már 284
Más tollával dicsekedni .. 262
Másfél lábnyi, nagy fennyenvaló szók 299
Másszor e szent jelnek békét hagyjatok 206
Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina 230
Medve bőrére inni 166
Még azt is ráfogják, hogy ezüst kanalat lopott 77
Még bíró előtt van a pör .. 299
Még dörg az átok mennyköve 221
Meg kell hallgatni a másik felet is 128
Még jőni kell, még jőni fog egy jobb kor 207
Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok, barátim 297
Megcsalja azokat, akik nem ismerik stb. 307
Megdermedtem, hajam az égnek meredt stb. 290
Megfizettük mind, mivel csak tartozánk 208
Meghalni, — elszunyadni, — és alunni ! 356
Meghalt ! 102
Meghalt a nagy Pán 272
Meghalt feleségem, satis tarde quidem 190
Meglátni valaki szemében a szálkát 395
Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk 205
Megosztott öröm kettős öröm stb. 369
Megölő betűje valaminek .. 404
Megpukkadni az irígységtől 307
Megrovási kaland 255
Megtaláltam ! 130
Megvirrad még valaha 200
Mejhöz hasolló lyókat kívánok 255
Méla akkord 254
Méltán bűnhődünk 307
Méltóságos nagy urak ! hát hogy vagytok ? 225
Mely idők, mely erkölcsök ! 280
Melyeknek nagy része voltam 289
Mene tekel fáresz 392
Mennyi hű-hó egy kis rántottáért 146
Mentor 260
Merészen kell rágalmazni, valami mindig ott tapad 129
Mert ha ád is nagy levelet, mint a kerek köpönyeged 52
Mézes hetek 342
Meztelen igazság 293
Mezzofanti 141
Mi a magyar most ? Rút sybarita váz 196
Mi az ördög dolga volt neki azon a gályán 339
Mi ez a tenger síma tükréhez képest ! 230
Mi szép-n édes-m erempen pumpan 330
Micsoda az igazság ? 401
Miért álltok itt hivalkodva ? 397
Miért zúg a tömeg ? 231
Míg Róma tanácskozik, Saguntum elvész 302
Mihaszna András 246

Mikor bűnöst oldanak fel, a bíró fejére száll az ítélet 286
Milljók egy miatt..... 243
Mily fordúlat Isten rendelkezéséből! 177
Mind hű és hazafi..... 215
Minden a legjobban van a lehető világok stb..... 342
Minden, ami él, petéből keletkezik 322
Minden bánatnak van oltogató könnye 227
Minden elveszett, csak a becsület maradt meg.... 143
Minden ember hazug..... 399
Minden francia katona a töltéses táskájában stb. 156
Minden Isten nagyobb dicsőségére 137
Minden kornak van istene 197
Minden lépés egy botlás.. 194
Minden művészet a természet másolása 305
Minden órádnak leszakaszd virágát 292
Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs.... 196
Minden siker azé, aki a hasznost a kellemessel stb... 300
Minden tudható dologról és egynémely egyebekről.. 320
Mindenek tiszták a tisztáknak 405
Mindenemet magammal hordom 264
Mindenki gyanús nekem, aki él 233
Mindennek van mértéke.. 295
Mindent megkaptunk, amit akartunk 108
Mindent megmentettek! .. 177
Mindig a tilosra törekszünk stb. 302
Mindig csak fogoly! 144
Mindig ugyanaz..... 126
Mindnyájunkat érhet baleset 123
Mindörökké — soha többé 364
Minek is van a szív, s a szívben szerelem!..... 238
Minmagunkon uralkodni a legnagyobb uralkodás .. 306
Mint a pozdorja, melyet a forgó szél elragad..... 388
Mit féltek, kicsinyhitűek? 395
Mit háborgattok? Takarodjatok innen! 222
Mit neki Hecuba s ő Hecubának 355
Mit nevetsz? A mese rólad szól 295
Mocsaras turkonc 250
Mokány Berci..... 246
Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál..... 244
Mossa kezét..... 398
Most kell inni..... 293
Most térek rá a legderekabb férfiúra 285
Múljék el e pohár éntőlem 398
Múlnak az iramló évek.. 293
Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény .. 213
Murányi Vénus 185
Muszkavezető 99, 414
Művelt társalkodó 212
Művész hazája széles e világ 231

Nagy a közbevetés 400
Nagy áldomást tőnek..... 1
Nagy Apolló leszel előttem 286
Nagy dolgokban elég az akarat is..... 302
Nagy idők, nagy emberek 240
Nagy idők tanui 256
Nagy kérdőjel..... 337
Nagy magyar 83
Nagy talán 337
Nagy vagy a nagyokban, bölcs a kicsinyekben.... 373
Nagypipájú, kevésdohányú nemzet 43
Nagyságos elme..... 192
Napja isten haragjának végét vetni a világnak.... 319
Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporták..... 203
Ne bántsd a magyart.... 38
Ne eszelősködjék 74
Ne feljebb varga a kaptánál 130
Ne félts te engem!..... 219
Ne higgy magyar, a németnek 52
Ne illess engemet 402
Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek 395
Ne kössétek fel a száját a nyomtató ökörnek..... 386
Ne kövessétek a sokaságot 314
Ne nézd, Uram, hogy ő német 237
Ne nyúlj hozzám 402
Ne tapsolj, hazám..... 211

Ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb kezed.... 394
Ne zavard meg a köreimet 130
Ne zúgolódjál, Oldamur.. 227
Négy elem 266
Negyedik Béla óta nem volt ilyen ínség stb..... 240
Négyezer év tekint le reátok 151
Néha a jó Homeros is szundikál 301
Nehéz nem írni szatirát.. 310
Nem a csuha teszi a barátot 313
Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.... 305
Nem azért élünk, hogy együnk stb. 281
Nem boldog a magyar.... 238
Nem büdös..... 135
Nem célirányos a becsületes embereket megcáfolni .. 249
Nem Csáky szalmája 46
Nem egyezem belé..... 179
Nem élhetek se veled, se nélküled 309
Nem érek rá röviden írni 293
Nem halok meg egészen.. 294
Nem halt meg a leányzó, hanem aluszik..... 395
Nem jó az embernek egyedül lenni 382
Nem jószagú, aki mindig jószagú 309
Nem jött még el az én órám 400
Nem kell táblabíró politika 90
Nem kívánunk olyast, amit nem ismerünk 303
Nem közénk való volt!.. 74
Nem lát engem egy óra mulva Milánó! 219
Nem látod Árpád vére miként fajúl?..... 195
Nem lehet már olyat mondani, amit ne mondtak volna 275
Nem méltó megoldani saruját 398
Nem mindenki ember, aki annak látszik..... 334
Nem reád bízták az ország dolgát! 41
Nem rövidült meg az Úr keze 391
Nem sok vizet zavar..... 307
Nem szül gyáva nyulat Núbia párduca..... 196
Nem törvénytelenség, amit valaki maga akar..... 313
Nem tud uralkodni, aki tettetni nem tud 164
Nem úgy, király, az égre nem 215
Nem úgy van most, mint volt régen 200
Nem vagyok próféta..... 393
Nem veszténk-e nagyot?.. 209
Nemes testvérpár 295
Nemcsak kenyérrel él az ember 386
Német alaposság 371
Német düh 308
Német gründlichkeit..... 371
Német hit 31
Népemre hagyom szeretetemet 170
Nestor 259
Neveket említeni gyűlöletes 280
Nevettem, hát le vagyok fegyverezve 342
Nevetve mondani meg az igazat 295
Névtelen félistenek 87
Névtelen hősök 88
Nézni jönnek, hogy őket is nézzék 303
Nézzétek a hyéna fajt, az átkozott kajánt 221
Ni! — reszket a bosszuálló 211
Nihilista, nihilizmus 380
Niklai remete 83
Nimród 383
Nincs a teremtésben vesztes, csak én..... 211
Nincs fölkenve, nincs megkoronázva stb. 100
Nincs gyötrőbb, mint kínok közepette emlékezni stb. 326
Nincs hát remény? nincs semmi kegyelem? 208
Nincs hova lehajtania fejét 399
Nincs még oda Lengyelország 180
Nincs oly rossz könyv, hogy valami haszna stb..... 312
Nincs tekintély 76
Nincs törvény, mely mindenkinek elég kényelmes volna 301
Nincs új a nap alatt 389
Nincsen abban semmi virtus 52
Nincsen-é balzsamolaj Gileádban? 391
Nincsen másutt élet, csak Magyarországon 64

Nincsenek többé gyermekek 339
No de sebaj, több is veszett Mohácsnál 232
Nők az alkotmányban.... 239
Nyelvében él a nemzet .. 191
Nyelvek és fülek . . . , csend. figyelem ! 221
Nyertünk Bécsbe, mint Bertók a csikba..... 42
Nyilt kártyával játszani.. 333
Nyilt titok 332
Nyomorfi 210
Nyugalom az első polgári kötelesség 169
Nyúgodalom méltósággal.. 284
Nyugosznak ők, a hősfiak 213

O me nei torkesz hoszot horszok stb. 330
Oda kap, hol fészkel az agy 233
Oh adj, oh adj nekem hűs cseppet, hű csehem 231
Oh, ez derekabb dal a többinél ! 359
Oh ha Jupiter visszaadná nekem az elmult éveket 291
Oh irgalom atyja, ne hagyj el 231
Oh mely dicső ész bomla össze itten ! 356
Oh mily esés volt ez !.... 357
Oh mily szépség ! . . . de veleje nincs 307
Oh nép ! 229
Oh szent egyűgyűség !.... 164
Oh utánzók ti szolgacsorda ! 297
Olajág 383
Olaszország maga megteszi 139
Oldalborda 382
Oldalmozdulat 90
Oly kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak stb. 80
Oly messze tőle, mint Makó Jeruzsálemtől 13
Oly vén, hogy a hamut is mamunak mondja..... 197
Olyan asszony, aki soha sincs otthon..... 351
Olyan zene, amely nem hallható 359
Ordító oroszlán 405
Ordits kapu, kiálts város 390
Oroszlánrész 263
Országlászati észlészet 229
Othello 359
Ott hagyta, mint szent Pál az oláhokat..... 45
Ó mondta 264
Öcsém, mázoló 247
Öld meg az asszonyt..... 351
Ördögi huj, huj ! szózat.... 4
Orizd meg nyugodt lelkedet a szerencsétlenségben.... 293
Öröködbe, Uram pogányok jöttek 388
Örömtől idegen 206
Örüljetek az örülőkkel, és sírjatok a sírókkal..... 403
Örültség, de van benne rendszer 355
Ös Buda gyermeke, föl, szaporán 204
Összecsoszszant asz anjám 330
Összes monarchia 98
Öt rövidóra aludni elég fiatalnak, öregnek 316
Ötödik nagyhatalmasság .. 154

Pakol a szív, a vad gége üt 330
Papiros korszak 236
Parapli-revolúció 79
Páros viaskodás 251
Pártütőkkel nem alkudozom 91
Passzív ellentállás 172
Pató Pál 223
Pecsétet üt olyat rája, mint a holdnak karimája.... 52
Pecsovics 57
Pedig csak úgy kettő lyuka az orrának stb..... 234
Pénz, pénz, pénz !..... 40
Pénz emberség, ruha tisztesség 313
Pénze ha van, mindene van 352
Perelj, Uram, perlőimmel.. 388
Petőfi pediglen poéta nem vala 236
Philippinél találkozunk .. 357
Pitaval 341
Plátói szerelem 270
Poharak közt 308
Polgári halál 329
Politikai divatok 228
Politikus csizmadia 381
Pontiustól Pilátusig 400
Por, bűz, német szó, piszok 233
Por és árnyék vagyunk .. 294
Por és hamu 182
Potemkin falvai..... 179
Pozsonynál kezdődik Ázsia 170

Pörös atyafiak 240
Providenciális ember..... 105
Pusztában elhangzó szó .. 391
Pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve stb..... 238
Pyrrhusi győzelem..... 131

Rágalmazni merészen kell. valami mindig ott tapad 129
Rég veri már a magyart a teremtő 222
Régi dal, régi dicsőségről.. 226
Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban..... 205
Régi lakosok, költözzetek el 287
Régi történet, mely mindig új marad..... 374
Rend és haladás 347
Reszkess, Bizánc !..... 328
Reszket a bosszuálló..... 211
Retirálni 37
Revolverzsurnaliszta 379
Rímkovács 199
Rinaldo Rinaldini 386
Ripacs 247
Ritka madár 308
Ritka vendég Rácországban 232
Ritkán bukkanik föl egy-egy úszó stb..... 283
Robinson 361
Rólad szól a mese, csak a név más 295
Róma szólt, a dolog be van fejezve 314
Romlásnak indult hajdan erős magyar ! 195
Rongyos köpönyeg (lojalitás) 106
Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak 232
Rothadt az államgépben valami 355
Rozinante 331
Rózsi, megvetlek..... 219
Röndnek muszáj lönnyi ! 246
Röpke szó 232, 256
Rövid az élet, örök a sír.. 218
Rubikon 133
Rút sybarita víz..... 196

S a lágyszívű barmok, mintha búsulnának 231
S a néma légbe nem vegyül csak legkisebbke jaj.... 215
S ezt a szerelem tevé.... 252
S mert hogy a másik fizessen, egyikök se tűrte stb..... 374
S pecsétet üt ollyat rája, mint a holdnak karimája 52
S valamint a pisztoly otthon van a tokban stb. 234
Sajtóhuba 237
Salamon bölcsessége 387
Salamon ítélete 387
Sanssoucii bölcs..... 168
Sanyaró Vendel 247
Sári néni, hejh, mikor stb. 223
Sasku 212
Saul a próféták között.... 386
Savanyú a szőlő..... 262
Scerelmes bratym 183
Scylla és Charybdis 318
Seiffensteiner Salamon 247
Sem a hatalmasok komor tekintete stb..... 294
Semmi sem sebez jobban az igazságnál 171
Semmit sem csodálni..... 264
Senki *(nessuno)* 100
Senki sem szolgálhat két úrnak 394
Shylock 358
Siralom völgye 388
Sírás és fogaknak csikorgatások 395
Sírjatok a sírókkal..... 403
Sírva vigad a magyar.... 213
Skárlát, gránát nyuszt stb. 46
Skribler 362
Sóbálványnyá változott .. 383
Sodoma és Gomorrha 383
Soha sem fogjuk tudni !.... 177
Soha sem volt nagy elme eszelősség nélkül..... 306
Sok az ember, kevés a fóka 243
Sok hűhó semmiért..... 359
Sok rablással összehordott kő halmaz 59
Sok szabad az ostobáknak, piktoroknak, poétáknak 298
Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak 397
Sokat fáradt és szenvedt, izzadt és didergett..... 301
Sokat, nem sokfélét..... 312
Sötét pontok 158
Spicig Icig 246
Stentori hang 260
Sujtásos nemzet vagyunk.. 202
Svihák 242

Salerno 314.

Szabad, de tisztességes ember nem teszi..... 105
Szabad egyház szabad államban 140
Szabadság, Egyenlőség, Testvériség 148
Szakadj meg, szív, kérlek, szakadj meg!..... 360
Szálló ige 256
Számiel, jöjj elő 373
Szárazon tartani a puskaport 159
Szeged szebb lesz, mint volt 113
Szegény anyám, ha tudta volna stb..... 235
Szegény ember dolga csupa komédia 212
Szegény ember, komisz ember 228
Szegény ember szándékát boldog isten bírja..... 286
Szegény hazám, szegény hazám te, neked kevés van stb. 222
Szegény Lázár 400
Szegény Tamás fázik..... 360
Szegény tatár 206
Szegény Yorick!..... 356
Szegre akasztott elvek.... 115
Szeladon 337
Szellemi betyárság 253
Szélmalomharcot vívni.... 331
Szemeik vannak, de nem látnak stb. 389
Szemet szemért, fogat fogért 385
Szendergő porodat béke lebegje körül 202
Szent-e vagy őrült 335
Szent együgyűség 164
Szent Kleófás! Milyen karaván 221
Szent-Léhay Monokles.... 246
Szent meggyőződésem 116
Szent öreg 202
Szentelt fájdalom 214
Szép állat az asszonyi állat 222
Szép, mikor újjal mutatnak az emberre stb..... 307
Szerencse fia 296
Szerencsés Ausztria 21
Szerencsétlen flótás 370
Szerte nézett s nem lelé honját a hazában..... 201
Szerves egészszé kögíteni.. 236
Sziszegj — sziszegj, kigyó! 211
Szociális kérdés 151
Szólt a holló: »Sohasem!« 365
Szomorú az én lelkem mind halálig 398
Szőke Duna 202
Szükség, hogy legyenek a botránkozások 397
Szükséges rossz 272
Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára?.. 203
Szünj meg, apám, a vesszővel stb. 286
Szüret-e ez vagy talán tor? 238

Tábjabíró politika 90
Tábornoki alhang 245
Talpra magyar!..... 224
Tamás vagyok benne 402
Támassz visszavonást és uralkodjál 142
Tanácskoznak Bécsben, de mást rendelnek az égben 41
Tánco jatok, lyányok, táncoljatok 235
Tanítva tanulunk 305
Tapsoljatok! 134
Tarjagoss Illés..... 246
Társas állat..... 271
Tartsa magának..... 384
Tavaly azt kiálták: Sámuel! Te! Le! Ki!..... 193
Távollétével tündökleni .. 311
Te is, fiam, Brutus?..... 133
Tedd hüvelyébe a te szabljádat 401
Tégy erszényedbe pénzt.... 359
Téjjel és mézzel folyó Kánaán 385
Tékozló fiú 397
Tele légyen mind a pince, mind a bolt 188
Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni 357
Tengerre magyar!..... 84
Tenger, tenger!..... 127
Tények logikája..... 83
Térjünk csak rá az ürüinkre! 339
Testnek kívánsága..... 406
Tévedni emberi dolog 265
Thespis szekere 300
Ti kelleténél gazdagabbak vagytok 141
Ti urak, ti urak!... ti welsz ebek! 233
Tied vagyok, imádott heverés 312
Tiltott gyümölcs..... 383

Tiprott hős..... 238
Tissotiáda 352
Tiszta gallér és flegma.... 248
Tiszta, lángoló szív és két szobára való bútor 239
Tiszteljétek a közkatonákat 225
Titán Laci 247
Tolyás Dániel..... 246
Továbbá azt javallom, hogy Karthágót el kell törülni 132
Több dolgok vannak földön és égen, Horatio stb..... 355
Több is veszett Mohácsnál 232
Több mint bizonyos..... 251
Többet ér az eleven kutya a döglött oroszlánnál 390
Tönkre siányitani..... 304
Törpüljön el a minoritás.. 86
Trójaiak voltunk mi..... 290
Tsak nem m'enyi Magyar vagyon, meg a'nyi módon ír 185
Turini remete..... 83
Tündérujjak 351
Tüneményes idők járnak.. 227

Ugocsa nem koronáz..... 26
Ugorj a Marosba, szaladj a bozótba 19
Úgy gruppirozni a semmittevést, hogy stb. 254
Úgy hazudik, mintha csak telegrafálna 176
Úgy kell neked, George Dandin 338
Úgy megszűkül német ruhám stb. 374
Úgy őrizni, mint a szeme fényét 386
Úgy táncolni, amint fütyülnek 262
Új bornak új tömlő..... 395
Új földesúr..... 228
Unszoló jóbarátok..... 193
Uram, nem vagyok méltó 395
Uraim, le a kalapokkal.. 212
Uraim, nem tudunk magyarul! 195
Uraim, veszélyben a haza! 85
Urak a papok..... 194
Uraságod, úgy látszik, idegen 123
Uraságoktól levetett..... 412
Utánunk ám következzék a vizözön 147
Utolsó lettem, aki mindig elül szoktam járni..... 95
Utolsó Mohikán..... 363
Utolsó tánc..... 210
Utópia 321
Üdvözlégy, császár, a halalba menők köszöntenek stb. 135
Ügyeljenek a consulok.... 280
Ülj mellém a kandallóhoz 198
Ünnep után énekelni..... 269
Üres a pénztár, a gázsi nem jár 220
Ürességtől való írtózás.... 336
Üsd az orrát, magyar, ki bántja a tied..... 211
Üss, de hallgass meg..... 127

Vad rác 66
Vadat és halat, s mi jó falat 233
Vádolom! 354
Vágd fiam, vágd, Forgács 16
Vagy alatta, vagy felette, vagy benne 366
Vagy Caesar, vagy semmi 136
Vagy jóni fog, ha jóni kell a nagyszerű halál..... 207
Vagyok, aki voltam, és leszek, aki vagyok 190
Vagyon egy főváros, melynek neve Buda..... 188
Vajh ki ő, és merre van hazája 206
Vajudnak a hegyek, s megszületik a nevetséges egér 263
Vak szerencse..... 284
Vak vezeti világtalant.... 396
Vakard le a muszkát és ott a tatár..... 154
Valami rothadt Dániában 355
Valaminek a Hübnere.... 408
Változnak az idők, és mi változunk bennök 162
Van bíró a felhők fölött.. 213
Vannak itt könnyek a dolgok számára 288
Vannak még bírák Berlinben 345
Varga, maradj a kaptánál 130
Várjátok meg a háromórai vonatot 349
Varsóban rend uralkodik.. 157
Varus, add vissza légióimat! 134
Vágd, fiam vágd, Forgács 15
Vége Lengyelországnak.... 179
Vége! volt — nincs; de ne tapsolj, hazám 211

Végső, de nem utolsó.... 360
Végy magadhoz pénzt.... 359
Vegyed és olvassad 314
Vegyes házasság..... 80
Végzett földesúr..... 412
Véka alá rejteni a gyertyát 394
Veletek, általatok, ha nektek tetszik stb..... 83
Vén csataló..... 122
Veöreöshegyi Dávid 246
Verje meg a Jézus Krisztus 52
Vérszagra gyűl az éji vad 233
Vessünk fátyolt a multakra 102
Vétkeznek a falak közt is, a falakon kivül is..... 296
Vezércsillagom 228
Vigan dudál a portugál.. 353
Vigasztalás a nyomorúltaknak, ha bajaiknak stb. 263
Vihar egy pohár vízben.. 341
Világirodalom 369
Világos pillanat 315
Viperafajzat 394
Virág mit ér, mit ér a bérc nekem? 214
Vitorláid meg vannak tépve bár, nemes hajónak látszol 357
Vivát Soroksár 61
Vizet zavar..... 307
Volt 67
Voltunk mi már kutyábbul is 238
Vörös fonál..... 368
Vulkánon táncolunk..... 157

Ysa pur es chomuv vogmuc 182

Xanthippe..... 126

Zboróban, a száz hársfa alatt 34
Zene, amely nem hallatszik 259
Zengő érc, pengő cimbalom 404
Zöld ágra nem jutni..... 388
Zöldszemű szörnyeteg 360
Zörgessetek és megnyittatik néktek 395
Zúg morog a zivatar, zajog a zord éjszaki szélvész.. 203

Görög szálló ígék.

Ἄλλος ἐγώ 272
Ἀναγκαῖον κακόν 272
Ἀνερρίφθω κύβος 132
Ἄνθρωπός ἐστι ζῷον δίπουν ἄπτερον 270
Ἄριστον μεν ὕδωρ 265
Ἄσβεστος γέλως 259
Αὐτὸς ἔφα 264

Βατραχομυομαχία 260

Γνῶθι σεαυτόν 261

Δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι 132
Δός μοι πὰ βῶ καὶ κινῶ τὰν γᾶν 130

Εμου θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί 147
Ἕνα ἀλλὰ λέοντα 263
Ἔπεα πτερόεντα 256
Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος 260
Ἔσσεται ἦμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή 259
Εὕρηκα 130
Ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα γράφειν 261

Ζωή μου, σᾶς ἀγαπῶ 863
Ζῷον πολιτικόν 271

Ἡρόστρατος 123

Θάλαττα, θάλαττα 127

Ἴδε ὁ ἄνδρωπος 401
Ἴδου ἡ Ῥοδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πήδημα 262
Ἱστοὶ γυναικῶν ἔργα, οὐκ ἐκκλησίαι 404
Ἰῶτα ἕν 394

Καὶ σύ, τεκνον 134
Κατόπιν ἑορτῆς 269

Κοσμοπολίτης 128

Μεταβολὴ πάντων γλυκύ 266
Μηδὲν θαυμάζειν 264
Μία χελιδὼν εαρ οὐ ποιεῖ ... 263

Νενικηκας, Γαλίλαιε 136
Νεῦρα τῶν πραγμάτων 128

Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή 268
Ὁκόσα φάρμακα οὐκ ἰήται, σίδηρος ἰήται 268
Οπερ ἔδει δεῖξαι 272

Πὰν ὁ μέγας τέθνηκε 272
Πάταξον μέν, ακουσον δέ ... 127
Πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἄν πράττῃ τις εὖ 269
Πέτρην κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείῃ 267
Πολιτικὸν ζῷον 271

Σμικρὰ μεγαλοῖσι συμβαλεῖν 266

Τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων ... 128
Τετέλεσται 401
Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος 260
Τούτῳ νίκα 136

Φίλος μὲν Σωκράτης, ἀλλὰ φιλτάτη ἡ ἀλήθεια 269

Χεῖρ τὰν χεῖρα νίζει 267

Latin szálló ígék.

A. E. I. O. U. 165
A sagittis Hungarorum, libera nos, Domine..... 3
Ab ovo..... 300
Ab ovo usque ad mala.... 295
Ab uno disce omnes..... 289
Academia est collegium calvinistarum etc. 81
Ad audiendum verbum regium 71
Ad calendas graecas..... 134
Ad majorem Dei gloriam.. 137
Ad ugrandum! 58
Ad usum Delphini 324
Adhuc sub iudice lis est.. 299
Aequam memento rebus in arduis servare mentem.. 293
Aere perennius 274
Alea iacta est..... 133
Alios ego iam vidi ventos 284
Alter ego 272
Alter rixatur de lana saepe caprina 297
Amici, diem perdidi 135
Amicus certus in re incerta cernitur 275
Amicus Plato. sed magis amica veritas 269
Amorem populis meis 170
An nescis longas regibus esse manus? 303
Anathema sit..... 404
Ante mortem ne laudes hominem quemquam..... 393
Antemurale christianitatis (Hungaria) 18
Apparet id etiam caeco.. 302
Aquae furtivae dulciores sunt 389
Ars longa, vita brevis.... 268
Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris.... 20
Asinus ad lyram..... 279
Aspice, care Bodó, quota sit hora modo? 55
At pulchrum est digito mostrari etc. 307
Audaces fortuna iuvat.... 264
Audacter calumniare, semper aliquid haeret..... 129
Audentes fortuna iuvat.... 264
Audiatur et altera pars.. 128
Audiendum verbum 71
Augur augurem videns.... 132
Aurea mediocritas 273
Auri sacra fames..... 290
Austria erit imperans orbi universo 165
Austria erit in orbe ultima 165
Austriae est imperare orbi universo 165
Austriae est imperium orbis universi 165
Austria exponens invitat orbem universum 165

Aut Caesar, aut nihil..... 135
Ave, imperator, morituri te salutant! 135

Barba non facit philosophum 313
Beati, qui moriuntur in Domino 337
Beatus ille qui procul negotiis etc. 294
Bella gerant alii; tu felix Austria, nube! 21
Bella matribus detestata.. 292
Bene vixit, qui bene latuit 304
Bereg non coronat..... 26
Bis dat, qui cito dat etc... 285
Bonus homo semper tiro est 309
Brevis esse laboro, obscurus fio 299

Caesar non supra grammaticos 163
Calumniare audacter, semper aliquid haeret..... 129
Canis a non canendo..... 277
Canis concupiscentia..... 403
Cantabit vacuus coram latrone viator..... 311
Carpe diem..... 292
Caseus ille bonus, quem dat avara manus 317
Castis omnia casta 405
Causa finita est..... 314
Caveant consules 280
Ceterum censeo Carthaginem esse delendam..... 132
Christianitatis clipeus v. antemurale (Hungaria).... 18
Cicero pro domo sua..... 282
Clipeus christianitatis (Hungaria) 18
Cogito, ergo sum..... 322
Colligite fragmenta, ne pereant 400
Comburantur (Lutherani).. 25
Concordia parvae res crescunt etc. 285
Congeries lapidum multis congesta rapinis..... 59
Conscia mens recti famae mendacia ridet 304
Consuetudo est quasi altera natura 280
Consummatum est! 401
Contra vim mortis non est medicamen in hortis.... 317
Crambe repetita mors est.. 144
Creatura omnibus molesta, multis injusta etc..... 51
Credat Iudaeus Apella.... 295
Credo, quia absurdum.... 313
Cum grano salis..... 307

Damus vitam et sagvinem 56
Dat veniam corvis, vexat censura columbas 310
Datum Zboroviae, sub centum tiliis 34
Davus sum, non Oedipus.. 275
De lana caprina..... 297
De mortuis nil nisi bene.. 261
De omni re scibili et quibusdam aliis..... 320
De profundis 399
De spiclionibus autem, qui non sunt etc..... 11
De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat..... 8
De te fabula narratur.... 295
Deficiente pecu-, deficit omne -nia 336
Delenda Carthago 132
Desinit in piscem mulier formosa superne..... 297
Deus ex machina..... 270
Dic mihi, care Bodó, quota sit hora modo?..... 61
Diem perdidi 135
Dies irae, dies illa..... 319
Difficile est satiram non scribere 309
Digitus Dei..... 385
Dii minorum gentium.... 281
Dilucidum intervallum.... 315
Dimidium facti, qui coepit, habet 205
Dira necessitas 294
Discite mortales non temerare fidem 17
Divide et impera 142
Dixi et salvavi animam meam 397
Docendo discimus 305
Domine, non sum dignus.. 395
Donec eris felix, multos numerabis amicos 304
Dormitat interdum bonus Homerus 301
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt 305
Dulce et decorum est pro patria mori..... 293

Dum Roma deliberat, Saguntum perit..... 302
Duo si faciunt idem, non est idem 276
Duplex libelli dos est.... 306
Dura necessitas 294

Ecce caput porci, vivat Laurentius Orcy..... 60
Ecce homo! 401
Ede, bibe, lude ; post mortem nulla voluptas 284
Ego cogito, ergo sum.... 322
Ego sum A et Ω, principium et finis..... 406
Eheu fugaces labuntur anni 293
Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis 325
Eris mihi magnus Apollo.. 286
Errare humanum est..... 265
Est deus in nobis 304
Est modus in rebus, sunt certi denique fines..... 295
Esto dominus fratrum tuorum 384
Esuriunt medii, primi saturantur et imi 60
Et in Arcadia ego..... 320
Et tu, mi fili, Brute?.... 133
Et Verbum caro factum est 400
Europa libertati asserta.. 170
Ex lacrimis Hungarorum.. 168
Ex malis eligere minima.. 283
Ex ungue leonem 261
Excelsior 364
Exegi monumentum aere perennius 294
Eximam regem Mathiam ex ore Hungarorum 66
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor 290
Experto crede Ruperto .. 291
Extra Hungariam non est vita etc. 64
Extra Lipsiam non est vita 65

Faber est suae quisque fortunae 274
Faciam Hungariam captivam, postea mendicam etc. 47
Facies hippocratica 267
Favete linguis 293
Fecerunt magnum áldomás 2
Felix Austria 21
Felix, qui potuit rerum cognoscere causas 287
Festina lente 134
Fiat justitia, aut pereat mundus 167
Fiat lux!..... 382
Fiat piscis!..... 32
Fides penes auctorem.... 285
Fides, spes, charitas..... 404
Fidus Achates..... 290
Finis Poloniae..... 179
Finis sanctificat media.... 323
Flagellum Dei..... 4
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo..... 291
Flete cum flentibus..... 405
Fortes creantur fortibus .. 196
Fortes fortuna adiuvat.... 264
Fortiter in re, suaviter in modo 320
Fortuna caeca est..... 284
Fortunae filius 297
Franciscus Rákóczy in nomine gentis insurgit armis 49
Fraus pia..... 304
Fugaces labuntur anni.... 293
Fugit irreparabile tempus 287
Fuimus Troes..... 290
Fuit 67
Furor teutonicus 308

Gaudete cum gaudentibus 403
Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est..... 299
Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.. 267

Habent sua fata libelli.... 313
Habeat sibi..... 364
Haec habeo, quae edi etc. 283
Hanc veniam petimusque damusque vicissim 299
Hannibal ante portas 281
Hic Rhodus, hic salta..... 262
Hinc illae lacrimae!..... 275
Hoc erat in votis..... 296
Hoc signo vinces 136
Hoc volo, sic iubeo..... 310
Hodie mihi, cras tibi.... 393
Homo homini lupus..... 275
Homo proponit, sed Deus disponit 286
Homo semper aliud, fortuna aliud cogitat 286

Homo sum; humani nihil a me alienum puto.... 276
Homo unius libri..... 318
Honesta mors turpi vita potior 311
Honoris causa..... 357
Horror vacui 336
Hos ego versiculos feci, tulit alter honores 292
Humanum est errare..... 265
Hungaria est christianitatis clipeus 18
Hungariam facere primum miseram, dein servilem.. 47

I. N. R. I. 50
Iam proximus ardet Ucalegon 289
Ignorabimus 177
Ignoti nulla cupido..... 303
Ignotos fallit, notis est derisui 307
Impavidum ferient ruinae.. 294
Imperare sibi maximum imperium est 306
I'lud iucundum nil agere.. 312
In bello lex mihi Mars.... 152
In flagranti..... 315
In gurgite vasto..... 288
In hoc signo vinces..... 136
In magnis et voluisse sat est 302
In medias res..... 300
In pace ars mihi lex; in bello lex mihi Mars.... 152
In necessariis unitas, in dubiis libertas etc..... 321
In usum Delphini..... 324
In vino veritas..... 261
Incidis in Scyllam, cupiens vitare Charybdin 318
Infandum, regina, iubes renovare dolorem 289
Insanis, Paule..... 403
Insula Ráczkeviensis non datur Jesuitis..... 50
Integer vitae scelerisque purus 293
Inter arma silent Musae.. 282
Inter pocula 308
Inter prandendum sit saepe parumque bibendum.... 317
Intervallum lucidum..... 315
Intra muros peccatur et extra 296
Iota unum 394
Ipsa scientia potestas est 355
Ipse dixit..... 264
Ira furor brevis est..... 296
Iste vinus Tokainus?.... 67
Isti lurcones grammatici.. 163
Iudex damnatur, ubi nocens absolvitur 286
Iurare in verba magistri.. 296
Iustitia regnorum fundamentum 70
Iustum et tenacem propositi virum etc. 294

Labor omnia vincit improbus 287
Lana caprina 297
Lapis offensionis..... 390
Latet anguis in herba..... 286
Laudator temporis acti.... 300
Legem quam tuleras, patere 301
Leo rugiens..... 405
Lex mihi Mars 152
Licentia poëtica..... 306
Lucidum intervallum 315
Lucus a non lucendo.... 277
Lupus est homo homini, non homo 275
Lupus in fabula..... 276
Lutherani comburantur .. 25

Magister dixit..... 264
Magnum áldumás fecerunt 1
Male parta male dilabuntur 274
Maledictus piscis in tertia aqua 318
Malum necessarium 272
Manet alta mente repostum 288
Manus manum lavat..... 267
Margaritas ante porcos.... 395
Medium tenuere beati.... 293
Memento mori 14
Meminisse iuvabit 288
Mendacem memorem esse opportet 308
Mens agitat molem 291
Mens laeta, requies, moderata diaeta 316
Mens sana in corpore sano 311
Mensibus erratis in terra non sedeatis 317
Merito plectimur..... 307
Militia est vita hominis.... 305
Mirabile dictu..... 303
Misera plebs contribuens.. 61
Mittitur in disco mihi piscis etc. 60
Modicum, et jam non videbitis me etc. 401

Montes auri pollicens 276
Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!..... 56
Morituri te salutant..... 135
Morte morieris 183
Mulier cum sola cogitat, male cogitat 286
Mulier recte olet, uli nihil olet 309
Mulier taceat in ecclesia.. 404
Multa licent stultis, pictoribus atque poëtis 298
Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit..... 301
Multis ille bonis flebilis occidit 293
Multitudo non est sequenda 314
Multum, non multa..... 312
Mundus vult decipi, ergo decipiatur 366
Mutato nomine de te fabula narratur 295

Natura abhorret vacuum.. 336
Naturam expellas furca tamen usque recurret.... 297
Ne stultizet..... 74
Ne sutor ultra crepidam.. 130
Nec possum tecum vivere, nec sine te..... 309
Necesse est enim ut veniunt scandala 397
Nemo ante mortem beatus 393
Nemo est propheta in patria sua 396
Nemo me impune lacessit 38
Nervus belli..... 40
Nervus rerum agendarum 128
Nescimus hungarice loqui.. 195
Nescit regnare, qui nescit dissimulare 164
Nihil sub sole novum 389
Nihilizmus 380
Nil admirari 264
Nil agere delectat..... 312
Nisi inter omnes possibiles mundos optimus etc..... 342
Nitimur in vetitum semper cupimusque negata 302
Nobile par fratrum 296
Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane..... 292
Noli me tangere..... 402
Noli turbare circulos meos 130
Nomen et omen..... 274
Nomina sunt odiosa..... 280
Non Argus: largus, non Matusalem: Madalena 317
Non bene olet, qui semper bene olet..... 309
Non coronatus inter reges Hungariae locum non habet 101
Non est enim mortua puella, sed dormit 395
Non est difficile satiram scribere 310
Non est unctus, non est coronatus, non est rex noster 100
Non olet 135
Non omnis moriar..... 294
Non possumus 402
Non scholae, sed vitae discimus 305
Non sum propteta..... 393
Non ut edam vivo..... 281
Non vitae, sed scholae discimus 305
Nondum matura est, nolo acerbam sumere..... 262
Nonumque prematur in annum 301
Nuda veritas 293
Nulla dies sine linea..... 129
Nulla lex satis commoda omnibus est..... 301
Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius.... 275
Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae 306
Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit 312
Nunc est bibendum..... 293
Nunc venio ad fortissimum virum 285

O. A. M. D. G. 137
O imitatores, servum pecus 297
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!..... 291
O quanta species!... cerebrum non habet 307
O sancta simplicitas..... 164
O tempora! O mores!.... 280
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit 290
Oderint, dum metuant.... 277
Odi profanum vulgus et arceo 293
Oleum et operam perdidi 274
Omne quod est nimium, vertitur in vitium 268

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci..... 301
Omne vivum ex ovo..... 322
Omnia ad majorem Dei gloriam 137
Omnia mea mecum porto 264
Omnia munda mundis.... 405
Omnia vincit Amor..... 287
Omnis ars imitatio est nature 305
Omnis homo mendax 399
Oportet esse, ut vivas, non vivere, ut edas..... 281
Oportet ut fiant scandala 397
Otium cum dignitate 284

Panem et circenses 311
Papyro constat immortalitas hominum 236
Par nobile fratrum 296
Parce, pater, virgis, nunquam tibi carmina dicam 286
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus..... 263
Parva sapientia regitur mundus 138
Passer solitarius..... 388
Pater, peccavi..... 399
Paterna rura bobus exercet suis 294
Paullo maiora canamus .. 287
Peccata clamantia..... 383
Per aspera ad astra..... 306
Per tot discrimina rerum.. 288
Peribitis rebelles omnes laqueo, igne etc. 50
Periculum in mora 301
Pia fraus..... 304
Pictoribus atque poëtis quidlibet audendi etc..... 298
Pium desiderium 321
Plaudite! 134
Post aspera prospera spera 306
Post coenam stabis, aut passus mine meabis 317
Post equitem sedet atra cura 294
Post festum..... 269
Post festum cantare..... 269
Post nubila Phoebus..... 320
Post tot discrimina rerum 288
Prima persona ego sum.. 275
Princeps Emericus Thököli regni Ungariae salus.... 50
Princeps Rákóczy ope legionum illustrissimi Bercsényi etc. 50
Principiis obsta : sero medicina paratur..... 303
Pro aris et focis..... 283
Pro libertate 50
Progenies viperarum..... 394
Proximus sum egomet mihi 275
Pulchrum est digito monstrari 307
Pulvis et cinis..... 182
Pulvis et umbra sumus.. 294
Punctum saliens..... 271

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum 203
Quae medicamenta non sanant, ea ferrum sanat.. 268
Qualis dominus, talis est servus 309
Qualis vinus, talis latinus 67
Quandoque bonus dormitat Homerus 301
Quem Deus perdere vult, dementat prius 265
Qui desiderat pacem, praeparet bellum 314
Qui tacet, constentire videtur 318
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi 296
Quinque horas dormisse sat est juvenique senique.. 316
Quis diabolus hic interfatur germanice? 55
Quis tulerit Gracchos de seditione querentes? .. 310
Quo semel est imbuta recens etc. 297
Quod erat demonstrandum 272
Quod non fecerunt Barbari, Barbarini fecerunt..... 139
Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris..... 387
Quod scripsi, scripsi..... 401
Quorum pars magna fui.. 289
Quos ego!... 288
Quot capita, tot sensus.. 277
Quot homines, tot sententiae 277
Quot linguas calles, tot homines vales..... 163
Quot servi, tot hostes.... 305
Quousque tandem..... 280

Rara avis..... 308
Rari nantes in gurgite vasto 288

Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera..... 48
Reddere Hungariam miseram, deinde catholicam etc... 47
Regnum unius linguae un usque moris etc. 7
Reginam interficere (occidere) nolite timere 12
Regis voluntas suprema lex esto 282
Relata refero 266
Reservatio mentalis 240
Ridendo dicere verum.... 295
Risum teneatis amici ?.... 297
Roma aeterna..... 302
Roma locuta est, causa finita est 314
Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi..... 17

S. F. V. 31
Sacrae regni Hungariae adnexum separatum corpus 63
Saepe stilum vertas..... 295
Salus populi suprema lex esto 282
Salus reipublicae suprema lex esto 282
Sancta simplicitas 164
Sapienti sat..... 274
Semper bonus homo tiro est 309
Semper idem 126
Separatum corpus..... 63
Sesquipedalia verba 299
Sex horis dormire sat est juvenique senique..... 316
Si augur augurem videt.. 132
Si Deus pro nobis, quis contra nos ? 403
Si fore vis sanus, ablue saepe manus 316
Si fractus illabatur orbis.. 294
Si parva licet componere magnis 266
Si quis episcopatum desiderat etc. 405
Si tacuisses, philosophus mansisses 315
Si tibi deficiant medici etc. 316
Si vales bene est, ego quoque valeo 283
Si vis pacem, para bellum 314
Sic fata tulerunt 31
Sic fata volunt..... 31
Sic itur ad astra !..... 291
Sic transit gloria mundi.. 407
Sic volo, sic iubeo..... 310
Sic vos non vobis..... 291
Silent leges inter arma.... 281
Similia similibus, contraria contrariis curantur..... 268
Sine Baccho et Cerere friget Venus 276
Sine ira et studio..... 311
Sit tibi terra levis..... 309
Solamen miseris socios habuisse malorum 263
Sors bona, nihil aliud.... 34
Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae 303
Spelunca latronum 397
Suaviter in modo, fortiter in re 320
Sub iudice lis est..... 399
Succedunt novi, veteres migrate coloni..... 287
Sudavit et alsit..... 301
Summa summarum 274
Summum ius, summa iniuria 282
Sunt certi denique fines.. 295
Sunt lacrimae rerum..... 288
Sursum corda..... 392
Suum cuique 282

Tabula rasa..... 271
Te saxa loquuntur..... 309
Tempora mutantur, nos et mutamur in illis 162
Tempora si fuerint nubila, solus eris..... 304
Tendit per ardua virtus.. 306
Tertius ad quartam quadrans, reverende magister..... 61
Tibi aras, tibi seris, tibi occas etc. 285
Timeo Danaos et dona ferentes 289
Timeo hominem unius libri 318
Titulus sine vitulo..... 324
Tolle, lege 314
Totus mundus stultizat .. 71
Tres faciunt collegium.... 312
Turpe senex miles, turpe senilis amor..... 302

Ubi bene, ibi patria..... 269
Ugocsa non coronat..... 26
Ultima Thule 287
Una hirundo non facit ver 263
Unius libri homo 318

Unius linguae uniusque moris regnum imbecille etc. .. 7
Unum ovile et unus pastor 401
Unum, sed leonem..... 263
Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas..... 302
Ut sementem feceris, ita metes 285
Ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis 317
Utile dulci 301
Utopia 321

Vae, vae, care pater, nunquam iam versificabo.. 286
Vae victis 131
Valete et plaudite! 144
Vallis lacrimarum 388
Vanitas vanitatum 201
Vare, redde legiones meas! 134
Varietas delectat 266
Varium et mutabile semper femina 328
Veni, vidi, vici 133
Venio nunc ad fortissimum virum 285
Vestis non facit monachum 313
Vestis virum facit..... 313
Veteres migrate coloni.... 287
Vexatio dat intellectum.. 390
Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine 43
Vicisti, Galilaee! 136
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni..... 308
Videant consules 280
Videant consuli 280
Viribus unitis..... 173
Virtute et exemplo 169
Virtuti confido 111
Vita brevis, ars longa.... 268
Vitam et sangvinem!.... 56
Vitam et sangvinem, sed avenam non 57
Vivat sincera sincerorum sinceritas 188
Vivat Soroksár 61
Vivere est cogitare 322
Vivere militare est 305
Vivit et regnat..... 384
Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango..... 319
Volenti non fit iniuria.... 313
Vota non numerantur, sed ponderantur 174
Vox clamantis in deserto.. 391
Vox diabolica hui, hui.... 4
Vox faucibus haesit..... 290
Vox populi vox dei..... 391

Olasz szálló ígék.

Anch' io sono pittore!.... 137
Andare a Buda..... 327

Bella cosa far niente..... 312

Di chi mi fido, guardami Iddio 137
Dolce far niente..... 312

Eppur si muove!..... 139

Figaro qua, Figaro là etc. 328
Fulgeami già in fronte la corona etc. 327
Galateo 213

Galeotto fu il libro e chi lo scrisse 335

Il dolce far niente..... 312
Io credo ch' ei credette ch' io credesse 326

L' iena di Brescia..... 97
L' Italia farà da sè..... 139
La donna è mobile..... 328
La forza del destino..... 329
La morte civile..... 329
Lasciate ogni speranza voi ch' entrate 325
Le frutta di frate Alberigo 30
Libera Chiesa in libero Stato 140

Nessun maggior dolore che ricordarsi etc..... 326
Nessuno 100
Non posso, non devo, non voglio 403

O beata Ungheria, se non si lascia etc. 326
Oh che baccano sul caso strano etc. 329

Re galantuomo 141

Se non è vero, è ben trovato 327

Tempi passati ! 169

Trema, Bisanzio ! 328

Vengan le frutta 30
Voi siete troppo ricchi.... 141

Spanyol szálló ígék.

Al leon muerto hasta las liebres le repelan..... 334

Desden con el desden.... 334
Don Quijote 331
Dulcinea de Toboso..... 331

El caballero de la Triste Figura 331
El gran Galeoto..... 335
El huevo de Juanelo..... 332
El leon muerto..... 334
El secreto á voces..... 332

Hombers que non lo son 334

Jugar a juego descubierto 333

La naranje exprimida cae del oro al lodo..... 334
La vida es sueño..... 332

Molinos de viento acometer 331

Non todos los que lo parecen, son hombres 334

Ó locúra ó santidad..... 335

Para vivir dexar vivir.... 334

Rocinante 331

Francia szálló ígék.

A bon vin, bon latin.... 67
Ah, il n'y a plus d'enfants ! 339
Alfana vient d'equus, sans doute 278
Allons, enfants de la patrie ! 345
Ami de la vertu..... 345
Après nous le déluge..... 147
Assassins juridiques 368

Bohême 348

C'est la guerre 132
C'est le commencement de la fin..... 358
C'est plus qu'un crime, c'est une faute..... 152
C'est tout comme chez nous 241
Cause célèbre 341
Céladon 337
Chassez le naturel, il revient au galop 297
Chauvin, chauvinisme 350
Cherchez la femme 310
Chevalier sans peur et sans reproche 143
Chronique scandaleuse .. 337

Demi-monde 351
Doctrinaire 156
Doigts de fée..... 351
Du haut de ces pyramides quarante siècles etc..... 151
Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas 150

Ecrasez l'infâme..... 343
Embarras de richesse 341
Enfin seuls ! 381
Et voilà comme on écrit l'histoire ! 343

Faux bonshomes..... 350

Gloire 146
Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare.... 154

Harpagon 338
Hongrois ! le moment est venu de recouvrer etc... 68
Hony soit qui mal y pense 159

Il n'y a plus d'enfants.... 339
Il n'y a que le premier pas qui coûte 344
Il y a des juges à Berlin.. 345
Invitation à la valse..... 373

J'accuse ! 354
J'ai ri, me voilà désarmé.. 342
J'y suis et j'y reste..... 158
Je m'en vay chercher un grand peust-être..... 336
Je n'en vois pas la nécessité 147
Je pense, donc je suis.... 322
Je veux que le dimanche chaque paysan etc..... 144
Jésuite n'aura rien ici.... 51
Jeunesse dorée 149
Juste milieu 340

L'amiral suisse 410
L'appétit vient en mangeant 336
L'État c'est moi 145
L'exactitude est la politesse des rois 155
L'Italie est un nom géographique 171
L'ordre règne à Varsovie.. 157
La bête humaine..... 354
La cinquième puissance .. 154
La garde meurt et ne se rend pas..... 155
La gloire 146
La grammaire qui sait régenter jusqu'aux rois..... 163
La grande nation..... 150
La Hongrie vaincue est aux pieds de V. M..... 96
La langue, c'est la nation 191
La lune de miel..... 343
La mort sans phrases..... 149
Le parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée 152
La patrie est en danger.. 85
La propriété c'est le vol.. 347
La reine . . toujours la reine ! 144
La science a fait banqueroute 353
La science a fait faillites 353
Laisser faire, laisser passer 342
Le grand peut-être 337
Le mot de Cambronne.... 155
Le pays des Tziganes.... 353
Le philosophe de Sanssouci 168
Le roi est mort, vive le roi 143
Le roi règne et ne gouverne pas 178
Le soleil d'Austerlitz 151
Le style est l'homme..... 344
Les doigts de fée..... 351
Les extrêmes se touchent 344
Les Faux Bonshommes .. 350
Les hommes sont ce que les femmes les font..... 228
Les paroles sont faites pour cacher nos pensées 152
Les Portugais sont toujours gais 353
Liberté, Égalité, Fraternité 148

Madame Benîoton..... 351
Mais je n'en vois pas la nécessité 147
Mais où sont les neiges d'antan ? 335
Morte saison 335
Mourir n'est rien, c'est notre dernière heure..... 233

Ni Dieu, ni maître 352
Noblesse oblige 346
Nom géographique 171
Nous corrigeons le vice par la pureté de la fin..... 323
Nous dansons sur un volcan 157

On presse l'orange et on jette l'écorce 333
On revient toujours à ses premiers amours..... 347
Ordre et progrès 347
Ote-toi de là que je m'y mette 347
Oui, si nous n'avions pas des juges à Berlin..... 345

Pends-toi, brave Crillon !.. 145
Philosophe de Sanssouci.. 168
Pitaval 341
Points noirs..... 158
Politique de chute en chute 108
Prudhomme 349

Que diable allait-il faire dans cette galère ?..... 339
Que messieurs les assassins commencent 349
Qui nous délivrera des Grecs et des Romains ? 343

Revenons à nos moutons.. 339
Rien ne blesse autant que la vérité 171

Saison morte 335
Sans-culotte 148
Sans phrases 149
Souvent femme varie etc. 328
Surtout pas de zèle..... 152

Tant de bruit pour une omelette ! 146
Tartufe 338
Tempête dans un verre d'eau 341
Tirer les marrons du feu 337
Tirez le rideau ; la farce est jouée 337
Toujours perdrix 144
Tout comme chez nous.. 241
Tout est perdu fors l'honneur 143
Tout est pour le mieux dans le meilleur etc..... 342
Tout soldat français porte dans sa giberne etc..... 156
Toute femme varie 328
Trop tard 158
Tu l'as voulu, George Dandin 338
Tue-la 351

Un nom géographique.... 171
Un prince est le premier crviteur de l'État..... 168
Une science, où les voyelles ne sont rien etc..... 278

Vespasienne 135
Voilà le soleil d'Austerlitz 151
Vous l'avez voulu, George Dandin 338

Angol szálló ígék.

A grave man..... 360
A green-ey'd monster.... 360
A horse ! a horse ! my kingdom for a horse !..... 358
Alas, poor Yorick..... 356
All the perfumes of Arabia will not sweeten etc... 359
Atrocities 161

Boycotting 161
Break, heart; I prithee, break 360
Bulgarian atrocities 161

Caviare tho the general.. 355
Coming events cast their shadows before 362

Darkest Africa 365

England expects that every man will do his duty.. 170

For a wilderness of monkies 358
For Brutus is an honourable man 357
For ever — never 364
Frailty, thy name is woman 355

Get thee to a nunnery.... 356
God save the King.... 362, 371
Hands off ! 161
Have you prayed to-night, Desdemona ? 360
Hell is paved with good intentions..... 362
Horribly beautiful..... 363

I come to bury Caesar, not to praise him..... 357
I thank thee, Jew, for teaching me etc. 358
I would not have given it for a wilderness of monkies 358

John Bull..... 361

Knowledge is power..... 355

Last, not least 360
Lilliput 361
Love and be silent..... 360
Lynch law 413

Moral insanity 362
Much ado about nothing.. 359
Music that may not be heard 359
My house is my castle.... 354

O master ! We are seven ! 362
O upright judge ! Mark, Jew ! etc..... 358

O, what a fall was there.. 357
O, what a noble mind is here o'erthrown 356

Poor naked wretches 210
Poor Tom's a-cold..... 360
Provide thy money..... 359
Put money in thy purse.. 359

Quoth the Raven: «Never more!» 365

Robinson 361

Shylock 358
Something is rotten in the state of Denmark..... 355
Struggle for life..... 364
Sweets for the sweet.... 357

That is the true beginning of our end..... 358
The darkest Afrika 365
The last of the Mohicans.. 363
The undiscover'd country, from whose etc..... 356
The un-named demigods.. 87
There are more things in heaven and earth, Horatio 355
Though this be madness, yet there is method in it 355
Though thy tackle's torn etc. 357
Time is money..... 271
To be, or not to be, — that is the question..... 356
To die, — to sleep; — to sleep! perchance to dream 356
Tory 159

Un-named demigods..... 88

Vanity fair 361

We will along ourselves, and meet them at Philippi.. 357
We are seven..... 362
Well roared, lion!..... 358
What shall Cordelia do; love and be silent..... 360
What's Hecuba to him, or he to Hecuba..... 355
Whig 159
Why, this is a more exquisite song etc. 359

Német szálló ígék.

Aber fragt mich nur nicht wie 374
Adam Ryse 190
Alles ist gerettet!..... 177
Auf dem Dache sitzt ein Greis etc..... 378
Auf meini liab'n Weana lass' i' net schiass'n.... 172
Aufforderung zum Tanz.. 373
Aus den Thränen der Ungarn 168
Autorität, nicht Majorität 174

Betyarenthum 376
Blutrichter von Arad 97

Canaille, meine Kanonen will ich haben! 96

Dank vom Haus Österreich! 371
Das Deutsche muss verdrängt und die Sprache etc..... 478
Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan 369
Das glänzende Elend 368
Das ist meine Verfassung 173
Den Schwerpunkt nach Ofen verlegen..... 53
Den Wald von lauter Bäumen nicht sehen..... 367
Der Dritte im Bunde.... 370
Der Mensch fängt erst beim Baron an..... 171
Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan..... 369
Der Nebel von Chlum.... 175
Deutsche Gründlichkeit .. 371
Die Bretter die die Welt bedeuten 371
Die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren 96
Die Invasion der Magyaren etc. 380
Die Kinder, sie hören es gerne 369
Die Limonade ist matt, wie deine Seele 370
Die Politik meines Hauses 112
Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende 370

Ein Knabe regiert euch, Ungarn 51
Er hat sie verlassen, wie Sankt Paul die Bloch.. 45
Erkläret mir, Graf Oerindur, diesen Zwiespalt der Natur 374
Erwachet ihr nie? Kossuth ruft euch..... 51
Es ist eine alte Geschichte 374

Federvieh 172
Flankenbewegung 90
Freund der Tugend..... 345

Gazetten müssen nicht geniert werden 169
Geflügeltes Wort 256
Generalsaft 411
Gesammt-Monarchie 98
Geteilte Freud' ist doppelte Freude 369
Globus von Ungarn 377
Gollasch 376
Gott erhalte 371
Grobian 366
Grosser Krach..... 379

Ham s' kan Türk'n g'seh'n? 63
Herunter mit dem Fetzen! 121
Hinter der Landstrasse fängt Asien an 170

I' lass auf das Volk nit schiass'n 172
Ich bin es müde über Sklaven zu herrschen 169
In deinem Lager ist Österreich 374
In meinem Staate kann jeder nach seiner Façon etc... 169

Jegaszen und Kanaszen.. 376
Justizmord 368

Kaiser zu sein wär' ja ka so a schlechtes G'schäft etc. 89
Kategorischer Imperativ .. 367
Knigge 212
Krach 379
Krapülinsky und Waschlapksi 374
Krutzitürken 51
Kulturkampf 177

Leben und leben lassen.. 334
Lügewacker 227
Lügt wie telegrafiert..... 176

Man lebt nur einmal in der Welt 368
Matratzengruft 374
Mein Liebchen, was willst du mehr? 374
Meine liebe Kämeter, mach' sie lieber Hemeter..... 169
Meini Ungarn wer'n mi' net auslach'n 89
Mit Rebellen unterhandle ich nicht 91

Nach Adam Ryse 190
Nach Canossa gehen wir nicht176
Niksz dájcs..... 72
Nur die Lumpe sind bescheiden 368

P. V. D. T. N. A. K. L. S. 51
Pandurenwirtschaft 376
Pannonia vergisst die Toten nie 51
Politik der freien Hand.... 175
Politik der gebundenen Marschroute 110
Politik meines Hauses.... 112
Politik von Fall zu Fall.... 108

Revolution in Glacéhandschuhen 79
Revolver-Journalist 379
Richtet euch zeitlich, Ungarn 51
Rinaldo Rinaldini 372
Ruhe ist die erste Bürgerpflicht 169
Rückwärtskoncentrierung 174

Schöne blaue Donau 203
Sich rückwärts zu koncentrieren 175
So jung, und schon ein Jakabfy! 410
Spräng än de Miresch, lûf än de Besch 19
Stolz will ich den Spanier.. 211

Unbedingte Unterwerfung.. 92
Und da keiner wollte leiden, dass der andre für ihn zahle 374
Ungarischer Globus 377
Unglückseliges Flötenspiel.. 370

Vivat Soroksár! Maria Theresia is a Marktfleck'n! 61
Von Fall zu Fall..... 108
Von Herrschaften abgelegte Kleider 412
Vor der St.-Marxer-Linie fängt Asien an 170

Welche Wendung durch Gottes Fügung! 177
Weltlitteratur 369
Wenn ich den Namen Ungarn hör'..... 374
Wer zahlt die Kohlen?.... 174
Wie glüklich ist ein Deutscher Mann 267
Wir können warten..... 101
Wo man singt, da lass dich ruhig nieder 374

Zwei Seelen und ein Gedanke 374

Szláv és északi szálló ígék.

Den Politiske Kandestober 381
Dnyevnik lisnyavo cslovjeka 380

Jeszcze Polska nie zginela 180

Nie pozwolam 179

Wegier Polak dwa bratanki 178

M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Hibaigazítások.

Lap	Sor	Helyett	Olvasandó
7.	2. alulról	fragili	*fragile*
26.	2. felülről	comburantor	*comburantur*
51.	6. fel.	Infallibilitá	*Infallibilità*
93.	3. fel.	undebingte	*unbedingte*
114.	14. al.	Málmán	*Kálmán*
126.	1. al.	Croeseus	*Croesus*
151.	2. al.	soileil	*soleil*
159.	széljegyzet	Cromvell	Cromwell
163.	2. al.	*aux*	*aux*
169.	12. al.	libe	*liebe*
189.	19. fel.	Szerencsey	*Szencsey*
261.	3. fel.	ὄνυλος	ὄννχος
261.	15. fel.	ἀλάθεια	ἀλήθεια
268.	11. fel.	vetium	*vetitum*
274.	4. fel.	SALLVSTIUS	SALLUSTIUS
278.	23. fel.	venat	*venant*
279.	9. fel.	GHÖRGY	*György*
281.	7. fel.	Inst-	Inst.
283.	3. fel.	officiis	*officiis*
289.	9. al.	Laokon	*Laokoon*
292.	14. fel.	von	*vos*
301.	1. fel.	(Omne	*Omne*
302.	7. al.	Nimitur	*Nitimur*
304.	7. fel.	calescimos	*calescimus*
321.	széljegyzet	Maldenius	*Meldenius*
354.	4. al.	hazám	*házam*
355.	6. al.	Cavaire	*Caviare*
379.	11. al.	Rosan	*Rosen*

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRS. KIADÁSA

CURIOSA HUNGARICA

MAGYAR RITKASÁGOK

MÁSODIK JAVÍTOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

X és 375 lap. Képekkel és hasonmásokkal.

Gyűjtötte és magyarázza

TÓTH BÉLA

Ára díszes ang. vászonkötésben 7 korona.

Ez a mű kiegészítője Tóth Béla *Szájrul szájra* (a magyarság szálló ígéi) és *Mendemondák* (a világtörténet furcsaságai) könyveinek. Amit ez a szorgalmas gyűjtő a dolog természeténél és rendjénél fogva mellőzni volt kénytelen ama két munkában, most itt jelenik meg, bővülve és kutatásokkal gazdagodva. Azok az érdekes kuriózumok, melyekkel az irodalomtörténet, a históriaírás, az archaeologia és a nyelvészet csak gyéren, sőt alig foglalkozik, e könyvben egy gyűjtő szeretetével és egy erős magyar érzésű író komoly céljával vannak összefoglalva. Érdekes és fontos adatok váltakoznak benne mulatságos anekdotákkal, régi és új furcsaságokkal. Elmemozdító, gondolatébresztő közléseket talál benne az elmélkedő, bőséges anyagot a kutató, érdeklődésre méltó tárgyakat a kíváncsi és szórakoztató olvasmányt minden művelt magyar ember. A munka legfőbb érdeme az, hogy nem igyekszik fontoskodó lenni, s épp azokat a szinte minden téren mellőzött, kicsinylett és a feledségnek odadobott kérdéseket és adatokat vizsgálja, fejtegeti, amelyeknek nyomát lelni nehéz az egész birodalomban. Cselekszi pedig mindezt azzal a szándékkal, hogy a magyar művelődést az előkelő magyar közönség e rejtekeiben is megismerhesse és szerethesse. Magyar könyv, mint Tóth Béla minden könyve.

AZ ATHENAEUM IRODALMI ES NYOMDAI R.-TÁRS. KIADASA

MENDEMONDÁK

A VILÁGTÖRTÉNET FURCSASÁGAI

Második, javított és bővített kiadás.

Gyűjtötte és magyarázza
TÓTH BÉLA
XI és 418 lap. Képekkel.

Ára díszes ang. vászonkötésben 7 korona.

Tóth Béla e művében mintegy a szálló ígék folytatását írta meg, összegyűjtve a nálunk szájrul szájra járó történeti tévedések, koholmányok, hamisítások és furcsaságok sokaságát. Nincs e könyvnek lapja, melyen az olvasó ne találná valamely általánosan ismert históriai vagy hagyománybeli adat cáfolatát vagy helyesbítését, szóval kritikáját. Közönségünknek régtől szüksége volt a történet mendemondáit rostáló ilyes műre, mert úgyszólván csak külföldi forrásokból meríthetett; azokban pedig magyar vonatkozás alig van. E könyv első sorban a hazai dolgokkal foglalkozik, de kiterjed az egész világtörténetre is. Amellett, hogy ismeretterjesztő és a köztudatban élő tévedéseket irtó hasznos munka, egyike a legérdekesebb és legmulattatóbb olvasmányoknak. Meglepő, fontos adatok mellett egymást érik benne az anekdoták, kuriózumok és ritkaságok, melyeknek összegyűjtéséhez magyar húmor is kellett. A szerzőt munkájában számos hazai és külföldi kitünőség támogatta. A bő tárgy- és névmutató az olvasót legott tájékoztatja a könyv dús tartalma felől.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár